

chi l'a pi 'd fil farà pi 'd teila

Ex libris

LUIGI FIRPO

26.12.4.

FIRPO

3240

BIBLIOTECA NAZIONALE
TORINO

HERCVLES PRODICIVS
SEV
PRINCIPIS IVVENTVTIS VITA ET PEREGRINATIO:

PER
STEPHANVM VINANDVM PIGHIVM CAMPENSEM.

HISTORIA PRINCIPIS ADOLESCENTIS Inſtitutrix; & antiquitatum, rerumq́ ſcitu dignarum varietate non minus utilis quàm jucunda.

NOVA EDITIO, RERVM ET VOCVM memorabilium Indice pleniore & accuratiori concinnata & illuſtrata.

COLONIÆ
Sumptibus LAZARI ZETZNERI Bibliopol.

M. DC. IX.

STEPHANI VINANDI PIGHII CAMPENSIS, AD ILLUſtriß. Principem D. Joannem Guilhelmum Clivium Guilhelmi filium Ducem Juliæ, Cliviæ, Montium, &c. Præfatio in Herculis Prodicii Hiſtoriam.

QUÆRENT, Illuſtriſſime, generoſiſſimeque Princeps, haud dubiè multi, quid velit hic titulus, quis hic Hercules Prodicius? cùm operis præcipuum argumentum ſit CARULUS, tuus frater germanus, præclarâ memoriâ, & gloriâ perpetí, (quâ fruitur) dignus. Nec deerunt, opinor, quibus mirum videbitur, me voluiſſe tot exantlare labores, tantum impendere temporis in argumento tam tenui: hoc eſt, ut Græco proverbio dicitur, ἐν τῇ φακῇ μύρον largiter profuudere. Quod quidem & amici plerique non vulgari doctrinâ præditi viri, qui partem hujus operis familiariter & cupidè delibârant, in ſuis ad me litteris non ſemel teſtati ſunt. Dolere nimirum diligentiam iſtam meam in pulchriore comanda Sparta collocatam non eſſe. Quid etiam, inquiunt, de adoleſcente, qui jam primum ex ephœbis exceſſerat, adeò magnum dici poteſt? Quare tu hìc non minus ridiculè, quàm qui torno milii minuta grana polire volunt, ut vulgò Græci jocantur: vel caligare Pygmæū Maximini caligis, ut Romani. At quantò ſatius foret, feliciter cœptos Poteſtatuum Provinciarumque Romanarum Annales te proſe-

qui,& ad finem perducere? Vel, ſi quid novi ſcribere juvat, Belgii noſtri Hiſtoriam aggredi: in quo tam varios caſus,tot rerum mutationes conſpicimus: callida tot ac tanta conſilia ſurſum ac deorſum volvi animadvertimus: Si tamen tempori, vel neceſſitati parendum eſſe dicis, aut patronis obſecundandum, quibus negari nihil poteſt: non eſt quod improbemus tuum conſilium ac inceptũ; modò tuis hiſce laboribus reipublicæ literariæ ſimul conſulatur. Hos igitur ſimilésve ſcrupulos ut ex ſtudioſorum animis evellamus: tuas, Illuſtriſſ. Princeps, benignas pauliſper aures nobis accommodes, oportet. Et ne pigeat, præcor obnixè. Forſitan & hìc intelliges, quæ didiciſſe, & olim meminiſſe juvabit. Primum fatèri ingenuè cogor, quòd non tam conſilio rationéve fuerim impulſus ad hoc oneris ſuſcipiendum: quàm inductus caſu publico deplorando, atque inevitabili. Qui ut cauſas ſcribendi multiplices, ita & ſummam argumenti varietatem nobis obtulit. Hanc cùm animo revolverem, protinus in ſpem pellicer, non efficaciore medicinâ noſtrum ulcus ſanare, doloremque non ſolùm meum, ſed & omnium, quibus hæc tam inopina mors ſummæ ſpei adoleſcentis fratris tui damnoſa fuit, avertere me poſſe. Acceſſerunt præterea non infimæ claſſis patroni & amici hortatores, qui calcar addidere: inter quos unus ita meritus ac charus, ut omnia mihi poſthabenda putem, quotiens illius voluntati ſatisfaciundum mihi erit. Accingor igitur ad opus, atque unâ fideliâ plures, ut ajunt, dealbare parie-

parietes aggredior. Nimirum ut dum CARULI vitam ac peregrinationem deſcribo, non ille ſolus mihi ſcopus eſſet: ſed inſuper curarem ut ſimul rei literariæ, moribus ac diſciplinæ publicæ quomodocunque conſuleretur: ne prorſus amicorum monitis, queis multum tribuo, recalcitraſſe videar. Ita namque viſum fuit temperare noſtram hanc hiſtoriam, ut ejus lectio non privatis ſolùm hominibus, verùm iis etiam Reipublicæ gubernatione verſantur, & gradu ſupra cæteros mortales excelſiore locati ſunt, utilis, & propter rerum varietatem non minus jucunda poſſit eſſe. Hæc igitur, Princeps Illuſtriſſime, dignitatem cum voluptate dabit. Nec paſcetur tantùm ejus lectione tuus animus, verùm exemplis domeſticis & externis erigetur ad virtutem, & ad avorum imitanda decora. Videbis in hac gentis atque provinciæ veſtræ ſtatum antiquum ex claſſicis auctoribus declaratum, & ex veterum monimentorum reliquiis in luçem erutum. Videbis deterſas fabularum anilium fuligines à ſplendidiſſimis veſtræ primæ ſtirpis imaginibus, enucleata priſca nobiliſſimorum inſignium myſteria: vindicatas patriæ, provinciæque veſtræ Eumenii Rhetoris antiquiſſimas ſcholas Mænianas: detectam Imperatorum Romanorum curam atque ſollicitudinem, quam in tutandis Provinciarum limitibus; conſervandis reſtaurandisque coloniis & oppidis omnibus ſedulò geſſerunt. Quæ quidem hactenus ignorantiæ atque oblivionis in tenebris ſepulta jacuerunt. At CARULUS tuus frater, Princeps inclyte, licet

Finis ac uſus hujus operis.

Eumenius Rhetor.

Carulus Eri

dericum Princeps quam perſonam in hoc opere ſuſtineat.

præproperè, proh dolor! è vivis ſublatus, in hoc tamen vitæ, ſæculique noſtri hic deſcripto theatro perſonam Principis adoleſcentis probè & prudenter educati ſuſtinebit. Cujus à primis unguiculis inſtitutio ad pietatem, & ad artes gubernacula rerum publicarum ſuſcepturo neceſſarias; cujus item peregrinatio non minus illi honorifica, quam ad mores formandos, judicium ſtabiliendum, & linguas diſcendas; imò ad polytropiam quandam virtutum induendam utilis, hiſtorico per me penicillo deliniata tanquam in tabula quadam chorographica demonſtrabit, quid videri, diſcive in ſingulis locis poteſt, & quibus indagare veſtigiis arduum Virtutis ac Honoris templum Princeps adoleſcens debeat. Item quantâ medullitus contentione ſtuduerit optimus, atque in patriam, liberosque ſuos piiſſimus pater tuus conſulere provinciis ſuis & quàm ſumptibus non pepercerit, ut ſucceſſorem relinquere tandem poſſet rerum experientiâ prudentem, linguarum ac literarum peritiâ promptum, atque artium ingenuarum cognitione doctum & inſtructum. Cujus conſilio & auſpiciis ſanctæ leges, probi & integri magiſtratus eſſent; pax atque juſtitia ubique coleretur, reipublicæque commodis proſpiceretur. Et quàm non incaſſum hæc optimus pater, reapſe nunc indies experiremur læti: ſi felicitatem iſtam à ſuperis promereri potuiſſemus. Jam quòd Herculis Prodicii titulo inſignierim hanc Hiſtoricam adoleſcentis Principis inſtitutionem, in promptu cauſſa eſt. Herculem etenim vetuſtas illa prudens

Cur Hercules Prodicius libri nomen.

velut

velut ideam virtutum omnium tam animi quàm corporis propoſuit, in eodemque poſteris imaginem quandam optimi Principis fabulis ſuis depinxit. Adeò vix reperies gentem antiquitate famâque rerum geſtarum celebrem, quæ non & ſuum coluerit Herculem; præclaraque de illo vel hiſtoriâ, vel carminibus prodiderit: ut ad ejus exemplum ſeſe Principes viri formarent, incitarentque ad eas virtutes, quas immortalis gloria ſequitur. Quo factum, ut neutiquam conſtet, quotnam in orbe terrarum ejus nominis Heroes fuerint. Diſcrepant etenim vehementer in ea re auctores antiqui. Diodorus Siculus quidem rerum antiquarum libro V. videtur aliorum ferè præclara geſta ad unum illum Thebanum Herculem Alcidem ex Jove & Alcmena, ut Græci fabulantur, natum referre, nec alium agnoſcere: quaſi virum fortiſſimum unum ſola Græcia terrarum orbi univerſo ſubminiſtraſſet. Multi tamen plures ejuſdem nominis fuiſſe volunt: nonnulli duos, vel très tantùm, alii duodecim. At Romani Græcorum illa mendacia hiſtoricæ veritatis fuco compta ſæpè ſugillarunt. Qui idcirco à fabularum variis ac vanis tricis Herculem tricoſum videntur appellaſſe, quemadmodum ipſe conqueritur feſtivè in epigrammate quodam vetuſto; quod olim à me Romæ exſcriptum eſt è baſi marmorea, quæ ſub ejus ſigno ſteterat in hortis Rudolphi Cardinalis Carpenſis.

Plures Hercules fuiſſe.

Hercules cur tricoſus dictus fuerit.

ALCMENÆ. IOVIS. ET. MAGNI
FORTISTISSIMA. PROLES
TRICOSVS. SVBITO. POST. MEA.
FATA. VOCOR.

Quinam veri Hercules fuerint.

Hinc eſt quod Marcus Varro, cùm Hercules ſupra quadraginta recenſuiſſet, opinatus etiam fuerit omnes ferè fortitudine & virtutibus inclytos Herculis nomine nuncupatos fuiſſe. Atqui conſtat nihilominus ſingulos ſuis propriis etiam nominibus diſtinctos fuiſſe, vel ex rebus geſtis, vel ex eorum virtute deſumptis. Quid attinet hic originationes peregrinarum vocum expendere latius? Cur priſci Celtæ noſtri ſuum Herculem Ogmiona vocarunt, Cimbri Tuiſconem, vel, ut ex Taciti vetuſto exemplari Farneſiano notavit Juſtus Lipſius, Biſconem, Ægyptii Chonem, Indi Dorſanem, Belum ac Gigantem. Hæc enim in puteo profundiore latent, nec uno tractu in lucem evehi poſſunt.

Hercules Prodicius.

Sed cur Herculis Prodicii perſona tectus tuus frater in publicum prodeat, hic præterite non poſſum. Non etenim ocioſam autumo fore narrationem iſtam, nec legentibus inutilem aut injucundam. πρόδικος vetuſta Spartanorum lingua dicebatur Regis vel Principis pupilli curator, qui teneram ejus ætatem regit & inſtituit: Ad rem igitur hoc nomen pertinet. Erat autem ejuſdem nominis philoſophus admodum celebris profeſſione phyſicus, atque ſophiſtes Prodicus Cejus Socratis magiſter, ut ipſe in Protagora teſtatur apud Platonem, cujus ſapientiam valde formo-

Prodicus Ceius ſophiſta. προδίκου σοφώτερος.

ſam

ſam apud Græcos in proverbium abiiſſe conſtat ex Suidæ collectaneis. Ariſtophanes Comicus Meteoroſophiſten vocat, & more ſuo nonnunquam, ut alios ſui temporis philoſophos, morſicatim ludendo perſtringit. Quamvis autem ſcriptis divini Platonis Prodicus ille magni nominis famam conſequutus fuerit: præclarus tamen ejuſdem de Hercule liber Horæ, non minus ipſi ad memoriæ longævitatem ſubſervivit, quàm immortalia ſummi Philoſophi teſtimonia. Horas, ni fallor, appellavit ſuum librum à veris adulti matura pulchritudine, cùm arbores defloreſcunt, fructuſque ſuos deformant. Cui diſcrimini temporis adoleſcentiam hominis non ineptè veteres, ſicut veri novo pueritiam ipſius, comparare ſolent. Præter alios eleganter, & breviter admodum in ſuis ſenariis hoc expreſſit Pompejus Macer poëta apud Stobæum, ubi matet filiis ſuis ita blanditur.

Prodici Hora.

Δεῦτ᾽ ὦ τέκν᾽, ὦ στερχθέντα ὅσον πλεῖστον θέμις.
ὦ πολλὰ τέρψαντ᾽, οὐδὲ λυπήσαντά πι,
μητέρα τε πρὸς λάζεσθε, κ᾽ ἀξάρτεσθέ μου.
βούλεσθ᾽ ἀθύρειν? παίζετ᾽, ὦ νέαι φρένες.
ὡς ἐστιν ἡμῖν τοῦτ᾽ ἔαρ παντὸς βίου.
ἥβη δὲ λύπαι, φροντίδες θ᾽ ἡδῶς ὁμοῦ.

Latinè autem ad verbum ita ferè ſonant:

Huc agite ô pueri: ô, quantum fas eſt, delectiſſimi.
O jucundiſſimi nil facitis cordolii.
Matrem apprehendite, miq́; inhærete penſiles.
Lubétne excurrere? Ludite ô tenella præcordia.

Vt eſt hoc vobis omnis vita veſtra ver.
Cùm pube nam pubeſcunt curæ cum laboribus.

Prodicius quid in Horis ſuis docuerit.

Itaque Prodicius videtur principem adoleſcentem, nobilemque juventutem omnem in Horis ſuis per amœnas Herculis fabulas ad virtutem, reipublicæque curam hiſtoricâ quadam narratione, tanquam exemplis quibuſdam, inſtituiſſe. Nec ætas illa faciliùs, efficaciúsve doceri nonnunquam poteſt. Verbis etenim & præceptis monemur quidem, ſed exemplis movemur magis, ut D. Auguſtini hoc ex ſententia dicam. Hinc eſt quod Prodicus eleganter inter alia fingat, Herculem, cùm primùm pubeſceret, exiſſe in ſolitudinem, atque ibi velut in bivio Pythagorico diu manſiſſe dubium, quam nam vivendi viam ingredi melius eſſet. Apparuiſſe tum illi duas deas, quorum uni nomen Virtus, alteri Vitium ſive Voluptas. Hanc veſtitu cultuque ſumptuoſam, geſtibus laſcivam illi monſtraſſe, multiſque laudibus commendaſſe ſuam deliciarum viam jucundam ac facilem: ejuſque ſe ducem & comitem obtuliſſe. Alteram verò (quæ neglecto quidem atque paupere in habitu, ſed nativo decore pulchra videbatur, & admodum ſeria) prudenti oratione Herculem, ut ſe, relictâ fallaci Voluptatis ignaviâ, ſequeretur hortatam eſſe, atque ut difficili licet, & arduâ per labores ac ſudores viâ ad ſumma Deorum præmia ſecum pergeret. Sic Herculem penſitatis utrimque dearum rationibus atque promiſſis: tandem cupidine gloriæ & immortalitatis incẽſum, Voluptate relictâ,

Fabula Prodici de Hercule adoleſcente.

Vir-

Virtutem ducem ſequi voluiſſe. Hæc quidem pulcherrimè narrat ex ipſo Prodico doctor artis imperatoriæ clariſſimus ille Xenophon, libro memorabilium ſecundò; aitque Prodicum, quo pacto Hercules à Virtute inſtitutus fuerit, latiùs commoraſſe; atque ſententias quidem ipſis multò magis magnificis, quàm ipſe feciſſet, verbis exornaſſe. Philoſtratus Lemnius item in Apollonii vita lib. VI. deas iſtas, & Herculis electionem eleganter deſcribit. Meminit & M. Tullius Officiorum lib. primo: rurſus in epiſtola ad Luccejum familiarium lib. V, qui à Prodici fabula iſta Herculem Prodicium, vel Xenophonteum appellat. Silius Italicus autem in Punicis totum hoc figmentum ab Hercule in P. Scipionem Africanum majorem tranſtulit. Ubi Voluptas Scipioni adoleſcenti de bello contra Pœnos (qui patrem patruumque in Hiſpania occiderant) ſuſcipiẽdo cogitanti ſub lauro, Virtutis incommoda proponit ac prædicat, eumque ſuis deliciarum blandimentis allicit & avertit ab adverſaria ſua: Virtus è contra Voluptatem increpat, quod vanis lenociniis adoleſcentum animos irretire, & ſeducere conetur. Scipionem verò variis exemplis & rationibus, ut ſe ſequatur, illa relicta, monet. Herculem, Liberum Patrem, Caſtores, atque Quirinum ad divinos honores: Romam ipſam ſuo ductu exiguis ab initiis provectam eo creviſſe, ut totius orbis regina facta ſit. Cùm interea Voluptatis culpâ florentiſſimæ plures urbes, ocio, luxuque ſint everſæ. Sedaturam ipſi de inimicis ultionem, & devictâ Carthagine præclarum de Pœnis triumphum. *P. Scipio Africanus maior.*

Qua

Quæ poſtquam cecinit ſacrato pectore Virtus.
Exemplis lætum, vultuq́; audita probantem
Convertit juvenem. Sed enim indignata Voluptas.
Non tenuit voces. Nil vos jam demoror ultra,
Exclamat. Venient, venient mea tempora quondam,
Cum docilis noſtris magno certamine Roma
Serviet imperiis, & honor mihi habebitur uni.
Sic quaſſans caput in nubes ſe ſuſtulit atras.
At juvenis plenus monitis ingentia corde
Molitur, viſeq́; calet Virtutis amore.

Scipionis indoles divina.

En quæſo! quàm eleganter poëta Silius Scipionem ſuum Herculis Prodicii virtutibus ornat; quòd voluptate, deſidiaque contemptâ, per labores & pericula virtutem ſequi non dubitarit. Nec potuit veterum Romanorum principum cuipiam aptius accommodari hæc fabula, ſi ejus indolem, vitam à puero, resque præclarè domi, militiæque geſtas conſideremus, ut eas pulchrè Livius, aliique veteres deſcribunt. Tantum igitur huic narrationi Prodicianę videntur tribuiſſe Græci & Romani, ut optimæ ſpei adoleſcentum ſtatuas, & imagines Herculis Prodicii formâ frequenter effinxerint: quia fabulæ ſimiles ſolent animos juvenum molles adhuc faciliter ad meliores vias ducere. Talis videtur Hercules ex ære pulcherrimus in Romano Capitolio, cujus à capite per humeros, armos, ac corpus leoninę pellis jubæ diffunduntur, qua veſtitus eſt: ut magni & generoſi animi ſimulachrum præ ſe ferre videatur. Facies ephœbi nitida, vultu jucundo hilarique renidet alacris ac gaudens. Siniſtro cum brachio clavâ ſuâ nodoſâ nititur,

Honorifica ſtatuarum ac imaginū Herculis ſignificatio.

Deſcriptio ſtatuarum Herculis in Capitolio Romano.

nititur, & dextrâ manu complexus tria mala, abſcondit eadem à tergo, atque conſervat. Nimirum grata ſibi Virtutis munera eſſe oſtendit; quibus hæc Dea ſpiritus ingentes ad ſe pellicit, ſibiq; obſtringit. Atque hæc ſuavia quidem poma ſunt; juris æquitas, famæ integritas, atque ſpes mercedis æternæ, quæ eſt beata immortalitas. Horum enim fructuum dulcedine paſcitur animus ac pius, & ad labores firmatur. Alter autem Hercules, qui ex ære inaurato ſummæ vetuſtatis & artis ibidem in Capitolio conſpicitur, maturiorem ætatem docet, & inſtituit. Nam corpore juvenili grandior, atque validior eſt. Clavam expeditè dextrâ tenet ad omnem pugnam paratus, atque leonis exuvio velut paludamentum, in brachium ſiniſtrum collecto, oſtentat manu tria item poma: monſtrans ſe jam Virtutis triplici munere inſtructum non detrectare ſubeundos ejus cauſsâ labores. Nam clava Herculea plerumque ſignat virtutis exercitium, & expeditionem in propulſandis, conterendisque vitiis. Ideoque ex duro robore gravis & nodoſa pingitur: quod in expugnandis ſcelerum monſtris tricoſæ difficultates, & pericula gravia ſæpius oboriantur. Animadvertimus etiam bonæ ſpei pueris ejuſdem argumenti exempla ad virtutis calcar fuiſſe propoſita. ſimilibusque defunctos ſtatuis ad ipſorùm effigiem atque ætatem accommodatis honorari ſolere. Documenta ſunt hujus opinionis noſtræ in ſculptilibus antiquorum operibus plurima. Sed unum ac certum argumentum hoc loco nobis erit Her-

Tria Herculis mala quid ſignēt.

Vir tu dona.

Herculis ex aurata ſtatua ænea.

Clava Herculis quid ſignificet.

Herculilli.

Hermeraclea. Hercules ille Prodicius quadrati Hermæ figura factus (Hermeraclea non ineptè vocaremus) cujus picturam in huius operis frontiſpicio expreſſimus, propter tituli atque materiæ noſtræ congruentiam: uti cognoſceret Lector, quomodo veterum quiſque Prodici fabulam iſtam adaptare ſuo ſcopo conſverit. Poſuerat ſtatuam iſtam Felix quidam, in cujus epigrammate puer ipſe loquitur, cujus ad effigiem facta eſt: quod diſtichon tale eſt:

ΗΛΙΚΙΗΝ ΠΑΙϹ ΕΙΜΙ ΒΡΕΤΑϹ ΑΣ-
ΤΗϹΑΤΟ ΦΗΛΙΞ
ΗΡΑΚΛΕΟΥϹ ΕΙΚΩΝ ΙϹΤΑΜΕ ΚΑΙ
ΠΒΟΔΙΚΟΥ.

Et quidem Latinè ſic ſonat,

Solibus exiguis puerum me noſcite. Felix
Herculeum ſignum collocat, & Prodici.

Caput tamen ſtatuæ dictæ temporum injuriâ periit: alioquin terminus, & Hercules integer eſt, ex marmore Pario baſi inſertus quadratæ, cujus imaginem olim Romæ delineavi in ædibus Jacobi Benzonii, non procul à S. Marci palatio. Ejus prætextam puerilem imitatur & ſupplet leonis exuvium, quo tegitur, & ſub quo brachium pueri dextrum implicitum latet; ut intelligas ætatis imbecillitatem & rectorum operum miniſtram dextram necdum ſufficere ad Virtutis munia ritè ſubeunda,

eunda, muneraque ejus promerenda. Jam verò quàm annis puerilibus ſerium virtutis ſtudium, & executio recta, ſit difficile, atque laborioſum, demonſtrat inſuper grandis atque impolita clava humero ſiniſtro innixa, quam manu tenerâ, atque vix capaci ſuſtinet: uti videlicet hinc appareat, meſſem virtutis apud tales in herba adhuc eſſe. Cum igitur illud opus Prodici de Hercule nil aliud quàm doctrina Principum fuerit, quemadmodum ex Socratis illa pulcherrima cum Ariſtippo diſputatione, quæ apud Xenophontem eſt, facilè colligimus: non videbor tam ineptè hanc meam hiſtoriam, in quà ſub fratris tui exemplo adoleſcentem Principem nobilemque juventutem noſtrâ religione, diſciplinâ, moribusq; bonis huic ſæculo commodis inſtituo, ſub Herculis titulo promulgaſſe. Nam & hic voluptate prꝫteritâ, conſiliisque mollibus ſpretis, iter Virtutis arduum ac difficile (quod non minus verè, quàm eleganter Heſiodus poëta ſuperos ſudoribus obſepiiſſe cecinit) haud ignaviter ingreſſus: in eodem conſtanter domi, forisque per ignotas etiam provincias peregrinando, quamdiu vixit, ducem ſuam ſequutus eſt; ut optimi Principis ſpem omnibus in adoleſcentiæ flore dederit. Quod ſi nervos, & Herculeas à natura ſortitus vires fuiſſet, & ætas illi maturior, vitaque diuturnior contigiſſet: Herculis item, id eſt, laudatiſſimi principis famam ac gloriam haud dubiè fuiſſet aſſecutus, cùm animo ipſius generoſo, promptoque nihil defuiſſe videatur. Sed hac nimirum lege Deus animam in hujus

Carolus Fridericus Princeps.

Virtutis iter.

Voluntati divinæ nō

nibus parēdum eſſe. hujus corpuſculi præſidio militare juſſit, ut quocunque die, quocunque momento decedere hanc volet, protinus inde ſit exeundum. Et evocat promiſcuè ſingulos, prout ipſi viſum, nec ſolùm veteranos ac emeritos, ſed & tyrones, & qui militiæ nomen nec dum dare poſſunt. Quare is denique legitimus miſſionis dies eſt, quem Imperator ille noſter cuique ſupremum eſſe voluerit. Cæterum, ut nefas eſt, injuſſu hujus præſidium deſerere, vel ſine commeatu caſtra relinquere; ita magnæ ingratitudinis eſſe videbitur, miſſionem honeſtam à ſummo Duce celerius datam non libenter amplecti; maximè ſi ad præmium non ad ignominiam, vel ad pœnam evocetur. Omnes quidem currimus, luctamur & certamus in hac mundi palæſtra pueri, juvenes, ſenes: nec non fortes ac imbecilles: & quemq; ſuum manet præmium.

Brevis vita privilegiũ. Sed obſecro, per Deum immortalem! anne terque quaterque beatos dicere poterimus, quos agonothetes ille ſupremus tanquam ſibi charos è tot laboribus, & periculis, è tot adverſariorum inſidiis eripit, atque maturè vocat ad brabium? Sic Carulus frater, Princeps illuſtriſſime, tuus in præclaro ſui primi curſus ardore ſtudioq; gratiam meruit, brabeutæ placuit; tibi lampada tradere (ut veteri proverbio dicitur) & ad cæleſtem immortalitatis coronam è palæſtra media pergere juſſus eſt. Tuum igitur erit eius reliquas partes gnaviter tueri, ejus in virtutis via perſequi veſtigia: ut ad veri honoris, ſummæque felicitatis faſtigium ſcandas.

Principis bo Quod haud tibi grave futurum autumo, ſi parentum

tum ac majorum exemplis motus, hoc animo firmè ſtatuas; ſolâ ſummi Dei gratiâ, benignitateque tibi incruentum & nullius partum injuriâ ſervari in tot populos imperium:& ab eadem obnixè precibus ſemper petendam eſſe ſapientiam, qua illud ab innocuo ſanguine purum ac in ſerena pace tranquillum tuearis. Qua non tam tibi tuisve, quàm populo ſalutaris eſſe, vera reipublicæ bona perſpicere & procurare velis: Qua denique ſingula tui tanti corporis membra, cujus caput eſſe debes, in officio continere poteris. Et ea quidem naturæ tuæ bonitas eſt, is vigor animi, ingeniique ſub incorruptiſſimis præceptoribus à puero per exquiſitam inſtitutionem exercitus acceſſit: ut omnibus qui te familiariter noverunt, nũo haud dubia ſpes ſit, Joannem Guilhelmum Principem avo, patrique non tantùm duplici reſponſurum nomine: ſed & horum avitam in Deum pietatem, juſtitiam, clementiam, publicæ pacis ſtudium, ceterasque tam animi quàm corporis virtutes ſemper imitaturum eſſe. Immò ipſum jam indies producturum pulcherrimos virtutum fructus, quos à fratre Carulo dudum expectabat orbis Chriſtianus. Qui ſanè non fefelliſſet publicam de ſe conceptam opinionem, niſi mors terris ipſum ante diem eripuiſſet: dum adhuc Herculis Prodicii, hoc eſt, adoleſcentis Principis virtutem non deſerentis perſonam egregiè ſuſtinet. Inter eximia porrò celebrium pictorum monumenta, quæ Roma victrix orbis olim è provinciarum ſpoliis mundo, vel ornatui ſuo reſervarat; recenſet Plinius Artemonis

ni ſtudiũ ac votum ſalutare.

 nobi-

nobiliſſimam tabulam ab Auguſto in Octaviç porticibus publicatam. In qua pinxerat Herculem ab Oeta monte Doridos exutâ mortalitate conſenſu deorum in cælum euntem. Placebat in hac non ſolùm pictoris ars exquiſita, verùmetiam mutæ poëſios ingenioſa inventio: quæ demonſtrabat, Virtutem ſolam nobilitare perpetim de humano genere benemeritos heroas Principes, & conciliare ſuperis. Nec ad inferos è terris ducere, vel oblivioni horum nomen, gloriamque tradere: ſed ad cælum poſt labores atque ærumnas è carcere corporis evehere. Quemadmodum eleganter apud Senecam in Hercule Octæo chorus tragœdiæ cataſtrophen canit:

Herculis ex Oeta in cælum aſcendentis pictura.

Nunquam Stygias fertur ad umbras
Inclyta Virtus. Vivite fortes
Nec Letheos ſæva per amnes
Vos fata trahent: ſed cùm ſummas
Exiget horas conſumpta dies
Iter ad ſuperos gloria pandet.

Non ſecus mihi viſum eſt, inclite Princeps, in hoc volumine catagraphen quandam optimi Principis adoleſcentis cum ſuis virtutũ ſignis adumbrare tanquam in tabula picta. Quæ licet expolita ſit leviter, repræſentabit tamen egregium Herculem Chriſtianum non flammis è pyra ſublatum; ſed ardore Virtutis divinç gnaviter militantem, ac demum poſt pulchra rerum experimenta, ſoluto corpore piiſſimæ matris Eccleſiæ Catholicæ Ro-

Hercules Chriſtianus.

cæ Romanæ,ab amplexibus ſubvectum ad æthera;
Nemini etenim pio, ni fallor, diſplicebit Socratis Platonici ſapiens illa ſententia cum Prodico noſtro pulchrè conſentientis, apertas homini vitam ingreſſo duas actionum eſſe vias, Virtutis ſcilicet & Vitii. Duplices item eſſe excurſus animorum è corpore, vel ad præmium, vel ad pœnam: Itaque voluptatis diſcipulos animos vitiorum contagione ſeductos,atque devium à concilio deorum iter, & ab æterna felicitate ſecluſum ingreſſos delabi ſemper ad pœnam, ac difficulter admodum remeare gradum, ſuperasque evadere ad auras poſſe, ut & poëtarum princeps Maro cecinit. Alios verò, qui virtutem ducem ſequuti in corporibus humanis deorum vitam imitati ſunt: confecto in terris glorioſè curriculo, facilè ad illas æthereas ſedes, à quibus profecti erant, reverti, præmiumque nanciſci. Huic aureæ ſententiæ aſtipulatur inter alios etiam M. Tullius, ſit licet myſteriorum noſtræ religionis ignarus. Huic etenim,ut in Rabiriana teſtatur, bonorum virorum mentes divinæ,atque æternæ videntur, & ex hominum vita ad deorum religionem, ſanctimoniamque rectà demigrare. Ceterùm ut huic noſtræ præfationi finem imponam, Herculis Prodicii hæc noſtra tabula variis colorum parergis elaborata (quæ mentis oculos non ſine fructu cognitionis omnigenæ Principi cuivis neceſſariæ paſcere ac detinere poteſt) amicorum multorum precibus efflagitata nunc demum cogitur in publicum prodire; ut qui imperio nati inſtituuntur ad rerum gubernacula, ſibi ex

Actionum humanarũ Via duæ.

Cur in lucẽ prodeat Hercules Prodicius.

hac exemplum fingere poſſint. Utique detergantur nudæ veritatis ſpongiâ calumniarum maculæ nefariæ, quibus Italiam, ſedemque Apoſtolicam Romanam hoſtes noſtræ religionis aſpergere, & deformare conati ſunt; & hujus genuiana figura mendaciorum caligines ab omnium oculis in luce clara diſpellantur. Nihil etenim occultari debet, quod reipublicæ prodeſſe qualicunque modo poteſt. Sed ut hanc, Illuſtriſſime Princeps, tuæ imprimis gratiæ dedicem, haud leves me movent cauſſæ. Cui etenim mortalium juſtiùs hæc debetur, quàm illi qui vivam quaſi fratris ſui, ſuamque imaginem in illa cernere poteſt? eandem indolem, eoſdemque mores? qui virtutum fratris aſſecla, bonorumque ſucceſſor omnium eſſe debet? Et gratum mehercle! viatoribus eſſe ſolet, eorum inſequi veſtigia, quos haud perperam ambulaſſe, haud deviaſſe norunt: & proximorum exempla quàm maximè facillimeque movent & afficiunt. Rurſum cui potius Principum noſter Hercules Prodicius è terris ad cælum pergens exuvias, monumentaque ſua committeret, commendaretque, quàm unico fratri germano? qui pius, qua decet, fraternâ fide tueatur hæc ab impiorum injuriis, & obtrectatorum calumniis: cum viciſſim apud ſummum Patrem omnipotentem intercedere, atque cælitùs res fratris, ceu bonus aliquis Genius proſperare nutu divino valeat. Et me quidem, ô Principum decus, & præſidium noſtrum, qui jamdiu tuus ſum, juvat denique hiſce ceu primitiis animi mei in te, tuosque devotionem ac pietatem utcumque teſtari.

Cur Principi Ioanni Guilhelmo dedicetur.

ri. Quod noſtrum munuſculum pro tua clementi benignitate ſi (ut prorſus confido) tibi gratum eſſe intellexero, haud dubiè calcar adjicies, atque animum dabis ad majora (te, uti ſperamus, ſuggerente materiam) aggredienda, perficiendaque. Te etenim unicam ſpem ſuam tot provinciarum populi intuentur omnes, tibique præſagiunt, optantque à ſuperis, ut cum acceſſione haud quaquam mediocris uſuræ virtutes, annosq; parentum, majorumque tuorum exuperes: atque rebus eorum exemplo prudenter, juſtè, fortiterque geſtis; non Hercules tantùm Prodicius, ſed etiam Promachus, Callinicus, & Muſagetes bonæ famæ auſpiciis, omniumq; gentium ore decanteris. Annuat omnipotens Deus Optimus Maximus, qui te ad ſui nominis gloriam, & reipublicæ Chriſtianæ commodum, quam diutiſſimè ſoſpitet, & proſperet. Data Sanctis in Trajana colonia. Idibus Majis. Anno noſtræ ſalutis ortæ cIↃ. D. XXCIV.

IN ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS JUVENTUTIS CARULI FRIDERICI DUCIS CLIVIÆ, JULIÆ, Montium, &c. cœnotaphium à Corona Pighio clementiſſimo domino ſuo poſitum Epigramma Gerardi Platii.

HOSPES ET INDIGENA.

Hoſpes.

1. *Obſecro quid ſibi vult Juvenis tam triſtis imago* 1.
Proſtrati, exanimem quem toga culta tegit?

Indigena.

Conſpicis ah CARULUM *regali ſanguine cretum,*
Aſpera quem Lacheſis ſuſtulit ante diem.
Cliviacæ Dux ille fuit ſpes altera gentis,
Spes quoque Montani, Juliacíq; ſoli.
Italiam petiit, patria, Laribusq; relictis,
Ingenii largas dum ſibi quærit opes.
Parthenopen viſit, Româ digreſſus, eodem
Mox rediens, ſenſit ſpicula dira necis.

Hoſpes.

2. *Cur jacet everſis facibus ſine lumine Princeps?* 2

Indigena.

Lux quoniam vitæ lumine caſſa cadit.

Hoſp.

3. *Quid rota fracta notat?* Indig. *Fragilis breve tempus honoris,* 3.

Quem

Quem facilè infregit Mortis iniqua manus.

Hoſp.

4. *Quid mulier complexa ſinu ſacra templa Deorum,* 4.
Luctifico cultu, triſtitiâq; gravi?

Indig.

Catholica eſt miſerè plorans Eccleſia: fidum
Cultorem fidei commiſerata gemit.

Hoſp.

5. & *Quid video fortem pictis & Amazona in armis* 5.
II. *Lugentem?* Indig. *Facies hæc tibi Roma fuit.*

Hoſp.

6. *Quid docet hic, cujus pedibus lupa juncta recum-* 6.
bit.
Martigenis natis ubera larga ferens?

Indig.

Hic typus eſt Tybris, pallo qui tectus amictu,
Proſequitur lacrymis fata maligna Ducis.

Hoſpes.

7. *Ara quid iſta notat?* Indig. *Specimen pietatis* 7.
avitæ,
Qua fulſit Princeps, dum rata vita fuit.
Aureus en gladius, qui cernitur, atque tiara,
Pontificis ſummi munera ſacra nitent.

Hoſpes.

8. *Prægravis hæc armis quid vult bene firma* 8.
columna?

Magnanimi ſignum Principis illa gerit.
9. *Virgo decens, cui triſte caput turrita corona* 8.
Implicat, & duplices complicat illa manus:
Hæc varios populos, tot terras, mœnia, cives.
Significat, Princeps quos ditione tenet
10. *Imperii loca ſumma tenent ſeptem ordine montes,* 12.
Quos habitant homines, terribilesq; feræ.
12. *Infima Clivorum domus eſt, Rheniq; bicornis* 13.
Oſtia, queîs Batavi ſe applicuère truces.
13. *Thyrſiger eſt Rhenus, redimitus tempora fronde* 10.
Pampinea, & vini dolia plena premit.
Quem juxta puer eſt galea, clypeoq; decorus,
Hunc fluvialis equus lubrica terga vehunt.
Quod puer hæc ſurſum levet arma feroculus, atque
Exultans, ratio num ſit aperta rogas?
Teutones in Rheno clypeo galeæve ſolebant
Impoſitos partus ritè probare ſuos.
Legitimam ſobolem, ſi quæ fluitaret, habebant;
Flumine ſidentem, degenerem atque notham.
Divitias hæc cuncta notant: ſed fletus ubiq;
Exuperat, lacrymis nec modus ullus adeſt.
Clivia triſtatur, triſtatur Julia, Montes
Exululant, planctus ingeminantq; novos.
Et meritò ingeminant: quid enim non funere tali
Ingemat, & querulos fundat ubiq; modos?
Occubuit ſecli decus irreparabile noſtri,
Ingens Pieridum gloria, Pacis honos.
Dotibus inſtructus variis memorabilis HEROS,
Imperii patrii firma columna fuit.

Hunc

Hunc Pietas, hunc priſca Fides, hunc mentis acumen
Ornabat, morum, juſtitiaq́, decus.
Denique totius patriæ laus, lumen, aſylum,
Præſidium populis, ſpes, baſis, aura fuit.
Sed rapuit properata nimis juvenilibus annis
Mors Juvenem, & ſuperis intulit illa choris,
Ne mala, quæ noſtris adhærent moribus, illum
Pollucrent, ſolvit carnea vincla DEUS

IN ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS JUVENTUTIS CAROLI Friderici Ducis Cliviæ, Juliæ, Montium, &c. cœnotaphium à Corona Pighio clementiſſimo domino ſuo poſitum Epigramma.

1. Principis defuncti imago: in toga ducali poſtrata jacens.

2. Lumen vitæ extinctum immature: Fax ſubverſa flammis in terram eliſis.

3. Curſus honorum interruptus: Rota confracta.

4. Eccleſia lugens: Sedet in habitu luctus, ædiculam ſacram in ſinu tenens.

5. Roma condolens: Virago ſtans in habitu militari, ut Amazon, in ſago & ocreis,

ocreis, habens geleam, haſtam, & parazonium.

6. *Tyberis fluvius adjacens, cujus eſt nota Romulus & Remus gemini ſugentes ubera lupæ ad Tyberis ripam inventi.*

7. *Ara pietatis, in qua ſummi Pontificis manus, gladius aureus conſecratus cum tyara.*

8. *Provincia ſubdita plangens, cujus ſunt notæ, corona turrita, & copiæ cornu depoſitum ad aram.*

9. *Columna fortitudinis Dorici operis, ad quam reclinant Principis arma.*

10. *Rhe-*

10. Rhenus bicornis incumbens dolio, vitea coronâ cincto, & Bacchi tyrſum tenens propter vini copiam quam Rhenus producit; ideo & navis doliis onuſta adeſt. Ejus nota, puellus galea & clypeo armatus, equitans in hippopothamo, vel equo fluviatili; genuinum Rheni nomen ab equitando Germanicè dicti (quòd militia claros nutriat populos) partim ſignificans; partim etiam vetuſtiſsimum Rheni accolarum morem demonſtrans: qui recens natos liberos ſuos in Rheno flumine ſolebant ex-

explorare clypeo vel galea impoſitos; fluitantes atque natantes, ut legitimos amplecti & educare, ſubſidẽtes autem velut ſpurios, & adulterinos deſerere, & abjicere. Quã de cauſa Græci Rhenum Ζηλώμονα, id eſt, Zelotypum appellare ſolent. extat vetus Epigramma Græcum, quo mos iſte Celtarum eleganter deſcribitur. Meminerunt item pulchrè Gregorius Nazianzenus, & Claudianus poëta.

11. *Roma urbs.*

12. *Septimontium ad Rheni ripam in Bergenſi Provincia.*

13. *Ba-*

13. Bataviæ caput ad Rheni cornua, juxta quæ ſedes antiquiſsima Principum Cliviensium.

Præ-

Præſens liber, cui Hercules prodicius nomen, à me à capite ad calcem uſque diligẽter perlectus, meo judicio nihil habet, quod orthodoxæ Romanæ fidei, vel bonis moribus adverſetur. Quia verò præter jucundam ex parte hiſtoriam, & adoleſcentis Principis piam atque utilem inſtitutionẽ, magnos ac multos Carulo Principi, Illuſtriſſ. Wilhelmi Cliviæ ac Juliæ ducis &c. primogenito filio per univerſam Italiam exhibitos honores, necnon ſummi Pontificis pro infirmo Carulo verè paternam ſollicitudinem, & inſignem Romanarum antiquitatum theſaurum, & in iis Clivenſis provinciæ ſtatum antiquum, heroumque Clivenſium originem veriſimilem, atque præclara geſta continet, dignum judico, qui prælo commiſſus, in publicum prodeat.

Gerardus Buſæus, S. Theologiæ Licentiatus, Canonicus Sanctenſis, propria manu.

Teſtimonio D. Gerardi Buſæi fidem habendam putamus; tum propter ſingularem viri eruditionem, tum etiam propter perpetuam in fide Catholica conſtantiam: quod atteſtor

VValtherus vander Steeghen, S. Theol. Licentiatus, Canonicus Antvverpienſis, librorum cenſor,

* * *

Cœnotaphium

HERCULES PRODICIUS, SEU PRINCIPIS JUVENTUTIS VITA ET PEREGRINATIO:

Per

STEPHANUM VINANDUM PIGHIUM CAMPENSEM.

PRODUCTURUS ſum, candide lector, in theatrum adoleſcentis in virtute principis perſonam, non poeticam; ſed veram & ævo noſtro congruam, uſuiq; futuram. Ad cujus imaginem nobilis juventus majorum imaginibus fulta non ſolùm; ſed etiam quivis imperitior ingenuis ſtudiis addictus ſibi vitam moreſq; velut ad ſpeculum facilè componere poterit: Quo lubricos vitæ greſſus ſcipione laureo (velut vetus proverbium docet) hoc eſt polytropia quadam & multiplici rerum cognitione firmet in viamque virtutis arduam dirigat. Ut etenim belli ad Principis vel Ducis ſui imperium vbique præſto ſunt militiæ comites, legati, tribuni, ac centuriones; horumq; nutus obſeruant cohortes, manipuli, & reliquæ exercitus copiæ: ſic & domi non minus ad Principis ſui mores, vitam, habitum, atq; veſtitum ſeſe conformat equeſter ordo, nobilitaſque cuncta, præſertim aulica conſuetudine familiarior; & hanc deinde civitas, omniſq; populi multitudo ſequitur. Tanta vis eſt honorati capitis in republica & hominum animis; ut unius ex arbitrio vel maximè inveteratas opiniones facilè immutent omnes. Non ſecus ac animati capitis ex nutu totius corporis membra reguntur, & quidem feliciter; quàm diu ſanum ac ſalvum erit. Sed eodem delirante, vel affecto perperam; in reliqua etiam membra contagionem mali mox ſerpere utplurimum videmus. Igitur aurea Platonis illa ſententia: QUALIS IN REP. PRINCEPS TALES SOLENT ESSE RELIQUI CIVES. Ex qua non inſcitè Claudianus cecinit:

Exordium ab ipſius operis uſu & utilitate.

——————————Componitur orbis
Regis ad exemplum; neq; ſic componere ſenſus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.

Ceterum exordiri telam hanc noſtram à ſtaminum explicatione prima conſultius nobis videtur, atq; proponendi à me Principis antiquam patriæ ſtirpiſque nobilitatem ab ipſis velut radicibus primũ deſcribere: ne ſordidos ac ignavos nautas imitari videar, qui in alto pelago inter fluctus ac tempeſtates deprehenſi primùm rudentes ac funes connectere, vela reſarcire, antemnas, & alia inſtrumenta nautica reparare volunt. Quibuſcum navigare, me Hercle, non minus injucundum; quam periculoſum eſt. Quod ſi origines inſcitia ſuperiorum temporum penitus ſepultas, & veritatem veluti in profundo tenebrarum puteo latentem magno labore in lucem protrahere conor: ſpero candidum lectorem æqui boniq́ue conſulturum. Nec vereor quòd idcirco prolixitatis afficietur tædio, dum res obſcuras & hactenus ignoratas accuratiùs explicare pergo: ſed potius confido (ſi quo virtutis aut literarum amore capitur) me varietate hiſtoriæ raræ, jucundaq́; abſtruſæ cognitionis lectione ipſum aliquando recreaturum. Ne igitur à Saturnijs Lemis, aut à Beceſelenis Belgarum originibus incipiam, Tuiſcones, Gygantes, Mannos, Bavones, Belgiones, Batones, item Troilos, Brabones, Cambros, Trebetas, Tongrotos, Torgotóſve reges longa ſerie recenſendo ex Hunnibaldis, Suyſſis, Rechinoldis aliíſve putidis auctoribus: conſtitui dumtaxat huius civitatis, atque provinciæ veterem ſtatum à flore Romani imperii, cujus auſpiciis, atq; potentia magnum ei incrementum acceſſit, ex claſſicis auctoribus, quorum fides & auctoritas ſemper integra manet, explicare, ſimulque ex antiquorum monumentorum reliquiis accuratiùs in lucem eruere. Eſt in Galliæ Belgicæ finibus oppidum celebre, & vetuſtate ſumma, non procul à Rheni ripa, & ab ejus divortio, ubi expandere ſuos ramos, & Batavos in inſulam incipit redigere. Cujus amplitudo magna fuit quondam, ſicut ex ruderibus in agro vicino paſſim apparentibus colligitur. Nomen antiquum huic eſt CLIVIA, quod in tribus clivoſis collibus pendulum verſus Rheni ripam panderetur. Quapropter à nonnullis etiam CLIVI nuncupatur, Latino prorſus nomine. Diſcrepat unius dumtaxat vocalis mutatione lingua popularis, qua CLEVE nunc oppidum, ut & clivus omnis appellatur.

Captatio beneuolentia ab operis difficultate. *Excuſatio prolixitatis.*

A quo tempore incipiat.

Patria deſcriptio & nobilitas antiqua.

Clivia unde dicta.

Imminet

Imminet Rheno in eminentiſſimo trium colli quadrata turris præalta lataq; cum arce longè conſpicua, quàm tradunt à C. Julio Cæſare bello Gallico conſtructam eſſe, velut propugnaculum ejus ad ripam vicinitatis adverſus Germanos. Quod ipſum in atrio Palatii majore veterum Principum juſſu annotatum legimus his verbis: *Turris elorina, vel cygnea. Arx Cliviensis.*

ANNO. AB. URBE. DCXCVIII.
C. JULIUS. DICTATOR
HIS. PARTIBUS. SUBACTIS
ARCEM. CLIVENSEM
FUNDAVIT.

Vetus incolarum eſt opinio à multis ſæculis patrum, avorum, proavorumque memoria veluti per manus tradita, trecentis amplius annis ante Chriſtum natum, arcem illam ſtetiſſe. Sed vulgi fama mobilitate vigens (ut nobilis poetæ dicam verbis) ſemper vires eundo ſumit. Quæ ſi vera, fanè concedendum multò ante Cæſaris in Galliam adventum turrim illam aut oppidum ibi fuiſſe, qui anno circiter ſexageſimo ante Chriſtum natum, cum exercitu in Belgicam venire primùm cœpit. Ceterum à Romana hiſtoria, & Cæſaris ſcriptis aliena non videtur opinio, præſidium ibi poſuiſſe Cæſarem, & arcem fundaſſe; propterea quòd conſtet ex ipſius commentarijs C. Cæſarem, eodem Urbis anno DCXCVIII. Cn. Pompejo & M. Craſſo iterum conſulibus, ibi Rhenum tranſgreſſos Tentheros atque Uſipetes ex Menapiorum agris expuliſſe trecentis triginta Germanorum milibus in ipſo interamnio ad Moſæ Rhenique confluentes prælio victis: Veriſimile eſt igitur ipſum poſt victoriam illam, Menapiis in deditionem acceptis, ripam adverſus barbaros ibidem muniiſſe: Denique, Galliis tandem adjectis imperio Romano, præſidia caſtellaq; in limitibus per Rheni ripam primùm conſtitui cœpiſſe conſtat: quæ magnis poſtea provincialium ſumptibus Auguſtus, & ejus ſucceſſores non ſolùm munierunt: ſed & ſparſim colonias deducere, hiberna legionum ampliſſima locis oportunis exſtruere non deſtiterunt. Teſtantur hęc cum hiſtoriæ Romanæ, tum quoque veterum ædificiorum fundamenta; & ingentes murorum ruinæ diverſis in locis adhuc extantes. Quales etiã in finitimo Civiæ pago videmus, quem Cajulburgum nunc corrupta, contractaque voce, quaſi C. Julii

Recepta opinio de arcu antiquitate.

Romanorũ præſidia & caſtella quãdo primum ad Rheni ripam cœpere.

Caii Iulii burgum.

burgum vocant, ut quidam ingenioſi interpretantur. Indigena namque & antiqua prorſus voce, Germani turres & caſtella Burgos, Cornelio Tacito ſuffragante, non ſecus ac Græci πύργυς appellare ſolent. Ceterum inter antiquas ejus tractus Romanorum munitiones oppidum arcemque Cliviam celeberrimam aliquando fuiſſe plures exiſtimant, eamque propter loci commoditatem, velut prætorium quoddam à provinciæ præſidibus ac limitum præfectis frequentius habitatam: quamdiu Imperatores Romani Gallias Germaniamque vicinam legionum præſidijs in officio continuere. Equidem ut non prorſus auſim affirmare C. Cæſarem auctorem vel conditorem primùm Clivii caſtri fuiſſe, cùm ex ipſius commentarijs hoc colligere quiſpiam nequeat, nec ex Tacito, vel alio quovis veterum auctorum, qui res Romanorum eo tempore in Belgica geſtas, vel hiſtoria complexi ſunt, vel ſcriptis ſuis attigere: ſic etiam omnino recalcitrare opinioni receptæ nolo, nec diffiteri ob rationes ante dictas quin Cęſar auctor eſſe potuerit. Etenim manifeſtum eſt ipſum primùm regiones illas bello ſubjugatas in provinciæ formam redegiſſe: eaſdemque pacatas, atque idoneis præſidiis firmatas, cùm decederet bello patriam invaſurus, reliquiſſe. Sed vicina, ni fallor, Vetera ab Auguſto ſucceſſore non diu pòſt paulò altius conſtituta legionum præcipuo robori: ac deinde colonia Trajana cum Ulpiis caſtris Cæſarei iſtius præſidii famam obſcurarunt, ut Tacito vivo (qui Veterum ſæpius meminit) exigui nominis fuerit. Quo autem tempore, aut quibuſnam Imperatoribus poſt Auguſtum aut Trajanum Clivia in civitatis, aut coloniæ formam ſurrexerit, nec dum etiam liquet in tanta hiſtoriarum eius temporis inopia: cum Tacitus truncus ad nos pervenerit; & ceteri, quos habemus, ſcriptores bella, reſque geſtas hujus provinciæ carptim attingant, neq; Cliviæ mentionem ullam faciant. Si probabili conjecturæ locus datur, potuit fortaſſe Trajani ſucceſſor *Hadrianus Auguſtus, cùm per Gallias peregrinando, urbes, oppida, caſtra reſtitueret, & augeret: Clivium quoque caſtrum in formam urbis ampliaſſe, atque coloniam eò deduxiſſe, quo patris ſui Trajani colonię vicinę quid decoris adjiceret, atq; limitem iſtum fortiſſimis Germanorum populis oppoſitū validiore veteranorum præſidio muniret. Quod ſi ita: tunc

Cliviæ antiqua celebritas.

Vetera caſtra.

Colonia Trajana.

**Hadrianus Auguſtus Galliæ cõſervator & reſtitutor eſt appellatus, ut in nummis eius antiquis legitur.*

AElia

AElia Clivia, vel AElia Clivienſium appellari deberet. Sed hæc quæ obſcura & dubia ſunt, in medio maneant; atq; ex ingenio ſuo fidem quiſq; demat, vel addat. Cæterum multis ætatibus ante Diocletiani & Maximiani tempora præclaram urbem, celebremque civium Romanorum coloniam fuiſſe, fit nobis manifeſtum ex una * Eumenij Rhetoris oratione, quæ adhuc inter panegyricas extat, habita ab eodem Clivis in ſua patria ſub jam dictis Imperatoribus coram Galliæ præſide, cum ex comitatu † Conſtantij Chlori Cæſaris adoptati à Maximiano Aug. & Galliarum Britanniarumque gubernaculis adhibiti (cuius erat magiſter memoriæ) mitteretur, vt ſcholis præeſſet, atque in ea vrbe Gallicam juventutem ingenuis literis atque oratoria inſtitueret arte, cum annuo ſexcentorum ſeſtertiûm ſtipendio ex ejus civitatis viribus dependendo. Quod ipſum omne liberaliter patriæ remiſit, atque in uſum ædificandi publici auditorii, ſcholarumque veterum inſtaurandarum, quas Mænianas appellat, quoad opus eſſet, condonavit. In quibus avum olim ſuum, hominem Athenis ortum, ac Romæ propter doctrinam diu celebrem multis annis octogenario majorem ſumma cum lauda docuiſſe affirmat. Igitur reſpublica Clivienſium videtur gratitudinis ergò poſuiſſe *Eumenio ſtatuam iconicam in ipſis Mænianis, eamque tripedaneam. Quæ quidem menſura, teſte Plinio, temporibus etiam antiquiſſimis Romæ honorata fuit. Extat adhuc Cliviæ in Palatio principum. Stat in veſtitu ſui temporis; &, ut apparet, uſitato Galliæ comatæ: Tunica videlicet talari tectus, & calcei ex aluta pedem ac talos cingunt, & ſupra pedem execti atque feneſtrati ſunt. Comam in fronte & cervice decurtatam æqualiter conſtringit vitta; ſicut ventrem latus balteus atque bullatus. Quæ quidem apud veteres vincula quondam honoris ac dignitatis erant inſignia. Et nunc temporis etiam ſimiles baltei auro vel argento operoſè bullati Gallicarum matronarum ſunt ornamenta, præſertim apud Batavos & Rheni accolas. Ipſe dextra maſſam vel auri vel argenti in patera poſitam præſentare videtur, atque eodem ſymbolo notatur ejus liberalitas & munificentia, qua patriam eſt proſequutus. Siniſtra tenuit ferulam demiſſam magiſterii inſigne, ac veluti gubernaculum adoleſcentiæ. Quæ nunc quidem injuria temporum contracta periit:

Cliviã multis ætatibus ante Diocletiani & Maximiani tempora oppidum celebre fuiſſe.

**Eumenius Rhetor Clivienſis, & eius erga Patriam pietas.*

† Conſtantius Cæſar Conſtantini Magni pater.

Avus Eumenij Rhetor Athenienſis Romæ, & Cliviæ docuit.

** Eumenij ſtatuæ deſcriptio.*

Balteus.

periit: quouſque manui ac tunicæ contigua eſt. Sed hæc de ſtatua vel imagine ſatis. Ceterum hortatur oratione ſua luculenta noſter Eumenius Galliæ præſidem, qui tum urbis illius Imperatorum juſſu reſtaurandæ cauſſa Clivis manebat: ut hanc ſuam largitionem apud Principes commendet, & ad virtutum, ſtudiorumque commodum acceptet, exequaturque. Mænianas ut illas veteres in priſtinum nitorem non ſolùm reſtituat: ſed etiam picturis chorographicis omnium populi Romani provinciarum, cum rerum in iis præclarè geſtarum hiſtoriis (ut ante fuerant) exornet. Præſertim cùm maximè gratum Impp. Auguſtis, & Cæſaribus eſſe ſibi perſuadeat, quòd publicam eorum in reſtituendo orbe Romano pietatem, pro ſua quiſque poteſtate in renovandis veterum operum reliquiis æmuletur. Excitare meritò generoſos animos aſſerit Principum † exempla, quorum liberalitate cuncta, quæ temporum ſuperiorum labe conciderant, ea ſæculi felicitate tum reſurgebant. Tot urbes diu ſylvis obſitas, atque à feris habitatas inſtaurari mœnibus, & incolis frequentari: atque inter eas etiam ipſa Clivia. Quæ prius latrocinio, ut ait, Batavicæ rebellionis obſeſſa, demumque graviſſima clade perculſa & conſternata fuerat. Eam igitur tum pro admiratione meritorum nõ ſolum, ſed etiam pro miſeratione caſuum Romanos illos Principes attollere, & recreare voluiſſe: ruinarum ejus magnitudinem immortalibus libertatis ſuæ monumentis dignam judicaſſe: ut tantò eſſet illuſtrior gloria reſtitutorum, quantò ipſa moles reſtitutionis immanior. Indulſiſſe maximas pecunias, ac totum, ſi res poſcat, ærarium, non modo templis, ac locis publicis; ſed etiam privatis dómibus reficiundis. Indulſiſſe non ſolùm pecunias, ſed & tranſmarinos artifices, & ex ampliſſimis provinciarum ordinibus incolas novos; nec non ad aquæductus reficiundos vicina legionum hiberna: ut cõmodis illius urbis ſtudio gratiæ hoſpitalis (ut eius verbis dicam) operarentur, & reſides aquas & novos amnes aridis feſſæ urbis viſceribus infunderent. Hæc & ſimilia multa pulchrè diſſerit in oratione ſua Eumenius. In qua veluti in tabulis pictis intueri, & undequaque Cliviæ veteris amplitudinem, atque magnificentiam priſcam quiſque conſiderare poterit. Civitatem enim ſemper appellat atque coloniam, non municipium, non caſtrum: ut magni nominis urbem,

† Diocletiani & Maximiani Imperatorum liberalitas in urbibus provinciarũ reſtaurandis.

Civitatem à Batavis obſeſſam & expugnatã reſtaurarunt Impp. Diocletianus & Maximianus.

Aucta Clivienſium colonia.

Clivia civitas & Romanorum Colonia.

urbem, ſplendidamque Romanorum coloniam multò ante Eumenii tempora fuiſſe colligimus. Ait enim, eam more Romano ſuum Capitolium, templa magnifica, & ædes ſacras, aquæductus, aliaque opera publica perampla habuiſſe: Ex quibus conjiciunt plures majorem coloniæ partem à clivis per plana ſecundum Rheni ripam prolatam fuiſſe, quam bellorum clades atque Rheni inundationes frequentes funditus aboleverint, atque inde quaſi in veſtigiis remanſiſſe vicini pagi nomen nunc, Colien, dicti. Eſt & aliud celebris urbis hoc manifeſtum indicium, quod academiam habuerit famoſam: hoc eſt, ſcholas literarias publicas quas Mænianas Eumenius appellat. An à Mænio quodam cujus impenſis primùm illæ ſcholæ ad ſtudia exercenda juventutis provincialis fuerunt erectæ: an ob ædificii ipſius formam, obſcurum nobis eſt. Nam plures habuiſſe depictas porticus, Eumenius in fine orationis oſtendit: quarum projecta ad umbram faciendam, vel ad ampliandum ſuperiora ædificia Romani antiquitus à Mænio quodam inventore * Mæniana vocabant. Hanc quidem academiam in facie, vultuque civitatis præcipuo loco poſitam fuiſſe docet, inter Apollinis templum, & Capitolium videlicet. Ut veluti cognato vicina & amica doctrinæ numina tenerent eam amplexu: quam hinc † Apollo Muſagetes, inde Capitolina Minerva Athenarum conditrix è propinquo conſpicerent. Hæc quidem de Eumenio, & antiqua ſtirpe patriæ urbiſque; de qua ſermo nobis eſt, nobilitate ſatis dicta ſint: Cui, neſcio quanam levi ambitione, Belga quidam perdoctus alioquin & celebris noſtri temporis juriſconſultus detrahere, immo vetuſtam illam academiam ſuffurari, & ex inferiore Germania Belgioque transferre in Æduos Auguſtodunum conatur. Et quo hoc magis dextrè Mercurio favente, faciat: ſacram ipſius Conſtantii Cæſaris ad Eumenium * epiſtolam interpolare non dubitat, & ex eadem genuinum ac proprium civitatis ipſius nomen eradere. Nam ubi Cæſar Auguſtum Clivienſium oppidum nominat: vitium eſſe, & Auguſtum oppidum legi debere cenſet. Ergone anonymum erit hoc oppidum? Rectè quidem, & ritè Cęſar, appellatione civitatis adjuncta, vocat oppidum Auguſtum, tanquam auguratò conditũ; ſicut omnes coloniç deduci, atque muniri ſolent. Quemadmodum Virgilius etiam Auguſta mænia

Clivienſis ſchola Mæniana.

** Mæniana Clivii inter Apollinis templum, & Capitolium.*

† Apollo Muſagetes & Muſarũ medius.

Minerva Athenarũ conditrix.

** Epiſtola Conſtantii Cæſaris ad Eumeniũ.*

Auguſtum oppidum quid.

mænia regis, dixit: & item Eumenius noſter Mænianas illas tecta Auguſta in ſua oratione nuncupat. Pulchro igitur & apto Cæſar epitheto coloniam iſtam ornat, nec detrahit ejus nobilitati quippiam; eò quod oppidum appellat, non urbem; quo nomine peculiari per exochen tunc ſolam Romam gaudere volebant Romani Principes. Ceteræ civitates mænitæ quæcunq;, licet florentiſſimæ, vel Ser. Sulpicio Juriſconſulto teſte, quodam tempore dicebantur oppida. Quis igitur præter Eumeniũ intelligeret Conſtantium Cæſarem? niſi proprio civium Clivienſium nomine limitaſſet oppidũ? quando quodcumque, ut palam eſt, auguraꝰo conditum, Auguſtum nũcupari poteſt. At ego per oppidu Auguſtũ, inquit ille, Auguſtodunum Aeduorum intelligo, Aeduos autem vocatos eſſe Flavienſes, ut Auguſtodunum appellarunt Flaviam à Flavio Conſtantino, alter Eumenii panegyricus teſtis eſt. Sed quia id factum videtur poſt Conſtantii tempora: ſuſpicor cum hic ſcriptum ſimpliciter eſſet (Auguſto oppido) quendam in margine addidiſſe (Flavienſium) quod deinde in contextu irrepſerit mendosè, Clivienſium. Sed bello, me Hercle, ſuſpicionum colore fucum ſuæ tabulæ inducit, non ex una (veluti proverbio dicitur) fidelia duos parietes; ſed ex pluribus unum dealbare, ſeu potius denigrare volens; ut intuentium oculos fallat, & ad ſcopum ſuum perducat. Cogitur tamen fateri multo poſtea, quam hæc Eumenii oratio de ſcholis reſtaurandis dicta eſt, Aeduorum civitatem ſub Conſtantino Conſtantii filio primùm ex inopia reſuſcitatam, & Flaviam appellatam fuiſſe: ut non audeat epiſtolæ contextui Flavienſium pro Clivienſium inſerere. Obſcuris itaq; cuniculis aggreditur ejus urbis antiquæ fundamenta ſubvertere. Sed quid? ſi ruineis an ne ſublicis ipſum fodinas ſuas ſuſpendere quiſpiam merito dicet? cùm niſi divinationibus quibuſdam & incertis conjecturis contendit, Eumenium noſtrum natione Aeduum, & patria Auguſtodunenſem fuiſſe: qui tamen ne ſemel quidem Aeduorum aut Flavienſium in ſua hac pro ſcholis Clivienſium oratione mentionem facit. Attamen, inquiet, olim patriam ſuam fraterno populi Romani nomine gloriatam eſſe jactitat, quemadmodum Aedui fratres Romani populi antiquitus appellati ſunt. Non diffiteor. Sed illud conſideret, quæſo; conſtare quidem, quòd Aedui primi fuerint, qui

Vrbis nomine ſola Roma gaudebat olim.

Flavia Aeduorum.

Aedui fratres populi Rom. nuncupati primi ex S. C.

qui fratres à Rominis appellati ſunt; non tamen conſtare, quòd ultimi fuerint. Nam cùm Aeduus ille Orator qui Flavienſium nomine Conſtantino Auguſto gratias egit, in oratione ſua dicit quòd primi omnium inter immanes & barbaras Galliæ gentes Aedui plùrimis S.C. fratres appellati ſunt, quod ſoli conſanguinitatis nomine gloriati ſunt, fatetur ipſe inter vetera hæc cenſeri, & primis bellis Gallicis contigiſſe, cùm à ceteris Galliarum à Rhodano ad Rhenum usque populis, ne pax quidem poſſet, niſi ſuſpecta ſperari. Fuerint olim ſoli, non tamen propterea negat, Celtarum, Belgarumque populis poſtea ſociatis, aliiſve civitatibus deinde Imperatorum auſpiciis populo Romano fœderatis ſimile quid honoris, aut nominis indultum fuiſſe. Primos quidem Aeduos fuiſſe conſtat, quos in primis illis tranſalpinis bellis, Cæſare etiam teſte, ſæpe ſenatus fratres & conſanguineos appellârat: applaudens eorum videlicet ambitioni ſimplici ac innoxiæ; cùm eorum utilis eſſet amicitia fideſque bellum gerentibus inter tot infeſtas nationes. Et Cor. Tacitus quidem Aeduos Gallorum ſolos fraternitatis hoc nomen ſuo tepore uſurpaſſe ſcribit. Jam veriſimile eſt, plures alias civitates Romanorũ potentia perculſas AEduorum exemplo ſimilem amicitiæ neceſſitudinem affectaſſe: non quòd ad Trojanos futili vanitate ſuam referebant originem, ſed quòd Gallorum, Germanorumque vicinorum mos ſemper fuerit: ſitque nunc etiam, ſua Celtica lingua fratres ac Germanos appellare, quos blandè, & amicè volunt affari. Quo factum fuiſſe videtur, ut Germanorum nomen inter eos ob Latinam ſignificationem ubique facilius increbuerit: nimirum Romanis victoribus acceptius cùm fuerit, quàm Teutonum, cimbrorum, aliaque nomina Italiæ quondam metuenda, quæq; Romano difficile eſt ore profari. Cor. Tacitus Germanicarum rerum ſcriptor peritiſſimus, qui librum peculiarem de his ſcripſit, recens eſſe Germaniæ vocabulum affirmat, ac nuper * auditum apud eos, qui primi Rhenum trangreſſi in Galliam, nunc Tungri, nunc Germani vocabantur; atque nomenclationem gentis evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à ſeipſis, invento nomine, Germani vocarentur. Atq; hoc modo mihi videtur intelligendus Taciti locus ille, depravatis in exemplaribus non parum alioquin obſcurus.

Et alios poſtea Galliarum populos fratres populi Rom. appellatos fuiſſe.

Cauſa cur faciè tranſalpinis fraternitatis nomen indulſerint Romani.

Quoſnam fratres Galli Germaniq; vocent.

Taciti opinio de nominis Germanorũ origine.

** additũ, in vulgatis legitur, mẽdosè ut ſolet.*

Strabonis ſententia. Strabo probatus, & diligens regionum, populorumque deſcriptor à Romanis vult inventam appellationem. Qui cùm primum tranſgreſſi Rhenum eos populos animorum feritate, moribus, & corporum forma, ac magnitudine, vivendique ritu Gallis perſimiles eſſe vidiſſent: germanos eos, id eſt, fratres Gallorum nominarunt. *Germani Gallorum fratres appellati.* Jam verò cùm ſe mutuò, ut dictum eſt, peculiari quodam more Germanos, ſive fratres ſua lingua conſalutent: non mirum eſt, hoc nomen apud Romanos ſemper in uſu remanſiſſe: cùm præſertim utriuſque vocis ſignificatio in ſua quæque lingua ferè ſit eadem. *Varia nominis illius etymologia.* Nil enim aliud German in Celticè vel Teutonicè ſignat, quàm omnino vel planè meus: quemadmodum frater Latinè ferè alter ego. *Frater & Germanus idem ferè ſignificant.* Si enim frater mihi ferè alter eſt, profectò planè meus etiam eſſe debet, cùm ego meus eſſe non poſſim. Itaque frater & germanus vix quippiam inter ſe ſignificatione diſcrepant. Nec obſtat populari atque indigena lingua vocem eiam aliud etiam ſignificare, atque per Germanos notari Teutonicè planè viriles; aut, ut Joannes Goropius in Beccelelenorum Advaticis contendit, raptores, vel corraſores. Non enim raro fit ut una vox vel in eadem, vel diverſis in linguis diverſa ſignificet. Nobis utique ſatis in præſentiarum erit, hic demonſtraſſe, quo pacto Romanis Galliarum etiam populos plures viſum ſuomet nomine germanos, id eſt, fratres nuncupare. Nec puto quempiam proruis aſſerere poſſe, nullis aliis fœderatis aut amicis populis, præterquam AEduis, licitum fuiſſe vi- ** Batavi fratres & amici Romani populi.* ciſſim Romanos fratres ſuos appellare; præſertim cùm in iis provinciis more gentico, nec non antiquo fuerit hoc admodum familiare. Non, inquiet, legimus hoc ullo S. C. publicóve decreto, genti cuipiam, AEduis exceptis, conceſſum fuiſſe. **Vetera caſtra Romanorum nūc Brittheim in finibus Batavorū ad littus Oceani.* At potuit tacito populi Rom. conſenſu, quamvis expreſsè ſcriptis proditum non eſt: potuit denique Imperatorum auctoritate ac indulgentia concedi: quos conſtat poſtea plurimas atque præcipuas Galliarum civitates, coloniis deductis, augmentaſſe, honoribus, privilegiis, ac immunitatibus multis affeciſſe. Non videtur itaque ſolum fraternitatis nomen his denegatum fuiſſe: quibus hoc placuiſſet: cùm civitatis Romanæ ſumma jura dederint, ſocios ac amicos appellarint. **Lucēſes &* Atqui ne longius à provincia noſtra diſcedamus: Quid dicendum de Batavis vicinis? in quorum

quorum finibus ſupremis Clivienſium colonia tanquam ſpecula populi Rom. ac propugnaculum Rheno impoſita fuit. Hos etiam antiquitus conſtat * fratres & amicos Romani populi appellatos, ac eo titulo gloriatos fuiſſe Septimii Severi, & Antonini Caracallæ temporibus. Et docent hoc ædificiorum monumenta antiqua in * veteribus Romanorum caſtris inventa: quorum fundamenta ex quadratis ſaxis ingentibus adhuc aliquando viſuntur inter * Lucenſium municipium & Lugudunum Batavorum in ipſo Oceani litore, cùm hibernæ tempeſtatis alicujus vehementi impetu, atque inundatione eluuntur arenarum tumuli, quibus alioquin ferè ſemper obteguntur. Ibi ſæpe vicini pagani, ſigna, nummos, & multas antiquarum rerum reliquias inveniunt, ſaxaque inſcripta Romanis titulis, ac characteribus extrahunt: quorum nonnulla deinde translata in Lucenſium municipium (nunc Hagam Comitis appellant) ipſemet vidi. Atque inter alia, tabulam illam, in qua L. Septimium Severum, & M. Antonium Caracallam Auguſtos legimus in iiſdem caſtris armamentarium cohorti Voluntariorum decimæ quintæ reſtituiſſe ſub Valerio Pudente proprætore, & Cæcilio Batone præfecto cohortis. Quam tabulam refert Gerardus Noviomagus antiquitatis Batavicæ collector doctus ac diligens ſua ætate è ruinis illis erutam fuiſſe cum aliis inſcriptionum fragmentis, & operum publicorum titulis eorundem non ſolùm Imperatorum, ſed etiam Claudii, Traiani, ac Hardriani vetuſtiorum. E quibus fragmentis Batavorum auxiliarium (quorum cohortes plures Romanis perpetuò militabant) titulum talem ſaxis inſcriptum adducit.

Lugdunū à luce in Batavis olim celeberrimo, quorū mentio in antiquis Batavorū monumētis reperitur.

Tacitus annalium lib. XX ſacrum nemus appellat, ubi Civilem refert primores gentis epularū ſpecie cōvocaſſe & ad rebellionem concitaſſe. Manēt adhuc luci ſacri magna reliquia. & vicus celeberrimus, in quo ſedes Batavorū Principum ab antiquo fuit.

Hagam Comitis novo nomine nūc vocant.

GENS. BATAVORUM
FRATRES. ET. AMICI
ROMANI. IMPERII

Equidem hunc titulum ipſe non vidi apud alia fragmenta quæ in Waſſenariorum ædibus apud Lucenſes extant. An verò poſſeſſorum incuria perierint hæc ſaxa, aut aliò translata ſint, obſcurum nobis eſt. Memini tamen exſcriptum me etiam vidiſſe apud alios, & apud amicum Carolū Langium antiquitatis mirè ſtudioſum, ejuſdem generis

fragmenti

fragmenti exemplum ex ſchedis Ludovici Vivis,ut dicebat, exſcriptum:

Votum pro ſalute Antonini, & Getæ principum.

FORTUNÆ AUG. SAC.
PRO SALUTE ITU AC
REDITU D. D. NN.
M. AUR. ANTONINI PII
AUG. ET P. SEPTIMII
GETAE. NOBILISS. CAES
CIV. BATAVI
FRATRES ET AMICI P. R.
V. S. L. M.

Quod votum à Batavis ſolutum fuiſſe videtur, cùm iſti duo Principes, patre Suero in Britannia mortuo, cum ejus cineribus per Galliam reverterentur, Romam properantes. Verùm enimverò cuivis ex veteri hiſtoria facile perſuadebitur, Batavorum res ſub Imperatoribus Romanis admodum floruiſſe, atque illos ſæpius eximiis honoribus, ac libertatibus ornatos fuiſſe: jam antea multò per Gallias, Germaniaſque potentiam armis nacti eùm fuiſſent. Nam origine quamvis ſint Germani (Cattorum quippe populus quondam, ut Tacitus auctor eſt, ſeditione pulſus domeſtica, & Rheni inſulas, extremaque Galliarum tranſgreſſus) ſemet tamen ab initio, à Gallorum Romanorumque jugo vindicarunt. Et quidem C. Cæſar eos bello non videtur moleſtaſſe, cùm in ſuis commentariis controverſiæ ullius cum Batavis ne ſemel meminerit: ſed armis exercitam gentem, per amicitiæ atque ſocietatis ſpeciem, libertate manente, Romanis primum conciliatam, atque inter auxiliarios ſenſim merere cœpiſſe, ex Tacito, & aliis colligimus. Hinc eſt quod ille de Batavis in lib. de Germanorum origine ac moribus ſcribat: Manet honos, & antiquæ ſocietatis inſigne. Nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus, & collationibus: & tantum in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela, atque arma bello reſervantur. Idem lib. hiſtoriarum quarto: hos ait, viros tantum ac arma imperio miniſtrare: atque diu Germanicis bellis, mox aucta per Britanniam gloria fuiſſe exercitos; tranſmiſſis illuc cohortibus, quos vetere inſtituto nobiliſſimi populorum

A Cattis oriundi Batavi ſemper liberi.

Batavi immunes à tributis & vectigalibus.

* *Cōtemnūtur forte pro attenuantur.*

pulorum regebant. Hæc quidem conſiderantibus non mirum videbitur, quod ab antiquo ſociis, & amicis populis Romani Imperatores inter alios honores fraternitatis blandum, ac gratum nomen conceſſerint: cùm eorum plurimi Batavorum fida militia ad corporis etiam cuſtodiam, Suetonio aliiſque teſtibus, uſi ſint. Quod igitur Eumenius Rhetor patriam ſuam in agri Batavici principio poſitam, olim fraterno populi Romani nomine gloriatam fuiſſe dicit, verum eſſe facilè inducar ut credam: non tamen iis verbis perſuadeor, ipſum AEduum, aut Auguſtoduno natum fuiſſe. Nec ex ejus oratione hoc colligi poſſe exiſtimo, in qua AEduorum vel Auguſtoduni mentio nulla reperitur. Iam verò quod ille Belga conetur hoc idem ex aliis incerti auctoris tribus orationibus colligere, quas ejuſdem eſſe ſcriptoris, ejuſdem civitatis commendationem continere ex phraſis atque rei ſimilitudine imaginatur, planè frivolum eſt. Sit in his orationibus quædam phraſis atque etiam argumenti ſimilitudo: Quid mirum? cùm ejuſdem ævi, & provinciæ ſint rhetorum; cùm eorundem ferè Imperatorum laudes, res geſtas, ac diverſa beneficia encomiaſticè tractent. Etenim ex quatuor illis Panegyricis, quas Eumenii eſſe judicat, duæ dictæ ſunt Conſtantio chloro Cæſari à Maximiano Herculio adoptato: aliæ duæ Conſtantino Magno ejuſdem filio. Prima quæ incipit, Si mihi Cæſar; eſt gratulatoria de Britannica Batavicaque Conſtantii victoria: quod bellum Maximiani Imperatoris juſſu & auſpiciis poſt adoptionem confecerat, cujus etiam ipſe in ſuæ orationis fine meminit Eumenius. Hanc dixit AEduus quidam orator, qui in Palatio ab arcanis Principum aliquãdo fuerat, & poſt indultam quietem ad ruris ſtudium ſeceſſerat. Non igitur hic Eumenius fuit, qui in aula Conſtantii Cæſaris magiſter memoriæ fuerat, & ejuſdem deinde juſſu duplicato cum ſtipendio ſcholis clivienſibus eſt præfectus. Verùm primæ hujus orationis titulum eſſe falſum, miror Beatum Rhenanum, atque Belgam noſtrum non animadvertiſſe. Ex ipſa enim oratione haud dubiò palam fit, Conſtantio Cæſari, non Maximiano Aug. dictam eſſe. Cæſarem enim ſemper Principem, cùm eum alloquitur, & in fine orationis, Conſtantium appellat: non Imperatorem, non Auguſtum, niſi uno in loco mendoſo, ubi legitur: Quid faciam Cæſar Aug?

Duces eo- hortium erant nobiles indigenæ.

Batavi Imperatorum Rom ſatellites & cuſtodes corporis.

Rectè Eumenius de Patria ſua.

Alias incerti auctoris orationes panegyricas tres Eumenii non eſſe.

Prima panegyrica argumẽtũ.

Quis auctor primæ.

Primã panegyricam falsò inſcriptam eſſe Maximiano Auguſto.

Ignoſce

Menda tollitur. Ignoſce ſi moror. Et tollenda profecto ſuperflua vox, Aug. quæ ſcribæ librarii negligentia contextui irrepſit. Etenim vivo adhuc Maximiano Auguſto dicta eſt hæc oratio, qui ex more ſibi titulum Imperatoris, & Auguſti, quoad cum Diocletiano ſe imperio abdicaret, reſervavit. Eſt & aliud argumentum liquidum prorſus Conſtantio dictam orationem illam eſſe. Vbi enim rhetor AEduus per apoſtrophen flectit orationem ſuam ad abſentem Maximianum Aug. declarat eum bello Britannico non interfuiſſe: ſed eum repentè ex Italia in Gallias veniſſe dicit, & Rheni ripam obſervaſſe, ne quid novi motus ab Imperii hoſtibus Germanis abſente exercitu ibidem excitaretur, dum Conſtantius Cæſar Geſſoriacum capit, & Britanniam claſſibus invadit. Ex dictis igitur luce clarius fit, Conſtantio Cæſari hanc orationem eſſe dictam poſt bellum confectum: Sed quonam in loco, vel qua in urbe ſit habita nobis obſcurum eſt. Facilè tamen adducor, ut credam in AEduis fuiſſe; cum eius civitatis urbes etiam, ut ubique per Gallias, Principū illorum juſſu reſtaurarentur, quemadmodum in orationis fine rhetor AEduus indicat. Alteram de ſcholis Chrienſium, quæ ſine controverſia Eumenii eſt, hinc etiam colligimus, non admodum diverſo tempore coram p̄ſide Galliæ dictam eſſe. Nam Eumenius etiam prædicat ſui ſæculi felicitatem, qua plures urbes, inſulæ, & civitates eorūdem Principum liberalitate, ac beneficentia terrarum ubiq; reſurgebant. Reliquæ duæ orationes ſunt item quaſi cotemporaneæ-ſed aliquot annis poſt dictæ Conſtantino Magno Conſtantii filio. Quarum una gratiarum actio pro Flavienſibus debito ſublevatis Aedui cujuſdam Flavienſis eſt, qui ſe privati ſtudii literarum oratorem appellat, ut non videatur in Palatio meruiſſe: quod alioquin non ſubticuiſſet, præſertim ſi fuiſſet Eumenius. Dixit autem hanc Treviris patriæ ſuæ nomine anno imperii Conſtantini quinto. Altera quæ incipit. Facerem. Aliquot annis pòſt ibidem dicta eſt eidem Conſtantino, cùm eius ſubis per ipſum reſtitutæ natalis celebraretur. Prorſus eſt encomiaſtica Conſtantini, & patris Conſtantii, majorumque res præclarè geſtas laudibus evehens. A Belga quodam artis oratoriæ publico profeſſore dictam eſſe, Beatus Rhenanus opinatur. Ipſe Rhetor vocem ſuam diverſis ocii, & Palatii officiis exercitam dicit, ac

Secundam panegyricā Eumenii eſſe.

Tertiæ panegyricæ argumentū.

Quis auctor tertiæ.

Quarta argumentū.

Quis auctor quartæ.

ſuam

ſuam patriam calidis fontibus, quibus perjuria puniuntur, & Apollinis ſacro luco celebrem, atque olim etiam fraterno populi Romani nomine gloriatam jactitat: cujus tamen verum nomen non exprimit. Niſi fuerit Aquiſgranum, videant docti, apud quamnam urbem Belgicæ vetuſtam thermæ ejuſmodi medicæ reperiantur. Hæc igitur,quæ ex ipſis oratorum verbis collegimus, ſatis demonſtrant, non urius Eumenii orationes illas quotuor eſſe, cùm una dumtaxat ejus ſit nomine inſcripta: Quam conſtat ipſum in patria, coram præſide Galliæ de ſcholis Clivienſium civium ſuorum reſtaurandis habuiſſe. Eadem oratione ſalarium ſuum Conſtantii Cæſaris liberalitate duplicatum ad ædificia ſcholarum publica reſtauranda præſentavit, quoad uſus (ut ipſe ait) poſceret: non ut quidam nunc ſomniant,in annuos reditus academiæ in perpetuum relinquens. Jam verò gratiarum actionem, quæ Flavienſium nomine hujus Conſtantii Cæſaris filio Flavio Conſtantino Treveris eſt dicta, diligentius examinemus, & cum Eumenii oratione comparemus. Ea namque plurimum innititur noſter Belga, quod conſtet ab AEduo dictam eſſe, & pro Aeduorum civitate Flavia:ſibi libenter perſuadens, & hanc Eumenii eſſe orationem, propter ſtyli argumentique vicinitatem, quo Eumenium ex Belga Celtam faceret, & eadem opera Clivienſium illam academiam Auguſtodunum transferret. Quaſi jam planè conſtaret, Flaviam illam Auguſtodunum fuiſſe: cujus urbis ne nomen quidem: ut dixi, in ipſa oratione reperimus. Non ibo tamen inficias, quin Auguſtodunum olim Tiberii Cæſaris ſucceſſorumque temporibus apud Aeduos florenti in culmine ſteterit: Auguſti Cæſaris enim auſpiciis, velut nomen ipſum ſubindicare videtur, eam urbem incrementa primum ſumpſiſſe ſuſpicor. Nam Cæſar dictator in belli Gallici ſuis commentariis, Auguſtoduni non meminit, cum tamen Aeduorum plures alias urbes primarias nominet, veluti Bibracten, Cabillonum, Noviodunum, Matiſconam & alias: Et quamvis Tacitus Annalium tertio, ubi Aeduorum ob magnitudinem æris alieni rebellionem Julio Sacroviro duce ſub Tiberio cœptam refert, Auguſtodunum caput tum gentis fuiſſe, declaret, ubi nobiliſſima Galliarũ ſoboles liberalibus ſtudiis operabatur: haud obſcurũ tamẽ nobis eſt, variis eã temporũ ſucceſſu cladib⁹, ac calamitati-

Calidi fontes. Apollinis lucus.

Falſa opinio quorũdam

Eumenii & Flavienſis orationes diligentius examinantur.

Auguſtodunũ Aeduorum caput quando.

Cæſar in ſuis commẽtariis Auguſtoduni non meminit.

Auguſtoduni celebris academia, ubi Sacrovir inventutem Gallicã ſtudioſorũ ad XL. milia cõtra Rom. armaverat,

mitatibus oppreſſam ſuccubuiſſe. Urbibus etenim, atque ædificiis non ſecus ac hominibus ſuum quoq; ſenium ſuaque mortalitas ſequitur: Ammianus enim Marcellinus ejuſdem temporis, quo panegyricæ orationes iſtæ ſunt habitæ, ſcriptor, & Eumenio coævus, qui hiſtoriam ſuam à Nervæ principatu aduſque Valentis Aug. interitum deduxit lib. XV. in Galliarum deſcriptione mœnium Auguſtoduni magnitudinem vetuſtâm in Lugdunenſi prima collocat: & libro ſequenti ſcribit Fl. Claud Julianum Cæſarem à Conſtantio Aug. Conſtantini Magni filio ad recuperandas Gallias cum exercitu miſſum Viennæ in itinere intellexiſſe Auguſtodunum à Germanis captam, atq; civitatis antiquæ muros ſpatioſi quidem ambitus (ut ejus dicam verbis) ſed carie vetuſtatis invalidos barbarorum repentino impetu inceſſos eſſe. Si tanta tum vetuſtatis caries Auguſtodum fuit, non videtur Eumenij ſanè patria fuiſſe, quã tanto cum gaudio non multis antè luſtris ſuum Conſtantium Cæſarem Auguſtorum ex voluntate, profuſis Imperii ſumptibus in priſtinam magnificentiam plublica ædificia cuncta reſtaurando, evehere viderat, ut oratione ſua teſtatur. Nec vetuſta mœnium, ædificiorumque caries in Eumenij patria notari ſub Iuliano rectè poterat, ut in Auguſtoduno non ſemel Marcellinus facit. Eumenius inſuper patriam ſuam olim fraterno populi Romani nomine gloriatam, tunc demum graviſſima clade perculſam fuiſſe dicit, cùm latrocinio Batavicæ rebellionis obſeſſa, Romani principis auxilium flagitaret. Eam idcirco dictos Imperatores, Cæſareſque ſuos non ſolùm pro admiratione meritorum, ſed etiam pro miſeratione caſuum attollere, & recreare voluiſſe, ipſamque ruinarum ejus magnitudinem immortalibus liberalitatis ſuæ monumentis dignam judicaſſe. Cùm hæc apud Eumenium legamus, cui, quæſo, facilè perſuadebitur, Batavos rebelles ab Oceano, & extremis Belgicæ finibus per tot regiones, ac populos, tot civitatibus fœderatis, tot validis legionum caſtris, ac Romanorum coloniis à tergo relictis in celticam mediam penetraſſe: atque in Lugdunenſi prima, quaſi Alpes, ac Italiam invaſuri, Auguſtodunum, non aperto Marte, ſed quaſi per latrocinium obſediſſe? Certè facilius erit credere, Batavos rebelles potius vicinam Clivienſium coloniam Eumenii veram patriam obſidione gravi ad excidi-

Eumenij patriam nõ diu ante Iulianı tempora fuiſſe reſtauratã.

Probatur ex ſitu utriuſque Civitatis, Auguſtodunũ Eumenij patriam nõ fuiſſe.

Batavi procul ab Aeduis diſſiti,

excidium uſque preſſiſſe. Cùm autem Eumenius dicat Clivienſis obſeſſos Romani Principis auxilium irrogaſſe, ſanè videtur hoc ante Diocletianum ac Maximianum Auguſtos contigiſſe, quando adhuc unus Princeps Romanum imperium regebat: nimirum ſub Tacito, cum poſt Aurelianum interfectum Galliæ ſæpius turbarentur: ut non ſolùm Bataviam Franci, Saxones, aliæque barbaræ nationes Alamannicæ occupaverint: ſed & maximas quasque Galliarum urbes ceperint, atque vaſtaverint. Hinc Flavius Vopiſcus ſcribit, Taciti ſucceſſorem Aurelium Probum Imperatorem ſexaginta Galliarum nobiliſſimas urbes a barbaris recepiſſe, atque inter eas item fortaſſe Cliviam Eumenii patriam: Principe à militibus item occiſo, variis barbarorum motibus rurſum Galliæ conquaſſabantur, donec Diocletianus Jovius Auguſtus conſortem Imperii Maximianum Herculium legiſſet; Galliamque Imperio vindicandam illi, cum aliis tranſalpinis provinciis tradidiſſet. Is tumultus in Galliis omnes mira celeritate compreſſit. Interim tamen amiſſa Britannia ſimul cum Batavia, duce Cariſio rebelle Romano, ſed inſigni archipirata cum Francis atque Saxonibus colludente: quem Germani Batavique ſua lingua Carauſium tunc nuncupabant, ipſo non invito, ſicut ex nummis ejus colligere poſſumus. Hic cùm Britanniam ſeptennio tenuiſſet, ab Allecto ſocio eſt occiſus. Allectus, cùm triennio ferè Romanos excluſiſſet, ab Aſclepiodoto prætorii præfecto victus eſt. Itaque tandem poſt decennium à Conſtantio Cæſare, ut antè declaravimus. Britannia. Geſſoriaco capto Locisque munitis expugnatis rurſum ſubjugata. piratiſque devictis, Batavia recuperata fuit. Cujus quidem victoriæ laudes ejus temporis panegyriſtæ ſæpius decantant, nec eas prætериit Eumenius in ſuæ orationis epilogo, ubi de Menianarum picturis loquitur. Aut, inquit, ſub dextera tua domine Conſtanti, Bataviam, Britanniamque ſqualidum caput ſilvis ac fluctibus exerentem recolant. Et tota quidem oratione Imperatorum Cæſarumque victorias atque virtutes prædicat, qui hoſtibus ubique pulſis, orbeque Romano pacato, ſuis auſpiciis tot urbes deſolatas inſtaurabant: inſulas & provincias barbarorum inundatione, velut fluctibus, opertas denuo ad humanos cultus, priſtinumq; nitorem reſuſcitabant. Non ſecus ac in AEgeo quondam mari Delos inſula repen-

Quo ferè tēpore Clivienſes à Batavis obſeſſi.

Franci & Saxones Gallias vaſtant.

Maximianus Aug. Gallias pacavit.

Britannia & Batavia perdita.

Britannia, Bataviaq; poſt decennium recepta.

Delos inſu-

in Aegeo mari ſubito nota.

Britannia continuis bellis afflicta.

Batavia per Francos deVaſtata.

Aliud argumentum quod Eumenius Auguſtoduni non dixerit.

tè emergens è fundo in mediis aquis brevi florida pulchraque viſa eſt: ſic etiam divinis Auguſtorum ac Cæſarum meritis renaſci urbes, inſulas, atque provincias: nempe Britanniam, Bataviam, vicinamq; Belgicam ac Germaniam. Britanniam affirmat graviore bellorum ruina depreſſam tum jacuiſſe, quam ſi perfuſo tegeretur Oceano: ſed eandem profundiſſimo Pictonum gurgite liberatam ad conſpectum Romanæ lucis emerſiſſe. Adjicit deinde, non minore clade per Francos afflictam fuiſſe Bataviam cum vicina Germania: in qua tunc erat, cùm pro ſcholis patriæ ſuæ diceret. Et quamvis provinciam non nominet expreſsè, tam graphicè nihilominus eam deſcribit; ut veluti in tabula depictam exponere videatur, ac tanquam digito verbis hiſce demonſtrare. « Aut hæc ipſa, dicit, quæ modo deſinit eſſe barbaria, « non magis feritate Francorum, velut hauſta, deſiderat: « quam ſi eam circumfuſa flumina, & mare alluens operuiſſet? « Nam quid ego alarum & cohortium caſtra percenſeam toto Rheni & Iſtri & Eufratis limite reſtituta? Hæc non in Celtica quidem Eumenius, non apud Æduos Auguſtoduni, me hercle, dixit: quemadmodum ille Belga contendit. Ubi enim Æduis alluens mare? ubi circumfuſa flumina, quæ montes illos operire poſſent? At Batavos ſuis ramis circumfundit Rhenus ipſe, Belgas Germanosque inferiores vicinos Moſa, Schaldis, aliaque flumina: alluunt ubique Oceani ſinus, ac maria ampliſſima: quæ niſi vaſtis aggeribus coërcerentur, haud dubio major illius provinciæ pars aquis abſorberetur, pontusq; fieret. Ruminet quantum velit Ædui illius orationem Belga noſter: non puto, inveniet eum provinciæ ſitum, quem Eumenius hic exprimit: non talem civitatis Flavienſium formam, ſtatum, aut conditionem, qualem de patria Clivienſium urbe prædicat. Divum Conſtantium Conſtantini Aug. patrem, dicit ille, civitatem Æduorum ob recentia, & priſca merita voluiſſe jacentem erigere, perditamq; recreare: non ſolum pecuniis ad calendaria largiendis, & lavacris, quæ corruerant, extruendis, ſed & metœcis undique transferendis; hoc eſt, ſolitudinem ejus frequentando. Sed quid Eumenius? Impp. Diocletianum, Maximianum, Aug. Conſtantium & Galerium Cæſares dicit patriam ſuam Batavicæ rebellionis clade perculſam publicis ærarii impẽſis reſtauraſſe, ac penitus in vitã reſuſcitaſſe,

Bataviae & inferioris Germaniae ſitus.

Collatio duarum orationum, Aedui pro Flavienſib. & Eumenii pro ſcholis.

Conſtantii erga Flavienſes beneficia.

maximas

maximas pecunias, & totum, ſi res poſcat, ærarium nō templis modò, ac operibus publicis reficiendis, ſed etiam privatis domibus indulſiſſe: nec pecunias modò, ſed etiam artifices tranſmarinos, legionum ex hibernis operas, & alia ingentia commoda quæ ſingulatim deinde recenſet. Conſideret iſta lector emunctæ naris, & conferat utriusque orationis loca, quæ licet prima fronte ſimilia ex parte videantur: non ſpero tamen confeſtim ejusdem auctoris, ut ille, judicabit: & ab eodem rhetore, & eademque civitate dictas eſſe. Nam Flavienſium Rhetor coram Conſtantino Aug. & in maximo procerum comitatusque Palatini auditorio dicit ſe ſponte nuncium patriæ ſuæ ſuſcepiſſe, ut eſſet jam non privati ſtudii literarum, ſed publicæ gratulationis orator: & ut in perampla urbe celeberrimoque conventu gratias ageret, ne meritorum ipſius magnitudo vel obſcuritate loci vel propter adſiſtentium paucitatem minus pro dignitate divulgaretur, aut iret in populo, ut ejus verbis dicam. Hæc ne tam frigidè ad Conſtantinum Eumenius? qui non animo tam adjecto, tam ab omni appetitione laudis alieno, velut ipſe fatetur, fuit; ut non quantulamcumq; memoriam ſuorum excitare, & ſibi aliquid ſecundæ opinionis cupierit acquirere? Cur non potius, niſi velit ingratus erga principes ſuos videri, bene meritorum patris reminiſcitur apud filium? Cur ſubticuit à Divo Conſtantio ſe ex ſcholarum ſordibus ad Palatinam dignitatem, & ad ſacræ memoriæ magiſterium cum CCCHS ſalario evectum? atque eodem deinde duplicato, dignitatisque Palatinæ privilegio ſalvo, ſacrorum penetralium ab arcanis ad Muſarum rurſus adyta translatum fuiſſe? cum honorifico ejusdem decreto, ut in patria Gallicæ juventutis inſtituendæ cauſſa profeſſionem oratoriam exerceret in Mænianis liberalium artium publicis. Easdemque ſcholas, ita ab antiquo nominatas, pulcherrimo quondam opere, & ſtudiorum frequentia, celebres & illuſtres, ſed tum interitu ſummi doctoris orbatas, vetuſtate collapſas ſui ſalarii impenſis reſtauratа ſe voluiſſe; Principisque ſui præclaram illam libertatem patriæ expenſam rettuliſſe: atque ipſi potiſſimùm ædificio auguſtiſſimo literis dedicato (in quo quondam avum ſuum docuiſſe intellexerat) in priſtinum decorem erigendo delegaſſe. Mirum, me Hercule, quòd ne verbulo quidem hæc ſui Principis, ſuaque beneficia

Conſtantii aliorumq; principum erga Cliſvigenſes beneficia.

Flavienſiū Rhetoris conditio.

Eumenius φιλότιμος, & eius ſpeditio.

Eumenii liberalitas erga patriam.

beneficia attigerit; dum alia tamen Conſtantii erga Flaviam civitatem merita recenſeat. Sed fuit alius is orator, non Eumenius, qui Conſtantino patriæ ſuæ nomine gratias egit. Diverſa etiam recenſentur in duabus illis orationibus Conſtantii, & Imperatorum bene merita diverſis urbibus impenſa. Aliud enim eſt Flaviæ pecunias ad Kalendaria largiri; id eſt, ad menſtruas rationes onera civitatis publica liberaliter ſublevare: aliud Cliviæ, ut Eumenius ait, maximas pecunias, & totum, ſi res poſcat, ærarium non templis tantum, Capitolio, ac locis publicis, ſed etiam privatis domibus reficiundis indulgere. Aliud item lavachra Flaviæ, quæ corruerant extruere: aliud militari labore legionum Cliviæ reſides aquas & novos amnes veluti aridis feſſæ urbis viſceribus infundere. Nec idem rurſus videtur metœcos Flaviæ transferre: hoc eſt, inquilinos mutare, & artifices transmarinos Cliviam, & ex ampliſſimis provinciarum ordinibus incolas novos deducere. Hæc, ſimiliaque non ſinunt ut credam, ad Eumenium pertinere illam orationem pro Flavienſibus dictam; & ob leves quoſdam Belgæ illius conjecturas Clivienſium nomen ex Conſtantii Cæſaris epiſtola eradendum eſſe, ut ad ejus lubitum Eumenius AEduus fiat, & Auguſtum oppidum Auguſtodunum. Quare torqueat enthymemata ſua quò velit, apud æquum tamen judicem non facile temeritatis ſe culpa purgabit, quod Conſtantii Cæſaris epiſtolam mutilarit, quodque Clivienſes antiquo Romanæ civitatis jure ac privilegio, fraterno populi Romani nomine, nec non celeberrimis ingenuarum artium ſcholis Mænianis ſpoliare voluerit. Accedat præterea, non liquere ex Aedui Rhetoris oratione Flaviam illam Auguſtodunum fuiſſe. Etenim ne ſemel quidem hoc nomen exprimit. Flaviam illam ſuam Aeduorum civitatem ſemper nominat. Si per civitatem intelligat omnem Aeduorum populum iiſdem legibus viventem, ut ſæpe Cicero, Cæſar, vetereſque ſcriptores, vel univerſa provincia vel omnes Aeduorum urbes Flaviæ vocari debebant. Si una dumtaxat urbs fuit rhetoris illius patria, ſicut ex ejus oratione variis locis colligi poteſt: non mirum ſi quis dubitet, quænam hæc fuerit, cùm vetus nomen ejus non edatur in oratione. Haud tamen diffiteor quin caput gentis, & una fuerit ex præcipuis, cùm civitatem ſemper vocet. Sed Auguſtodunum non ſemper caput

Diverſa Cõſtantii & aliorum principum erga diverſas urbes merita.

Ad Kalẽdaria largiri.

Metœci.

Civitas quid.

caput gentis fuiſſe, jam antè docui, neque ſolam apud Aeduos civitatem appellari ſolere, rhetoris ejuſdem verba declarant, ubi ait Conſtantinum Aug. illachrimaſſe ceteris illius regionis civitatibus, propter earum vaſtitatem, quam tranſeundo viderat. Cur non itaque per Flaviam Aeduorũ, Bibractem intellexiſſe rhetorem, eodem modo divinare nobis licebit? ut reor licebit, & evidentioribus fortaſſis argumentis poterimus. Eſt etenim urbs antiquiſſima, & C. Cæſari tranſalpinam Galliam invadenti ab initio cõmoda, & fida, cùm Helvetios per eorum fines perſequeretur. Is longè maximum, & copioſiſſimũ oppidum & apud Aedus auctoritatis maximæ vocat, ubi cum legionibus, ob frumenti rerumq; exercitui neceſſariarum copiam, ac facultatem, hibernavit aliquoties, & jus dixit: ubi item totius Galliæ civitatũ conventus habiti ſæpe ſunt. Nec diſcrepant, quæ de Flavia ſua rhetor dicit, enarrans AEduorum erga populum Romanum vetera beneficia: cùm ſcilicet finitimę nationes (Sequanos & Arvernos fuiſſe Cæſar ſcribit) Aeduis ob Romanam amicitiam infeſtę Germanis auxiliaris dominis accitis, illos Arioviſto duce viciſſent, & oppreſſiſſent: Tum Principem Aeduum (quem Divitiacum Cæſar vocat) Romam ad ſenatum veniſſe, rem docuiſſe, atque ope impetrata Romanum exercitum, Cæſaremq; trans Rhodanum induxiſſe primũ. Atque tum Aeduorum civitatem hibernis hoſpitaliter præbitis, ſuppeditatis largiter commeatibus, armis fabricandis, peditum equitumque copiis auxiliaribus Romanos juviſſe: immo totum quod Rheno, Oceano, Pyreneis montibus & cunctis Alpibus continetur, eorum imperio tradidiſſe. Hæc de univerſa Aeduorum gente vel civitate rhetor jactitat, cujus tunc caput, ut ex Cæſaris etiam verbis colligitur, Bibracte fuit. Hanc autem in fine orationis ſuæ nominat, dicens ad Conſtantinum Aug. Flavienſes nomen ipſius jam non antiquum accepiſſe, & mox adjiciens: Bibracten non ſemel, ſed ter antea ſuum nomen mutaſſe: coloniarum, ut autumo, totiens eò deductarum occaſione, cùm Romani Principes attritam bello diverſis vicibus reſtaurarent. Verum cùm dicat ad Conſtantinum orator his verbis: Nos nomen tuum accepimus: Cur non potius, ſi Auguſtodunenſis erat, ſubjungit quoties Auguſtodunum prius nomen mutaſſet. Nam abſurdè profectò ſubjungit hoc idem de Bibracte, ſi

Conſtantini pietas.

Bibracte Aeduorũ.

Arioviſtus.

Divitiacus Aeduorum Princeps.

Bibracte quotiens nomen mutarit.

Epilogus orationis pro Flavienſibus mutilus.

Bibractinus nón fuit. Utinam epilogus ille non truncus, & in ultima periodo non nimium mutilus ad nos perveniſſet; omnem dubitationis hujus anſam fortaſſis auferret. Verba ejus ultima adducam, ut habentur in exemplaribus: lector ipſe, velim, judicet, & ex unguibus metiatur. Omnium, in-
„ quit, ſis licet dominus urbium, omnium nationum; nos ta-
„ men & nomen accepimus tuum non jam antiquum. Bibra-

Bibractes antiqua nomina.

cte quidem huc uſq; dicta eſt Julia, Polia, Florentia: ſed Flavia eſt civitas Æduorum. Præclara ſcilicet hæc eſt apoſiopeſis, qua ſuam in tanti Principis præſentia, tantoq; in conſeſſu & auditorio orationem finit orator. Ceterum non ejus, mihi crede, hoc artificium: fortunæ potius ac temporum injuriis hoc imputandum eſt, quibus omnia deteruntur, & vitiantur. Demonſtrant etenim hic deſiderari verba quædam, non ſolùm ipſe ſenſus imperfectus, verumetiam Beati Rhenani exemplaria: in quibus ante vocem; Dixi; in ejus generis orationibus, ſemper ultimam, unius, atque alterius lineę ſpa-

Quibus verbis ſuppleri poſſet epilogus ille mutilus conjectura.

cium vacuum remanſit. Verùm ut ſententia expleri debeat, ingenioſo lectori judicandum relinquo. Mihi quidem ſic ferè dixiſſe videtur: Sed Flavia eſt civitas Aeduorum hæc immortali tuo Imperator Auguſte beneficio in perpetuum nuncupanda. Aliorum alia ſit, mea pace, ſententia, nemi-
„ nem tamen puto judicaturum, nihil eo loco deſiderari. Sed
„ vehementiore vento nunc longius evehimur. Spero tamen veritatis amicum, ac hiſtoriæ veteris ſtudioſum lectorem diſceptationis hujus tædio affectum non eſſe: immo potius propter variam, & diſtinctam rerum cognitionem volupe illi fuiſſe, interiore mentis obtutu curſum iſtius velitationis

Transitâ Clivienſium antiquitatibus ad Veterum caſtrorum coloniæque Trajanæ deſcriptionem.

hactenus proſequi. Jam porrò ſatis me Clivienſes noſtros antiquæ nobilitatis ſuæ poſſeſſioni vindicaſſe ſpero, & tempus eſſe exiſtimò, ut agri viciniòris nobiliſſima, ac celeberrima Romanorum caſtra ejusdem Principis ditioni, ac gubernaculis ſubjecta ex ignorantiæ tenebris eruam, ut antiquo provinciæ ſtatu, quemadmodum pollicitus ſum, declarato, tandem ad propoſitum hiſtoriæ noſtræ curſum veniamus. Agendum igitur nunc de proximis in eadem Rheni ripa

Vetera legionum hiberna.

legionum hibernis, quibus Veterum nomen erat. Hæc enim mox ab initio Clivium C. Cæſaris caſtrum, aliaque in iis locis præſidia celebritate, & amplitudine ſua non parum obſcurarunt. Quod in cauſa, ni fallor, fuit, ut niſi admo-

dum

dum ſerò reperiatur Clivienſium mentio apud antiquos Romanarum rerum ſcriptores. Extructa quidem fuere XV. plus minus miliaribus altius, in eo Rheni flexu, ubi plerumque Tentheri, Uſipetes, Bructheri, aliæque Germanicæ nationes ſecundum Luppiam amnem trajicere, Rhenum, ac in Belgicam tranſire ſolent. Poſuit autem non diu poſt C. Cæſaris mortem Auguſtus Octavianus, cùm ille devicto M. Antonio & Cleopatra, pace per orbem terrarum parta, provinciarum ac Imperii limites ſtatueret. atque Gallias à Rætorum finibus per fluminis Rheni ripas ad Oceanum uſque adverſus Germanos præſidiis firmaret. Tum etiam Vetera muro, turribus, ac vallo in tantam amplitudinem munita ſunt, quemadmodum Cornelius Tacitus memorat, ut duæ legiones in his manere, commodéque ſe tueri poſſent. Quippe illis hibernis Auguſtus obſideri, premique Germanias poſſe crediderat; quorum pars in collem leniter aſſurgebat, pars æquo campo adiri poterat. Nec tamen diu ſe continuit vallo, murísve caſtrorum Romanus; qui ſubactis jamdudum circumquaque provinciis ſecurus, nunquam id malorum arbitrabatur fore: ul ultro legiones oppugnatum hoſtes venirent. Itaque paſſim per vicinam regionem effuſus, haud procul caſtris in modum municipii extruere ædificia, villas, prædiáque excolere, oppida, pagos, & caſtella ſparſim habitare cœpit. Quæ tamen longæ pacis opera frequenter, bellis ſubortis, fuiſſe ſubverſa conſtat. Veluti Vitellianis temporibus, eodem Tacito referente, contigit; cum Batavia, Galliæque præſidiis Veteranorum propter civile bellum denudatæ rebellabant, & à Claudio Civile Batavorum duce Vetera caſtra oppugnata, captáquè fuerunt. Rurſum ſedatis tumultibus, Veſpaſianorum auſpiciis primùm, ac deinde ſequentium Imperatorum ſæpius pro temporum conditione, ac Imperii ſtatu reſtaurata, adampliatáque fuiſſe, Romanæ hiſtoriæ demonſtrant. Trajanus autem Auguſtus, qui Coloniæ Agrippinæ Galliā Germaniámque regens per Nervæ Aug. adoptionem imperium adeptus eſt, iſtos ad Rhenum limites, longè latéque munivit, atque ut Eutropius teſtatur, urbes trans Rhenum in Germania multas reparavit: Is adjecit Veteribus nova caſtra, quæ Ulpia ab ejus gentilitio nomine vocabātur, inſtituítque legionē novam, quam XXX. Ulpiam Victricem appellavit. Deduxit item

Auguſtus Cæſar Veterum conditor.

Veterū deſcriptio ex Tacito.

Veſpaſiani.

Traianus Aug.

Ulpia caſtra Veteribus propinqua Legio XXX. Ulpia Victrix.

Colonia Trajana Itinerariũ provinciarum Imperii Romani.

item eodem loco coloniam veteranorum, quam Trajanam ab ipſo nuncuparunt. Cujus quidem coloniæ mentionem in hiſtoriis reperimus, uti mox liquidum fiet. Et extat *itinerarium Provinciarum Imperii Romani perVetuſtum quidem, ſed falſo Antonii. Vel Antonini Auguſti titulo.* Quod proculdubio ex prima illa Romani orbis deſcriptione, à Cæſare dictatore cœpta, & ab Auguſto completa, ſimulq; deinceps ex actis publicis, & breviariis Imperii, depromptum, & collectum fuit. Sed quæ ad noſtram ætatem pervenerunt illius exemplaria extremis Romani Imperii temporibus, atq; poſt ultimam provinciarum conſtitutionem Conſtantianam, mutatis locorum appellationibus, ad ſtylum, & linguam ejus temporis, ex prioribus concinnata ſunt. In hoc autem limitum Imperii deſcriptiones extant cum regionum dimenſionibus, & urbium locorumque diſtantiis. Ubi verò Belgicæ depinguntur limites à Rhætis & Argentorato per Rheni ripam ac viam militarem deſcendendo, Veteribus ſubjiciuntur caſtra Ulpia.

Lugdunũ Batavorũ.

Rurſus aliud iter, quod a Lugduno Batavorum, id eſt, à Rheni oſtio & Oceani littoribus exorditur, eadem via per ripam aſcendendo, apud Vetera collocat coloniam Trajanam; eodem loco, quo deſcendendo ponuntur Ulpia caſtra.

Colonia Trajana, & Vlpia caſtra conjuncta eodem loco fuiſſe no procul à Veteribus

Nec in ullis exemplaribus (quæ plura antiqua vidi) inter Vetera, & Ulpia, vel coloniam Trajanam itus aliam diſtantiam annotatam invenio, quam M. P. M. id eſt, miliare plus minus. Quid aliud igitur hinc colligere poſſumus, quàm Trajanum ſuam coloniam, & caſtra huic conjuncta, Veteribus ad unius miliarii ſpacium vicina conſtituiſſe?

Trajanus Aug. duas novas legiones inſtituit

Legionibus autem Romanis ſui temporis Trajanum duas adjeciſſe, apud Dionem libro hiſtoriarum LV. legimus, unam in Aegypto, quam ſecundam Trajanam Fortem appellavit: alteram in Germania in ſuis his caſtris videlicet collocatam: quæ trigeſima Ulpia Victrix dicta eſt.

Legio II. Trajana Fortis

Legio XXX. Vlpia Victrix.

Hinc uti veniſſe videmus, uti ſucceſſu temporum coloniam eandem Trajanam alio nomine caſtra Ulpia legionis X X X. vel Legionem X X X. Vlpiam indifferenter appellarint: quod non ſolùm ex Itinerario Romano, verum etiam ex Ptolomæo, aliiſq; Geographis manifeſtum nobis fit, qui ab itinerario vix quippiam diſcrepant, & Legionem X X X. Ulpiam minutis dumtaxat XL. longitudinis à Veteribus caſtris diſtare; in latitudinis autem dimenſione

gradi-

gradibus, & minutis iisdem convenire volunt. Obſervo prę terea in ejusdem Itinerarii viæ militaris deſcriptione altera legionariorum equitum alas, ſive turmas ſingulas inter Coloniam Agrippinam & dicta caſtra, atque inferius in Bataviam usque in oppidis ſingulis per eandem Rheni ripam poſitis hibernaſſe, quemadmodum ex Tacito colligere etiam poſſumus. Magna quidem, & haud obſcura adhuc Romanorum ædificiorum veſtigia remanent in hac Rheni ripa, maximè ubi olim Vetera & Ulpia caſtra nec nõ colonia Trajana fuêre. Et quamvis ſuperioribus ſæculis bellorum clades creberrimæ, transrhenanorumq; populorum imperii hoſtium inundationes variæ limitum illas munitiones, frequentes, veluti vallum difficile & ingens ipſis Gallias invaſuris oppoſitum ſumma cum rabie vallarint, exuſſerint, ac funditus diruerint: plurima inſuper ædificia Rheni alveum aliquando mutantis impetus abſorpſerit, & ævo noſtro plurima ruditas & avaritia mortalium exigui lucelli nempe ſaxorum cauſſa deſtruat: indies tamen (quod mirum videri poterit) paſſim in agris eruuntur ſubterranea fundamenta, deteguntur aquæductus, fornices, & concamerationes incruſtatæ, pavimenta marmorea, & variæ ſtatuæ, columnæ, trabes, ac magnarum ſtructurarum ruinæ. Nec non inter agrorum rudera ſæpius inveniuntur deorum egregia ſigna ex ære, item annuli cum gemmis artificioſa ſculptura pulcherrimis: fibulæ, phaleræ, ac numiſmata omnis generis ex auro, argento, ære, ac ferro fabrefacta. Quid memorem fictilium copiam, & varietâtem magnam? urnas, dolia, patinas, calices, obbas, cæteraque vaſa; quæ ob formarum ac figurarum artificium, antiquitatemque non minus, quàm ob cretæ, colorumque elegantiam privatis ubique in ædibus nunc etiam oſtenduntur, & habentur in precio. Atq; hæc omnia nobis demonſtrant, quæ fuerit olim coloniæ illius atque caſtrorum magnificentia, & amplitudo. Quorum prætoria non in ipſis caſtris ſemper fuiſſe, ſed pro arbitrio Principum aut legatorum, qui legionibus ac provinciis præerant, ſæpius mutata, & in opportunas vicinasque munitiones tranſlata fuiſſe: tam ex hiſtoriis, quàm ex locorum ſitu, oppidorumq; vetuſtis ædificiis colligere poſſumus, Veteribus quidem caſtris antiquiſſimum fuiſſe prætorium conjicimus in collis Rheno imminentis ſummitate, cujus in caſtrorum de-

Legionariorum equitũ alæ ubi hibernaſſerint.

De ædificiorũ antiquis reliquiis apud Vetera, & coloniam Trajanam.

Prætorium Veterum caſtrorum.

ſcriptione Tacitum facere mentionem: ubi nunc nobilium virginum Veſtalium domus,ac cœnobium perantiquum, & longè latéque conſpicuum viſitur. Vari montem appellatum aliquando fuiſſe; chorographæ Clivienſium tabulæ quædam teſtantur. Nunc vulgus populari lingua Vorſtenberch, id eſt Principum montem nominat. Si corruptâ voce,certè non ineptâ; cùm ſit manifeſtum ex hiſtoriis Romanis, plurimos olim Principes, nimirum Imperatores, procoſſ. atque provinciarum præſides,in eo prætorio domicilium habuiſſe, quemadmodum ex meis annalibus patebit. Ceterum Vari quoq; montem nō ſine cauſſâ nuncupatum exiſtimo fuiſſe,quando magnos habemus auctores Velleium,Tacitum,Dionē,Suetonium.Florum,& Oroſium:qui omnes conſentiunt. P. Quinctilium Varum procos. ſub Auguſto poſt Druſi Cæſaris obitum,Rheni limitibus iſtis, Galliæq; Celticæ(quam tunc quoque Germanicam, Dione teſte.vocabant) triennio præfuiſſe, cæſumque tandem cum tribus legionibus fuiſſe trans Rhenum ad amnem Luppiam in ſaltu Teutenburgico, C. Poppæo Sabino, Q. Sulpicio Camerino coſſ.anno poſt V. C. DCCLXII. poſt Chriſtum natum undecimo. Nec alienum à vero videtur,ab ipſo prætorium nomen habuiſſe,vel quòd extruxerit, vel quod munierit, atque tunc è Veteribus duxiſſe trans Rhenum ſecus Luppiam exercitum,qui fluvius apud Veſaliā nunc in Rhenum influit per Uſipetes:cum media(ut Velleius ac Florus ſcribunt) in Germania trahens æſtiva, conventus apud Bructheros agere, atq; de Segeſtis, Harminiiq; regulorum controverſiis jure decernere, ac legibus agere vellet. Eadem ferè via Germanicum Cæſarem poſtea è Veteribus, juncto ponte, Rhenum traduxiſſe exercitum, apud Tacitum legimus: quæ Romanis deinde frequēs, & ad ineundas expeditiones uſitata fuit. Sub radice collis,atque prætorii dicti Agrippinam Coloniam verſus ad Rhenum pagus eſt, cui à loco Veterum caſtrorum aliquid nominis adhuc reſiduum eſt. Nam corrupta voce Beerthemum nunc incolæ vernacula lingua vocant, V in B mutantes, ut in uſu eſt frequenti, & quo contractius expeditiúſque pronunciarent, T. literam tranſponentes. Veterheimum, enim rectius appellarent,quaſi Veterum manſionem, nomine ex Latina,& antiqua Belgica voce compoſito: Non ſecus ac Batavi Vetera item

Varinberch. & Vorſtenberch. Principum mons cur dicatur. Cur Vari mos appellatur.

Luppia fluvius.

Beertheim pro Veterheim.

ra item Romanorum caſtra ad Oceani littus apud Lugdunum coloniam corruptiore vocabulo nunc Brittheimum nominant. De quibus caſtris ſuperius alia occaſione ſatis multa loquuti ſumus. Pagi quidem hujus, de quo nobis ſermo eſt, agrum Rhenus obliquo fluxu deterens, eruit aſſiduè è terris miram antiquarum rerum ſupellectilem, ſigna, nummos, armillas, ſimiliaque militaria ornamenta cujusvis metalli, fictiliumque omnis generis, ac formæ fragmina innumerabilia: quæ nobis indicare videntur, non procul à caſtris in colle poſitis, in ea planicie Romanum extra vallum & muros habitaſſe, multaque diverſis in locis ſtruxiſſe ædificia: & ut Tacitus ait, municipii in modum habuiſſe ſua domicilia longæ pacis opera, quæ tanquam ſuburbana coluit. Quemadmodum etiam ab altera parte caſtrorum ultra collem ac viam militarem multa ædificiorum rudera ſparſim in agris reperimus. Jam quid agger ille terreus ouati circuli in ſpeciem in altum aggeſtus, atque portis quatuor juxta cœli quatuor cardines diſtinctus oſtendit? qui Agrippinam Trajana tendentibus ad antiquæ viæ dextrum latus occurrit. Divi Victoris antrum vulgus nunc appellat, & ipſum cum Thebææ legionis Chriſtianæ reliquiis eo loci à Maximiani Imp. militibus vallo cinctum, obſeſſum, & obtruncatum fuiſſe putat, opinione ex hiſtoriæ illius celebritate recepta. Ceterùm aggeris ipſa forma, locique ſitus hiſtoriæ veræ non congruit: quæ prodit Divum Victorem cum ſuis prope Trajanam ad paludes occiſum, & cadavera cæſorum in loca paluſtria fuiſſe projecta. Ceterùm juxta dictos aggeres ager ubique ſolidus, cultus & altus eſt: ut aliquando paludes ibi fuiſſe, neutiquam veriſimile videatur. Verùm ultra Veterum collem inferius ad Trajanam (Sanctos nunc oppidum appellant) paludium magna veſtigia ſunt, & ipſum nomen Broeck adhuc indigena in lingua remanens hoc affirmat: ubi maximè nunc extat extra muros religioſarum virginum cœnobium, quod Dumetum vel Dumoſam ſilvam nunc appellant, uti ex eo nomine colligi quoque poſſit, paludoſos & incultos antiquo tempore campos illos fuiſſe: neque inde procul in paluſtria loca compulſos, & occiſos fuiſſe Thebæos. Aggerum verò jam antè dictorum circuitus ovatus ille portarum veſtigia ipſa, totaque ſpecies operis facilè perſuadent nobis, aliisque

Brittheim apud Batavos.

Amphitheatrum caſtrenſe.

Sancti.

Dumetum cœnobium.

qui in Italia, vel alibi in provinciis antiqua Romanorum amphitheatra viderunt, substructionem hanc atque fulturam caſtrenſis amphitheatri fuiſſe ad ludos gladiatorios, & ad juventutem militarem exercendam facti. Monſtrat hoc etiam interioris arenæ clivoſa concavitas, quæ gradatim aſcendens ſubſelliorum ordinibus veſtita fuit. Et quia nullæ viſuntur ibidem ruderum reliquiæ, vel fundamentorum lapideæ, lateritiæve ruinæ: prorſus eſt colligere, ligneum amphitheatrum fuiſſe, cujus omnis materia per bellicas vaſtationes direpta, vel incendiis abſumpta eſt. Et quàm in uſu frequenti theatra atque amphitheatra lignea Romani veteres habuerint, ex aliis antiquis auctoribus manifeſtum eſt: maximè cùm in tanto florentis Imperii Rom. luxu privatorum plerumque ſumptibus oppidatim per provincias ludorum publicorum apparatus omnes per ambitionem fierent. Auctor autem eſt Corn. Tacitus annalium libro quarto, amphitheatrum quoddam ligneum apud Fidenas non procul ab urbe Roma M. Licinio L. Calpurnio coss. imperitante Tiberio Cæſare, ſpectatorum turba, atque onere nimio convulſum concidiſſe: & ad hominum quinquaginta milia obtriviſſe vel debilitaſſe, quod Atilius quidam libertini generis ad ſpectaculum gladiatorum ædificarat, non fundamentis per ſolidum ſubditis, neque lignea compage firmis nexibus ſuperſtructa, ut Taciti verbis hoc referam. Hinc Atilium ſcribit, qui cauſſa cladis fuerat, in exilium actum eſſe: cautumq; impoſterum S. C. ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum milium res; neve amphitheatrum poneretur, niſi ſolo firmitatis ſpectatæ. Quare nõ mirum quod in hoc etiam amphitheatro porticuum interiora latera firmis aggeribus fulcierint, atque compagines gradationum ac diazomatum obliquas ſolidè fundarint: ut ſcilicet ſpectatorum ſedilia ſubſelliaque tutius in his collocarentur. Hæc quidem de amphitheatro ſatis. At in eodem collium lenium peramœno tractu diverſis in locis ædium antiquæ ruinæ fundamentaque viſuntur. Si tamen à ſiniſtra viæ militaris fluvium verſus deſcendas in plana, ruderum frequentia occurret. Jam in alveo fluminis ipſo vaſta murorum fundamenta, ruinæque ſcopulorum inſtar ſub aquis jacentes ac navigantibus periculoſæ navalia caſtrorum ibidem fuiſſe demonſtrant. Claſſem etenim oportunis locis in Rhe-

Amphitheatra lignea.

Navalia Veterum caſtrorum.

in Rheno Romanum habuiſſe, non uno loco docet Tacitus. Quidam ibi ponte Rhenum tranſiri ſolere judicant. Quod quidem perſuaderent, ſi in altera eregione ripa ejusdem põtis cernerentur fundamenta, vel veſtigia. Certa quidem hæc caſtrorum indicia ſunt: ſed certiora, quæ ſequentur, exiſtimo. Reperiri videlicet † cùm ad Rheni ripam, tum in vicinis agris, inter rudera lateres, ac tegulas vetuſti operis bipedales, in quibus legionum Rom. nomina impreſſa legimus, quæ in his caſtris olim hibernaverunt, & quorum induſtria laboreque munitiones factæ, ædificiaque erecta ſunt. Lubenter enim Romanus * perpetui nominis avidus, operibus publicis auctorum nomina inſeribere ſolet, atq; etiam tegulis, lateribusque imprimere, quæ perire nequeant; poſteritati non minus hoc modo conſulens, ut ex his operum, ædificiorumque tempora & auctores cognoſcantur. Equidem in his locis nunc triennio vitam degens, ut antiquitatis & veteris hiſtoriæ ſum obſervantior, tegularum fragmenta plura collegi, cum expreſſis nominibus legionum quas Tacitus, aliique fide digni hiſtorici teſtantur apud Vetera caſtra, Rhenumque fuiſſe in præſidio: E quibus hic recenſere & explicare nonnullas ſtudioſorum in gratiam non pigebit. Legionem quintam † Macedonicam Dio hiſtoriarum libro quinquageſimo ſub Auguſto fuiſſe teſtatur: Tacitus annalium primo poſt exceſſum Auguſti flagrante in Germania militari ſeditione ſub * Germanico Cæſare, in Veteribus eandem cum undevigeſima legione hibernaſſe ſcribit, duobus Sexx. Pompejo, & Appulejo conſulibus, urbis anno DCCLXVII. poſt Chriſtum natum XVI. Quam annis deinde duobus ſequentibus cum aliis legionibus Germanicus ex iisdem hibernis in Cattos & Cheruſcos duxit. Poſt tredecim circiter annos rurſus inde contra rebelles Friſios eſt Rheno devecta à † L. Apronio prop. Ap. Silano, & Silio Nerva coſs. ut idem Tacitus memorat. Ceterùm Nerone mortuo, cùm A. Vitellius inferioris Germaniæ procos. contra Galbam & Ottonem arriperet Imperium, bellumque civile in Italiam transferret: ex inferiore exercitu ſelecta XL. milia armatorum cum aquila quintæ hujus legionis, & cohortibus, alisq; Fabio Valenti legato ſuo in Italiam ducenda tradidit, quemadmodum Tacitus hiſtoriarum ſui temporis libro primo teſtatur. Ipſe tota mole belli ſecuturus

† Lateres ac tegulæ antiquæ cum expreſſis legionis nominibus.

** Romanus perpetui nominis aVidus.*

† Legio V. Macedonica.

**Germanicus Cæſar.*

† L. Apronius prop.

paucos

paucos veterum militum in hibernis reliquit: ſed feſtinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina ſupplerentur, curam belli ac prouinciæ Hordeonio Flacco legato ſuo commiſit; ut ejusdem hiſtoriæ libro ſecundo memorat. Ex his nuper ſuppletam quintam in Veteribus poſtea obſeſſam, ac univerſa provincia deficiente, debitam hoſtibus, & cum aliis legionum Rom. reliquiis magna ex parte diſcerptam ſuccubuiſſe, ſequentibus libris idem docet. Rediere tamen mox, occiſo Romæ Vitellio, ejusq; partibus in Italia victis, ac profligatis, in fidem Galliæ. Atque tum denuò laceras illas legiones Veſpaſiani victoris auſpiciis denuò ſuppletas, Veteraque rurſum caſtra, hibernaque cohortium, alarumque ab hoſtibus ſubverſa per Rheni ripam reſtaurata fuiſſe, haud dubium eſt. Quintam enim Macedonicam: de qua nobis nunc ſermo eſt, in tegulis Veterum caſtrorum his notis expreſſam reperimus L. V. MAC. In aliis, cum ſola numerali nota velut ſæpius à Tacito recenſetur; & adjectis tegulariorum nominibus, qui figulinis illis præfuêre, ſic. LEG. V. C. SEVI: vel. LEG. V. P.SATRI.

Hordeonius Flaccus procos.

Cogor itaq; mendum in Tacito ſuſpicari librariorum negligentia invectum libro hiſtoriarum tertio, ubi Vitellianorum aciem deſcribit ante Cremonam. Inverſis enim numerorum notis, pro quinta, quartam Macedonicam ibi perperam, atq; mox pro quarta, quæ Scythica dicebatur, ſuppoſuiſſe quintam videntur. Quartam enim Macedonicam legionem nusquam alibi locorum me apud auctores vel in antiquis epigrammatibus legiſſe memini, quintam verò ſæpius. Sed hæc ſatis de Macedonica. Adjiciemus & alias. Sextam legionem Victricem in lateribus & tegulis plerisq; reperimus item his notis expreſſam eleganter. L. VI. VIC. P. F. hoc eſt, legio ſexta Victrix, Pia, Fidelis. Tot autem ſplendidis ſeſe tum Martia juventus jactabat cognominibus, aut à virtute, vel per ambitionem indulgentia Cæſarum acceptis. Sextam porro Victricem hanc legionem & XVIII. ejusdem nominis inter alias, memorat Tacitus libro hiſtoriarum quarto, quæ bello civili Vitelliano confecto, Pœninis Alpibus, Cottyanisque traductæ ſunt in Gallias, Petillio Cereale duce ad ſubigendos rebelles Treviros, Batavos, atque Germanos. Sextam Mucianus procos. eodem tempore in Italiam pro Veſpaſiano è Suria duxerat, ubi ab

Locus Taciti mendoſus.

Legio IV. Scythica.

Legio VI. Victrix, Pia. Fidelis.

Mucianus procos.

Aug.

Aug. locata multis annis antea in præſidio fuerat. Confecto Batavico bello, Galliisque jam pacatis, apud Vetera diu hibernaſſe, ædificiorum reliquiis inſcriptum ejus nomen, ut dixi, demonſtrat. Reperitur & Juliaci in ſuburbanis titulus aræ Matronis dicatæ à quodam L. Vitellio Conſorte, qui ejusdem legionis explorator fuerat.

MATRONIS
RUMANEHABUS
SACR
L. VITELLIUS
CONSORS. EXPLO.
LEG. VI. VICTR.

Cognomen his deabus inditum fuit à loco, qui nunc etiam Rumanheim dicitur. Dionis quidem tempore, ſub Alexandro nimirum Severo, Sextam Victricem in inferiore Britannia fuiſſe ex ejus hiſtoriarum libro LV. cognoſcimus, & quintam Macedonicam in Dacia. Sic enim pro ratione temporum & uſu bellorum, è provincia in provinciam aliquando transferebantur legiones. Hibernaſſe in iiſdem Veteribus quoque legionem vigeſimam ſecundam Primigeniam, docent aliæ, quas ibidem invenimus, tegulæ cum his notis impreſſę, LEG. XXII. PR. P. F. Hoc eſt, legio XXII. Primigenia, Pia, Fidelis. Nam & hæc iiſdem, quibus ſexta Victrix, gaudebat cognominibus, quemadmodum & ſecunda, Adjutrix, ſeptima Claudia, aliæq; appellabantur, ut diverſæ inſcriptiones antiquæ teſtari poterunt. Primigeniam iſtam vigeſimam ſecundam legionem cum tertia Cyrenaica, Veſpaſiano contra Vitellium ſibi Imperiũ vindicante, Titus Cęſar ex Ægypto in Judęam evocavit Hieroſolymam urbem obſidione preſſurus: quemadmodum Tacitus hiſtoriarum ſui temporis lib. V. memoriæ prodidit. Quo autem tempore primùm traducta ſit in inferiorem Germaniam, & ad Veterum caſtrorum hiberna, non planè liquet. Certum tamen eſt, Antoninorum Cæſarum temporibus illam in his locis fuiſſe. Auctor enim eſt Ælius Spartianus Didium Julianum, qui poſt Pertinacem Imperium eſt adeptus, poſt præturam legioni præfuiſſe in Germania vigeſimæ ſecundę Primigeniæ ſub Marco Aurelio Antonino Philoſopho, atq; deinde Belgicã ſanctè, ac diu rexiſſe, Cauchos ab Albi fluvio in provinciam erumpentes repuliſſe. Poſt conſulatum Germaniam

Rumàheim quaſi Romanorum manſio.

Translata ſæpius legiones.

Leg. XXII. Primigenia, Pia, Fidelis.

Legio ſecunda Adjutrix.

Legio ſeptima Claudia.

Legio III. Cyrenaica.

Didius Julianus.

maniam inferiorem obtinuiſſe, & Cattos debellaſſe. Præter jam dictas legiones ex tegulis item vetuſtis colligimus in Veteribus hibernaſſe, caſtraque muniiſſe plures alias, quarum mentionem apud auctores non facile reperias. Exprimunt autem his notis eas tegulæ. *LEG.V. AV. Item LEG. V. L.F. Rurſus aliam literis conſertis. LEG.VI. ADR. NOS. Ex his legionem † quintam Auguſtam invenimus etiam in votivo quodam cippo marmoreo antiquo nominatam hoc modo:

Legio V. Au.
Leg.V.L.F.
Legio VI. Adr. Nos.
† Legio V. Auguſta.

ISIDI. SACRUM
SEX. POMPEJUS. SEX. L. SYRUS
MIL. LEG. V. AUG. V. S. L. M.

Qui titulus ita legendus erit, ut imperatoribus antiquitatis conſulam, Iſidi ſacrum Sextus Pompejus Sexti libertus Syrus miles legionis quintę Auguſtę votū ſolvit lubens merito. De duabus aliis legionibus nil habeo compertū. Satis tamen ex jam adductis antiquorū monumētis manifeſtum fieri exiſtimo celebria illa Vetera Romanorum caſtra ad Rheni Ripam loco jam dicto ubi ædificiorum ruinæ tales adhuc reperiuntur ad XV. circiter à Clivia lapidem olim extitiſſe. Ceterum Ulpia *caſtra legionis trigeſimæ, coloniamque Trajanam ab Imperatore nuncupatam in eadem ripa non procul à Veteribus ad XIV. circiter à Clivia lapidem, trium videlicet Germanicorum miliarium ſpacio abfuiſſe, prius adductum populi Romani itinerarium luce clarius demonſtrat; quod coloniam, & caſtra collocat inter Vetera, & Burginacium, & hoc oppidum à colonia Trajana milia plus minus quinq; diſtare prodit: illam a Veteribus miliare plus minus, quemadmodum & antea diximus. Atqui ex ilia quidem dimenſione locorumque ſitu colligimus † Burginacium alæ VI. hiberna nō ſupra Vetera; quod nunc Buricum vocant, oppidum eſſe: ſed inferius ſub Ulpiis caſtris, coloniaque Trajana fuiſſe in via militari, non procul à pago, qui Vetus * Calcaria nunc appellatur, ad radicem collis Mundribergii, ubi etiam nunc villa quædam eſt, antiqui nominis veſtigia referens. Et ex agro vicino ante paucos annos ingentia ædificiorum fundamenta ſunt extracta. Nec idcirco ſine cauſſa quidā opinantur Calcariā in eodem agro ex Burginacii ruinis olim conſurrexiſſe. Et eſt veriſimile, cùm hoſtili Germanorum impetu Romana in limitibus Rheni præſi-

** Caſtra Ulpia legionis trigeſimæ, & colonia Trajana ubi fuerint.*

† Burginacium ubi.

** Calcaria Vetus.*

præſidia frequenter profligata, legionum, cohortium, atq; alarum hiberna ſubverſa fuerint: mutatione etiam temporum, & incolarum tranſmigratione nomina locorum, oppidorumq; non minus, quàm loca mutata fuiſſe. Quod autem attinet ad Ulpia, coloniamque Trajanam, multis argumentis adducor ut exiſtimem, in caſtrorum, coloniæque ruinis nunc ſtare municipium frequens, cum antiquiſſima baſilica ſacra, collegioque ſacerdotum peramplo, & admodum celebri, quod à ſanctis martyribus Thebææ legionis ob Chriſtianam fidem ad Ulpia, coloniamque Trajanam Maximiani Imperatoris juſſu occiſis (oſſa quorum non diu pòſt Diva Helena Conſtantini Magni Aug. mater in eadem baſilica à ſe conſtructa pie condidit) nunc etiam temporis Sancti, & lingua populari. Sancten, eodem ferè modo nominatur: ab ipſa nimirum baſilica, in cujus ingreſſu titulus ab antiquo talis, AD SANCTOS MARTYRES. fuit inſcriptus. Sic etiam Gallicanus quidam epiſcopus ante aliquot ſæcula templum, & oppidum appellavit, ut Henricus Ryſuicus in Paralelis teſtatur. Magnæ quidem celebritatis antiquitus, & religionis auguſtæ in primo illo Chriſtianæ fidei exurgentis feruore templum illud fuiſſe, receptum eſt omnium opinione: Teſtanturque hoc non ſolum hiſtoriæ provinciales, quæ Chriſtianæ religionis per Germaniam, & Gallias exordia memoriæ prodiderunt: verumetiam donaria vetuſta, nec non vaſta templi antiqui bis térve incendio conflagrati, ac ſæpius demoliti fundamenta, muri latiſſimi, ſeptaque lapidea perampla ipſius collegii, cum altiſſimo fornicibus ingentibus impoſito caſtello, ex ipſis, ni fallor, Ulpiorum caſtrorum præcipuis ruinis excitata clare demõſtrant: jam verò, ut pavimenta marmorata, cryptas ſubterraneas, tubos plumbeos, ac fictiles aquæductuum, ædificiorumque magnorum ruinas, ac reliquias prætercam, ſui miram antiquitatem oſtentantes, quæ tam in oppido, quàm in agro circumjacente reperiuntur: certa haud dubiè ſunt argumenta, & indicia caſtrorum Ulpiorum inſcriptiones antiquæ in collegio & oppido inventæ, ex quibus colligimus legionem Ulpiam trigeſimã, quæ nomen caſtris dedit, ibidem in hibernis conſediſſe, multaq; extruxiſſe ædificia. Atque imprimis tegulæ bipedales lateritiæ hoc docent, quæ ubique frequentes inveniuntur, his

Quódnam oppidum nunc temporis ſtet in ruinis Trajanæ coloniæ.

Sancti.

Baſilica Sanctenſis antiquiſſima & celeberrima.

Reliquiæ Ulpiorum caſtrorum.

Leg. XXX. Ulpia victrix nomẽ caſtris dedit.

notis inſcriptæ: L E G. XXX. V. V. Hoc eſt: legio trigeſima Ulpia Victrix. Eam primùm collegit, ut diximus, & in Germania collocavit Trajanus Imperator, atque ſuo gentilitio nomine vocavit Ulpiam, ut Dio Caſſius hiſtoriarum lib. LV. teſtatur. Victricis cognomen alterum à victoria obtinuiſſe videtur. Reperiuntur & alia vetuſta monumenta, quæ oſtendunt caſtra dictæ legionis in eodem oppido fuiſſe. Extat enim ara votiva Fortunæ dicata à veterano quodam ejus legionis in ædibus præpoſiti Sanctenſis cum hac inſcriptione.

Traianus Aug.

Fortunæ fanum.

FORTUNÆ.
SACRUM.
C. SEXTILIUS.
LEPIDUS. VET.
L E G. XXX. V. V.
PRO. SE. ET. SUIS.
V. S. L. L. M.

Quæ ſic legenda eſt. Fortunæ ſacrum. C. Sextilius Lepidus veteranus legionis trigeſimæ Ulpiæ Victricis pro ſe, & ſuis votum ſolvit lubens lubens merito. Jovi etiam, aliiſque numinibus aræ dicatæ plures ibidem in vicinis ædibus reperiuntur. Statuæ item inſcriptio antiqua quam cives Romani in Rætia conſiſtentes poſuerant T. Vario Clementi Celejæ reperta fuit in marmorea baſi; in qua inter alios ejus titulos legitur, ipſum etiam fuiſſe procuratorem Aug. in Germania inferiore, & trib. militum legionis trigeſimæ Ulpiæ Victricis, quam tunc in Germania inferiore fuiſſe conſtat: Etiam Martis titulos votivos aris, ac tabulis lapideis inſculptos vidimus in ædibus D. Roberti de Wachtendonck, è quibus unam adduxiſſe ſufficiet:

MARTI
SACRUM
EX. VISU
SECUNDINI
US. MARTIUS
L. L. P.

Id eſt.

Id eſt, Marti ſacrum, ex viſu Secundinius Martius lubens lubens poſuit. Quare prorſus ſit veriſimile coloniam iſtam & caſtra (ut plerumque ſolent) habuiſſe Martis celebre fanum. maximè, cum etiam portæ & plateæ in eodem oppido nomen dederit, quæ nunc etiam temporis Martiæ vocantur ab omnibus. Quæ igitur hujus provinciæ celebritas Imperio Romano florente fuerit, ex antiquorum monumentis jam obiter adductis lector colligere poterit; & quanti ſemper eam fecerit Romanus, quam ſudore, ſanguine & impenſis maximis, præſidiiſque legionum perpetuis adverſus hoſtiles incurſus tutari non gravabatur. Cùm autem vel ſupremi numinis ordine, vel Imperatorum poſteriorum ſocordia, ordinumque diſſenſione Romani nominis majeſtas labaſceret, ſublataque diſciplina militari, robur & nervus Imperii ſenſim ubique concideret; tum à barbaris nationibus lacerari, ac deſtrui provinciæ Romanæ cœperunt, ſimulque tum Rhenani limitis iſtius coloniæ, caſtra ac præſidia ſæpius ſubverſa ſunt, ſæpius etiam virtute quorundam Imperatorum, pulſis hoſtibus, reſtaurata, vel oportuniora in loca translata ſunt, pro temporum ſtatu, quemadmodum Veſpaſianos, recuperatis Galliis, atque Trajanum feciſſe diximus. Nec prætereundus eſt Hadrianus, qui architectorum, artificumque quorumvis agmina ſecum per Imperii provincias omnes peregrinando traxit, & colonias, oppida, caſtra in limitibus, præſidiorumque caſtella paſſim reſtauravit, auxit, & ampliavit. Quem in Galliis atque Britannia tunc multa novaſſe, colligimus ex Dione, Spartiano, Sex. Victore & aliis. De ſucceſſoribus Antoninis & ſequentibus Auguſtis etiam manifeſtum eſt, eos variis in locis mutaſſe ac reſtituiſſe multa. Quod ipſum per Gallias, ac Rheni limites teſtantur miliariæ columnæ, aliæque inſcriptiones marmoribus inciſæ cum Imperatorum titulis, quorum auſpiciis pontes & viæ reſtauratæ, operaque publica in urbibus, oppidis, caſtris, & caſtellis facta fuêre. Memini me vidiſſe apud nobilem virum Gerardum à Reck, in caſtro Lojo ſupra Vetera columnam translatam ex proxima via militari, quæ characteribus vetuſtate licet fugientibus docet Antoninum Pium Imper. viam illam publicam per aliquot paſſuum millia reſtituiſſe. Sanctis inſuper Henricus Riſivicus juriſconſultus mihi propter eru-

Martis fanum.

Hadrianus Aug. reſtitutor provinciarum.

Antonini Augg.

ditionem ac probitatem valde conjunctus, & amicus habet inter antiquitatum ſuarum collectanea exemplum exſcriptum ex fragmento tabulæ antiquiſſimę marmoreæ, in qua poſteris memoriæ proditum fuit Imperatores Cæſares M. Aurelium Antoninum, & L. Aurelium Verum Auguſtos ſcholam C. TR. VL. hoc eſt, coloniæ Trajanæ Ulpiæ ignibus abſumptam reſtaurari curaviſſe. Quæ tabula, ſi adhuc exſtaret integra, plurimum profecto lucis huic noſtræ adferret hiſtoriæ. Ceterùm legimus in Trebellio Pollione

Poſtumus Imp. Poſtumum, qui inter tyrannos triginta numeratur, & ſub Valeriano & Gallieno trans Rhenani limitis dux, ac Galliæ præſes per annos ſeptem fuit, Rheni limites adverſum Germanos fortiter admodum muniiſſe, nonnulla etiam caſtra ædificaſſe in ſolo barbarico. Quæ cùm interfecto Poſtumo ſubita Germanorum irruptione direpta & incenſa fuiſſent,

Lollianus. à Lolliano ſucceſſore, qui provinciam ſibi aſſeruerat, paulò pòſt cum pleriſque Galliæ civitatibus bello vaſtatis in ſtatum veterem reformata ſunt. Anni aliquot interceſſere,

Aurelianus Aug. Probus Aug. Germaniæ domitor. cùm poſt Aureliani Auguſti cædem, Germani univerſas penè Gallias occupaſſent, Probus Imp. inſigni victoria eas recuperavit, multis prœliis fœliciter geſtis: ut à barbaris ſexaginta vel ſeptuaginta nobiliſſimas Galliarum civitates receperit, cum omni præda, quam abſtulerant. Occiſa in eo bello fuiſſe, tradit Flavius Vopiſcus, quadringenta Germanorum milia, qui Romanum occupaverant ſolum, & reliquias ultra Albim Probum removiſſe. Tum urbes, & caſtra Romanorum in ſolo barbarico poſuiſſe, & illic milites collocaſſe, quibus horrea, agros, domos & annonam abundanter aſſignavit. Nec ceſſatū eſt pugnari, donec reguli novem ex diverſis trans Rhenanis gentibus ad eius pedes jacerent, ac ſemet dederent: quibus obſides, frumentū, equos, boves, vaccas & oves imperavit: Item ſedecim milia tyronū armata tradere coacti ſunt, quos omnes per diverſas provincias ſparſit, ut limitaneis militibus quinquagenos & ſexagenos inſereret. Ad ſenatum itaque de hac victoria

Probi Aug. litteræ ad ſenatū de victoria Germanica. ſua magnificè multa ſcripſit. Subacta eſt inquit, omnis, qua tenditur latè, Germania, novem reges gentium diverſarum ad meos pedes, immo ad veſtros, ſupplices jacuerunt. Omnes jam barbari vobis arant, vobis jam ſerunt: & contra interiores gentes militant. Arantur rura Gallicana barbaris

ii bobus,

bobus, & juga Germanica captiva præbent noſtris colla „
cultoribus: paſcuntur ad noſtram alimoniam gentium pe- „
cora diverſarum; equinum pecus noſtro jam fœcundatur „
equitatui. Frumento barbarico plena ſunt horrea. Quid plu- „
ra? illis ſola reliquimus ſola, nos eorum omnia poſſidemus. „
* Volueramus P. C. Germaniæ novum præſidem facere: ſed hoc ad pleniora vota diſtulimus. Hic igitur ſub Probo tum ſtatus provinciæ fuit. Denique † cum Diocletanus & Maximianus Aug.g. qui non diu poſt Probum ſequuti ſunt, ferales nomini Chriſtiano, funeſtiq; principes, alioquin reip. & provinciis utiles pari Imperio Romanum orbem moderarentur, provinciasque inter ſe diviſiſſent: * ut ille Orientem Aſiam, Græciam, ac Illiricum; hic Occidentem, Gallias, Hiſpaniam, Africam, & Italiam obtineret, duoque deinceps Auguſti, duoque Cæſares diviſum eo modo Imperium Romanum ſimul regerent: duplicati ſunt etiam magiſtratus, dignitates, ac officia inferiora. Contingit † itaque quàm primùm, ut multitudine & pravitate gubernatorum ſublimis ille Genius, ac cana ſobriàque Virtus populi Romani ſenſim elanguerint, & ab hoſtibus contemni cœperint. Horum quidem auſpiciis, ut Zoſimus Comes hiſtoriæ novæ libro ſecundo memorat, Rheni provinciarùmque omnium limites oppidis, caſtellis atque burgis ita muniti ſunt, ut omnes copiæ militares in iis domicilium haberent, & ubique hoſtium repellendorum cauſſa confluere poſſent. Maximianus autem ſeverus, aſper, & immitis, qui inter Occidentis provincias etiam Gallias, & utramq; Germaniam obtinebat, agitatus variis ejus provinciæ tumultibus, multa in ejus limitibus mutavit. Legionum enim caſtra, & præſidia pleriſque in locis ipſum tranſpoſuiſſe, urbes multas, caſtra, colonias, ſicut antea ex panegyricis declaravi, reſtauraſſe conſtat: & novã conſcripſiſſe legionem, quam ex ſuo cognomine tertiam Herculiam nuncupavit. Quin & * Thebæam legionem (quam ex Ægypto Diocletanus Aug. Achileo ſuperato, & feris objecto, nec non ejus provinciæ rebellione vindicata, Maximiano contra † Canſium ſive Carauſium Britannias occupantẽ bellaturo miſerat auxilio) ꝓpter Chriſtianæ religionis profeſſionem velut rebellem, decimationibus primum exhauſit, ac variis deinde cædib. crudeliſſimè diſſipavit & afflixit.

Trans Rhenanos Germanos nunquam plenè ſubactos fuiſſe: & in formã provinciæ redactos.

Diocletanus & Maximianus Augg.

* *Diviſio prima Imperii Rom.*

Declinatio potẽtiæ Rõ.

Maximianus Aug.

Legio III. Herculia

Thebæa legio Chriſtiana.

†*Bellũ Britãnicũ Maximiani cõtra Carauſium.*

Mauricius Dux

Mauricius Dux legionis cum majore exercitus bis decimati parte non repugnans occiſus eſt, ad Agaunũ in Alpibus, nõ procul ab Octoduro Veragrorum an Rhodanum amnem.

Caſſius & Florentius campi ductores.

Gereon Comes.

Victor primicerius.

Alias cohortes præmiſſas, quæ jam per Rheni ripã deſcenderant uſque in inferiorem Germaniam perſequi item juſſit. E quibus Caſſius & Florentius Campi ductores legionis cum ſuis Bonnæ petierunt. Gereon Comes cum trecentis octodecim Agrippinæ, Victor primicerius cum trecentis triginta ad Ulpia caſtra, coloniamq; Trajanam trucidati ſunt, quemadmodum provinciales hiſtoriæ Sanctenſium latiùs enarrant.

Diva Helena Constantini Magni mater fundatrix Baſilica Sanctenſis.

Horum oſſa deniq; pia Imperatrix diva Helena, cum pax ubique, & libertas Chriſtianis ab ejus filio Conſtantino Magno Auguſto, ac Cæſare religioſiſſimo reſtituta eſſet, & horum principum auſpiciis fundamenta væræ religionis in iſtis etiam regionibus, ad Rheni maximè ripã jacerentur, collegit ex paludibus, in loculis condidit, ædeque ſacra: collegioque ſacerdotum inſigni ſanctorum martyrum memoriam, ut antè diximus, in eadem colonia Trajana honoravit.

Colonia Traiana cum Sanctenſi baſilica ſæpe deſtructa ac diruta.

Quæ deinde licet ſucceſſu temporis variis bellorum caſibus adflicta, ac funditus ſæpè diruta ſit; propter templi tamen, collegiiq; religionem, ac ſanctitatem ex ſuismet reliquiis & cineribus ſemper reſuſcitata eſt. Nec ſecus ac annoſa quercus ſecuribus frequenter truncata vividis è radicibus ſuis minori, quàm ante fuit, amplitudine renaſcitur: ita & hæc colonia in tanto ſæculorum ambitu multis cladibus adfecta primam formam ac magnitudinẽ, immo priſcum nomen ſuum retinere non potuit.

Quamdiu Traiana colonia nomen ſuum antiquũ retinuerit.

Ad Arcadii & Honorii Impp. tempora quidem, caſtra Ulpia, coloniamque Trajanam ab auctore ſuo fuiſſe nuncupatam, haud dubiè colligimus ex itinerariis populi Romani jam ſæpè citatis: quam poſt ultimam provinciarum conſtitutionẽ à Divo Conſtantino Magno factam fuiſſe, concinnata prorſus indicant locorum nomina ejus ſæculi, præſertim legionum, ac urbium illarum quas à ſe poſtremi in Oriente Imperatores quidam appellarunt. Unde fit veriſimile, quòd ſtante in provinciis iſtis Imperio Romano, colonia noſtra verum & antiquũ nomen ſuum retinuerit. Nã quod in quibuſdam itinerariorum exemplaribus manuſcriptis coloniã Trojanã appellari videmus, haud dubiè librariorum negligentia contingit, & ſæculi illius ſeneſcenus eſt vitium, quo hæc de-

ſcripta

ſcripta fuerunt. Item fera barbaries veterum linguarum puritatem & elegantiam ſimul cum Romano imperio proculcavit & extinxit. Hæc etenim tantopere, diſſoluta illius monarchiæ compagine, invaluit, ut immenſam hiſtoriarum caliginem, ſummamq; veterum rerum ignorantiã ſenſim orbi univerſo invexerit. Quod in cauſa fuit, ut multorum locorum, urbiumque etiam celebrium appellationes vel caſu vel ſtudio Romani nominis hoſtium poſteritas immutarit: cum maximè Francus victor, pulſis Romanis, Gallias atque vicinas Germanias occupaſſet. Tum verò colonia Trajana, Trojana primùm; atque mox eodem, ut arbitror, errore, Troja Francorum dici, nec non ab auguſtæ baſilicæ ſanctorũ martyrum, ut antè dixi, vetuſta celebritate Sancti, vel voce compoſita Sanctorum Troja cœpit appellari. Placuit autem deinceps Trojæ nobilis illa fabula Francigenis; qui tum victoriis ac rerum geſtarum gloria inflati, Romanis, antiquitate, nobilitateque ſtirpis non inferiores videri geſtiebant. Sed ſuum etiam ortum, atque progeniem ambitioſè Trojanis annectere longa catena conabantur. Quod uti perſuaderent recentiores eorum hiſtorici, qui poſt annorum aliquot intervallum Francorum originẽ, & antiquitatem in illa ignorationis obſcuritate perſcrutati ſunt, omnia priſca monumenta deſpuendis nugis, & fabulis contaminarunt. Non enim aſſentior his, qui ex Priami, vel Hectoris lumbis reges, duceſq; Francorum educere volunt, & illius nepotem Priamum juniorem quendam, ut tradunt nonnulli, vel Francum Hectoris filium, ut alii volunt, (non enim congruenter mentiri poſſunt) capta Troja profugum cum Ænea per Africam penetraſſe in Italiam, ac deinde relictis navibus, cum Trojanorum ſuorum comitatu per Alpes in Celticam tranſiiſſe usque ad Rheni ferè divortia. Atque in eadem peregrinatione quatuor urbes condidiſſe fabulantur ante C D L. annos quàm Roma condi cœpit: Nimirum Veronas tres, & hanc noſtram Trojam, ſi dis placet, ad Rheni ripam: fluviumq; ibidem (qui certè in rerum natura non eſt) Xanthum nominaſſe, ab eodemque fluvio & alterum urbi nomen Xanthi inditum eſſe. Nec quidẽ hujus hiſtoriæ ſuæ fontem ullũ detegunt, nec auctores adiẽrũt, preter obſcuros aut anonymos. Solus Jo. Trithemius abbas hujus Troici delirii Epeum, ſeu machinatorem prædicat Hunibaldum quendam

Vnde Troia Francorum falsò dicta. Sancti, vel Sanctorum Troia.

Fabula de Troianorũ in Galliam adventu.

Hunibaldus

hiſtoricus obſcurus.

Doracus & Waſtaldus ſcriptores falſæ hiſtoriæ.

Io. Annius Viterbienſis.

dam æquævum temporibus, quibus Clodoveus apud Francos ſceptra tenuit, cujus ipſe hiſtoriarum libros XVIII. in compendium redigere voluit. Verùm illi tantundem fidei in his nugis attribuo, quantum Doraco, & Waſtaldo ſcriptoribus ejusdem farinæ, quorum veſtigia Hunibaldus inſecutus eſt. Si tale quid antiquitus rumoris, vel famæ certæ fuiſſet Romanorum imperio ſtante, qui provincias illas bello ſubjugatas multis ſæculis tenuère: profecto quiſpiam veterum, qui Trojanas Romanásve res nobis ſuis ſcriptis prodiderunt, aliquid attigiſſet. Neque etiam hoc ſilentio præteriviſſet peritiſſimus rerum Germanicarum ſcriptor Cornelius Tacitus, qui de origine, & antiquitate Germanorum ſcribens, ſanè non reticuit fabuloſas & incertas ſui temporis opiniones, Herculem videlicet in iis locis fuiſſe, & Ulyſſem longo illo, & fabuloſo errore in Germanicum Oceanum delatum adiiſſe terras illas, & Aſciburgium in Rheni ripa condidiſſe. Quas tamen vulgi opiniones neque confirmare, neque refellere voluit. Si igitur, inquam, de Trojanis tale quid opinionis, aut famæ tum fuiſſet, haud dubiè mox adjeciſſet, in vicina, vix decem milium ſpacio diſtante, ripa, Trojanos quoque tunc novam Trojam condidiſſe, Hectoris filio Franco duce. Moviſſet de hiſce quippiam Ammianus Marcellinus, qui poſtea ſcripſit, & Francos in Imperatorum ſui temporis comitatu, gratia, ac auctoritate conſpicuos vidit: ubi ambiguas & varias veterum opiniones de Gallorum origine prima, ex Timagene Græco ſcriptore recenſet. Verũ, ut opinor, fabulam iſtam imaginatus nondum quiſpiam fuerat; Francorumq; nomen Taciti tempore Romanis inauditum autumo. Immo nec Annius ille Viterbienſis ſua de gentium originibus ſomnia Beroſi, Manethonis, aliorumque vetuſtiſſimorum auctorum larvis obtecta produxerat in theatrum, quibus ævo noſtro multos, etiam doctiſſimos faſcinaret, ac deciperet. Non igitur facile adducor ut credam, in iſto regionis tractu Trojam, vel Xanthum fluvium ullum tot ſæculis ante Romam conditam, vel etiam Romano ſtante Imperio fuiſſe: niſi ex probatis ac melioris notæ auctoribus hoc demonſtretur, aut comprobetur. Ceterùm poſteriore ſæculo, cùm Franci victores ejectis Romanis provinciam occupaſſent, caſtra, colonias ac munitiones Romanorum in Rheni limitibus ſubvertiſſent: opinor coloniam

Trajanam

Trajanam ex incendio, & ruinis ſenſim reſurgentem vel ſimilis ac vicini nominis errore, vel Francorum ambitione Trojam aliquandiu vulgò nominatam fuiſſe. Atque deinde cùm per Gallias Chriſtianæ religionis pietas invaluiſſet à vetuſti templi ſumma religione, ſanctorumque martyrum reliquiis (ut antè etiam diximus) Sanctos appellari cœpiſſe. non Xanthos ab imaginario flumine illius fabulæ occaſione confictо: cujus num gutta quæpiam ibi unquam extiterit, neſcio an quis affirmare poſſit, cùm præter rivulos exiguos è paludibus vicinis ortos Sanctenſis ager aquarum nihil in Rhenum exoneret. Verùm in confutandis fabulis falſisque nominibus nimium immoramur. Ut igitur ad intermiſſam hiſtoriam redeamus, reliquum eſt, ut, quis provinciæ illius ſtatus jam declinante Imperio Rom. fuerit: quemadmodum inceperamus proſequamur. Idem Conſtantinùs Aug: cùm orbi, ut narravimus, pacem Chriſtianæque religioni quietem, ac libertatē dediſſet: * Sanctenſi baſilicæ matris Divæ Helenæ in gratiam ſummum aſyli jus conceſſit, eximiaque indulſit privilegia: ſic agris locupletem ac florentem eandem reddidit. Extant adhuc inſignia vetuſtæ illius libertatis, ac tantæ immunitatis indicia, quæ hic longum eſſet percenſere. Poſtea verò Conſtantinus, cùm novam Romam, * ſive Conſtantinopolim condidiſſet, prorſus biceps Imperium reddidit, illudque in duas partes ſecuit: Orientale nimirum, & Occidentale: Unde † bicipitis aquilæ inſignia Imperialia nata eſſe non abſurdè plures opinantur. Provinciarum * inſuper totius Imperii Romani novam diviſionem fecit: formamque ac rationem adminiſtrandi ſingulas, per ſuos præfectos, magiſtros equitum, comites, ac duces limitum, præſides, & conſulares, cæteroſque magiſtratus ac dignitates talem inſtituit: quæ uſque ad maximas illas barbararum gentium irruptiones duravit: & qualem in tabulas provinciarum Imperii publicas antiquitus relatam nobis adhuc reſiduam eſſe videmus in libro, qui extat ſub titulo † Notitiæ utriusque Imperii cum Orientis, tum Occidentis. Dignus, me Hercule, liber, qui ut rarus antiquitatis theſaurus conſervetur, & habeatur in precio. Verùm enimvero cùm jam multo antea Romanæ civitatis jus ac privilegium * provinciis omnibus, immo orbi Romano univerſo datum fuiſſet; idem Conſtantinus Aug. patre mortuo

Colonia Trajana reſurgens ex ruinis & cineribus Troja cœpit appellari, & à baſilica ſanctorū martyrum Sancti.

Sanctenſi baſilica ſummum aſyli ius, & magna privilegia conceſſa ſunt à Conſtantino Magno.

** Nova Roma Conſtātinopolis.*

† Biceps aquila

** Provinciarū Imperij conſtitutio poſtrema.*

† Notitia utriusque Imperii.

** Ius civitatis Romanæ provinciis omnibus datum.*

tuo in Britannia & in Galliis imperium capeſſens, quo militaribus hominibus gratificaretur; primus lege cavit, ut qui agri, villæ, pagi, oppida comitibus, ducibus, præfectis, atque adeò tribunis, & veteranis emeritis aſſignabantur in provinciis ad honeſtum victum: & parochiæ tum, quaſi dicas præbendæ, vocabantur, ad hæredes tranſirent. Atque ita tunc opes militiæ gradibus, magiſtratuumque ordinibus accedere, militaris nobilitas propagari, firmarique, nec non hereditarii multis in locis domini, ac principes eſſe cœperũt. Nam legem eandem poſtea Longobardi in Italia, Gothi in Hiſpania, & Franci in Galliis, Germaniaque Romanis ſuccedentes obſervarunt. Ceterùm accuſat vehementer hanc Conſtantini indulgentiam erga milites Zoſimus Comes, qui hiſtoriam ſub Arcadio & Honorio Græcè ſcripſit: ipſum videlicet librum barbaris in ditiones Romanas aditum dediſſe, rerumque ſenſim pereuntium interneccioni principium ac ſemina præbuiſſe: Quod videlicet indulgentia ſua maiorem militum partem a limitibus ſummoverit, urbesque mediterraneas tranquillas & quietas militum peſte gravarit: auxilii indigas, & hoſtibus oppoſitas præſidio nudarit, dum veterani per urbes ac dominia ſua ſparſi, theatris ac voluptatibus enervarentur. Poſt Conſtantinum verò Romanos principes qui imperarunt in Occidente, parum, aut nihil in Rhenani liminis, regionisque Clivienſis tractu mutaſſe comperimus. Conſtat tamen colonias, urbes, oppida, caſtra, præſidiaque Romanorum frequenti barbarorum incurſu, & trans Rhenanorum hoſtium impetu incenſa, vaſtata, ſubverſaque, ac rurſum ſæpius à Romanis reſtaurata fuiſſe. Nam eo tempore, ſeneſcente jam potentiâ Romana, Galliæ limites frequenter Germani perrupêre: quos Alemannos, Gothos, Burgundinos, & Francos, variisque nominibus aliis populari linguâ tunc appellabant; & ſolito infeſtius provinciam omnem caſtris, urbibusq; captis vaſtarunt. Cum his igitur gravia & crebra fuere bella ſub Conſtantiis, Juliano, Valentiniano, Theodoſio, & ſequentibus Imperatoribus, qui Occidentis gubernacula tenuêre. Sæpè tunc urbes, & caſtra, velut tempeſtatibus adflicta ſeges, inſultu barbarico proſtrata jacuêre; ſæpè profligatis hoſtibus ac ultra Rhenum ſummotis reſtaurata & è cineribus ruderibusque reſuſcitata ſunt. Quin ut Marcellinus libro hiſtoria-

Lex Flavia Conſtantini Aug. de hæredibus emeritorum.

Parochiæ.

Cauſa ruinæ imperii Romani.

Variæ mutationes in limitibus Rheni.

ſtoriarum XXVIII. prodit, Valentinianus Aug. Rhenum omnem a Rætorum finibus ad Oceanum uſque magnis molibus communivit, caſtra adamplians, & extollens altius; caſtella, turresque frequentes locis opportunis, qua Galliarum extenditur longitudo, diſponens. Eundem exercitus etiam ad Rhenum validis ſupplementis auxiſſe, Rhenumq; ab utraque ripa celſioribus caſtris atque caſtellis munuiſſe ſcribit libro XXX. Nimirum ne latere uſquam Romanos fines invaſurus hoſtis poſſet. Atqui videmus nunc etiam temporis in montium atque collium utrique fluminis ripæ imminentium cacuminibus arces, atque caſtella crebra Romanorum haud dubiè primum opera, quæ Francus poſtea victor in aliam formam reſtauravit, ac mutavit pro ſua quiſque regulus aut princeps commoditate. Ex his etiam nonnulla pro principum quorundam religione ſervitio divino dicata tranſiiſſe in cœnobia, piorumque domicilia comperimus. Quædam verò nunc deſerta dumis ac vepribus obſeſſa jacent, ac feris cubilia præſtant. In quibus plerumque locis Romani operis ædificiorum fundamenta vetuſta, profundiſſimi putei, reliquiæq; variæ etiamnū reperiuntur: & facilè ex ipſo ſitu, ac eorum diſtantia, colligimus, Romanorum in his munitiones atque ſtativa præſidiaria fuiſſe ad perluſtrandos obſervandoſque vicinos limitum campos, è quibus ex alta ſpecula, vel turri ſublatis ignibus ſignum à longè momento temporis ſibi mutuo dare poſſent, ubi quid novi molirentur hoſtes, tumultúsve quid ortum eſſet. Cujus generis antiquas ſpeculas cum ſtativis agrum Clivienſem circumjacentemq; regionem in arduis collibus habuiſſe prorſus animadvertimus. Quemadmodum in ipſo Clivio caſtro ſitus ipſe, nec non profundiſſimi circumquaque putei demonſtrant: ſic etiam in ſummo Veterum colle, quem Vari, vel Principum motum nunc appellant: item medio inter utrumque locum itinere; in ſublimi item colle ſupra Burginacium vetus, ubi nunc caſtrum, quod Mondriburgum vocant; nec non inferius aliquanto trans Rhenum in altera, e regione ferè Clivorum, ripa, in Altinio monte, ubi nunc nobilium virginum eſt cœnobium, quod Altenie nominant. E quibus locis quàm latiſſimè ab omni parte, ſimul ab una ſpecula ad aliam patet proſpectus. Eamque imprimis cauſſam fuiſſe ſuſpicor, quòd laborum atque pecu-

Valentinianus Aug.

Caſtella Romanorum crebra in Rheni utraque ripa diſpoſita.

Clivium Caſtrum.

Vetera.

Mondriburgus.

Mons Altinius.

niarum contemptor populus Romanus in locis altis, ac aridis; attamen ad hoſtes abigendos oportunis, voluerit ſummo ſudore atque ſumptu aquarum habendarum cauſſa puteos excavare, item arces, & propugnacula ſua in his ſtatuere. Ceterùm de antiquo hujus regionis ſtatu, quamdiu Romani Imperii majeſtas viguit, abundè nunc me diſſeruiſſe exiſtimo. Cùm autem poſt Arcadii, Honorii, Valentinianique junioris deceſſum non tantum vacillaret Imperium; ſed etiam funditus ubique concideret, & à barbaris nationibus hinc inde lacerarentur provinciæ Romanæ: tum poſtremo non ſolùm Italia, verùm etiam urbs ipſa Roma ſacri Imperii lararium ſanctius Gothorum, Vandalorum, Hunnorumq; direptionibus patuit, ac prædæ nobilis facta eſt. Nec diu etiam poſt Francorum auſpiciis (qui origine quidem* Germani publicæ libertatis aſſerendæ titulo nome ſibi deſumpſerant ad Romanorum invidiam & applauſum gloriamque jam adipiſcebantur) Galliæ cum Germania vicina ab Rheni o..is & Oceani littoribus uſque ad Alpes & Pyrenea juga præſidiis dejectis, Romanum jugum excuſſerunt. Quo tempore Saxones † Angli, Verdigomaro duce, Britanniam occuparunt: Tum etiam totus ille tractus Armoricus, aliæque civitates maximæ, ac validiſſimi populi quidam, pulſis Romanis præſidibus, per Germaniam, & Gallias in libertatem ſemet vindicarunt, & reſpublicas ex arbitratu ſuo conſtituêre. Zoſimus autem Comes memoriæ prodidit hiſtorię novę libro VI. trans Rhenanorum barbarorum potentia compulſas tunc fuiſſe Gallias ab Imperio Romano deficere, atq; ſpretis Romanorum legibus liberè vivere. Conſtat quoſdam populos, unius olim aſſuetos Imperio, ex indigena nobilitate ſibi regulos aut princeps tum excitaſſe, qui ſub Frācorum regum tutela juſtè, & legitimè regerent: atque ita tunc ex vetuſtis illuſtrium familiarum ſtirpibus, quas Romani per multa ſæcula oppreſſerant, vel radicitus amputarant, aut inſitis adulterarant, ſublatis eorum ſecuribus, nova nobilitatis indigenæ virgulta rurſum expullularunt. Non ibo tamen inficias: quin & magna & crebra Romani ſanguinis nobilitas in provinciis ubique remanſerit; eorum quippe, qui affinitatibus nobilitati patriæ juncti neceſſitudines magnas; item dominia, poſſeſſiones, ac hæredia ibidem habebant. Nec mirum, quando victores Romani ſubactis, ac in deditionem

Deflectit ab antiqua provincia deſcriptione ad ſequentes tēporum mutationes.

Germani cur ſibi nomen a libertate deſumpſerint.

Saxones Angli.

Vetuſta nobilitatu germina renata eſſe in provinciis ſublato Imperii Rō. jugo Rom. ſanguinis nobilitatem magnā in provinciis remanſiſſe.

deditionem acceptis populis eorum mox Principes, nobilium que præcipuos Romanæ civitatis jure donarint, beneficiis & adfinitatibus ſibi obvinxerint. In uper tot colonias ac municipia locis oportunis per provincias inſeruere: uti commodè, tutoque publicanorum ordo, qui (ut Marcus Tullius in Planciana teſtatur) ex equitum Romanorum flore conſtabat, * negociantesque cives Romani villas, ac prædia ampliſſima, locupletiſſimos agros, ubi lubitum ſibi cõparare, vicos ac pagos excolere totos etiam privatis impenſis potuerint. Quemadmodum ex diverſis Romanæ Reipublicæ ſcriptoribus, atque etiam ex eodem Tullio abundè manifeſtum ſit. Hic etenim cùm alibi, tum in oratione pro M. Fontejo, qui ejus tempore Narbonenſem Galliam rexerat, ſæpè publicanorum, colonorum, aratorum, pecuariorumque meminit, qui in Galliis tum, ut in aliis provinciis verſabantur, & negotiabantur. Ex horum poſteris quoſdam, ut vetuſta nobilitate præclaros, ita & provincialium primariorum cognationibus fultos, opibusque potentes in dicta * rerum mutatione, qua Imperii Romani potentia corruit, uſos eſſe temporum occaſione, ac ſemet victoribus accommodaſſe veriſimile eſt. Probari quidem hæc poſſent tam ex veterum monumentis, quàm ex ipſis antiquis nominibus: niſi brevitati opera danda nobis eſſet. Ridiculus inuper, videri poteſt, qui lucidum & clarum ſolis jubar facibus, aut candelis illuſtrare contendit: nec minus ille, qui nudam ac conſpicuam veritatem verboſitate ſuperflua, ac moleſta depingere conatur. Quare ne longius evagemur, probare ſatis ſit, vel ab initio Romanos generoſam ſtirpem ſuam, ut alibi, ſic in Galliis etiam plantaſſe, ac reliquiſſe. Ipſum autem C. Julium Cæſarem ſucceſſoribus ſuis omnibus, qui cum Imperio in his provinciis fuère, viam monſtraſſe conſtat. Auctor enim eſt Suetonius C. Cæſarem valde pronum, & ſumptuoſum in libidines fuiſſe, plurimasq; & illuſtres fœminas corrupiſſe. Ne quidem provincilibus matrimoniis abſtinuiſſe, ut C. Curiò pater in quadam adverſus cum oratione mulierum omnium virum palam appellare non dubitarit. Gallico autem ipſius Cæſaris triumpho Romę milites currum ſequentes auro ſtupra ſibi in Gallia comparaſſe, quæ mutuo Romæ capere ſolebat, teſtabantur, jocularia ex more carmina in Imperatorem ſuum jactando his verſibus:

Quam clementer Romani Victores ſubactos populos tractarint ab initio.

Quo pacto Romani negociando ſe inſinuarint per provincias.

C. Julius Cæſar.

Vrbani

Vrbani ſervate uxores, mœchum calvum adducimus.
Auro in Gallia ſtuprum emiſti, hic ſumpſiſti mutuum.

Suffragatur his etiam Cornelius Tacitus hiſtoriarum ſui temporis lib. IV. & C. Cæſarem apud Lingonas progeniem ſuam reliquiſſe docet. Deſcribens etenim Galliarum, ac Germaniæ vicinæ rebellionem occaſione belli civilis Vitelliani inceptam Claſſico & Claudio Civile ducibus, refert ſe partibus etiam adjunxiſſe ex Lingonum civitatibus quendam Julium Sabinum. Qui ſtirpis gloria ſuperbus, projecto cognomine ſuo, fœderiſque Romani monumentis, Cæſarem ſe ſalutari jubebat, quod proavia ſua Divo Julio per Gallias bellanti corpore, atque adulterio placuiſſet: Juliorum itaque familias illuſtres varias in tranſalpinis Galliarum ac Germaniæ provinciis floruiſſe cognoſcimus ex Cæſare, Suetonio, Tacito, aliorumq; ſcriptis: vel etiam à primis temporibus, quibus Romani Imperium eò protulére. Nec non Claudiorum, Valeriorum, Æliorum, Tulliorum, Mummiorum, Orciniorum, atque aliæ plures, quæ à præclaris familiis Romanorum ducum ex more nomina traxerunt, quorum auſpiciis Principes eorum propter dignitatem, aut merita jure, ac beneficio Romanæ civitatis donati, ac deinde per connubium Romanis familiis alligati fuerant. Ab his etiam nomina & cognomina pleraque nunc etiam temporis nobilibus provincialium domibus quibuſdam remanſiſſe cognoſcimus: quorum Principes omnes ferè ſtante Imperio pro Romanis militarunt, atque etiam ordines duxerunt: velut ex Tacito colligimus, qui hiſtoriarum ſui temporibus lib. IIII. teſtatur auxiliorum cohortes Batavas vetere inſtituto rexiſſe ſemper nobiliſſimos popularium. Itaque Julium Paullum, & Claudium Civilem regia ſtirpe natos, præpotentes inter Batavos fuiſſe ſcribit, atque rebellionis duces bello Vitelliano: nominatque Julium Auſpicem è primoribus Remorum, Julium Alpinum, & Claudium Severum Helvetiorum. Item Tullium Valentinum, Julium Tutorem, Alpinium Montanum, Treverorum Principes, Claudium Sanctum ducem Germanum, aliosque multos, quos longum eſſet hic recenſere. Prorſus etiam fit manifeſtum ex eadem Taciti hiſtoria, Romanos in Galliis provincilia matrimonia non ſpreviſſe. Ait enim, hoſtes victores expugnatis legionum hibernis; deditorũ exercituũ legatos, tribunos, ac centuriones, quē

Julius Sabinus apud Lingonas C. Cæſaris pronepos.

Plures familias illuſtres Romanorum in Galliis manſiſſe.

Civitate Romana donatos Romanum nomen adſumere.

Romanum nõ ſpreviſſe provincilia matrimonia.

qui in fide permanſerant, occidiſſe: paucos tamen centuriones ac tribunos in Gallia genitos captivos reſervaſſe ad pignora ſocietatis. Ubios etiam Agrippinenſes ſcribit, Tentheris ipſos ad defectionem à Romanis, ac belli ſocietatem ſollicitantibus; cùm inter alia poſtularant cædem Romanorũ » omnium, qui apud eos degebant, reſpondiſſe in hunc mo- » dum. Siqui ex Italia, aut provinciis alienigenæ in finibus noſtris fuerant, eos bellum abſumpſit, vel in ſuas quiſque ſedes refugêre. Eductis olim,* & nobiſcum per connubium ſocietatis, quiq; mox provenêre, hæc patria eſt. Nec vos adeò iniquos exiſtimamus, ut interfici à nobis parentes, fratres, liberos noſtros velitis. » Hinc luce clarius conſtat, Romanæ originis ſtirpes plurimas in Galliis ubique fuiſſe. » † Cæterùm ut ad me ſcopũ noſtrum dirigere incipiam; annales, & hiſtoriæ Clivienſium omnes, quæ ante ducentos circiter annos lingua patria ex vetuſtioribus deprompta nunc temporis extant, conſentiunt Cliviam domũ (quæ à multis ſæculis gubernacula ac principatum, à depulſo Romani Imperii jugo, in his provinciis tenuit) à Romanis ortã eſſe. Sed quid? De tam vetuſtæ atq; etiam nobiliſſimæ proſapiæ,* ac ſtirpis origine prorſus cæcutiunt, hallucinantur, & veluti in tenebris palpitant. Non minus temerè tamen ceſpitantes, atque impudentius fallere volentes, quam chorographi quidam ſolent in deſcribendis regionibus longinquis. Cùm enim ad loca ipſis incognita, & à multis ignorata perveniunt, vel perpetuas ibi nives, inſuperabiles ſaltus, atque paludes: vel plagas arenis, & ſiccitate inhabitabiles, aut inacceſſa montium juga fingunt. Ita etiam iſti hiſtorici noſtri, cùm ad vetuſtiſſimas origines perveniunt, fabulis monſtroſis ſæpius ſemet involvunt, & in iis ignorantiam ſuam velare cupiunt. Ab his enim traditur, fratres duos nobiles Romanos ex Urſinorum familia, Italia relicta, per Alpes in Galliam penetraſſe, & ſecundum Rheni ripam deſcendentes in inferiorẽ Germaniam, non procul à Rheni divortio caſtrum Clivium condidiſſe, anno poſt Romã conditam CCCCXLI. Deſtructum ab Uſipetibus, & Tentheris Germanis Julium Cæſarẽ poſtea reſtauraſſe & ampliaſſe anno LV. ante Chriſtum natum: & huic, atq; vicinis caſtellis præfeciſſe Romanos ejuſdem ſanguinis ac familiæ Urſinorũ, qui præſidiis Rheni ripã vicinasq; regiones adverſus barbaros, hoſtésq; Germanos tuerea-

Educos Vocat Romanos cò deductos in coloniam.

† Tranſit ab antiqua regionis patria nobilitate ad originem Vetuſtam domus ac familiæ principum Clivenſium.

** Reycit recentium hiſtoricorum fabuloſas narrationes,*

Fictæ narrationes provincialium hiſtoricorum de origine domus Clivienſiũ principum

tuerentur. Horum è progenie duces, ac præfectos non ſolùm caſtri illius Cliviiſ;ſed & vicinarum munitionum omnium deinceps adRheni ripam fuiſſe. Ultimum ex Urſinorum ſtirpe dominum ac præfectum in eo tractu fuiſſe Theodericum Urſinum, anno poſt Chriſtum natum plus minus D C C X I. Conſtantino imperante, & Lothario Franco in Galliis regnante. Quis autem, niſi veteris hiſtoriæ prorſus ſit ignarus, non videt has meras eſſe nugas, & pura figmenta: ſi temporum rationem inire velit? Romanis enim anno urbis conditæ CDXLI. Gallia Belgica fuit incognita. Nam eo tempore cum Samnitibus vicinis in Italia digladiabantur pro Imperio, neque trans Padum adhuc ſigna promoverāt; atque ipſos de transferendis extra Italiam armis ne tum quidem cogitaſſe liquet. Tantò minus, de deducendis ultra Alpes in extrema Galliarū inter inauditos populos coloniis: quas inter ſubactos ac dedititios armati deducere ſolēt. Approbati auctores omnes conſentiunt, Ç. Cæſarem primum fuiſſe, qui Belgis bellum intuleſit, Rhenum trajecerit, & plurimos Romanis prius ignotos populos ad Oceanum uſque domuerit. Atque hæc circa annum urbis DCXCVII. contigiſſe, docent Cæſaris ipſius commentaria: item Livius, Plutarchus, Dio, Suetonius, Cor. Tacitus, Vellejus Paterculus, & alii multi fide digni auctores. Jam verò quinquaginta amplius annis ſupra ducentos prius ante Cæſaris tempora duos nobiles Urſinos in extremis Galliis, tot feris populis poſt ſe relictis, inter ferociſſimas Gallorum Germanorumq; gentes caſtra condidiſſe, aut iis permiſſum hoc fuiſſe; nemo, quod ſciam, veterum auctorum memoriæ prodidit. Nec etiam invenio Urſinæ familiæ nomen, vel illo tam antiquo, vel Cæſaris, ejusque ſucceſſorum tempore cognitum Romanis fuiſſe. Urſinam namque domum illuſtrem tranſalpinæ ferunt originis eſſe, quæ Romæ nunc temporis, & in agro Romano pollet, floretque. At quàm diverſa ſit ab illa Clivienſi antiquiſſima domo, vel clypeorum imagines utriusque, quas militaris illa conſuetudo poſtremis Imperii Romani (ut opinor) temporibus orta familiis nobilibus, ac illuſtribus attribuit loco ſtemmatum, planè demonſtrant. Habet enim hoc clypei cujusque ſymbolum, vel imago: ut una in familia nunquam diſcrepet, ſed ut unaquæque ſuam proſapiam notet, & apud filios legitimos eadem ſemper maneat, hære

Quando primum Romani in Galliam Belgicam venerint.

Vrſina domus.

Clypeorum imagines & interſignia.

at hæredemque in linea recta ſequatur. Fabulæ igitur huic fidem, quam meretur, attribuemus. Ignarus enim antiquitatis, ac rerum Romanarum, neſcio quis hiſtoricus illam communem receptam opinionem probare cupiens, qua contendunt illuſtrem ac claram illam Cliviæ domus proſapiam à Romanorum originem traxiſſe. Sed temporum rationem nullam habuit, ac familias veteres omnemq; fere Romanam hiſtoriam ignoraſſe videtur; quemadmodum ex antedictis cõſtare cuivis poterit. Quod ſi poſt urbis DCC, annum, & poſt Gallias à C. Cæſare ſubjugatas, conſtitutis jam ab Auguſto in Rheni ripa præſidiis, legionumque hibernis, Cliviæ domus originem a Romana celebri domo quapiam incepiſſet, haud procul a vero fortaſſis aberraſſet. Erat enim Romæ Cæſaris & Auguſti temporibus non Urſinorum, ſed Orciniorum nobiliſſima familia prætoria, cujus meminit Marcus Tullius in oratione pro A. Cluentio, & teſtatur C. Orcinium in prætura collegam ſuum fuiſſe, anno poſt Romam conditam DCXXVII. Itaque cùm C. Cęſar octennio poſtea procos. Gallis tranſalpinis atque Germanis bellum moverit: fieri potuit ut Orcinii illius aliquis, aut alius ejusdem nominis, ſanguinis ac familiæ, lege militari, qua etiam vel XVII. annorum adoleſcentes cogebantur militiæ nomina dare, in comitatu Cæſaris fuerit, aut ordines in ejus exercitu duxerit, cui caſtrum Clivium commiſerit, & ejus loci præſidio ac ſtativis præfecerit: utque ex ejus nominis ſimilitudine natus ſit error in provinciali Clivienſium hiſtoria, quo poſteri proavorum noſtrorum tempore ſcriptores notius Urſinorum nomen ſuppoſuerunt. Si non Cæſar ab initio, nam hoc difficile dictu eſt; certè potuit alius quiſpiam ſucceſſorum in Imperio Romano quemdam Orcinium caſtro Clivio præficere. Quis etiam contendet pertinacius? nobilis illius Orciniæ domus neminem in Belgica verſatum fuiſſe, aut ſedem fixiſſe inter tot Romanorum milia, totq; legiones, quibus a C. Cæſaris tempore Galliarum tranſalpinæ provinciæ cum vicina Germania per multa ſæcula coloniis, atque perpetuis præſidiis tenebantur, occupabanturque. An, quia eius rei memoriam literis prodidiſſe veteres non invenimus? Non mirum hoc quidem. Omnia namque ſcripto mandari non poſſunt. Et plurima veterum rerum monumenta longa vetuſtate periiſſe, plurima inſignium ducum

Orciniorum Romæ nobilis & antiqua familia prætoria.

Lex militaris de ætate tyronum.

ac principum præclara geſta oblivione ſepulta jacere conſtat temporum injuria: ut multorum memoriæ feliciter conſultum eſſe videatur, quorum vel ſola nomina caſus aliquis hactenus ſervarit. Ceterùm nunc ſtudioſorum ac doctorum hominum induſtria, veluti ab inferis in lucem revocantur plurima, omnigenæ videlicet antiquitatis diligenti animadverſione, quibus veterum hiſtoriæ non ſolùm illuſtrari & explicari; verumetiam ampliari, & ſuppleri in multis poſſunt. Dum ædificiorum rudera, marmorum, ſaxorumque reliquias, titulos & imagines nummorumque antiquorum figuras, ac literas, oppidorum & locorum ſitus, intervalla, & vetuſtas appellationes exacte perſcrutantur, & indagant ſtudioſi, veterumq; auctorum libris conferunt. Multa etenim colligi poſſunt, ex [illegible] antiquarum, nec non urbium, oppidorum, pagorum, arcium, caſtrorum, & quorumvis locorum propriis nominibus per manus veluti traditis; quamvis populari & pagana loquela, tanta temporum mutatione, atque intervallo corruptis: quæ tamen plurima veteres auctores, aut conditores ſuos, plurima dominos poſſeſſoresque ſuos velint, nolint effutiunt, ac produnt. Et quamvis civitates illæ celebres & antiquæ ante Cæſaris in Gallias adventum conditæ, priſca & indigena ſua nomina fere retinuerint: quædam nihilominus victorum arbitrio nomina mutarunt: præſertim illæ, in quas Romani colonias deduxerunt. Quæ vero præſidiis impoſitis oppida occuparunt, munieruntq;: quæve caſtra, præſidia, propugnacula, turres, cohortium, alarumque hiberna, caſtella, aut arces diverſis in locis fundarunt, condideruntque: item quæ præſidia, quas villas coluerunt, ædificarunt, poſſederúntve, nomina etiam Romana plerumq; præ ſe ferre reperimus. Pauca quidem ex his exempli gratia recenſuiſſe ſufficiet. Et ne à Rheni ripa limitibusque vicinis aberremus, Veſalia trans Rhenum ſupra Vetera ad Luppiæ oſtium, itemque Viſſelum oppidum vetus, aut caſtrum olim in campis Cliviis ad obſtructum Rheni alveum: nec non Biſſelicum nunc pagus trans Rhenum ex adverſo Veterum. C. Viſellii Varronis conditoris ſui memoriam in iis locis conſervare videntur, qui legatus procos. inferioris Germaniæ Tiberii Cæſaris fuit, anno poſt Romam conditam DCCLXIII. & bellum cum Treveris & Æduis geſſit, ut apud

Studium antiquæ hiſtoria hoc ævo multũ efflore ſcere.

Ex antiquitatum reliquiis quibus vis multa cognoſci & in lucem erui poſſe.

Urbes quasdam ſua priſca nomina retinuiſſe quasdam immutaſſe.

Viſellia. Viſellium. Viſelli vic⁹.

ut apud Tacitum legimus. Nec procul inde in eadem ulteriore ripa Varemum P. Quinctilii Vari nomen retinet, & Durmagum non procul Agrippina M. Durmii, cujus adhuc nummi reperiuntur ſub Auguſto cuſi. Sic Binium & Vinium ab utraque Rheni ripa, vel T. Vinii Rufini, qui ſub Nerone Galliam Narbonenſem rexit, vel alterius ejusdem ſanguinis ac nominis. Rurſus Dillium in agro Clivienſi, & aliud ab altera ripa: nec non Dilburgus Dillii voculæ legati legionis XIIX. Item Hordingium. Hordeonii Flacci procos. nomina repræſentant, qui ambo tempore belli civilis Vitelliani, per rebellionem Galliarum militari ſeditione occiſi fuerunt, hic prope Novæſium, ille ad Vetera caſtra Exemplorum ſimilium copia lectorem onerare ſupervacaneum autumo, quando paſſim occurrunt. Non igitur uſque adeo procul a ratione, nec alienum à veritate videtur Orcinium aliquem Romanum ſui nominis caſtellum ad Rheni ripam conſtituiſſe, cum ejusdem nominis oppidum, nunc etiam Orcinium quod appellant, idipſum ſubindicet. Ex hac quidem familia, ſi a Romana, antiquiſſimam illam domus Cliviæ maternam originem profluxiſſe, quam ab Urſinis novimus, magis veriſimile eſt: & Orcinium aliquem Romanum legis Flaviæ beneficio Conſtantini Magni tempore Clivienſis coloniæ atque vicinæ regionis poſſeſſionem ſibi, ſuisq; liberis hæreditariam adeptum fuiſſe: anonymos que illos hiſtoricos veterum hiſtoriarum imperitos, ut diximus, nominum ſimilitudine deceptos fuiſſe: Qui inſuper de paterna ejusdem domus origine fabulam abſurdiorem afflunt ex ſimili errore, & inſcitia natam, eamque talem. Anno poſt Chriſtum natum D C C X I. Urſinorum (quos Julius Cæſar Orcinio caſtro, Rheni limitibus, & Clivienſium regioni, oppidisque præfecerat) ultimus Theodericus fuit, qui ſine maſcula prole decedens unicam filiam reliquit multarum urbium ac magnæ ditionis hæredem. Quæ cum pupilla a vicinis oppugnaretur, & affligeretur injuriis, Helias quidam a Gracie cognomine dictus, equeſtris ordinis nobilis juvenis navicula (quam cygnus aurea catena collo vinctus trahebat) Rheno provectus appulit ad caſtrum Noviomagenſe: pupillæ virginis connubium petiit & obtinuit. Hujus patriam, parentes, & ſtirpem tradunt fuiſſe prorſus obſcurã, & incognitam: quod ipſe ſummo ſua nata-

Materna Cliviæ domus origo.

Fabula de paterna domus Cliviæ origine Theodericus Orcinio-rum ultimus. Helias à Gracie.

 lia ſtudio

lia ſtudio ſuo preſſerit, & celaverit, etiam uxori, liberisque propriis; ſtricte vetans quempiam mortalium de ſua origine percunctari & affirmans ſe poſtea non compariturum, ſi quis de ea re interrogaſſet. Uxor tamen poſt plures annos oblita mandati curioſitate muliebri, maritum rogare fuit auſa, an ne liberis ſuis ſemel indicare vellet, unde nam terrarum veniſſet? Qua voce prolata, ſtatim ipſe diſparuit, nec cuipiam impoſterum fuit viſus. Illa vero dolore, atque amiſſi mariti deſiderio contabeſcens, eodem anno moritur, poſt Chriſtum videlicet natum DCCXXXII. Annales quoſdam veteres volunt prodidiſſe, Heliam iſtum e paradiſo terreſtri loco quodam fortunatiſſimo, cui Græcè nomen [illegible], navigio tali veniſſe. Græcorum fabulis non abſimilis eſt hæc hiſtoria, qui Jovem ſub Tauri forma Europam rapuiſſe, & cygni ſpecie Nemeſim, vel ut alii, Lædam fefelliſſe fingunt. Ceterùm ſimiles fabulæ myſteria ſapiunt plerumque, vel veram aliquam hiſtoriam tegunt. Palæphatus, & alii qui narrationes veterum incredibiles iſtas ad res vere geſtas reducere, & hiſtoricè volunt interpretari non Jovem in Taurum mutatum, Europam ex Tyro per latum ac profundum pelagus natando trans vexiſſe in Cretam tradunt: ſed ducem quendam Cretenſium, cui Taurus nomen erat, bellum àdverſus Tyrios geſſiſſe, prædam ingentem, & plures virgines captivas pulcherrimas, atque inter eas regis etiam Phœnicum Agenoris filiam navigio evexiſſe in Cretam ferunt. Fulgentius Placiades a ſigno & effigie Tauri, navem ipſam Taurum vocatam fuiſſe ſcribit. Non Iſidem in vaccam mutatam, ſed in navi ejuſdem nominis compreſſam opinatur. Eodem fere modo Lædæ, vel Nemeſis fabulam interpretantur. Jovem ſcilicet Cretenſium regem navi pulcherrime fabrefacta, cygnique effigie, & nomine celebri vectum Spartanam puellam deluſiſſe, rapuiſſe, atque conſtupraſſe: materiam verò caſus iſtos poeticæ inventioni præbuiſſe. Heliam prophetam curru igneo raptum è terris, & ad extrema ſervari tempora, ex Judæorum ſacris libris, & Chriſtiana hiſtoria nobis omnibus perſuaſum eſt. At Heliam alium ex Paradyſo terreſtri veniſſe Neomagum ſtirpis procreandæ cauſa, cygnum catena ligatum navem per Rhenum traxiſſe, & juvenem haſta, clypeo, atque armis inſignem vexiſſe, haud irreligioſum autumo non credere

dere. Hymenæum ſane, Comumq; feſtivos deos hanc con[illegible] facilius nobis perſuadebimus eam q; nuptialis argumenti ludicrum argumentum heroico matrimonio ſubmiſiſſe. Unde enim [illegible] huius narrationis origo, aut quorum ex uſu natam opinaris? Ignorantia haud dubiè veri, ut multarum, ita & huius fabulæ mater & origo fuit. Romanam nihilominus hiſtoriam antiquitate ſepultam hæc redolere videntur quod [illegible]bus meo judicio conjecturis probari poteſt. Antiquam etenim & nobilem illam Cliviensem domum ex Aelia gente Romana promanaſſe, faciliùs eſt opinari, cùm a Romanis ortum eſſe velint: quàm ab Heliano illo quo Gigantum fraterculo, ut aiunt, Poëtæ; hoc eſt, [illegible], & ignoti generis. Aeliam [illegible]que gentem conſtat vetuſtiſſimam, & præclaris familiis multis ampliſſimam fuiſſe. Ex ea ſunt Pæti, Cati, Ligures, Tuberones, Graciles, Lamiæ, aliæque familiæ illuſtres: in quibus prognati ſunt plurimi integritate, prudentia, eruditione, rei militaris gloria; cæteriſque virtutibus inſignes viri: multi item ingenio ſublimes, conſulatibus, cenſuris, aliiſque ſummis magiſtratibus etiam ornatiſſimi floruère. Hujus autem erat gentis etiam Aelius Gracilis, qui Galliam Belgicam ſub Nerone rexit, ut meminit Annalium libro XIII. Cornelius Tacitus. Ex hujus poſteritate procreatum fuiſſe auctorem principemque gentis ac familiæ Cliviensis, qui legis Flaviæ Conſtantinianæ beneficio in inferiore Germania tractus ſeu regionis alicuius hæreditarium dominatum ſortitus erat: atque Aelium Gracilem, non Heliam a Grael appellandum eſſe, omnes Romanarum rerum periti conſentaneum videbunt, quando hoc ipſum nomenclatura declaret. Cuivis enim manifeſtum eſt, quam crebro & facile peccent in nominibus propriis exprimendis veteris hiſtoriæ ignorantia [illegible]. Aelios quos appellaverunt florente Imperio Latini: rudis poſteritas Helios dixit, A. litteram in ſimilem quaſi formæ notam H. negligenter mutando. Poſtremo Franci cùm Gallias & Germanias occupaſſent, Romani nominis memoriam ſimul cũ Imperio extinguere cupientes, Romanas etiam appellationes proprias ut plurimũ corrupiſſe cognoſcimus, atque ita etiam Aelium, in Heliã mutaſſe. Nec a vero quidem alienum exiſtimari poteſt, Aelium Gracilem ipſum inter avidiſſimos Romani ſanguinis

Ignorantia veri multarum fabularum mater.

Aelia gens Romana multis nobilibus familiis præclara.

Aelius gracilis Belgica legatus ſub Nerone.

Helias à Grael mendoſum ac falſum nomen.

Aeliu perperam poſtea Helii appellati.

Aelius Graci

Cur Princeps Clivienſium nomen ac ſtirpem ſuam celaſſe videatur.

** Aeliorũ manſiones in inferiore Germania.*

hoſtes nomen, ac ſtirpem ſuam nobiliſſimam ſtudio ac metu occultaſſe, ſicut etiam ex Clivienſium hiſtoriis fit palam, in quibus legimus Heliam illum principem uxorem, liberos, omnesque ſuos admodum ſtricte vetaſſe, quippiam de ſua ſtirpe atque origine inquirere, non ſe viſum iri poſtea, ſi quis contra faxit: Aelios autem plures * in inferiore Germania manſiſſe, dominia, poſſeſſionesq; habuiſſe, ejusdem fere nominis diverſæ familiæ locorumq; quoſcunque appellationes indicant: quamvis pronunciationem nonnihil nunc mutarint. Extant adhuc Aeliorum quædam familiæ nobiles ſparſim in Belgica, quas hic recenſere non neceſſe eſt. Eſt in Velia Batavorum (quam Veluam vulgo nunc vocant) in litore maris Aeliburgus oppidum, quod noſtri jam Elburgum appellant. Eſt Aeli hoſpitium, nunc pagus ferè deſertus Elſpetel dictus lingua Batava. Sunt item in Rheni ripa Aeli domus, nunc Ellicheim pagus: & ultra Rhenum in Buſactoris parvis Aeliturris, Helletoren, & limes Aeli, nunc Marchell. Item ultra Moſam Aeli oſtium oppidum, nunc Helmont vocant lingua populari: Sic alia plura loca illo tractu diverſimodè nominis ejusdem veſtigia retinent. Sic alterum oſtium Rheni Helius Plinio dicitur. Aelium oppidum in interamnio Rheni & Moſæ adhuc extat ejusdem nominis; à quo brevius iter Neomagum, & facilior navigatio patet, quàm è paradyſo terreſtri. Quæ quidem nomina Romanos antiquitus eodem modo recte ſcripſiſſe & pronuntiaſſe putamus: ſed intervallo temporum, ac gentium transmigratione populares ea varie corrupiſſe, atq; pro ſuo quemq; idiomate mutaſſe pronunciando videntur. Sed redeamus ad auctorem & principem Cliviæ domus, quem licet Clivienſium annales antiquitatis inſcitia velut autochthona vel Aborigenum quempiam nobis tradant, fabuloſa tamen ſua narratione Romanum fuiſſe potius ſubindicant. Ea etenim tendit ad mythologiam illam priſcam, quæ ante annos plus quam bis mille à Græcis ad Romanos eſt profecta. Nam quod cygno ducente navem ſcribunt Heliam principem vectum flumine fuiſſe, haud adeo abſurdum videbitur his, qui legerunt, veteres ſolere cygni effigies affabrefactas imponere proris majorum atq; ornatarum naviũ. Ut illa avis inter aquaticas magnitudine & pulchritudine excellit. Auctor magni etymologici teſtatur,

Fabulam de Helia ſapere priſcã Romanorum ac Græcorum mythologiam. Cur Cygnus navem duxiſſe fingatur.

cygnum

cygnum etiam eſſe navis ſpeciem, ſic nominatam, quod cygnos habeat effigiatos in prora. Sic etenim ſcribit, ἔστι καὶ εἶδος πλοίου, οἱ μάζ... ᾗ ὅτι κύκνους χειροτετυπωμένους ἐπὶ τῆς πρώρας. Non in proris nunc temporis, ſed in ſummo malo, vel ejus vexillo cygnos multa navigia pro ſigno gerunt, atq; inde etiam nuncupantur ex antiqua conſuetudine; qua Tauros Tragos, Crios, vel Arietes, olim Græci ac Romani naves quaſdam vocitare ſolent ab animalium figuris, quibus earum proræ adornabantur. Omnium tamen pulcherrimum navibus ornamentum, aptiſſimamque notam cygnum judicarunt: quod navis fabricandæ perfectionem, & artem navigandi, ab hac imprimis ave, ceterisque aquaticis veteres intuendo primùm didicerint, & exempla ab his ſumpſerint. Etenim a collo, pectoreq; proram & carinam à ventre, & cauda puppim, & temonem: ab alis, vela; à pedibus, remos formaverunt. Servant adhuc roſtra vocabulum ſuum apud Latinos, & vela ſæpius alas appellarunt Poetæ. Proinde Maro cecinit, *Velorum pandimus alas*. Heſiodum imitatus, qui & vela νηὸς πτερὰ, id eſt, navis alas nominavit. Ubi & Proclus commentator ab avibus deſumptum hoc ait eſſe. Profectò videmus mergos, fulicas, aliasque marinas aves alam alteram ſæpius ad ventum erigere & expandere, & ejus tanquam veli adminiculo navigare. Eſt & alia cauſſa cur cygnus apud Romanos, & Græcos fuerit navium inſigne frequens atque uſitatum. Nam inter auguria navigantibus proſpera, cygni imprimis laudabantur, quemadmodum ex Ornithogoniæ verſibus hiſce manifeſtum fit:

Navigandi inventum unde.

Cygnus navigantibus augurium proſperum.

Cygnus in auguriis nautis gratiſſimus ales
Hunc optant ſemper quia nunquam mergitur undis.

Idem de anſeribus Græci produnt, & eandem ob rationem navibus in prora cheniſcum imponi ſolere ſcribit Phavorinus ex antiquis ſcriptoribus. Ultra medium autem aves iſtæ etiam urinantes, & eſcam in fundo quæritantes, corpus in aquis mergere non poſſunt ſicut aquaticæ plures aliæ. Sed ad cygnum redeamus: Quam avem in Veneris marinæ, & undigenæ (quam Gnidii Euplœam à proſpera navigatione vocabant) tutela Romani volunt eſſe: felicem ac fauſtam propterea exiſtimantes. Atque idcirco Vir-

Cygnus in tutela Veneris marinæ.

gilius poëta finxiſſe ex eadem augurali diſciplina [illegible], Venerem deam Æneæ filio poſt naufragium, naves [illegible] eſſe (quas tempeſtate periiſſe putabat) per cygnos luſitantes oſtendiſſe. Nam ſic pulcherrime canit Æneidos libro primo:

Aſpice bis ſenos lætantes agmine cygnos,
Aetherea quos lapſa plaga Iovis ales aperto
Turbabat cœlo. Nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam deſpectare videntur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis.
Et cœtu cinxere polum, cantusq; dedere;
Haud aliter puppesq; tuæ, pubesq; tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.

Cur Helias cygnū præfixerit navi ſuæ. Ex jam dictis colligere licet, Aelium illum Principem ex majorum ſuorum diſciplina Romana, & antiquo more, cùm novas eſſet petiturus nuptias, Veneris, illam avem auſpicatam pro inſigni ſumpſiſſe, navigioque ſuo eo modo præfixiſſe, ut natare, & aurea catena navem trahere videretur. Deam enim ipſam cygnis vehi fingunt poetæ. Ita de Venere canit Ovidius in Metamorphoſi:

Veneris currū à cygnis trahi.

Cypron olorinis nondum per venerat alis.

Et Statius in Epithalamio: *Amyclæos ad frena citavit olores.* Ob pulchritudinem enim, Veneri ſacrarunt hanc avem Romani, cui nomen olor eſt, ἀπὸ τῦ ὅλυ, ὅ ἱερὸς, quod ſit totus pulcher. Armorum quoque inſignia, quibus Aelium hunc principem ornatum atque inſtructum adveniſſe legimus, Romanam originem præ ſe ferre, & ex eadem hauſta diſciplina videntur: Erant autem hæc: Galea taurini capitis exuvio purpureo tecta, in cujus cono ex aurea corona in altum expanduntur bina tauri cornua, Clypeus oblongus purpurei coloris, in cujus umbone medio, pyropus rotundus (Carbunculum appellant fœciales nunc temporis) ſolis globum referens, & octo radiis aureis triſulcis fulgens. Quo ſymbolo ſtirpis originem, & gentilitii nominis rationem tacite demonſtravit. Aeliam namque gentem à ſole, non ſecus ac Aureliam eſſe nuncupatam, nomen ipſum declarat: quãvis priſci Latini aſpirationes admodum vitantes per dipthõgon ſcribere nomen hoc maluerint: poſteri tamen Græciſmum

AElii, ſive Helia, atq; Cliviensiū deinde Principum inſignia armorum.

Aelii ſive Helii à ſole nuncupati.

tinum appellari volentes, Achor, Helios dixerunt à ſole. Galeæ autem parerga, atque inſignia [illegible] Romanarum antiquitatem & veterem philoſophiam præ ſe ferunt: quia Zodiaci ut ſigna universa, ſic & Taurus, ad naturam ſolis referuntur. Tauri enim forma Solem colebant Heliopolitani olim, quem Neriton appellabant. Apis item bos in civitate Memphi cultu Ægyptiaco Solis inſtar excipiebatur. Et in oppido Hermunthi, ut Macrobius auctor eſt Saturnalium primo, in celebri Apollinis templo Soli conſecratum taurum Bacchin cognominantes adorabant, inſignem miraculis convenientibus naturæ Solis. Erat enim adverſo pilo hirſutus, ſetis adverſum caput tendentibus, contra naturam omnium animalium: & per ſingulas horas mutare colores affirmabatur. Quo curſus ſolis averſus, & perpetua illa ingeneratione rerum animatarum mutatio notabatur, quam ſolis calor ſuis radiis facit. Itaque gentilitii nominis originem hæc galeæ inſignia taurini capitis exuvio referunt. Quin etiam Rheni bicornis effigiem, vicinarumque in inferiore Germania regionum principatum notant: quem à declinantis Imperii Romani temporibus domus hæc continua ſucceſſione obtinuit. Corniger enim Rhenus non ſolum effingebatur ab antiquis, ſed etiam ceteri fluvii alicujus nominis, quos ταυροκέρωτας ideo veteres Græci ſolent appellare, quaſi tauricipites vel tauri-tuos ut plura [illegible] illam luculentam imitemur. Quin Oceanū fluviorum omnium patrem, ταυρόκρανον Euripides in Oreſte vocavit. Eadem ſpecie Achelous apud Aetolos, quem Sophocles ἀνδρείῳ τύπῳ βούκρανον appellat. Eurotam quoque Lacedæmonii, Cephiſum Argivi, Aſopum Sicyonii & Phliaſii taurina ſpecie figurabant. Hunc tamen Athenienſes humana facie cornibus tantum à fronte prominentibus fecerunt. Græcos in ea re, ut in aliis multis, ſequuti ſunt etiam Romani, ut celeberrimi auctores teſtantur. Sic enim de Pado pulchre Virgilius Georgicorum quarto.

Taurus.

Apis bos.

Achelous humana figura tauriceps.

Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus. Idem de Tiberi VIII. Æneidos.
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum,
Adſis ô tandem & propius tua numina firmes.

Sic

Sic tauriformem Aufidum Horatius, Granicum bicornem Omerus appellant, ut alios omittamus, qui etiam taurina ſpecie flumina nobis produnt. Cauſam hujus commenti interpretantur veteres, quod ſinuoſis flexibus ramos ſuos cornuum inſtar expandant, terram veluti boves aratro proſcindant, taurinos quaſi mugitus in anfractibus locisque ſubterraneis edant: vel quod loca fluviis vicina & irrigua maxime pabuli lætitia vigere, & florere ſoleant. Sonos autem illos fluentis aquæ ſubterraneos in locis petroſis βουμυκὰς Ariſtoteles appellat, quaſi boum mugitus; & ſacros fluvio deo tauros eſſe fabulantur vulgò. Sic enim in quæſtionibus: Διατί ἐν τῇ ἕλεσι τοῖς περὶ τοὺς ποταμοὺς γινομένοις, οἱ καλούμενοι βουμυκοι; οὓς μυθολογοῦσι ταύρους ἱεροὺς εἶναι τοῦ θεοῦ. Sextus Pompejus autem tradit fluminum ſimulacra taurorum ſpecie cum cornibus fingi, quod ſint atrocia, ut tauri. Nam ut Maronis poetæ luculentis hoc verbis exponam.

Cauſſa, cur fingant antiqui flumina cornuta, & taurina ſpecie.

Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atq; iraſci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, ventosq́; laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.

Sic etiam violenter, impetuoſeq́. procellis ac tempeſtatibus auctus, extra ripas aggeribus ruptis,

——————————Spumeus amnis
Exit, & oppoſitas evincit gurgite moles.
Fertur in arva furens cumulo, camposq́; per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit:

Ut idem Poëta Æneidos ſecundo libro canit. Sed hæc de origine inſignium domus ſatis, quæ conſtat vetuſtiſſima, nec temerè efficta eſſe: quemadmodum reperiuntur ſimilium ſtemmatum inſignia infinita. Habere etenim hæc ſuas rationes aptiſſimas, ex antedictis puto ingenioſis & doctis hominibus fore manifeſtum. Porro nil aliud certi de principe, & auctore gentis ac familiæ, ut antiquiſſimæ, ſic multis imaginibus præclariſſimæ, vel ex annalibus provinciæ ac monumentis domeſticis, vel ex aliorum auctorũ ſcriptis indagare, nunc temporis datum eſt. Quòd autem ſtirpis

Antiquiſſima & non temerè efficta eſſe Clivienſium Principum inſignia.

pri illius principia ex fabularum involucris proferre & extrahere conatus fuerim argumentis antedictis: lector candidus boni consulet, atque ita accipiat precor: ut ex ingenio ſuo quisque vel demere, vel addere his fidem poſſit, quoad certiora intelliget. Plurimis tamen gratum fore laborẽ iſtum ſpero. Quis enim noſtrum tam torpeſcenti ac bruto ingenio eſt, qui nolit verum a falſo diſcerni? & luminis aperiri feneſtellam in tenebris ſibi degenti quis feret ægre? Jam vero quæ ſequentur, omni fide digniſſima ſunt. Ælius ille Gracilis quem vulgo Heliam à Grael recentiores vocitare voluerunt, matrimonio unicæ hæredis Theoderici Orcinii filiæ Beatricis, & magnis ditionibus auctus, ſumma potentia & dignitate floruit in Belgio & inferiore Germania, ab utraque Rheni ripa in Batavorum finibus atque vicinis locis principatum tenens ab anno noſtræ ſalutis D C C. quo tempore Conſtantinopoli Imperium tenebant Juſtinianus ſecundus, & ejus ſucceſſores Philippicus, Anaſtaſius, aliique. Qui Italiam opprimebant Longobardi: per Gallias, & Germaniæ provincias ſuperiores Francorum opes longe lateque dominabantur. Hic primus tantæ familiæ ac domus illuſtris fundamenta jecit, primus à Theodoſio tertio Imperatore Comitis titulum adeptus eſt, quem in hæredes & poſteros propagavit. Virtute militari clarus, Pippino majori, atque ejus filio Carolo Martello Francis principibus gratus fuit. Atque huic contra Saxones & Friſios Chriſtiani nominis hoſtes bella gerenti auxilio fuit. Quare propter merita Bataviæ parte (quam Teiſterbandiæ comitatum tunc appellabant) ab eodem donatur. Ab hoc continua ſucceſſione Clivii Comites multi, quos omnes conſtat optimates & adſertores unicos fuiſſe dignitatis ſedis Apoſtolicæ, atque Imperii Romani: adeo ut multa egregia multorum Cliviensium Principum in Remp. Chriſtianam extent merita. Singulatim autem exequi facta cujusque, longũ, nec noſtri inſtituti eſt. Non enim genealogiam clariſſimæ & antiquiſſimæ gentis illius hic exponere in animo eſt, ſed lauream iſtam doctiſſimo viro Jo. Lauremanno, vel aliis relinquemus. Ut porro præcipua cõmemorem obiter ex annalibus, Reynhaldus Theodorici F. Ælii vel Heliæ enim cum Hereſtallo Pippino Danaorũ Normannorumq; piratarũ Oceani litora latè vaſtantium excurſiones, populationesq;

Cur fabulam de Helia detexerit, & excuſſerit.

Tranſit ad Principum Cliviẽſium res præclarè geſtas. Ælius ſive Helias Princeps familiæ.

Primus Comes Cliviensium inauguratus Ælius ſive Helias.

Reynhaldus Comes.

Reynhaldi ſucceſſores tres.

Ludolfus Comes.

Ioannes Comes.

tioniſque compeſcuit: atq; Chriſtianam religionem propagavit, Radbaldum Friſiorum regem Ultraiecto, ulteriore quã Luthus profligavit. Reynhaldi filius Ludolphus, ac deinde nepos Joannes, pronepos Robertus ordine ſucceſſores gravi ſummo bello contra Chriſtianæ fidei perduelles Saxones ejus temporis ſummo Imperatori Carolo Magno ſuis auxiliis plurimũ momenti ad victoriam attulerunt. Nam Ludolphus vicinos trans Rhenum Saxones vectigales fecit, Joannes ejuſdem Caroli auſpiciis Saxonum ducem Wedechindum prœlio non procul Teutoburgio victum occidit, atque rebelles ad fidem perduxit: quemadmodum Clivienſium Principum genealogiæ, & annales memoriæ prodiderunt. Albertus Crantzius tamen tradit Wedechindum Saxonem Carolo Magno reconciliatum, & baptizatum bello tandem Suevico periiſſe. Niſi plures illo tempore Wedechindi fuiſſe videantur Saxonum Principes. Robertus deni-

Robertus Comes

Balduinus Comes.

que Friſios ac VVeſtphalos Gerardo duce ſæpius rebellantes cum Carolo debellavit, ſubjugatoſque ad Chriſti fidem convertit. Balduinus Roberti filius Ludovicum Pium Imperatorem a filio Lothario per diſſenſionem Aquiſgrani ceptum, junctis cum Bavaro duce Lotharii fratre copiis cuſtodia liberavit, pacemque inter patrem filiumque conciliavit. Hujus nepos Luthardus Everhardi F. decimus comes, ob vitæ integritatem probitatem, ac ſanctimoniam non ſolum meruit affinitate ſtirpe Caroli Magni & Lotharii Cæſaris decorari, & Arnulfi Imperatoris filiam Hermentrudem in uxorem accipere: verumetiam poſt mortem auctoritate ſedis Apoſtolicæ Divorum numero aſcribi. Arnoldus Balduini II. F. Divi Luthardi n. Comes duodecimus Henricum primum Imperatorem cognomine Aucupem, bello adverſus Hungaros, Hunnoſque barbaros, andropophagos, captivorum carnibus veſcentes, atq; Germaniam univerſam ad Oceani uſque litora depopulantes fortiter adjuvit, hoſteſque prœlio ingenti prope Marisburgum contuſos devicit. Quas ob res præclare geſtas auctoritate, potentia, & opibus eo ſæculo Clivii Comites in tantum creverant: ut in nova Germanici Imperii conſtitutione, auctoritate Gregorii V. Pontificis ſummi apud Vangiones conventu totius Chriſtiani orbis Principum habito, facta Cõradus Comes Arnoldi dicti nepos, inter quatuor Imperii Comites hæreditarios

Luthardus Comes inter divos relatus.

Arnoldus Comes.

Marisburgum.

Conradus Comes inter quatu-

ditionis [illegible] ndus, omnium ordinum calculis ſit electus ob operam Italico bello bene navatam contra Eccleſiæ Romanæ, & Imperii rebelles. Ejus filius * Theodericus cognomine V[illegible] ob inquietum ingenium, & expedita conſilia, G[illegible] Brabantiæ Ducem & Balduinum Flandriæ Comitem rebelles, Henricum tertium Imperatorem Noviomagi obſidentes, accitis Imperii auxiliis, profligavit, & Imperatorem liberavit. Cujus meriti [illegible] cauſſam [illegible] Imperator Theoderico, ſuisq; poſteris Noviomagum [illegible] ſubjectis locis in fidem, vel (ut nunc loquuntur [illegible] dedit. Huic ſucceſſit filius ejuſdem nominis [illegible] ſtudiis deditus magis, quam liberis procreandis. Quare provinciam [illegible] gubernaculis fratri Arnoldo commiſit, cum Godefrido [illegible] o, & Balduino Bolionus fratribus ceteríſque Chriſtianis Principibus expeditionem ſuſcepit contra Turcas, & Saracenos, qua, devictis ubique barbaris, captisque validiſſimis urbibus Aſiam Syriam, ac Palæſtinam ſubjugarunt, * ac regno Hieroſolymitano conſtituto, Chriſtianæ fidei reſtituerunt. Hujus virtutis æmulus Arnoldi (qui fratri [illegible] orbo ſucceſſerat) filius † Theodericus cognomento Pr[illegible] cum Friderico Barbaroſſa Imperatore Syriſin ac H[illegible] regnum à tyrannide Sultani Saladini vindicavit. Theoderici nepos Arnoldus junior Bremẽſi Epiſcopo contra Libertinos Stadenſes hæreticos, omnẽ ſuperiorem [illegible] tem a[illegible] auxilium dedit. Et rebellibus [illegible], [illegible] q; eo confecto, expeditionem contra Turcas, & Saracenos Innocentii III. Pontificis maximi, & Lateranenſis concilii ex decreto a Chriſtianis principibus ſuſceptam duce Pelagio, vel ut Platina ſcribit, Joanne Columna Cardinale ſedis Apoſtolicæ legato ſecutus eſt; ubi multis rebus terra, marique feliciter geſtis Chriſtianus exercitus Aegyptum invadens, Peluſioque celeberrimo ad Nili ſupremum oſtium emporio (quod Damiatam nunc appellant) longa obſidione, & crebris oppugnationibus capto, cum cal[illegible] divitiis Babylonem & Memphim aggredi cuperet. Nili inſolito incremento prohibitus, & cladem paſſus, penuria etiam commeatus cum Sultano Aegyptio malis conditionibus inducias paciſci, Peluſio & Aegypto decedere cogitur, Arnoldus Comes eodem tempore moritur, & Hieroſolymæ ſepelitur. Succeſſit in Comitatu Arnoldi

[illegible] or Imperii Comites ba[illegible] redituros ſecundum electus

** Theodericus volans.*

Theodericus Theod. F. Martis amicus, nõ Veneris.

** Regnum Hieroſolymitanum à Chriſtianis reſtitutum.*

† Theodericus Probus Arnoldi filius Arnoldus junior Theoderici Probi nepos

Arnoldus Comes Cli-

Theodericꝰ Arnoldi F. quem Iuvenem appellant quidã annales.

noldi filius Theodoricus militari fortitudine præclarus, qui Claremontium Comitem apud Corbejam in duello occidit, eo quod Florentium Hollandiæ Comitem affinem ſuum interfeciſſet. Mox Nivellenſem Comitem Claremontii cædem ulciſci volentem prœlio ſuperavit. Auxilia vicinis Principibus contra rebelles libenter dedit: Epiſcopis videlicet Othoni Ultrajectenſi contra Trifinienſes transrhenanos, quos vulgo Drientanos appellant: & Bremenſi contra Libertinos hæreticos. Nec defuit Archiepiſcopo Colonienſi Henrico cædem Engelberti Montenſis vindicanti. Ab hoc Theodorici plures invicem ordine ſuccedentes gubernacula tenuere.

Plures deinde Theoderici Comites.

Filius ejusdem nominis conſanguineum ſuum Guilhelmum Hollandiæ Comitem in Romanorum regem ab electoribus VII. viris declaratum magnis auxiliis juvit adverſus Fredericum ſecundum ab Innocentio IV. Pontifice Max. in Lugdunenſi concilio damnatum, jure titulisque Imperii ſpoliatum, hoſtemque reip. Chriſtianæ appellatum. Bello Hollandico Comiti Florentio Guilhelmi regis filio adverſus Flandros ſuppetias tulit, prœlioque navali victor Barienſem ducem Theobaldum captivum abduxit. Nepos item Theodericus cum eodem Comite Florentio perduelles maritimos Friſios & Canninufates, quos Cannemarlandios nunc vocant, qui Guihelmum Romanorum regem occiderant, & in excidium nobilitatis Germanicæ conſpiraverant, extirpavit. Pronepos Theodericus Rudolpho Habſpurgenſi ſummo ejus temporis Imperatori chariſſimus fuit, cui contra Imperio rebelles fida & magna dedit auxilia, plurima ejusdem auſpiciis nobilium prædonum caſtella cepit, & diruit. Abnepos Theodoricus ob patris merita, ſuasq; virtutes Rudolphi Imp. affinitate eſt ornatus. Duxit enim in uxorem ejus neptem Margaritam Auſtriam Alberti Ducis Auſtriæ filiam, qui poſtea etiam Imperator eſt factus. Quod matrimonium Theodorico non ſolùm ornamento, ſed etiam emolumento haud parvo fuit. Nam jura comitatus, ac principatus (quæ majorum conſuetudine Regalia vocatur) non ſolum confirmata, ſed etiam ipſi ſunt ampliata. Ditiones, urbibus adiectis auctæ, conſtituitusque eſt vicarius Imperii in vicinis Cliviæ civitatibus Noviomago, & Daventria. Reliquit tres filios, Othonem, Theodericum cognomine Pium, & Joannem. Qui omnes ſine maſcula prole deceden-

Prima affinitatis Clivienſiũ Principum cum Auſtriacą domo.

Otho Theoderici F.

decedentes ſe mutuo ſucceſſerunt, Otho patri Theodorico, Othoni etiam Theodericus Pius, atque huic junior ætate Joannes qui Archidiaconus & præpoſitus Eccleſiæ Colonienſis fuerat. Eodemque ſine liberis moriente, nobiliſſimæ, familiæ antiquiſſimæ illius* Aeliæ vel Heliæ ſtirpis lõga ſucceſſio interrupta defecit. Succeſſor illi datus eſt † Adolphus Marchiæ Comitis filius ex Maria Theoderici Pii filia natus, Qui ex auctoritate Imperatoris, & conſenſu provincialium in jus familiæ hæreditatisque cooptatus eſt: etiamſi plures eſſent qui Helenæ proci, eundemq; Principatum ambirent. Hujus major natu filius * Adolphus, Caroli Frederici Principis atavus, ultimus Clivienſium Comes fuit. Idemque grande ſuum bellum conſpiratione Principum vicinorum conflatum ſuſtulit, quod uno ingenti prœlio, non procul a Rheni ripa in campis Cliviis victor profligavit: quo capti Guilhelmus Monteſium Dux, & belli princeps, Reynhaldus frater Ducis Gelriæ, & Juliæ: Comites quatuor, principes alto, nobiles fere ſexcenti. Equi bis mille, & præda ingens capta, ſubque corona vendita eſt. Ejus victoriæ fama, magnum potentiæ ac dignitatis incrementum Adolpho, & Cliviæ principibus acceſſit. Ipſe profectus ad Conſtantienſe concilium generale, principum, ordinumque omnium judicio meruit majore Principatus titulo, atq; potentiæ jure decorari, & a Sigiſmundo Imperatore ex Comite Dux Cliviæ creari. Cujus in honoris acceſſu epulum inauditi eo ſæculo ſumptus publicè exhibuit. Hujus principis tanta fuit ubiq; auctoritas, ut ejus nudo dicto plus fidei, quam aliorum principum ſignatis literis palam adhiberetur. Succeſſor, abavus Caroli, † Joannes ſub diſciplina ſui avunculi Philippi Boni Burgundionum Ducis educatus à puero cum Carulo Audace Philippi filio, bellicoſi ſimul, & juſti principis virtutibus excelluit, domi juxta, ac militiæ clarus. Hic à tintinnabulis cognomen rettulit, quod in prœliis libenter ferociter uteretur equo phaleris tinnientibus ornato, conſpicuoq; Archiepiſcopum Colonienſem Theodericum Murſinum iniqua vicinitate patri Adolpho ſeni grave, & damnoſum maximisq; auxiliis ſuperbum, Sanctis, Suſato, locisque munitis pluribus ereptis, quinquennali bello fatigavit, & ad pacis æquas conditiones, Nicolao V. P. M. per legatum Cardinalem, & Philippo avunculo Duce Burgundiæ ſequeſtribus,

Theodericus Pius
Theod. F. Joannes Theoderici F.
* *Stirps Aeliæ, vel Heliæ deficit in Joanne ab Eccleſia ad principatũ vocato.*
† *Adolphus Marchiæ Comes per affinitatẽ inſertus in familiam ac nomen, Clivienſiũ Principum cum dignitatis ac titulinatoris acceſſione.*
* *Adolphus Caroli Friderici Principis atavus, Clivienſium Comes ultimus, ac primus Dux.*
† *Joannes Adolphi F. Dux Cliviæ II.*

ſtribus, compulit. Nec defuit eidem pietas, & religionis cura. Nam anno ſalutis cIↃCDI. qui Jubilejus erat univerſæ Chriſtianæ eccleſiæ, cum nobili & eximio ſuorum comitatu Hieroſolymam navigio perrexit, & ad Chriſti ſepulchrum inſignia equeſtria ſacræ militiæ cum præcipuis ſuorum accepitavit. Et ex eadem peregrinatione reverſus Venetiis, Romam adiit ſacraq; illius urbis loca pie viſitavit. Reliquit filium ſucceſſorem ejusdem nominis proavum Caroli Friderici, moribus prorſus pium, & manſuetum,* qui Miſericors cognomine idcirco dictus eſt. Is Carolum Gelriæ Ducem hoſtiliter ejus provincias invadentem, fortiter ſæpe reppulit: prœlio magno ſemel victum cepiſſet, ni Mauri unius opera, & fortitudine ex victoris manibus ereptus fuiſſet. Auus Caroli Friderici Joannes item † dictus, cognomine Pacificus, ſanè circumſpectiſſimus, & prudentiſſimus Princeps, qui felici matrimonio junctus Guilhelmi Juliæ, ac Montenſium Ducis filiæ unicæ Mariæ, dotis jure potentes, atque amplas provincias plures ſuis ditionibus adjecit. Carolo V. Imp. magna dedit auxilia adverſus Solimanum Turcarum Imp. maximo exercitu Pannonias vaſtantem: cum ab Viennæ urbis obſidione potentiſſimum hoſtem profligaret. Anabaptiſtas hæreticos ac perduelles qui ex infimæ plebis fæce regem ſibi ſuſcitarant, Monaſteriumque VVeſtphaliæ munitiſſimam urbem, pulſo principe Epiſcopo, atque omni nobilitate, per proditionem occuparant, totius Imperii auſpiciis arctiſſima obſidione circumvallavit, fameque & oppugnationibus fatigatos, ſubactosque ſupplicio affecit. Regem, ducesque factionis unicis tandem ... bus ligatos ac caveis ferreis incluſos, è turri conſpicue editos in exemplum ſuſpendit. Ex eo natus Dux Guilhelmus Caroli noſtri pater, qui & adoleſcens, & quamdiu reſtre valuit, inter præſtantiſſimos ſui ſæculi Principes animi corporisque dotibus eminuit: præbuitque de ſe mox virtutis tantam populis vicinis expectationem, ut vix X X V. annorum cum eſſet, patre ipſius adhuc vivo, Gelriæ civitates Ordinum omnium conſenſu eum ſibi in Principem delegerint, Carolumq; ducem ſuum valetudine ac ſenio imbecillem, & liberis orbum compulerint, uti Guilhelmum hunc juvenem ſucceſſorem ſibi nominaret; ditionésque, quas poſſidebat omnes, cum Zeutphanienſi comitatu illi cederet,

Joannes Miſericors, Ioan. F. Dux Cliviæ III.

† Joannes Pacificus, Ioa. F. Ioan N. Dux Cliviæ IIII.

Guihelmus Ioan. F Dux Cliviæ V.

cederet, quaſi maternæ hæreditatis jure tandem obventuras. In cujus quidem florentiſſimæ ditionis forſan poſſeſſione manſiſſet, niſi pravis quorundam conſiliis, Gallorumve technis, à Burgundicæ domus neceſſitudine ac amicitia (quæ ſibi jam antè multò jus ad eaſdem Gelriæ civitates per Carulum Audacem comparaverat) fuiſſet avulſus. Cùm hâc etenim componere potuiſſet amicè juris ſui controverſias. Sed ſplendidis Gallorum promiſſis illectus in ſocietatem, moxque tractus in bellum contra ſui temporis ſummum Imperatorem Carulum V. Aug. multis regnis fulgentem arma ſumpſit. Caruli autem potentia tum orbis Chriſtiani maximorum Principum quorundam oculos percellebat, & animos malè ſecuros habebat. Cum hujus igitur abſentis legatis ac ducibus biennio ferè toto haud infeliciter conflictatur, Brabantiam direptionibus vaſtat, & Areſcotanum Ducem, exercitus Burgundici præfectum in Julia ad Sittardum nocturno prælio aggreſſus, caſtris exuit & profligavit. Ceterùm cùm Carulus Imp. ex Africa per Italiam ac Germaniam cum inſtructiſſimo exercitu rediret in Belgicam: Guilhelmus Dux juvenis jam parentibus orbus, ac à Gallis quaſi deſertus; nec tam externis auxiliis, quàm provincialium ſuorum equitatu ac legionibus fultus, ſe tantæ tunc imparem moli vidit, atque maturè Hieronis Syracuſanorum olim regis exemplum ſecutus, maximi Imp. clementiam, atq; amicitiam potius, quàm extremas vires experiri maluit. Itaque de ſuo jure lubentius aliquid decedere, quàm populos ſuos longo bello, periculisque certis objicere, ſatius duxit. Nec malè ceſſit prudens conſilium. Quo, licet facto qualicumq; naufragio (ut veteri proverbio dicitur) bene deinceps, feliciterque navigavit. Carulus enim Imp. pro ſua perſpicacia, juvenis Principis eximiam indolem, heroicasque virtutes penitius conſiderans, mox dignum judicavit affinitate ſua, & quem beneficiis ſibi potius obſtringeret, quàm bello ſubjiceret. Itaque fratris ſui Ferdinandi Cæſaris ac Romanorum regis ad Imperii ſucceſſionem deſtinati filiam Mariam Auſtriam optimo parenti, pietate, religione, ac virtutibus ſimilem illi connubio junxit, ipſumq; indiſſolubili fœderis vinculo domui Auſtriacæ copulavit. Cui poſtea ſumma cum fide, & obſervantia Guilhelmus Dux ſemper adhæſit. Hujus celobre, & præclarum dictum in ſenatu, ac tribunali ſæpius

Altera affinitas Cliventium Principum cum Auſtriaca domo.

„ pius auditum eſt: Nolle ſe cuipiam mortalium, ſui commo-
„ di cauſa inferri injuriam; faciliùs ſe toleraturum illam, atque
„ qualemcumque jacturam, quàm privatus quiſpiam poſſet. Ex uxore filios duos Carulum Fridericum, & Joannem Guilhelmum, filiasque plures habuit. Carulum majorem natu ſibi ſucceſſorem, Joannem verò ad Eccleſiæ Chriſti gubernacula capeſſenda deſtinaverat: Verùm ſupremo numini, cujus abdita nobis conſilia ſunt, aliter viſum poſtea fuit. Ex hac autem ſtirpe Carulus Fridericus Princeps paternum genus traxit: maternum verò ex Auſtriaca; quæ nomen habet etiam à principatu ſuo. Et quamvis non ſit antiquitatis tantæ: nobilium imaginum tamen decore, ſummisque imperiis excellit, & inclyta eſt. Non enim potentior, non illuſtrior, hoc ſæculo domus in orbe Chriſtiano fulget, ut de hac meritò nunc, quod de Julia domo Horatius olim:

Tranſit à paterna ſtirpe Caroli.

——————— micat inter omnes
Auſtrium ſidus, velut inter igneis
——————— Luna minores.

Rara & admiranda principatuum, ac imaginum ſublimitas in Auſtriaca domo.

Floret enim, ut jam à plurimis annis, ita nunc temporis in ſummo honorum ac dignitatũ culmine poſita; refulgetq;, ut coronis, ſceptrisque Imperatoriis Auguſtis novem, ſex Regiis: ſic etiam imaginibus atque elogiis Auguſtorum novem: Auguſtarum duabus: Regum autem ſex: Reginarum quindecim referta eſt. Archiducum, Ducum, aliorum Principum imagines, tiaras, circulos aureos, & gemmatos, hic longum eſſet enumerare. Revolvas annales veteres quoſvis, & genealogias principum Chriſtianorum omnium examines licet: haud puto in una ſtirpe reperies tot ſublimia imperia, tot diademata & ſceptra, atque in hac una: Quam ſcribit Io. Cuſpinianus ex Habsburgenſium unica familia produxiſſe quinquaginta ſeptem maſculos Princepes vel Ceſares, vel Reges, vel Archiduces, Duces, aut Comites. Quid
« reperiri poterit rarius, excellentius aut illuſtrius? Frivolum
« ac leve eſt exemplum, ſi hæc conſideres, quod Plinius ut ſtupendum fœmininę felicitatis atque nobilitatis miraculũ, Hiſtoriæ naturalis lib. VII. adducit. Una, inquit, fœminarum in omni ævo Lampedo Lacedæmonia refertur: quæ
« Regis filia, Regis uxor, Regis mater fuit. Plura me Hercule, & ma-

Lampedo Lacedæmoniorum regina.

& majora decora reperies inter Auſtriadas Principes. Longè etenim Lacænam illam Lampedona excellit Elizabetha Caſimiri Poloniæ regis, quæ Imperatoris Cæſaris, ac Regis filia, & neptis, Regis ſoror, Regis uxor, Regum quatuor mater, & denique Regis avia fuit: nimirum nata ex Alberto V. Imperatore, Boëmiæ & Hungariæ Rege, avum maternum habuit Sigismundum Imperatorem, Boëmiæ & Hungariæ Regem: fratrem Ladislaum Hungariæ & Boëmiæ Regem; & filios protulit Reges Hungariæ Boëmiæque Jo. Albertum, Uladislaum, Alexandrum, & Sigiſmundum; addatur & Fridericus quintus filius, qui ad Cardinalatum, regiæ parem quippe dignitatem evectus eſt: Avia quidem fuit Ludovici Boemiæ & Hungariæ Regis. Quid iſta felicitate felicius, aut nobilitate nobilius? Nec in ſola una ejusdem gentis remanſit tam rarum decus. Fulget enim nunc etiam temporis, ut unica phænix, clariſſimæ, atque omnium virtutum dotibus præſtantiſſimæ Heroinæ Mariæ majeſtas, quæ Carulum V. patrem, Ferdinandum primum patruum, Imperatores, Cæſares Auguſtos vidit, & amitas reginas quatuor. Ipſa Maximiliani II. Imperatoris Cæſaris Aug. uxor, Philippi Hiſpaniarum Regis Catholici, & N. reginæ Luſitaniæ ſoror. Fruiturq; nunc meritò ſummis etiam liberorum ſuorum honoribus, Rudolphum primogenitum Cæſarem, atque Boëmiæ, Hungariæque Regem cernens, & duas filias Reginas; Hiſpaniarum unam, eamque Regum matrem; ac Galliarum alteram. Item & alios quinque filios Archiduces, quorum capitibus majora quoque imminent diademata. Quocirca non vanè de eadem, cùm Maximiliano Ferdinandi Aug. filio deſponſata eſſet, quidam Poëta vaticinatus eſt:

Elizabetha Polonia regina.

Maria Caroli V Imp. Aug. F. Maximiliani II Imp.

Reginam Mariam dicas, hæc omnia dices.
Stirpis honor, pietas, gratia, forma, fides.
Cæſaris eſt eadem pronept is, nata, nurusq;,
Hinc erit & coniunx Cæſaris, atque parens.

Tam felicem Auſtriadum fœcunditatem ſine livoris affectu penſitantes, haud dubiè divini numinis benignitate, & gratia ſic eſſe noſtro ſæculo conſultum credent, ut hæc

Salutaris, & neceſſaria reſp. Chriſtiana domus Auſtriaca potentia & magnitudo

Vna domus vires, & onus ſuſciperet orbis

Chriſtiani: quemadmodum Ovidius Poëta de domo Fabia nobiliſſima,& ampliſſima cecinit. Quæ olim, ut ait,

Vna domus vires, & onus ſuſceperat urbis

Romæ: cùm trecentos ſex ejuſdem ſanguinis nobiles, adjuncta clientum multitudine cuncta,ad bellum contra Etruſcos infauſtis avibus emiſiſſet. Sed quantò hæc præſtantior? quæ velut fidum ac forte propugnaculum ſola jam diu opponitur adverſus impetus ſæviſſimorum Chriſtiani nominis hoſtium; & barbaram Otomannicæ potentiæ rabiem à cervicibus noſtris depellit. Tantæ igitur

Augeat Imperium, & ſobolem domus augeat annos

omnipotens Deus, ut ejuſdem Poëtæ verſiculis abutamur: atque malum his, qui ejus compagem diſſolvere cupientes, ſimul reip. Chriſtianæ ruinam & interitum; ſibi, poſteriſque ſuis Turcicæ tyrannidis jugum optant. Notabile ac rarum in hac Auſtria familia eſt, necnon genuinum, ac proprium à proavis, atavisq;: quod maſculi ferè omnes, & fœminæ etiam plurimæ mento naſcuntur oblongiore, prominentioreque; non tamen indecenti, ſed cujus forma vultum principis gravi quadam majeſtate decoret, intuentibusque reverentiam concitet. Mentum autem cùm prolixius homini eſt, volunt Ariſtoteles, Palæmon declamator, & Loxus medicus, qui etiam de Phyſiognomia ſcripſerunt, animum oſtendere pium, placidum, conſtantem, & minimè perturbatum. Quæ virtutes ac dotes,ut magnæ & eximiæ ſunt,ita Principem virum vehementer adornant. Majorum iſtius domus plurima & inſignia facta celebrantur per orbem terrarum, ab fide dignis ſcriptoribus memoriæ prodita: quorum pauca quædam obiter, ſtemmatis declarandi cauſſa, huc adferre ſufficiet. Rudolphus Habſpurgenſis primùm Comes, mox Imperator Auguſtus, qui primus Auſtriam ſobolem felici ſtirpe plantavit, quater & decies è prœlio victor rediit. Ottocarum Boemiæ regem rebellem, acie victum occidit. Ex ordinum conſenſu & principum conſilio, extincta Ducum Auſtriæ maſcula ſtirpe, filium ſuum Albertum Ducem ejus provinciæ conſtituit. Qui poſtea Cæſar Auguſtus ejus nominis primus, Adolphum Cæſarem ab Electoribus propter ambitionem, ac ſordes abdicare juſſum,

Singulare & notabile quidin Auſtriaca domo.

Tranſit ad inſignia facta Auſtriacorum.

Rudolphus Habſpurgēſis imper. Aug. familia Princeps.

Albertus Rudolphi F. Cæſar Aug.

ſum, & Imperii titulos, inſigniaque nihilominus armis ſibi aſſerentem, apud Vangiones in agro Spirenſi prælio ſuperavit, & occidit. Idem, cum ritè non fuiſſet electus, comitiis convocatis, coronam depoſuit, & Imperii jus ordinibus reſignavit: ne de violenta uſurpatione ac occupata tyrannide notari poſſet. At Electores ire in ſuffragia juſſi, calculis omnibus denuo Cæſarem Imperatorem Albertum declararunt. Plures reliquit liberos, è quibus Leopoldus dux Auſtriæ militari ſtudio clarus, populari voce, Gloria militum appellabatur. Alter Fridericus in ordinum diſſenſione Cæſar electus cum Ludovico Bavaro per annos octo varia fortuna de Imperio certavit. Minor fratrum omnium Albertus à corporis quidem vitio Claudus ſive Contractus: ſed ob miram animi gravitatem, ſummamque prudentiā cognomine Sapiens dictus fuit. Qui fratribus quinque ſine prole maſcula mortuis ſuccedens in Ducatu, philoſophia & pacis artibus inſtructus, civili gubernatione ditiones ſuas majorem in modum ditavit, & oppignorata à majoribus oppida redemit: novis provinciis duabus Principatus ſui fines ampliavit. Hujus F. Rudolphus Dux, ob ingenii acumen cognomento Induſtrius, Viennenſem academiam inſtituit, & doctis artium profeſſoribus exornavit: quam Albertus Dux, fratri Rudolpho ſine filiis mortuo ſucceſſor cenſibus auxit. Ex hoc natus ejusdem nominis filius unicus, quem ob egregias virtutes Sigiſmondus ſui temporis Imperator ſummus juncta matrimonio filia Elizabetha generum ſibi adſcivit, & ad Imperii ſucceſſionem deſtinavit, & provexit. Denique teſtamento etiam nominavit regnorum ſuorum Hungariæ, ac Boëmiæ hæredem; utque ultimam voluntatem exequerentur ſtatuum, ac provinciarum primores rogavit, dicens: Beatum id fore regnum, cui Albertus eſſet imperaturus. Poſt mortem Sigismondi ſoceri, Ab Electoribus Cæſar Auguſtus appellatus, honorem conſtanter recuſavit, nec acceptaſſet oblatum Imperium, niſi importuna interpellatione Ducum Auſtriæ, omnisq; parentelæ, nec non unanimi principum, ordinūq; conſenſu victus fuiſſet. Tum alta voce non ſine ſuſpiriis exclamavit. O prodigioſa fortuna, nec diu manſura: tria uno anno regna nobis obtrudis? Vix quiſpiam alius unquā majore ſpe ad imperium venit. Nec fefelliſſet maximi Imperatoris Sigiſmondi ſoceri ſui judicium, expectatio-

Alberti mira modeſtia.

Fridericus Alberti F. Cæſar.

Albertus Alberti filius cognomine Contractus & Sapiens.

Rudolphus Alberti F. Induſtrius Dux.

Albertus Alberti F. Rudolphi frater.

Albertus Alberti F. Alb. n. Dux Sigiſmondi Imp. gener.

Sigiſmondi Imp. de Alberto iudicium.

Albertus „Caſ. Aug. „appellatus Imperium recuſavit.

 nemq;

nemque, nec ſanè conceptam animis ordinum omnium de ſe opinionem fruſtratus eſſet, ſi diuturnior juveni contigiſſet vita. Siquidem biennio ſolo, quo præfuit, & paucis menſibus, Moravos, ac Sarmatas intra ſuos fines quieſcere coëgit: Ptaſconem Boemum, factionis hæreticæ caput, ſic attrivit, ut tota Boëmia ſibi cederet. Dumq; majora molitur animo, in expeditione contra Turcas immaturè diſenteria cōfectus interiit. Succeſſorem habuit inperio Fridericum tertium, Erneſti filium, patruelem ſuum in ſecundo gradu. Albertus enim Imperator avum Albertum Ducem habuit, & Fridericus Leopoldum, qui duo fratres germani fuerant. Ceterùm Fridericus hic Cæſar Auguſtus Caruli Friderici Principis atavus maternus, ob ingenitam naturæ probitatem, virtutesque tanto Principe dignas omnibus gratiſſimus fuit, cultui imprimis divino & Catholicæ religionis pietati, ſtudiisque literarum, vel à prima lanugine ſua ſponte prorſus addictus. Cùm, defunctis parentibus, ſui juris eſſet factus, adhuc adoleſcens nil prius habuit, quàm religionis ergò Palæſtinam inviſere, terràmque Chriſti redemptoris noſtri pedibus calcatam, ejusdem, & tot martyrum ſanguine conſecratam piè recolere, & oſculari. Ad Imperium evectus, Germaniam propter crebra eccleſiæ (quę fuerant ambitioſorum technis conflata) ſchiſmata, non parum ab Apoſtolicæ ſedis obedientia alienatam ad officium, ſublata neutralitate, reduxit: Amodeo Allobroge, qui Baſilienſi conſilio innixus pro ſummo Pontifice ſe gerebat, ſua auctoritate in ordinem redacto. Eandem perpetuis bellis fatigatam longa pace recreavit: quam eodem tenore per annos ferè quinquaginta quatuor, quibus rerum potitus eſt, ſumma moderatione coluit, Pannonicos, aliosque tumultus prudenter, & maturè componendo. Quin etiam in Belgas movens, Noveſium obſeſſum aſſerturus, hoſtem Carulum Audacem Burgundum, potentiſſimum & bellicoſiſſimum Ducem, facilè in ſuas partes traduxit, amicitia denique & affinitate ſibi copulavit. Ad eosdem, poſt Caruli mortem denuo tumultuantes Maximilianumque ejus filium (qui ex Carulo defuncto natam Mariam multarum provinciarum hæredem matrimonio duxerat) detentum indignè tractantes reverſus, paucorum pœna contentus diſcordiarum fomitem ſuſtulit. Filium unicum Maximilianum, maximæ expectationis juvenem,

Fridericus III. Cæſar Aug. Erneſti Duc. F.

Pax & affinitas Friderici cum Carolo Audace.

Maximilianus Friderici Filius.

venem, octavo antequã moreretur anno, Electorum ſuffragiis, omniumq́; ordinum votis Cæſarem Francofortiæ declaravit. Hic fortunatus, & magnus bello Princeps, & pace præclarus fuit ob Chriſtianæ pietatis cultum, virtutum ac literarum amorem, liberalitatemque ſummam omnibus bonis charus. Laudatiſſimi enim atque optimi parentis veſtigiis non excedens, tota vita nil aliud quæſivit, quàm tanto principe dignos labores: nimirum Catholicæ religionis provectionem, Chriſtianæ reip. tranquillitatem, ſecuritatemque à Turcica tyrannide, nec non Germaniæ pacem atque libertatem. Tantæ tamen virtuti inimica fortuna frequentes & graves æmulorum motus concitavit. Et licet non admodum eſſet pecunioſus, neque tam belli nervo, quàm ſuorum benevolentia robuſtus, omnes tamen adverſariorum impetus feliciter ſine multo ſanguine retudit, ſine gravi damno technas & inſidias eluſit. Belgicas diſſentiones poſt uxoris mortem ortas compoſuit. Veromanduos, Morinos, Eburones, ac Batavos interamnates bello ſubegit. Philippum Palatinum arrogantius ſe gerentem compeſcuit. Venetos æquo latius ditionum ſuarum fines proferre cupientes in ordinem redegit. Anglorum etiam theſauros ſine ſua jactura aperuit, & diſſipavit. Atque ita prudentiæ, felicitatisq́; fama crevit, uti Turcarum Imperator Bajazethus, reguliq́; barbari plures ſua ſponte legatos auro, gemmis, exoticisq́; muneribus precioſis onuſtos, amicitiæ conciliandę cauſſa id ipſum miſerint. Unicum reliquit filium Philippum Auſtrium Caruli Principis noſtri proavum maternum multarum provinciarum hæredem. Cui adoleſcenti per matrimonium Joannæ Ferdinandi Catholici regis unicæ filiæ Hiſpaniarum, Neapolis, Siciliæ, atque alia regna plura, & ampliſſimæ ditiones feliciter acceſſerunt. Summæ expectationis Princeps hic fuit: ſed invida Parca vitæ ſtamen nimis feſtinanter detruncavit. Vix enim annum ætatis XXX. exceſſit, relictis duabus filiis Carulo, & Ferdinando: quorum alter alteri in Imperio Romano ſucceſſit. Carulo ſcilicet natu majori Ferdinandus frater. Hic avus maternus noſtri Principis Caruli Friderici, ille patruus magnus fuit. Qui Maximiliano Imperatori mortuo ſucceſſit electus abſens, omnium ſuffragiis Galliarum regi Franciſco prælatus. Nec viſus majorum memoria potentior, aut rebus geſtis in orbe Chri-

Maximilianus primus Cæſar Auguſtus.

Philippus Maximiliani filius Archidux Auſtriæ.

Carulus V. Philippi F. Maximil. N. Cæſ. Aug.

Chriſtiano illuſtrior aut præclarior poſt Carulum Magnum Imperator. Solimannum Turcam Xerxianis quaſi copiis Pannonias vaſtantem bis ab obſidione Viennæ reppulit. Gallorum regem Franciſcum in Inſubribus acie victum cum rege Navarræ & præcipua Gallica nobilitate cepit. Smalcaldicæ conjurationis rebelles cum X C. milium exercitu ipſum oppugnantes, principibus captis, in poteſtatem redegit, gravique multa punivit. Mare mediterraneum à piratarum injuriis liberavit, Carthagine, Tunetoque capto, & archipirata Barbaroſſa profligato, ultra X X. milia Chriſtianorum è ſervitute duriſſima vindicavit, & magnam Africæ partem ſubegit. Ob quas res bene geſtas, MAXIMI, FORTISSIMIQUE cognomen rettulit. Demum victoriarum, & honorum ſatur, & corpere laboribus jam exhauſto, & debili (cùm antea diu fratrem Ferdinandum Cæſarem declaraſſet) divino ſervitio vacare, & quieti ſe dare cupiens: Imperium ſua ſponte depoſuit, & hæreditaria regna, provinciasque ſui juris omnes Philippo filio ceſſit. Atque in Hiſpaniam profectus cum duabus ſororibus viduis, Leonora Galliarum, & Maria Pannoniarum reginis, in monaſterio S. Juſti Toletanæ provinciæ tranquilliſſimum, beatiſſimumque vitæ finem conſecutus eſt. Ceterùm Ferdinandus ſucceſſor ejus, licet bello non tam clarus, omni tamen virtutum genere Princeps excellentiſſimus fuit. Nam literarum artiumque omnium amator, literatus ipſe, atque etiam tantæ pietatis, modeſtiæ, & benignitatis: ut eum & hoſtes & barbari amare cogerentur; uti delicium orbis aut humani generis non minus verè, quàm Titus Cæſar nuncupari potuerit. Is proavi Friderici exemplo Germaniam variis opinionib⁹ diſcordem, multiformi regilionum monſtroſarum ſciſmate mirificè diſtractam ſedavit: ſummaque providentia ſua Jani templum, (ut Romano more loquar) toto quaſi Imperii ſui tempore in continua pace clauſum retinuit: & ut Germania ad Catholicæ religionis unitatem redigeretur, aſſiduè laboravit. Optimi piiſſimique Principis hujus ſanctum exitum, beatámq; mortem epiſtola diſerta ad Pium IV. ſummum Pontificem deſcribit Mathias Zittardus, qui eidem à confeſſione, ſacrisque concionibus, & in extremis præſto fuit. Reliquit ſucceſſorem in Imperio filium natu majorem Maximilianum II. Hungariæ Boëmiæque regem, quem

Carulus V. Cæſar Aug. abdicat ſe Imperio & regnis.

Ferdinãdus Philippi filius Maximil. N. Cæſar Aug.

Maximili-

quem antea conſenſu Electorum atque ordinum Imperii declaraverat Cæſarem. Is avunculus Caruli Friderici Principis noſtri rerum adhuc potitur. Nam Carulus natus ex ejus ſorore Maria Ferdinandi Aug. F. Guilhelmo Duci Cliviæ, ſicut diximus, nupta. Generis igitur nobilitas ab utroque parente tot ſummorum principum, tot illuſtrium imaginum ſerie (veluti diffusè ſatis demonſtravimus) Carulo clariſſima fuit. Hic natus eſt Cliviæ in Palatio, noſtre ſalutis anno CIↃ DLV. quarto Kalendas Majas, paulò ante ſolis exortum, hora quarta poſt mediam noctem. Cujus natalis hoc diſticho continetur ἐνιαυτοδεικτικῷ: quo, ſcilicet, annus totidem literis numeralibus (D, ut in nũ quibusdam eſt, præterita) & menſis dies ultimo verſu declaratur. *an° 11 Ferdinandi F. Cæſar Aug.* *Caruli Friderici nativitas.*

GratVs qVadrVpLICI popVLo dVX ortVs,
AprILIs
InIIt Vt ſoLItos bIs deCeM & oCto dIes.

Sic etiam in faſtos, actaque provinciæ puplica relatus eſt dies. Annus inſignis fuit idem brevi pontificatu ſummo Marcelli II. optimi patroni mei, quem magno reipublicæ Chriſtianæ incommodo intra menſis ſpacium à gubernaculis mors damnoſa repulit: nec non abdicatione ſpontanea Caruli V. Imp. Aug. qui tum cedere ſummis honoribus cœpit, & Philippo filio hæreditaria regna plurima reſignavit. Infanti bina ex ſæculi iſtius more nomina ſuſceptorum induntur, etenim auſpiciis Caruli V. Imp. Aug. & Friderici Electoris Palatini Comitis recens natus è ſacro baptiſmatis fonte elevatus eſt. Munera, quibus à ſuſceptoribus donatus eſt, aureæ bullæ pateræque durant adhuc, oſtenduntur que Cliviæ. Educatur in parthenone, ſeu gynæceo primùm apud Mariam Auſtriam matrem, & Ameliam amitam quæ in perpetuo remanſit cælibatu, licet ſæpius à magnis Principibus expetita ad nuptias fuerit. Nec defuit infanti primus ad felicitatem gradus, quòd heroinæ matris generoſis uberibus lactatus fuerit: atque indolem Auſtriæ virtutis ex genuino, & puro fonte materno ſuxerit. Pueritia ejus amabilis, & egregiæ feſtivitatis fuit, ſtatim que in eadem explenduerunt corporis animique futuræ dotes. Itaque patri mox inceſſit cura diligens, ut animo tenello, ceu recenti teſtulæ litera- *Eius ſuſceptores.* *Educatio eius.* *Pueritia Caruli.* *Eius prima inſtitutio.*

literarum, ac pietatis Chriſtianæ liquor purus ſenſim inſtillaretur à primis annis. Principem etenim in civitate non naſci, ut inter apum examina regem in alvearibus: ſed à puero inſtitui ad reip. functionem in ſapientum, & bonorum contubernio oportere, Platonem Philoſophiæ principem docere, non ignorabat: atque generoſiſſimam licet indolē, & optimam quamque pueri naturam, ſi deſtituatur inſtitutione, fœcundum quidem ſed incultum agrum imitari, & multa ſimul cum virtutibus vitia proferre. Quærit igitur pædotribam ſeu pueritiæ præfectum, doctum & pium, qui teneros annos filii inſtituat, atque literis inſtraut. Adſciſcitur ad hanc provinciam Matthias Paludanus Venradienſis, magno ingenio vir, & ſingulari memoria, doctrinaq; non vulgari: præterea moribus comis, & Catholicæ religionis pietate conſpicuus, qui prius Embricæ per plures annos non ſine laude docuerat. Cùm ſeptimum ageret annum Carulus, è Gynæceo ſublatus huic traditur formandus, ac erudiendus. Denique ut omnia ritè fierent, erigitur puero principi poſtea novum contubernium, & œconomia quædam ꝓpria: non tam aulicæ pompæ gratiæ, quàm rectæ educationis, ac probæ inſtitutionis cauſſa. Deliguntur è ſubditis juvenes nobiles aliquot incorruptæ fidei, ac probitatis, linguarū ac literarum peritia inſtructi, morumq; elegantia commodi: qui mane ſurrecturo, prandenti, cœnanti ac demum veſperi cubitum ituro aſſiduis miniſteriis præſto, honeſtaque converſatione non inutiles eſſe poſſent. Additi pueri nobiles comitum, ac præſidum filii ferè coætanei, ad diſciplinæ exercitii commilitiū ex vetuſto Principū more, quos συμπαῖστορας Xenophon in Cyripædia vocat: utq; indole generoſa præditi, ingenio induſtrii, & commodi, linguæ continentis, ac veracis eſſent, omnino proviſum fuit. Sic cetera omnis familia ad unguem facta, atque ordinata eſt ad tantæ expectationis curam gnaviter obeundam. Huic tam ſelecto contubernio pater ſelectiſſimum quoque præfecit œconomum Guarenerum Gymnicum dominum Gemnicii, hominem ſibi à puero cognitum; quippe collactaneum quaſi, & συμπαίκτορα quondam ſub eodem inſtitutore Conrado Heresbachio eductū in diſciplinis. Qui rei militaris principia ſub potētiſſimo Imperatore Carulo V. Aug. didicerat, ſub eodemq; tyrocinium depoſuerat; variis expeditionibus, & peregrinationibus

Matthias Paludanus.

Contubernium Caruli.

Guarenerus Gymnicus œconomus.

nibus à prima juventute probatus. Vir gravis, prudens, & fidei exploratæ: nec non aulicæ philoſophiæ peritiſſimus. Et quamvis propter militaria ſtudia puer literas Latinas ad unguem non didiciſſet, literarum tamen (quod valde rarum) atq; omnium artium ingenuarum amantiſſimus eſt: laborum inſuper patientiſſimus, atque perpetuum librorum heluo, ex quibus hiſtoriam, antiquitates, architecturam, opticen, aliasq́; generoſo viro dignas artes ſua ſponte didicit. Huic filium commendat pater, totum tradit regendum: jubetq́; ut aulicam œconomiam univerſam gubernet, tuearq;: miniſtrorum officia cuncta ei pareant: utq; ipſe, cum pædagogo Matthia filii adoleſcentiam curet, & inſtituat: ambo vitam, moresq́; ad pietatem & virtutes forment: hic per literas & diſcendi præcepta, ille per exercitia corporis ingenua, atq; honeſtam civilemq́; converſationem. Matthias igitur ipſum primus, nobiléſq. pueros συμπαίκτορας fundamenta Latinæ Gramatices per computum in digitis, & per artem (ut appellant) memorativam magna facilitate docuit. Erat enim Carulus ingenio promptus & alacer, memoriáq; non infelici: mores tamen, ut in lubrica illa ætate ſolent, erant admodum varii, & nimia ludendi cupiditas diutius inhærens, item obſequium & facilitas erga ſodales pueros, expectationem minuit apud extraneos & parum familiares. Stabilē verò, atq; altam ejus indolem diu obnubilatā pauci ex ſuis etiam tardè perſpexerunt: quod ipſum in T. Manlio Torquato, & Q. Fabio Maximo Cunctatore contigiſſe, Romanæ hiſtoriæ produnt. Animus tamen valdè cōmodus erat, uti facillimè admonitionibus avocaretur à ludicris ad ſeria, & à vitiis ad virtutem. Nulla enim inerat pervicacia, nulláve ſuperbia. Conſtat puerum etiamnum ardoris animi plenum fuiſſe, atque indole ad gloriam inclinata, ut laudibus facilè ad labores, resq́ue difficiles capeſſendas impelleretur. Erat enim φιλοτιμότατος natura, καὶ φιλονίκης: quod variis notis animadverſum eſt, & maximè per luſus pueriles enituit. Quemadmodum enim de Cyro puero ſcribit Xenophon, ſic etiam ipſe inter ludendum munia ſodalibus diſtribuebat lubēter, ducem ſemper ſe præbebat, & campiductorem in ludicris exercitiis, dum ſaliunt foſſas, vallum invadunt, & caſtella temporaria expugnant. Ceterùm magis ac magis deinceps per

Prima fundamenta Caruli.

Indoles.

Carulus amans honoris & gloriæ.

ætatis

ætatis gradus animi corporisq; dotes in eo apparuêre. doci-
Memoria. litas dexteritasque magna ad omnes fere artes, memoria ſingularis, eaque talis, ut cùm vix eſſet annorum duodecim, Maronis poetæ libros integros, præſente patre, Principumq; legatis, continua oratione memoriter aliquandò recitarit.
Patris cura & diligentia. Prudenter enim pater ſæpius filium ab aulica turba ſemotum inviſere ſolebat, ejus explorare ſtudia & exercitia, rectorum ac miniſtrorum officia recognoſcere: immo etiam aliquando cum paucis ultrò ad ejus menſam venire: quo vitam, victum ac mores ejus perſpiceret, atque miniſtros ad majorem diligentiam excitaret, vulgati proverbii dicti non immemor, Oculos domini imprimis equum ſaginare: atque optimum in agro fimum eſſe domini ſoleam. Ad ſtudiorum itaqua diſciplinam puer vocatus, magiſtris paruit lubenter. Et quamvis ad ludicra, & ad voluptates (ut ætas illa flagitare ſolet) propenſior eſſet: rarò tamen adeò immerſus erat puerilibus rebus, quin obſervari ac nunciari ſibi juberet horam ſtudiis liberalioribus deſtinatam: & ea cùm appuliſſet, mox ultrò cum præceptore ad ſeria peragenda ſecederet. Eam autem ut negligeret, rarò contigit etiam adoleſcenti, quandiu literis operam dedit: niſi fortè ſublimioris gradus nobiles advenæ colloquiis ipſum ac converſatione longiore detinuiſſent. Sermo ejus Latinus non
Prima Caruli rudimenta linguarum ac muſices. Ioannes Reckius. ſolùm præceptis, ſed etiam domeſtica conſuetudine duorum Comitum, & nobilium aliquot puerorum domi excultus eſt: ſed imprimis converſatione aſſidua doctiſſimi, atque elegantiſſimi juvenis Joannis Reckii, qui jam antea Italiam, & Gallias ſtudiorum cauſſa peragraverat. Linguas etiam externas à puero Gallicam imprimis, deinde etiam Italicam, atque Hiſpanicam legendo, ſcribendo, interpretandoque deguſtare cœpit: Item Muſices artem canendi voce, pſallendique teſtudine, cithara, organisque ceteris ſcienter ac jucundè. Denique ut ad omnem virtutem juxta compararetur, filium magna diligentia curaque pater educavit. Mox
Exercitationes corporis. etiam exercitationes campeſtres equorum & armorum: item venatorias omnis generis ſtatutis diebus, & certis horis ipſius patris auſpiciis didicit & aſſuevit. Eodem cenſente, corpus in incremento ipſo ad omnis generis exercitia accommodari, & ad quoſvis labores expediri debere: ut ad curſum & ſaltum fieret agile, ad luctam & pugnam promptum

ptum & ſtabile. Igitur ipſe frequenter tyronem exercuit equitando, & militaria progymaſmata docuit, atque etiam pila, diſco, curſu & ſaltu in ſole & pulvere certamen erudivit: Octavii Auguſti exemplum ſecutus, qui & ipſe nepotes ſuos ex filia, Cajum, Lucium, & Agrippam, quos ad Imperii ſpem educabat, & literas (ut Suetonius teſtatur) & natare, ceteráque adoleſcentiæ rudimenta per ſe plerumque docuit. His artibus puer imbutus, his diſciplinis domi Carulus eſt inſtitutus. Dehinc pubeſcens, arma * primùm induere cœpit, & cum patre Teutoburgum oppidum in celebri pompa armatus invehitur equo, cùm cives principi ſuo juramentum renovarent. Præfuit & ludis feſtivis ductor turmæ nobilium equitum anno ſequenti, cùm Maximiliani Cæſaris Aug. avunculi ſui filia, Anna ſponſa Rheno ſecundo per paternas ditiones magno comitatu duceretur in Belgium: inde in Hiſpaniam ad ſponſum Philippum regem Catholicum cum apparata claſſe profectura. Quo ferè tempore ex auctoritate patris agitatum † eſt in ſenatu, cùm jam incepiſſet adoleſcere, an peregrè extra provinciam mittendus Carulus princeps, ut multorum hominum mores videret, diſciplinas cognoſceret, & linguas externas perciperet. Quemadmdoum ex uſu priſco majorum heroes & principes præclaros plurimos feciſſe conſtat, qui liberos ſuos aliquamdiu ab oculis gremióq; materno; quò rectius faciliúſque inſtituerentur, puerileſque mores dediſcerent, ſegregarunt. Variatum aliquandiu ſententiis in ſenatu pro hominum judicio & qualitate. Magna namque pars procerum non ſolùm ſupervacaneum, * ac inutile fore cenſuit; ſed etiam ſumptuoſum ac periculoſum adoleſcentem principem in ignotas regiones contra morem Germanicū educere. Germanos veteres indigenis † artibus, præcipuè militia & agricultura contentos prorſus ab externorū commerciis abſtinuiſſe, dicentes. Immo M. Catonem & alios priſcæ integritatis viros palam conqueſtos ſemper fuiſſe, externas diſciplinas, ac linguas frugalem populi Romani vitam ac maſculinam virtutem corrupiſſe: cum Græcis & peregrinis moribus in civitatem irrupiſſe mollitiem, luxum, gulam, ebrietatem, & omnia turpitudinis genera: idem & noſtro ſæculo contingere, verum eventu diſci. Juventutis Germaniæ in externorum Principum * regiis educata magnam

Marginal notes:

* *Armorū tyrocinīū.*

† *Conſultatio de peregrinatione Caruli controverſata per orationes obliquas.*

* *Adoleſcentē principē extra provinciā nō eſſe mittendum.*

† *Germanorum mos priſcus.*

* *Juvenum nobiliū mores pravi.*

gnam partem nil præter ſuperbiam, luxum, pompam, ac ſplendidam veſtem: nihil præter morbos, ac ſcabiem referre domum: ac nullas artes præter aleæ, & pilæ luſum, gladiatoriam, ac tripudiatoriam diſcere. Interea tamen omnes conterraneos præ ſe comtemnere, quaſi civilitatem rerumq; prudentiam ſoli poſſiderent. Hos eſſe longarũ pregrinationum fructus in adoleſcentibus: Parentes autem, eorum experientia doctos intelligere indies, quantis in mercem damnoſam impenſis ſit opus: quarum ob jacturam ſæpè caput (ut proverbio dicitur) ſcalpere eos videmus. Denique mille periculis obnoxias eſſe peregrinationes, & itinera longa. Occurrere ubiq; juventuti imperitæ fraudes, inſidias, errores, naufragia, lapſus, latrocinia, venena, cædes, morbos ac mortes immaturas inter ignotos. Quam triſte, ac miſerum infelicibus parentibus, ſi charus, exoptatusque filius poſt longam abſentiam, maximosq; ſumptus factos, tandem in epiſtolio funeſto dũtaxat nomine tenus, nigro θ * præfixo redeat, ſuſpiria, lachrymas & planctus adferens? Si hæc privatis metuenda, quid magno principi? qui nusquam latere, vel ſibi vivere poteſt: qui ſemper in oculis æquè pravorum technis ac inſidiis, ac probitati bonorum ſit expoſitus. Sed quãto hoc pars imbecillior illa eſt, hoc ſæculo, his moribus; tanto majora vbiq; pericula obverſari, qemlibet (niſi mente ſit captus) fateri debere. Non igitur conſultum videri, adoleſcentem principem tot caſibus objicere non ſine immenſis ſumptibus. Non poſſe etenim Carulum pro majorum ſuorum ſplendore, pro cognatorum ac affinium amplitudine, pro parentum ſtatu & conditione mediocribus impẽſis foris educari. Rectè prudenterque cenſuiſſe veteres, domum * propriam domum optimam eſſe. Myſonem Chenæum ſapientẽ appellatum, & Aglaum quẽdam Pſophidiũ ſenem ac pauperem olim oraculo Delphico Gygi Lydorum regi ampliſſimo felicitate prælatũ eſſe: quòd prædii ſui, in quo natus erat, limites nunquam ſuiſſet egreſſus. Principi Carulo non minus honoratũ fore, ac utile magis: ſi frugali victu, moderatisq; ſumptibus apud ſuos educatus, natale ſolum amare, & moribus patriis adſueſcere diſcat: ut ſuarum provinciarum naturam, ſtatum, ac ſitum; populorum ingenia, conſuetudines, leges ac privilegia, atq; ordinum omniũ conditiones ſenſim cognoſcere poſſit. Linguas, præter vernaculam,

Peregrinationũ pericula.

θ apud veteres in tabulis publicis ac epitaphiis mortuorũ, ſicut V. litera vivorũ nominibus præponi ſolet: quòd ambo ſint primæ in dictionibus Vivus, & θάνατος. Hinc Cicero pro Milone θ literã triſtem vocat: Martialis mortiferũ ſignũ: Perſius nigrũ theta. Quapropter in Græcorũ iſtẽ iudiciis olim dãnationis, & pœna capitalis erat nota.

* οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος.

ſaculam, paucas illi eſſe neceſſarias, Gallicam videlicet & Alamanicam; easq; ipſum domi æquè faciliter ac Latinam apprehenſurum. Tum maxime familiari conſuetudine ſuorum animos ſibi obligaturum, optimatum amatorem ſibi conciliaturũ: ſi patriam ac ſuos redamare à puéro, aſſiduoq; ſtudio colere ipſe videatur. Si verò poſt longam abſentiam ſuis parum notus, moribus externis imbutus, peregrino comitatu ſtipatus, cultuq; alieno deformis revertatur: grave illi futurum ac difficile, ſuorum moribus ac inſtitutis ſemet accommodare. Immo periculum fore, ne multa novare velit, quæ alibi viſa placuere; ne pro ſubditis, exteros ſanguiſugas, ſibi jam conſuetudine juvenili cognitos rerum gubernaculis adhibeat. Libertati publicæ, provinciarúmq; ſaluti adverſum & perniciosum ſemper hoc non ſolum eſſe: verumetiam principibus ipſis valdè periculoſum. Alexandro Magno poſt maximas victorias peperiſſe ſummam invidiam, quòd barbaro cultu ac habitu peregrino delectaretur, Perſicòque ritu adorari à ſuis vellet, Demetrio Philippi Macedonum regis filio exilium attuliſſe, atque Vennoni Parthorum regi abſtuliſſe regnum; quòd obſides apud Romanos cùm fuiſſent, eorum moribus, artibus atq; inſtitutis nimium indulgere viderentur. Cujusvis ævi exemplorum eſſe copiam, neque vetera adducere neceſſe eſſe. Noſtro etiam ſæculo plures provincias perpetuo tumultu ac ſeditione flagrantes doceri poſſe, quantam reip. malorum iliada rectores peregrini, ac veteres conſuetudines, legesque contra morem majorum innovatæ adducant. His rationibus moti plures (ut dixi) cenſuêre, non educendum extra provinciam adoleſcentem Principem eſſe. Multi in diverſa ivêre ſententia, qui utile, ac penè neceſſarium fore judicarent, ut in aulam amplam, ac præcipuam ſummi alicujus Principis rectè inſtitutam mitteretur per biennium trienniúmve, morum & linguarum varietate conſpicuam: ubi non luxus, aut gula; non mollities aut levitas dominarētur, ſed honeſta diſciplina vigeret: Ubi virtus ac bonæ artes haberentur in precio, heroica & maſcula juvenum exercitia frequentarentur, & eſſent in uſu. Nam ſolùm libris, diſciplinis, atque præceptis indigere futurum Príncipem, ſed etiam polytropia quadam, & rerum variarum experientia: Oportere quoque eum res communes periclitando diſcere,

Adoleſcentem Principem inter extereos rerũ experientia erudiendum eſſe.

diſcere, quo firmius eas memoria retineat, & ex eventu quoque conſilia expedire diſcat; non ex libris tantùm, aut præceptorum dictatis. Rectè atque vérè finxiſſe veteres Sapientiæ patrem Uſum, & matrem Memoriam eſſe: atque hanc deam elegantiſſimè idipſum in Afranii Sella fateri, his verſibus ortum, nomenque ſuum togatis palam faciens:

Uſus me genuit, mater peperit Memoria.
Sophiam vocant me Graii, vos Sapientiam.

Gubernandi verò difficillimam artem eſſe: clavum ipſe ni manu terat, nauclerum nunquam peritum fore. Aratorem deliraturum frequens, ni diſcat ipſe ſtivam manu regere. Non temerè Apollinem deæ hujus antiſtitem ac artium ipſum præſidem τετράχειρα, ϗ τετράωτον publicaſſe Spartanis ſuis Lycurgum; eoque ſymbolo docuiſſe veram prudentiam multa audiendo, plurimasque res uſu periclitando quæri debere, ut Soſibius, & Ariſtophanes grammaticus, auctores ſunt. Futurum oratorem Quintiliano teſte, in rhetorum & ſophiſtarum turba verſari debere: ſic Principem † futurum inter principes, & magnates rerum publicarum peritos. Inter hos adoleſcentes citò poſſe oculis & auribus haurire vigilantiam: apprehendere verecundiam & abſtinentiam, addiſcere prudentia conſilia, res ipſas experiri togæ militiæque. Cum domi alioquin inter ſuos, pro abſtinentia facilius licentiam & ignaviam: pro verecundia temeritatem & impudentiam imbibant: pro prudentibus ac liberis conſiliis audiant ſæpius nugas, blandimenta ac palpitationes: rerum exitus, non niſi ex relatu, ac fabulis intelligant. Faceſſere nunc oportere Germanorum veterum, Catonis ac priſcæ ſeveritatis exempla rugoſa; noſtris moribus, noſtroque ævo vivendum eſſe. Et aliam eſſe* privatorum, cujuscumque ſint ordinis, aut ſtatus, inſtituendorum rationem, quàm Principis. Hunc caput, hunc oculum eſſe in ſceptro poſitum. Hujus eſſe vocationem maximam, ut oporteat ipſum multis vigilare, multis ſapere: ideoque indigere accuratiſſima inſtitutione, uti poſſit in omni ſapientiæ genere verſatus videri. Privatis eſſe ſatis, ſibi, ſuæque vitæ inſtituto, ad quod natura fertur, quemque ſtudere: Principi ſatisfaciendum omnibus eſſe. Quare cùm illi laxioribus ſtringantur habenis, citius etiam à recto tramite

Apollo Sapientia præſes quadrimanus & cũ quatuor auribus apud Lacedemonios

† Principis futuri converſatio qualis eſſe debeat.

**Inſtitutionem aliam in Principe quã in privato requiri.*

mitaipſos aberrare, pravaque converſatione ſeduci. Adoleſcentem Principem foris agentem nunquam eſſe ſolum, habere ſelectum comitatum miniſtrorum, quocum verſetur. Adeſſe ſemper ſuum Neſtora, vel Achatem, cujus nutum obſervare, præceptis & conſiliis obedire cogitur. Hunc vigilanti cura vitioſorum conſortia procul arciturum, ipſum adverſus delitiarum bladitias, ferociam, licentiam, aſſentatorum venena, ceteraſque adoleſcentiæ corruptelas, ac peſtes bonis admonitionibus ſedulò præmuniturum. Vitam quidem humanam ubique fortunæ arbitrio & caſibus variis obnoxiam eſſe: pallidamque mortem regum turres, & pauperum tabernas æquo ubique pede pulſare: Omnibus igitur manifeſtum eſſe, quod non minus domi, quàm foris Princeps mortalis ſit. Ubique regnare fortunam variis caſibus. Quare non ſemper domi, velut apum rex in alveo vulſis alis concludi ipſum poſſe. Equitandum, navigandum, ac proficiſcendum ſæpius. Tum æquè periculis iiſdem objici, quæ nunc virtutis, ac prudentiæ cauſſa paucis annis, & ſecurè peregrinaturo metuuntur. Virtutem à diis immortalibus in arduo, ac ſublimi poſitam parvo ſudore, levibúſve impenſis parari non poſſe. Et niſi hanc Princeps poſſideat, umbram, ac ſimiam in purpura potius, quàm Principem eſſe: immo peſtem ac perniciem reipublicæ. Sumptibus igitur minimè parcendum eſſe in ejus capitis inſtitutione recta, à quo maximè ſalus Reipublicæ dependet, ac omnium provinciarum felicitas. Ad hæc linguarum peregrinarum cognitionem aliquam illi neceſſariam fore, arbitrari quidem nonnullos: ſed Germanicæ tantùm, & Gallicæ, propter commercia, cùm iis populis paternæ ditiones ſint circumſeptæ. Quis autem Italicam, & Hiſpanicam ocioſas fore prudens affirmabit, ſi affinitates ipſius reſpiciat; & quòd hæ linguæ nunc temporis in omnium ferè Chriſtianorum Principum aulis ubique vigeant, & floreant? Turpe profectò, & indecorum illi fore, cùm Imperatore, Regibus & Principibus peregrinis, eorúmve legatis ore tantùm alieno colloqui; cúm ipſe nutu, & ſignis dumtaxat, quæ velit indicare cogetur. Conſtat optaſſe quoſdam noſtri ſæculi principes Germanos magno, & ſingulis talentis cupiviſſe ſingula compenſare verba, ſi citra interpretem rebus poſtulantibus, quæ vellent, cum monarchis colloqui potuiſſent.

Principem æquè domi ac foris mortalem eſſe.

Linguarũ cognitionẽ Principi neceſſariam eſſe.

Olim Xerxem & Mithridatem potentiſſimos reges populorum multorum multiplices ac varias linguas diſcere non piguiſſe nec dedecori ipſis fuiſſe, Themiſtoclem quoque ſenem & exulem intra annuum ſpacium ſummo labore Perſicam didiciſſe: quo ſine interprete cum Xerxe rege loqui libere poſſet. His ſimilibusque opinionum diverſis rationibus diu, multumque certatum eſt in ſenatu, ac etiam poſtea in conciliabulis & conviviis. At vicit tandem, licet numero imbecillior, auctoritate tamen patris fulta, melior, ac ſanior ſententia: decretumque, uti Carulus Princeps honorato, ſed frugali cum comitatu in Auſtriam proficiſceretur: per biennium maneret in aula Maxamiliani Imperatoris Cæſaris avunculi ſui, palatium officii cauſſâ quotidie frequentaret, & cum Cæſaris filiis amitinis ſuis arctam amicitiam familiari conſuetudine contraheret. Quorum duo majores natu Rudolphus, & Erneſtus ejuſdem ferè cum Carulo ætatis; ac ſummæ ſpei adoleſcentes, recens ex Hiſpania ab avunculo Philippo Rege redierant: ubi per plures annos à puero fuerant accuratiſſimè educati & inſtituti. Ibi mores Carulus, linguas, ac diſciplinas externorum uſu addiſceret: regulorum, principum, legatorum, illuſtrium, atque doctorum hominum colloquiis per converſationem aſſueſceret. Domi certis horis ſtudia ſua, foris cum exquiſita nobilitate militaria & campeſtria Principum exercitia feliciter incœpta continuaret. Biennio peracto, Italiam, Gallias, Germaniamque inferiorem per ambages redeundo perluſtraret: ſanguine vel affinitate, aut neceſſitudine ſibi junctos Reges ac Principes viſitaret: celeberrimas urbes videret, populorum inſtituta, diſciplinas, ac mores cognoſceret: & quicquid denique vel antiquitatum, vel ædificiorum, aut munitionum, quibusque in locis viſu dignum eſſet, obſervaret, & annotaret. Hujus autem profectionis, ac oneroſæ licet provinciæ curam omnem in ſe magno animo ſuſcepit ejus œconomus ac gubernator Guarenerus Gimnicus, ut Principis, & reip. ſuæ eſt amantiſſimus. Fit igitur apparatus ad profectionem ex ejus arbitrio ac conſilio, renovatur œconomia familiæ, delectu habito comitatus ac miniſtrorum, non ad pompam vel ſplendorem: ſed ad uſum ac neceſſitatem. Seliguntur ſummo judicio ex præcipua ꝓvincialium nobilitate ſatrapū filii

Decretum de peregrinatione Caruli Principis.

Rudolphus & Erneſtus Maximiliani Imp. F.

Peregrinationis Caruli ſui dux, & anteſignanus Guarenerus Gimnicus.

Filii aliquot linguarũ peritia ac morum probitate conſpicui ad generoſa miniſteria, qui corporis ipſius Principis cuſtodiam & curam gererent: Joannes Reccius, Guilhelmus Neſtelradius, Adamus Gimnicus, Guareneri F. Hermannus Boltiinus: quibus poſtmodum in aula Cæſaris & alii plures acceſſerunt. Adduntur item duo pueri nobiles Otto Wachtendoncus & Rolemannus Bilandius. Cetera famulorum ac ſervitiorum cohors expedita, & frugalis non minore cura inſtituitur. Et quia Matthiæ præceptori apud minorem fratrem ipſius JoannemGuilhelmum Principem, q tum in Grammaticis erudiebatur, manendum erat: quæſitus eſt vir pietate ſimul atque eruditione conſpicuus aliquis: non ἄσυν ἀλακτος, ſed civilitate morum amabilis, linguarum non imperitus: qui jam antea Principibus inſerviſſet, Gallias, Germaniamque vidiſſet, atque Italiam conſuetudine cognoviſſet. Adſciſcere placuit unum ex aula Burgundica, & ex familia domus Granuellanæ: è qua velut ex virtutum politicarum celebri gymnaſio quodam, multi preclari viri Principum miniſteriis noſtro ſæculo adhibiti ſunt, & reip. gubernaculis admoti. Acceſſitur ex hac quidam Corona Pighius, mihi ſanguine junctus, qui juvenis ſtudiorum cauſſa per annos octo in Italia manſerat, & inde reverſus Antonio Perrenotto Cardinali Granuellano, ſupremi ſenatus principi, ſub Carulo V. Imp. Auguſto, & ejus filio Philippo Hiſpaniarum rege, fuerat ab epiſtolis Latinis, & à bibliotheca per annos amplius quatuordecim. Vir in bonis diſciplinis, hiſtoria veteri, & in antiquitatum obſervatione haud mediocriter verſatus. Hunc pater comitem adjungit peregrinaturo filio: jubet, ut mores ejus familiari converſatione formet, ſtudia literarum promoveat, linguam erudiat; in itinere viſu & obſervatione digna quæcunque monſtret, & doceat. Rebus igitur jam ritè conſtitutis, anno poſt Chriſtum natum cIↄ DLXXI. cùm jam Carulus princeps prætexta depoſita XVII. annum ageret, dies profectionis eſt indictus: ut circa Idus Octobres univerſa cohors adeſſet, & ad iter accingeretur. Movit igitur familiam pater, & omnem aulicum comitatum Duſſeldorpio Bensbergum, in ſuperiorem Montenſis ditionis provinciam: Quod caſtrum in Ubiis ultra Rhenum è regione Coloniæ Agrippinæ ſitum eſt. Inde præmiſſa plauſtris impedimenta

Comitatus ac familia Caroli Principis.

Granuellana domus.

Corona Pighius.

Apparatus itineris.

Chariſtia. Guilhelmi Ducis erga filium affectus.

terreſtri itinere Ratisbonam per Francones. Et cùm jam profectionis tempus appeteret, chariſtia ſolemni convivio celebrata ſunt cum amita, fratre, & ſororibus amicæ demiſſionis cauſſa. Pater ipſe, quamvis valetudine imbecillis, & alternis plerumque diebus æger, filium tamen comitari, & prætoria navi adverſo Rheno itinere dierum octo Francofortiam, uſque ad ſuperioris Germaniæ limites deducere voluit. Igitur terreſtri itinere Francofortiam equi ducuntur, & XIII. Kal. Novembres valedictis omnibus, Bensbergo diſceditur, magno cum comitatu nobilium, officii cauſſa proſequentium. Confluuntque hinc inde vicini magnates in itinere Carulo principi valedicere cupientes: atque imprimis Adolphus Novaquilanus Comes Ulpienſis, elegantia morum inſignis adoleſcens, expeditis equis, ne debitum prætermitteret. Conſcenduntur naves ad Rheni ripam è regione Bonnæ, & labore jumentorum ſexto die per Rhenum aſſcendunt Moguntiacum. Ex more Dux in itinere à vicinarum urbium magiſtratibus officioſè ſalutatur, vino atque lautiis honoratur: atque etiam caſtella, turres, arces, ac montium propugnacula in tranſitu tubarum ſonitu, atq; tormentorum æneorum applauſu gratum ejus adventum teſtabantur. Tum patris juſſu Carulus cum Pighio familiariter agere, viſu digna paſſim obſervare, & annotare, de re literaria colloqui, & ſtudia ſua quotidie conferre cœpit. quod tota deinceps profectione ſtatutis horis, plerumque bis in die continuatum eſt. Appellentibus Moguntiacum, obviam itum ab Archiepiſcopi Principis Electoris Danielis Breyneri œconomo, & arcis præfecto: qui abſentis nomine ac in Franconia ad Mœnum tunc æſtivantis, & nondum reverſi, invitarunt Principes ad hoſpitium, & in Palatium receptos magnificè tractarunt. Poſtridie ſumpto jentaculo diſceſſere. Rhenoque relicto, per Mœnum adverſum vecti ſunt Francofortiam, emporium celebre Germaniæ. Verùm tardius appellentes, urbanus conſul ante portam exceptos facibus deduxit in hoſpitium. Poſtridie propter diei dominici ferias ibidem principes quieverunt. Tum magiſtratus & reſpublica per oratores ex more majorum vinum offerentes ſolemnibus verbis proſperum ipſis adventum gratulati ſunt. Sequenti autem die, cùm jam tempus diſceſſum flagitans chara pignora ſeparare vellet, omniaque in pro-

Profectionis initium.

Adolphus Novaquilanus Comes Ulpienſis.

Honores principibus exhibiti.

Caruli ſtudia & exercitia in navi.

Moguncia-cum.

Mœnus fluvius.

Francofortia.

in procinctu haberentur, Carulus patrem ex officio ad naves cum comitatu ſuo redúxit, & adjunctis familiarium præcipuis, cum eo poſtremum prandium in prætoria ſumpſit. Quo peracto, gratias pro tanta pietate ſummisque beneficiis agens amantiſſimo patri; ſe omni labore ac diligentia anniſurum pollicitus eſt, ne expectationem eximiam de ſe conceptam fallat: néve impenſarum ingentiũ ſui cauſſa factarum, faciendarumque pœnitere ipſum poſſit. Accepta deinde non ſine lachrymis abeundi licentia, ac valedictis omnibus, ad equos in ripa expectantes regreditur, iisque cum comitatu ſuo conſcenſis, iter ſuum proſequutus eſt. Pater ex ſuo præſidio ſlopetariorum equitum decurias duas filium cuſtodiæ cauſſa ſequi, atque Ratisbonam uſque deducere jubet. Addit ex ſuo contubernio medicum peritum, atque chirurgum, qui rectæ valetudini ipſius familiæque ſumma cura providerent. His omnibus rectè conſtitutis, eodem die Moguntiacum, atque inde poſtea in ſuas provincias amne ſecundo rediit. Carulus princeps cum ſua cohorte per Mœni ripam recta Norimbergam contendit, neminemque ex itinere Principum Germanorũ viſitare hoc tempore ſtatuerat, propter reliquæ viæ longitudinem, dierum brevitatem, & anni ſtationem itinerantibus incommodam. Inſtabant enim Calendæ Novembres, quando in Vergiliarum occaſu fit aëris ad aſperiora frigora, continuasque pluvias converſio. Placebat igitur viatores in longa denſaque ſilva ſub noctem deprehenſos imitari: qui niſi viarum ſint prorſus periti, feſtinare rectà non deſinunt, ut evadant: ne obſcura nox eos præoccupet, & erroribus implicet. Ita viſum Principi adoleſcenti peregrinationis ſuæ initio non ſine cura vigilanti properare per Germaniam paternis provinciis vicinam. Quam poſtea reverſus domum, & ętate provectior accuratius ſubinde perluſtrare; nec non, oblatis aliquando occaſionibus, amicitias cum Germanis principibus contrahere poterat. Interpellavit eum nihilominus altero mox die Moguntinus Archiepiſcopus elector Imperii Daniel Breynerus, cui interveniebat vetuſtior amicitia cum ipſius patre. Is enim per oratores obviam miſſos petiit, ut Aſciburgum deflecteret, ſuoque hoſpitio per biduum triduúmve quieſcendo familiariter frui vellet. Cùm excuſationes haud frivolæ, & plures interpoſitæ id impetrare, nō ſinerent:

Diſcedit à patre Carulus Princeps.

Moguntinus Archiepiſcopus elector Daniel Breynerus. Aſciburgus.

rent: oratores, ut præterea in mandatis habebant, præcurrentes, Carulo principi hoſpitium nocturnum Operempyrgii pararunt, atque ipſum comitesque cœna ſumptuoſa, nec minus poſtridie ante diſceſſum prandio lauto tractarunt. Kalendis Novembribus Wyrthemii ad Mœni ripam quievit ob Divorum omnium ſolemnem diem, & ante meridiem ſacris operando rei divinæ vacavit ac concioni. Poſtridie Herbipolim (Erebipoſim vocat Celtes) tardiuſculè pervenit, urbem antiquitus celebri fano Dianæ, nunc verò pontificali ſede, principatuque Imperii inſignem. Nec diu latere potuit. Itaque mox magiſtratus Herbipolitanus, & ordo Eccleſiaſticus Canonicorum baſilicæ majoris una præſentantes adventui ipſius per oratores gratulati ſunt. Antiſtes ejus urbis, Princeps Imperii, & Dux Orientalis Franciæ Fridericus, extra urbem in caſtro ultra Mœnum in prærupto monte velut in ſpecula poſito domicilium habebat; vir. ætate provectus, ſtirpe generoſus, ingenio, eruditione, & prudentia inſignis. Huic etiam mox innotuit adeſſe Gulhelmi Ducis, amicitia ſibi conjuncti, filium. Miſit confeſtim œconomum non ſine comitatu, qui ſuis verbis rogaret, ut publica taberna relicta, veniret in caſtrum, ſenem amicum patri, familiæque ſuæ clientem ne ſperneret: indignum ſibi videri, meritorium, ac cunctis viatoribus peregrinisque apertum hoſpitium ſuis laribus præferri. Excuſat Carulus feſtinationem, ſeque ignoraſſe tam vicinum urbi tunc manere præſulem: daret veniam modò, noctem ingruere, omniaque ad cœnam & quietem neceſſaria jam ibidem eſſe parata. Mane ſequenti, priusquam proficiſceretur longius, ipſum ſe venire, atque omnia debita officia humaniſſimo amiciſſimoque Principi præſentare velle. Pollicebatur autem hoc eò lubentius, quò eadem occaſione caſtrum ſitu, operibus, atq; oportunitate loci munitum valde, atque ædificiis peramplum perluſtraret. Juſſit igitur, ut in aurora ſequenti maturius omnia, tanquam in procinctu ad iter eſſent parata: ſe tunc velle ſacro intereſſe apud Antiſtitem, ac deinde proficiſci. Orto autem ſole, cùm templum cathedrale, curiam, locaque urbis inſigniora perluſtraſſet obiter; ne princeps ſenex deſcenderet ad diverſorium, properavit ad caſtrum. Pontem Mœni tranſgreſſo monumentum nefariæ cædis occurrit, ad divum montis Epiſcopo Melchiori Zobello erectum

Operēpyrgium.

Wyrthemium.

Herbipolis.

Antiſtes Herbipolitanus Fridericus.

Monumentū nefariæ

ctum, qui ante annos aliquot eo loci propter religionis Catholicæ,& juſtitiæ defenſionem, à ſicariis quibusdam ad ſenatum iturus crudeliſſimè fuerat trucidatus. Aſcendenti venit obviam Antiſtes, & ſumma cum humanitate ſenex adoleſcentem complexus excepit. Conqueritur feſtivè, comiterque ſibi factam injuriam eſſe, quod alibi potius quàm apud ſe hoſpitium eligere voluiſſet. Omnem culpam in Gimnicum œconomum reiicit, ei dicam ſe ſcribere, & patri reum ſtatuere velle dicens. Si culpam deprecari tamen, & redire in gratiam cupiat; ſe non refragari, modò princeps gratiam viciſſim gratia compenſet, diemq; unum alterumve ſui cupidiſſimo hoſpiti impenderet. Nec deſtitit favorem iſtum efflagitare, donec Carulus addiceret ſe eo die manſurum. ſub conditione tamen, ut ſequenti divinis peractis, prandioque ſumpto, ſua cum bona pace diſcedere, & iter ſuſceptum proſequi liceat. Gratiſſima fuit optimo ſeni hæc principis facilitas. Nec mora, portas obſervari jubet, ne quis comitum elabatur. Mittit in urbem ad diverſorium, mandatque ut famuli omnes reliqui tractentur abundè,nec quippiam ab ipſis accipiatur pecuniæ. Principem imprimis humaniſſimè acceptum nuncio lætiſſimo partæ ad Naupactum contra Turcas victoriæ maritumæ ingentis exhilaratum deduxit ad templum, & Miſſæ ſacrificio ibidem peracto, gratiis deo dictis, circumduxit ad caſtri, palatiique ædificia, ſitum, hortos, munitiones ac propugnacula contemplanda. Intrarunt facibus accenſis Liberi patris ſpelæum amplum, profundum & obſcurum, operarum multitudine & labore in ipſo monte cavatum. Admirantur hoſpites ſtupendæ capacitatis, atque magnitudinis vinaria vaſa è trabibus contignata, circulisque ferreis trecentarum amplius librarum compacta, quorum maximum CL. nonnulla CXL. quædam CXX. culeos Romanos capere, tituli ſingulis inſcripti notabat. Ex more veteri gentis, vaſtis è doliis deprõpta exiguis cyathis nobiliſſima quæque & vetuſtiſſima vina cùm deguſtaſſent advenæ,& prandii tempus appeteret, prodierunt rurſum in lucem, ductusque eſt Carulus ab Antiſtite in triclinium, & ſplendido apparatu acceptus eſt: isque dies variis, doctisque colloquiis,& adoleſcenti Principi non inutilibus exercitiis conſumptus eſt. Poſtridie poſt concionem ſacrumq; ſolemne diei dominicæ, poſtrem ſ epulis

Cædis Epiſcopi Melchioris Zabelli.

Victoria navalis contra Turcas ad Naupactum.

Liberi Patris ſpelæum.

Vaſa vinaria capaciſſima.

prælatorum atque nobilitatis urbanę præcipui ſunt adhibiti, ſuaviter refecti omnes non minus eduliorum, vinorumque excellentium varia, quæ aderat, copia; quàm muſico concentu exquiſito, & doctis prudentibusque ſummorum virorum ſermonibus. Sublatis autem menſis, Carulus diſcedere cupiens, & omnia ad profectionem eſſe parata intelligens, gratias ipſe Antiſtiti Latinis verbis quàm maximas egit; tantaque pro beneficentia, & humanitate, ſuo parentumque nomine cuncta viciſſim gratitudinis officia, quæ præſtari poterant, obtulit. Antiſtes miſſionem flagitanti tandem conceſſit, ſuosque in procinctu jam habens, principem comitari ac deducere officii cauſſa voluit. Igitur equis conſcenſis, magno nobilium ac prælatorum comitatu proſequente, per urbem tubis præcinentibus perrexere, Carulusque ab Antiſtite & ſua cohorte ad ſena uſque ſtadia deductus eſt. Tum rurſus gratiis viciſſim actis, fauſta ac proſpera ſe invicem votis auſpicatis precantes valedixere, & Carulus cum ſuo comitatu pergens, veſperi ad Quinctiana (Quinzingum nunc appellant) pervenit. Pergenti deinde Norimbergam verſus, Marchio Brandenburgenſis Georgius Fridericus, de ejus adventu certior factus, e venatione vicina occurrit obviam, petens ut ad caſtrum ædesque ſuas ſecum deflecteret, ad unius diei conſuetudinem, amicitiamque ſimul fruendam. Multis tamen excuſationibus admodum inſtante Gimnico gubernatore, Carulus tandem obtinuit ne moraretur. Norimbergæ biduo ferè quievit pulcherrimæ urbis viſendæ cauſſa, utque formam ac ſtatum ejus reip. liberæ atque inclytæ cognoſceret obiter, Senatus ex more Principi adventum per oratores gratulatur; vinum & lautia liberaliter præſentat, & ex ordine ſuo duos delegit, qui eum comitarentur, ac ducerent, omniaque viſu digna monſtrarent. Horum alter vir doctus & facundiæ ſingularis, linguarumque peritus erat, qui Italiam, Gallias, & Europæ celebriores provincias non ſolum; ſed etiam Aſiæ magnam partem, & accuratè Cyprum, ac Ægyptum, ſtudiorum ac mercaturæ cauſſa peragraverat. Is verò rectè de omnibus Principem inſtruere potuit. Urbem illam obſcuris initiis, æquitate legum, & recta reip. conſtitutione in tantam ſucceſſu temporum amplitudinem excreviſſe docuit. Cùm enim Hunni latiſſima populatione vaſtarent Europam,

Quinctiana caſtra. Georgius Fridericus Marchio Brandenburgicus. Norimberga.

Vrbis Norimbergenſis exordium & incrementum.

Europam, & ab iiſdem barbaris premerentur etiam Norici, incolarum præcipuas quaſdam familias in Herciniam ſilvam, velut in latebras, profugiſſe: & ubi Pegneſus & Regneſus amnes confluunt, oportuno loco ſedem fixiſſe: atque in colle vicino natura loci firmo, & ab incurſionibus tuto rudi opere caſtellum muniiſſe, tradunt Noricorum annales. Auctam deinde multitudinem eſſe ex vicinis agricolis ac Herciniæ ſilvæ paſtoribus: atque diverſorum morum ac artium ex colluvie non diu pòſt in oppidi magnitudinem excreviſſe locum. Sed cùm fera gens ſine duce, ſine legibus vivens, rapinis ac latrociniis dedita, diu infeſtas redderet vicinas provincias: viſum fuiſſe Imperatoribus Germanis, veteranorum coloniam eò deducere, & caſtrum præſidio munire, latrocinia compeſcere, & inquilinis leges vivendi præſcribere. Henricum Bavarum civitatis formam conſtituiſſe primùm, templo S. Egidii ornaſſe, iura dediſſe, atque caſtrum ampliore muro cinxiſſe, quidam tradidère. Conradum ſecundum Imperio conjunxiſſe, liberamque declaraſſe. Popularem reip. gubernationem ab initio fuiſſe, demonſtrauit. Una tantum civili diſcordia, atque ſeditione, Caruli IV. Imp. tempore in ariſtocraticam eſſe mutatam, ejusdemque tunc auſpiciis rerum gubernacula in poteſtatem patriciorum perveniſſe: & eoìdem hactenus tam æquo iure temperaſſe rempublicam, ut vix ulla memorabilis ſeceſſio, aut perniciosa diſcordia in tanta plebeiorum hominum multitudine, ac gentium diverſitate ſuborta fuerit. In urbe tres ordines eſſe, patrum videlicet, mercatorum, & operariorum ſive plebis. Familias eſſe veteres & honoratiores viginti octo, ex quibus ſemper ſenatus corpus, ſive patrum collegium ſuppletur: Idemq; conſtare ſex & viginti viris. Ex his tredecim magiſtros civium appellari, & de republica ſimul conſultare: alios tredecim populari lingua Scabinos dici, & faſtis ferè diebus jurisdictionem inter cives exercere, aſſidentibus ſemper ſtipendiariis juriſconſultis tribus. Leges avitas ſic velle, ne quis profeſſione juriſperitus, aut titulo doctor, ad ſenatum, aut reipublicæ gubernacula admittatur. Ex bifariam ſic diviſo collegio conſules utrimque ſingulis menſibus renovari, ut unus ſemper ex unaquaque parte ſemel in anno per menſem integrum lunarem, cum inſignibus ſummi magi-

Henricus Bavarus Imp.

Reip. Norimbergenſis ariſtocratica cōſtitutio per Carulum IV. Imp.

Tres ordines in Rep. Norimbergenſi.

Iuriſcōſulti legib. a rep. ſemoti.

Conſul menſtruus.

ſtratus prodeat: atque illa per lunationes tredecim cum annua ſolis converſione in orbem redeant. Eſſe quinque viros ex eodem ordine, qui crimina inquirunt, dijudicant, & noxios puniunt. Eſſe prætorem ſuburbanum, qui ruſticis ac paganis reipublicæ ſubjectis jus dicit. Quæſtores item ærarios ex eodem ordine duos annuatim creari, ſenio, fide, ac probitate conſpicuos, qui vectigalium ac redituum totius civitatis curam gerunt, pecunias publicas recipiunt, ac diſpenſant.

Commune trium ordinum conſilium ducentorum. Dictos omnes magiſtratus, ceterosque alicujus poteſtatis ex ſenatu & ſolo patriciorum ordine conſtitui. Ducentos duntaxat ex tribus ordinibus ac tota civitate quotannis nominari, qui ſemel in anno, & ubi res arduæ poſtulant, à magiſtratibus convocati coeunt, & in commune conſultant.

Mercatorum ordo. Mercatorum ordinem, licet ampliſſimum, à publicis oneribus liberum eſſe, atque immunitatibus multis gaudere: ideoque privatas opes negociationibus variis ex Europa non ſolùm, ſed etiam extremis orbis terrarum regionibus ac inſulis eò, velut in horreum congeri.

Operariorum ordo. Operariorum atque artificum, qui poſtremus & plebejus eſt ordo, nulla admitti in urbe conventicula vel conciliabula, publica aut privata: non epulas ſolemnes aut convivia feſtiva multorum, niſi religionis aut exequiarum cauſſa. Paci etenim publicæ id perniciosum arbitrari, eò quòd ſæpius compertum eſt, factiones ſeditionesque periculoſas pullulare ex ſimilibus plebejorum congreſſibus; dum ebrii inter ſe de rep. diſputant: easdemque multis urbibus libertatem ademiſſe, calamitates ingentes attuliſſe. *Modus cōponendi ſimultates inter cives.* Quod ſi quæ inter plebejos ſimultas aut diſſentio fuerit orta, non ad artium decanos, aut operariorum primarios eam deferri, ſed ad ipſum ſenatum: qui confeſtim duos arbitros legit, qui rem cognoſcant, & privato colloquio pacem & concordiam tentent. Quæ ſi conciliari nequit, controverſiam ad ſenatum evocari, ibidemque partibus, cauſſa dijudicata, non ſine gravi multa ſilentium imponi.

Magna

Magna ſeveritate pugnas, rixas, injurias, & vim privatis illatam, quietis publicæ conſervandæ cauſſa compeſci; ita ut in quinquevirali illo judicio Minoa & Radamanthum ſuas urnas aſſiduè movere, quis diceret: Idipſum in officio plebem quàm maximè continere. A majoribus traditum eſſe dixit, Fridericum III. Imper. ex Italia Norimbergam redeuntem, ingentis obviam ubique effuſæ plebis admiratione motum, interrogaſſe quendam è ſenatu ſibi proximè adequitantem: quanam arte, vel induſtria tantam multitudinem à ſeditionibus aut tumultu continere poſſent? Reſpondiſſe facetè ſenatorem; verbis, & verberibus: atqui ita breviter inſinuaſſe, bonos & ingenuos cives facilè verbis ac rationibus duci poſſe: pravos & ſerviles, multis, atque pœnis gravibus compeſci debere. *Iniuriarum ſeVera Vindicta.*

Hæc ſimiliaque multa pulchrè de ſtatu præclaræ illius reipùblicæ diſſeruit. Princeps Carulus viſendarum rerum cupidus, non ocioſè tempus ibidem trivit: ſed ductoribus à ſenatu ſibi datis uſus, omnia quæ Norimbergæ magnifica habebantur, perluſtravit. Ædes imprimis ſacras religione, ornamentis, aut vetuſtate auguſtiores: vt D. Petri Apoſtolorum principis, corpore & ſepultura S. Sebaldi celebrem, qui primus ejus regionis incolas ad fidem Chriſtianam vitæ ſanctitate pellexit, poſt Caruli Magni tempora. Item S. Laurentii ampliſſimam Baſilicam, & alia loca ſacra viſu digna. Deinde granaria publica tectis ſublimia, & ſpacio, muriſque perampla, granis varii generis plena, & onuſta: in quibus etiam frumenta quædam centum quinquaginta annorum aſſervari ferunt. Oſtenſus acervus nuda adipe granorum fatiſcente ſine folliculis, ex quo quondam Maximiliano primo Cæſari petenti panis eſt piſtus. *Templum D. Petri.* *D. Laurentij Baſilica.* *Granaria publica.*

Vidit armamentaria cum ingenti apparatu machinarum, & tormentorum: tubos æneos ſtupendæ magnitudinis, ferratis rotis impoſitos, & ad turres & mœnia diruenda paratos: porticus militarias infinita multitudine haſtilium ac telorum inſtructas: Quæ omnia particulatius hic referre, longum nimis eſſet. *Armamētaria publica.*

Nec piguit urbis ambitum octo milium ſpacio patentem magna ex parte circumire, quadrato ex lapide ſe- *Vrbis ambitus.*

ćto ſtru-

ĉto ſtructas ambitioſè portas, mœnia duplicia, lataque, & propugnacula ſpacioſa, foſſasque profundas perluſtrare, turres aſcendere. E quibus quàm maximè placuerunt equis mille quingentorum circiter paſſuum intervallis diſpoſitæ in interiore pomœrio exurgentes in altum ſupra muros & tecta, forma rotundæ, & magnæ ſpiſſitudinis intus machinis bellicis æneisque tormentis armatæ: quæ tanquam ſpeculæ, foris valles, & colles, omnemque vicinam regionem detegunt, ne quid hoſtiū alicubi in latebris deliteſcat, quod non ferreis tormentorum globis procul arceri poſſit. In urbe quidem fora plateasque præcipuas aperiunt, ad inimicos concurſus, atque civiles tumultus repentè exortos ex his diſturbandos. Aſcendit deinde Princeps ad caſtrum Cæſareum per ſcalas è petra exciſas, viditque Cæſarum aliquot, & Regum Romanorum domicilium; Palatinas aulas; cænationes laqueatas amplitudine patentes, & ornatu locupletes; Friderici Cæſaris hortos penſiles, pilis lapideis impoſitos, ſacellum Cæſareum in arce picturis artificioſis, & divorum imaginibus auguſtum, puteum in vertice collis exciſum è ſaxis, tantæ profunditatis, ut aqua viſum fallat, cujus tamen aqua rotis machinariis miro ingenio factis magna facilitate extrahitur. Vidit domum frumentariam & propugnaculum in arce veteri, & ſpeculam regionum in ſummo colle turrim vaſtæ molis altiſſimā, Sigiſmondi Imperatoris conſenſu eò loci intra menſtruū tempus ſumma feſtinatione, & infinitarū manuum magna celeritate properantiū labore ſuſcitatā, quæ in ingentem cæli terræq; tractū viſum extendit. Deſcendenti occurrerunt ad radices collis magnificæ & regiæ domus, diverſoriaq; ſpacioſa, quæ Cæſaris familiā & amicos magnificentiſſimè recipere poſſunt. Ductus poſtea ad domum ſenatoriā, tantæ amplitudinis & magnificentia, ut in ea ſæpè totius Germaniæ Principū, ac legatorū comitia & conventus, Imperatorum auſpiciis convocati habeantur: ſolemnes alioquin civium nuptiæ, chorearum ſpectacula publica magna cum hominū frequentia celebrentur. Ibidē oſtenſa Carulo dives & munda ſupellex, aulæa, ſedilia, menſæ, ac ſculpturæ inſignes, tabulę precioſæ, hiſtoriarum variæ & raræ picturæ. Caruli Magni ac veterum Principum imagines ad vivum effigiatæ, aliaque multa viſu digniſſima. Hisque omnibus perluſtratis, Carulus, cùm

Turres.

Caſtrum Cæſareum.

Turris altiſſima Sigiſmundi Imperatoris.

Baſilica & aulicorum diverſoria.

Curia.

Car. Magni effigies.

cùm ſenatores comites ſuos prandio accepiſſet, pomeridiano tempore diſcedens per Herciniam ſilvam, ad tertium miliare profectus eſt, atque in municipio quodam pernoctavit. Tertio autem Idus Novembres Ratisbonam pervenit, urbem antiquam & populoſam, Bojorum olim metropolim, qui à Romanis Italia pulſi, in Germaniam migrantes, Strabone teſte, Herciniæ partem & Iſtro vicina loca occuparunt, & apud Tauriſcos ſedem fixerunt. Alluit autem hanc Danuvius, quo loco Nabam, Labaram & Imbrem amnes recipit. Ab imbre, populari idiomate, & vernacula lingua Regenſpyrgum appellant: Latinè autem Ratisbonam, quod in illo trium fluviorum concurſu navibus, & ratibus bonam & commodam ſtationem præbeat. Propterea bellici apparatus ſedem, maximi principes aliquot olim hanc ſibi fecere, quòd comeatus undequaque importandi per amnes ibidem confluentes habeat magnam facilitatem. Tiberium Cæſarem bello Vindelico & Illyrico coloniam eò deduxiſſe, & Tiberianam nominaſſe quidam volunt, & ad cuſtodiam limitum firmaſſe ſtatione continua legionis IV. Italicæ, & nuncudatam propterea quoque Quartanorum coloniam. Ceterùm conſtat Carulum Magnum Imperatorem liberata jugo Longobardorum Italia, eorumque rege Deſiderio capto, cùm adverſus Taxillonem Bojoariæ regulum, Deſiderii generum, ejusdemque confœderatos Hunnos duceret exercitum, & Taxillonem metu ſeſe ſuaque omnia dedentem, captis obſidibus, clementer accepiſſet in gratiam: Hunnos perduelles, Chriſtianæ religionis hoſtes maximis cladibus ad internecionem deleviſſe, & Ratisbonam eodem bellorum turbine involutam vi cepiſſe, atque ad Chriſtianam religionem compuliſſe. Succeſſu deinde temporum urbs illa bonis legibus conſtituta plurimum incrementi cœpit: quamvis aliquando principum Germanorum bellis civilibus variè cladibus fuerit affecta. Propter ejus urbis oportunitatem & annonæ facilem copiam, crebros omnium ordinum Imperii conventus Auguſti Cæſares eo convocare ſolent. Excipitur autem in hac urbe Carulus Princeps à nobilitate ac magiſtratibus magnificè, vino ac lautiis honoratur in hoſpitio: nec non muſico concentu tubarum, adventus ejus ſalutatur. Ipſe deinde profectionis ſuæ rationem in reliquum itineris mutare volens, conſti-

Ratisbona.

Nominis ratio.

conſtituit navigio per Danubium amne ſecundo defluere Viennam, ubi Cæſarem avunculum, Maximilianum hiematurum intellexerat. Atque ea quidem via non ſolùm commodius, ſed etiam multo citius, quàm terreſtri itinere proficiſci poterat: eo quod Danubius rapido curſu meandros, & flexuras ſuas, licet admodum tortuoſas large compenſet. Equis etiam interea diuturno labore fatigatis, quietis nonnihil dare conſultius viſum fuit. Fit igitur apparatus, & naves in hunc uſum magna diligentia fabricari juſſæ ſunt. Carulo Principi imprimis unam parārunt tantæ capacitatis, ut cohortem ſuam commodè ſimul veheret, & duo cœnacula haberet, menſis, ſcamnis, & ſedilibus inſtructa, vitreisque feneſtris perſpicua. Quales olim naves, eò quod maris, aut amnium eſſent palatia, & aulicam cohortem capere poſſent, aulonas appellarunt, ut Ethicus Iſter memoriæ prodidit. Nec erit admodum forma thalamego patris ſui diſſimilis, ſed ſ[illegible]nedr[illegible]m in teſtitud ne ſuperiore non habebat, nec auro, coloribusq; depicta erat. Fabricarunt ſimul alias duas, hippaginem quippe cum ſtabulo vehendis equis aptam, & ſitophorum cum penuario & culina: tantæ amplitudinis ambas, ut non ſolùm familiam, ſervitia, commeatum, inſtrumentaq; neceſſaria caperent: verumetiam omnia itineris impedimenta, quæ plauſtris antea vehebantur, in carinis facilè ſuſciperent. Adjunguntur actuariæ ſcaphæ duæ ad commeatus ſubvehendos. quandoquidem navibus, ne quid moræ interponeretur, prandere, & cænare magis commodum videbatur eſſe. Dum igitur parantur cuncta ad navigationem neceſſaria, Carulus Princeps de ſucceſſu itineris ſui, & à quibus honorificè invitatus & exceptus fuiſſet, patri ſuo literas ſcribit: rationes impenſarum itineris cum œconomo ſuo recognoſcit: & quæ in urbe viſu erant digna, diligenter perluſtrat. Imprimis baſilicam S. Petri peramplam & magnificam, cujus ſedem pontificialem Wolfgangus, & Erhardus epiſcopi, propter vitæ ſanctitatem, & crebra miracula olim in Divorum numerum relati, nec non Albertus Magnus ſui ſæculi in literis & philoſophia phœnix unicus, plurimum illuſtrarunt. S. Emerammi monaſterium vetuſtate, & ædificiis auguſtum, ab Arnulpho Imperatore muris incluſum & adornatum: in quod ipſe victor à Normannorum ca-

Danubii navigatio. *Navalis apparatus Caruli Principis.* *Aulona.* *Hippago.* *Sitophorū.* *Actuaria ſcapha.* *Baſilica S. Petri.* *S. Emerammi monaſterium.*

rũ cęde rediens, Dionyſii Areopagitę oſſa tranſtuliſſe dicitur, cum libro Evangeliorum aureis literis ornatiſſimè deſcripto. Vidit Danubii pontem lapideum è quadratis ſaxis eleganter extructum, qui civitatem cum ſuburbio jungit. Atque his omnibus jam perluſtratis, ad Danubii ripam deſcendit, ut ratibus impoſitas molarum aquarias machinas videret, magnæ induſtriæ & ingenioſæ inventionis officinas nullo manuum auxilio, ſed aquarum [illegible], & verſatilium rotarum labore continuo, nocte dieque ad nutum unius hominis operantes. Lignariæ moletrinæ (ut M. Catonis utar vocabulo priſco) tunc oſtendebant, ut vaſti ponderis trabes, arbores etiam immenſæ ſua ſponte ex undis exurgentes in tabulata ac pontes, ſeſe ſtridentibus ſubſilientium, ac multiplicium ſerrarum dentibus ingerunt, atque in plures uno tractu brevi temporis ſpacio tabulas partiuntur. Chartariæ monſtrabant, quo pacto tabium pluribus pictillis magno ſtrepitu linteorum fragmina tunduntur & in pultem conteruntur: utque ex hac candidiſſimæ & tenuiſſæ chartarum paginæ, in quibus omnis ævi memoria permanet, facilè ac feſtino labore formantur. Quarto poſt adventum die, rebus expeditis diſcedere Ratisbona Carulus volens, & ſecundo flumine deſcendere, medicum & chirurgum patris dimiſit cum literis: & ſlopetanos equites, qui cauſa præſidii comitabantur, domum remeare juſſit. Ipſe ad XVIII. Kalendas Decembris prandio ſumpto cum ſuis naves conſcendit, atque veſperi ad caſtra vetera Danubiana pervenit. Relictis poſtridie in dextra ripa Auguſtæ Aciliæ ruinis, aliiſque caſtellis, ſequenti die tardius appulit urbem pulchram, epiſcopatu inſignem, & mercimoniis opulentam, quam Paſſaviam nunc appellant à tranſitu; vulgari Italico potius, quàm Latino vocabulo: quod undequaque, propter trium fluviorum concurſum, merces ibi plurimæ transvehantur, Nam Oenus ex Alpibus à meridie profluens, & partem urbis ſecans Danubio ibidem miſcetur, & ex altera ripa Niger, quem & Ilicium vocant, à Septentrione proveniens ex Hercinii ſaltus paludibus ac montibus. Hunc in fuſcis aquis ſuis etiam uniones proferre tradunt. Quidam olim Patavium dictam urbem fuiſſe volunt, alii Bojodurum Ptolomæi putant eſſe. Carulus Princeps cùm poſtridie manę

Aquariæ machinæ in Danubio.

Moletrina lignaria.

Chartariæ moletrinæ.

Caſtra Vetera Danubiana Auguſta Acilia.

Paſſavia.

Septentrio.

Divi Stephani templum. mane Divi Stephani, ſummum templum marmoreis operibus pulcherrimum, magnificentiſſimeque adornatum viſitaſſet, & alia ejus urbis inſigniora perluſtraſſet; naves conſcendit, rectà pergere Viennam cupiens. Sed interceptus *Catharina Sigiſmundi III. Poloniæ regina Caroli matertera,* fuit materteræ ſuæ reginæ Polonorū Catharinæ Sigismundi III. humaniſſimæ atque optimæ heroine diligentia, quæ *Lentia nūc Linxia.* Lentiæ ad ripam Danubii (ut eam urbem vocat provinciarum populi Rom. liber, Linxiam nunc vulgó dicunt) in caſtro Archiducum Auſtriæ, in morem viduæ cum frugali & ſelecta familia vitam ſanctiſſime degebat. Hæc Caruli adventum per ſuos, variis ad ripam locis obſervari mandarat. Quare ſub occaſum ſolis ejus orator actuariola biremi ad aulonam Principis acceſſit, & Illuſtriſſimæ reginæ nomine gratulatur adventum: rogat, & poſtulat cognationis arctæ, ** Matertera, mater altera.* & ſanguinis jure ne prætetlabatur: ſed ut matri * alteri copiam viſendi ſui præſtaret, admodum cupidæ chariſſimam ſororem ſuam multis annis non viſam in filio recognoſcere, & amplecti. Refragari votis, ac petioni amantiſſimæ materteræ Carulus non potuit. Sed quia in ſerum dies *Erfertium.* jam vergebat, ea nocte Erfertii quartọ à Lentia miliario ſubſiſtere in hoſpitio deſignato, ubi jam antè omnia parata erant, decrevit: & mane ſequenti ſolemne diei dominicæ ſacrum audire apud reginam materteram. Hoc igitur cum reſponſo dimiſit oratorem: Neſcire ſe verbis exprimere, quam grata ſibi ſit Illuſtriſſimæ reginæ materteræ ſuæ benevolentia. Illam quidvis poſſe præcipere, ſibi ipſius mandatis æquè ac maternis parendum eſſe. Nefas exiſtimari poſſe, niſi vel ſua ſponte veniret, & ſua debita obſequia, ac parentum ſuorum nomine ſalutem, atque officia præſentaret. Quod ipſum mane ſequenti ſe facturum, & ad mandata Illuſtriſſimæ Reginæ materteræ ſuæ præſtò futurum ſpondet. Poſtridie Carulus proſpera navigatione *Ut Lentiæ exceptus Carulus princeps.* Lentiam appulit tempeſtivè, repperitque ante urbem in ripa ſub caſtro reginæ œconomum, & familiares aliquot ipſum expectantes: Aſtabat equus ſtragulo holoſerico, & aureis phaleris ornatiſſimus, qui Principem veheret. Mox ſalute dicta & congratulatione invicem facta, in caſtrum aſcendunt. Regina in infimis ad aream Palatii ſcalis, cum decoro ſtolatarum comitatu, ſororis ſuæ filium peramanter admodum, atque benignè excecipit, ſingulisque nobilium

hu[illegible]tum ipſius dexteram porrexit, velut grati adventu[illegible]um. Ducuntur in palatium, ubi regina Carulum [illegible] ſecum juſſiſſet, & de parentum proximorumq; [illegible] valetudine, ſtatu & rebus privatis multa ſuavi[illegible] inſtare quam primum cœpit, ne feſto die [illegible]o proficiſceretur: ſed ſervitio potius divino ac [illegible] vocaret: neque etiam ſuo erga ſororem amori tam [illegible] converſationis ſpacium ſatisfacere poſſe. Haud difficulter, quæ voluit, impetravit, mandatumque confeſtim, ut c[illegible] miniſtri e navibus migrarent in urbem, & reginæ [illegible] tractarentur. Interim Carulus Princeps in cubic[illegible] mutandarum veſtium cauſſa cùm ſeceſſiſſet parumper, ad Reginam deinde reverſus, cum ea ad Miſſæ ſacrificium [illegible]meridianum perrexit, quod in Palatii ſacrario cum ſolemnibus ſacerdotum cæremoniis, muſicoque cantorum o[illegible]umque concentu factum eſt. Tractatus deinde re[illegible] epulis apud materteram Princeps Carulus, atque ejus co[illegible] ſumptuose convivio excepta eſt in Palatio. Totusque dies, pomeridiano ſacro peracto, tranſactus eſt hilarit[illegible] in converſatione mutua: nec quippiam à Regina prætermiſſum eſt, quo gratiſſimum hoſpitem, ejusq; comitatum recreare poſſet. Mane ſequenti Carulus Princeps accepta diſcedendi licentia, chariſſimæ materteræ ſuæ ſupremum Vale dixit: quam non amplius poſtea videre ſibi cont[illegible] hanc Deus Opt. Max. ex humanis quarto poſt menſe ſublatam beatorum ſedibus intulerit. Ipſe cum ſuis ad naves deſcendens, iter eſt proſecutus, ac tertiis ſtati[illegible]s Ne[illegible]yrgum clauſtralem pervenit ad radicem Cæſii mont[illegible] qui Noricos a Pannoniis diſtinguit, & vina ſui ne[illegible] optima producit. Eaq; de cauſſa nunc Calvum, nunc Cæſium [illegible]: quod ſilvis cæſis majore ex parte ſit cultus vineis. Oppidum exiguum, monaſterio peramplo, vetuſto, & *Principum* Auſtriȩ donariis locupleti celebre eſt, & duo[illegible] milium Germanicorum ſpacio dumtaxat à Vienna [illegible]. In montis cacumine caſtrum ingens antiquum, velut ſpecula Danubio imminet, & quam longiſſimè viſum in Pannones & Noricum protendit: olim Principum ſedes, [illegible] deſertum, ac patrum memoria machinis bellicis dirutum, cum Vienna muniri cœpiſſet: ne videlicet hoſtes barbari magnus ſæpe copiis regionē latè populabundi vaſtantes,

Neopyrgus clauſtralis.

Cæſius mõs.

locum munitiſſimum velut propugnaculum ſibi occuparent. In oppido iſto Carulus Princeps biduo quievit, dum ejus œconomus Gimnicus Viennam præcurrens hoſpitum jam ante conductum annona, rebusque neceſſariis inſtruit. Atque interea ejus adventus avunculo Cæſari innotuit, quem magnopere ſibi gratum eſſe demonſtravit. Octavo igitur Kal. Decembris Viennam Pannonicam, quam Vindebonam veteres vocabant, appulit cum ſuo comitatu hora poſt meridiem tertia, Appellenti ad urbem Carulo, Imp. Cæſaris filii duo majores natu, Rudolphus & Erneſtus, obviam venerunt cum omni nobilitate & aulico comitatu. Fit occurſus ante urbem ad pontem Danubii. Cæſaris filii mox equis deſcendentes accedentem cum ſuis Principem perquam humaniſſime ſunt amplexati, & adventum incolumem gratulati. Ipſe nimium honorem declinâs, & præter meritum expectationemque ſuam eá omnia fieri proteſtatus, Germanicis verbis gratias agit utrisque quam potuit accuratiſſimè. Et cùm ceteros qui aderant Principes, ac magnates obiter ſalutaſſet, receptus inter fratres magna cum pompa equitum amplius ducentorum per urbem mediam ductus eſt ad palatium, tubis præcinentibus. Fit nova in atrium aſcendenti congratulatio in circumfuſa turba. Duo minorennes enim Cæſaris filii Matthias & Maximilianus, relicto Muſarum ſuarum gymnaſio, mox obviam cum ſuis occurrunt, & non antea viſum amitinum ſuum magno cum gaudio ſalutantes; adventum ejus ſibi gratiſſimum eſſe, voce geſtibusque teſtantur. Atque ita chariſſimorum pignorum caterva ſtipatus pergit ad Cæſaris avunculi larem familiarem. Sedebatis pedibus æger in cubiculo ſalutatorio, legatis principum aliquot, & aulæ præfecto majore, domeſticisque nobilibus nonnullis aſtantib⁹. Acceſſit princeps Carulus quatuor amitinis, Cæſaris ipſius filiis, comitatus, & venerabundus Imperatoriæ majeſtatis dexteram exoſculatus, Germanicis verbis parentum, ſuo, ſuorumque omnium nomine ſalutem, & omnia quæ præſtari poſſunt obſequia, præſentavit; utque inter aulica Palatii ſui miniſteria reciperetur, oravit. Cæſar adoleſcentem excepit amantiſſimè, & felicem adventum gratulatus, eum ſibi jucundiſſimum eſſe demonſtravit: obverſari jam

Vienna Pānonica.

Carulus ut Viennæ ſit receptus.

Primum Caruli Principis cū Cæſare colloquium.

Cæſaris erga Carulū benignitas.

jam nunc ſuo ſororis dilectiſſimæ jam diu non viſæ, atque ſo[illegible]ſſimi memoriam, ac imaginem: non Palatino-[illegible], ſed liberorum ſuorum numerum præ-[illegible] ſibi adductum videri. In horum ſodalitate, & [illegible] familiari verſaturum ipſum ſemper. quo fra-[illegible] conſuetudine fraternus etiam inter eos coaleſcat. Hæc [illegible] mandat etiam filiis, uti Carulum deinceps, non [illegible]ſanguinei aut amici, quàm fratris habeant loco. [illegible]trovocari etiam comitatum ipſius juſſit, & ordine ac-[illegible]ibus ſingulis læto ac placido vultu dexteram illam [illegible] ſingulam amanter in grati'adventus ſignum porre-xit. [illegible] peractis, cùm Carulum Principem familiariter [illegible] parentum, fratris, ac ſororum valetudine, ſtatu [illegible]lu percunctatus eſſet: eum tandem jam immi-nente nocte cum magno Principum ac nobilium comitatu ad hoſpitium remiſit. Poſtridie cum dies eſſet feſtus domini-cus, ſummo mane rurſum ad aulam perrexit, & à Cæſare ductus eſt ad ſacram concionem, ad templum D. Auguſti-ni [illegible]o contiguum, ubi in oratorio ſedendi locum apud [illegible] Carulo Cæſar adſignavit. Concione finita, ſi-m[illegible] Palatium redeuntes, Auguſtam Imperatricem Ma-[illegible] conjugem ad ſolemne Miſſæ ſacrificium duxe-runt, [illegible] Cæſare commendante, Carulus Princeps per-a[illegible]tur. Cùm jam Miſſæ ſacrificium Muſicorum chorus [illegible] decantaſſet, & Cæſarem, uti moris eſt, ad pran-dium [illegible] Auſtriaci Principes: majores natu Rudol-phus & [illegible]tus Carulum invitarunt, totamque cohortem [illegible]um Gimnicum, inſtitutorem Pighium, & mi-niſtros [illegible] nobiles in Palatio detinuerunt, ſplendidoque conviv[illegible]unt. Cumque jam dies ferè hilariter & ami-ce tradu[illegible]e let, Auſtriaci Principes ambo non ſolum Ca-rulo Principi humaniſſimè valedicere, ſed omnes etiam mi-niſtros dextera ſingulis porrecta, comiter admodum di-[illegible]re. Sequentibus porro diebus Chriſtiani orbis Princi-p[illegible]legati, ac oratores Carulum honoris & officii cauſſa v[illegible]e cœperunt, qui apud Cæſarem continuè moram tra-[illegible]t & ſinguli ad ejus hoſpitium cum honorifico & amplo [illegible]tu comeantes, illi ſuorum Principum nomine non ſo-lum felicem ac lætum adventum ſunt gratulati verùm & [illegible]iam. & omnia Principibus digna officia, obſequia-

Comitatum Caruli Cæſar videre & recognoſcere volut.

Locus in oratorio attributus Carulo.

Auguſtam Imperatricem Carulus ſalutat.

Primũ Caruli prandium cum Principibus Auſtriacis.

Legati Principum honoris ac amicitiæ cauſſa Carulum viſitant.

que

que præſentarunt. Adfuerunt autem imprimis Pii V. ſummi Pontificis internuncius Joannes Delphinius Venetus, Epiſcopus Torcellanus, vir ut eruditione, conſilio, atque prudentia, ita & humanitate ſumma præditus. Mox etiam oratores regum maximorum; Hiſpaniæ videlicet, Franciſcus Hortadus à Mendoza, Comes Montis acuti: & non diu poſt alter in Poloniam ejusdem regis nomine iturus Petrus Fagiardus, Marchio Veloſius, ambo ob eximiam prudentiam, eruditionemque ſingularem non minus, quam nobilitate præclari. Item oratores regum Galliæ atque Poloniæ, nec non reipublicæ Venetæ. Inſuper junctorum affinitate Ducum Ferrariæ & Mantuæ. Horum veſtigia poſt ſequuntur cujuscumque nationis externi Principes alii, qui tum præſentes in aula fuere: & quicquid alicujus nominis procerum aderat. Quarum omnium orationibus Latinis reſpondit ipſe Latinè, & Germanicis Germanicè: non ſine dexteritate & gratia, quemadmodum in itinere exorſus fuerat facere, formulas dicendi commodas prius ipſi, ut dictum eſt, præſcribentibus Gimnico, & Pighio; quò eas antea nonnihil memoria conciperet. Tum autem multo accuratiùs indies ejus mores, geſtus, elocutionemque formarunt: diligentiſſimè ſemper admonentes, ſingulorum gradui, dignitati atq; ordini, qua ratione ſatisfacere poſſet: quomodo formulas rogandi, reſpondendíve ac cujusq; dicta invertere & accommodare pro occaſione deberet. Et quo fieret in dicendo ſecurior, & in converſatione commodior & affabilior. viſitatione illa ſolemni Principum, oratorumque finita; decretum, ut ipſe viciſſim ejus aulæ præcipuos quosque Principes & proceres ſingulatim domi viſitaret: honores refundendo, pares redderet & gratias ageret: amicitiam ac officia honeſta quæcunque, ſuo parentumque nomine præſentaret: Gratitudinem vero ſuam regibus ac principibus conſanguineis ipſum ſe literis propriis teſtari velle, legatis eorum affirmaret. Itaque his obeundis officiis triduo, quatriduóve impendit operam. Interea autem Gimnicus & Pighius his initiis adoleſcenti, & imperito rerum Principi ſalubrem inſtructionem fore neceſſariam exiſtimantes, ſedulò inculcare, ſui gradus ac ordinis uti memor ſemper eſſet; parentum, ac majorum imaginibus, ac ſummo ſplendori, virtutibus ſatisfaciendum ipſi eſſe. Perſuaſum haberet; non amplius domi ſe

Aulica converſationis prima inſtitutio.

Rependit honorũ vices Carolus Principib⁹, & legatis.

Paræneſis.

in [illegible]libus inter patris familiares aulicos, aut συμπαίζ- [illegible] verſari, ludere, & jocari ſed Prodicii Herculis ſui exemplo, Voluptatis jucunda via relicta, difficilem ac arduam Virtutis callem ſcandere ipſum jam cœpiſſe. Moxque [illegible]torum eſſe, velut in theatrum quoddam orbis terrarum ampliſſimum, & virtutum vitiorumque arenam [illegible] in modum contentioſam. Ubi concurſus, ut mul[illegible] ordo Principum; ita & diverſarum opinionum [illegible]que ingenio magna varietas ſemper eſſe deberet, & ubi ipſe cunctis conſpicuus haberetur. Obſervatores [illegible] gentium oculos ubique vigilare, ſed in aulis [illegible]um Principum imprimis. In has confluere non ſolum nobilitate, ſanguine, fortuna, vel opibus ſublimes; verum etiam ingenio, prudentia, literis & varia rerum experientia inſtructos, & præclaros homines. Tales magnopere Principes ſummos quærere, & ſeligere, ad legationum munera obeunda, emunctæ videlicet naris, ac ſum[illegible] viros, rerum peritos, in obſervandis rebus ſingulis diligentes. Hos eſſe Principum oculos emiſſitios, aures, & manus longas. In his igitur adventus ſui initiis ipſum [illegible] debere certa ac pulcherrima famæ exiſtimationis[illegible] fundamenta jacere. Nec difficile hoc fore, ſi ſeſe [illegible]us accommodet, & heroicè ſemper, ut adoleſcentem [illegible] Principem decet, cum extraneis converſetur. Ceterùm [illegible] ſumma cura ac diſcretione faciendum hoc eſſe. Mor[illegible] aulæ quidem obſervantem, & planè gnarum [illegible] eſſe oportere: ſed mentem prorſus ab aulicis vitiis, [illegible]ne, ſuperbia, luxu, ceteriſque impuritatis ſecibus [illegible], ac alienam ſervandam eſſe. Pulchrè Maronem Virgilium, cùm, quid ageret, aliquando rogaretur, reſpondiſſe, ex Ennii ſtercoribus flores ſe colligere. Idipſum imitandum eſſe non ſolum in literarum ſtudio, verùm imprimis etiam in convictu, in vitæ communis actionibus quibuscunque: ut videlicet optima quæque ſeligamus nobis imitanda, pulchra amplectamur, ſordes ac vitia turpia rejiciamus. Si hoc probo cuique curandum ſemper eſt in privata converſatione, quantò magis adoleſcenti Principi, in aulicæ vitæ corruptelis maximis? Funiculum rationis ac virtutis Dædalæum bene firma manu ducat in tam cœco labyrintho neceſſe eſſe, ni velit mox aberrare, & ſemet per-

Hercules Prodicius.

Aula, theatrum arena.

Corycæi in aulis.

Principum legati quales.

Quo pacto Carulus ad gloriæ culmen ſcandere poſſet.

Diſcretionis clypeo pectꝰ muniendũ.

Selectionis cura quàm neceſſaria ubiq; ſit.

Funiculus rationis ac virtutis retinendus in labyrintho.

dere. Hunc autem quo ſecurius teneret, & certiore paſſu graderetur Carulus Princeps: paucas eidem regulas præſcripſere Gimnicus, & Pighius: Ut videlicet in congreſſibus & converſatione prȩberet ſe cunctis humanum, comem, & affabilem: non tamen cunctis æquè familiarem. Senio, gravitate, prudentia, & auctoritate conſpicuis honores ubique deferret: atque imprimis abſentium Principum legatis. Nil temerè quippiam apud hos effutiret; ſed talem ſe moribus linguaque ſemper gereret, qualis apud Principes ipſorum; & exteros populus haberi ipſe cuperet. Quod enim horum cuique de ipſius moribus perſpectum erit, hoc jam regna, ac provincias paulò pòſt eſſe narraturas. Mores uniuſcujusq; diligenter inſpiceret, maximè ſui gradus Principum: Horoicos, modeſtos, atque elegantes amplecteretur, imitareturque: arrogantes, ſuperbos, & ambitioſos rideret, & rejiceret. Virtutes hominum magis, quàm ſtemmata, natales, opes, aut apparentem auri purpuræve ſplendorem admiraretur, æſtimaretque. Gloriam & exiſtimationem virtutis ac honoris, rebus omnibus anteferret. Nihil ageret, diceretve in publico; niſi prius penſitatum, an laudi, aut vitio cedere debeat. Dedecora & probra prorſus fugienda eſſe: atque imprimis ebrioſorum, aleatorumque conſortia. Quæ vitia, quantopere parentes ipſius deteſtari ſemper ſoleant, notum illi eſſe. In colloquiis ac ſermone familiari ſuos cuique titulos, ac honores obiter attribueret. Nō anxiè aut curioſè tamen; ne videatur adulari, aut ambitioſè dicere. De religionis Chriſtianæ controverſiis hodiernis diſputationes niſi doctorum, & piè catholicorum hominum auſcultaret: hæreticorum verò conſuetudinem, nec nō adulatatorum, delatorumque omnium, non minus ac noxam & peſtem averſaretur; mentis aures, ad talium voces Sirenarum cantu periculoſiores obturaret. Maximis enim calamitatibus hæc portenta ſuo conſilio ſummos ſæpius Principes involviſſe, atque indies involvere. Hos fluctibus abditos ſcopulos ſumma cura vitandos ei eſſe, niſi naufragium facere velit. Habere quidem ſuas notas, quibus cognoſcantur; ſed ab his duntaxat facilè, qui ſano integroq; vigent judicio: ab adoleſcentibus, & imperitis difficillimè. Oportere igitur Principem adoleſcentem inter corruptos verſantem adverſus hujuſmodi pericula nativam indolis ſuæ probita-

Præcepta morum Carulo data.
Perſonarũ, ac morum delectus.
Virtutis ſublimitas & pretium.
Linguæ temperamentum.
Hæreticorum & adulatorum averſatio.

Quo clypeo muniēdum pectus adoleſcentis Principis adverſus hæreticorū iacula.

probitatem ſumma cura tueri. pectus animumque duplici muniat thorace. Primum adverſus hæreticorū veneno tincta jacula, zelo pietatis orthodoxæ, Catholicæque fidei, & avitæ religionis a majoribus traditę, & tot antea ſæculis ſanctiſſimorum patrum conſenſu, atque conſiliorum decretis, per univerſam Chriſti eccleſiam confirmatæ reverentia. Et munimentum probe, ſi memor eſſe velit divini cōſilii, quod Paulus Apoſtolus Timotheo ſuo dedit, mandans ut depoſitum cuſtodiret, devitaretque vanas vocum novitates. Sæpius autem nuper declaratum fuiſſe, quantam hæc verba contineant energiam, & quanta cura conetur univerſalis eccleſia divinum Chriſtianæ fidei canonem ex ore Dei conſcriptum, & per veterum patrum traditiones conſervatum, conciliorumque generalium chirographis obſignatum, & apud ſe depoſitum ab omni novitate inviolatum conſervare. Novit enim fas eſſe, ut priſca illa cœleſtis philoſophiæ dogmata pro temporum ſtatu expoliantur, limentur, & mundentur abuſuum ſordibus: ſed nefas prorſus eſſe ut commutentur, nefas ut detruncentur aut mutilentur. Nam ſi novitia veteribus prę-ferantur, prophana ſacratis miſceantur; brevi futurum, ut Chriſtianæ religionis nitidum numeriſq; omnibus abſolutiſſimum corpus turpiſſimis nævis non ſolùm deformetur: ſed membrorum ac partium nulla proportione mōſtroſum penitus debilitatur, corruat, ac pereat: Hęc ſi prorſus ſibi perſuaſerit, & mente conſtanti retineat, hæreticū a vere catholico diſcernere, haud difficilè ipſi fore. Illius enim animus ſcabioſa novitatum profanarū prurigine ſemper irritatur, atq; ideo antiquitatis ſcita faſtidit, eccleſiæ ſupremam auctoritatē contemnit, de receptæ fidei præcipuis articulis levium hominū temerarias opiniones ſacrarum literarum fuco palliatas laudat, amplectitur, & nihil aliud quàm reformationes novas, novum lumen crepat. Hic verò divinis oraculis inſiſtens ex tutiſſimo Catholicæ fidei portu diverſis opinionum procellis non ejicitur, univerſalis eccleſiæ corpori firmus adhæret, capitis auctoritati cedens, & obediens. depoſita ſanctorū patrū, & antiquitus eccleſiæ commiſſa reverenter ſervat; ſuper judicantē non judicat; nec ſcindere ſepem, aut à patribus poſitos terminos transferre tentat. Hunc audiendum, & obſervandum in religionis diſceptationibus: illius è contra cœleſtis eloquii melle litos gladios omnino vitādos eſſe.

Quibus notis hæretici cognoſci poterit.

Pij & catholici hominis nota.

Et quidem hac infectum tabe à conſuetudine familiari procul arcendum eſſe, fugiendumq́; non minus, quam viperæ venenum, aut aſpidum afflatus: quandoquidem ſeditionum fomenta in ſinu, & belli civilis facem lingua ſemper ventilet.

Quo clypeo muniēdum pectus adoleſcentis Principis adverſus adulatorē. Philautiæ malum.

Adverſus alterum hoſtem adulatorem thorace virtutis animum armare non minus oportere, & pectoris ſcrinium aureo Pythii Apollinis oraculo, NOSCE TE IPSUM. tanquam firmiſſima ſera quadam adverſus philautiam occludere. Non poſſe enim non eſſe philocolaca, vel adulatorum amicum, qui vehementer eſt amans ſui. Hunc enim eſſe ſui æquum judicem, & aſſentatorium venenum diſcernere, aut cognoſcere non poſſe. Quod vitium ſi ſordidos & humiles ſolummodò impeteret; haud ferè rem adeò damnoſam, nec perinde peſtilentem.

Quaſnam conditiones hominum quærat adulatorū malū.

At ingenia generoſa, gloriæque cupida, proba & humana facilium recipere adulatorem, & receptum alere; non ſecus ac ligna tenera, ac dulcia, teredines, aut corpora juvenilia ac ſuccida pediculos. Quorum hi diſcedunt primùm à morientibus, & corpora relinquunt, ſimul atque ſanguis congelaverit, quo paſci ſolent: illi autem ligna non prius, quam ea penitus terebrarint, corruperint, & in pulverem diſſolverint. Sic videre nos ſemper adulatorem non eſſe comitem pauperum, aut ignobilium, ſed Principum & ingentium familiarum, & ſimul negociorum publicorum morbum, ac ruinam exiſtere: adeo ut ſæpenumerò regna quoque ſubvertat, atque imperia. Nec eſſe quærenda longe ejus mali exempla. Præ foribus etiam, proh dolor, noſtro verſari ſæculo multiplicia.

Quātæ difficultatis ſit noſcere & avertere talē peſtem.

Non mediocris igitur eſſe negocii, talem peſtem avertere, ubique ſemet inſinuantem. Non ſolùm enim in foris, aulis, conciliabulis, & conviviis, itineribus aut venationibus ſemet offerre: ſed etiam in ſacris ipſis penetralibus, & Principum cubiculis, nocte dieque perſonare. Ideoque non vulgarem poſtulare curam ac providentiam, ut rectè diſcernatur ab ingenuo & candido amico, aut à probo fidoque miniſtro. Vix enim adulterinum aurum à puro; artificioſè fictas gemmas, à veris diſcerni poſſe, niſi à peritis.

Quibus notis adulator ab amico noſci poſſit.

Habere tamen ſuas notas quaſdam adulatorem admodum evidentes, quibus cognoſci poterit. Cognoſci autem inprimis à morum & verborum inconſtantia. Varius enim eſt & mutabilis Polypi aut Chamæleontis in morem: nunc

his,

[illegible] quos [illegible]ere cupit, ſeſe accommodans, & aſ-[illegible] [illegible]on [illegible] aquæ præterfluentes ſoli ſubjecti co-[illegible] [illegible] ſic amici facilitatem & jucunditatem ef-[illegible] [illegible]andus & officioſus eſt ſemper, nusquam repu-[illegible] [illegible]d in omnibus morem gerit, Terentianum illum imi-[illegible]: Ais, aio: negas? nego. Gaudet ad gratiam [illegible] facere, & d[illegible]gerere cuncta. In vitiis præſertim per-[illegible] promptus & obſequens, ut in amoris lenocinio, [illegible] & [illegible]hi poculis. Nec fruſtra, quod ad hęc pro-[illegible]tiam facilius ſibi hac via poteſt obligare, & [illegible] ſu[illegible]eram virtutem hortantes ab eorum benevolen-[illegible]e. Quapropter hujusmodi homines tam variè ſ[illegible] [illegible]uantes, quam maximè ſuſpectos habendos, & [illegible]o in familiarē conſuetudinem admittendos eſſe. [illegible] & obteſtantur Carulum, ut non ſine cura, ſed vi-[illegible] cum judicio inter ignotos & extraneos verſaretur [illegible]m memor: ipſos etiam ſæpius illi clanculū indi-[illegible] quorumnam ingenia, ac mores fugere debeat, [illegible]e amplecti tutò poſſet. Pighius inſuper non infru-[illegible] fore ratus, pollicetur ſe proximis diebus, cùm pri-[illegible]uod otium redeundi ad ſtudia daretur, ſe Principi [illegible]ntes ſuccinctos, & admodū doctos libellos pręle-[illegible] delectatione & fructu: quo diſcat ſecurius in-[illegible] externos verſari, & certiſſimis ſignis probos ab improbis dignoſcere poſſit. Feſtivis autē diebus, Vincen-tii *Lirinen*[illegible]alli, antiqui auctoris, qui Chriſtianæ Eccleſię tertio ſæculo [illegible]t, piam & ſummè doctā admonitionē ad-verſus profanas hæreſeôn invocationes eſſe legendam. di-ſtin[illegible]e luce clarius apertis indiciis hæreticum à Catho-lico & verè Chriſtiano. Profeſtis autem, Plutarchi Chæro-n[illegible] doctiſſimum libellum de diſcrimine adulatoris & veri a-*mici* recognoſcendum eſſe. dignum prorſus, quem quilibet Princeps adoleſcens ad unguem ediſcat, & memoriæ man-[illegible]. Nec injucundum fore hoc ſtudium, nempe quòd cor-[illegible] hominū egregia præcepta, & prudentia conſilia do-[illegible]ntellecta, foris in quotidiana converſatione claris exem-plis confirmari, re ipſe ſit experturus. Gratum ſibi hoc fore demonſtravit Carulus, & ſe ſaluberrimis ſuorū conſiliis pro viribus ſemper obtemperaturū pollicetur. Nec ceſſarunt illi inſtare ſæpius opportunis monitionibus, & promiſſorū me-

Studij & lectionis dulcis fructus.

Monitiones

& laudum fructus. moriam repetere, ſicubi pueriliter aberraret: ſubinde laudum etiam calcaribus impellere juvenilẽ animũ ſuapte natura φιλοτιμότατον, καὶ φιλομαθέστατον quemadmodũ de Cyro adoleſcente Xenophon ſcribit: cùm quid aptè, vel eleganter dixiſſet, aut feciſſet apud exteros. Ideoq́; haud difficile fuit, ipſum ad quosvis honeſtos, & heroicos conatus excitare: cùm ſua ſponte quæcumq; in aliis ſuæ ætatis principibus laudari audiret libeter honoris cupidine tactus imitaretur. *Incremẽta virtutum in Carulo.* Mox igitur eodem anno magnã egregii futuri Principis expectationem de ſe dedit, Cæſari æquè, ac ordinibus omnibus chariſſimus. Adeò ut vix ulli principe, advenę, aut alicujus nominis proceres ad Cæſarem negociorum cauſſa Viennam comearint, qui ipſum honoris cauſſa domi nõ viſitarint, qui cum eo amicitiã ac familiaritatẽ contrahere non petierint, Igitur externorũ principum Christiani orbis ferè omnium novi oratores, ac legati Viennam appellentes cum mandatis ac literis officioſis ad eum ſemper venere: ſuorũ principum nomine omnia præſentantes, quibus amorem ac benevolentiam erga ipſum ſuam teſtari poſſent. *Honos virtutem ſequitur.* Hactenus, ut puer Carulus, & adoleſcens domi, & in itinere ætatem duxerit, expoſuimus. *Transgreſſio.* Nunc autem ordo hiſtoriæ poſtulare videtur, ut declaremus, quem vitæ modum foris tenuerit, & quibus exercitiis, civiliumq́ue functionum rudimentis adoleſcentiam in aula Cæſarea biennio integro, & peregrè in profectionibus peregerit. Atq; hæc non per tempora ſingulatim, ſed per ſpecies exequar: quo ejus indoles ac morũ qualitas diſtinctius demonſtrari, cognoſciq; poſſint. *Forma cultusq́; Caruli adoleſcentis.* Ut autem ab ejus forma, ſtatura, & cultu incipiamus, adoleſcentem Carulum ætas effloreſcens articulis omnibus amabilẽ, & aſpectu jucundum reddidit, propter juſtam membrorum ſymmetriã, quam ab utroq; parente participaverat. *Statura.* Erat etenim ipſi ſtatura corporis, pro ſua ætate (nondum enim prorſus adolaverat) legitima, & juſta: cujus altitudo pedum fuit circiter quinque & dodrantis, quæ ſua commoditate & æquitate quodcunque vitium excluderet. Inſuper tota corporis ac membrorum conſtitutio non obeſa, non gracilis: ſed tereti proportione decentiſſima fuit, ut inter pulchrorũ ſuæ ætatis præcipuos nõ ultimo, ſed ſuperiore quaſi loco teneretur. *Facies.* Nam facies ovali forma, & juſta latitudine frons erat, naſus rectus & procerus: maxillæ nõ pingues, non inflatæ.

O[illegible] aut [illegible]s labrorum nulla faciem deformabat: [illegible] purpureo ſuo colore gratia adjungebant. Sic etiam [illegible] fiſſula a matre communicatum ac Auſtriacis [illegible] non parvam auctoritate adjiciebat. Vultu quidē [illegible] tam in ſermone, quam tacitus admodū ſereno [illegible], ut in benevolentiam ſui vel aſpectu ſolo facilè [illegible] poſſet. Oculorū aquilus color item faciei [illegible] totus non pallidus, aut lacteus; ſed inter aquilinum [illegible] planè vividus, ac virilis. Capilli denſi, plani, [illegible], & ſubnigri: quemadmodum & erat barbæ [illegible] prima in labro ſuperiore, & temporibus jam enaſcens. *Color.*

[illegible] ipſius autem ac loquelæ inerat quædam aſperitas non tamen inamœna: & lingua dentibus allidens parūper [illegible] neutiquam offendebat. *Vox.*

Veſtitu gaudebat Italico, quo [illegible]e nunc utuntur præcipui principes orbis Chriſtiani: atq; delectabatur mirifice, pulchro & mundo. *Veſtitus.*

Geſtiebat autem eius animus oſtētare ſe ſplendidum, maximè in armorum ornatu, in militari & bellico apparatu: admodū amans [illegible] galeas, clypeos, thoraces, auro, argentoq; pictu[illegible], haſtas & gladios eleganter ornatos, criſtas ac pennas [illegible] diſtinctas: frena, phaleras, ſellas; item ephippia h[illegible]o & auro contexta, & pulchrè coloribus virgata. Quæ [illegible] generoſos animos incendere ſolet, & ad alacritatem [illegible]e facillimè. *Panoplia ſtudium & cultus.*

Quemadmodum poëtæ fingunt, & hiſ[illegible] in ſcænam inducunt adoleſcentem Achillem in Scyro [illegible] puellarum penſa latitantem, viſo novorum armorum ſplendore, geſtientem; & audito tubæ clangore exultantem, & velut ardentem. *Achilles in Scyro latitans virgineo in habitu.*

Ut autem nunc explicemus, quem [illegible] vitæ domi privatim inter ſuos tenuerit, & quo p[illegible] diem (cujus ratio cuiq; reddenda eſt) tranſigere ſolitus ſit, non videtur incongruum. Mane ſemper ſacris diebus ſurgebat hora quinta, ut pergeret ad Palatium, interfuturus rebus divinis cum Auguſtis eorumq́; liberis Archiducibus. Tum, ſacro finito, plerumque ab his familiariter retinebatur, ut ſimul pranderet: ne remeare domum, & ab hoſpitio redire denuo in Palatium ad ſacrum pomeridianum cogeretur. Profanis autem diebus, hieme hora ſexta ſurgebat; æſtate tempeſtivius, prout occaſio poſtulabat. Lotus, ac veſtitus, mox ſecedebat in ſecretius larariū: acceptisq; libris, preces ordinarias ſuas ſol⁹ legebat, & inter eas inprimis Salomonis *Actiones & ſtudia vitæ quotidiana.*

te[illegible] Aretalogos autem, acroamata vana, ludios aut [illegible]ones vix unquam advocare ſolebat: ſed ipſi nimis ſæpe (ut [illegible] illud nebulonum in aulis principum ſolet) [illegible] ſponte conviviis illius impudenter ſeſe ingerebant. Cibi [illegible] non tam delectu quam varietate gaudebat, ſecunda[illegible] vel atrum etiam, carnes ſale fumoque condi[illegible] pi[illegible]culos minutos, immo ſalpas, ac pectines ven[illegible], caſeum bubalum ſalitum, atque ejus generis cibos [illegible] ſpernebat, ſed magis appetebat recentes. E piſcibus [illegible] atiles, carpionem, lucium, ac truttam, ut nunc v[illegible]ntur. Ex feris leporem aſſum, cervi coxam, ca[illegible]num cum aceto & herbis elixum. Ex volatilibus p[illegible]m ac turdum, Non tamen erat magnæ voracitatis, [illegible] largi paſtus; ſed ex omnibus ferè deguſtabat aliq[illegible]dum. Atque cupidius ex poſtremæ menſe fructibus, [illegible] quorum appetentior a puero fuerat; magis aſ[illegible] quam natura. Sitim pellebat primum inter e[illegible] cerviſiæ. deinde toto convivio bis terve vi[illegible] poculo. Ceterùm cùm ægreſceret, pro vino [illegible] cynamomo coctam, per plurimos ſæpe dies [illegible]. Neque interdiu extra menſam teme[illegible] quod aſſuetus merendæ loco bolum ſicci [illegible], vel vini diluti cyathum, hora quaſi poſt [illegible], ſoleat deguſtare. Prandium, vel cœnam (niſi [illegible] externi convivæ plures, & epularetur) raro [illegible] horam protrahebat. Menſe deinde ſublata, & act[illegible] gratiis, dum domeſtici nobiles, miniſtrique [illegible], ipſe cum convivis ſermonem ſerere; vel ſi docti int[illegible] convivio, libros aliquot ſuos proferre, picturas, & c[illegible] chorographicas, aut ſiquid literariæ elegantiæ habeba[illegible] oſtendere. Sic rurſum Martiis ac militaribus hominibus monſtrare gaudebat non mundum muliebrem, ſed plane virilem; arma videlicet ſua decora atque inaurata, [illegible]ces ferreos, galeas, haſtas, lanceas, clypeos, gladios, equorum ſellas ac phaleras, & ſimilia ornamenta nobilitatis, quærens ſingulos recreare, quibus delectabantur. Aliquando [illegible] convivis luſitabat chartis, vel cum eorum aliquo lai[illegible] aut orbiculis in alveo. Et hæc ferè ad horam uſq; u[illegible] pomeridianam primam: qua tacta, dimiſſis convivis ad literaria ſtudia ſecedebat. Cœnæ vero illi ſemper erat hora poſt

Cibi.

Avocamēta poſt mēſam.

Cæna tempus.

poſt meridiem quinta, & hiberno tempore cœnabat domi; æſtate autem in hortis ſuburbanis, quos extra pomeriū ſpacioſos, & eleganter excultos ab hoſpite ſuo locaverat. A cœna, per horam cum convivis deambulabat, vel luſitabat in hortis: domi autem, vel fabulabatur, aut ludicris tempus terebat, dum cœnaret familia. Ceterùm quando, nullis exteris præſentibus, ſolus cum Gimnico præfecto domus, & inſtitutore Pighio, cibum ſumpſiſſet; fere ſemper à prandio vel à cœna, his auſcultantibus, hiſtoriā aliquam clara voce prælegere ſolebat: feſtivis diebus ſacram, ceteris profanam: aut Romanorum antiquitatum reliquias, nummos, & picturas, declarante Pighio, recognoſcebat. Aliquando ſolus ſe recipiebat in Muſæum, atq; ibi ſcribebat vel acta diuturna, vel literas: donec abſoluta familiarium cœna proferrentur organa Muſica, quibuscum tempus cantando juvante phonaſco, vel inſtrumentis ſonando terebat uſq; ad octavam, quæ conſueta erat hora cubiti eundi. Diſcinctus deinde cùm ſe lavisſet, valedictis familiaribus, qui officii cauſſa aſtabant, mox introvocabat diſpenſatores domeſticos, quo ſingulorum breviaria diurnarum rationum acciperet, & perluſtraret. Ubi quantum in cibo, potu, & equorum pabulo impenſum fuiſſet, quotidie cum œconomo ſuo Gimnico cognoſcebat, ſtans in ſoleis, & veſte talari chirodota. Singulis etiam menſibus ſemel cum eodem Gimnico ſuo, & culinæ magiſtris rationum domeſticarum tabulas recognoſcebat, & menſtruos ſumptus examinans pomeridiano tempore tribus aut quatuor horis aliquando continuis operam audiendis rationibus dabat. Non improbo, me Herclè, more: uti videlicet diſceret res ſuas ipſemet curare, & ſumptuum quotidianorum magnitudinem æſtimare, non vilipendere. Sæpius enim alioquin contigit, ut negligentes ſuarum impenſarum domini fiant Actœones, & à canibus ſuis ipſemet devorentur. Rationibus diurnis, & officiorum breviariis, eo modo cognitis, dimiſſo œconomo, trasgreſſus in cubiculū, priusquam ſe ad quietem componeret, ſummo omnipotenti Deo gratias pro transactæ diei beneficiis agens, ordinarias ſibi precationes, memoriter & ſubmiſſe dicebat. Et cùm decubuiſſet, antequam ſomnus obreperet, animo repetebat obiter, quanam ratione diem illum tranſegiſſet: quid Deo gratum, vel ingratū, quid boni malisve perpetraſſet examinans.

Avocamēta poſt cœnam.

Muſices exercitiū.

Hora quieſcendi.

Impenſarū recognitio.

Recognitionum fructus.

Actœonis fabula quid ſignificet.

Veſpertina rerū diur-

nibus. Deinde dicta oratione dominica,& ſalutatione angelica ad Divam virginem, his ſubnectere ſolebat hymnum,& precationem eccleſiæ Catholicæ veſpertinam,ac poſtea quieti ſeſe dedere. Cujus tam piæ obſervationis,& Chriſtiani c[illegible] aliquando ſeorſim admoneretur à Pighio [illegible] negligeret,rogaretur: minimè ſollicitum ipſum eſſe jubebat, ſibi valdè placere illud ſalutare non levis poetæ conſilium, qui cecinit: — *narum recognitio.*

Nec prius in dulcem declines lumina ſomnum,
Omnia quam longè reputaveris acta diei.

Prudentiæ etenim,& melioris vitæ fructum adducere ſollicitudinem, ac vigilantiam iſtam. Levioris quidem ſomni Carolus Princeps fuit, nam facilè ſtrepitu ventorum, procellis aut tempeſtatibus excitabatur noctè. Tonitrua etiam & fulgura nocturnæ paulò infirmius expaveſcebat, ut pueri & adoleſcentes ſolent. Si tunc interruptum recuperare ſomnum non poſſet,cubiculariorum aliquem accerſebat:ut co legente vel colloquente quietem reſumeret. Non enim in tenebris lubenter vigilavit unquam, niſi quopiam aſſidente. Feſtos ac jucundos ſolemniter dies lepide, & joculariter paratim cum ſuis celebrare ſolebat, Kalendis Januariis ſtrenas ac munuſcula dare , ſaccarum , dulciaria, ligulas ſericas, pennas, ac plumas verſicolores ac ſimilia adoleſcentulorum ornamenta. Regum profeſto die ſabas dividere, & Regem convivii ſorte creare, magiſtratus & officia diſtribuere, atque imaginarium regnum inſtituere gaudebat, quo familia feſtivo die nonnunquam exhilaretur. Innocentium puerorum feſto primus ante lucem ſummo mane ſurgere, nobilium, ac familiarium ſuorum cubicula invadere virgisq; dormitantes, vel nondum veſtitos ludicrè ac pueriliter caſtigare. Bacchanalibus cum perſonatorum conſortio delectabatur amburbalia ex more celebrare. Quo fere tempore, cùm bruma nivibus plateas onerat, Archiduces Cæſaris filii, & ceteri Principes, omniſque Palatina nobilitas equis ſingularibus ornatiſſimè phaleratis trahas affabre & politè factas, & pulcherrimè depictas, larvati per urbem agitant, gruum in morem ſe mutuo ſubſequentes, & tintinabulorum , quibus equorum phaleræ obſtipantur, concentu plebem ad feneſtras, atque januas vocant, circenſia veterum ludicra nonnihil imitati, Tunc etiam

Somnus.

Feſti dies.

Strena.

Regnū conſervale.

Innocentiū Virgindemia.

Amburbalia Bachanaliorum.

Larvatorū ludi.

etiam feſtivis pleriſque diebus, juventus illuſtris apparatu hiſtrionico perſonata, & peregrino veſtitu ſpectabilis per urbem equitare,& ante Palatium decurſionibus ludos Trojanos effingere, haſtarum concurſu inter ſe certantes. In quibus ludis veluti unum ex principibus juventutis ſe lubenter Carulus repræſentabat. Ad quotidianam ipſius vitam, ac victum pertinent etiam animi & corporis exercitia ordinaria: Primuùm igitur de ſtudiis ejus literariis dicendum erit, quibus animus inſtruitur & ad virtutem erigitur. Ab ætate prima (velut antea diximus) artes ipſe ingenuas, ac ſtudia liberalia exercuit, cupidè multa memoriter diſcens. Nam horas exercitio literario addictas, etiam in aula Cæſaris degens, donec ad iter Italicum accingeretur, diligentiſſimè ſemper obſervavit: niſi quæ Principum, nempe Cæſaris,aut Archiducum filiorum profectiones aut venationes impedirent. Nam mane a ſeptima ad nonam ferè horam: à meridie autem ab hora prima ad tertiam uſque literis operam dabat,vel interpretando ex tempore, vel etiam transferendo Latinos auctores in uſitatas huic ſæculo, & ſcitu neceſſarias linguas, & rurſus alios non Romani idiomatis libros diverſos in linguam Latinam. Imprimis autem, ut generalem quandam omnis ævi hiſtoriarum cognitionem obiter prælibaret, Paulli Oroſii ſuccinctum & elegantem ab orbe condito rerum ubique geſtarum Latinum commentarium, quem vel ipſe, vel majores noſtri Orcheſtram mundi nuncuparunt; eo quòd varii rerum humanarum caſus, ac mutationes Imperiorum, bella, cædes, victoriæ clades, in eo libro (velut in Logeo geſticulationes, motus ac ſaltationes multiplices, Thymelici,ſcænicive artifices exhibere ſolent)repræſententur,cum Pighio Corona legit,etiam horis extraordinariis, locaq;difficiliora aliis verbis Latinis explicavit. Ex tempore quidem quod ad linguarum diverſarum promptitudinem comparandam juvat, interpretatus eſt ſacris diebusLatinorum Bibliorum partẽ Germanicè, Homelias Hofmeiſteri Germanicas Latinè:atque Ludovici Saxonis vitam Chriſti e lingua Latinatranslatam eleganter Etruſce per Franciſcum Sanſovinum item expoſuit Latinè. Quadrageſimalibus autem diebus, & menſe Decembri ante Chriſti natalitia vernacula lingua interpræetabatur Stanislaui Hoſii Confeſſionem Petroeovianam,atq;itẽ Georgii Edeni Ca-

Decurſiones equeſtres.

Exercitia privata Caruli. Studia.

Translatio & verſura linguarum ac idiomatum.

Paulli Oroſii Orcheſtra mũdi.

deri Catechiſmum, Vincentii Lirinenſis Orationem adverſus profanas religionis novationes. Profeſtis autem diebus aliis, Æneidos Virgilii libros duos priores vernacula lingua expoſuit, & memoriter recitavit. Vitas Plutarchi plures Gallicè lectas Latinè interpretatus eſt, & ejusdem libellum de diſcrimine adulatoris & amici, ex Eraſmiana translatione reddidit Gallicè. Ciceronis officia Latine ſcripta Italicè expoſuit. Tranſtulit autem non ſine ſtudio ac labore meditarionis M. Ciceronis epiſtolas ſelectás plures in linguam Italicam: & rurſus Jacobi Sadoleti, Petri Bembi, Pauli Manutii, aliorumquè eruditione illuſtrium noſtri ſæculi hominum facundas aliquot epiſtolas ex Italica lingua in Latinam. Inſuper pomeridianis horis Plutarchi libellum elegantem de doctrina Principum ex Eraſmi translatione Latina in Gallicam linguam mutavit, & nitidè poſteà deſcriptum ad patrem ſuum miſit. Sic etiam è Gallica lingua traduxit in Latinam Theſaurum virtutum ex antiquis & optimis auctoribus Enchyridii forma collectum libellum, quem propoſuerat ad fratrem ſuum Joannem Guilhelmum mittere: ſed poſtmodum Archiduci Erneſto Cæſaris filio petenti eum correctè deſcriptum & ornatè compactum dono dedit, cum auctario hujus epigrammatis:

Auguſtis Erneſte atavis ſpes edita, magni
Secunda cura Caſaris.
Sunt quos Pygmaleonis opes cauſaq; malorum
Effoſſa terra viſcera
Collegiſſe juvat: prohibent qua tollere in altum
Cor appetens pecunia.
At nos magna decent, mentem quoq; vertere querſum
Iam VIRTUS *alma provocat*
THESAUROSQUE *ſuos monſtrat ſimiles quibus ipſi,*
Aviq; divis reddimur.
Hos neq; enim tinea rodent, aruginis atra
Non mandet atra ingluves
Hos furum procul è manibus nos condere juſſit
Suis in arculis DEUS.

Ex eodem epigrammate celeberrimus ac ingenioſiſſimus muſicus Philippus de Monte, Cæſarei chori præfectus, ac Muſagætes in æde ſacra Palatina, quinque vocum oden elegantem concinnavit: qua Principum convivia recreare tum

ſolebat. Hæc ferè Caruli,quandiu Viennæ moram traxit, literaria fuere ſtudia quotidiana: qui his exercitiis eloquentiam non ſolum Latinam, ſed & cujuscunque idiomatis ac linguæ meditabatur diligenter. Quamprimum itaque domo profectus peregrinari cœperat,deinceps legatos, ac magiſtratus omnes excipiendo dimittendove fere ſemper meditata, & compoſita eſt allocutus oratione: formulas dicendi ab initio, qua conveniebat lingua (ſicut ante dictum eſt) præſcribentibus Gimnico, & Pighio: qui applauſu & laudibus ipſum excitare, ſi quando ſe probè & decorè in dicendo geſſiſſet. Nec malo quidem hoc cõſilio, uti videlicet quamprimum adſueſceret externorum Principum converſationi: & ſermones ſerere cum ſingulis pro cujusq; conditione diſceret. Ideoq; & graviorum ſermonum materias, ac capita breviter etiam ſcripto ſuggerebant: ne plus minusve loqueretur, quàm conveniret. In legendis auctoribus, & hiſtoriis nil æquè ſectabatur, aut lubentiùs à Pighio explicari audiebat, quàm inſignia heroum facta, quàm præcepta, & conſilia publicè aut privatim ſalubria; quàm ſtratagemata rara & aſtuta. Quæ ipſe ſæpius poſtmodum memoria repetere, ſuis atque etiam exteris narrare gaudebat: eaque via ſermonum occaſiones quærere. Iam dicta quidem exercitatione literaria dicendo mox ita invaluit, ut ad ſubita non facilè deficeret ex temporali facultate, ſi quid ex improviſo dicendum eſſet. Ea fretus ipſe ſibi poſtmodũ formulas dictavit aliquoties,& inſtitutore ſuum recognoſcere,prius quàm diceret, juſſit. Epiſtolas autem ſuas ipſe concipere, & componere ſolitus eſt ſemper; niſi cùm tempus propter alias occupationes deficeret: quas etiam ab inſtitutore primum recognitas, & emendatas manu ſua deſcribebat, & complicatas, addita epigraphe, ſigillabat ipſe. In diplomatibus, libellis & epiſtolis ſignandis,concedente patre, ſigillo familiæ avito uſus eſt, cum trium provinciarum præcipuarum caſſidibus phaleratis gemma caſſidonia exſculptis. Epiſtolarum verò ſuarum autographa ſervabat diligenter, & ex ordine temporum dirigebat in ſuis nidulis: nec minus aliorum epiſtolas, in quarum dorſo mox diem, qua eas accepiſſet, annotabat: & diligentiam ſuam inde lubenter metiri ſolebat, ſi magnum literarum faſcem, quibus reſcripſiſſet, ſingulis menſibus ſecluderet. Genus ſcribendi ſecutus eſt non tam triviale,

Eloquentia ſtudium.

Eius uſus ac finis.

Hiſtoria ſtudium.

Styli & compoſitionis exercitatio.

Sigillum.

Stylus & ſcribendi genus.

triviale, quàm temperatum, vitata ſtyli barbarie, & reconditorum verborum affectatione: præcipuamque curam duxit, ſenſum animi quàm apertiſſimè exprimere verbis nudis, rectis & venuſtis. Et cùm Pighius illum adhortaretur ad majorem orationis copiam, ſplendorem, atque ornatum: reſpondit, principem breviter aperteque loqui & ſcribere debere. Exercitia & certamina quævis honeſta, ac Principe digna capeſſere & diſcere nunquam detrectavit. Nam animi magnitudo Principe adulto digna in adoleſcente fuit: utinam corporis vires æquè reſpondiſſent. Ocii namque prorſus impatiens, & cupiebat laboribus, veluti callo quodam, roborare corpus, ac munire valetudinem ſuam: quemadmodum veteres olim heroës ac principes quoſque maximos Herculem, Cyrum regem Perſarum, Alexandrum Magnum, Cn. Coriolanum, M. Camillum, & M. Corvum: item Papirium Curſorem, & P. Africanum feciſſe intellexerat. Itaque armorum, & equitandi pro ætate peritus admodum fiebat, magiſtros rei militaris, armorumque tractandorum, nobiles equites plures atq; campiductores peritiſſimos in aula Cæſaris aſſidua converſatione ſibi adhibendo, quos omnes liberaliter etiam remuneravit. Sed ſpiritus ad equeſtria exercitia nobiliores illi conciliavit imprimis ipſius præfectus Gimmicus, planeque ad Martium & militarem animum excitavit. Is etenim veluti præſes, & agonotheta ſemper aderat ejus campeſtribus exercitationibus, certaminaque moderabatur: ne quid præter ætatem, vires, atque decorum tentaret. Ad has etiam lubenter Carolus admittebat aliquando plebejos, & ignotos: ſi forte offerebantur induſtrii & periti. Nec viſus eſt humilitatem alicujus ſpreviſſe, à quo diſcere quippiam potuit: non minus virtutis alienæ, quàm ſuæ dignitatis memor. Quemadmodum M. Valerio Corvo, ſcribit Livius, facilè fuiſſe in ludis militaribus comiter vincere, & vinci vultu eodem: nec ipſum quenquam aſpernaſſe, parem qui ſe offerret. Horas autem exercitandi corpus ordinarias habuit quotidie poſt pomeridiana ſtudia tertiam, & quartam; & aliquoties nonam poſt antemeridiana; Cæſare, vel propter podagram, decumbente. Vel cùm idem ob valetudinis imbecillitatem ruſticaretur, & Carolus officii cauſſa ad aulam pergere non cogeretur. Tum plerumque vel equitando usque ad ſudo-

Quid principem deceat.

Exercitia corporis.

Armorum & equitandi ſtudium.

Guarenerg Gimmicus.

Hora exercitationis.

rem, vel pilæ luſu in ſphæriſterio ſemet exercebat usque ad horam prandii: Perſarum, ac Cyri regis exemplum ſequutus, qui Xenophonte teſte, nunquam cibum ſumere, niſi prius ſudaſſerit: neque equis pabulum, niſi exercitatis præbere ſolebant. Ceterùm à prandio diſcedens à ſtudio literario hora tertia ſæpiſſimè ab Archiducibus Cæſaris filiis ad exercitationis ſocietatem invitatus; cum his, atque nobilium juventute præcipua ad arenam & equeſtre certamen pergebat. Qui tempus in urbis propugnaculis ad horam usque cænæ terebant armati nonnunquam: ſed ſæpius inermes equorum decurſione in ſtadio, vel haſtarum concertatione ad annulum, vel in ligneo clypeo. Cernere jucundum ibi erat generoſi cujusque caballi ſublimes ſaltus, atque pernices in gyrum ductus: & plurimos ſcitè inſtigando, cohibendoque fatigaſſe, glorioſum equiti videbatur præſertim armato. Ad hæc quidem equeſtria exercitia à prandio ſæpius conveniebant Principes, ut dixi, in urbis propugnaculis, non procul à Palatio. Aliàs cùm hæc conveniendi occaſio non eſſet, poſt pomeridiana ſtudia Carulus vel domi cum ſuis animi laxandi cauſſa luſitabat modò chartis, aut orbiculis in tabula: modò talis, aut oſcillatis, nucibúsve cum pueris. Cœlo ſereno pergebat ſemper cum comitatu ſuo ad hortos ſuburbanos, ubi duabus plerumque horis ante cænam corpus exercebat cum juventute nobili domeſtica, aliisve familiaribus, curſu, videlicet, aut ſaltu. Et quidem curſu ſæpius certis ſpaciis deſtinato ſubſultim certabat Germanico more, trino ſaltu, & alterno ſingulatim pede curſum finiendo, & utrisq; tertio metam ſociis ponendo. Aliquando diſcorum, vel ferrei cylindri jactu; item folliculi, globorum, & obeliſcorum luſu: Nonnunquam variando gyros equis, vel haſtarum inter armatos concurſatione terebatur tempus. Eò igitur frequenter æſtate confluere animi recreandi gratia Cæſaris filii Rudolphus rex Hungariæ, & Archiduces Erneſtus, Matthias, & Maximilianus fratres ejus, aliiq; magni Principes: familiariterque luſitare cum illo, & ibidem cænitare. Venabatur autem nunquam ſine magno comitatu, & aliquando cum ipſo Cæſare: ſæpiſſimè cum ejus filiis, aulicoque comitatu maximo. Et erant venationes omnis generis pro anni, ac temporum ſtatione, ac nonnunquam longinquæ, & diuturnæ. Nam biduo frequenter, aut quatriduo

Mos Perſarum.

Exercitationes equeſtres.

Domeſtica animi laxamenta.

Exercitationes in hortis ſuburbanis.

Saltus Germanicus.

Venationes.

duo eas continuabant per noctantes in vicinis caſtellis, aut monaſteriis. Tunc remiſſio juvenibus Principibus erat, penetrare Danubii fluminis inſulas, luſtrare denſos ſaltus, excutere cubilibus feras, ſcaphis per rapaces undas perſequi & cogere in plagas. Tum glorioſum in conſpectu Cæſaris cervum à fronte gladio, vel jaculo vulnerare: aprum venabulo excipere, vel plumbeam glandem tormento vel fiſtula ferrea per feræ pectus trajicere. Et voluptas erat ſuperare montium juga, ſcopulis gradum inferre, nullius manu adjuvari, & à nemine ſuſtineri. Nec volebat videri Carulus in his obeundis ſecundus. Erat etenim, ut dixi, laborum ultra fidem, & ætatem patiens: immo ultra vires, cupiens his laboribus firmare robur corporis. Quare ſæpius etiam in Italiam poſtmodum pergens in itinere, relictis equis, comites pedibus anteibat, & incredibili celeritate fatigabat expeditus: in Alpibus præruptas rupes ocreatus aſcendens: & in alta montium cacumina exercitii gratia evadens. His dictis juvenum Principum relaxationibus accedebant aliquando magnifici agones, ſumptuoſa ſpectacula, convivia ſplendida, choreæque non minus artificioſæ, quam veſtium luxu, & formarum pulchritudine ſpecioſæ. Atque id fortuitò plerumque natis occaſionibus, cum videlicet magni Principes advenæ vel exciperentur, vel à Cæſare tractarentur. Inſuper annuum celebrabatur naumachiæ ludicrum in Danuvio tertio Kal. Julias (ni fallor) divorum Petri & Pauli feſtivo die, planè jucundum, & incruentum, cum arcis ligneæ navibus impoſitæ imaginaria expugnatione per naviculariorum & piſcatorum Danuvianorum collegia & corpora. Ad hoc quidem eo die poſt prandium univerſa civitas ſeſe portis effundebat in ripas. Cæſar etiam ſereno cælo cum filiis, & aulico comitatu univerſo: nec minus Imperatrix Auguſta cum illuſtrium matronarum & virginum cœtu, magna carpentorum & equitum pompa per urbem transvehi ad idem ſpectaculum ſolebant. Et dum humana popularitate ſibi obvinciunt animos, gratum & ipſi interea civibus ſuis ſpectaculum viciſſim exhibebant. Ludos tamen omnes ejus temporis exuperarunt celebritate magnificentia, & ſumptibus Pannonicæ coronationis agones apparatiſſimè triduo facti anno Chriſtianæ ſalutis ∞ D L X X I I. cum Rudolphus major natu Maximiliani Imper. ac Regis

Carulus laborũ patientiſſimus.

Palatina exercitia.

Naumachia ſolemnis in Danuvio.

Ludi Poſſonieñſes coronationis Pãnonicæ.

Rudolphus

Maximiliani II. Imper. F. Rex Hungariæ in locũ patris factus.

gis Hungariæ filius Poſſonii ab ordinibus ejus regni magno conſenſu & gaudio in locum patris inauguraretur VII. Kal. Octobris. Magnus eo populorum confluxus fuit, ingens hominum frequentia, veſtitu, cultu, linguis ac moribus diverſis conſpicua.

Equeſtres copiæ.

Equeſtres Hungarorum ac Bohemorum copiæ inſtructiſſimæ ſpacioſiſſimis in campis ab utraque Danuvii ripa latiſſimè tendebant caſtrorum forma ſub pellibus atque tentoriis:

Peditatus Auſtriacꝰ.

& peditatus Auſtriacus cohortium circiter triginta ante urbis mœnia ſub vexillis conſidebat. Tormenta bellica ratibus per Danuvium devecta ſunt Vienna ad locum certaminis.

Circus.

Via militari, qua Budam Poſſonio pergitur ad primum ferè lapidem interfluvium & proximos colles in campo plano tignuariorum opera temporarius circus ad equeſtres decurſiones extruitur ampliſſimus.

Harena.

Item harena ſeptis ad pedeſtria prœlia committenda concluditur,

Arcus triumphales.

eriguntur arcus triumphales cum ſtatuis.

Oppidum ligneum.

Oppidum ædificatur vallo, turribus & foſſa munitum tantæ capacitatis, ut equitatum peditatumque juſtum defenſionis cauſſa continere non ſolùm, ſed etiam diſponere in aciem, & porta prætoria effundere in prœlium poſſet. Tertio poſt coronationem die, cùm biduo Cęſar ſororis filios Guilhelmum, & Ferdinandum Bavariæ duces aliosque Principes omnes, qui ad ſolemne coronationis feſtum venerant, magnificentiſſimis epulis tractaſſet, ludi cœperunt committi meridie.

Carulus Archidux Auſtriæ agonarches.

Agonarches autem (quem nunc provocatorem appellant) Archidux Carulus fuit Cæſaris frater germanus, atque novi Regis patruus, qui etiam cum ſelecto ſplendidoque nobilium comitatu advenerat.

Primus ludorum dies.

Primo quidem die, Principes ac nobiles certare volentes ex lege de ludis ante publicata perſonati cum ſuo quisque comitatu turmatim aulœdorum, & cytharœdorum choro præcedente cum muſico concentu circum intrarunt: ubi caveam populiq; conſeſſum ambientes agonothetis ſe præſentarunt, libelloq; tradito paucis verſibus qua quisq; volebat lingua nomen, genus, cauſſam adventus, & ſcænæ, quam adducebant, rationem exprimentes, ut inter certaturos adſcriberentur, petiere.

Lex de ludis publicata.

Lex etenim theatralis jubebat, ut primo die quisq; peregrino & hiſtrionico veſtitu perſonatus, ac ignotus nõ ſine cõcentu circũ ingrederetur, & ludicrum novæ inventionis argumentum aliquod nõ prius viſum ſpectatorũ oculis exhiberet. Splendidus ille dies

dies

dies fuit pompis, magnificentia, ſumptibusque immenſis Principum & illuſtrium hominum ad agona deſcendentiū; apparatu perſonarum, & equorum ornamentis, fictorumq; argumentorum variis inventionibus ſpectabilis&jucundus: quarum elegantiſſimæ præmium etiam erat propoſitum. Longum eſſet enarrare ſingula,ridiculos perſonarum mimos, peregrinos veſtitus, militares apparatus ſumptuoſos, & phaſmata perſonarum portentoſa;aquilam ingentem ovo maximo incubantem, & equitem cataphractum in circo excludentem,qui mox ad annulum decurſurus eſſet. Sufficiet præcipua quædam expoſuiſſe, quæ memoratu digna videntur. Rex Rudolphus ut proceribus ac ſubditis ſuis ſe popularem ac benevolum exhiberet, cum fratre ſuo Erneſto Archiduce habitu atque armatura prorſus Pannonica ingenti cum tubarum clangore proceſſit in campum, equitum illuſtrium turmas aliquot inſtructiſſimas ſecum trahens. Athilæ provinciarum domitoris victrices copias repræſentare videbantur armis, atque veſtitu. Equorum nobilium colores, atque picturæ variæ; gemmis, auroque nitentes phaleræ. Martiorum hominum apparatus Scyticus,feri vultus, capita in verticem usque raſa: virgatæ tunicæ,thoraces, & loricæ bilices, trilicésve, clavis aureis, argenteisque diſtinctæ: Ithyræii arcus inaurati, & encauſto picti: nec nōn onuſtæ ſagittis pharetræ cocco, purpura,pellibusq; peregrinis ac raris tectæ & ornatæ: Lanceæ coloribus variis depictæ:item ex ferro fabricatæ clavæ, malleique ponderoſi atq; inaurati, ſpectantium oculos ſatiare non poterant. Atque inter cætera generoſæ nobilitatis militarisque virtutis inſignia præeminebant expenſæ aquilarum alæ ingentes vaſtis clypeis inhærentes vel auratis galeis impoſitæ: vetuſtum decus nobilis apud Hungaros familiæ, & præcipua fortitudinis bellicæ apud poſteros inſignia. Maxima enim his habentur victoriæ præmia, ac veluti laureæ quædam eximiæ pro ſingulis occiſorum hoſtium capitibus ex acie relatis ſingulas aquilarum pennas accipere, atque eas crebris victoriis multiplicare. Glorioſum plurimas clypeis caſſidibúsve affixas, aut è lanceis, haſtilibúsve dependentes referre in prœlium: pulchrum eſt easdem per caſtra,atque urbes in capite geſtare,immo etiam cute perforata temporib⁹ acfrōti propriæ infixas oſtendere poſſe.Hic fuit regis Rudolphi triū-

Aquila fœtificans.

Rudolphi regis & Erneſti fratrū Archiducū pompa.

Equitum Pannonicorum apparatus & armatura.

Aquilinarū alarum pennarūve ornamenta in clypeis & galeis quid notent.

Inſignia fortitudinis apud Pannones aut Hungaros aquilarū pennæ.

Guilhelmi & Ferdinādi fratrum Bavariæ ducum pōpa.
Horæ per ſymbola expreſſæ.
Caroli Principis pompa equeſtris.

phalis in circum ingreſſus. At duo principes fratres Guilhelmus & Ferdinandus Bavariæ duces pedeſtrem inſtruxere pompam egregiam, Satyrorum, Nympharum, Paniſcorum ac Silenorum, qui variis ſymbolis ac titulis quatuor anni ſtationes, quas Horas Græci appellarunt, Ver, Æſtatem, Autumnum & Hiemem exprimebant. Ipſi Principes fratres ſplendidè perſonati Caſtoris ac Pollucis falſis nominibus tecti pompam, & aulœdorum cytharœdorumq; præcedentium turbam in ornatiſſimis equis ſubſequuti ſunt. Princeps autem Carulus non inter extremos cenſeri volens, arctaque ſanguinis, atque amicitiæ neceſſitudine ſibi juncti, Regis ſolemnem diem honorare haud mediocriter cupiens, non ſumptibus pepercit ullis, & aureorum quatuor milia in ludos, ac pompam equeſtrem expendere non detrectavit. Quam profecto pulcherrimam, atque magnificentiſſimam produxit in circum ſuæ ætati, ordini, nobilitatique quàm maximè congruam. Ex conſilio namque Gimnici præfecti, & Coronæ Pighii ſui ex Romanæ diſciplinæ myſteriis antiquis ſibi accommodatiſſimum argumentum deſumpſit, nec inutile ad inflammandum juvenem principem ad virtutis amorem. Decretum, ut equitis Romani juvenis habitum ac arma, & Principis juventutis titulum acciperet, ad quem aſpirare, jam ejus ſtatui ac ætati conveniebat. in equeſtri etenim ordine apud Romanos libertate reipublicæ ſtante, Princeps juventutis is appellabatur, qui omnium judicio virtutum meritis, & imaginum ſplendore præcipuus, ac primus, maximæque ſpei & expectationis habebatur. Placuit item ex more Romano ipſum nuncupari, atque fictitium nomen Julii Clivimontii apud agonothetas inferre. Nec ineptè quidem, nimirum à tribus præcipuis paternæ ditionis provinciis appellatione nominis & cognominis mutuata: è quibus Juliam, à Cæſare Julio ſic vocatam eſſe, provinciales ferunt. Additur comitatus Principi juventutis dignitate conſpicuus, & paucitate frugalis: deorum videlicet ſelectæ perſonæ ſex, ex eorum claſſe, quos medioximos Apulejus ex pontificum libris appellat: nempe, Virtus, Honos, Eubulus, Hypſetaſtes, Caſtor & Pollux: quorum hi Σωτῆρες Græcis dicuntur, & hominum curare vitam putantur: ut horum nimirum auſpiciis duci, reſque gerere Princeps videretur: Eubulum & Hypſetaſten ipſe ſequeretur,

Princeps iuventutis.
Iulius Cliviomontius.
Principis iuventutis comitatus & ſodalitium.
Eubulus &

ſequeretur, veluti heroes bene conſultos, & ſublimia affectantes. Hi verò Honorem & Virtutem anteceſſores haberent, individua, ut Romani opinabantur, ac humanæ vitæ ſalutaria & proſpera numina; quæ conſilii cura, magnanimitatisque auxilio quilibet bonus Princeps præclarus eſſe cupiens, ſibi conciliare debet. Horum ductu in certamen prodiret, ponè ſequerentur, & agmen à tergo clauderent Caſtor & Pollux, dii ſervatores ac tutelares nobiliſſimi ordinis equeſtris apud Romanos: Victoriæ, atque ſimul pacis, concordiæ, & amoris mutui pulcherrima ſymbola. Nec tutior ulla magnis viris eſt cuſtodia, quàm animorum conjunctio, & συμπάθεια; quàm concordiæ & amoris ſequela. Tibicinum deinde, fidicinumque chorus excellens adjungitur larvis ac veſtitu hiſtrionico peregrino placentium: qui modulato gradu præcedentes pompam, muſico novi generis variorum inſtrumentorum concentu artificioſo circum intrantibus viam aperirent, & populum ad ſe converterent. Adornantur perſonæ deorum more Romano, pro cujusque natura & qualitate quàm magnificentiſſimè. Veſtis enim omnium, & apparatus equorum univerſus ex aurea vel argentea, aut bombycina tela fuit. Accommodatusque eſt unicuique perſonæ ex ſculpturis ac nummis antiquis tam eleganter ſuus habitus, coloribus, ſymbolis, & clypeorum emblematibus propris diſtinctus: ut facilè ex his cognoſci quæque potuerit, & totius ſcænæ hiſtoria, & ratio ex parergis ornamentisque ſuis intelligi. Nihil enim in omni illa ſupellectile ferè fuit, quod non tacitè quippiam loqueretur, & perſonę ſuæ conditionem nō exprimeret: nihil ferè, quod non doceret intuentem. Veluti adhuc inſtrumentum omne, ac ſyntheſis veſtimentorū cuncta propter elegantiam conſervata, & Clivos è Pannoniis devecta teſtari poterit. Sed nolo diutius evagari in hujus pompæ deſcriptione, quandoquidem Corona Pighius illam graphicè ſuis coloribus depinxerit, & ſymbola veſtium, clypeorumque hieroglyphica diligenter explicarit Caroli principis juſſu. Qui ſumptuum in ludis factorum non frivolas rationes patri ſuo adferri, atque etiam multorum procerum, & eruditione ingenioque præditorum hominum deſideriis ſatisfieri volebat, petentium ſibi communicari deſcriptionē illam, quæ in diverſorum principum aulis mox divulgata

Hypſeta. ſtes.

Honos & Virtus.

Caſtor & Pollux.

Tibicinum & fidicinū chorus.

Perſonarū apparatus & accommodatio.

fuit. Quia verò non parum ad inſtitutionem adoleſcentis cujuſq; principis conducere videtur. nos eandem doctorum, elegantiumque ingeniorum in gratiam, in calce hujus noſtræ narrationis etiam ſubnectemus, rem gratam his in hoc facturos exiſtimantes. Sed ut ludos iſtos jam ſemel expediamus: Carulus primo die Principis juventutis habitu militari perſonatus cum comitatu ſuo per catadromum equo ſplendidè phalerato tranſvectus eſt, & brabium meruit. Secundo die inter agoniſtas hoplomachus in harena pedeſtri duello haſtarum concurſu, & gladiorum pugna conflixit, atque præmium rettulit. Tertio die eſt edita expugnatio, atque direptio oppidi ad imaginem bellicam; in qua armatus cum fratre regis Erneſto Germanorum equitum turmas duxit. Coronationis diebus feſtivis peractis, Cæſar & ejus filius Rudolphus rex Poſſoni comitia habuere, & cum proceribus de regni ſtatu per aliquot dies conſultaverunt. Cùm deinde Cæſar diſceſſum pararet, & cum Auguſta, liberis, univerſoque comitatu aulico Viennam redire vellet; Carulus Princeps admodum cupidus viſendi vicinos Turciæ fines, atque limites Hungariæ: conſtituit in diſceſſu Cæſaris Danuvio impoſita præſidia, oppidorum atque caſtrorum munitiones perluſtrare: quo militarē in iis locis diſciplinam, ac vitam cognoſceret. Itaque petita à Cæſare licētia VI. Kal. Novembris. eò profectus eſt cum parvo comitatu, & quadrigis octo Pannonicis. Acco Salmonius Comes, cujus erat ea provincia, præmiſſis literis, præſidiariorum præfectis omnibus mandavit, uti Cæſaris ex ſorore natum Principem honorificè exciperent, armamentaria, & granaria aperirent, omnem apparatum, annonam, ac proviſionem bellicam explicarent: ꝑ muros, aggeres, caſtella, turres, ac propugnacula ducerent: vigilias, ordines, diſciplinam, legeſque militares docerent, omniaque viſu digna monſtrarent. Javeram præterea ad ſuos ſcribit uti principem cum omni comitatu in prætorio exciperent hoſpitio, & liberaliter immunem ab omni ſumptu tractarent. Primo itineris die vitam caſtrenſem cœpit experiri in inſula Danuviana Comarienſi, quæ patet in longum milia Germanica duodecim, in latum VII. cum aurigæ ſub noctem aberrarent à deſignato hoſpitio, & per vaſtos ſolitudine campos, intempeſta nocte, nullo Lunæ ſplēdore, vel cœli ſereni adminiculo adiuti

Tranſuectio equeſtris Caruli.

Duellum pedeſtre.

Oppidi expugnatio.

Profectio Caruli ad limites Hũgariæ.

Acco Salmonius Comes.

Comarienſis inſula in Danuvio.

Error nocturnus.

adjuti veherentur. Suadebat atra nox in campis ſiſtere currus, & ſub amplo pluvioſi cæli tentorio pernoctare, atque ſummo diluculo vigilantioribus votis auroram ſalutare. Viſum tamen per denſas tenebras candelæ ꝓcul reſplendentis lumen docuit, non adeò longinquè tecta vel domos abeſſe. Juſſi aurigæ pedibus ac baculis perveſtigare viam, ac rotarum ſemitas eò tendentes, atque verſus viſum lumen curſum dirigere. Media ferè nocte perveniunt ad pagum obſcurum. excipiturque Carulus in anguſto tugurio, tranſegitque noctem illam inſomnem militariter, cænavitque non recta, ſed ad dimenſum: atque Curii, Fabriciique exemplo rapas ante focum cum ſuis animi gratia coxit. Accidit eadem nocte ridiculum quid. Dum enim in conclavi exiguo pueri culcitram ſternunt, in qua parumper princeps quieſceret: anus admodum decrepita, nigra, rugoſa, centum vix minus annorum, ex angulo obſcuro nuda cœpit exurgere: quæ veluti ſpectrum quoddam è ſepulchro prodiens pueros terruit, ut aufugerint. Quod cum pincipi Carulo nunciaretur, & omnes ad viſendum concurrerent: Gimnicus dixit, ipſum hoc inter alia ſcitu digna ſcribere, patri debere, quàm bellam amaſiam juxta lectum ibi media nocte repperiſſet. Riſit affatim, & ad ſpectaculum venit Cùm eam vidiſſet, Bene, inquit, habet, non eſſe Briſeida, quæ magnum enervavit Achillem. Non eſt igitur quod reges rivales metuere cogar. Poſtridie eadem qua venerant via ferè per quinque milia paſſuum regreſſi, prandium ſumpſerunt, ubi pridie cænare debuerant: & eodẽ die Comarium ante noctẽ tempeſtivè pervenere. Oppidum eſt exiguum, Turcicis populationibus ſæpè vaſtatum: nunc tamen caſtro munitiſſimo nobile: quod Ferdinandus I. Imperator eò loci magnis ſumptibus exſtruxit ad vicinæ regionis tutelam adverſus barbarorum incurſiones, poſuitq́; in angulo extremo Danuvianæ inſulæ, veluti in navis cujusdam magnæ puppi, ubi duo fluminis rami denuo confluunt, & utramq́; ripam ſtringentes in formam mucronis exacuunt. Hos ramos foſſa ductitia lata, profundaque jungit, & à fronte caſtrum ab oppido ſeparat, quæ ponte ſublicio, verſatilique tranſitur. Quo fit, ut forma caſtri ſit triangularis, ſed tanquam jacentis in ſolo pyramidis. Cujus ut cacumen faſtigiatum longitudine ſuperat duos inferiores angulos; ita etiam è tribus propugnaculis,

M. Curius Dentatus C. Fabricius Luſcinus abſtinentia praclari Principes.

Comarii deſcriptio.

Caſtri ſitus & deſcriptio.

gnaculis, quibus vndique caſtrum munitur, unum illud ad confluentes ramos inimicas terras reſpiciens altitudine ſublimius, veluti quoddam per ſe caſtellum extenditur in medio flumine, & amplitudine ſuperat alia duo, quæ in reliquis duobus angulis oppidi latera tutantur. Ejus caſtri cuſtodia Germanis militibus eſt commiſſa, qui perpetuo præſidio illud obtinent: nec quiſpiam exterus facilè admittitur, ne vel ad viſendum. Oppidum incolunt cohortes aliquot Pannonum & vicinam ex omni parte regionem ab hoſtium incurſionibus defendunt. Horum præfectus cum aliquot equitibus extra portas obviam progreſſus principem Carulum humaniſſimè exceptum per ſtationes militares introduxit ad prætorii hoſpitium. Volitabant in pilis & haſtilibus aquilarum pennæ. Sed ferum ac Martium apparebat; cernere extantia paſſim in vallis & aggeribus crebra cæſorum hoſtium capita tabe plena, ſudibus infixa. Mox ut è quadrigis deſcenderat viſendarum munitionum cupidus, oppidum ac fluminis ramos utroſq; & in his celoces exploratorias actuariasq; naves ad excurſiones per amnem faciendas Carulus præfecto comite perluſtravit. Aliquot centurionibus ſtipatus, & magna proſequente ſonipedum Hungarorum caterva, qui caligularum ex aluta ſoleis ferratis gradiuntur omnes, extremis pedum digitis dumtaxat terram calcantes. Tranſiturus deinde in caſtrum, comitatu Hungarorum dimiſſo, præfectum eorum ad cænam invitavit & uti ex centurionibus, ſigniferis, primipilisq;, quos ſibi videretur, adduceret, juſſit. Occurrit mox ultra pontem cum ſatellitio præfectus arcis, & Principi gratulatur adventum: quæ in mandatis habeat, exponit, omniaque præſentat obſequia. Acceptus cum comitatu ſuo in arcem Carulus, perluſtrat ſingulatim, & diligenter muros, aggeres, fornices, ſpiſſitudine & mole ſtupendos: latiſſima & vaſta propugnacula ab omni parte defenſoria, tormentis æneis maximis ad hoſtes longè globis ferreis propulſandos inſtructa. Vidit armamentarium cum machinis, jaculis, bombardis, telis, & omni apparatu bellico. Item granaria & commeatum neceſſarium, tuguria & caſulas militum: didicitque à præfecto excubiarum leges, diſciplinam in præſidio ſervandam, & ſingula cognitu digna diligenter indagavit. Occidente ſole reverſus in hoſpitium, convivas ſuos caſtrenſi

Carulus oppidum & caſtrum Comarienſe perluſtrat.

Hungarus ſonipes.

ſi cæna refecit hilariter, utque ſequenti mane ſecum etiam prandere vellent, à diſcedentibus, cæna peracta petiit. Poſtridie præfectos atq; præſidii nobilitatem præcipuam menſæ ſuæ adhibuit, finitoq; maturè prandio, valedictis omnibus, Javeram verſus, Danubio ad ſiniſtram relicto, proficiſcitur. Nihil occurit in eo itinere, niſi viſu triſte, atq; dolendum homini Chriſtiano. Totus enim ille Pannonici limitus tractus Turcica rabie devaſtatus eſt. Agri ubique cernuntur inculti, monaſteriorum & ædium ſacrarum ruinæ frequentes, pagi deſolati, & vici per campos rari, & exigui, in quibus vix aliud reperias, quam paſtorum ac miſerorum ruſticorum quædam tuguria. Javeram appulit hora poſt meridiem tertia Princeps Carulus: gratum mox ejus adventum teſtatur ea civitas è propugnaculis ingenti æneorum tormentorum applauſu. Jacet in barbarico ad ſiniſtram defluentis Danubii ripam, extenſa ad dextrum latus, amnis ibi Danubium influentis, cui nomen à nigredine Corvus eſt: à quo etiam nunc vulgò idiomate Germanico urbem ipſam Raeb vel Raeff nuncupant. Epiſcopatu eſt inſignis, & mercatura, negocitationibusq; pro temporum ſtatu non infrequens, ob ſitus oportunitatem. Natura etenim loci urbs valde firma eſt, paludibus, Corvo, ac Danubio magna ex parte cincta. Caſtri reliquiæ antiquæ, & cippi ſepulchrales cum ſculpturis, & imaginibus togatis templi parietibus inſerti, demonſtrant urbis vetuſtatem, & Romanorum olim eò loci fuiſſe hiberna. Noſtro ſæculo eandem Divi Cæſaris Auguſti Ferdinandus, & Maximilianus Imperatores muris ingentibus, foſſis ac propugnaculis ampliſſimis adeò munierunt, ut nunc videatur inexpugnabilis. Quapropter duo valida ſemper illam obtinent præſidia, Hungarorum videlicet equitum, & Germanorum peditum, quæ perpetuis eam excubiis ac ſtationibus adverſus Turcarum inſultus, inſidiasq; tutantur. Stabant in ripa parati pontones quibus Danuvium Carulus Princeps cum ſuo comitatu atque impedimentis trajiceret; appellentiq; in ripam adverſam, tormentorum æneorum cum magno tonitru more bellico fit applauſus. Erant in armis ante portas præſidiarii milites, præfecti urbis, atq; præſidii, necnon magiſtratus cum præcipua nobilitate: qui obviam venientes, adventum gratulantur. Ipſe autem, ne reliquum diei perderet, petiit,

Iaſera deſcriptio.

Corvus fluvius.

Raeb.

Honores Iaſera Carulo exhibiti.

petiit, uti mox ad opera viſenda circumduceretur. Promptè ſatisfactum ejus deſiderio, & confeſtim accitis, equis, quibus vehi ipſe familiaresque, ſi videretur, poſſent, circumire cœpit muros, & aggeres; perluſtrare foſſas ac propugnacula ampliſſima ab architectis peritiſſimis elaborata. Recognovit tormenta, machinasq; bellicas depulſorias, & penetravit per meatus concameratos ſub aggeribus, è quibus foſſæ defendi, & propugnaculis laborantibus dari auxilia poſſunt. Egreſſus deinde portas, conſideravit propugnaculorum atque mœniorum ſtructuram, foſſarumque latitudinem atq; profunditatem: cunctarum rerum cauſſas & rationes diligenter indagās. Poſt occaſum itaq; ſolis, nocte jam ſubobſcura, in prætorium deductus eſt ad præparatum hoſpitium, ubi ſumptibus Salmonii comitis cum tota cohorte ſua magnificè excipitur epulis tam rerum varietate, & copia ſplendidis, quàm convivarum exquiſito delectu Principe dignis. Aderant enim in ejus menſa, ſemper præfecti, centuriones, & viri experientia militari inſignes. Poſtridie mane vidit armamentarium, & granaria: in turrim altam aſcendit; ex qua ſitum urbis, Danubii curſum, circumjectæq; regionis tractum ac oppida contemplaretur, Sumpto deinde prandio, cùm nihil viſu dignum amplius occurreret, iter reflectere, atq; redire Viennā verſus incœpit. Præfectus præſidii cum nobilitate Principem Carulum deduxit, & vexillationem unam equitum Hungarorum per ſuſpect.s ac malefidas regiones comitari eundē juſſit ad duo circiter miliaria. Quibus poſtea dimiſſis, tridui itinere per mediterranea, via militari, Carnunti ruinas à dextris relinquens, Viennam properavit, uti Kal. Novembribus omnium divorum feſto ſacris in Palatio intereſſet. Regi autem novo, & fratribus ejus Archiducibus admodum gratus fuit jucundi ſodalis reditus, cum quibus amantiſſimè ſemper vixit, ob morum facilitatem omnibus ordinibus juxta charus. Nam ab initio mutua cum aulicis officia familiariſſimè exercuit, adeuntium cuivis dexteram offerens placidè: & ſumma comitate quemlibet ad colloquium admittens, omni genere popularitatis hominum animos ſibi valde conciliabat, ut erat natura benignus. Quod palam demonſtravit ludis Pannonicis, die ſecundo certaturus duello clypei ſui ſymbolo: cujus umbonem humana corda flammulas aureas cyg-

Viennā Carulus revertitur.

Transgreſſio ad ejus mores.

Symbolum

as evomentia, teſtudinis militaris ad imaginem continuata crate reticulatim inter ſe connexa tegebant, cui circumſcriptum erat ipſius elogium tale: AMOR. OPTIMA. CUSTODIA. Prudenter admodum exiſtimans, ſubditorum civium connexos concordes, Principiq; ſuo benevolos animos clypeum, ac cuſtodiam eſſe tutiſſimam, fidiſſimumq; ſatellitium. Malus etenim diuturni Imperii aut regni cuſtos metus exlex, aut rigor nimius tyrannidi ſemper proximus. Exempla ſunt vbique in promptu, ſi veterum annales revolvas: nec minus noſtra, patrumq; memoria ſunt obvia nimium frequenti turba: ſi Italiam, Gallias, Germaniam, Brittanniam, Hiſpaniasq; reſpicias. Multos invenies qui regnis non ſolum, ſed & vita ſimul excidere. Quid etenim memorem Eduardos, Richardos, Chriſtiernos, aliosque vicinos plurimos: quibus ſalubre illud Solonis conſilium infeliciter admodum diſplicuit: cujus ſententia hæc eſt:

Caruli. *Malus Imperii cuſtos metus.*

Vt populum imperio Princeps tutiſſimo ducat,
Non nimium laxis, aut ſtrictis regat habenis.

Moderationis in gubernaculo virtus.

Quam cùm ex Plutarcho diſceret Carulus, profectó non minoris, inquit, hoc artis ac laudis erit, quàm Alexandri Bucephalum equitare. Quod ejus dictum Pighio mirificè placuit. Ceterùm ipſe proclivis admodum erat ad humanitatem & concordiam: Ideoque nec ſimultates, aut graves iras unquam fovit. Interim ſtudium & fides erga amicos, clientes, ac famulos adeò non defuit: ut obnixè ſemper eorum res, fortunasque promoverit. Nec etiam defuiſſet heroica liberalitas, ſi per ætatem maturiorem ipſe cum judicio diſpenſare ſuas opes potuiſſet. Tam veró munificus in egenos & pauperes fuit, ut à miniſtris frequentiſſimè mutuò clanculum acceperit pecunias, quas inſcio præfecto ſuo, ſcholaribus veſperi poſt cænam oſtiatim mendicantibus è feneſtris objiceret chartularum thecis involutas. Coluit autē ſuos parentes obſequio & obſervantia ſingulari, & erga proximos ſibi ſanguine fuit, amor illi eximius, præſertim erga fratrem, quem habebat unicum Joannem Guilhelmum ſeptennio natu minorem, & à teneris unguiculis cum ipſo nutritum, Multis indiciis hoc animadverſum peregrinatione tota, atq; etiam in extremo mortis. Nam vix conſolari tum potuit, quod mœrorem ſummum parentibus relicturus, & horum expectationi nunquam ſatisfacturus eſſet. Fratri quidem

Caruli pulchrū dictū. *Humanitas Caruli.* *Liberalitas ac munificentia.* *Pietas in parentes & proximos.* *Fraternus amor.*

quidem ſcribebat quàm ſæpiſſimè, & vix unquam patiebatur literas ſuas ipſum adire ſolas: ſine exotici, elegantis, ac Principe digni muneris auctario; ſe non verbis ſolùm ſed re ipſa quoque benevolentiam fraternam teſtari velle dictitans. Ludis item Pannonicis Pompæ ſuæ equeſtri Caſtoris & Pollucis perſonas tanquam fraterni amoris peculiare ſymbolum quoddam adjunxerat, ut etiam agonothetis in libello ſuo teſtatus eſt, ita,

Caſtor & Pollux.

Iam fulgidi candore terga clauditis
Gemelle Caſtor, & gemelle Caſtoris,
Sacerrimi, atque amabiles pulli Iovis,
Amor perennis mutuus: vos ſidera
Dubiis ſecunda rebus uſque. Pignora
Fraterni amoris ampliora reddite.
Veſtra nunc. eia, candidatum Principem
Virtute Honoris, ad trophaa ducite.

Hoc idem in caſtrorum clypeis pulcherrimæ declararunt emblemata cum tali elogio.

Sitq; fides ſancta, & fratrum concordia felix.

Io. Guilhelmi in fratrē pietas.

Nec defecit fratris ſui Jo. Guilhelmi amor mutuus non minoris affectus: qui in diſceſſu, & abſentia Caruli ſemper elucebat apertè. Verùm multò liquidius ſummum ejus amorem demum oſtendebant præoccupatus perpetua triſtitia per plures dies ſine evidenti cauſſa ejus animus ante nuncium fraternæ mortis, inſolitaque taciturnitas, cujus rationem ipſe reddere nequibat. Poſtea crebræ & ſpontaneæ ad memoriam mortui lachrumæ. Tum in menſa patre præſente turgentes oculi, ſuſpiriaque triſtia, cùm primùm Coronam Pighium reverſum ex Italia ſolùm videret; aliaque plurima ſigna in ipſo ſunt animadverſa, quibus mortui fratris ſummum deſiderium declaravit. Prudens, " non puerile dictum ejus tunc auditum eſt. Si Deo ſic viſum " fuiſſet, maluiſſem (inquit) in cœlibatu, & eccleſiaſtica vita " religioni, fratrique gubernaturo ſubſervire: quàm per ejus " mortem cum orbitatis damno, ac dolore ſolus gubernacu" la adipiſci. Sed ut ad Carulum redeamus, is in aula Cæſaris hac qua narravimus vitæ ratione per biennium florenter adolevit, uſus ferè ſemper valetudine non incommoda. Tertio tamen anno, menſe Februario, laboravit viginti

ſere diebus exanthematum morbo, quo ſequenti anno Romæ eodem menſe deceſſit. Neque tum quidem ritè ſatis naturæ beneficio, vel medicamentis profunda corporis expurgata fuiſſe videntur: cum idem ille morbus anno ſequenti multo violentior, eodemque tempore redierit. Ceterùm ut ætate fiebat indies maturior, ita & aſſidua maximorum Principum atque illuſtrium hominum converſatione haud mediocriter proficiebat, ut erat ad omnem virtutem habilis: niſi quod exercitationibus magis deditus eſſet, quam vires corporis ferebant. Vidit autem in illo triennii ſpacio, quod, duobus menſibus exceptis, in aula Cæſaris tranſegit, potentiſſimos & præcipuos pleroſque Chriſtiani orbis Principes, familiarique etiam conſuetudine nonnullos ſibi devinxit. Atque imprimis duos avunculos, Carulum, ac Ferdinandum Archiduces Auſtriæ, Cæſaris Maximiliani fratres germanos: Alphonſum Ferrariæ ducem, ſuum affinem. Atque non minus raro, quàm oportuno caſu contigit, quòd non diu ante diſceſſum ſuum in eadem aula viderit Chriſtianiſſimum Galliarum atque Poloniæ regem Henricum III. cùm ille Carulo IX. fratre defuncto, vocatus ab Ordinibus ad regni ſucceſſionem, relicta Polonia, per Cæſaris ditiones cum parvo comitatu pergeret in Italiam, ut per Ciſalpinam in Allobroges, atque ſuam inde Galliam remearet. Inopinatus tanti Principis adventus Maximiliano Cæſari nunciatur ſerius, cum vix bidui itinere abeſſet Vienna. Fit igitur mox apparatus in aula hoſpiti magno non indignus. Et cùm jam antea diu Cæſar majoris natu filios ſuos, Rudolphum regem, & Erneſtum Archiducem miſiſſe in Bohemiam ad habenda Principum comitia, & ejus regni res cum Ordinibus conſtituendas: duos minores, Mathiam & Maximilianum, cum œconomo & magna nobilitate confeſtim regi miſit obviám, qui eum deducerent, & tractarent. Ipſe poſtridie cum aulico comitatu univerſo volens occurrere, cum neminem filiorum apud ſe haberet, Carulum Principem ſororis filium in eode carpento ſibi comitem adjunxit, & ultra Danuvii pontes magna quadrigarum, equorumque pompa perrexit, ubi ſecundo ferè ab urbe lapide regem advenientem excepit quàm humaniſſimè, adſcitumque ſibi à ſiniſtris ſuo in carpento revexit ad urbem & in Palatiū. Imperatrix Auguſta cum matronarum virginū illu-

Caruli ægritudo.

Incremēta virtutum.

Quandiu in aula Cæſaris manſerit, quibus cum Principibus familiarem amicitiam contraxerit.

Carulus & Ferdinādus fratres Archiduces Auſtriæ.

Alphonſus Ferrariæ dux.

Henricus Valeſius III. Galliarum atque Poloniæ rex Viennam venit.

Ut a Cæſare exceptus.

ſtrium agmine in atrio primò occurrens, Regi blandè comiterque felicem gratulatur adventum. Cæſar deinde regem in cubiculum usque comitatur, licet pedibus ægei geſtatoria in ſella vectus; mandatque ſuis, ut in omnibus regi ſuæq; cohorti ſerviant, nihil deeſſe ſinant, cuncta ſplendide regalique magnificentia adminiſtrent. Carulum vero Principem rex à Cæſare intelligens ſororis eſſe ſuæ atq; Guilhelmi Ducis Cliviæ filium, blandè denuo ſalutavit, affatusque familiariter ac amicè, petiit, ut parentis ac majorum veſtigia inſecutus, amicitiam quam illi cum Galliarum regibus ac domo Valeſia ſemper habuiſſent, foveret & conſervaret. Ex peregrinatione domum rediturus, per Gallias iter faceret, ejus item regionis pulcherrimas urbes perluſtraret, ſe reginamque matrem ſuam inviſeret: intellecturum ipſum multos in eo regno Principes eſſe, qui parentis, atque ipſius, familiæque Cliviæ benevolentiam amicitiamque cuperent. Carulus ſumma, qua decuit, reverentia, regi gratias agens, clientelam, obſervantiamque parentum, ac ſuam liberaliter eidem præſentavit: atque in reditu ex Italia ſuo (ſi temporum ſtatus ita ferat) regiæ voluntati ſe pariturum lubenter eſſe, reſpondit. Cùm verò quatriduum rex Henricus familiari & amica in converſatione Cæſaris tranſegiſſet; iter ſuſceptum perſequi cupiens, gratiis actis, acceptaque licentia, diſceſſit pridie Kal. Julias, rectà profecturus in Carnos, ut ex itinere Cæſaris quoque fratrem Carulum Archiducem ſalutaret, atque deinde per Forum Julii pergeret in Venetos & Italiam. Comitantur regem, Cæſaris juſſu, duo ejus filii; & Carulus Princeps cum nobilitate Palatina, & magna curruum frequentia (ut eorum in iis regionibus eſt uſus frequens) ipſum ad quartum miliare proſequuti ſunt. Tum amanter à rege dimiſſi, cui fauſtum iter, omniaque læta eidem precati ante noctem revertuntur Viennam. Jam paulò antè advenerant è Bohemia Rudolphus rex Hungariæ, & ejus frater Erneſtus Archidux: quibus valde moleſtum fuit, tardiore adventu occaſionem ipſis ereptam eſſe videndi atque ſalutandi maximum regem. Mox igitur, patre Cæſare non improbante, rurſus ad iter accinguntur, & Carulo principe, qui vix è curru deſcenderat, comite ſumpto, regem citis quadrigis nocturno itinere ſubſecuti ſunt: Nec quievere, priusquam ab regis hoſpitio

Regis cum Carulo principe colloquium.

Rudolphus Hungariæ rex & Erneſtus Archidux Galliarum regem inſequuntur.

ſpicio ſequenti mane, aurora vix apparente non procul abeſſent. Gratam admodum regi fuiſſe juvenum principum diligentiam conſtat: qui inexpectatos omnibus mirabundus excepit humaniſſimè: excuſationes eorum omnes & ſupervacanea officia deprecatus, ad Miſſæ ſacrificium ducit ſecum, adhibetque deinde prandio. Et ſuavi aliquandiu converſatione recreatus, cùm jam inſtaret hora profectionis, amantiſſimè illos dimiſit, cum mandatis, uti Cæſari patri omnia ſuo nomine offerrent, fauſta & felicia cuncta precarentur. Æſtas igitur illa præclara & commoda Carulo principi fuit ad cognoſcendum Gallicæ juventutis præcipuam nobilitatem & ad ineundam primæ claſſis principum multorum amicitiam, quos vel rex ipſe ſecum trahebat, vel prius in Polonia dimiſſi, eadem via per Cæſaris aulam redibant in Gallias. Inter quos fuere Duces præcipui Noviodunius; Niverſius, atque Meneſius Ducis Guiſiæ frater, Marchio Bovius. atque alii, diverſi. E principibus autem Germaniæ plærosque præcipuos etiam prioribus annis vidit, & imprimis è Saxoniæ Ducibus Electorem Auguſtum cum vxore, & antea ſuum amitinum Joannem Guilhelmum. cum illo quidem Cæſareo convivio eſt adhibitus; hunc verò cum ſua, & fratris ſui vxore cæna magnifica in hortis ſuburbanis excepit. nec ſecus Pomeraniæ Ducem, aliosque magnos principes exteros omnes, qui negociorum cauſſa ad Cæſarem commeabant. Vidit etiam in eadē aula barbarorum peramplas ſæpè legationes, ut Selimi Turcarū Imperatoris, ut magni Ducis Roxolanorum, vel Moſcovitarum, & cum audirentur à Cæſare, cum ipſius filiis interfuit concilio. Hæc igitur illi ad morum varietatem cognoſcendam, ſtabiliendumq; judicium haud mediocriter profuere; ſed plurimum attulit momenti ad magnitudinem animi, levioresque lubricæ ætatis mores valde caſtigavit frequens converſatio cum oratoribus maximorum Principum Italiæ Hiſpaniæque: ut pote, Joannis Delphini Internuncii ſummi Pontificis: item Franciſci Hurtadi Comitis Montis Acuti, & Petri Fagiardi Marchionis Veleſii, oratorum Philippi Hiſpaniarum regis, nec non N. oratoris Venetæ reipublicæ. Qui viri tum in aula ingenii, prudentiæ, eruditionis, virtutumque eximiarum fama non minus, quàm nobilitatis decore illuſtres reſplendebant: adeoque Apulejano elogio

Qui Gallorum Principes Viennam venerint.

Quos Germaniæ principes in aula Cæſaris Carulus viderit.

Legationes barbarorū principum.

Quorumnā conſuetudo & familiaritas Carulo profuerit.

digni prorſus cenſebantur: ut inter doctos nobiliſſimi, ac inter nobiles doctiſſimi & inter omnes modeſtiſſimi humaniſſimique haberentur. Aptiores porrò ſpiritus ad virtutem capeſſendam Carulo item excitabat, oblivionemq; ſui officii detergebat aſſidua conſuetudo cum ſenatus principibus, imperiiq; miniſtris, qui ſummo apud Cęſarem ſint loco & quos non parum idcirco reverebatur. E quibus præcipuos nominare ſufficiet, Joannem videlicet Trautzenium, magnum ſacri Palatii magiſtrum: Uradislaum Berenſtainium, equitem aurei velleris, & ſupremum regni Bohemici Cancellarium: Adamum Deitrichſtainium Baronem, Principem nobilium cubiculariorũ Cæſaris, & præfectum aulæ Regis Hungariæ: Philippum Vinemberbium Baronem, atque ſenatus Palatini principem: Wolfangum Rumpfium, ſupremum nobilium cubiculariorum regis Hungariæ: Augerium Busbecanum, Mathiæ ac Maximiliani Archiducum juniorum gubernatorem: Juriſconſultos inſignes Sigiſmundum Videjerum, Vicecancellarium Imperii: Andream Gailium, & Joannem Heggenmyllerũ ſenatores. Pręter hos ut ſumma nobilitate, ſic non minus omni virtutum genere cumulatiſſimos viros noverat etiam uſu familiari pleroſque literarum ſcientiâ præclaros, & ſcriptis editis orbi celebres, ut Georgium Ederum, doctorem, Cæſari à conſiliis; Julium Alexandrinum, Nicolaum Bieſium & Andream Camutium Cæſaris medicos, Carulum Cluſium phyſicum, Joannem Sambucum hiſtoricum, Bartholomeum Reiſachetum mathematicum, ac Jacobum Stradam antiquarium. Cùm hac vitæ ratione tertium annum in aula Cæſaris Carulus princeps tranſigeret, & ætatis annum vigeſimum attingeret, ex S. C. quod ante quadriennium ex auctoritate patris erat factũ, parari procinctus cœpit ad iter, ut Carulus in Italiam proficiſceretur, viſitaret affinitate ſibi junctos Principes, celebriores urbes perluſtraret, ac deinde per Gallias domum rediret. Diſponuntur igitur oportunis in urbibus per Italiam pecuniæ, augetur nobilium cohors, familia ferè duplicatur atque veſtitur, comparantur equi, & currus ad impedimenta ferenda. Remunerantur etiam interea aulicorum præcipui quique, qui ſingularem operam aliquam in adoleſcente Principe formando poſuiſſent. Donantur ex auro puro cathenæ, torques, annuli, numiſmata, gemmę, aliaq;

Apparatus profectionis Italica.

Officiorum remuneratio.

aliaque apophoreta rara, & precioſa. Denique fit omnium rerum apparatus tanto Principe dignus, cum ea diligentia, ut circa Kal. Julias iter aggredi, & ab aula diſcedere poſſet. Menſe Junio appulerunt patris ad Cæſarem literæ, quibus immenſum gratias egit, quòd filium ſuum tanto tempore, non inter miniſtros, ſed filii ferè loco in aula habuiſſet. Se igitur paratum eſſe, quibuscunque poſſet obſequiis, viciſſim, cùm ſeſe offerret occaſio, animi ſui gratitudinem teſtificari. Inſtare jam tempus, uti Carulus ſuus reliquum conſtitutæ peregrinationis per Italiam conficiat, atque domum inde porrò redeat. Igitur ſe petere quàm humillimè, ut filium dimittat; utque bona cum ipſius gratia diſcedere eidem liceat. Carulo inſuper filio ſcribit, ut quanta poſſet cum humilitate ac reverentia Cæſari, & Auguſtæ, Regi, Archiducibusque pro præſtitis beneficiis gratias ageret; ab his licentiam diſcedendi peteret: vitam, moresq; ſuos ea cura diligentiaque tam probè in iſta peregrinatione inſtitueret; ut patriæ, provinciisque ſuis Princeps ſalutaris, paternæ ſenectuti ſubſidium commodum ac tutum, reverſus eſſe poſſit. Præſentavit ex mandato patris Cæſari literas, poſtridie quàm eas accepiſſet Gimnicus œconomus, ante prandium ex more cum Carulo principe ad aulam veniens. Quibus lectis, Cæſar ſibi quidem, ac multò magis ſuis filiis moleſtum fore Caruli diſceſſum dixit, cum quibus familiariter ac fraternè tanto tempore vixiſſet: nolle ſe tamen patris voluntati obſiſtere, quandoquidem ſemel diſcedere debeat. viderent igitur ipſi, quandónam proficiſci vellent; ſe moram non injecturum. Hoc reſponſo læti domum reverſi ſunt. Sed non admodum diu manſit in illa ſententia Cæſar. Mox etenim eodem die poſt meridiem vocari ad ſe Gimnicum jubet, ſe jam aliter de ſororis ſuæ filio Carulo deliberaſſe ſignificat, nec maturari ejus diſceſſum debere, graſſari in Alpibus peſtem, & annonæ caritatem in Italia magnam eſſe. Sibi ergo videri conſultius, uti adhuc per annum, atque alterum Carulus in filiorum ſuorum contubernio maneat, ſe velle ipſum ducere ad Bohemicam filii ſui coronationem, & ad Imperii comitia brevi indicenda. Cùm verò deliberatam jam antea diu de hac profectione patris voluntatem Gimnicus objiceret, & apparatus magnis ſumptibus factos, auctam familiam, emptos equos, vix ſupereſſe menſtruam

Guilhelmi Ducis ad Cæſarem literæ.

Ejusdem ad filium Carulum literæ.

Cæſaris reſponſum.

Ejus ſententia mutata.

penus domeſtici proviſionem, ideoque non ſine parva jactura mutari conſilium, ac profectionem prolongari, abjicive poſſe: reſpondit Cæſar, nullam aut minimam fore jacturā, equos, apparatumque ſuperfluum ſine magno detrimento venumdari poſſe, penum augeri: ſibi curæ futurum ut patri ſatisfieret, eamque ob cauſſam extemplo ſe expediturum literas, patrique ſcripturum diſertè, ſibi videri conſultius, ut Carulus aliquantò diutiùs filiorū ſuorū in conſortio maneat. Non cogitandum igitur eſſe de diſceſſu, priuſquam reſponſum à patre redeat. Ex Cæſaris igitur hoc mandato ſuſpendi debebat deſiderata profectio. Expediuntur poſtridie ad patrem literæ per equos diſpoſitos. Nec defuit Gimnicus, quin etiam ipſe diligenter, de ſtatu rerum omni, de commodo vel incommodo hujus interjectæ moræ patri ac præcipuis ex conſilio ſcriberet. Dux verò Guilhelm⁹ acceptis Cæſaris literis, rerum ſuarum ſtatum atque circumſtantias diligenti examine penſitavit, hærens aliquandiu dubius: vicit nihilominus tādem poſt varias diſceptationes prior illa ſententia, in quam S. C. de peregrinatione, ac viſenda Italia pro Carulo quondam factum erat: decrevitque pater non mutare conſilium illud, Cæſarique literis ſuis in hanc fere ſententiam reſpondit: Si ita valetudo, res familiaris, provinciarumque ſtatus ferret: non fore quippiam ſibi gratius aut jucundius, quàm ut filius ſuus Carulus majore annorū ſpacio in honoratiſſimo ſuæ majeſtatis, filiorumq; ſuorum miniſterio matureſceret. Non enim adoleſcentem Principem res auſpicari in auguſtiore templo, non eius juventutem in fertiliore ſolo felicius efflореſcere poſſe. Sed vota ſua impediri variis rerum obſtaculis. Ætate ſe jam ingruente premi, ac ſenio debilem fieri: difficilem ac perpetuò afflictam valetudinem ſuam omnibus eſſe notam. Flagrare interea continuis bellis civilibus Gallias univerſas, Bataviam, vicinasque Regis Hiſpaniarum provincias omnes ſurſum, deorſumque ſeditionum tempeſtatibus jactari: & ex proximo vaſtoque incendio pericula ac damna non contemnenda ſuis etiam ſæpè provinciis inferri. Flagitare igitur rempublicam Principis ſuis vigilantiam ſummam, & labores inexhauſtos; eoſque majores, quàm vel ætas, aut valetudo ſua ſufferre ſemper poſſet. Has ob cauſſas ſe optaſſe jamdiu Carulo eos annos, eamq; maturitatem, ut poſſet quantocitius adſue-

Cæſar patri Guilhelmo Duci ſcribit de retinēdo eius filio.

Patris Guilhelmi Ducis ad literas Cæſaris reſponſum.

Galliarum Belli ciuilia bella.

adſueſcere ſecum reipublicæ gubernaculis, Theſeique, vel Æneæ pii munere, apud patrem fungi. Nec ſe peperciſſe propterea ſumptibus ullis, ut quod ætati deeſt, plurima diſciplinarum, & linguarum peritia virtutumque Principi neceſſariarum aſſiduo exercitio compenſaretur. Neque ideò dubitaſſe ſe filium magnis ſumptibus foras peregrinatum ablegare præter morem noſtri ſæculi principum: quò tantò citius inter ignotos uſu & experientia mores animumque formaret ad res prudenter agendas. Jam verò fratris unici ſui res omnino poſtulare, ut ipſe, relictis domi crepundiis, ſtudiorum cauſſa foras etiam mittatur. Intolerabiles fore ſumptus, ſi duabus familiis pro neceſſitate, & dignitate, in diverſis & longinquè poſitis regionibus ea temporum in difficultate ſibi providendum eſſet. Supplicare igitur ſe majeſtatem ſuam, ne diutius Carulum detineri velit: non defuturas ſucceſſu temporum occaſiones, per quas ipſe in comitiis Imperii, aliiſve conventibus ad quævis miniſteria inſtructior ſuæ Majeſtati eſſe præſtò poterit. Tales ferè Ducis Guilhelmi literæ Viennam XV. Kal. Septembres allatæ ſunt. Quas ut Cæſar accepit, hoc patris reſponſo, rationibusque adductis motus, illius tam deliberato conſilio noluit amplius refragari: ſibique non ingratum fore profeſſus eſt, quod Carulus Princeps inſtitutam peregrinationem ex patris voluntate proſequatur, ac deinde domum redeat. Jam fama profectionis iſtius ante trimeſtre per provincias exteras legatorum cura percrebuerat, & imprimis per Italiam. Quapropter certatim mox oratores principum, rerumq; publicarum confluere ad Caruli Principis hoſpitium cœperunt cum literis, aut mandatis, quibus omnia humanitatis, atq; amicitiæ officia quàm largiſſimè eidem præſentabantur. Summus Pontifex per Internuncium ſuum profectionem felicem ac fauſtam precatur, invitatque Romam ad vigintiquinquennalia vota publica, vel anni Jubileji (ut nunc vocant) ſolemnia ſacra: Non poſſe ipſum in celebriore Principum, populorumque conventu, aut tempore magis ſalutari & opportuno Romam venire. Si res, iterque ſuum ita comparare poterit, gratiſſimum ſibi hoc fore: licet nullo tempore ipſius adventus poſſit accidere incommodus. Rex Hiſpaniarum Philippus per oratores ſuos nunciari juſſit, ſe jam provinciarum ſuarum in Italia præſidibus, atque legatis mandaſſe,

Cæſar Carulo principi miſſionē ac diſceſſū concedit.

Principum atq; rerum publicarum Italiæ efficia Carulo præſentata.

Greg. XIII. Summi Pontificis. XXV. Quinquennalia vota publica, vel anni Iubileii ſolemnia ſacra.

Philip. Hiſp. regis.

mandaſſe, ut ipſum exciperent, atque tractarent tanquam Principem Cæſari atque ſibi ſanguine affinitateq; junctum proximè: in urbibus & caſtris omnia viſu digna monſtrarent, nihil eorum, in quibus gratum facere poſſent, negligerent. Interim ſe hoc quam maximè petere, ut peragrata, viſaque Italia, non prætereat Hiſpaniam, rebus item præclaris multiplicibus viſu planè dignam: fore in promptu ſuo mãdato triremes redeunti per Liguriam Genuæ, quibus cum comitatu ſuo commodè & tutò trajiciat; adventum fore ſibi, amitinæque ipſius quàm acceptiſſimum. Veneti invitabant eum ad rempublicam, urbesq; ſuas viſendas: & magnificè currus, equos, naves, commeatum, hoſpitia pergenti per ditiones ſuas offerebant. Ceteri Duces ac illuſtriores Italiæ principes, affinitate, neceſſitudine, & amicitia juncti, de ejus viſitatione ſecuriores, adventum lætiſſimum omnes precantur, inquirentes ſollicitè quanã via pergere vellet; & quo tempore ab ipſis poſſit expectari. Omnibus quidem ſingulatim Carulus egit gratias immenſas, dubiè tamen ſemper reſpondit: In longa peregrinatione quid certi difficulter diſponi poſſe, oportunitatẽ ac tempus tunc ducere ac imperare, ideoq; quid aſſeri ſecurè nequiri: Se laboraturũ nihilominus, nec prętermiſſurũ occaſiones, ſi quibus poterit conſanguineorum, amicorumve Principum poſtulatis obſequi: Et jucundum ſibi quàm maximè futurum, cognationes coràm videre, & amplecti, omniaq; neceſſitudinis amicitiæq; debita officia cum ipſis, ceterisq; amicis ſingulatim renovare poſſe: Sed deprecari ſemper ſe velle nimias honorum pompas, aut, ut vocant, cæremonias: amorem & familiaritatẽ ſe tantum amicis adferre, nec etiam amplius quippiam reportare velle. Regi Hiſpaniarum ſcripſit, ſibi nihil exoptatius eſſe, quàm in omnibus maximi regis voluntati parêre, Majeſtatisque juſſa capeſſere: cùm præſertim jam ſæpè geſtiat animus è Gallus in reditu, cum itineris etiam diſpendio, citis equis in Hiſpaniam excurrere ad regiæ majeſtatis perſonam venerandam, & ad famuli deditiſſimi offerenda obſequia. Sed cùm jam expectatione ſua diutius à Cæſare fuerit retentus, & non ultra ſemeſtre ſpatium peregrinationi Italicæ pater conſtituerit, votis ſuis obſtare temporis brevitatem; atque eo magis, quòd Galliæ crebris ſeditio-

Venetorũ.

Ducum ac Principum Italiæ.

Caruli reſponſa.

Caruli ad regem Hiſpaniarum litera.

ſeditionum motibus agitatæ tranſitum vel acceſſum tutum neutiquam in præſentiarū concedant. Sperare ſe igitur propenſam animi ſui promptitudinem pro obſequio habendā in eo rerum ſtatu, & à regia illa benignitate conſueta boni conſulendam eſſe. Poſt impetratam deniq; Cæſaris licentiam, ſummo ſtudio procinctus expeditur, profectionisq; dies indicitur familiæ, a. d. VII. Idus Septembris. Carulus princeps Kalendis ipſis officia diſceſſus exorditur, & ex aulicorum more comitatus cohorte ſua per urbem circumvehitur, legatos principum ſingulos domi amanter viſitans, gratias pro officiis omnibus humaniter præſtitis egit, amicitiam benevolentiamq; ſuam his offerens, in quibus uſui eſſe poſſet. Similiter etiam acceſſit ad ædes præcipuorū Cæſaris familiarium, quorum opera, ductu, & conſilio, ut antea diximus, uſus ſæpè fuerat. Omnes deinde ſequentibus diebus ordine ad ejus hoſpitium venerunt, gratias acturi, & fauſtam, felicemque profectionem precaturi; ſinguli officium officio, & honorem honore compenſantes. Cæſaris interea filiis Rudolpho regi, & Archiducibus dolor inceſſit diem diſceſſus inſtare videntibus: diſplicuit vehementer abrumpi ab ipſis proximum ſanguine, ſuavem, placidū, ac in omnibus morigerum comitem. Non potuerunt igitur non amoris monitoria pignora apud ipſum relinquere, quibus abſentium recordaretur. Rex Rudolphus dono illi miſit nobilem, ac ſummæ pulchritudinis equum ornamentis omnibus ditiſſimè inſtructum: Archidux Erneſtus enſem, pugionem, & cingulum auro puro munitum & inſtructū, quorum parerga ſculpturæ non minus artificio, quàm materiæ precio excellebant. Quæ munera ipſi olim in Hiſpania ab avunculo Philippo rege acceperant. Minores fratres item munuſcula miſſitavere, quibus benevolentiam ſuam teſtarentur. Octavo Idus Septemb. Carulus princeps ante prandium ad aulam veniens Auguſto Cæſari avunculo, & Auguſtæ affini qua maximè potuit reverentia de beneficiis honoribusq; acceptis gratias egit, atq; valedixit. Mox etiam regi Rudolpho, ejusdemq; fratribus Erneſto, Matthiæ, & Maximiliano Archiducibus: A quibus omnibus ordine non ſine turgidis oculis miſſionem accepit. Poſt meridiem cùm omnia domi expediuntur ad profectionem, non diu ante ſolis occaſum præter expectationem ultrò ad Caruli Principis

Apparatus itineris.

Amica diſceſſus officia Carulus peragit.

Mnemonica Carulo principi a Cæſaris filiis donata pignora.

Carulus princeps Aug. Cæſari, & Auguſta, liberisq; eorum valedixit.

Rex Rudolphus & Erneſtus Archidux ad hoſpitium Caruli veniunt.

cipis hoſpitium cum magno nobilium comitatu veniunt Rex Rudolphus & Erneſtus Archidux auctarium honoris & officii adjicere, ultimaque dare privatim mandata cupientes. Ubi cùm aliquandiu cum Carulo humaniſſimè in atrio ſermonem contuliſſent, appetente jam nocte, ad Palatium redituri, ajunt poſtridie manè ſe rurſum adeſſe, & ad ſpacium itineris aliquod comitari ipſum velle. Rex deinde atque Erneſtus antequam diſcederent, œconomo Gimnico familiaribusque Caruli ſingulis item peramanter dextera porrecta, valedixerunt. Poſtridie poſt ſolis exortum rurſus adſunt ad iter accincti, cum peramplo equitatu nobilitatis aulicæ, Carulumque jam paratum excipientes, ex hoſpitio per urbem dum educunt, duo fratres Archiduces minores Matthias & Maximilianus paulò pòſt etiam cum cohorte ſua comitatui acceſſerunt. Atque ita cum ingenti proſequentium turba Carulus princeps à Cæſaris filiis per tres amplius horas deducitur. Tum ingens pluvia divellere & ſeparare cœtum cœpit, & Carulus equo deſiliens longius progredi Auſtriacos Principes non patitur: qui mox etiam equis deſcendentes ipſum humaniſſimè amplexantes, eidem, comitatuiq; ſuo iter facile, & omnia læta precati, extremum vale dixerunt, Viennamque rurſus properarunt. Carulus aulica turba dimiſſa per Cæſii montis ſilvas in Noricum ripenſe proficiſcitur, Danubium à dextris relinquens. Valeriam & Carnos à ſiniſtris, quatriduano itinere Laureacum pervenit pridie Idus Septembris. Urbs hæc ampliſſima quondam & Romanorum colonia fuit cognomine Aureliana Laureacenſis, legionum capax, manſioque ſæpius Imperatorum: quæ ſita eſt ad Danubii ripam in oſtio Anaſis, ex Alpibus in Danubium ibi defluentis. Nunc verò ex ejus urbis à Gothis, & Hunnis non ſemel deletæ ruinis remanſit exiguum oppidum, ædificiorum tamen ſtructura pulchrum & elegans, quod nomen etiam mutavit, & à dicto flumine nuncupatur Anaſus. Viſum Carulo principi ſequentibus Idibus in eodem oppido quieſcere, tam refocillandorum equorum cauſſa, quam ut ſitum antiquæ ac celebris urbis, & ſi quæ ejus adhuc viſerentur reliquiæ, cum Pighio ſuo recognoſceret. Verùm pauca in agris, & rara reperiunt veſtigia: tam funditus bellorum cladibus eſt everſa. Viderunt tamen extra oppidum non procul ab oſtio, quo in Danubium fluit Anaſis

Diſceſſus cum magna proſequentium pompa.

Extremum vale.

Noricum ripenſe.

Laureacū.

Anaſis.

Antiquitates Laureacenſes.

ſis, in quodam colle fundamenta antiqui, ut apparet, caſtri, & ingentia quadrata ſaxa: in quibus templum ſummæ vetuſtatis à Chriſtianis olim extructum adhuc extat, ſed planè profanatum, ac ruinoſum. Cujus parietibus inſerta ſunt quædam ſaxa cum ſculpturis antiquis, è Romanorum ædificiis deſumpta. In ſtylis lapideis quadratis portæ templi videtur chorus bacchantium Satyrorum, ac Nympharum: è quibus Satyrus unus tibias, alius ſubſilientibus inflat. Nymphæ his intermixtæ crotala pulſant, & tripudiant. *Bacchantium chorus.* Inter alia videbatur item in ſaxo quadrato Europa tauro natanti inſidens, cujus cornu alterum ſiniſtra tenet ſtolata ad pedes usque: dextera prehendit velum, quod capiti ejus lunæ corniculatæ quaſi forma circumvolitat. *Europa tauro vecta.* Hæc jucunda viſu propter ſummam antiquitatem Carulo Principi fuêre. Plura etiam intellexit ejus generis monumenta inde avecta fuiſſe, & in alias civitates eſſe translata. Pighius demonſtravit Laureacenſes milites Valentiani ac Valentis temporibus vicinos Danuvii limites adverſus ingruentes barbaros munitionibus firmaſſe, atque id ex lapidea tabula, quam Viennæ viderat cum hac inſcriptione: *Danuvius munitus.*

D. D. D. N. N. N. VALENTINIANI. VALENTIS
ET. GRATIANI. PERENNIUM. AUGUSTORUM
SALUBERRIMA. JUSSIONE. HUNC. BURGUM
A. FUNDAMENTIS. ORDINANTE. VIRO
CLARISSIMO. EQUITIO. COMITE. ET
UTRIUSQUE. MILITIÆ. MAGISTRO
INSISTENTE. ETIAM. LEONTIO. P. P.
MILITES. AUXILIARES. LAUREACENSES
CURÆ. EJUS. CONMISSI. CONSULTATU
EORUNDEM. DOMINORUM. TERTIO. AD
SUMMAM. MANUM. PERDUXSERUNT
PERFECTIONIS.

Quod factum anno poſt Romam conditam ∞ CXXIII. poſt Chriſtum natum CCCLXX. circiter Magiſtrum armorũ per Illyricum vocat hunc Equitiũ Comitem Ammianus Marcellinus libri XXIX. fine, ubi narrat Danuvianorũ limitum munitiones iſtas Quadorum excitaſſe bellum. Jam verò præfectum legionis ſecundæ Italicæ Laureaci, ac Lentiæ tenuiſſe caſtra, ex libro provinciarum populi Romani, *Legio II. Italica.* quem

quem Notitiam Imperii intitularunt, apparere tum Pighius quoque docuit. Carulus Princeps his viſis, in horologii turrim, quæ in medio foro eſt, adſcendit, ut contemplaretur circumiacentis regionis tractum, ubi didicit civibus perſuaſum eſſe, Marcum & Lucam Evangeliſtas non diu poſt Chriſtum paſſum ſalutiferæ religionis noſtræ Laureaci, & in vicinis locis prima fundamnta jeciſſe. Teſtantur hoc etiam verſus in turri eadem publicati:

Marcus & Lucas Evāgeliſta.

Hæc ex Laureaco reliqua eſt, his Marcus in eris
Cum Luca Chriſti dogma profeſſus erat.

Carulus poſtridie Idus ulterius proficiſcitur, Lentiamque à dextris relinquens attigit manſione tertia limites ditionis Saltsburgenſis, ubi in Straſſualtio pagò hoſpitium illi paratum erat ab Archiepiſcopo Principe Jo. Jacobo Canio. Jam enim à fratre ſuo N. Canio Cæſari à conſiliis, & ſtabuli Palatini præfecto certior erat factus, Carulum Principem ab aula diſceſſiſſe, & per Noricos ejusque provinciam Teriolenſem comitatum, atque inde in Italiam; nec dubitare ſe, quin contrahendæ amicitiæ, urbisque viſendæ cauſſa ipſum viſitare vellet. Archiepiſcopus igitur, ut omni virtutum genere eſt ornatiſſimus, tanti hoſpitis adventi lætus, obſervari in finibus ſuis ejus appulſum, & parari hoſpitia jubet: pro ſui ordinis dignitate & amplitudine Carulum accepturus. Quem ejus legati, adventum gratiſſimum Principis ſui nomine gratulati, in dicto pago primùm exceperunt, & cum ſuo comitatu pro loci conditione & montium ſterilitate abundanter & lautè ſatis tractarunt. Poſtridie ſumpto ibidem prandio, Saltzburgum verſus pergitur, ſaxoſa & difficili per ſaltus & montium crepidines via, tempeſtatibus atque incuriæ ſuperioris ævi collapſa. Conſtat tamen eandem olim à Romanis militari opera per milia paſſuum undecim diligenter fuiſſe in illo tractu munitam, ſub Imperatoribus Septimio Severo, & Antonino Caracalla, quemadmodum teſtatur lapis miliarius, quem medio itinere repererunt, cujus titulum Caruli juſſu Pighius exſcripſit. Erat columna rotunda, pedum octo longitudine ad viam erecta, cum tali inſcriptione:

Strata ſilva pagus.

Terioleſis. Comitatus archiepiſcopus Saltsburgēſ Carulu Principem excepit hoſpitio.

Via per Alpes Iulias à Romanis munita.

Lapis miliarius titulis Impp. Septimii Severi & Antonini Caracallæ inſcriptus.

IMP.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO
SEVERO. PIO. PERTINACI. AUG.
ARAB. ADIAB. PARTHICO. MAX.
BRITAN. MAX. PONTIF. MAX. TRIB.
POTES. III. IMP. VII. COS. II. P. P. PROCOS
ET. IMP. CÆS. M. AUREL. ANTONINO
PIO. INVICTO. AUG. PARTHICO. MAX.
BRITANNICO. MAX. GERMANICO
MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POTES. XVI.
IMP. III. COS. IIII. P. P. PROCOS. FORTIS-
SIMO. AC. FELICISSIMO. PRINCIPI
DOMINO. INDULGENTISSIMO.
M. P. XI.

Hæ notę ſingulares per milia paſſuum undecim ibi viam fuiſſe munitam ſignificant: unde pagus etiam antedictus populari lingua Straetsvvaltz, quaſi ſtratæ ſylvæ nomen accepiſſe videtur. Neque eſt quod quiſpiam exiſtimet eo primum tempore à jam dictis imperatoribus viam illam per Alpes munitam ac ductam fuiſſe: jam enim à ducentis amplius annis antea, ut Sex. Rufus V.C. breviarium incrementorum Imperii Romani Valentiniano imperatori ſcribens teſtatur, ſub Julio & Octaviano Cæſaribus per Alpes Iulias, ut appellat, legionibus iter eſt factum. Atq; hinc Julias appellari in eo tractu cœpiſſe, plures docti autumant, quod ex Gallia Ciſalpina Julius Cæſar in Illyricum, & poſtea Auguſtus in Noricos, & Pannoniam cum legionibus ſæpè tranſierit. Tunc primùm Romana potentia in Alpium illa parte planari, ac ſterni viæ, atque etiam caſtellis præſidiisque firmari inceperunt, quo facilior exercitibus Romanis itus ac reditus eſſet. Quin etiam perhibent antiquitatum ſtudioſi & regionum illarum periti quidam, etiamnum temporis ibidem nõ procul à Carnorũ, Noricorumque finibus in arduo monte, quem Crucis appellant incolæ, viam amplam cerni vaſtis rupibus exciſam, quam Zicliam nunc corrupta voce, pro Julia nuncupant, legiq; in ejusdem planis parietibus C. Julii Cæſaris nomen ac titulum literis magnis, ſed admodum vetuſtate conſumptis, quibus ſignificari ſcribit Leander Albertus C. Julium Cæſarem procos. viam inviam ſolertia & impendio ſuo totis perviam reddidiſſe. Quare creden-

Strata ſylva pagus unde dictus.

Per Alpes Iulias via quando munita.

Caſtella & præſidia in Alpibus quando.

Mons Crucis.

C. Cæſaris monumenta in Alpibus.

credendum omninò eſt, ab eo deinceps tempore Romanorum cura vias illas in Alpibus conſervatas non ſolùm, ſed etiam operibus ampliatis faciliores, atque frequentiores eſſe factas. Sed ne à ſuſcepto itinere diutius evagemur: proficiſcitur inde Carulus Saltsburgum urbem nobilem antiquitate, & opulentam mercimoniis: quam olim Hadrianam dictam fuiſſe quidam produnt Hiſtorici, fortaſſis à colonia eo deducta, Hadriani Imp. auſpiciis: quem Sex. Aurelius Victor, aliiſque memorant provincias omnes circumiviſſe reſtaurandarum urbium coloniarumq; cauſa: in eumq; finem ſemper ſecum duxiſſe architectorum fabrorum, lapicidarumq; , ac omnis generis artificum cohortes extruendis mœnibus aptas, & centuriatas ad ſpecimen legionum militarium. Unde reſtitutorem ipſum orbis terrarumq; provinciarumq;, nummi veteres plures appellant, qui ejus in honorem cuſi reperiuntur. Poſtea † Juvaviam à vicino caſtro & flumine appellatam quoq; fuiſſe, teſtantur annales veteres Archiepiſcoporum ejus urbis, & verſus antiqui in templo, qui leguntur exarati:

Saltsburgum civitas olim Hadriana dicta, Romanorum colonia.

** Hadrianus Imp. Aug.*

Reſtitutor orbis terrarum Hadrianus Aug.

† Juvavia Saltzburgum dict.

Tunc Hadriana vetus, quæ poſt Juvavia dicta,
Præſidialis erat Noricis & Epiſcopo digna
Rudbertiſedes, qui fidem contulit illis
Chriſti: quam retinet, Saltsburgum ſerò vocata.

Et meminerunt Juvaviæ itineraria Romana, inter Laureacum & Oenipontem hanc non ſemel locantes. Rupertus vel Rudbertus autem Epiſcopus ex regia ſtirpe Francorum ortus, à Duce Berchario Chriſtianæ religionis hoſte pulſus è Vangionibus, per Noricum, Valeriam, vicinaſque regiones doctrina & vitæ ſanctitate fidei noſtræ (poſt vaſtatas diverſis cladibus barbarorum furore Chriſtianas per Europam univerſam provincias) certa prima fundamenta jecit, Heraclio (ut aſſeritur) imperante, fultus auctoritate & potentia Theodonis Bajoariorum regis: cui divini ſpiritus gratia ac virtute perſuaſerat, uti relictis idolis, unà cum proceribus, populique magna frequentia ſacri baptiſmatis fonte religioni Chriſtianæ initiaretur. Ab hoc conceditur Ruperto, ut in Juvaviæ deſertis ruinis ab Attila, Hunniſque ante centum amplius annos funditus everſæ, ad amnis Juvavii ripam ſedem figeret, oppidumq; exſtrueret. Donatur etiam vir ſanctus proprietate territorii

Rupertus Epiſcopus primus ejus loci.

Theodo Bajoariorum rex.

Juvavia ab Attila Hunniſq; everſa luſtravimus annis.

ritorii circumjacentis, qui inter ruinas, ut dixi, & virgulta coloniæ veteris cœnobium, ac baſilicam extruxit in honorem principis Apoſtolorum D. Petri, & ibidem inſtituto diſcipulorum ſelecto ſeminario, ex quo transferri novellæ plantæ in vicinas regiones poſſent, veluti diligentiſſimus agricola vineam Chriſti brevi tempore per Noricum univerſum, Valeriam, Pannoniæq; fines, & inter inalpinos populos latiſſimè propagavit. Qua de cauſa nunc etiam Germani ſuperiores Rupertum Apoſtolum Bavariæ, Auſtriæ, & Stiriæ nuncupant. Locus ſucceſſu temporum, & Epiſcoporum ſucceſſorum prudentia in peramplæ civitatis formam excrevit, adeò ut nunc vicinarum provinciarum ſit metropolis. Poſtea verò cùm Juvavii fluminis nomen, neſcio quo caſu, mutaſſent incolæ, Saltzam lingua populari appellantes à ſalinis fortè propinquis: tum & urbis nomen mutari in Saltzburgus cœpit. Archiepiſcopus ipſe cum magno prælatorum ſummi collegii, atque nobilium comitatu, advenienti Carulo Principi occurrit obviam ad tria paſſuum milia, exceptumq; humaniſſimè deduxit per urbem in ſuum Palatium, quod eſt in urbe media baſilicæ D. Petri contiguum, ubi Carulus triduo continuo cum ſuo comitatu, pontificiali prorſus apparatu, quàm ſplendidiſſimè tractatur. Sequenti poſt adventum mane, cum principes ſacrificio Miſſæ ſimul intereſuiſſent, Palatium ampliſſimum Cæſarum ac Regum plurimorum hoſpitio nobile perluſtrant. Miratur Carulus hoſpes auguſtam ædificiorum formam: cænacula, porticus, atria, xyſtos admodum ſpacioſos, tabulis pictis, ac chrographicis, ornamentisq; ſuis omnibus opulenter inſtructos: parietes acernis tabulis veſtitos, ſculptilibus parergis elegantibus conſpicuos: tecta ac lacunaria auro & argento laqueata, picturis, ſculpturisq; artificioſis diſtincta: cubicula thoris, auleis, & ſtragulis ex holoſerico atque omnigena precioſæ ſupellectilis ſyntheſi adornatiſſima: hortos amœniſſimos, fontium artificioſis ſcaturginibus, & diligenti arborum herbarumque cultura ſpecioſos. Ex Palatio deinde deſcenderunt in templum cathedrale D. Petri, ſtructura operibusque peramplum, & vetuſtate venerandum. Monſtrarunt Carulo Principi divorum Ruperti, Vitalis, atque Virgilii primorum ejus urbis Epiſcoporum monumenta; martyrum diverſorumque ſanctorum homi-

Rupertus Bavariæ Apoſtolus.

Archiepiſcopus Carulum excipit.

Palatium Saltzburgenſe.

Templum cathedrale D. Petri.

Diverſorũ reliquiæ.

hominum reliquias; donaria maximorum principum, auro gemmisque ſplendida; veſtes ſacras, atque omnem ſervitii divini apparatum inſignem. Et cùm ſimul altaria, ſacella, ædiculas ambiendo, ſtatuarum atque imaginum inſigniorem ornatum conſideraſſent, & hora prandii jam inſtaret; ad Palatium deinde reverſi ſunt, & lautis epulis corpora refecerunt. A prandio cùm urbis viſendæ cauſſa aliquandiu equis circumvecti eſſent, populumque & ædificia urbana inſigniora vidiſſent, Archiepiſcopus Catulum & ejus familiares duxit ad arcem viſendam, ultra flumen in eminenti montis ſpecula poſitam: ex qua tueri urbem, & hoſtium inſultus procul arcere poſſunt.

Caſtrũ Iuvavēſe, vel Iuvenſe.

Porrò cùm jam ante plurima ſæcula D. Auguſti auſpiciis, & Ti. Cæſaris ductu, in alpinæ gentes Ræti, ac Salaſſi, mox ultra Alpes Vindelici, Norici ac Pannones bello moleſtari & ſubjugari cœpiſſent: locum illum Romani inter alia ad Alpium fauces ulteriores ſitu oportunum ac tutum caſtro præſidioque firmo munierant; ne occludi ab hoſtibus poſſent, & ut legionibus via ſemper per Alpes pateret in provincias ulteriores. Unde præſidio amnique vicino nomen militari vocabulo ex officio & effectu volunt inditum: & à juvandis viis, ac expeditionibus caſtrum Juvavienſe, & amnem Juvavium appellatum: Qui ex Alpibus ortus Teriolanis per Noricum delabens, Oeno primùm, ac deinde Danubio apud Bojodurum miſcetur.

Iuvavia unde dicta.

Iuvavius amnis.

Videntur etiam Romani caſtrum idem faciliore vocabulo per ſyncopen Juvenſe nominaſſe. Nam in libro provinciarum populi Romani legimus, præfectũ legionis primæ Noricorum militum Liburnariorum cohortis quintæ partis ſuperioris, ſtante adhuc Imperio, ad Juvenſe in præſidio fuiſſe, ſub diſpoſitione Ducis Pannoniæ primæ, & Norici ripenſis.

Caſtrũ Iuvenſe.

Subacta Auguſti, ut diximus, auſpiciis vicina provincia, cùm Romano imperio adſueſcere, & pace frui incepiſſet: urbs in adverſa ripa ſub caſtro accreſcere, & commercio Romanorũ florere ſimul, & ab ipſo flumine, vicinoq; caſtro Juvavia vocari cœpit, Coloniã vero Romanorũ eò fuiſſe ab Hadriano Auguſto deductam, haud obſcuris argumentis liquet: cùm quòd Hadrianam quoque nuncuparint, velut antea probavimus: tum quòd jure legibusque Romanis uſi, magiſtratus ſuos decuriones, ac duo viros juris dicundi more coloniarum veterum ea civitas habuerit, quemadmodum ex epitaphiis,

Iuvavia Colonia ſub caſtro.

pitaphiis, marmorumque titulis antiquis apertè conſtat. E quibus unum adduxiſſe ſufficiet epitaphium: quod non procul inde ad ejusdem fluminis ripam in oppido Burcuſano reperitur tale:

L. BELLICIO. L. F.
QUARTIONI
DECURIONI. JUVAVIENSIUM
II. VIR. JURIS. DICUNDI
VIX. ANN. LVII.
SAPLIÆ. BELLATUMARÆ
CONJUGI. VIX. AN. LXII.
BELLICIUS. SECCIO. ET
BELLICIUS. ACHILLES
CUM. CONJUGIBUS. EX
TESTAMENTO. FACIUNDUM
CURAVERUNT.

Atque hoc quidem pacto, quæ præ vetuſtate, hiſtoriarumque inopia oblivionis & ignorantiæ tenebris ſunt involuta, jam libris veteribus abolitis, ex qualibuscunque antiquitatum reliquiis ſaxorumque fragmentis, quibus majores nobis multo prudentiores memoriam rerum ſuarum poſteris reliquerunt, in lucem eruere fas eſt. Sic etiam Imp. L. Septimii Severi temporibus urbem iſtam Juvaviam appellatam fuiſſe, ſaxum aliud antiquum docet extans Saltzburgii in æde ſacra D. Ruperti, cujus hæc eſt inſcriptio:

Ex antiquitatum reliquiis eruendam hiſtoriam eſſe. *Maiorum prudentia in propaganda rerum geſtarum memoria.*

IMP. CÆS
L. SEPTIMI. SEVERI
PII. PERTINACIS. AUG
ARAB. ADIAB. PARTHICI
MAX. ET. IMP. CÆS. M. AUREL
ANTONINI. AUG. PARTHICI
MAXIMI. COL. HADR
JUVAV. D. D.

Ceterùm de urbis hujus origine & antiquitate jam fortè nimis multa. Pergendum cùm principibus in caſtrum Juvavienſe, quod olim Attilana, Hunnorumque barbarie funditus

Caſtri Iuvavienſis deſcriptio.

Gebhardus Epiſcopus. funditus cum urbe everſum ab Gebhardo epiſcopo primum excitari ex ruinis ſuis cœpit, poſt noſtræ ſalutis annum milleſimum quinquageſimum circiter, cùm jam annis amplius quingentis jacuiſſet deſertum. Ampliarunt ædificiis ſucceſſores ejus locum ſitu ac natura ab hoſtili incurſione tutiſſimum. Sed patrum denique noſtrorum memoria principes *Bellum ruſticum.* Archiepiſcopi, poſt bellum ruſticum, quo tota ferè Germania ſuperior tum quaſi ſervili tumultu libertatis Euangelicæ prætextu flagrabat, & vaſtabatur, turribus, muris ac propugnaculis ſpiſſis adeò munierunt, ut nunc inexpugnabilis arx videatur. Unus patet dumtaxat ad arcem acceſſus, via ardua ac difficili rupem circumambiente, quæ tandem per ligneum pontem ſublicium introducit. Cingitur alioquin in circuitu præcipitio vaſto, nec à vicinis collibus aut montibus propter diſtantiam tormentis oppugnari poteſt. Cuſtoditur continua militum ſtatione, nec admittuntur in interiorem ejus conſpectum peregrini aut ignoti: niſi vel cum principe veniant, vel ab ipſo teſſeram adferant. Carulus princeps ſitus atque proſpectus conſideratione vehementer delectatur, atque ſtructuræ rationes libenter diſcit ab Archiepiſcopo, qui eum circumducere per propugnacula, turres ac mœnia; monſtrareque tormenta, machinas, tela, globos, omnemq; apparatum varii generis bellicum ad arcis defenſionem abundè comparatum. Aperta ſunt etiam interiora magnificentiſſimi inſtar Palatii ædificia, cujusvis etiam Principis habitationi accommodata, ſupellectile & ornamentis ſuis inſtructa. Inter quæ Princeps Carulus admiratur antiquiſſi- *Statua ænea antiqua pulcherrima.* mam illam pulcherrimi operis æneam ſtatuam humana ſtatura majorem nudi juvenis ſtantis in rotunda baſi; in cujus fœmore dextro duorum nomina, quorum cura & impenſis transportata in provinciam & erecta fuit, leguntur his notis inſcripta:

A. POBLICIUS. D. L. ANTIOC.
TI. BARBIUS. Q. P. L. TIBER.

Et non diſſimilis eſt illi marmoreæ quæ Romæ viſitur in hortis pontificiis ſub Vaticano, & putatur Genius Principis vel Antinoi illius eſſe; quem Hadrianus Imper. ſibi chariſſimum,

mum, & morte præpropera ſublatum, numero deorum adſcribi juſſit: & cujus ob memoriam ubique terrarum templa, aras ac ſtatuas erigi, ſacra, ſacerdotes ac flamines inſtitui voluit. Atque ut etiam æternitati eum magis conſecraret, in Ægypto, ubi in Nilo periit, urbem condidit, & ex ipſius nomine Antinoipolim appellavit. Hanc verò ſtatuam, vaſtantibus Romanas provincias barbaris, è Juvavia Hadriana, vel alio loco vicino avectam inter montes, ſepultam in terra, abſconditamque fuiſſe conſtat. Nam abhinc ante annos LXX. primùm à ruſtico, dum agrum foderet, eſt inventa in monte S. Helenæ, apud oppidum S. Viti: unde eandem poſtea Mattheus Langius à Wellenburg, Cardinalis & Archiepiſcopus Saltzburgenſis, tranſtuliſſe dicitur, ut erat antiquitatum & virtutum omnium ſummus cultor & admirator, doctorumq; virorum Mæcenas ſui temporis maximus. Principes ambo cùm omnia viſu digna in caſtro perluſtraſſent, appetente jam nocte deſcendentes in urbem atque Palatium, reverſi ſunt ad cœnam. Jam Carulus de diſceſſu cogitare, & miſſionem ab hoſpite amantiſſimo flagitatare cœperat: ſed quia poſtridie feſtum erat diei dominicæ, & quod Archiepiſcopus magnificum apparaverat convivium, invitaveratque ſummi collegii prælatos, & præcipuos vicinæ nobilitatis proceres, moram illius diei negare non potuit. Qui partim rei divinę obeundę datus, cum principes ambo ante prandium Miſſæ ſacrificio, & pomeridiano Veſperaium officio intereſſe vellent, partim ſplendidis epulis, & jucunda ſummorum virorum in converſatione tranſactus eſt. A. D. XII. deinde Kal. Octobris, omnibus jam ad iter paratis, prandium in procinctu ſumptum eſt: eodemque maturè finito, Carulus princeps hoſpiti ſuo pro omni humanitate ac beneficentia gratias immenſas cùm egiſſet; ſigno profectionis dato, diſceditur. Archiepiſcopus autem, licet honorem recuſante Carulo, omnino comitari ad aliquod ſtadia voluit, eundemq; cum magno proſequentium nobilium comitatu per iter unius horæ deducere ultra Juvavii fluminis pontem: ubi amanter Carulo cùm gratias egiſſet, quod ſuam hoſpitii atque amicitiæ teſſeram non neglexiſſet, felicem ac facilem profectionem precatur, porrectaque præcipuis ex ejus cohorte dextera, ad urbem reverſurus ſingulis benignè valedixit. Illi verò proficiſcuntur

Antinoipolis.

Mattheus Langius Cardinalis & Archiepiſcopus.

Diſcedit Saltzburgo Carulus princeps.

eodem die per tria miliaria, & veſperi perveniunt ad limites Saltzburgenſis ditionis: ubi nocturnum hoſpitium Archiepiſcopus iam antea præmiſſis œconomo ac miniſtris nobilibus, pro ſuo ſplendore parari, & de rebus omnibus, quæ Carulo principi ejusque comitatui univerſo neceſſaria ad victum commoditatemque videri poterant, abundè provideri juſſerat. Ibidem poſtridie, quia dies erat Divo Matthæo Apoſtolo dicatus, mane rei divinæ primùm vacarunt. ſumptoque deinde prandio, Carulus œconomo familiæq; Principis Archiepiſcopi gratiis humaniter actis valedixit, atque his ex more xenia dari juſſit. Tum iis dimiſſis, per Noricum mediterraneum verſus Alpes Rhæticas cum ſuis contendit, tertioq; pôſt die pervenit in comitatum Teriolenſem avunculi ſui Ferdinandi Archiducis Auſtriæ: provinciam, Alpibus licet incluſam & extentam per ipſa juga Rhætica: fructuum tamen, rerumque ad vitam humanam neceſſariarum, nec non auri, argenti, metallorumque omnis generis optimorum copia tam locupletem ac divitem: ut eam aptiſſimè & admodum facetè Maximilianus Aug. Ferdinandi proavus hanc rudem & agreſtem ruſtici tunicam appellare conſueverit, multis quidem plicis & rugis horridam, ac deformem: valdè nihilominus bonam, calidam, ac commodam eſſe dicens. E montium enim viſceribus ingentes hauriuntur metallorum theſauri: cacumina vaſtis ſilvis, ferarumq; multitudine plena ſunt; colles & clivi frugibus ac vineis: valles fluminum ac fontium aquis irriguæ, armentis & pecoribus refertæ ſunt: quæ pabulo non minus, quàm lacus & ſtagna inter montes ſpacioſiſſima variis & optimis piſcibus adundant. Itaque comitatus iſte non ſolùm ducatui (ut nunc principum dominia appellant) verùm etiam regno divitiis poteſt æqui parari. Jam expectaverat ante bimeſtre Ferdinandus Archidux ſororis ſuæ filium Carulum principem: verùm intelligens ipſum adhuc à Cæſare detineri, & neſciri, an eo anno proficiſci in Italiam deberet: cùm autumnali ſtatione valetudinis recreandæ cauſſa pergere ultra Danubium in Bojos ad Herciniæ ſylvæ thermas conſtituiſſet, diſcedens, ſenatui gubernatoribusque provinciæ curam impoſuit: ut ſi fortè princeps Carulus ſe abſente illac iter faceret, eum pro ſtatu ac dignitate, velut ſanguine ſibi proximum, utpote ſororis ſuæ filium, quàm huma-

Noricũ mediterraneum. *Alpes Rhætica.* *Teriolenſis provincia dives ac abundans.* *Maximiliani I. Imp. faceta comparatio.*

Ferdinandus Archidux Auſtria Comes Teriolanẽ. Eius mandata de tractando Carulo principe.

humaniſſimè exciperent, & tractarent: in urbibus, oppidis, & caſtellis ipſi comitatuique ſuo hoſpitia parari gratuitò juberent: viſu digna quæque Oeniponti, locisque vicinis aliis ubique monſtrarent: in omnibus ejus expectationi, votisq; ſatisfacerent; tanquam ſi ipſe præſens adeſſet. Huic Principis mandato obſecundatum abundè fuit, ſed malè Carulum habuit, quòd ipſum avunculum domi videre, atque præſentem amplecti non potuerit. A. D. VII. Kal. Octobris, paulò poſt meridiem appulit Suatium, ubi antra Cyclopum, & metallorum fodinæ multæ viſuntur. Pagus eſt magnus, forma viarum & ædificiorum pulchritudine, populiq; frequentia cuivis oppido celebri comparandus. Advenientem magiſtratus amantiſſimè excipiunt, adventum gratulantur, & ducunt in Palatium, quod Principis ibi peramplum eſt, omniaque ibidem ad ejus uſum eſſe parata, reipſa demonſtrant. Adeſt mox fodinarum architectus, metallicę rei peritiſſimus, ſibi mandatum dicens, Principi eſſe pręſto, & omnia monſtrare, quæ cuperet, & viſu eſſe digna ſciret. Carulus, ut erat ocreatus, cum cohorte ſuorum pręcipua confeſtim ſequi ductorem, cùm plurimum diei adhuc ſupereſſet, & videndi ſtudio flagrans, nil temporis perdere voluit. Jubet Gimnicus adferri faces, ac tædas plures; ne luminis copia in obſcuris cryptis deeſſet. Pergunt extra pagum ad montium prærupta, ubi multa fodinarum antra à longè viſuntur: E quibus quicquid metallici exſcindunt, carris evehunt, ſuperfluaque in tumulos egerunt, & veluti montes montibus imponunt: adeò uti videantur vaſtæ rupes ſua viſcera evomere, ac ſenſim novos montes producere. Nec procul inde ſunt officinæ, in quibus metalla præparantur, ac diſcernuntur. Mira, & valde jucunda ibidem erat conſideratio, ut ingenii humani induſtria, atq; ipſa natura ſe mutuò juvent: & ut hæc variis machinis coacta ſervire cogitur; præſertim aëris & aquæ vis fluida & mobilis. Rivi enim ingentes è montibus deducti per canales & tubos rapido lapſu rotarum magnos ac concavos orbes circumagitant impetu tanto: ut earum quælibet multarum rotarum ac machinarum labyrinthum quendam continuo motu perniciter volvat, & quatiat cum tanto ſtrepitu, ut in Vulcaniis antris Cyclopū mallei, incudesq; majorē non poſſent reddere. Oſtendit primùm Architectus principi Carulo varias lapidum, ac marmo-

Suatium, pagus, vel municipiū potius.

Fodina metallica Suatiana.

Metallorū officina.

Machina aquaria & earum conſideratio.

Antra Vulcania.

Metallicè lapides.

marmorum ſpecies è montium venis exciſas, è quibus aurum, argentum, æs, ſtannum, plumbum, aliaq; diverſa metalla poſſunt expurgari. Monſtrat multiplicem eorum mixturam non ſolùm, verùm etiam æris atque argenti ramos ac virgulas, quemadmodum in venis reperiuntur. Inſuper & aurum, quod coctione haberet opus, donec ab argento fuerit ſeparatum: excoctumq; vocant obrizum, cùm igneo colore rubet & reſplendet, ut Plinius libro XXXIII. cap. III. docet. Aliud item, quod omninò purum, & ignis expers eſſet, oſtendit: quòd à Græcis ἄπυρον appellatur. Docet deinde, purarum venarum fragmina in capſulas conjici, atque præferratis piſtillis tundi ab aquaria rota verſatis, ac tenui mox cribro ſecerni: transmeantem pulverem moliri, non transmeantem rurſum piſtillis ſubjici, atque amplius tundi. Lapides verò groſſiores, quibus metalla ſunt mixta, primùm malleis minui, lavari in lacunulis, ac palis agitari in alveo, cribrari, ac demum moliri. Et hæc omnia, priusquam materia metallica per fornacem excoquatur, conflet urque. Ducitur deinde princeps Carulus ad conflatoriam officinam, ubi metalla in fornacibus excoquunt, liquefaciunt, argentumque ab ære, cuprove ſecernunt. Folles ingentes aquaria rota ſublevati aſſiduo flatu, continuoque motu magno cum fragore flammas in fornacibus excitant: adſunt operarii, qui metalla ſuperius injiciunt, & alii, qui reſolutum & à contuſis ſaxis ſeparatum ex inferiore fundo magnis cochlearibus exhauriunt, & in modulos transfundunt. His omnibus non ſine admiratione perluſtratis, transeunt in vicinum hypocauſtum Carulus Princeps, Gimnicus, Pighius, aliiq; ex cohorte nobilium, induunturque canabinis tunicis, cinguntur pellibus à tergo ſedem tegentibus, & capita cucullis muniunt, ne conſpurcarentur ſtillicidiis per fiſſuras montium in fodinas continuè defluentibus. Ridiculus videbatur eſſe Paniſcorum aut Satyrorum chorus, qui jam

Aeris & argenti virgulæ ac rami.

Aurum obrizum.

Aurum ἄπυρον.

Modus ſecernendi metalla.

Officina conflatoria.

Fodinas ut cum ſuis intraverit Carulus princeps.

Mollibus in pratis unctos ſalire per utres,

Ut Mantuani poëtæ verbis elegantiſſimis dicam. Ante fodinarum oſtium expectabant operarii plures habentes vehicula lignea truſilia, quatuor in ferreis rotulis currentia, quibus ſingulos excipiunt, atque prælucentibus tædis per montis trabibus ſuſpenſi cavernas, & cuniculos vehunt ad

tria

tria fere milia paſſuum priuſquam pervenirent ad puteos,& ad aquarias machinas. Strepitus ingens aquarum ſub trabibus per obſcuros meatus labentium horrorem ſæpius incutiebat. Magna etenim aquarum vis per montium fiſſuras frequenter influit in fodinas, atque puteos, quibus opera impediuntur metallica, operariique, etiam aliquando ſubmerguntur. Quapropter ingens, & ſine ulla intermiſſione labor eſt adhibendus ad exhauriendum aquam continuè per meatus varios exundantem. Eadenſque neceſſitas varia inſtrumenta, & machinas excogitavit: quibus è maxima profunditate puteorum, qui nonnunquam ad quadringentas orgyas excavantur, affluentes undas egerant. Cochleis ab Archimede primùm inventis ad aquas divertendas & in altum ejiciendas uſa fuit olim Ægyptus, teſte Diodoro: ſic nunc etiam incredibiles fiunt in hunc finem impenſæ, inæſtimabiles exantlantur labores. Sed viſu imprimis digna fuit machina aquaria, quæ ſua facilitate ſuperat omnes ejus generis fabricas, vel à veteribus, vel noſtro ſæculo inventas. Rotæ binæ, quas bigales appellant, cylindrum medium volvunt ac revolvunt huc illuc alternatim contrario aquarum fluxu impulſæ, quarum rivi diverſi per canales ac tubos in rotarum alas lacunatas ex alto ducuntur. In cylindro groſſo catena bis térve quatérve circumvoluta duos culcos magnos in æquilibrio inter ſemicirculares anſas ferreas, quò facilius effundantur, ſuſpenſos in diverſum, perpetuo motu trahit. Quorum quilibet ex tribus pellibus bubalis unctis ac recentibus conutus, & ferreis circulis in formam trochi turbinatam extentus eſt, in eam amplitudinem; ut dolia liquoris ferè ſex aut ſeptem capiat. Trahit, inquam, in diverſum culeos perpetuo motu catena, plenum alterum aqua è putei fundo ducens in altum, vacuum alterum, & effuſum ſimul reducens in profundum: prout cylindri rotundum corpus ab una parte catenam erigens, ab altera demittens, alternatim volvitur. Atq; ea proportione, ut, dum effuſus ad putei fundum veniens culeus aquam haurit, alter extractus extra puteum ſuam effundat. Adiunt utrimque ꝓpe rotas duo lacus lignei perampli, plurium doliorum capaces, quibus aſtant ſemper operarii duo, qui culeos, rotas, & fluentes ex adverſis partibus aquæductuum rivos obſervant, opus ſuis quisq; vicibus alternantes. Dum enim hic

Aquarum in fodinas fluxus.

Artiū magiſtra penuria & neceſſitas.

Aquaria machinæ deſcriptio.

Rota bigales cum cylindro.

Culei doliorum ſeptē.

Obſervatores operarii duo.

in dextro putei latere culeum exurgentem excipit, ejus labrum applicat unco ferreo è fronte lacus prominente, ſimulque rivos aquæductus vicini ad rotam vertit, in canali tabulam aquis objectam ſemovens: interim culeus unco implicitus invertitur, & ſuum onus aquarum effundit in lacum, exinde per canalem magno cum impetu in rotam currrentium, quæ per alios ductus eas extra fodinas ejicit. Et ejus interim ſocius à ſiniſtris alteram rotam aquæductus ſui cõtrario fluxu, canalem tabula obturans, liberat, ut eadem mox vacua gyrum invertens alteram aquis onuſtam ſequatur. Atque hæc ſedulò curanda ſunt apprime, ut ſimul hi duo ſemper laborent, & viciſſim alternent opera contraria, ut dum unus à dextris aperit rivos, & rotam ſuam aquis onerat, alter à ſiniſtris claudat, & ſuam evacuet. Ac e contra, dum hic rurſus aperit, ille claudat. Quo fit, ut una rota laboret, altera ſequatur; unus culeus effundat, alter in fundo putei eodem momento hauriat. Alioquin contingeret, ut contrariis aquarum fluxibus ſimul impulſæ rotæ non ſolùm ſiſterentur, ſed etiam confringerentur. Verùm hac viciſſitudine diligenter obſervata, movetur machina tanta cum celeritate, ut interdum igneæ ſcintillæ ex madidis lignis excutiantur: & quatuor dumtaxat manus mira cum facilitate montis totius concavitates, vicinosque puteos, in quibus lapicidæ operantur, exſiccent, rapidos fluviorum inſtar torrentes, è rotarum canalibus evolvant nocte dieque. Qui mox per cuniculum ſubtus ejus tabulata, aliosque meatus cæco murmure defluunt extra montem in proximas valles. His viſis, monſtrat fodinarum architectus profundiſſimos puteos, è quibus metallica ſaxa lapicidæ malleis acutis exſcindunt; & qua ratione materiam omnem hauſtoriis urnis è machina tractoria pendentibus (quam duo in orbem torquent) extrahant, truſilibusque vehiculis per cuniculum evehant. Promptus videbatur princeps Carulus ad deſcendendum per funes, uti ſolent, in puteum unum, ut videret lapicidarum labores, & metallorum venas ac ſedes in montium viſceribus: ſed fodinarum præfectus diſſuaſit, dicens aërem illum ſubterraneum craſſum, impurum, & humidum inſuetis periculoſum eſſe: immò vix ferre ſæpius flammas lucernarum aut facularum. Ideoque neceſſe eſſe, ne lumina in Plutonis officina extinguantur, néve metal-

Putei è quibus extrahuntur metalla.

Aer in puteis inputeis.

tallici aëre impuro ſuffocentur, follibus ac ventilabris in hoc paratis ventos auraſque recentes concitare. His auditis, mutavit Carulus conſilium: & cùm jam ſerum eſſet, vehiculis revectus cum ſuis extra ſodinas ad hoſpitium ſuum rediit, eademque nocte liberaliter ibidem tractatus eſt. Poſtridie rebus divinis diei dominicæ in ſummo templo cùm mane interfuiſſet, mature ſumpto prandio, Halam itinere horarum ferè trium inde diſtans oppidum properavit, materteram ſuam Mariam Ferdinandi Aug. filiam ex itinere ſalutare cupiens. Hala à ſalinis vicinis nomen habens, duarum horarum itinere infra Oenipontem ſita eſt inter altiſſimos Alpium montes ad dexteram Oenu defluentis ripam. Et quamvis non admodum ſit magna, ædificiis tamen pulchra eſt, fontium aquarumque rivis amœna, nobilitate frequens, & metallicis negotiationibus dives. In hac urbe prudentiſſimus princeps Ferdinandus Aug. noſtra memoria peramplum à fundamentis exſtruxit Palatium, cum templo pulcherrimo contiguo, non ſolùm ſibi quidem ad ſeceſſum & delicias; ſed numeroſæ proli ſuæ (qua fœcundus, & fœlix admodum fuit) ad virtutum gymnaſium: ubi à primis unguiculis in tenera ætate filii, atque imprimis filiæ, quas plures habebat, ab aulica contagione ſemotę poſſent educari, & principe dignis artibus inſtitui. Ad aulæ nihilominus regiæ normam diſciplinamq; familiæ ſupellectilisq; ſufficienti copia Palatium inſtructum erat: ſed exulare ſemper debebant vitia, admittebatque niſi viros vitæ integritate, literarum, artium, atque linguarum peritia præſtantes; adeò ut illi nulla non invideret academia. Aderat pater optimus ipſe ſeceſſum aliquando petens, ut chariſſimæ ſobolis incrementa, mores, ſtudia, atque exercitia recognoſceret: qui idcirco lubenter, cùm negocia publica paterentur, Oeniponti, ubi curia, ſenatusque comitatus, ac provinciæ Teriolanæ ſemper eſſe ſolet, cum imperatoria cohorte nonnunquam æſtivare, vel hibernare ſolebat, ut vicinior eſſet. In hoc itaque gymnaſio feliciter duo Cæſares ac Reges ævo noſtro, multi archiduces pueritiæ rudimenta in virtutum exercitiis poſuêre: & ex ejusdem parthenone Chriſtiani orbis ſummi quique reges, maximique duces ac Principes, ſibi filiisque ſuis nuptias petere ſolent. Ceterùm ex filiarum numero duæ Margarita & Maria in tam probo Chriſtianæ

Hala Teriolana.

Ferdinandus Imp. Aug.

Palatium Auſtriacũ Halenſe.

diſciplinæ contubernio adſuetæ, regna mundi quævis, omneſque hujus vitæ ſplendores æterno ſponſo Chriſto poſtponere voluerunt. virginitatemque ſuam Deo dicantes, vitam in cœlibatu, ſervitioque divino, piis honeſtisque exercitiis ibidem occupatæ ducebant. Quarum una Margarita eodem anno deceſſerat; altera Maria, cum ſelecta nobilium virginum ſocietate, frugalique familia vivens adhuc, vehementer gaudebat ſororis filium nunquam viſum adventaſſe, atque ejus conſpectu colloquioque frui aliquamdiu ſe poſſe. Carulus Princeps cum præcipuis ſuorum intravit palatium, equitatu reliquo foris relicto, hisque etiam in periſtylio manere juſſis, ne virgineum externo comitatu turbaret cœtum, ſolus ad materteræ penetralia cum ejus œconomo adſcendit, & cum eadem horæ plusquam unius ſpacio de parentum, propinquorumque valetudine & ſtatu, ſuæque item peregrinationis inſtituto ſuaviter ſermonem traxit. Tum inclinante jam die, Carulus diſcedendi, ulteriusque proficiſcendi licentiam à matertera petere cœpit: Oeniponti ſe eodem veſpere expectari, ibi paratum fore nocturnum hoſpitium, viſuque etiam digna ſe in oppido, vicinisque locis præterire non debere. Illa, licet illubenter, temporis tamen anguſtia ſic volente, conſenſit, atque ſororis chariſſimæ filio mentis corporisque ſanitatem longam, reſiduique itineris facilitatem, felicitatem ſummam precata, vale extremum dixit. Hoc unum ab ipſo poſtulans, Dei omnipotentis timorem, & orthodoxæ Catholicæ religionis curam ne deponeret unquam: vicinam ædem ſacram ne præteriret, a Deo ſupplicibus votis quæ ſibi ſuisque ſalutaria forent, expoſceret: Se non procul inde mox abfuturam, precesque ac vota etiam ſua pro ipſo interpoſituram eſſe. Atque ita Carulus amantiſſime à matertera dimiſſus eſt, qui cum ejus oeconomo, comitatuque ſuo mox deſcendit è Palatio ad contiguum templum pietatis Auſtriacæ monumentum inſigne. Ferdinandus enim Imp. Auguſtus templum illud cum collegio vicino ſtructuræ elegantia è ſaxo quadrato valde conſpicuum, ſtatuis tabulisque pictis, ac vitreis feneſtris eximiorum artificum, omnique ornatu interiore penitus auguſtum reddidit. Stant ante portas æditui, vitæ ſanctitate & eruditione viri inſignes ex ordine Patrum ſocietatis Jeſu, qui Carulo principi gratulantur adventum, & ducunt in cho-

Carulus princeps viſitat materteram ſuam.

Templum Halenſe ſumtuoſum.

in chorum ante ſummum altare, ubi flexis genibus preces fundit. Et aderat jam in oratorio ſuperiore, in quod è Palario tranſitur, Regina matertera illus. Deo, virginique deiparæ matri, divisque patronis pro ſororis filio pie ſupplicans. Oſtendunt deinde ſacerdotes æditui divum reliquias, aliàque inſignia templi ornamenta quævis, tranſeuntesque in ceimeliarchium templi, capſis opertis monſtrant theſaurum ſacrum rerum precioſiſſimarum omnium, apparatum videlicet divini miniſterii ditiſſimum; donaria ex auro, argento, cryſtallo divorum reliquias conſervantia, gemmis, ſculptisque figuris artificioſis ornata, tabellas atque imagines pictas ex minutiſſimis plumis verſiculoribus Indicarum avium ingenioſiſſime conglutinatas, ut penicillo, coloribusque non poſſent artificioſius elaborari. Expromunt vaſa omnis generis aurea vel argentea inaurata, ſacris faciundis dicata, cantharos, calices, patinas, phialas, pelves, guttos thuribula, aliaque diverſa cælatura gemmisque precioſis inſertis potiſſimè fabrefacta. Aperiunt mulupliecem ſynthesin veſtimentorum ſacerdotalium artificio, materiæ precio, & varietate concinnam; quò ſacra obeuntium habitus pro feſtorum qualitate mutari ſubinde poſſet. Proferebantur pallia, chlænæ, dalmaticæ, zonæ humerales, ac brachialia ex aureo, argenteo, holoſericoque panno, textilibus figuris aureis gravia, margaritis item ac unionibus intertextis planè rigida. Sed imprimis jucundum Carulo principi fuit, videre mundum muliebrem nobiliſſimum matris ſuæ, materterarum, aliarumque principum virginum digitis acu, & filo aureo, argenteo, ſericoq; unionibus intertextis accuratiſſimè factum; dum ocium negotio pio, cultuque divino conterunt, & tempus ingenuo labore fallunt, donaria pulcherrima templo parantes. Placebant aulæa Mileſia, cortinæ, vela, nec non altarium ararumque mappæ, mantilia, ſudaria, & pulvinaria laboris ac precii inæſtimabilis, & induſtria mira ſummoque ingenio elaborata. Omnibus hiſce bene conſideratis, eunt ad ſalmas, ubi ſalſos fontes è montibus vicinis per canales ſupra urbem ductos in aliena derivant ampliſſima. Subtus in fornacibus ingenti murmure ſtrident & flammas excitant folles aquaria rota moti: atque ſic ignibus excoquunt, & defiſant hircino ſanguine infectam aquam, contisque ſæpius motam penitus decoquunt,

Ornamenta templi.

Ceimeliarchium ſacrum.

Mundus muliebris ſacrorum ornamentorum.

Salinæ Halenſes.

quunt, decocturam exſiccant, minuunt, atque in nivis candorem redigunt. Conſtipant deinde in alveis oblongis acuminatis, & in metas rotundas efformant. Singulare ac novum fuit, videre bajulos illos qui uno humero, cervice tantum ſuppoſita ſalis pyramidem trecentarum, quadringentarúmve librarum pondo leviter geſtabant. Hinc pergunt ad Archiducis fabricam monetariam, uti novum noſtri ſæculi inventum formandæ monetæ viderent: nimirum quòd aurei, argentei, æreique nummi non flando feriundóve fiant, aut malleis cudantur, ſed expediſſimè prælis imprimantur. Aquaria rota impetu magno circumagit machinam ferream organo horologico non abſimilem. Conſtat enim ex rotis dentatis multis ſic inter ſe connexis, ut ſe mutuo impellant coactæ per rotam aquariam. Volvunt autem in medio machinæ junctos duos cylindros ex chalybe in ſummam duritiem temperatos. Quorum unus alteri ſuperpoſitus eſt; & aguntur ambo ſimul rotis illis dentatis contrario motu adverſum ſeſe: ut ſuperior deorſum, inferior ſurſum ſemper rotetur. In his cylindris artifice manu ſunt inſculptæ nummorum formæ vel characteres per circuitum, ea magnitudine & proportione, qua nummus juſto cum pondere ſuo debet exprimi. Habet autem in circuitu ſuo cylindrus quilibet tot formas ejusdem nummi ſimiles, quot pro ſua ſpiſſitudine capere poteſt, eaſque nonnihil extantes cum marginibus acutis à reliqua cylindri ſuperficie, quò poſſint ſuperabundans metallum è cælatura ſeparare, & è characteribus ejicere. In ſuperioris cylindri formis cælatæ ſunt cruces, aut principum imagines cum ſuis titulis atque parergis, quæ in uno numiſmatis latere debent exprimi. Sic in inferioris cylindri formis, quæ in altero latere: ſcilicet inſignia Principum, aut civitatum, aut alia emblemata cum ſuis elogiis, & annorum notis, in quibus illa primùm moneta formatur. Jam verò cylindri tam aptè junguntur inter ſe, ut formæ æqualiter, & ſumma cum proportione ſimul inter volvendum conjungantur, nummique ab utroque latere perfecti figuram abſolvant. Itaque nil aliud ibidem agit monetarius, quam ut laminas auri, argenti, æríſve, jam antea pro formandæ monetæ pondere, ac magnitudine præparatas in orbem euntib⁹ cylindris admoveat, & formis ſe claudentibus inſerat. Mox formæ

Baiulorum robur.

Fabrica monetaria novi inventi, in qua nũmi prælis inprimuntur, non cuduntur malleis.

Organi deſcriptio.

formæ laminam à fronte ſuis characteribus velut dentibus apprehenſam, attrahunt, deglutiunt, ſenſimq; devorant totam; & à tergo numiſmata perfectiſſimè expreſſa eodem temporis momento cum excrementis metalli ſuperfluis evomunt, & in pelvim ſuppoſitam dejiciunt. Delectatur admodum hac conſideratione Carulus Princeps, & gaudebat laminas ipſe vel aureas, vel argenteas cylindris inſerere, atq; breviſſimo ſpacio decem aut duodecim perfectiſſima numiſmata perficere. Perluſtrant deinde tabernas monetariorum omnes, & vident ubiq; Nymphas operariorum labores quosq; maximos gnaviter ſubire. Movent enim hic rotis aquariis folles, & flammas in fornacibus excitant, ubi metalla liquefiunt, & temperantur; illic magno cum fragore plures malleos ordine, & viciſſim incudibus quatiunt; uti faber artifex nil aliud habeat, quod agat, quam uti metalla calida malleis ſubjiciat, & extrahat, verſandoque in incude, in eam, quam velit formam, tenuitatemq; reducat. Laminas autem formis ſubjiciendas hoc ferè modo præparant. Certum pondus metalli puri catinis injectum liquefaciunt in fornacibus, adduntq; mixturam: auro argenti tantum, & argento tantum æris, quantum permittitur lege monetaria imperiali, vel decreto principis. aut civitatis, cujus impenſis moneta formatur. Jam liquidum, ac ita temperatum fundunt in canales ferreos, & formant in bacillos bipedales; quos deinde, ut dixi, malleis ſubjiciunt, & extendunt in laminas craſſas, aut tenues; latas, aut ſtrictas, prout ratio, pondus, & magnitudo monetæ formandæ poſtulat. Itaque lamina facillimè formas ſupplet, & eo minus ſuperflui reddit. Formæ viciſſim tantæ perfectionis nummos proferunt, ut correctoribus parum negocii fiat, in iis ad æquilibrium, ſive legitimum ſuum pondus per bilances redigendis. Rebus ibidem diligenter perſpectis, cùm ex ejus diei itinere reſtaret adhuc miliare duarum horarum conficiendum, profectionis tempus adeſſe videbatur. Igitur veſpere jam appetente, conſcenſis equis per Oeni vallem proficiſcuntur Ocnipontem. Comes Helfenſtainus, qui Ferdinandi Archiducis abſentis in gubernanda provincia vices tum gerebat, media ferè via magno cum equitatu venit obviam, ſenatum provinciæ, & aulæ præfectum cum

Tabernæ monetariorũ varia in quibus operãtur aquarũ miniſterio.

Laminæ metallorũ uti formis monetariis adaptẽtur, ac Præparentur.

Carulus Oenipontem proficiſcitur.

nobilita-

nobilitate Palatina ſecum trahens. Præſes ſenatus (quem Cancellarium nunc appellant)ex more verba fecit,& Archiducis abſentis,ac ordinum omnium nomine Carulo Principi lætiſſimum gratulatur adventum;honorificiſq, verbis offert omnia, Ad propria ſua Carulum venire, utque hoc ſibi perſuadeat,Ferdinandum avunculum quàm maximè petere. Carulus Princeps cùm paucis & aptis verbis gratias egiſſet, cum eis pergit Oenipontem, & ductus in Palatium regio ſumptu ſplendidè cum ſuis excipitur, atque tractatur. Poſtridie manè, cum interfuiſſent ſacro, reliquum antemeridianum tempus conſumunt in perluſtrādo Palatio, quod antea tot Cæſarum Auſtriacorum fuerat domicilium. Vident atria; cameras, porticus, ſacella, xyſtos ſupellectile regia, aulæis, picturis, ornamentisque omnibus inſtructiſſimos: hortos artificioſis fontium ſcaturiginibus amœnos. Imprimis autem Carulo gratum fuit, in ſpacioſo pulcherrimoq; cænaculo cernere generoſam illam Auſtriacam ſobolem, & affinitates Ferdinandi Auguſti, florentiſſimos ævi noſtri Principes in tabulis ad vivam effigiem Titiani peritiſſimi pictoris ingenioſa manu coloribus imitatos. Jucundum illi fuit inter hos agnoſcere parentes in habitu nuptiali,videre tanquam redivivos & præſentes avum D. Ferdinandum cum Anna fœcundiſſima conjuge, avunculum magnum Carolum V. Aug. cum Leonera Emanuelis regis filia: & ejus filium Philippum cum Maria, Henrici Angliæ regis F. Maximilianum avunculum cum altera Maria Caroli V.F. Conſiderare juvabat pellitum Polonum Sigismundum regem, potentem Etruriæ ducem fulgentibus in armis Alexandrum; materteras, & affines alios principes, quos antea non viderat. Hinc adſcendunt in armamentarium Palatii, ubi per ſpacioſa tabulata monſtrant armorum, telorumque omnis generis multiplicem copiam, exuvias, & hoſtium ſpolia inſignia, Perſicos acinaces, ſagares (ut nunc etiam vocant) Schyticas, ſamateras Dacicas, ſariſſas Macedonicas, Ithyrejos arcus, & ſagittas, nec non pharetras variis picturis & coloribus ornatas. Sed imprimis placebat equeſtrium ſtatuarum turma barbarorum principum ac ducum veris armis, ac ſpoliis opulentiſſimis inſtructa,& viſebantur in ſuo ſinguli apparatu bellico, veſtituque militari Numidæ, Mauri, Parthi, Thraces,

Palatium.

Imagines domus Auſtriacæ, & affinitatū Ferdinandi Aug.

Armamētariū Palatii,

Thraces, Theſſali, Pannones, cataphractique Germani. Sumpto deinde prandio, deſcendunt è Palatio in urbem, ut viderent Patrum Societatis Jeſu cœnobium, & Franciſcanorum monaſterium vicinum cum templo pulcherrimo, religionis, ac pietatis opera magnifica, quæ D. Ferdinandus Aug. è quadrato ſaxo magnis impenſis conſtruxerat. Præter alia templi ornamenta imprimis conſpicuum fuit in ejus medio intrantibus obvium Imp. Maximiliani primi monumentum, artificio, ſignis, & marmorum variorum precio ſumptuoſum & auguſtum, quod avo pii nepotes Carulus V. & Ferdinandus Augg. poſuere. Morantur advenarum atque intuentium oculos artificioſiſſima ſigna, imagines, ac tabellæ in lateribus monumenti ex Pario marmore, in quibus ejuſdem Maximiliani Auguſti res pace belloque præclarè geſtæ opere ſculptili pulcherrimè repræſentantur; Circũſtant, ab utroq; monumenti latere per intercolumnia templi veterum Auſtriæ domus heroum humana ſtatura majores, immo decempedales æneæ ſtatuæ ad vivum in habitu atque armatura antiqua pro more cujusq; ſæculi factæ, cum titulis, & elogiis ſuis, haud mediocrem majeſtatem præ ſe ferentes. Has dum conſiderant diligenter, ſuſpexit imprimis Carolus Princeps Gotefredi Bullionii Palæſtinæ ac Hieroſolymorum primi Chriſtiani regis ſpineam coronam. Et cùm cauſam rogaret, reſponderetur que, fortiſſimum illum atque piſſimum Principem poſt præclaras victorias, quibus Syriam, & Palæſtinam Turcis ac Saracenis eripuerat, Hieroſolymam ceperat, à confœderatis Chriſtianis principibus cunctis uno conſenſu in ejus urbis, devictarumq; provinciarum regem electum fuiſſe; principesq; confœderatos ipſum renitentem humeris ſublatum ad ſacroſanctum Chriſti ſepulchrum portaſſe, ut ibi inter Miſſæ ſolemnia coronam atque inſignia acciperet; Regni quidem novi gubernacula conſenſu victum Goteſridum tandem acceptaſſe; coronam tamen, atq; inſignia regalia accipere prorſus detrectaſſe; quòd indignum ac nefarium judicaret, hominem in ea urbe incedere aurea inſignem corona, in qua rex regũ Chriſtus pró noſtra ſalute ſpineam geſtaſſet. « Ejus igitur tam piæ modeſtiæ ptopter memoriam optimè « meriti principis ſtatuas ſpinea corona poſteros decoraſſe. Et nobiliſſima quidẽ, adjecit Carulus, omnibusq; maximorũ Regum

Tẽpla palatio vicina.

Sepulchrũ Maximiliani I. Imp. Aug.

Aeneæ heroũ ſtatuæ.

Gotefredus Bullionius cum ſpinea corona.

Caruli dictum.

Regum atque Imperatorum diadematibus aureis, gemme-
" ísve merito præferenda. Poſthæc equis extra urbem non
" adeò procul provecti ſunt in Mulbach, ubi in armamenta-
Armamentarium in Oeni inſula. rio principum in Oeni inſula ſito monſtrantur machinæ bellicæ, & ænea tormenta vaſtæ magnitudinis, ac ponderis ingentis, quibus propugnacula. muri, & turres expugnantur, urbes evertuntur. Vident ferrarias * officinas, & fabricas, in quibus thoraces, galeæ, clypei, ocreæ, & ferrea indumenta quævis cuduntur, poliunturque nec non in quibus ferreas fiſtulas formant, ac terebrant, per quas plumbeos globos, pulvere ſulphureo prius injecto, ſumma vi torquent in hoſtes, equos, homineſq; cataphractos facilè proſternunt lethali vulnere, Inde pergunt ſimul ad villam vicinam Ferdinandi Archiducis ſuburbanam, quæ cum triplicibus antiquorum Romanorum villis opulentia & magnitudine certare poteſt, poſitam in clivo ſub montium jugis altiſſimis in Oeni valle, & occupantem perampla latifundia. Etenim præter ruſticas & fructuarias ſuas ſtationes, habet in colle poſitum Palatii inſtar prætorium, ut veteres appellabant, villamve pulcherrimam, elegantia ſtructuræ, ſitus amœnitate, picturis, regiæque ſupellectilis nitore prorſus urbanam: Quam idem princeps exſtrui curavit, ſibi aulicæque univerſæ cohorti ſuæ ad æſtivandum commodiſſimam. Circumducitur igitur Carulus Princeps per diverſas ejus regiones. Hinc oſtenduntur in clivis ac vallibus ſtagna, piſcinæ, lacus, & vivaria nobilium piſcium; illinc vineæ, pomaria, ſilvæ, leporaria, ſaltus, & ferarum vivaria. Aſcendunt deinde in prætorium, & ejus ſtructuram, commoditatem, apparatusque elegantes perluſtrant: atria, porticus & triclinia, aulæis, ſignis, & tabulis pictis ornatiſſima. Vident in aula perampla comitum Teriolanorum ab initio ad noſtra uſque tempora ſucceſſionem, cum elogiis rerum geſtarum cujusque principis. * Vident gynæceum cubiculis variis pulcherrimè diſtinctum, hortos penſiles, & aviaria æneis retibus concluſa. Item armamentarium in ſuperiore tabulato ſpacioſiſſimum, in quo tanta vis armorum, atque telorum omnis generis erat congeſta, ut ex eodem, velut exequo Trojano, cohortes aliquot armatura plena inſtructæ brevi ſpacio poſſent erumpere. Hinc ducitur Carulus è prætorio in loca circumjacentia, & oſtenduntur paradro-

** Fabrica & ferraria officina.*

Villa Ferdinandi Archiducis.

Prætorium.

Stagna.

Comitum Teriolanorum imagines & elogia.

** Gynæceũ.*

Armamentariũ.

Paradromus.

paradromis equeſtris, ſtadium, ſphæriſterium, & alia ſepta in quibus juventus nobilis ſolet exercitari. Tranſeunt deinde in hortes excultiſſimos, ubi viſuntur paradyſi, labyrinthi, & Nympharum diverſa ſacella fontibus artificioſis irrigua; quorum ſcaturigines multas variis in locis abunde ſuppeditant torrentes è vicinis montibus per ſubterraneos tubulos ducti. Placent hypæthræ, & ſubdiales cœnationes topiariis pulcherrimis veſtitæ, & imprimis illa rotunda ad radicem vicini montis, in cujus medio menſam acernam rotundam ſimul cum convivis aſſidentibus aquariæ rotæ ſub cænatione laborantes, vel leniter, vel rapidum circumagere, & convivas, ſi ita placeret, vertigine inebriare poterant. Ducuntur hinc ad Liberi Patris ſacrarium, ubi myſteriis initiari advenæ ſolent. Spelæum eſt ingens in tumulus amplum, & obſcurum, in quod pluribus ſaxo excisis gradibus deſcenditur. Mirantur peregrini capaciſſima vaſa vinaria, & nobiliſſima Bromii dei multiplicia dona haud gravatim libant, per quæ cura fugit. Non prius tamen ſe ſentiunt impeditos, quàm cùm regredi volunt. Tum intelligunt primum Dithyrambi Dionyſii numen, ac pedicas in obſcuro poſitas; cancellisque obſeratis, exitum non inveniunt. Confeſtim præſto ſunt ſacrorum callentiſſimi hierophantæ, cum ſcyphis decumanis fere congialibus, quorum antiſtes ritualem profert codicem, & ex eo legit Bromiam legem ab antiquo Germanis populis in hiſce myſteriis ſolemnem.

Paradromus Horti. *Cænatio rotunda.* *Bacchi ſpelunca.* *Bromialex.*

Hoſpes advena Liberi Patris adytum ne
prophanus egreditor, Tauricornis
dei iram ne provocato. At eius ſacris iubens initiator,
Meri optum craterem acratophorum
haſtu pollenti potenti polluceto. Initiatus
nomen tuum in Orgiaſtarum tabulis adſcribito.

Bacchus tauricornis.

Hinc ducuntur initiandi non ad aram Tauricam, ſed ad menſam eduliis & mattyis ſitim provocantibus plenam; ubi cùm ingentem unico tractu pateram evacuarint, jam initiati inter Orgiaſtas in codice rituali mox adſcribuntur. Princeps Carulus cùm cæremoniis pro modulo ſuo ſatisfeciſſet, cohortis ſuæ reliquos omnes animadvertere gaudebat, &

Orgiaſtarũ liber ritualis.

bat, &

bat, & unumquemque in ſcypho immani egregiè ſudantem. Ex generoſa illa juventute quidam indolis prorſus Germanæ, animoque magno, legi haud difficulter ſatisfaciebant, ad unguem exhauſto poculo, ſmoxque digni qui adſcriberentur choro Bacchantium Evantum judicati ſunt. Quidam turgidis oculis, guttureque diſtento nimios labores ſuos prodere cogebantur. Alii in medio certamine tanquam arietis ictu valido repulſi ſiſtere, & mattyis fauces exſiccando vires recolligere. Et ne tanti decoris lauream amitterent, ut athletæ fortes, ſublimibus auſis bis terve, quaterve vires experiri; ſæpiusque repletam, ac redundantem pateram non ſine magno lucro tandem fortiter exuperare. Corona Pighius in ipſo fervore ſui conatus deficiente ſpiritu, herbam porrigit, affatim ridente Carolo: conqueſtusque de impotentiſſimi hauſtus nimia difficultate, proteſtatur, ideoque nequit initiari. In hunc ferè modum, multis rebus viſis, jucundè tranſacto die, cum jam veſperaſceret, conſcenſis equis ad urbem revertuntur cænatum in Palatio. Sequenti die, qui venationibus erat deſtinatus, ſummo mane provecti ſunt equis rurſus ad aliquot millia paſſuum extra urbem ad ferarum vivarium; ubi in Ferdinandi Archiducis æſtivo prætorio picturis ac fontium elegantia conſpicuo prandium parabatur, dum Carolus Princeps aliique leporum, cervorum, hinnulorum, dorcadum, ac caprearum greges perluſtrant, & canibus eos per ſylvas agitant. Maturant deinde prandium: nam cupidus admodum erat Carolus videndi venationem rupicaprarum, ut Plinius eas feras appellat, & ibicum in altis alpium ſcopulis prius non viſam. Capræ feræ ſunt villaticis majores in montium jugis degentes, etiam inter nives illas perennes: amant enim frigora, & caloribus excæcari ferunt. Pilus eis æſtate rubeſcit, colore tamen ſubnigro: hieme ad fuſcum vergens aliquantum caneſcit. Et certum eſt, colorem eis per anni tempora mutari. Totæ albæ interdum, ſed rariſſimæ conſpiciuntur. Cornua rupicaprarum nigricant novem & decem circiter digitos longa, ferè ſolida, & teretia exurgunt à fronte expanduntur que ſenſim æquis undique intervallis, ſed in acumine ſupremo prorſus adunca ſunt hamorum inſtar, quibus ſe retinere poſſunt, dum per ſaxa devexa feruntur. In ædibus hominum lautiorum pariet-

bus

Vivarium ferarum.

Rupicaprarum & ibicum venatio.

Rupicapræ deſcriptio.

bus affiguntur deorſum verſa, ut ex eorum uncis quid ſuſpendi poſſit. Ceterum ibices habent cornua ponderoſa & vaſta, in dorſum recurva ac repanda, ſed cùm aliquando librarum: quæ per ſingulos annos creſcunt uno internodio, unde nunc capricornos etiam appellant. Eſt autem miræ pernicitatis utrumque genus, & tranſilit agilitate ſumma per rupes ac ſcopulos, etiam longè diſtantes: nec ullum ſaxum tam præceps & altum eſt, in quod illæ feræ non poſſunt tranſilire, modo tantum ſcabroſitatis reperiant, in quod ungulas figere poſſint. Actæ a canibus gregatim fugiunt in ſumma rupes canibus impervias, & in abrupta ſæpe loca, è quibus regredi aut effugere nequeunt. Ibidem vel tormentis aut ſagittis a longe feriuntur, vel eò venatores funibus per vicinos ſcopulos ex alto demiſſi, aut ſcandendo rependoque per montium latera penetrantes contis præferratis illas conficiunt, & ad ima præcipitant. Venatio hæc quamquam jucunda eſt juventuti nobili; ſed multis laboribus & periculis conjuncta. Eamque ob cauſam principes ad hanc venationem exercent inalpinos ruſticos ac caprarios eorumque juvenes, audacia & corporis agilitate præſtantes, & nivibus adſuetos. Armantur haſtilibus longis utrinque præferratis & acutis, quibus & feram vulnerare, & corpus ſuum ſcandendo per abrupta poſſunt. Sub pedibus nectunt laminas ferreas claviculis acutis dentatas, quibus greſſum ſuos figunt inter iniqua & ſcabroſa ſaxa; ſimilesque laminas etiam aliquando, cùm rependum erit, alligant ſuis genibus. Contra vertiginem capitis utuntur herbæ cujuſdam radicibus, quæ in montium cacuminibus naſcuntur inter nives & ſcopulorum rimas, pharmacopolarum vulgus Doronicum appellat, & eſt ſaporis admodum dulcis. Venatores Germanica lingua Gemſſenwurtz / hoc eſt, rupicaprarum radicem vocant, quod ejus virtutes paſtu ſuo capræ montanæ prodiderint. Feram aggreſſuri in anguſtiis deprehenſam, hoc ſummoperè curent venatores adeundo neceſſe eſt, ut preſsè ſemper corpus rupi, aut parieti montis applicent. Cùm enim exiguum ſpacium inter ſaxum, ac hominem videt, cum impetu mox per illud tranſilire conatur, & venatorem impulſum præcipitat. Si nullum intervallum apparet, abjecta ſpe fugæ loco manet, & facile vel capitur, vel occiditur. Juxta Circellum pagum Au-

Ibicum deſcriptio.

Venatio.

Remedium contra capitis vertiginem.

Circellum.

guſtana via trium ferè horarum itinere ab Oenipontc montes ſunt his venationibus oportuni, ubi imminent viæ militari in cælum erecti ſcopuli abruptiſſimi murorum ſolidorum ingentium forma; montium parietes idcirco vocant. Ad quorum radices in rupe non alta ſupra viam principes Auſtriaci domum habent venatoriam cum porticu, unde proſpici commodè venatio a longe poteſt. Eo mox poſt prandium ſumptum profecti ſunt. Venatores ex more præmiſſi diverſis itineribus ad dictos ſcopulos rupicaprarum greges aliquot è ſylvis ac montium vicinorum jugis canibus actos compellebant. Jucundum erat eas cernere per rupes & ſaxa ſalientes, ac in eam altitudinem ſcandere ut viſum fallerent, exiguique cuniculi viderentur eſſe. Cùm venatorem ſupra ſe cernerent, ſumma pernicitate ferebantur deorſum per devexa, præcipitesque devolvi videbantur. Quædam fugiebant ad inacceſſam montis cavernam, ex qua magno æneo tormento ad uſum eum parato, crebrisq; globorum ferreorum ictibus expelli non potuêre. Unam venatorum præfectus quidam Hiſpanus, qui Carulo principi tunc aderat, oblongæ bombardæ primo jactu in altiſſimo loco ſtantem transfixit, & ſera plumbeæ glandis ictu perculſa ſubſiliens veluti ex alta turri trecentarum amplius paſſuum per aera vacuum devoluta ante pedes Caruli principis decidit exanimis. Ceteræ in tantam altitudinem per ſcopulos fuga elabuntur, ut nec ipſæ, nec venatores amplius videri poſſent. Monſtratur non procul inde Carulo loculus in ſublimi rupis pariete in quadrum excifus, & in eo poſita imago crucifixi Servatoris noſtri lignea, altitudinis, ut ferunt, quadraginta circiter pedum, quæ ab imo cernentibus vix bipedalis apparet. In memoriam rariſſimi caſus ibidem poſitam eſſe non dubitans, rogat eundem declarare velint. Exponitur ei confeſtim, quo pacto Maximilianus Cæſar Friderici Aug. F. abavus ipſius imperito prorſus ardore, juvenilique nimia audacia feras illas inſectando (ut cacoëthes illa venandi in adoleſcentibus principibus plerumque vehementer flagrare ſolet) eo loci evaſiſſet; unde nec referre pedem, nec ulterius progredi poſſet, niſi in præcipitium. Stabat attonitus in abrupto loco infelix ille princeps, temeritatem ſuam culpans ipſe, famis diræ longa tabe, vel morte violenta vitam ibidem finiturus. Stupebat animus, horror & tremor

Venatoria domus.

Locus ubi Maximilianus Friderici F. Cæſar deprehenſus de vita deſperare cæpit.

tremor artus occupaverant, & obverſatur ubique triſtiſſima mortis imago. Si altum reſpicit, nivoſa cacumina & ſcopulorum ingentes minæ capiti imminent, & ut Silii poëtæ verbis dicam:

——————— caligat in altis
Obtutus ſaxis, abeuntq; in nubila mentes.
Sub pedibus occurrunt, tartareus veluti abyſſus,
——————— & regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atque atræ ſtagna paludis.

A tergo & lateribus Marpeſiæ cautes non ferro, non flammis, non aceto Punico domandæ viarum acceſſus occludebant. Nec funes aliive inſtrumenta, quibus extraheretur a periculo ad ipſum aut unde protendi poterant, nec ſemita quæpiam lapicidarum labore menſtruo parari. Stabant gregatim hinc inde comites ac miniſtri, conſilii penitus inopes, dominumque ſuum miſerum à longè non ſine lacrymis proſpectant, quem juvare non poterant. Ipſe autem cùm jam noctes atque dies integros duos in tam afflicto ſtatu continuè permaneret, nec ulla ſalutis ſpes reſidua videretur eſſe mortalis hujus vitæ cupidinem pius princeps abjicere, & qua ratione tutius beatioris vitæ cœleſtem in locum tranſire poſſet, cogitare cœpit. Appellat magna voce ſuos, jubetque ut quamprimum ſacerdotes ſacroſanctam dominici corporis euchariſtiam adferrent, & è vicinoque, quo poſſent, loco ſibi monſtrarent: ut quando corpus mortali cibo reficere non daretur, ſaltem oculos à longè mentemq; immortali viatico, quantum concederetur, nonnihil muniret, Deumque ſervatorem ſuum præſentem adoratione poſtrema reconciliare ſibi poſſet. Satisfactum tam pio Principis deſiderio quam diligentiſſimè. Sed luctus interea magnus per univerſam provinciam ſpargitur, fama tā acerbi caſus divulgata. Deplorabant parentes dilecti ac unici filii ſortem infelicem, & infauſtam orbitatem deteſtabātur. Curia, ſenatus ac ordines univerſi crudeli fato ſpei optimæ principem adoleſcentem ſibi ſublatum mœrebant. Populus omnis publicè vota pro principis ſui ſalute ſuſcipiebat; in urbibus oppidisq; ſingulis templa atque ædes ſacras, magna utriusque ſexus frequentia ſupplex circuibat, iram divi-

Dominici corporis ſacramentū Maximiliano Cæſari oſtenſum.

Vota pro ſalute principis.

Deum precibus ac votis flecti. divini numinis deprecando. Flectere cœleſtium nam mortalia vota, piasque preces, veluti miraculo quodam tum enituit. Cum enim jam ope deſtitutus humana Maximilianus in ſcopulo, cura fragilis vitæ prorſus abjecta, nil aliud quam immortalitatis, Deique ſervatoris ſui contemplatione ſemet occuparet, audit non procul a ſe ſtrepitum; circumſpiciensque videt arreptare per rupis coſtas juvenem quendam ignotum, habitu ruſticum, dimovere ingentia ſaxa, & callem parare. Qui cum ad ipſum acceſſiſſet, porrecta dextera, Macte, inquit, animo, virtuteque tua Princeps, vivit & adeſt qui te ſervare poteſt; depone metum inanem, & me ſequere, actutum te in tutiora loca traducam. Uti ſol per denſas nubes clarior emergit, ita mox anxii pectoris angore deterſo ſerenior redit animus, confidenterque ducem ſequitur. Et paulo poſt in patentiore via poſitus, ſemet ex Orci faucibus ereptum videt, liberatorisque ſui induſtriam non ſatis admirari poteſt, Ad deſcendentem deinde fit magnus comitum miniſtrorumque nobilium concurſus, ubi inter congratulantium turbas ducem ſuum perdidit. Pallidus, & inedia languidus excipitur equo, domumque cum ſumma lætitia a ſuis reducitur, luctu publico confeſtim in maximum gaudium converſo. Poſtero die cùm læti patris edicto promulgato dux ille ubique terrarum quæreretur, quo premio, merito poſſet honorari, nec diu quæſitus inveniretur: cognitum pariter, & vulgò creditum eſt, Evangelum cuſtodem, bonumve Genium fuiſſe, à Deo miſſum, ut adoleſcentem principem ad maxima reip. Chriſtianæ commoda, & ad Auſtriacæ domus incrementum grande ab immatura morte ſervaret. Quam opinionem poſtea res ab ipſo præclare geſtæ plurimum confirmarunt. Ad rei memoriam pius Princeps ſemitam lapicidarum labore muniri, & in eodem periculi ſui loco crucifixi Servatoris noſtri imaginem conſpicuam è via poni curavit; uti peregrinantes divini auxilii gratiam ubique pius eſſe paratam in periculis, inde cognoſcerent. Hanc Maximiliani Cæſaris fortunam Germanus poeta quidam non indoctè ſic attigit in Hodœporico ſive Itinerario ſuo:

Quo pacto mortem evaſerit è ſcopulo ereptus Maximilianus Cæſar.

Evangelus cuſtos.

Heſtera roſcidis vehi virides Tithonia campos
Sparſerat, ad ſcopulum curſu pervenimus altum.
Hic ubi ſectatus ter Maximus Æmilianus

Alta in rupe capras, finiſſet turpiter ævum;
Ni Deus ad maiora virum ſervaſſet, opeq;
Auxilio agricolæ penè ipſa in morte tuliſſet.

Meminit item Georgius Sabinus in Itineris Italici Hodœporico ſuo his verſibus.

Iamq; tenebamus, qua ſpumifer aſtuat Oenus
Ardua carpentes ſub iuga montis iter.
Cuius in abruptoper noctem vertice Cæſar
Dive tuus quondam Carule ſedit avus.
Sylveſtres quando capreas, damasq; bicornes
Ausus in aerea figere rupe fuit,
Culmen & adſcendit iuvenis temerarius, unde
Cum vellet, potuit non revocare gradum.

Carulus ad iſtam narrationem hæſit attonitus, plus fellis, quam mellis eas venationes habere dictitans, & ulteriore huius exercitii cura depoſita, non diu poſtea cum comitatu ad urbem reverſus eſt. Altero die, qui Michaeli Archangelo ſacer erat, ſummo mane paratur diſceſſus, & profectio. Cumque jam omnia eſſent in procinctu, audito Miſſæ ſacrificio, & prandio leviter ſumpto, denuò iter aggreſſi ſunt. Prorſumque abeuntem Carulum Comes Hellenſtainius præfectus cum præcipua Ferdinandi Archiducis nobilitate, educitque uſque ad ſecundum fere lapidem: tum deſcendunt ex equis, ut viderent antiquiſſimum ad ſiniſtram viæ poſitum cœnobium nomine Wilthaimum, à ferarum luſtris ita nuncupatum, in quibus fundatum ab initio fuit à quodam Haimone non vulgaris magnitudinis gygante, cujus ibidem adhuc oſſa, & ſepulchrum in templo viſuntur inter alia vetuſtatis ſummæ monumenta. Monſtrant etiam monachi Carulo Principi draconis ingentis oſſeam linguam longitudine unius ulnæ, gladii ancipitis forma, mucronatam: Quam beſtiam in vicinis ſylvis Haimonem illum occidiſſe ferunt, eamq; hiſtoriam elegiaco carmine deſcriptam oſtenderunt. Pleriq; fabulam autumant, & marini monſtri ſpinam acutã, vel Xiphiæ piſcis roſtrum mucronatum eſſe volunt. quem naves eo perfodere in Oceano navigantes, ac mergere, ut ſubmerſos devorare poſſit, Plinius ex Trebio Nigro refert,

VVilthaimum monaſterium. *Haimo mõſtroſæ magnitudinis vir.* *Xiphiæ piſcis roſtrũ.*

& Olaus Magnus in hiſtoria rerum Septentrionalium confirmat. Fidei arbitrium penes lectorem maneat. Viſu etiam dignus fuit calix inauratus argenteus, cum patina ejusdem operis ac materiæ, ſculptura vetuſta & inſigni, multis verſibus myſticis inſcriptus, quos Carulus exſcriptos ſibi communicari petiit. Stabat columna miliaria ante portas cœnobii inſculpta literis antiquis, quæ docebant, viam militarem ex Italia per Alpes Auguſtam verſus illac ductam olim fuiſſe, & anno urbis conditæ DCCCCLV. L. Annio Fabiano, & M. Nonio. M. F. Muciano conſulibus, ut tituli demonſtrant Imperatorum, ſub Septimio Severo reſtauratam in illo montium tractu per milia paſſuum CX. ex eadem inſcriptione cognoſcimus, quæ talis eſt:

Calix literatus.

Columna miliaria viæ Romanæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIUS. SEVERUS
PIUS PERTINAX. AUG. ARABICUS
ADIABENICUS. PARTHICUS. MAX.
PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XII.
COS. II. P. P. PRO. COS. ET. IMP. CÆS.
M. AURELIUS. ANTONINUS. PIUS. AUG.
TRIB. POT. IIII. PRO. COS. ET. IMP.
P. SEPTIMIUS. GETA. ANTONINUS
VIAS. ET. PONTES. REST. AB. AUG.
MIL. PAS. CX.

His perluſtratis, ad equos redeunt, & Carulus præfectum, reliquamque nobilitatem non ulterius progredi eſt paſſus: verùm accepta diſcedendi licentia, valedictis omnibus, profectionem rurſus aggreditur eodem die tribus confectis per aſpera ſaxa miliaribus, Steinachii, in oppido exiguo pernoctavit. Poſtridie per juga Rhætica, profundasq; montium valles iter faciunt, & ad Pyrenæi montis radices, vident in via columnam cum ærea tabula erectam, in qua pulcherrimè ſculptura repræſentatur duorum fratrum maximorum Imperatorum eo loci congreſſus lætiſſimus, Caruli V. videlicet per Italiam ab Africana Tuneti expeditione redeuntis in Germaniam ad Imperii res poſt longam abſentiam conſtituendas; & Ferdinandi Cæſaris fratri deſideratiſſimo, quem à multis annis non viderat, cupidiſſimè obviam occurrentis. Gaudebat Carulus avunculi magni, aviq; materni fa-

Steinachiū.

Congreſſus duorum fratrū Imperatorum.

ni factas ad vivum effigies, & alacres gaudio vultus cernere, & varios aſſeclarum principum, pro cujusque more gentis, habitus recognoſcere manu artificis eleganter imitatos. Mentionem hujus etiam columnæ facit Germanus ille poëta in ſuo itinerario his verſibus:

Hic poſt longa duo congreſſi tempora fratres
Carulus Heſperiis victor, Ferdnandus Eois;
Cùm patriis cuperent propellere finibus hoſtem
Iſmarium, atq; Ducum longas componere lites.

Poſtea tranſcendunt vaſti Pyrenæi ſaltus ac ſcopulos, Prennerum montem nunc appellant Germani: *Pyrenæus Mons.*

Cui nive tincta coma eſt, glacie riget aſpera barba.

Ut idem poëta cecinit. Glacie ac nivibus perpetuis horret ſemper, & ejus cacumen ſcopuli è nivibus prominentes acuti cingunt in coronæ ſpeciem. Metallorum omnis generis eſt ferax, nec accolarum crebris fodinis poteſt exhauriri. Exuperato Pyrenæo, Carulus cum ſuis pridie Kal. Octobris Sterzingum veſperi pervenit, Striacum nonnulli vocant *Striacum.* oppidum, argenti fodinis celebre nō minus quàm Suacium in Oenivalle. Ibidemq; comiter excipitur. Kalendis autem flumina cœpit habere ſecunda, & cum iiſdem ex Alpibus *Atheſis fontes.* deſcendere & fontes Atheſis fluminis à ſiniſtris relinquens, qui non inde procul oritur ex lacu Gravenſi: Teriolos prætergreditur, caſtrum olim regale, veluti Munſterus annotavit, & antiquiſſimum, quod ditioni ac provinciæ Teriolenſi nomen dediſſe videtur. Stante adhuc Imperio, Romani perpetuo tenuere locum præſidio, atq; in poſtrema provinciarum ordinatione legionis III. Italicæ transvectioni ſpecierum deputatæ præfectum cum tribuno cohortis ibidem habuiſſe ſtativa, docet antiquus ille liber Notitiæ provinciarum Romani Imperii. Brixinam deinde contendit Carulus per ſaltus, & ſalebroſas Alpium cautes. Cujus adventum præſenſerat coadjutor Ottonis Madrucii Cardinalis Tridentini conſobrinus N. vir ſummæ humanitatis atque virtutis, ejus urbis epiſcopatum adminiſtrans. Venit igitur illi obviam cum nobilium comitatu ultra miliare, atque teſſeram hoſpi-

Terioli.
Teriolenſe præſidium.
Legio III. Italica.
Brixina.

hoſpitalem amanter præſentans, deprecatur injuriam, atq; obteſtatur, ne quod diverſorium ſuis ædibus præferret. Carulus ruſticam moroſitatem fugiens, haud illubenter ſemet votis egregii principis accommodavit, & cum eo ad urbem, atq; Palatium profectus eſt, ubi omnia lauta, commodumque ſibi, ſuorumq; præcipuis paratum hoſpitium repperit. Sequenti mane templum, urbem, atq; Palatium cum perluſtraſſet, atque interfuiſſet rei divinæ: ſumpto in procinctu prandio, magnoperè gratias egit hoſpiti ſuo, atque eodem humaniter aliquandiu extra urbem proſequente, ſuum iter continuavit, alteroq; poſt die per Atheſis valles, & Alpium laxiores rupes Pozzenum appulit, municipium perlautum, ac opulentum emporio. Nam ſtatis anni temporibus celebrantur ibi nundinæ ob loci opportunitatem, quibus eò confluunt mercatores ex Italia, Galliis, Germania, & Illyrico. Itali mutata nonnihil voce, Bolzanum nunc appellant. E quo ut Carulus princeps deſcenderat: conſeſtim in ejus hoſpitio fuit præſto Venetorum tabellarius, equis diſpoſitis obviam ea via miſſus, adferens ei literas rectorum Veronenſium. Sic enim nunc appellant ſummum magiſtratum, qui duo Venetorum nomine procos. cum poteſtate ejus urbis rempublicam adminiſtrant. Scribunt, mandatum ſe habere à Sereniſſimo principe ſenatuque Veneto, ut longè expectatum Caruli principis adventum obſervarent, explorarentque per Alpes, quanam via Venetam intrare ditionem vellet: Curam impoſitam ubique magiſtratibus eſſe, ut ipſi, comitatuique ſuo hoſpitia commoda, ceteraque quæ ad itineris conficiendæ facilitatem ſpectare viderentur, quàm diligenter procurarent. Hoc imprimis admonerent principem, uti Tridentum urbem infamem peſte, quantum poſſet, vitaret; tabem illam propagari etiam in vicinos pagos: Deflecteret igitur potius alio verſum, ne quid difficultatis, impedimentive profectioni ipſius interponatur. Jam enim legibus & edictis publicis per Italiam eſſe cautum, ne Tridento, locisve de peſte ſuſpectis alius venientes in urbibus admitterentur. Si rectà deſcendere in agrum Veronenſem vellet, obituros ipſos provinciam ſuam, curaturosq; uti pro dignitate ſua exciperetur, tractareturque. Carolus lectis literis Pighium ſuum mox reſcribere juſſit, ſibi peracceptam eſſe Sereniſſimi Principis atque ſenatus ſollicitudinem, & magna

Pozzenũ.

Rectores Veronenſes per literas inſtant Carulum principem.

Lex Valetudinaria.

magna gratitudine ipſi compenſandam vid[illegible]. De [illegible] autem difficultate jam ſe prius admonitum [illegible], ideoque etiam conſtituiſſe, Tridento declinato, per compendiũ proficiſci Tervíſium, atq; inde rectà Venetias. Non eſſe igitur, quod expectetur ea vice Veronæ. aut quod [illegible] ob cauſam moleſtiæ quippiam Rectores ibidem [illegible]. Benevolentiam ipſius [illegible] q, promptitudinem [illegible] æquiparare, debituraq; [illegible] favoris ſui promptitudinem eoſdem [illegible] experturos eſſe. Altero die Gorlitz Novum forum pro[illegible]tur, atque ſequenti poſt per Athelis ripas profectus ad Neveſum amnem ſubſiſtere cogitur in pago ejuſdem nominis obſeſſo. Nam in itinere currus unus cum impedimentis & ſupellectile principis a[illegible]mq; nobilium aurigæ incuria prolapſus in Atheſim fluerat, propterea neceſſe fuit, ſupellectilem omnem è capſis & culeis depromere, expandere, & ad ignem ſiccare. Tempeſtates inſuper, cõtinuæq; pluviæ ſupervenientes majora deinceps impedimenta ſuggerebant. Etenim fluvii repente (ut inter montes plerumque contingit) intumeſcentes alveis egreſſi vias ac pontes ſubruere, & evertere; ut pluribus diebus tranſitum negarint. Neveſus autem è Carnis Alpibus profuſus, atq; arctos ſcopulos ibidem egrediens, magno cum impetu noctes atq; dies immania in fundo volvebat ſaxa, tantoq; cum fragore inter ſe collidebat, uti Gygantum pugnas, aut Cyclopum in antris Vulcanus malleos, aut mugitum terræmotus ſubterranei ingentem audiri a longe, peregrino cuivis perſuaderi facilè poſſet. In eo igitur rerum ſtatu neceſſe fuit ibidem aliquantiſper quieſcere; & equos difficili & iniquo itinere vehementer fatigatos refocillare. Pridie Nonas Octobris appulit alter Venetorum tabellarius, qui [illegible] via per circuitus montes ſuperarat, qua curribus tranſitus non dabatur. Se a limitum præfecto, qui ſtativa Primulani tenebat, emiſſum dixit, uti exploraret, num per illum tractum intrare ditionem Venetam Carolus Princeps vellet. Rogat igitur quanam via, & quando venire deberet. præfectum in mandatis habere, hoſpitia, commeatum, currus, equos, navigia, in promptu ut haberet; vias, ac pontes aquarum vi interruptas reparari juberet, omniaq; ad facilitatem profectionis ipſius neceſſaria diligenter curaret. Dimiſſus eſt tabellarius cum tali reſponſo: Principem paucis

forte

Novum forum.

Neveſus amnis.

Officioſa Venetorum magnificentia.

forte diebus ibi moram tracturum, donec flumina deſiderent, & tranſitum curribus tutum darent, tum recta Primulanum venturum. Sperare ipſum, non opus fore, uti præfectus in curribus aut equis procurandis moleſtias ſumat; proviſum ei de omnibus eſſe. Si viæ interruptæ, ubi periculum eſt, nonnihil reparari poſſent, id gratum fore. Interea Carulus, ne ocio deſide tempus illic tereret, rationes menſtruas impenſarum in itinere [illegible]arum cum œconomo ſuo atque diſpenſatore recogno[illegible] & itineris ſui acta ex ephemeride in tabellas rettulit. Inſuper cum Pighio formulas alloquendi, reſpondendiq; ſummo Pontifici, Cardinalibus, Principibus Italiæ, & abſentum oratoribus Latino, ac vulgari idiomate Italico meditatus eſt, quo promptior in diſſerendo fieret. Nõnunquã ceſſante pluvia cum cohorte juvenum nobilium ſuorum exercitandi corporis cauſſà deambulabat ad aliquot ſtadia, vel in montium juga ſcandebat, unde Tridentum à longè, vicinaq; circum caſtella conſpicere poſſet. Rationibus recognitis, viſum fuit præmittere diſpenſatorem Venetias, qui diverſorium principi, ſuisque locaret; vina, carnes, piſces, ceteraque ad victum neceſſaria compararet; Meſtreſii in continenti ſtabulum, & pabulum equis procuraret. Non diu hic in urbe quamvis populoſiſſima, latere potuit. Edicto namque gravi cautum erat, Tridentinæ peſtis ob cauſam, ne quis hoſpitem advenam tecto reciperet, qui ſui adventus cauſam prius non declaraſſet, nomenque ſuum, ac documenta unde veniſſet certa, ad valetudinarios magiſtratus non attuliſſet. His impoſitum fuerat, uti quamprimum ſenatui indicarent, ſi quiſpiam e familia Caruli principis appuliſſet. Ut igitur intellectum, diſpenſatorem ejus adeſſe diverſorii quærendi cauſſa: ad eum confeſtim principis juſſu miſſi ſunt, qui mandarent, ne quid ſuperflui ſumptus faceret; ſenatum populumque Venetum velle Carulum principem amico liberoque hoſpitio excipere, & pro majorum ſuorum meritis, reipublicæq; magnificentia tractare. Ducunt igitur eum ad præparatum cum Carulo hoſpitium, Urbinatis nempe Ducis Palatium ampliſſimum, ac omni luculenta ſupellectile opulenter inſtructum, in quo commode digneque magnus quilibet princeps excipi cum ſuo comitatu poſſet. Monſtrant omnia ad victum neceſſaria in promptu eſſe; aperiunt atria. porticus, cænacula ſtatuis, picturis,

Caroli ſtudia inter Alpes.

Venetorum civilitas egregia.

Valetudinarii magiſtratus, quos procuratores ſanitatis appellãt.

Palatium Ducis Vrbinatis.

picturis, aulæis auratis ornatiſſima; cubicula lectis, thoris, ſedilibus, ſtragulis, auro, argento, holoſericoq; ſplendidis, omnique ſumptuoſiſſimo apparatu inſtructa: jubentq;, ut ipſe deſignaret principi, cohortiq; ſuæ univerſæ ſingularum ſuas manſiones; ſi non ſufficeret Palatium illud, fore paratas ædes vicinas, in quibus commodè ſuperflui reciperentur. Cum ille principem ſuis impenſis ad viſendam urbem venire velle, ſeq; alia in mandatis habere diceret, quæ prætermittere non auderet: miniſtros illi adjungunt, qui obſervarent, comitarenturque eum ubique, & ſi quid emere vellet, propolis ſenatus nomine interdicerent, ne quid pecuniæ ab ipſo acciperent. Cùm igitur diſpenſator incaſſum ſe laborare videret, atq; decretum illud ſenatus eſſe immutabile; ſatius duxit ad comitatum reverti, & quam amanter; ac honorificè ſenatus omnia de principe decreviſſet, narrare. Carulus ad Neveſum ſævientem aquis impeditus per octo continuos dies non ſine tædio detinetur, inopi & humili in pago inter ſteriles montes: ubi brevi panis, carnes, piſces, equorum pabulum, ceteraque ad victum quotidianum neceſſaria deficere incipiebant. Et quamvis haud mediocri impenſâ ſua commeatus è longinquis caſtellis per quatuor ſæpe miliaria ipſi quotidie adveheretur; paganorum tamen murmura & querelas audire cogitur, advenarum longam iſtam moram in eodem loco pauperibus inquilinis famem atque penuriam conflare. Ut igitur maturarent profectionem, conducunt operarios ruſticos viarum peritos, quorum auxilio currus in præcipitus atque lacunis ſublevarentur. Et [illegible] ultra Neveſum, per quam via plauſtris erat, aquis tum inundabat; neceſſe fuit ultra pontem ſublicium præruptos tumulos aliquot, quos rapax fluvius in valle tunc abraſerat, ligonibus complanare, & per hos equorum multorum labore currus transferre in faciliores tranſitus. Quod ubi peractum, atque currus difficultates majores iam exuperaſſent, nono demum, poſtquam eo advenerat, die Carulus procinctum movere cœpit. & peracto prandio currus inſequitur, eodemque die, relicto ad dexteram Tridento, per juga montium, præcipitesque convalles, duobus miliaribus dumtaxat confectis, Perſeni in exiguo pago pernoctavit. Poſtridie, Idibus ipſis Octobribus Brentæ fluminis fontes è parvis duobus lacubus ortum habentes, & non longè

Carulus iter ſuũ proſequitur.

Perſenum. Brenta vel

Meduaci Maioris fontes.

Burgus in finibus Teriolanæ ditionis.

N. Velſpurgius præfectus limitum.

longè poſt in fluviū juſtæ magnitudinis excreſcentes, attigit Meduacum majorem Livii, aliqui ſcriptores antiqui vocarunt; & per ejus ripam profectus, appulit veſperi Burgum in finibus Teriolanæ ditionis poſitum. Hic rurſus pluviæ magnæ biduum morantur Carulum. Amnes enim extumeſcentes vado tranſiri nequibant, & pontes aquarum impetu multis in locis divulſos eſſe conſtabat. Tandem nihilo minus hujus impedimenti non parum depulit N. Velſpurgius Ferdinandi Archiducis limitum in ea regione præfectus, qui de adventu Caruli principis certior factus, e non longè diſſito ſuperiore caſtro ſequenti mane comitatus aliquot nobilibus, officii cauſſa ad ipſum venit, & prandio eorum eodem ſumpto, majorem diei partem colloquiis variis dulciq; converſatione terendo multum recreavit. Et precibus diſceſſurus extorſit, ut addiceret, convivam ſe ipſius poſtridie, qui dies dominicus erat, in ſuperiore caſtro futurum. In qua re ſatisfactum ejus deſiderio fuit, & princeps altero die, cum officio divino interfuiſſet, cum Velſpurgio in caſtrum aſcendit, ibidemque læto ſplendidoque convivio quam humaniſſime tractatur. Decimo quarto deinde Kalendas Novembris, ut Venetorum ditiones Carulus intravit, confeſtim omnibus innotuit quam prompta ejus gentis humanitas eſſet erga peregrinos, & quam gratus reipublicæ Venetorum Caruli principis adventus futurus eſſet. Ejus enim in gratiam vias aquarum inundatione eluvioneque (ut inter montes frequenter contingit) lacunis interruptas ubique refecerant; pontes fluviorum impetu divulſos atque ablatos reſtaurarant; quo curribus & equis iter pervium, & facile fieret. Ante noctem igitur Primulanum venit Carulus Princeps, quod primum Venetæ ditionis in his limitibus eſt caſtellum, arce in ſcopulo poſita munitum, quæ pauco cum præſidio tranſitum per Alpes illum tutari poteſt. Quamprimum viſus eſt ex arcis ſpecula principis adventantis equitatus, mox ingenti tormentorum æneorum cum applauſu ac ſalutatione excipitur, quæ horrenda videbantur inter excelſos montes tonitrua concitare. Præfectus arcis cum ſatellitio occurrit obviam, & adventum Carulo congratulatus amanter, eum ducit in hoſpitium, ubi cum univerſo comitatu ſuo publicis Venetorum ſumptibus ſplendidius, quàm ejus regionis ſterilitas patitur, ea nocte fuit

Carulus Venetorum ditiones intrat.

Venetorū erga peregrinos humanitas.

Primulanum.

tracta-

tractatus. Aderant enim procurator (commiſſarium nũc appellant) Baſſiano miſſus cum penu, coquis, atq; miniſtris; qui victu, pabulo, rebusq; neceſſariis omnibus abunde jam providerat. Quare ſequenti die prandium etiam ibidem mature ſumpſerunt, atq; Baſſianum uſque deinde progrediuntur, per Meduaci, ſive Brentæ fluminis ripam, faciliore itinere, viis ac pontibus ubique reſtauratis, quemadmodum & antea diximus, ubi quid periculi aut difficultatis curribus equiſve poſſet creari. Prætor ejus oppidi non ignobilis, ac Carrarienſium Patavii quondam principum origine clari, (quem Poteſtatem nunc vulgò vocant) Carulo honoris cauſſa duas peditum præſidiarias cohortes obviam miſerat; quæ ad ſecundum a portis lapidem occurrentes ipſum cum comitatu ſuo exceperunt feſtiva quadam velitatione militari. Sequitur mox ipſe prætor cum concilio, ac nobilitate ſua, ſummaq; cum humanitate gratulantur principi Carulo adventum, & equitatu ſuo duplicantes ejus cohortem pergunt oppidum verſus. Præibat peditatus ad tympanorum pulſum militari gradu vexillis explicatis: explodebant è mœnis & portis ænea tormenta vehementem ſonitum, atque ita tubarum cantu præcedente, ductus eſt per urbem in prætorium. Magna ubique populi multitudo per compita & vias erat effuſa principis videndi cauſſa; audiebanturque paſſim fauſtæ congratulantium acclamationes. Feliciter veniat, feliciter vivat princeps Clivius, dux Cliviæ. Cœnavit in atrio ornatiſſimo atque ampliſſimo ſolus cum prætore, urbana nobilitate miniſtrante: & comitatus illius in capaciore menſa ſplendido & opiparo apparatu excipitur. Singulis inſuper ferculorum miſſibus muſicorum inſtrumentorum concentus interpoſitus laſſos omnium ſenſus recreavit. Poſtridie mane prætor ſolemni habitu purpuratus nobilitate comitante principem Carulum è ſuo prætorio duxit ad templum. Expectabant jam in area inferiore tubicines, & cytharœdorum turba, ſua ſponte ad honorandum principem confluentium, qui agmen ſemper præceſſere. Finito deinde ſacro, duxit eum prætor per forum ad fluminis Meduaci ſive Brentæ pontem ligneum, ampla & eleganti ſtructura conſpicuum, & oſtendit oppidi inſigniora loca, quod mercatura frequens & opulentum erit. Redeuntibus ad prætorium jam prandium erat apparatum

Baſſianũ.

Baſſiano oriundi Carrarẽſes Principes Patavini.

Fauſtæ acclamationes.

Pons Meduaci fluminis.

ratum, eodemque finito, cùm Carulus proficiſci cuperet, prætor, comitante peditatu, & nobilium equitatu, non minore, quam eum pridie receperat, honore ad tertium uſque lapidem eduxit. Nec divelli prius potuit ſenex adoleſcentis principis elegantiſſimis moribus delinitus. Tum Carulo, comitatuiq; ipſius omnia fauſta precatus cum ſuis ad oppidum revertitur. Illos verò Venetorum procurator cum tubicine Caſtellofrancum deduxit, oppidum nobile ad amnem Muſonium. Aperiebant jam ſeſe Euganei colles vitiferi, ſemetque amœniſſimi Galliæ ciſalpinæ campi, & Adriaticus ſinus à longe deſcendentium oculis explicabant, magnaque delectatione recreabant. Exultabat in equo Corona Pighius; & veluti laurigero thyrſo tactas, ridente Carulo, in hos elegantis Poetæ verſus erupit.

Caſtello francum. Deſcenſus ex Alpibus.

Salutat Italiã Corona Pighius.

———— Hic ſe ſubducere montes
Incipiunt, molliq; iugum deducere clivo.
Nunc iterum planis circum undiq; libera campis
Lumina ferre queo. Nam multis antè diebus
Nil ſcopulos præter, fuſaſq; è cautibus undas,
Excelſaſve nives è valle videre licebat.

Et rurſus in alios Sabinianos verſus hos incidit:

Eia age, iam ſeſe demittunt molliter Alpes,
Dives & Italia terra pateſcit agris.
Mitius hic raro triſtatur frigore cœlum,
Læta bis hic gravidis frugibus arva virent.
Nec denſa ſterili ſurgunt hic arbore ſylvæ,
Quales Mænalio terra ſub axe gerit.
Sed pingues oleæ, ſed onuſta vitibus ulmi,
Altaq; fatidico laurus amata Deo:
Citrus & amittit quæ nunquam frondis honorem,
Et propè labentes conſita ficus aquas:
Malaq; dependent curvatis Punica ramis,
Lucida ſub quorum cortice grana rubent.

Tum detecto capite pronus amicam ac ſibi notam ſic ſalutavit Italiam:

Salve terra ferax Cereris, dulcisq; Lyei,
Omnibus optatis terra referta bonis
Salve magna parens doctorum, altrixq; virorum,
Exculti qua nos erudiente ſumus.
Induit ingenuos per te Germania mores,
Doctrinæq; tuis fontibus hauſit opes.

Atque eo modo læta tunc alacriſque cohors omnis Caſtellofrancum verſus pergebat. Cujus oppidi prætor jam invergente nocte cum equitatu nobilium venit obviam principi ad tertium miliare. Ceterum ipſe quamvis juvenis, lumbagine tamen laborans, cùm ad equitandum eſſet inhabilis, carpento vectus aderat. Cum igitur illum laborantem in deſcenſu Carulus animadvertere, equo deſiliens, occurrit, & ſalutationis officio ipſum prævenire voluit, facileque ſibi perſuaderi paſſus eſt, ut eodem in carpento cum prætore veheretur, præſertim cum ille diceret, magnificas ſui urbanas ædes quasdam, ex itinere nonnihil deflectendo, videri adhuc poſſe. Itaq; veloci jugalium curſu contendunt eò, ceteris ſubſequentibus: qui per obſcurum equis celpitátes oppidũ intrarunt, eodem fere tempore, quo alia via cũ prætore princeps appulit. In domo prætoria hoſpitio excepti, eodem, quo pridie, modo; & non ſine muſico concentu, magnificè tractantur. Sequenti die cùm ſacris interfuiſſent, opiparo refecti prandio, educente ad quartum ferè lapidem prætore, proficiſcuntur Tarviſium, urbem inſignem, *Tarviſium*
& copia rerum omnium adfluentem. Totilæ regis Oſtrogothorum fuiſſe patriam, Gothicæ hiſtoriæ produnt: nec *Totilæ patria.*
antiquiorem ejus urbis apud veteres auctores mentionem reperimus. Quare neſcio, quam firma ſit eorum conjectura, qui ex Plinii tertio libro conjectant, a Tauriſanis populis Tauriſium appellari debere. Sedes poſtea fuit Langebardorum principum, & Marchionatus titulo gaudebat. Ædificia *Langebardori princip. ſedes.*
quidem vetera demonſtrant olim admodum floruiſſe, licet aliquando Rotharis Langebardi, Acciolini tyranni, aliorumque injurias ſenſerit. Prætor Tarviſinus N. Lipomanus cum *Rothares* *Acciolinus.*
magno nobilium comitatu progreſſus extra urbem, excepit principem Carulum amanter, ac honorate: atque circumvectum equeſtri pompa per præcipuas quasdam plateas, ut videret civium mores & exercitia, nec non ædificiorum for-

mam ejus urbis, fontium hinc inde ſcaturientium copia perpulchræ; tandem duxit ad hoſpitium ei deſignatum in Palatio Comitis cujusdam omnium rerum copia & ſplendore magnificentiſſimo: Ubi eodem ferè, quo prioribus diebus, modo publica impenſa cum ſuis tractatur. Epularum verò luxum ſumptuoſum fere vicit, variorum inſtrumentorum pulcherrimus concentus à peritiſſimis muſicis artificibus in convivio exhibitus; qui aures animosq; præſentium nō minus, quàm ipſe cibus corpora recreavit. Poſtridie manè Carulus princeps prætore purpurato, ac urbana nobilitate frequenti comitatus ad templum prius perrexit, ac re divina ibidem peracta, ſimul urbem aliquandiu perluſtrarunt; ut Carulo viſu quæque digna monſtrarentur, & ut inter cetera fluminis cataractas ingenioſè factas, atque muros, aggeres, propugnacula, & foſſas videret; quibus urbem magnis impenſis Veneti munierunt, poſt ultima bella, quæ cum vicinis geſſere. Reverſi deinde ad hoſpitium maturant prandium, quò ante noctem tempeſtivè Venetias pervenirent. Prætor N. Lipomanus prandium cum Carulo Principe ſumit, eundemque poſtea comitatur ad primum usque lapidem; ubi cum invicem valedixiſſent, Carulus recta Meſtreſium proficiſcitur, ad Muſonis ripam poſitum oppidum nō procul ab ejus oſtio, ac Venetorum ſtagnis quibus illabitur. Opulentum quondam emporium ſtatis nundinis frequens, & celebre, excultum ædificiis publicis, atque privatis, veluti ruinæ demonſtrant: ſed ſuperiorum temporum bella impensè vaſtarunt illud, ut vile jam ſtabulariorum, atque nautarum municipium quoddam eſſe videatur. Pergit igitur ulterius ad aggerem Mageram, ubi ex oſtio Muſonis amnis trajiciunt ſtagna itinere quatuor miliarium. Tum equi remittuntur Meſtreſium ad diverſoria deſignata. Principem verò Carulum ibidem mox exceperunt cum magna congratulatione duo juvenes nobiles Venetorum procuratores eò miſſi, ut illum deducerent. Stabant in ripa phaſelli plures apparatiſſimi ſerico panno tecti, & cymbæ actuariæ uniremes, ut ita dicam; quas naviculator unus ſtans rectus in puppi, facilè ſolo remo regit, celeriterq; protrudit. In his receptus princeps cum ſuo comitatu per ſtagna vehitur. Nec admodum multa ſtadia progreſſis apparent in mediis fluctibus à longè, multarum urbium aut inſularum inſtar,

Meſtreſiū. *Magera.* *Actuaria cymba.*

Vene-

Venetiæ & ad quartum ab urbe ſtadium provecti reperiunt aliam actuariarum claſſem in ſtatione ad inſulam S. Secundi, & in area ante templum, ac monaſterium ſedecim ex ordine ſenatorio legatos Principem expectantes, qui ſolemni omnes in habitu, togisq; purpureis induti, majeſtatem haud exiguam præſeferebant, ipſi prudentia, gravitate, ſermoque reverendi. Exſcendenti in terram Carulo procedentes obviam humaniſſimè congratulantur adventum. Princeps legationis sereniſſimi Ducis, & excelſæ reipublicæ nomine verba facit, teſtaturq; diſertè gratiſſimam occaſionem præſentem eſſe; qua amorem benevolentiamq; erga ipſum ſuam, atq; in Auſtriacam domum obſervantiam ſenatus & ordines declarare poſſent. Adjungit deinde ſibi dextera Carulum, & alii etiam ſingulos ex cohorte nobilium ac familiarium: ordineque bini templum intrarunt. Atq; ſalutatis ibidem Divis, ad navigia regreſſi, legatorumque in phaſelis ornatioribus recepti; cum his, inſtante jam nocte vehuntur per urbis foſſam majorem ad Palatium Ducis Urbinatis. Legati cum Carulo adſcendunt, & adſignant hoſpitium. Ordinant etiam ex nobilitate patriciâ duos œconomos, duosq; diſpenſatores, juvenes elegantia morum, & linguarum peritia precellentes. His mandatum, ut ſedulò principi, & aulæ præfecto Gimnico ad omnia ubiq; preſto eſſent; nihil, quod ad egregiè ſplendideq; tractandos hoſpites pertineret, deeſſe ſinerent: per urbem ſequentibus diebus deducerent, cunctaq; viſu digna monſtrarent. Tum accepta diſcedendi venia, domum officio perfuncti revertuntur. Itaq; Carulus Princeps cum ſuis omnibus, quamdiu Venetiis fuit, quam magnificentiſſimè publica impenſa tractatur. Poſtridie mane, quamprimùm ſurrexerat, Carulo Principi ſe præſentarunt œconomi Veneti, ut urbis viſende cauſſa phaſelis ipſum per horas aliquot deducerent. Ille ſe lubenter accommodans, cum eis perrexit primùm ad Dominicanorũ monaſterium, ædificiorum ſtructura pulchrum, ubi cùm in templo marmoreis ſtatuis, excellentibusq; picturis ornatiſſimo antemeridiano Miſſe ſacrificio interfuiſſent, perluſtrãt etiam opulentiſſima quædam Xenodochia, & alia inſignia divitiis, & nobilium marmorũ raritate conſpicua Divorum templa, quę ingentes ejus urbis opes teſtantur, & eandẽ non minus, quàm raræ & precioſę gemmę regiã coronã auream deco-

Venetiæ. *Inſula S. Secundi.* *Legatio ſolemnis.* *Reſp. excelſa Venetorum.* *Monaſterium Dominicanorum.*

decorant. Vecti etiam per liquidas urbis plateas, ut viderent magnificentiſſima ędificia marmoreis parietibus, columnis, ſtatuis, atque picturis pulcherrimis ubique ſplendida. Tum monſtrantur Carulo nobilium familiarum & Principum ſenatorum Palatia, divitiis ornamentiſque omnibus affatim inſtructa. Cùm deinde reverſi eſſent in hoſpitium, mox ante prandium officii cauſſa viſitarunt Principem Oratores Maximiliani Imperatoris, Philippi Hiſpaniarum Regis, & Alphonſi Ducis Ferrariæ. Singuli cum honorifico nobilium comitatu venientes, Principum ſuorum nomine congratulantur adventum proſperum, & omnia amicitiæ obſequia præſentarunt. Hiſpanus inſuper munuſculis eum ſequentibus diebus proſequitur, mittẽs ſubinde raros & exoticos fructus, vina nobilia Hiſpanica, atque etiam diſceſſuro duos Bilbilitanos gladios optimos, & affabre factos. A prandio viſitavit ipſe Patriarcham Aquilejenſem Joannem Grimanum, virum ut nobilitate, ſplendore, atque opibus, ita & prudentia, eruditione, rariſque virtutum dotibus ornatiſſimum; videre deſiderans elegantiſſimas ejus ædes cum bibliotheca, & Muſæo rerum antiquarum omnis generis admodum inſtructo, quibus ille vir mirifice delectatur. Vectus igitur eò Carulus naviculis, à Patriarcha Grimano perhumaniter excipitur: qui cùm exquiſita cura ſemet excuſaret, quod non prius ipſe Principem inviſiſſet: ille non tam otioſarum cæremoniarum cauſſa, quàm ut cum præclaris virtute viris amicitiam contraheret, & viſu quæque digna recognoſceret, Venetias ſe veniſſe reſpondit. Ducitur igitur cum comitibus ſuis per Palatii cænacula, porticus, & cubicula inauratis aulæis ac picturis inſignibus ſplendida, in quibus omnigenæ ſupellectilis opes magnæ conſpiciebantur. Monſtrat Grimanus Carulo plurimorum Cæſarum, Heroumque veterum pulcherrimas ſtatuas, & effigies ex ære, & marmore Pario plurimas; deorum item ſimulachra & ſigna varia, non minoris artificii, quàm precii, Joves, Bacchos, Pallades, Veneres, Mercurios ex ære Corinthio, Fortunas, Genios, ac Cupidines, idolaque precioſis è metallis cælata. Quarum rerum antiquiſſimarum excellentem copiam partim Marinus Grimanus Cardinalis, ac ejus patruus, ingeniorum ſui ſæculi Mæcenas alter; partim ipſe ex diverſis Græciæ atque Italiæ locis ſibi comparaverant.

Legati principum viſitant Carulum.

Ioan. Grimanus Patriarcha Aquileieſis.

Statua, & effigies Heroum antiqua.

Marinus Grimanus.

raverunt. Multa ex florentiſſimæ quondam Romanorum coloniæ Aquilejæ ruinis, quam barbarus Hunnorum rex Athyla funditus deleverat, erant effoſſa, atque eò tranſlata per dictos Grimanos patriarchas anteceſſores. Inter quæ repperit in propylæo Palatii plura ſtatuas in pulvinaria marmorea elegantiſſimè cum ſuis titulis exſculpta Pighius, atque etiam deorum aras votivas, è quibus juvabat imprimis enotare vota priſcorum Beleno deo facta, quadratis aris inſcripta; quem Aquilejenſes olim ſumma cum veneratione tanquam tutelare numen urbis coluiſſe, apud Herodianum, & Julium Capitolinum legerat. Hic enim, ubi Aquilejam à Maximino Cæſare obſeſſam, ac fruſtra oppugnatam refert, ait ejus legatos in urbem non admiſſos fuiſſe, Menophilo & Criſpino conſularibus viris auctoribus; eo quod ſcirent deum Belenum per aruſpices ſpopondiſſe, Maximinum eſſe vincendum. Unde etiam poſtea Maximini occiſi milites jactaſſe dicuntur, Apollinem contra ſe pugnaſſe; nec illam Maximi, aut ſenatus, ſed deorum eſſe victoriam. Nec diſcrepat Herodiani hiſtoria, qui libro octavo de eadem re in hunc ferè modum ſcribit. Criſpinus ad bellum audacter ſuſtinendum aruſpicum etiam reſponſo, qui læta nunciabant, dicebatur animatus. Nonnulla quoque oracula ferebantur patrii cujusdam numinis victoriam promittentia. Belenum deum vocant indigenæ, magnaque cum religione colunt, Apollinem interpretantes: cujus quoque ſpeciem pro urbe ipſa pugnantem ſibi viſam in cœlo quidam è Maximini militibus affirmabant. At in Herodiani exemplaribus perperam vocari Belem, adducor ut exiſtimem, quòd Julio Capitolino ararúm dictarum tituli votivi ſumma fide digni aſtipulentur, & Belenum, vel Belinum appellent. Eos autem titulos ſtudioſorum antiquæ hiſtoriæ in gratiam hic adjicere non pigebit: quos cum Corona Pighius exſcriberet, ſingulis aureis ch[illegible]ores ſingulos ſe habere, multis ridentibus, ſeriò affirmavit:

Aquileia antiquitates.

Apollo Belenus, Aquilejenſium Deus.

Maximinus Imp.

Herodiani locus corrigendus.

In ara marmorea quadrata.
BELENO.
MANSVETIUS
VERUS
LAUR. LAU.
ET. VIBIANA
JANTULLA
V. S.

Rurſus in alia oblonga.
APOLLINI
BELENO. AUG.
IN HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL.
PHILTATI. EQ. P.
PRÆF. ÆD. POT.
PRÆF. ET. PATRON.
COLLEGIORUM
FABR. ET. CENT.
DIOCLES. LIB.
DONUM. DEDIT
L. D. D. D.

In alia.
BELEN. AUG.
IN. MEMOR.
JULIOR.
MARCELL. ET
MARCELLÆ. ET
IN. HONOREM
JULIARUM
CHARITES. ET
MARCELLÆ. FILIAR.
ET. LICIN. MACRON
JUNIOR. NEPOTIS
C. JUL. AGATHOPUS
IIIIII. VIR. AQUIL.
L. D. D. D.

In alia.
BELINO. AUG.
SACRUM
VOTO. SUSCEPTO
PRO. AQUILLIO
C. F. POMP. VALENTE
IIII. V. I. D. DESIG.
PHOEBUS. LIB.
V. S. L. M.

In alia.
BELENO
AUG. SACR.
L. CORNELIUS
L. FIL. VELL.
SECUNDINUS
AQUIL.
EVOC. AUG. N
QUOD. IN. URB.
DONUM. VOV.
AQUIL
PERLATUM
LIBENS. POSUIT
L. D. D. D.

Item in alia.
BELINO
SEX
CÆSERNIUS
FAUSTUS
IIIII. VIR
V. S. L. M.

Ibidem in alia paucis literis.
FONTI. B.

In alia tribus lateribus inſcripta.
VI. DIVINÆ
SACRUM
C. VETTIUS. C. F.
GAVOLUS

Hæ

Has aras Aquileja ex fano Beleni translatas eſſe Patriarcha Grimanus affirmabat. Et cùm Carulus omnia viſu digna ibidem pro arbitrio perluſtraſſet, peramplis verbis humaniſſimo viro gratias agens, accepta licentia diſceſſit. Ducitur deinde à Venetis ſuis ducibus ad quædam alia magnifica urbis ædificia viſenda, non adeo procul diſſita, nempe xenodochia ſumptuoſa, ædesque quasdam ſacras, opulenter admodum inſtructas. Et oſtendebantur illuſtrium civium ſtatuæ equeſtres & pedeſtres, publico ſumptu poſitæ diverſis in locis; eorum videlicet, qui vel domi prudenter, vel militiæ fortiter cum poteſtate rempublicam adminiſtraverant. Inter quas eſt celebris illa coloſſea equeſtris inaurata Bartolomei Coleonii militari gloria pernobilis, ac Imperatoris ſui temporis primi; quam Veneti publica impenſa meritorum virtutis, ac fidei ſingularis ergo, pro æde Divorum Joannis & Paulli in area, cum elogio rerum ab ipſo bene geſtarum in alta baſi erexerunt. Cujus viri egregia geſta, tam propter audaciam fortitudinemque, quam propter ingenii mirificam dexteritatem, Corius, Sabellicus, & plures præterea hiſtorici literarum monumentis prodiderunt. A. d. IX. Kal. Novembris, qui dies ſacer ac dominicus erat, Carulus princeps ad vicinum templum D. M[illegible]æ ſervorum nuncupatum mane pedes dedu[illegible]tur, quo ſacris intereſſet. [illegible]is verò peractis, ex templo revertitur ad ſuum hoſpitium, ibidem expectaturus reipublicæ legatos, ac comitatum ſolemnem, quos intelle[illegible] erat [illegible] venturos eſſe. Nec mora diuturna. Appulerunt [illegible] paulò poſt ad ejus hoſpitium cum appa[illegible] [illegible] XXIII. e[illegible] ſummi ſenatus ordine purpurati, nunciant[illegible] Sereniſſimum Ducem ejus videndi deſiderio t[illegible] a-re colloquiū, amicitiamq; privatam [illegible] expetere; o[illegible] tunũ fore tēpus, ſi venire ſibi videretur, quo ſimul & D. Marci palatium videre poſſit. Carulus ad Officium [illegible] ob-[illegible] cupide, & deductus à præcipuis [illegible] orn[illegible], comitatuque ejus aulico in ceteris d[illegible]ributo [illegible]tur ad Palatium. Adſcendenti deinde Dux Moceni[illegible] obviam ipſe cum magiſtratibus & aulico comitatu ſuo proceſſit ad ſcalas; exceptumque perhumaniter ſalutavit, ſtans aurea in trabea, & capite tectus in [illegible] gemmis nobilibus, auroque ſplendida. Et gratulatus adven-

Venetorum de rep. benemeritorũ ſtatuæ.

Bartolomeus Coleonius.

Legatio reip. ſolemnis ad [illegible] [illegible] principem venien.

Ut excep[illegible].

tum felicem Carulo, manu cum prahenſum duxit in atrium principale, conſilium in quo ſanctius apud ipſum haberi ſolet: ſermoniſque ſerendi cauſſa in tribunali poſitus, principem juxta ſe, ceteros ejus comites inter purpuratos conſidere juſſit. Variis mox de rebus inter ſe col'oquuntur aliquandiu, ac de Cæſaris conſanguineorumque principum valetudine, ac de Germaniæ ſtatu Venetus; de Italiæ, Turciciſque rebus Germanus multa invicem percunctantur. Poſt colloquium cùm denuo Principem comitaretur Dux, ſuis mandavit ut illi in Palatio viiu digna quæque oſtenderent. Tum accepta miſſione invitavit ipſum, ut rediret a prandio, ad videnda reipublicæ ornamenta. Purpurati Carulum deinde circumducunt per ſplendidiora quæque Palatii loca regiis opibus, & Aſiatico luxu referta; & inter alia recluditur magna porticus armamentarii Palatini, quæ niſi magnis principibus advenis aperiri ac oſtendi ſolet. Eſt autem telorum ac armorum omnis generis ornatiſſimorum copia plenum, atque opulentia ſumma mirabile. Videns igitur Carulus tot thoraces, galeas, ſcuta, caſſides, ocreas, clypeos; item baltheos, gladios, haſtas, lanceas, multipliciaque tela picturis encauſticis, auro, argento, gemmiſque ſplendida, & inſigni cælatura decora; non gregariorum militum, ſed imperatorum, ducum, & præfectorum centurias aliquot ex illo armamentario inſtrui dignè, & armari poſſe, dixit. Inſtante jam prandii tempore, purpurati non ſine pompa Carulum reduxerunt in hoſpitium, & eorum præcipui quidam adhibentur ejus convivio. Adiêre Carulum Principem è prandio mox Allobrogum, & Etruriæ regulorum legati, principumque ſuorum nomine ſinguli adventum illi in Italiam proſperum congratulantur. Rogabant ambo, ſignificare vellet, quonam ferè tempore in eorum provinciis expectari poſſet. Addidit Tuſcus, Alexandrum affinem, atque materteram N. principes admodum ipſius videndi deſiderio teneri, expectationemque propterea longam, & moleſtam fore. Allobrox præterea dixit, Principem ſuum à Philippo Hiſpaniarum rege Catholico accepiſſe mandata, ut redituro per provincias ipſius, atque Gallias, Carulo perſuaderet, accedere item Hiſpaniam, utque triremes in eum uſum paratas haberet, quibus commodè ac tutò cum ſuis trajicere poſſet. Gratiſſimum adventum

Palatium D. Marci. Armamentarium Palatii.

Legationes regulorum Etruriæ & Allobrogũ.

tum ejus ſibi, conſobrinæque reginæ futurum. Carulus ad hæc reſpondit: In reditu ab Neapoli, Roma, ue, vo.entibus ſuperis, perluſtrare Tuſcas, Ligurum, & Allobrogum urbes, marisq; Thyrreni tractum, & chariſſimos ſibi principes affines tum ſimul inviſere ſe velle. Philippum vero regem (Allobrogi dixit) pro ſua bonitate non ceſſare benemereri. Id, perinde ac deberet, ſibi, parentibusque ſuis peregratum eſſe. Metuere tamen, ac dolere ſe magnopere, ob temporis, quod ſibi a patre præſcriptum erat, brevitatem, adeundi Hiſpaniam, parendique regiæ voluntati facultatem non futuram. Longum adhuc iter reſtare, & proximi veris initio, domi ſe eſſe debere. Periculum etiam eſſe, ne novi bellorum motus, qui in Aquitania dicuntur exoriri, Gallicum iter ſuum impediant. Nihil tamen adhuc ſe certi ſtatuere: Verum tempus poſtea expediturum rationes & conſilia. Hoc cum reſponſo dimiſſis legatis, ipſe cum comitatu ſuo rurſus perrexit ad Palatium, ut videret comitia & concilium publicum, quod in atrio magno & ſpatioſo ibidem haberi ſolet: utque cognoſceret rationes ſuffragiorum, quibus inter patricios creantur magiſtratus, & diſpenſantur reipublicæ beneficia. Sereniſſimus dux Mocenicus advenientem Carulum excepit ante fores atrii, in quo patritiorum claſſes jam erant congregatæ, & ad dextrum latus ſuum in ſolio ſublimiore apud ſe ſedere in atrii capite juſſit, comites ejus inter ſenatores purpuratos in ſcamnis altioribus collocati ſunt, ut ab his modũ ſuffragiorum diſcerent. Apud ducem utrinque in lateribus ſedebant primores magiſtratuum, X viri, præcognitores, quos Sapientes magnos appellant, & qui Duci à conſiliis ſunt: reliqua patriciorum multitudo in ſubſellis per totum atrii ſpacium. Conſilium magnum vocant hæc comitia, ad quę nemo admittitur, niſi genere patricius, & qui ætatis annũ XXV. exceſſerit. Taciti ineunt ſuffragia cum calculis ſeu globulis argenteis, quos diſcurrentes per ſubſellia diſtributores ſingulis dividunt, alii deinde collectores in vaſculis ligneis uno ore anguſto, quo manus inſeri poteſt, & inferius in binos loculos diviſis colligunt. Quo fit, ut ipſi ignorent collectores, an in dextrũ vel ſiniſtrum loculum ponat calculum ſuum, & an probet vel improbet magiſtratum creandum ſuffragator. De hac vero comitiorum ratione cùm alii plures doctè & accuratè

Caruli reſponſa.

Comitia reip. Veneta

Conſeſſus in comitiis.

Ratio ineũdi ſuffragia per calculos argenteos.

ſcripſerint; ne nimis lõgi hic ſimus, ſtudioſum ejꝰ cognitionis lectorẽ ad illos remitto, qui de reb. Venetis ſcripſerunt. Latius n. omnia hic repetere, minus ex re eſſe viſum fuit. Carulus Princeps, cum per duas amplius horas illa comitia conſideraſſet, finitis jam in templo D. Marci pomeridianis ſacris, accepit à Duce diſcedendi licentiam, ac è palatio cum ſuis deſcendit in forum, ut videret auguſtum D. Marci templum ſumptu & artificio mirabile, quod quidem ampliſſimum, ac ex marmore nobili conſtructum eſt. Pavimentum ex porphyreticis, Laconicis, Thaſiis, Ophiteis, aliorumque precioſorum marmorum lapillis teſſellatum, ac varietate colorum reſplendens picturas egregias, & inſignia emblemata repræſentat ubique ſpectantium oculis, quæ curioſa ingenia diverſis conjecturis exercent. Inter quæ nonnulla dicuntur eſſe Joachimi Abbatis Sanfloris inventa, vaticiniis olim ante aliquot ſecula claris; quibus rerum Italicarum mutationes quaſdam prænunciatas fuiſſe volunt quidam. Quemadmodum interpretantur duos criſtatos gallos vulpem dilaniantes ſignificaſſe duorum regum Galliæ victorias de Ludovico Sfortia Mediolanẽſi Principe. Preterea per leones opimos & pingues ex aquis prodeuntes, rurſum per alios macilentos in terra procumbentes, ipſum ſignificaſſe tradunt Venetæ reip. (cujus inſigne leo eſt) fatũ ac conditionem: Maritimã ſ. videlicet commerciis opulentam, belliſq; navalibus potentem ac felicem: & contra relicto mari, ad continentis dominatum, terreſtreſq; expeditiones converſam, infelicem, ac imbecillem mox futuram. Parietes templi ſeu baſilicæ marmoreis tabulis varietate colorum pulcherrimis ſunt incruſtati. Ad lævam duę albæ conjunctę ſunt ex uno trabe marmoris ſectæ, in quarum commiſſura lineis nigricantibus natura ludibunda tanto artificio viri effigiem expreſſit, ut omnibus induſtrioſè depicta videatur, & ejus tanquã miraculi mentionem fecerit Albertus Magnus in ſuis Meteoris. Teſtudinem templi ſculpturis atq; picturis ornatam ſuſtinent triginta ſex ſolidæ columnæ ex vario marmore, & plures ex Phrygio pulcherrimæ, craſſæ per diametrum pedes duos. Tectum quinque hemiſpheriis plũbo veſtitis conſtat. Frons autem, qua parte ex foro quinis æreis portis patet aditus in templum, à ſolo ad faſtigium uſq; Græcanico opere cũ emblematis inaurata eſt, crebrisq; per ordinem

Templum D. Marci.

Pavimentum.

Ioachimi abbatis Sãfloris vaticinia.

Galli Vulpẽ dilaniantes.

Leones ex aquis prodeuntes.

Natura induſtria mira.

xem eminent Divorum ſtatuæ ex marmore perinſignes. In hujus frontis ſupercilio, ſupra mediam portam majorem miræ venuſtatis quatuor equi ex ære Corinthio inaurati unius quadrigæ antiquæ juſta ſtatura ac magnitudine vivorum equorum exornant ingreſſum. Carulum advenientem in porticu ante templum, Principis ac ſenatus nomine excipiunt æditui, quos Procuratores S. Marci appellant: IIII. viri erant è præcipuis ſenatorum, qui habitu in ſolemni accedentes, præſentabant omnia, atque Carulum Principem circumducentes, oſtendebant, atq; etiam exponebant viſu quæque digna per opulentiſſimam illam baſilicam; aras, marmora, ſtatuas, atque picturas inſignes plurimas habentem. Aſcendunt etiã per gradus aliquot marmoreos in ſummi delubri penetralia, chorum nunc vocant, quod ibi ſacerdotum multitudo canentium, dum res divinæ peraguntur, conveniat; & imprimis detegunt aræ majoris tabulam Conſtantinopoli delatam olim, & ex auro puro argentoque fabricatam, ac artificioſa figurarum cælatura, multisque inæſtimabilis precii gemmis, & margaritis exornatam, quam nemo non vehementer admirabatur. Aram illam tegit teſtudo quaqua verſum in crucem fornicata, atque tota ex marmore ophitico pulcherrimo Tiberiano fulcita quaternis columnis ex Pario marmore, quæ circumquaque ſignis cælatæ veteris ac novi teſtamenti hiſtorias repræſentãt. Poſt aram, apud ſacratiſſimi corporis Chriſti ædiculam quatuor nobiliſſimæ columnæ ex alabaſtrite vitri ferè inſtar perlucidæ mirum in modum reſplendent. Hæc, aliaque rara cum ad lubitum in templo conſideraſſent, æditui Carulum principem ducunt ad ſacrarium, in quo D. Marci theſaurus cuſtoditur. Ingrediuntur è dextra baſilicæ parte per portam ſublimem opere teſſellato elaboratam auro coloribusque, videnturque ibidem effigies divorum Dominici atque Franciſci, quas fama eſt, Joachimum. Abbatem prædictum, multis annis, antequam hi ſancti viri in terris naſcerentur, in eo opere effingi curaviſſe. Tum, excluſa turba, Carulo Principi, ejusque comitibus aperiunt theſaurum, ſtupendasque prorſus opes divitiarum: atque oſtendunt divorum imprimis imagines, coronas ex auro plurimas, atque capita cum pectoribus humanæ magnitudinis ex auro item puro fabrefacta, gemmis ac margaritis precioſiſſimis exornata. Viſe-

Quatuor viri aditui procuratores S. Marci.

Chorus.

Ara major.

Sacrarium cum theſauro D. Marci.

Viſebantur carbunculi adamantes, ſmaragdi, topazii, chryſoliihi, hyacinthi, ac uniones miræ magnitudinis, & precii incredibilis. Item cochleæ, cymbæ, pateræ, ac vaſa potoria, ex onyche, jaſpide, & achate, multiplicia. Monſtrabant donaria magnorum Principum excellentiſſima, monocerotum duo cornua procera, & unum brevius; pyropum ſeu carbunculum ingentem à Dominico Grimano Cardinale theſauro huic illatum; item urceum ex precioſiſſimis gemmis, quem olim Vſcaſſanes Perſarum rex Venetis dono miſerat. Profertur etiam mythra ſolemnis, quæ novi Ducis capiti, cùm inauguratur, ſolet imponi; quamque feſtis majoribus in publicum prodiens geſtat. Eſt autē valdè conſpicua limbis, & clavis aureis, gemmisq; nobiliſſimis plena, habens in apice præcii inæſtimabilis carbunculum. Quid referam ſine numero viſos ex auro, argentoque cælato calices, cantharos, thuribula, candelabra, guttos, ac pelves, aliaque vaſa rei divinæ in uſum pulcherrimè fabrefacta? Longum eſſet enumerare ſingula. Poetæ igitur non indocti verbis finem his imponere ſatius erit:

Monocerotum cornua.

Mythra ſolemnis Ducis Venetorum.

Innumeros calices hic, aurea vaſaq; vidit,
Apta miniſteriis, uſibus apta piis.
Ac plures chlamydes gemmis auroq; rigentes
Quàm quot luciferos integer annus habet.
Mollia prætereo, quæ Seres vellera quondam
Nére, ſed Auſonides iam didicere nurus.
Nec refero tinctas concha Sydonide veſtes,
Nemo ſacerdotum quas numerare poteſt.

Cùm igitur eo die Carulus Princeps in Venetorum rebus cognoſcendis egregiam operam impendiſſet, atque avidiùs omnia in ſacrario perluſtraſſet, præclaris illis viris procuratoribus S. Marci gratias egit humaniter, quod in oſtendendis declarandisque ſingulis tam lubentes, ac promptos ſeſe demonſtraſſent. Atque cum eos dimiſiſſet, cum ductoribus ſuis ad turrim, forumque viſendum perrexit. Juxta baſilicam S. Marci ex quadrato lapide exſtructa eſt turris æquilatera, quaqua verſum lata pedes amplius quadraginta, non baſilicæ contigua, ſed intervallo pedū LXXX. ſeparata. Ejus fundamenta ſubterranea pluris, quam turrim ipſam à ſolo conſtitiſſe, Sabellicus auctor eſt. Sublime faſtigium

Turris S. Marci.

faſtigium tegulis æneis inauratis tectum eſt, quod ſole ſplendente quam longiſſimè ab Iſtria Liburniaq; navigantibus conſpicitur. Aſcendunt per ſcalas lapideas concameratas,quæ per interiores turris parietes cochleatim circumambiendo exurgunt ſenſim ad cacumen uſquè. Pulcherrimus eſt e turre ſumma undequaquie proſpectus, primum in urbem ipſam ex multis inſulis conflatam & pontibus magna ex parte connexam. Monſtrantur Carulo Principi ſex urbis regiones, vici,fora, templa, cœnobia, & alia ædificia publica inſignia. Item inſulæ exiguæ circum urbem in ipſo ſtagno ſparſim jacentes permultæ,quæ mōaſteriis,templis, ædificiis, ac hortis pulcherrimis excultæ ſunt. In nonnullis etiam oppida quædam & coloniæ vetuſte Aquileienſium Vicentinorum, Opiterginorum, Concordienſium, Ateſtinorum, Altinatum, aliorumque vicinorum populorum, qui Hunniacis temporibus ſæviente per Italiam Athyla, in hæc æſtuariá veluti in loca tuta commigrarunt. Apparet à fronte littus incurvum inſtar arcus, per XXXV. circiter milia pelagus Hadriaticum excludens, & beneficio naturæ magnis præſtructum ad tutelam urbis, atque tot inſularum contra fluctus, & ſu..bundi maris violentiam: Oſtiis quibus tamen exiguis interruptum eſt, quæ parvis navigiis, ac aquis marinis viam, ac aditum in ſtagna præbent. Viſuntur portus profundiſſimi, Clodianus, ac Meduacus, caſtellis & propugnaculis ita muniti, ut claſſes ingentes, cùm volunt, excludant facile. Pateſcunt ultra pelagus à fronte & à ſiniſtris Carnorum Alpes, & Iſtriæ: promontoria; à dextris Apennini ante juga Galliæ Ciſalpinæ plana fructifera, Euganeique colles nobiliſſimi cum Athcſis, & Eridani oſtiis. Denique à tergo rurſus Noricorum ac Rhetorum Alpes nivoſæ. Nec ſatiari poterant circumſpicientium oculi regionum amœniſſimarum varietate & pulchritudine, detentiq; fuiſſent diutius, niſi ſol occidens cogendo nebulas longinquiorem proſpectum impedire cœpiſſet. Ductus igitur è turri cum ſuis Carulus Princeps in celeberrimum D. Marci forum,ſumptuoſis ædificiis undique clauſum,à fronte mirabili illa baſilica D.Marci,& è regione D. Geminiani æde marmorea; latera exornant magnificæ palatiorum ſtructuræ cum ſplendidis porticibus, & mercatorum, artificumque variis tabernis. Videt ibi Carulus diver-

Urbis regiones. & inſula.

Littus Adriaci ſitum.

Theatrũ omniũ gentium D. Marci forum.

diverſiſſimos hominum amictus, audit varias linguas in tanto multiplicium nationum concurſu; uti orbis, non urbis eſſe forum quiſpiam non inepte diceret. Itaq; Germano cuidam poetæ attonito elegantes iſtos verſus extudit ejus fori admiratio:

Si placeat varios hominum cognoſcere cultus,
Area longa patet ſancto contermina Marco,
Celſus ubi Adriacas Venetus leo deſpicit undas.
Hic circum gentes cunctis è partibus orbis
Aethyopas Turcos Sclavos, Arabesq́; Syrosq́;
Invenies q́; Cypri, Cretæ, Macedum q; colonos,
Innumeros q; alios varia regione profectos.
Sæpe etiam nec viſa prius, nec cognita cernes,
Quæ ſi cuncta velim tenui deſcribere verſu,
Hic omnes citius nautas, celeres q; phaſelos.
Et ſimul Adriaci piſces numerabo profundi.

Columnæ maximæ ſolidæ.

In capite fori, quod littus maris ſpectat, monſtrant Principi Carulo ductores œconomi ex ſolido marmore Phrygio binas columnas peringentes, è mari venientibus nautis a lõge conſpicuas; in quarum una D. Marci Venetorum, alati nempe leonis, inſignia inaurata viſuntur: in altera D. Theodori ſtatua inaurata poſita eſt. In ipſo intercolumnio de noxiis condemnatis ſupplicia ſumuntur. Allatas ſimul tres ejuſdem magnitudinis ferunt onerariis navibus è Græcia Sebaſtiano Cianio Duce, ante annos quadringentos; earumque unam vi ponderis, dum è navibus extraherentur in terram, ruptis architectorum inſtrumentis, in aquas decidiſſe, & in fundo adhuc cerni poſſe tradunt: alias duas ad caput fori Marciani, ubi nunc conſpiciuntur, modico intervallo erectas fuiſſe ingenio Langebardi cujuſdam architecti, validis rudentibus novis è ſublimi dimiſſis, & aqua madefactis. Qui dum ſeſe contraherent, & pondus vi ſua ſenſim ſublevarent; alios ſiccos breviore ſemper ſpatio ſubjectos, & aquis item irrigatos fuiſſe: eoq; modo paucis diebus opus continuando, moles illas ipſum erexiſſe dicebant. Addidere, non aliud architectum induſtriæ præmium poſtulaſſe à republica, quàm ut aleatoribus in eo intercolumnio ludendi impunè libertas ſemper eſſet. An verum hoc ſit ignoro;

Architecti induſtrioſum inventum.

[illegible] fama in medio, & fides penes lectorem libera ma-[illegible] [illegible] onſtat quidem ſcholam nebulonum aleatoriam ſub [illegible] columnis aſſiduam, & [illegible] frequentem videri. Sequenti die [illegible] Princeps mane navigio profectus eſt Muranum, ad [illegible] officinas vitriarias. Quæ inſula diſtat ab urbe [illegible] minus mille. Eam vero tradunt Altinates, & Opitergini[illegible]s Hunnicis temporibus primùm occupaſſe. Nunc [illegible] in urbis in formam exculta eſt, civili populo fre-[illegible] templis pluribus, ædificiorumq; ſplendore ni-[illegible]. Hortorum denīq; cultiſſimorum amænitate urbi cui-[illegible] cedit. Carulus cùm ſacris primum interfu-[illegible] in D. Petri martyris cœnobio, luculenter ædificato, e-[illegible] picturas elegantes, bibliothecam præclaram, vo-[illegible] multis refertam lubenter periuſtravit, atq; etiam hortos ſumptuoſos nobilium Venetorum artificioſis fon-[illegible] urgentibus elaboratos, & excellentium rarorumq; [illegible] plantis variis plenos. Intrant deinde inſigni-um vitrariorum tabernas quaſdam, oſtenduntq; principi qua ratione candentem materiam è fornacibus deprom-ptam [illegible] fiſtulis adhærentem artifices vel uno vel altero [illegible] in calices pateras aut in quam velint poculi formam [illegible] mira dexteritate confeſtim reducant. [illegible] videndo potuit, quin & inflare fiſtulis ſpiri-[illegible] & [illegible] viſam artem experiri ipſe voluit. Varie-[illegible], tum artificio, ac materia exquiſita, exuperant [illegible] quam longiſſime cetera totius orbis vaſa [illegible] imitantur tam claritate perſpicua, quàm ſplen-[illegible] cryſtallum naturale, ut meritò cryſtallina vocentur. Artifices etiam indies ornamenta nova, rationesque ad [illegible] imitationem variè figurandi præſtantio-res excogitant, colores quoſcunque mirabili induſtria red-dunt, auro, argento, cælatura, ſignis, ac gemmis exornant; & aqua cadentem intingendo materiam pocula faciunt, quæ prorſus ex tenerrima glacie ſua ſponte concreta viden-tur, & quæ in æſtu algorem intuentibus excitant. Et tinctu-ræ quidem genere imitantur veterum hæmatina, murrhi-na, Obſidiana hyacinthina, ac ſapphirina vaſa potoria non tantum, ſed & eſcaria omnis generis capaciſſima. Quæ quidem hiſtoriarum encauſticis tam eleganter adornant, uti Plinium ipſum, ſi reviviſcens ea videret, obſtupefacerent: meritò.

Moranum inſula, colonia veteris Altinatum & Opiterginorum.

D. Petri cœnobium.

Horti.

Vitrariorũ tabernæ.

Ingenioſa varietas artis vitrariæ.

Vaſorum ſpecies, & formæ multiplices.

mentoque is judicaret, aureorum, argentorumque precia atq; uſum, niſi fragilia eſſent, hæc diminuere poſſe. Quid multa? non ſatis poſſunt admirari Carulus Princeps, atq; ejus comites in iis tabernis tam immenſam, ac variam vitreæ ſupellectilis copiam, infinitas poculorum, ac capacium vaſorum ſpecies, non ad menſæ tantum delicias, ſed ad quemvis alium uſum excogitatas. Prætereo pelves, luteres, cacabos, matulas, guttos ingentes, phaſelos, atque roſtratas, tormenta bellica, caſtella, turres; immo carpenta, & organa muſica ex vitro perfecta dimenſione conflata, quæ ſingula hic longum eſſet deſcribere. Cum igitur omnia diligenter perſpexiſſent, Carulus artificibus liberali honorario remuneratis, ad urbem revertitur. Ceterùm illi, ut eſt ambitioſæ civilitatis genus hominum, majorem gratiam inire cupientes, & principis largitatem denuo experiri, viciſſim eundem cryſtallinorum poculorum multifaria ſynthesi, qua tricliniaris abacus, eleganter & regiè poſſet inſtrui, honorarunt, eandemque ad ejus hoſpitium miſerunt. Ille verò cum ſuis trajecit in inſulam D. Georgii quingentis circiter ab urbe paſſibus e regione D. Marci poſitam, ut videret ſumptuoſiſſimum ejus loci monaſterium, templo marmoreo, elegantiſſimaq; ædificiorum ſtructura celebre: ubi priuſquam ædis ſacræ tabulas, ſtatuas, donaria ampliſſima, ſepulchra ducum, ac principum; item cœnobii longiſſimas porticus, atria, cœnacula, cubicula, bibliothecam inſtructam, nec non hortos excultos, & admodum ſpacioſos perluſtraſſet. ſol in meridiem aſcendere cœperat, horaque poſtulare, ut in hoſpitium reverteretur. Sumpto deinde prandio acceſſit Carulum principem ſummi Pontificis internuncius cum magno comitatu, gratulaturque eidem Sanctiſſimi Domini noſtri nomine felicem in Italiam acceſſum. Sanctitatem ipſius vehementer ejus rei ob cauſſam lætari, & omnino petere, ut ita rationes itineris ſui porro diſponat; quo tempeſtivè ad anni Jubileii exordium ante Kal. Januarias ſequentes Romam venire poſſit. Paterni prorſus animi hoſpitem ipſum inventurum, honoratiſſimo Principum conventui, celeberrimoque hujus ævi feſto, cujus ob cauſam ab extremis orbis Chriſtiani partibus plurima hominum milia confluunt, ipſum interfuturum. Carulus breviter reſpondit, Sanctiſſimi domini ſui de-

D. Georgii inſula ac monaſterium ampliſſimum.

Summi Pontificis ad Carulũ legatio.

ſui deſiderio ac voluntati lubenter ſe morem in omnib⁹ gerere velle, paternam ipſius benevolentiam agnoſcere, ſumma ſemper reverentia obſervare; promereri autem ut eam poſſit, cupere, ac ſibi curæ futurum. Cùm ille diſceſſiſſet, venit Galliarum legatus, eadem fere referens, regem quippe ſuum illi peregrinationem Italicam optare felicem, honorificam, atq; utilem; ſperareq;, uti (quemadmodum ipſe in aula Cæſaris coram petiiſſet) eum in reditu ſui viſitandi occaſionem nō præteriturum. Carulus adfirmare, certi ſe quippiam de hac re polliceri nequire. tempus ipſum ꝓximo vere conſilia ſubminiſtraturum: niſi tamen vel brevitas temporis, vel q̄d aliud ſuboriatur tum obſtaculi, ſibi in animo eſſe videre Gallias, regemq; affinem; ceterosque ſibi ſanguine junctos principes debitis etiam proſequi officiis. Jam vero, cùm tali cum reſponſo legatos dimiſiſſet, paucò poſt Venetorū Dux Mocenicus ut officiū officio rependeret, viſitandi Principis cauſa cum ſummis magiſtratibus, & aulico comitatu, auionis tribus inauratis ad ejus hoſpitium venit. Intellexerat enim Principem Carulum propediem diſcedere, & miſſionis accipiendæ cauſa in aulam ad ipſum venire velle. Voluit igitur civiliter prævertere, & principem eo cæremoniarum labore ſublevare. Carulus inopinato maximi Ducis adventu perculſus conqueritur nimio ſe gravari honorum pondere; ſubverti gradus, atque ordines civilitatis; nil minus ipſius perſonæ convenire, quàm ad tale quid officii deſcendere. At ille ſereno vultu ſubridens contentum eum eſſe jubet, nec ſe q̄dem hoc facere, & ex ſolemni more majorum; Principes hoſpites viſitari debere: quò conſtet, gratos & accepto eſſe, & num dignè, commodève tractentur. Precari quidem ſe ſuo ac reipublicæ nomine, ne quid in amica civitate ſibi deeſſe patiatur. Cùm aliquandio in atrio ſedentes variis de rebus ſermonem traxiſſent, Dux diſcedere volens ait ſe intellexiſſe, quod intra biduum inde Patavium pergere, ac porrò ulterius vellet. Feſtinationem illam ſibi videri. Venetias, atque Italiam mereri majorem indaginem; nec curſim perluſtrari, ſed pedetentim potius perſcrutari debere. Nam quò penitius harum provinciarum dotes cognoſcantur; eo magis æſtimari, uberioremque fructum reddere. Ignotam virtutem negligi, ac ſæpe contemni; cognitam verò deguſtatamque amari, ac magno in precio ſemper haberi.

Regis Galliarum legatio ad Carulum Principem.

Venetorum Dux viſitat Carulum.

Italiam nō curſim perluſtrari debere.

Ignota virtus negligitur.

N Caru-

Carulus è contra vehementer excuſare anguſtiam ſibi conſtituti temporis. Cæſaris in gratiam ſe perdidiſſe meliorem æſtatis autumnique partem; hybernos atque breviſſimos dies proficiſcentibus omnia impeditiora facere, ideoque maturandum nonnihil eſſe. Satius igitur eſſe, ut viſis mane ſequenti navalibus, & armamentario, miſſionem ſiagitet & ad iter ſe accingat. Adhæc ille reſpondit, Se quidem ejus propoſito, ac conſiliis prorſus refragari nolle, & quandoquidem ipſi ſic animo conſtitutum eſſet, ſe in præſentiarum ei valedicere, & omnia fauſta precari velle; utque ſuis, ac reipublicæ facultatibus ubique per omnem ditionem Venetam uteretur liberè, mandat. Atque ita peramanter cùm principi, tum ejus comitatui valedixit; quod & ceteri etiam magiſtratus fecere, ac deinde ſimul ad aulam reverſi ſunt. Carulus autem hac miſſione accepta lætus, ne reliquum diei perderet, cum ductoribus ſuis per urbem naviculis eſt vectus, uti reſiduas quaſdam inſignes ædes ſacras perluſtraret. Poſtridie mane exoriente jam ſole, rei divinæ primùm in templo D. Zachariæ interfuit; ac deinde cum ductoribus, & comitatu ſuo ad navalia perrexit. Arſenalem nunc vocant locum, quaſi artem navalem, quod arte naves ibi ſtruantur. Inſula eſt urbis angulo contigua verſus orientem, & Adriatici maris portus amplitudine duorum miliarium in circuitu, foſſis ac muris undique validis munita, & cum oportunis ad cuſtodiam turribus. Diviſa eſt per regiones ſuas, atque artificum operariorumque diverſas tabernas atque officinas oportunis quaſque locis diſpoſitas complectitur. Quadringentorum hominum labore continuo naves, machinas, atque inſtrumenta omnis generis bellica perpetuò ædificari affirmant: quorum ſtipendia in hebdomadas ſingulas ad mille ducentos aureos æſtimantur. Jam pridie in navali innotuerat, Carulum Principem advenire velle. Magiſtratus igitur ejus loci, & præfecti fabrûm & claſſis, ſcribæque navales cum ſuis inſignibus præſto fuerunt, & ante portam decumanam, ubi per pontem ſublicium ex urbe tranſitur in inſulam, ipſum ſolemniter exceperunt. Saluteque dicta Ducis ac reip. nomine gratulati adventum, præeuntes circunduxere per regiones ſingulas, & artificum operariorumque tabernas & officinas. Monſtrant in fabrûm tignuariorum ampliſſima regione, quo pacto

Miſſionem diſcedendi Carulus accipit.

Navalia Venetorum.

Tignuariorum regio.

pacto materia ad claſſem, navesque præparetur, adaptetur-que. ut aduſtione ſpondas, & coſtas incurvent; malos, antennas, remos, ac tonſas ut levigent; quomodo fiant trochlæ, pontes, antliæ, corbitæ, machinarum bellicarum rotæ, ceteraque navalia inſtrumenta, quæ in diverſis locis ſingulatim fabricabantur. In Vulcaniis fabrûm ferrariorum officinis vident formari gyganteas tormentorum bellicorum moles, graves æneas fiſtulas, & prælongas; tubos vaſtos, atque immanes globos ferreos: cudi ponderoſas anchoras, item harpagones, falces, catenas, corvos, bellicosque navales apparatus varios. In Tana, quæ reſtionum, aut caloſtrophorum eſt magna regio, immenſas rudentum & caſmeiorum ſpiras admirantur; perluſtrant, ut protoni, peſinata, & hyperæ intorqueantur, aliaque velorum antennarumque retinacula. Per armamentaria diverſa telorum omnis generis plena, quibus inſtrui vel naumachia poſſet, oſtentabantur inſignia à Turcis, atque pyratis capta, & hoſtium ſpolia, manubiæque inſignes proximo ad Naupactum navali prœlio captæ. Tranſeunt deinde in velariorum, vel ut Græcè potius dicam, hiſtiorrhaphorum domum, ubi tabulatis in pluribus invenerunt mulierum ac puellarum aliquot centurias aſſiduo labore vela conſuentium, vel reſarcientium. In navalis ipſius meditullio multæ porticus miliariæ, & peramplæ ex tabulatis extructæ ſunt, ſub quibus roſtratæ, ac longæ naves circiter ducentæ, præter minora navigia infinita, ſtantes in hermatibus ſive pontibus, ſervantur à pluviarum ac tempeſtatum injuriis, ex aquis dumtaxat ſubductæ, & ad omnem occaſionem navigationis paratæ. Inter has præfecti monſtrarunt Carulo Principi prætorias quinqueremes, aliasque triremes laceras, ac globis ferreis trajectas, proxima victoria navali ad Naupactum captas; nec non Imperatoriam And. Venerii qui in eo prœlio cecidit. Aſcendunt etiam in thalamegum inauratam, & ſculpturis picturisque inſignibus exornatam Ducis Veneti, quam Bucentaurum propter magnitudinem nominant: hac feſtivis dumtaxat diebus evehitur, ac imprimis dominicæ Aſcenſionis ſolemni die; quando magna cum pompa, ſplendidoque procerum comitatu ex urbe ad Adriatici maris præcipuum portum proficiſcitur, ubi certis cum cæremoniis Thetidi ſponſaliorum arrã, annulo aureo

Fabrum ferrariorũ officinæ.

Tana reſtionum aut caloſtophorum regio.

Armamentaria.

Spolia & manubiæ.

Velariorũ domus.

Roſtratarũ, atque triremium porticus.

Quinqueremes & roſtratæ à Turcis ad Naupactũ captæ.

Thalamegus Bucentaurus Ducis Venetorum.

Thetidis annua ſponſalia.

mari injecto, ſolvit. Oſtendunt deinde præfecti nuper refectos magnis impenſis muros, ac turres, aliaque vicina ædificia; q́ ſub exortum proſtremi belli Turcici, fraude, ut plures ſuſpicantur, hoſtili, conjecto in ſulphurei pulveris tormentarii dolia in turribus condita incendio, conflagrarant. Cùm denique perluſtraſſent omnia, magiſtratus, ac præfecti Principem invitant ad videndum quæſtorium, quod ſane ſumptuoſum eſt ædificium, ſupellectile magnifica inſtructum, ubi magiſtratus loci coeunt in concilium, indies operæ ſingulis hebdomadibus ſolvuntur, quæſtores, ac ſcribæ quæſtorii ſuas habent officinas, rationumq; tabularia. Mox introducitur in cænaculum pulcherrimum, ubi in menſa paratæ erant bellariornm deliciæ multiformes, & aſtabant pincernæ, auratis in pateris argenteis Cretica, Chia, & varii generis dulcia nobiliaque vina propinaturi. Hortantur Carulum magiſtratus poſt iſtos labores, diururnamq́ue deambulationem jentaculum ſumere; atque ita quippiam deguſtando, cùm ipſe totusq́ue comitatus nonnihil corpus refeciſſent, gratias immenſas magiſtratibus ac præfectis Carulus egit, & accepta licentia diſceſſit. Nil aliud reſtare tum inter ſuos dixit, quàm ut in ſequentem diem pararetur profectio. Miſſus igitur cum mandatis diſpenſator Meſtreſium, uti inde continuo familiam & equos iter arripere, terreſtriq́ue itinere cum hoſpitiorum deſignatore Patavium pergere juberet. Ipſe priusquam rediret ad hoſpitium, declinavit ad ædes legati regis Hiſpaniarum, officii cauſſâ, ut ei valediceret: quod valdè gratum ſeni optimo fuiſſe, xeniis ad Principem miſſis, mox ſub prandio declaravit. Ut autem illo die ſemet expediret Carulus, à meridie per pluviam vectus phaſeis ad legatorum hoſpitia, valedixit ſummi Pontificis internuncio, ac regis Galliarum oratori. Viſitavit deinde Cæſarei legati Comitis N. qui tunc Viennam profectus erat, uxorem, neceſſitudini hoc tribuens, quæ huic illuſtri fœminæ cum ipſius erat parentela. Nam apud Caruli matrem Oeniponti quondam educata fuerat, ideoq́ue vehementer eum videre, & affari cupiebat. His peractis, ut ſimul nobilium juvenum habitus ac mores, inſigniumq́ue matronarum & virginum formas, & veſtitus, obiter perluſtraret; à ductoribus ſuis invitatus, ivit ad nuptiarum ſolemnia, quæ tum magna cum frequentia celebrabantur in Cor-

Incendium.

Quæſtorium in naſvalib.

Valedicit legatis Principum Carulus.

tur in Cornariorum palatio, ubi cum omnium applauſu choreis & converſationi indulgens horis aliquot feſtivo conventui interfuit. Honorificum hoc viſum nobilitati, atque diſceſſuro poſtmodum Principi Carulo ſponſi & ſponſæ nomine gratiæ peramplіter actæ ſunt, quòd præſentia ſua nuptias illas honorare voluiſſet. Sexta Kal. Novembris Carulus navigio Patavium profectus eſt, & œconomi Veneti eum proſequuti ſunt ad Meduaci fluminis oſtium vetus, obſtructum olim à Venetis; ne fluvius ibidem ſtagnis illabens ejus lacunas, & euripos oppleret, ſuaque alluvione ſenſim terreſtrem acceſſum ad urbem faceret. Leucæ officinam nunc appellant locum, ubi navigia mercibus onuſta rotarum volubili machina ex aquis ſublata per aggerem hinc inde transferuntur, vel è ſtagnis in fluvii foſſam, vel ex fluvio in ipſa ſtagna. In fluminis ripa ſtabant aulonæ Venetorum binæ commodæ & inſtructæ, in quibus prandium paratum erat: ad has cùm Principem deduxiſſent œconomi Veneti quàm humaniſſimè eidem valedixerunt, ac redeundi domum licentiam petierunt fauſta omnia proficiſcentibus optantes. Carulus propter ſedulitatem, officiaque omnia tam benignè ſemper præſtita gratias eis quàm maximas egit. Et cùm ex ipſius mandato præfectus aulæ Gimnicus abiturientibus xenia: ac munuſcula gratitudinis ergò præſentaret, & multis precibus, ut acceptarent, urgeret, quippiam accipere prorſus recuſarunt, ac Principis gratiam ſibi muneribus omnibus chariorem eſſe dicentes, cunctis amantiſſimè valedictis, ad urbem reverſi ſunt. Illi autem prandium ſumunt in navibus, & adverſo interea flumine, equorum, non velorum auxilio vecti ſeriùs poſt occaſum ſolis Patavium appulere. Rectores civitatis (ſic enim nunc appellant Procos. qui Venetorum nomine urbem illam provinciam obtinent) cum nobilitate & magiſtratibus advenientem Principem expectabant cum facibus ad urbis portam, atque in exſcenſu peramanter exceptum, tympanis, tubiſque præcinentibus, duxerunt ad præparatum ipſi hoſpitium in palatio Epiſcopi Patavini, ubi cum ſuo comitatu impenſis publicis magnificentiſſimè tractatur. Poſtridiè mane cùm Rectores, jurasdictionis exercendæ ob cauſſam, Principi adeſſe non poſſent, deſtinati ad officiũ Comes Alti collis, præfecti equitum preſidiariorum vices gerẽs,

Carulus Patavium proficiſcitur.

Machina traductrix.

Carulus dimittit Venetos œconomos.

Rectores resp. Patavia.

 & Prior

& Prior magnus equeſtris ordinis Allobrogum cum nobilium comitatu magno duxerunt Carulum rei divinæ primū cauſſa ad ſummum templum, quod propter ſtructuræ magnificentiam percelebre ſemper fuit. Equis deinde per ampliſſimam urbem vecti perluſtrarunt inſignia quæque loca;

Patavii munitiones & ædificia.

& ædificia, portas marmoreas, triplices muros, atque foſſas immiſſo Meduaco flumine profundas ac navigabiles, propugnacula ingentia, quibus Veneti nunc urbem iſtam, & antea Carrarienſes Principes exornarunt, & inexpugnabilem reddiderunt. Vident lapideos pontes, fora ſpatioſa.

Prætorium urbis.

Adſcendunt deinde in ſublime prætorium plumbo tectum, Palatium majus appellant, ſtatuis & picturis excellentibus ornatiſſimum; ubi monſtrantur Carulo virorum illuſtrium

Illuſtrium virorum imagines.

Pataviorum effigies, qui ſuis virtutibus immortalem famam nacti, urbem illam vel nativitate, vel morte ſua decorarunt. Et ne longus ſim in enumerandis ſingulis, quarum imagines Principi tum oſtendebantur, ut T. Livii Romanæ hiſtoriæ principis, cujus etiam oſſa perhonorificè ibidem marmoreo in ſepulchro condita eſſe affirmant; ut Imperatorum quorundam, item Aſconii Pædiani oratoris, Arruntii Stellæ, & Valerii Flacci, poëtarum. Julii Paulli juriſconſulti; qui Alexandro Severo Imperatori à conſiliis fuit; eos breviter elegantis poëtæ Germani verſibus perſtringere lubet, qui de hac urbe celeberrima ſic cecinit:

Salve urbs doctiloquis ſedes aptiſſima Muſis,
Magna loco, ſpatioſa foris, placidiſſima cæli
Temperie, muroq; triplex, latiſſima foſſis.
Et magnis celebrata viris. Hac Livius ille
Hiſtoriæ pater eſt genitus, ſervantur eodem
Illius oſſa loco, ſtatuis, tituloq; ſuperbo;
Hic ubi iuncta foro, nullis fulcita columnis
Plumbea marmorei pulchrè ſtant tecta palatii.
Hic etiam Paullus, iuris legumq; peritus,
Et ſtatuas alii meruerunt urbis alumni.
Hæc quoq; Valerio patria eſt, qui Iaſona laudat.
Hæc patria Aſconio, & Stellæ: prætoris in arce
Effigies quorum & titulos ſpectare licebit,
Atria Romanum referunt ubi picta ſenatum.
Hic quoque ſuprema Longoli conderis urna,

Inſcri-

Inſcripſitq́ tua Bembus tria carmina tumba.
Te juvenem rapuère deæ fatalia nentes
Stamina, cùm ſcirent moriturum tempore nullo,
Longoli, tibi ſi canos ſeniumq́ dediſſent.

Docta & ingenioſa ibidem epigrammata plura Corona Pighius enotavit. Pergunt deinde ad D. Juſtinæ monaſterium peramplum Benedictinorum, ubi vaſta templi nova moles è quadrato ſaxo magnis impenſis, & architectura mirifica tum extruebatur. Monſtrant ibidem D. Lucæ Evangeliſtæ reliquias & oſſa in monumento alabaſtretico antiquo, nec non aliorum divorum martyrum. Junonis olim fanum eo loci fuiſſe Blondus & antiquarii perhibent, cujus Livius libro x. meminit; ſcribens claſſem Græcorum Cleonymo Spartano duce ab Æmilio conſule è Salentinis pulſam, ad Venetorum litora à Patavinis victam fuiſſe, & roſtra navium, ſpoliaque Græcorum victoria navali parta in veteri Junonis æde fixa ſuo etiam tempore ſuperfuiſſe. Volunt etiam T. Livii reliquias, & ſepulchrum ibidem inventas eſſe. In perluſtrandis hoc modo rebus variis cùm antemeridianum diem tranſegiſſent, Carulus ſumpto prandio ad iter ſe accingit: viſumq; conſultius, ut equis major quies daretur, Galliæ Ciſalpinæ planas illas regiones peragrare vehiculis, quorum ibi copia magna eſt. Relinquunt igitur caballos cum equiſonibus, familiæq; parte Patavii, ſtatuiturq; his dies, quo inde Ferrariam pergerent, & principem ibi expectarent. Ipſe carpentis duodecim conductitiis eodem die proficiſcitur Vicentiam, ut nunc appellant, veteres tamen Romani Vicetiam dixere, veluti antiqua marmora demonſtrant. Antiquitate quidem cum cum ceteris ejus tractus urbibus certat, condita, quemadmodum Sex. Pompejus Trogus affirmat, à Gallis, cum Mediolano, Como, Verona, Brixia, Bergamo, quos Tarquinii Priſci Rom. regis temporibus Tuſcos ex iis regionibus pepuliſſe Livius libro v. memorat. Comitantur Carulum abeuntem præfectus urbis, & Rectores, cum magna nobilitate; quos extra portas, accepta diſcedendi licentia, dimiſit. Poſt paucas deinde horas equitatus Vicetinorum nobilium ultra ſecundum à Viceтia lapidem Carulo venit obviam, & proceſſ. Veneti urbis ejus gubernacula tenentes carpentis extra portas occurrerunt, adventumq́ reipubli-

D. Juſtinæ monaſterium.

Cleonymus Spartanus à Patavinis victus.

Carulus vehiculis per Ciſalpinam proficiſcitur.

Vicetia colonia.

reipublicæ nomine gratulati, cum ſatellitio, & peditatu, tubis præcinentibus, tympaniſq; ſonantibus, non ſine ingenti pompa duxerunt eum per urbem ad præparatum hoſpitium. Fit intrantibus magnus applauſus bellicorum tormentorum è portis, muris, ac propugnaculis; principiſque videndi cauſſa concurſu populi fora, plateæ, feneſtræ & compita repleta ſunt. Exceptus fuit hoſpitio cum ſua cohorte in ampliſſimo palatio Comitis Octavii Thieneji, & non minore, quàm in aliis urbibus ſplendore Venetorum impènſis eſt tractatus. Die ſequenti procoſſ. cum præcipua urbis nobilitate Carulum comitantur, req; divina in majore templo cathedrali audita, ad viſendam urbem ædificiis ſplendidam ducunt, & rerum omnium copia abundantem. Oſtenderunt illi imprimis forùm, ac prętorium magnificentiſſimũ; atq; pergunt deinde ad prædicatorum fratrum cœnobium, ut videret in ejus ornatiſſimo templo ſacram illam ſpinam ex corona Chriſti ſervatoris noſtri; quam à D. Ludovico Francorum rege dono acceptam Bartholomæus Vicetinus ejusdem urbis epiſcopus, atq; ordinis prædicatorum, in hoc olim templo dedicavit, ubi cum magna religione ſervatur. Urbis denique ſitum, ædificiaq; perluſtrant, quæ à duobus amnibus ibidem confluentibus irrigatur, habetq; mercium, rerumq́; omnium inferendarum magnam commoditatem ex agro illo Gallico circumquaq; frumenti, vini, olei, fructuumq́;, quæ terra producit, omnium feraciſſimo. Perluſtrata jam urbe, Carulum atq; ejus comitatum opiparo ſumptuoſoq́; prandio Vicetini reſecerunt; abiturientemque procoſſ. præcipuaque nobilitas omnis eadem qua pridie cum receperant pompa, cum tubis, tympanis, & peditatu comitantur. Quibus, cum extra urbem ductus, gratiis actis, valedixiſſet, per Æmiliam viam carpentis proficiſcitur ad Montem fortem pagum; medioque inter Veronam & Viceriam itinere recipitur cum ſuis hoſpitio in villa Epiſcopi Veronenſis. In cujus pretorio eleganter exſtructo, licet in procinctu, commodè tamen & lautè cum ſuis ea nocte tractatur Venetorum impenſà. Vicetini namque procoſſ. præmiſſis diſpenſatoribus pro reipublicæ magnificentia de rebus omnibus abundè manſioni providerant. Poſtridie cum rebus divinis ibidem interfuiſſet, Veronam aliquanto cupidius properavit, ut ante Kal. Novemb. omnium Sanctorum diem feſtum eſſe

Spina ſacra ex Chriſti ſervatoris noſtri corona.

Mantuæ poſſet. Vehuntur igitur mane citis quadrigis per incultos, & lapidoſos Veronenſium campos, qui ante Veronam in collibus poſitam millia paſſuum viginti patent; & celebres ſunt maximis ſummorum ducum aliquot victoriis, aut cladibus. Referebat tum Corona Pighius principi ſuo, Sabinum Julianum Imperium invadentem à Carino Cæſare in iisdem campis victum & occiſum fuiſſe, atq; Odoacrum Herulorum & Turcilingorum regem, qui Auguſtulo depulſo Italiæ regnum per vim occupaverat, & aliquot per annos eam tyrannide oppreſſerat, a Theodorico Oſtrogothorum rege triduano prœlio debellatum fuiſſe, cæſum item poſtea Lambertum Guidonis Spoletani regis filium cum quatuordecim Hungarorum milibus à Berengario: nec multos poſt annos ab Hugone Arelatenſi, Arnoldum Bavariæ ducem cum paratiſſimo Germanorum exercitu, quem Veronenſes primi regem Italiæ contra Hugonem appellatum ſpecie triumphantis intra mœnia receperant. Devictum in iisdem campis etiam à Rudolpho Burgundo Berengarium alterum, Italiæque regno privatum: Avòrum denique patrumque memoria magnis ſæpè prœliis in illo camporum tractu de Italiæ principatu fortuna varia certatum fuiſſe. Ceterùm, quòd Blondus ſcribit C. Marium Cimbros ac Teutones in Italiam irrumpentes ibidem ultimo prœlio deleviſſe, incertum & obſcurum id eſſe dicebat; cùm varient nimium in modum auctores in ejus tam famoſi prœlii loco deſcribendo. Nec temerè quidem hoc Corona dixit. Fragmenta etenim Livii libro LXVII. produnt, ab Atheſis fluminis, quem obſederat, ripis Q. Catulum procoſſ. a Cimbris fuiſſe dejectum; & accedente paulò poſt cum novo exercitu C. Mario, hoſtes prœlio victos, quo cæſa centum quadraginta milia, capta ſexaginta ſunt milia. Si Romanæ hiſtoriæ principem, Livium integrum haberemus, haud dubiè quid certi nobis de tam ingentis prœlii loco conſtaret. Sex. Julius Frontinus in ſaltu Tridentino Q. Catuli exercitum Cimbris ceſſiſſe demonſtrat libro ſtratagematum quarto. Nec non Valerius Maximus libro V. cap. VIII. ad Atheſim Cimbrorum impetu Romanos equites pulſos, & dejecto Catulo procoſſ. ad urbem fugiſſe ſcribit. L. Florus, qui Livium in hiſtoria quàm maximè ſequi videtur, Cimbros per hiemem ſcribit Tridentinis jugis in Italiam provolutos velut

C. Marius Cimbros ubi deleverit.

ruina deſcendiſſe: Atheſim flumen non ponte,nec navibus; ſed primùm vado,corporibus, ac clypeis truſtra tentaſſe, ac demum ingeſta ſilva obrutum tranſiliiſſe. In Venetia moram trahentibus, ac ferociter diem pugnæ poſtulantibus Marium mox alterum ſequentem dediſſe, eosq; in patentiſſimo, quem Caudium vocant, campo prœlio inſigni proſtraviſſe. Vellejus Paterculus, & auctor de viris illuſtribus, locum prœlii exprimentes,eodem quaſi nomine,Floro conſentire videntur; quamvis in appellatione varient nonnihil exemplaria,quemadmodum librarii imperitiores in propriis nominibus ceſpitare frequenter ſolent. In quibusdã enim jam dictorum auctorum exẽplaribus Claudius campus vocatur, in aliis Caudius; verùm in Vellejanis quibusdã Raudus,ubi legimus in quinto Marii conſulatu gentem exciſam Teutonum in campis, quibus nomen erat Raudis. Et placet hæc ſignificantior & propria magis appellatio; corrigendaque mihi videntur in eo nomine Flori,& auctoris de illuſtribus viris exemplaria. Raudos enim aptè Veronenſes,aliosq; montibus ſubjectos campos vocamus vetuſta voce,quaſi rudes,aſperos, & ſaxoſos: quandoquidem ſaxum ipſum quoque raudus nominare ſolent antiqui,ut Sex. Pompejus ex Attio comico probat. Ex his, ni fallor, auctoribus Blondus aliiq; colligunt, in Veronenſibus campis admodum aſperis cædem Cimbricam contigiſſe. Ceterùm Plutarchus,licet in Apophtegmatis Romanis Catuli exercitũ ad Atheſim ſcribat à Cimbris pulſum fuiſſe; in C. Marii tamen vita, fluvium illum Athiſonem appellat, & locum prœlii Cimbris Marium deſignaſſe planiciem apud Vercellas oportunam Romanis ad equitandum, & barbarorum multitudini ad jactantiam ſuam. An librariorum item imperitia hic nomina, pro Atheſi Alhiſone,& pro Verona Vercellis ſuppoſitis, mutata ſint, peritioribus judicandum relinquo. Athiſonis neſcio an quispiam veterum mentionem faciat. In hiſtoria belli reliqua tamen Plutarchus non admodum diſcrepat à Livio, Floro, ceterisque. Immanes videlicet illas variarum nationum copias in Galliis diviſas fuiſſe: ex his Teutonas & Ambrones contra Marium per Lingonas contendiſſe, & non procul ab Alpibus cæſos ad aquas Sextias eſſe: agmina verò Cimbrorum in Noricos, atque inde perrexiſſe ad Alpes contra Catulum. Hos ſecutos item Tigurinos, Florus

Auctorum loci Velleio conciliandi. Campi Raudi. Raudus quid.

con-

conſentit. Paullus Oroſius tribus agminibus barbaros tum Italiam petiiſſe tradit; ſed quibusnam in locis Alpes tran, ſcendere voluerint, non exprimit. Palam tamen eſt, diverſis itineribus tranſitum tentaſſe, & tam ultra, quàm citra Alpes cæſos fuiſſe; citra quidem in Venetis inter Padum & Atheſim in Raudis campis, tot jam dicti auctores conſentiunt, qui Tridentinas Alpes tranſiiſſe in Italiam Cimbros volunt: Plutarchus autem an correctus ſit, & quomodo nam conciliari his poterit, ſtudioſis diſcutiendum relinquo. Nobis autem ſuſceptæ profectionis deſcriptio nunc proſequenda eſt. Carulo principi Veronam appropinquanti in iisdem campis jam dictis occurrit cum equitatu & carpentis præfectus Veronenſium, & in occurſu primo congratulationeque mutua ſimul mox intrarunt vicinum templum novum Divæ virginis Deiparæ Mariæ, quod & ſtructuræ magnificentia, & crebris miraculis valde eſt celebre: ubi cùm Deum, & Divam Virginem precibus fuſis ſalutaſſent, eodem in carpento, quo colloqui commodius poſſent, vehuntur ad urbem. Mox intra portas Carulus princeps rurſus honorificè excipitur à prętore & magiſtratibus cum magno nobilium comitatu, & equitum præſidiariorum ala, ſplendidaque quadrigarum proſequentium pompa, tubis præcinentibus, tympanorumque cum ſonitu per plateas aliquandiu vectus urbis viſendæ cauſa; jam appropinquante meridie ad hoſpitium ipſi deſignatum deducitur, quippe ad antiſtitis Veronenſis Cardinalis N. Naugerii ampliſſimum palatium. Ubi cum ſua nobilium cohorte pro urbis ſplendore, & reipublicæ magnificentia, ſumptuoſiſſimo tractatur convivio; cui etiam intermiſcebantur acroamata varia, ut animi, aures, & oculi non minus, quàm corpora cibis delicatiſſimis reficerentur. Finito prandio, vehicula ornata, & equi apparatiſſimi juſſu præfecti adducuntur in palatium, quibus Princeps, ejusque cohors aulica per urbem veherentur. Ipſe cum præfecto & prętore eodem in carpento ſedens comitante, magna nobilium caterva ducitur ad palatium Comitis cujusdam, picturis, ſtatuis antiquis, & omni elegantiarum genere pulcherrimum; ut videret ibidem exercitia virtutum ingenua juventutis nobilis, quæ ſtatis diebus in illuſtrium domibus velut in academiam laudato more ſolet ad variarum artium certamina convenire. Tum fortè Muſarum

Excipitur à Veronenſibus Carulus princeps.

chorus

chorus aderat, artificesque pertiſſimi, atque inter eos Comes ipſe tanquam Apollo teſtudinem pulſans, vocum, ac variorum inſtrumentorum muſicorum cōcentu Principem, totumq; conſeſſum per duas horas detinuerunt. Carulus videns tempus traduci longius, declaravit Rectoribus (ita enim præfectum ac prætorem ſummos urbis magiſtratus ſimul appellant) ſibi licet invito jam inde diſcedendum eſſe, ſi quid viſu dignum in urbe perluſtrare deberet: Cupere enim ſe veſperi ulterius proficiſci, quo poſtridie Marmirolum, ac Mantuam pervenire maturè poſſet. Credebant omnes eo die manſurum, atq; pernoctaturum Veronæ Principem; erat q; jam factus in eum finem apparatus. Rectores tamen ejus deliberatæ voluntati reſiſtere obſtinatè nolentes, mittunt confeſtim œconomum ac diſpenſatores ad ſeptimum lapidem, qui in Caſtello Villæ Francæ Principi comitatuiq; hoſpitium ac cænam pro dignitate pararent. Interim diſſolvitur Academicus ille conventus, & dum adducuntur equi, in Comitis elegantiſſimos hortos tranſeunt, ſcanduntque in ſuperiores à clivo montis penſiles, è quibus magna pars urbis conſpici commodè poteſt. Ubi parumper morati, ut oculos amœnitate & pulchritud ne locorum nonnihil paſcerent, conſcenſis deinde equis, proficiſcuntur cum numeroſa nobilium ſequela per urbem viſendarum antiquitatū, & ædificiorum publicorum cauſſa. Perluſtrant igitur forū, curiam, & cathedralē ædem pervetuſtam & ſumptuoſam; Theoderici, aliorumq; Gothorum, Langebardorumque regum arces & caſtella; Scaligerorum monumenta, nec non plurimorum principum veterum alta palatia, ac domus nobilium excelſas. Pergunt etiam ad forum boarium, & oſtendunt Carulo vetuſtiſſimam, & è quadrato ſaxo peramplifſimam amphitheatri molem, quam Arenam cives appellant: Cujus exterior paries quatuor zonis pulcherrimis cinctus, totidem columnarum, arcuum, ac feneſtrarum ordinibus, quadruplici opere, Dorico videlicet, Ionico, Corynthio, & compoſito in admirandam extollebatur altitudinem: quemadmodū ex dicti parietis quatuor arcuum parte colligi poteſt, quæ ſola reliqua manet adhuc erecta. Totum enim exteriorem amphitheatri circulum barbari poſterioris ſæculi, ſublatis ad alia ædificia marmoribus, usque ad fundamenta ſunt demoliti; atq; tantę majeſtatis opus non ſecus ac for-

Rectores Veronenſium.

Villa Franca.

Veronæ adſicta celebria.

Amphitheatrum Veronenſe.

ac formoſam, adornatam, ac longè conſpicuam Spartam quandam diſcerpta pulcherrima veſte turpiter admodum denudarunt. Ex reliquis tamen veluti ex unguibus leo, totius ſtructuræ magnitudo facilè cognoſcitur, & quanta ejus ars ac pulchritudo fuerit. Ordinum enim unumquemq; parietis exterioris LXXII. portas, vel arcus, totidemque columnas habuiſſe, docet ipſa circularis proportio, & architectica dimenſio. Tertium autem operis Corinthiaci CXLIV. ſtatuas colloſſeis inter arcus & columnas redimitum fuiſſe, loculi & veſtigia demonſtrant. Stupet Princeps Carulus tanti ædificii molem ac formam videns. Atque introductus in porticus triplices interiores concameratas totam machinam circumambientes, vehementer admiratur viarum ac graduum labyrinthos ſe invicem occurrentium undequaque; quibus populus ſcandere in porticus ſuperiores, & in ipſã caveæ interioris ſedilia, vel deſcendere & exire ſine turba obviantis impedimento quàm commodiſſimè poterat. Ingreſſus arenam mediam, gaudebat videre planiciem ovata ſpecie extenſam in longum decempedas XXXVIIII. in latum verò decempedas XXII. cum dimidia; circumſeptam undique ſedilium ordinibus quadraginta duobus, gradatim, declivis tecti in modum ſupra porticus interiores adſcendentibus in altum: Quæ tantæ ſunt capacitatis, ut ſupra viginti tria hominum millia per circuitum in iis commodè ſedere potuerint. Spoliata quidem jam olim fuit à barbaris interior hæc amphitheatri cavea marmoreis ſuis ſubſellius, ſed nunc equeſter ordo nobilitasq; Veronenſis eandem ſuis impenſis reſtaurare, marmoribusque veſtire cœperat, Quæ feſtivis quibusdam diebus populo venationes, ludos equeſtres; ac pedeſtria certamine publicè in eadem arena, majorum more, ſolet edere. Quis autem hujus tam egregiæ & immenſæ machinæ fuerit auctor, apud veteres auctores mentionem nullam invenimus. Obſcuras duntaxat quorundam reperio conjecturas eſſe. Leander Albertus in Italiæ deſcriptione colligit ex marmoris cujusdam Lucenſis antiqua inſcriptione apud D. Fidrianum reperti, L. Flaminium, Romanum conſulem, ac univerſæ Græciæ domitorem, amphitheatrum Veronæ propriis ſumptibus erexiſſe, anno ab urbe condita DIII. Ceterum hæc inſcriptio mihi planè ſuſpecta, immo fictitia ac falſa videtur; quandoquidem ab

Veronenſis amphithe-atri obſcurus auctor.

dem ab

dem ab hiſtorica veritate multis paraſangis aberrat. Non enim L. Flaminium ullum conſulem Romanum fuiſſe, aut Græciam domuiſſe invenio, ſed unum dumtaxat C. Flaminium bis conſulem, qui in primo conſulatu Gallos ac Ligures vicit, non Græcos: & in ſecundo ab Annibale ad Traſimenum lacum ipſe victus & occiſus eſt. At verò L. Quinctium Flamininum conſulem fuiſſe reperimus, ceterùm cum

L. Quinctius Flamininus cos.

**T. Quinctius Flamininus cos ejus frater.*

Græcis ille nihil rei geſſit: frater quidem ejus T. *Quinctius, Flamininus item conſul Græcos non tam domuit, quàm Philippo Macedonum rege devicto Græciam unniverſam ab ejus dominatione vindicavit, & libertate donavit, anno poſt urbem conditam DLVIII. Itaque nec dicta marmoris inſcriptio tempore congruit cum vera hiſtoria Romana. Palam etenim eſt, Flaminiorum aut Flamininorum neminem fuiſſe conſulem ante urbis annum DXXX. Quomodo igitur Flaminius quiſpiam conſul Romanus anno ab urbe condita DIII. ſicut in marmore legitur, amphithearrum Veronæ erigere potuit? Nec verò videtur eſſe veriſimile, eo ſæculo Romanos conſules ibi ſuis ſumptibus tam immenia extruiſſe ædificia, quo Tranſpadanis nondum ſocietatis jus aliquod cum Romanis erat, quo nec dum Verona Romanorum colonia facta; ſed bello victi Inſubres, & Cænomanni legibus parere, ut ſubacti cogebantur. Teſtatur autem Aſconius Pædianus in commentario Piſonianæ Ciceronis, Cn. Pompeium Strabonem, Pompeji Magni partem Transpadanas colonias primùm deduxiſſe, atque jure Latii donaſſe. Inter quas Veronam fuiſſe conſtat, quam Tacitus

Verona quãdo primum Romanorũ colonia.

libro XIX. Coloniam Rom. appellat, & quam in panegyrico quodam Conſtantini Aug. legimus Pompeium deduxiſſe, & Pompeianum evertiſſe. Deducta igitur primùm Verona poſt bellum ſociale, poſt Rom ãconditã anno DCLXIV. quo Cn. Pompeius Strabo conſul fuit, quo etiam anno Ciſpadanæ Galliæ civitas data eſt. Non itaq; videtur (inquam) veriſimile, Romanos centum ſexaginta annis antequam colonia fieret, aut quid Romani juris participaret, Veronæ amphitheatra condidiſſe. Citius in ſententiam Torelli Saraınæ Veronenſis, doctiſſimi viri, pedibus irem, qui Auguſti Cæſaris auſpiciis tam amphitheatrum, quàm theatrum Veronæ conditum eſſe, variis conjecturis & argumentis probare conatur. Conſtat enim, teſte Suetonio,

Veriſimilior opinio de amphitheatri Veronenſis conditore.

Augu-

Auguſtum plurimas per Italiam colonias vel deduxiſſe, vel operibus ac vectigalibus publicis pluriſariam inſtruxiſſe. Suffragantur inſuper, ut Torellus affirmat, quædam chronica; in quibus legitur, Amphitheatrum, quam Arenam vulgo vocant, anno quadrageſimo ſecundo Auguſti extructum fuiſſe. Adſtipulatur item Cyriacus Anconitanus, qui in Itinerario Illyrici plures urbium antiquitates collegit, ſcribens, exiſtimari Veronæ conſtructum Labyrinthum (ſic enim appellat amphitheatrum) quod Arena nunc dicitur, anno Imperii Octaviani Auguſti trigeſimo nono. Ceterùm de tanti operis auctore cuilibet ſuum ſit judicium. Moles, ac magnificentia inſignis ejus ædificii, nec non artificum & architecturæ perfectio nobis facilè perſuadent; non rudi & impolito, ſed ad Romani nominis æternitatē florentiſſimo ſæculo Imperii, cujus potentiam repræſentat, tantam machinā excitatam fuiſſe. Ducunt inde Carulū principem, rerum viſendarum voluptate delinitum, circum alias etiam urbis antiquitates viſu dignas. Monſtrant theatri veteris ruinas pontes lapideos, in Atheſi, qui fluxu tortuoſo mediam ſecat urbem; item porticus partim combuſtas, partim dejectas necnon Janos quadrifontes, & arcus marmoreos ſculpturis pulcherrimis elaboratos, atque titulis eorum, quorum, ob merita publicè fuerunt erecti, inſcriptos. Quos hic latius deſcribere ſuperſedeo, ſtudioſum ejus cognitionis lectorem remittens ad dictum Taurellum Sarainam; qui eos non minus accuratè quàm ingenioſè inter ceteras ſuæ patriæ antiquitates expreſſit in dialogis quos de origine & antiquitate civitatis Veronæ in lucem libris quatuor edidit. Interea Gimnicus aulæ præfectus declinante jam ſole profectionem maturandam eſſe videns; ne redeundo in mediam urbem ad hoſpitium Principi tempus perderetur, mittit, qui curarent quadrigas ac currus ad iter parari, juberentque illas cum reliqua familia infra horam extra muros Mantuana via in procinctu principem expectare. Perluſtratis autem antiquitatibus, demum pergunt ad videndum novas munitionum urbis ſtructuras, quibus Veneti maximis operibus, & ſumptibus, continuoq; ſtudio, pro hujus ſeculi ambitione contendunt urbem illam inexpugnabilem reddere. Oſtendunt Carulo principi immanes aggeres, ſpiſſiſſimos muros, turres, ac propugnacula tormentis bellicis

Theatrum, & alia antiquitates.

Veronæ munitiones.

bellicis armata, foſſas profundas atq; latas, quas Atheſis intromiſſus redimplet; item portas urbis novas, non tantùm artificio & operibus admodum munitas, ſed etiam ſculpturis, ſtatuis & marmoreis columnis adornatas. Sub veſperum vero tempus, abiturientem Carulum proſequuntur Rectores urbis, reliquusque nobilium comitatus extra mœnia. Ubi cùm his gratias egiſſet, ſingulisque valedixiſſet; relictis equis, quadrigas cum ſuis adſcendens, tubicine & ductoribus Venetorum prævиis, Villam Francam properavit, ad hoſpitium lautum, paratiſſimamque cœnam, ac pro loci conditione ſplendidam. Pridie Kal. Novembris, qui dies dominicus erat, manè Carulum principem a ſacro redeuntem acceſſit legatus Mantuani Ducis Guilhelmi, & ei congratulatur adventum felicem Principis ſui nomine: Adverſa, dicens, valetudine ipſum jam diu conflictari, ideoque Marmiroli in ſeceſſu ex medicorum arbitratu vitam ducere. Idipſum obſtaculo fuiſſe, quòd chariſſimo affini non prius viſo, ſua ſponte vel Venetias uſque occurrere in complexum non potuerit. Valde tamen lætum ac gratum hujus adventus nuncium illi fuiſſe. Flagitare igitur ut venire properet, quo ſua præſentia nonnihil valetudinem afflictam recreare poſſit. Si non adeo quam vellet, hoſpitem jucundum ac hilarem, aſſiduum & comitem; benevolum tamen & benignum ſemper habiturum. Carulus nuncio inopinato valetudinis affectæ ſui affinis non parum perculſus, ejus viſitandi deſiderio magis flagrabat. Jubet igitur ſuos quamprimùm iter apparare, & omnia in procinctu habere. Cùmque Veronenſium curatores, qui reipublicæ nomine per provinciam eum deduxerant, & tractarant, ibidem dimittere cuperet, prorſus officii ſupplendi cauſſa principem comitari ad fines ditionis Venetæ voluerunt. Tum ibi gratias his egit, ac ſenatui populoque Veneto, magiſtratibus, ac legatis eorum, ſuo, parentum, ſuorumque omnium nomine impoſterum omnia amicitiæ officia, & qualeſcunque gratitudinis vices præſentavit. Poſthæc Marmirolanum agrum ingreſſo conſobrinus ejus N. Mantuani ducis Guilhelmi filius unicus duodecim circiter annorum adoleſcentulus cum comitatu nobilium & carpentis aliquot, ad ſecundum uſque lapidem properat obviam, congratulatusque felicem adventum tam ſuo, quam parentum nomine, cum Carulo revehi-

Villa franca.

Mantuani Ducis Guilhelmi ad Carulum legatio.

Carulus dimittit Venetorũ curatores.

Mantuani Ducis filius N. Carulo occurrit.

revehitur Marmirolum. Dux pater valetudine licet imbecillis admodum, excepit advenientem affinem ad portas Palatii ſtans in talari trabea: culpatque vehementer importunum morbum, cujus obſtaculo non poſſet pro affectus ac deſiderii ſui magnitudine, jucundum ac promptum hoſpitem ſe exhibere, cariſſimumq; affinem pro ſua dignitate tractare. Adfuturum tamen ad omnia obſequia cum aulico comitatu ſuum filium, vicesq; patris ſuppleturum quam poſſit diligentiſſimè. Ducitur interea Carulus ad cubiculum, ubi pater filio mandat, ut ſe præbeat ac præſtet conſobrino benevolum & amicum ubique comitem. Ipſe jam fatigatus, accepta licentia ad ſolitam valetudinis curam ſeceſſit. Principes juvenes pranſi ſunt ſimul admodum comiter atq; hilariter: & omnis Caruli comitatus magnifico convivio, dapſiliq; ſumptu excipitur. A prandio perluſtrarunt Palatii ædificia, picturas, & ornamenta pulcherrima, totumque villę Marmirolanæ ſitum amœniſſimum. Quæ quidem nobilis atque præclara eſt à Friderico primo Marchione magnis impenſis ædificata, eximioque architectorum artificio. Nam prætorium villæ, quod Palatium nunc appellant, tantam habet copiam, atque oportunitatem conclavium; ut vel rege quovis excipiendo ſufficiat. Exornant mirificè villam circumcincti peramœni & nitentes horti fructiferarum arborum omnis generis, cum vitium pergulis pulcherrimis, item ſilvæ & luci elegantes. Oſtenduntur hoſpitibus piſcinæ, vivaria, & fontium ſcaturigines artificioſiſſimi: ubi per multiplices ſyringas & ſecretas fiſtulas undiq; prorumpentium aquarum copia ſubitò perfundere, & aſtantes ſpectatores irrigare poſſunt. His viſis, accinguntur ad iter omnes. Conſtitutum enim erat ad quartum inde lapidem eodem die Mantuam pergere, atque ibi biduo, triduove quieſcere; cùm propter inſtantes dies feſtos, tum quo Carulus materteræ chariſſimæ aliquandiu frueretur conſortio, urbemq; præclariſſimam & pulcherrimam videret. Ne quid igitur honeſtæ recreationis in via deeſſet juvenibus principibus, dux ſenior ſuis curam impoſuit, uti venationem obiter inſtruerent, & in ſilvis viæ propinquis plagas expanderent. Carulus princeps, comitante conſobrino, cum ſuis aſcēdens in cubiculum affinis ęgroti, immenſā illi egit pro ſumma ſua humanitate gratias: & accepta diſcedendi licentia, cum

Dux Guilhelmus Carulum excipit.

Villa Marmirolana.

cum conſobrino principe, nobiliumq; magna cohorte, quadrigis ad venationem proficiſcitur. Occiſus eſt eodem die in principum conſpectu vaſtę magnitudinis aper; qui jucundo tempus terētes exercitio, præcipitante in occaſum ſole Mantuam perveniunt. Excipitur Carulus hoſpitio cum ſuo comitatu in pulcherrimo Ducis Palatio, in quo non diu antea Galliarum ac Poloniæ rex Henricus fuerat exceptus; cum è Polonia per Pannonias, Illyricum, & Italiam, fratre Carulo rege mortuo, proficiſceretur in Gallias. Viſitavit eodem veſpere Carulus princeps materteram ſuam, Mantuani ducis uxorem, N. Imp. Cæſaris Ferdinandi filiam; quæ illum humanitate, & benevolentia ſingulari complexa eſt. Multa de parentum, Imperatoris Maximiliani, totiusque domus Auſtriacæ valetudine, ac bono ſtatu rogavit. Atque tandem dimiſſus, cum principe filio cæna ſumpta, ad quietem ſe reduxit. Totus ejus comitatus, quàm diu Mantuæ fuit, ſeparata menſa regio ſumptu in Palatio tractatur opiparè, & perhumaniter. Kalendis Novembribus, quo die ſolemni feſtivitate Pantheïa Divis omnibus celebrātur, principes ambo mane in templo novo Palatino, quod à fundamentis Dux Mantuanus ſumptuoſiſſimum erexit, ſummo ſacro interfuerūt, cùm antè Carulus cum ſuis templi turrim aſcendiſſet, atque urbis, circumjacentisque regionis ſitum perluſtraſſet. Sacro autem finito, juſſu materteræ oſtenduntur illi in eodem tēplo Divorum raræ reliquiæ, & precioſus ornamentorum eccleſiæ theſaurus. A prandio viderunt Palatii ornamenta pulcherrima, per atria, porticus, & cubicula, veluti picturas, aulæa, ſculptilia, & ſtatuas, & quicquid ubique viſu dignum, erat, atque inter alia muſæum Ducis, ac pernobilem illam cryptam, exquiſitis antiquitatum monumentis, rerumque nobilium, ac precii inæſtimabilis cimeliis refertam: quarum magnam copiam collegerat Iſabella, ſummi ingenii ac raræ virtutis heroina, Franciſci Marchionis poſtremi conjunx. Multa cernebantur ſummi artificii vetuſta ſigna, & deorum imagines ex marmore, & ære. Inter cetera eximius ille Cupido æreus leonis exuvio indormiens ſepoſita facula, ſine arcu, ac pharetra à tergo rejecta, quod opus Praxitelis eſſe ferunt. Quo pulcherrimo quidem ſymbolo inſignis artifex nobis ſummam atque ſecretam amoris vim & potentiam declarare videtur: qui facillimè, & quaſi nihil agens per

Venatio.

Pantheia.

Cupido indormiens leonis exuvio quid ſignet.

per quietem ac ſomnũ ſibi ſubjicit ac domat animos etiam leoninos & ferociſſimos. Magnus ibidem erat vaſorum ex auro argentoque preciosiſſimorum theſaurus, item cornu monocerotis ingens ac miræ proceritatis. Organa muſica ex alabaſtrite pendebantur ſingulari artificio fabrefacta, quibus cani aptiſſimè ſuaviſſimeq; poterat. Quid referã nummorum & annulorum antiquorum vim ingentem, gemmea pocula, ſigilla, & variam ex corallo, cryſtallo, diverſaq; nobili materia ſupellectilem? Longum eſſet percenſere ſingula. His viſis, principes ambo perluſtrant hortos ſublimes ac penſiles Palatio contiguos, qui ſanè pulcherrimi topiariis, ac fontibus, exornatique picturis ac ſtatuis, amœnitatem & elegantiam ſummam repræſentant; ut non ineptè teſtantur verſiculi, literis aureis per hortorum parietes deſcripti. *Horti penſiles Palatini.*

Hic lenire æſtus licet, & quandoq; licebit
Ducere ſollicitæ iucunda oblivia vitæ,
Et canis æſtivos radios vitare ſub umbra.

Tranſeunt hinc ad viſendas novi Palatii ſtructuras, quod peramplum & valde ſumptuoſum tunc ædificabatur. Habitationum etenim omnium interiores parietes, teſtudines, atque fornices opere tectorio marmorato, denticulis atque figuris magna ex parte inauratis; nec non artificioſiſſimis picturis ad antiquorum imitationem & magnificentiam exornabantur. Dum hæc admirantur hoſpites, viſum junioribus principibus, cùm eſſet aëris commoda temperies, & ſerena tranquillitas, vectari naviculis per Mincii fluminis ſtagna, quæ urbem penè totam circumfluunt, & quaſi peninſulam reddunt inexpugnabilem. Huic itaque ludicro dum horam impendiſſent, telis aquatica volatilia, quorum ſemper in ſtagnis illis magna copia eſt, perſequendo: demum è naviculis ad quadrigas, & carpenta redierunt, atq; omni nobilitate comitante, ſimul per urbem vecti ſunt, ejus viſundæ cauſſa. Dum per inſignes, & latas civitatis nitidiſſimæ plateas ſpaciantur, inluſtrium fœminarum, ac nobilium matronarum pompa pulcherrima procedit obviam, quæ habitu ornatiſſimo, & precioſo mundo veſtitæ, fulgentes auro, gẽmisq; longo ordine ſemet oſtentabant. Bigę *Mincii fluminis ſtagna piſcoſa.* *Pompa matronarum.*

plusquam triginta verſicolores & ſtragulis ſericis auro ar-gentoq; textili virgatis tectæ pompam ducebant. Sua ſponte videbantur occurrere, quo Carulum advenam principem, ejusq; comitatum & velut è tranſenna viderent, & è via reverenter ſalutarent: aut quia lubenter more ſuo

Spectatum veniunt comptæ, ſpectentur ut ipſæ.

Atqui valde jucundum juventuti nobili, principibusq; ſpectaculum id fuit. Verùm Corona Pighius contra tantum luxum legis Oppiæ veteris de muliebri mundo frugalitatem olim laudatiſſimam flagitabat, & M. Catonis cenſoria illa fulmina, facundamque adverſus ejusmodi luxus vehementiam revocabat in memoriam. Hanc verò tranſvectionis muliebris conſuetudinem in florentiſſimis urbibus Italiæ noſtro ſæculo inoleviſſe, poſtea Placentiæ, Parmæ, Bononiæ, Ferrariæ, aliisq; in locis compertum fuit: in quibus ſimiles peregrino principi vehiculorum pompæ occurrerunt. Ceterùm, ut à diverticulo redeamus, Mantuam cōſtat antiquitate cum quavis Italarum urbium certare poſſe. Ante Romam etenim non ſolùm, ſed etiam ante Trojæ excidium (quod Romæ natalem, ut Euſebius, D. Hieronymus aliiq; teſtantur, annis plusquam CDXXX. præceſſit) conditam fuiſſe probat Leander Albertus: & ante Chriſtum natum annis ∞ CLXXXIII. Quemadmodum igitur antiquitate præcellit aliis, ſic extra controverſiam nobiliſſima eſt ejus origo: quam probatiſſimi quiq; auctores ab Ocno Bianoro, Etruſcorum antiquiſſimo rege conditam fuiſſe conſentiunt, conflatamq; civitatem ab initio fuiſſe ex tribus nobiliſſimis populis, nempe Tuſcis Thebanis externis, & Venetis vicinis. Ocnus enim conditor Tiberini Tuſci regis, atque Mantus Thebanæ filius, eam à nomine matris ſuę Mantuam appellavit; ut inter alios poëtarum princeps Maro Mantuanus ipſe Æneid. lib. x. teſtatur: qui nobilitatem ſuæ patriæ celebrans, Mantuam avis divitem, gentem illi triplicem, ac populos ſub gente quaternos, ipſam caput, & populis Tuſco de ſanguine vires ab origine fuiſſe canit: magis eam illuſtrans ingenio carminibusque ſuis, quàm vel longa Tuſcorum regum ſeries, vel ipſius urbis ædificiorum magnitudo nobilitare unquam potuit. Quemadmodum Julius Scaliger ævi noſtri poëta perdoctus & ingenioſus Maronem imitando de eadem eleganter ſcribit:

Mantua ſumma vetuſtas.

Ocnus conditor.

Julii Cæſaris Scaligeri urbes.

Maxima cum veteri turgeret Etruria regno,
Sceptraq; terrarum tangeret ancta mari:
Mole nova tumuit, ſoliuq; excrevit avitis,
Vt premeret fortis iura aliena pede.
Inde eſt in ſuperis deducta colonia terris,
Non tamen his potuit Mantua tota dari.
Clara viris, fœlix Ducibus, divo inclyta cygno *Cygnus poeta Maro.*
Quem vitreis aluit Mincias Andis aquis.
Mantua dives avis, magno non ceſſerit orbi;
Tota tamen parte hac vincitur ipſa ſui.

Urbs quidem ut ſitu eſt munitiſſima, ſic & ædificiis publicis privatisq; perampla; rectis ac ſpacioſis plateis apparet admodum decora, & venuſta. *Mantua deſcripta.* Habet enim magnificas ædes ſacras, templa, porticus, & palatia ſumptuoſa, & abundat mercibus, omniumque rerum neceſſariarum copia propter aquarum commoditatem. Etenim populus ipſe ut ad arma, literas, artes; ita ad mercaturam, aliasque negotiationes valde gnavus, & promptus eſt. Poſtridiè cum dies ex parte nefaſtus eſſet, propter ſacra, quæ pro animabus Chriſtianorum defunctis tum obeuntur, Carulus princeps invitatus, in novo palatio, apud materteram ducem ac ejus liberos prandio ſplendido fuit exceptus. Poſt meridiem à nobilitate illectus ad ædes opulentas Cæſaris Gonzagæ, ubi oſtenſæ Deorum artificioſè ſtatuæ plures, & aliquæ Imperatorum, marmoreæ ad vivum factæ imagines, Corinthia ſigna, ac ærea ſigilla infinita. Hinc pergunt ad ornatiſſimam ſuburbanam villam, quam Teiam, ni fallor, vulgò vocant, *Villa Teia.* à primo Duce Mantuanorum Friderico, quem Carulus V. Auguſtus inauguraverat, ſumptuosè conſtructam. Viderunt amœniſſimum illius loci tractum, vineas & hortos excultiſſimos; ac denique prætorium ampliſſimum. in quo præter picturas, incruſtationes, ornamentaque cetera exquiſita, fuit admirationi per amplum concameratum atrium, in cujus cœlo, Jovis & Deorum adverſus Gygantes prœlia *Gygantomachia.* figuris fere coloſſeis ſummo cum artificio erant depicta. Ubi inſuper Echo tacitè ac ſubmiſsè loquentium verba in parietum angulis ita plenè, ut intelligi poſſint, reddit auſcultantibus, *Echo ſecreta.* & aurem adverſæ parieti applicantibus, per paſſus plus minus viginti. Occidente jam ſole, tandem revertuntur ad

urbem. Et ne quid principi Carulo recreationis ante cœnam deeſſet, deducitur in theatrum, ut per hiſtriones ac mimos exhibendæ ad faces comœdiæ ſpectator eſſet. Sequens dies ulteriori profectioni deſtinatus cùm eſſet, Carulus materteræ Duci gratias egit, & multis precibus impetrata diſcedendi licentia, valedixit. Ceterùm penituit mox illam facilitatis iſtius, miſitque filium cum œconomo & munuſculis, qui Carulum rogarent; ut quod precibus dare noluiſſet, hoc ſanguini & propinquitati indulgeret, ac eo ſaltem die maneret, donec ultima mariti ſimul mandata acciperet. Adfuit paulò poſt etiam Marmirolo miſſa legatio nuncians valetudinario principi Duci affini valde moleſtum eſſe, præproperum illum diſceſſum: & neſcire ſe, cui nam rei potius, quam abſentiæ ſuæ hoc debeat imputare, ſed ſortis hoc eſſe ſuæ. Debere tamen eſſe materteram cum eo majore in gratia, quam ut paululus ſuæ præſentiæ fructus illi negaretur. His igitur aculeis tactus Carulus, extrahi ſibi jubet ocreas, & quamvis jam omnia in procinctu eſſent, ſe in ſumma temporis penuria diem illum caritati debere largiri reſpondit. Paratum igitur præcipuæ nobilitati ſumptuoſum convivium, ut eo ſplendidius hoſpes princeps, ejusque comitatus tractaretur. Eoque ſumma cum voluptate finito, bigis per urbem vecti, palatia quædam perluſtrant. Viſunt item prætorium, famoſi artificis Andreæ Mantegnæ picturis decoratum: in quo cernuntur ſeptem ejus tabulæ peramplæ, in quibus Cæſaris dictatoris triumphus Gallicus arte tam excellenti depictus eſt, ut inter celeberrima Italiæ pictorum, tabulæ illæ referantur. Reliquus dies venatione leporum teritur, & ante cœnam in palatio ad faces exhibita eſt rurſum ridicula per hiſtriones comœdia. Poſtridie tempus item variis modis extrahitur, dum Carulus feſtinationem excuſans apud materteram exquiſitis verbis denuo gratias agit, & extremum valedicit. Reverſum inde morantur nobilium equorum ſaltus & apparata in eum finem in area Palatii exercitia: ubi juſſu Ducis affinis illi dono præſentatur pulcherrimus equus tanto principe dignus, & inſigniter phaleratus. Sumpto deinde prandio, cùm detineri diutius non poſſet, eum Ducis filius princeps N. conſobrinus cum magno nobilium comitatu eduxit. Ne verò lõgius proſequeretur, Carulus obſtitit. Qui extra urbẽ cùm pervenissent,

niſſent, conſobrino, comitatuique gratias agens, valedixit. Mox cum ſuis quadrigas ſcandens Mediolanum verſus iter arripit, eodemque veſpere ad fines Venetorum perveniens, in oppido Clarimontio pernoctavit. Sequenti mane perluſtravit ante jentaculum & profectionem vaſtas caſtri veteris ruinas, impendentes oppido, quod olim Fridericus ſecundus Imperator machinis & arietibus demoliri juſſerat: tum quaſi inexpugnabile, nunc capris & feris pervium. *Brixia.* Brixiam deinde Carulus improviſus appulit, non cupiens detineri in itinere diutius Venetorum ſplendore & magnificentia, qui eum ubique in ſuis provinciis honorificè excipere & tractare cupiebant: Non tamen diu latere potuit. Conſeſtim enim magiſtratibus innotuit ejus adventus, & urbis Rectores mittunt ad ejus hoſpitium, qui excuſarent ignorantiam, invitarentque ad Palatium: Famam publicam, omniumque opinionem fuiſſe, Mantua ipſum rectà profecturum Ferrariam: nihilque minus ibi cogitatum fuiſſe, quàm quod itinere reflexo verſus Alpes repedaret. Niſi hoc ſereniſſimum Ducem, Senatum, populumque Venetum latuiſſet: jam antea haud dubiè in mandatis datū fuiſſet, ut per omnem provinciam illi pro dignitate ac ſtatu ſuo, pararentur publica hoſpitia. Ad hæc Carulus reſpondit: Sereniſſimum Ducem Senatum populumque Venetum abundè jam ubique ſuum amorem, promptum ſtudium, & humanitatem demonſtraſſe: Nihil opus eſſe igitur quod amplius tanto ſumptu ac ſplendore ſuam benevolentiam teſtentur. Se quidem profectionis conſilium mutaſſe, atque iter ideirco reflexiſſe, ne Mediolanum ac præclaras urbes aliquot in meditullio Tranſpadanæ provinciæ poſitas, non viſas præteriret, cum maximè Etruriæ Liguriæque per maritima redeundum ad Alpes ſibi eſſe videret. Temporis anguſtiam poſtulare, ut citis quadrigis urbes viſendas percurrat, ideoque ſe deprecari omnem honorum ac cæremoniarum moram, ſed gratum imprimis fore, ſi quod reliquum eſſet diei, in urbis arce munitiſſima viſenda, & præcipuis aliis ædificiis perluſtrandis, impendere poſſet. *Arx Brixiana.* Rectores ac magiſtratus ad ejus nutum omnia fore aperta reſponderunt, additisque principi ductoribus idoneis, qui monſtrarent viſu digna quæque: præmiſerunt etiam ad arcis præfectū, q nunciarent ejus adventum, quo ſine difficul-

tate admitteretur. Non enim cuivis datur aditus in caſtrum: ſed magno cum deductu peregrini ſpectatores intromittuntur, ignoti penitus excluduntur. Quinimo præfectus cui cura & cuſtodia iſtius loci commiſſa eſt, juramento aſtrictus prohibetur, pedem extra caſtri portas unquam efferre, vel inde exire priusquam ſucceſſorem acceperit: graviore lege vinctus, quàm qua Romulus Quirites ſuos obvinxerat, & qua frater ejus Remus periit: cùm vetaſſet non urbis ſuæ novæ portas exire, ſed mœnia ac vallum tranſilire. Aſcendentem in caſtrum principem Carulum excipiunt milites cum tympanis occurrentes, & ipſe præfectus eum in ingreſſu perhumaniter amplexus eſt, ductoque per porpugnacula, turres ac muros cuncta viſu digna monſtravit, & expoſuit operum rationes. Maximis enim expenſis munitiſſimum reddidere caſtrum Veneti, monte pleriſque in locis, ubi propter vicinitatem obeſſe propugnaculis poterat, complanato. Ex propugnaculis tranſeunt in armamentarium, oſtenduntur tormenta bellica, tela & jacula omnis generis quibus hoſtes arceri poſſunt. Rebus omnibus ſingulatim perluſtratis, perveniunt ad prætorium ſupellectile ac ornamentis variis conſpicuum: ubi præfectus Carulo atque ejus comitibus vini optimi paratos cyathos & dulciaria præſentavit. Quibus comiter delibatis, Carulus præfecto gratias ingentes egit, acceptaque licentia cum ſuis ad urbem rediit: Quæ ad radices ejusdem montis eſt poſita, ac antiquitate amplitudineque ædificiorum cum multis urbibus Italiæ certare poteſt. De hac autem epigramma non inelegans tale prodidit Julius Cæſar Scaliger, noſtri ſæculi poëta præclarus.

Brixia deſcriptio.

Quæ pingues ſcatebras ſpecula deſpectat ab alta
Poſtulat Imperii Brixia magna vices.
Calum hilarum, frons læta urbi, gens neſcia fraudis,
Atque modum ignorat divitis uber agri.
Si regeret patrias animis concordibus oras,
Tunc poterat dominis ipſa iubere ſuis.

Propter diſſenſiones etenim urbs olim Gallorum ac Inſubrum vicinorum jugo oppreſſa, varias paſſa eſt calamitates: nunc tandem ſub Venetorum Imperio quieta floret opibus, ac

bus, ac mercatura frequenti, rebus omnibus affluens, ſolertis ingenii populo ac nobilitate magnâ frequens. Agro item olei, vini, frumentorum, fructuumque omnis generis excellentiſſimorum fertiliſſimo locupletes: habetque metallorum venas fœcundas, imprimis ferri & æris: unde maximus civitati redit quæſtus. T. Livius aliique magni auctores tradunt Brixiam regum Romanorum tempore à Gallis Cenomannis eſſe conditam, quam poſtea Romani Tranſpadana Gallia in poteſtatem redacta ſuæ ditionis iterum fecerunt. Conſtat ex Livio, fidem populo Romano conſtantiſſimè quondam præſtitiſſe, atque præcipuè difficillimis Hannibalici belli temporibus. Coloniam Romanorum factam eſſe volunt bello ſociali confecto, cùm Veronam & alias trans Padum urbes Cn. Pompejus Strabo Pompej Magni pater colonias deduceret. Nec diu poſtea C. Cæſaris auſpiciis ſimul cum aliis Tranſpadanis jus Romanæ civitatis accepit, atque ſub Imperatoribus Romanis deinde, quamdiu Imperium in Italia ſtetit, admodum floruiſſe conſtat. Teſtimonio ſunt antiquitatis monumenta varia, quæ adhuc in eadem urbe, vicinoque territorio paſſim reperiuntur: nimirum pulcherrimæ marmorum inſcriptiones, ſtatuæ, ſtatuarumque tituli, atque illuſtrium hominum epitaphia plurima. ex quibus urbis illius amplitudo priſca facilè colligi poteſt. Carulus, ut è caſtro deſcenderat in urbem, inſtante licet ſolis occaſu, non ad hoſpitium rediit, quin antea ſummum ejus urbis templum viſitaſſet: ac Epiſcopi palatium ſtatuis ornamentisque variis opulentum, atque forum porticibus ac prætorio ſuperbo conſpicuum obiter perluſtraviſſet. Unde fatigatior cum ſuis revertitur ad cænam & quietem. Sumpto poſtridie jentaculo, maturare per Venetorum fines profectionem ſuam cœpit, ne honorum cæremoniis diutius detineretur, curatumque ut ſera nocte ſequente Bergomatum in ſuburbio magiſtratibus inſciis hoſpitaretur, & ante ſolis exortum in proxima ædicula ad faces re divina, quod dies dominicus eſſet, procurata, conſcenſis mox quadrigis perrexit ad Abduæ fluminis trajectum. Ubi dum prandium cum ſuis ſumit Caſſani in oppidulo ſuperiorum bellorum injuriis funditus quaſi deſtructo: nihilominus Acciolini famoſi quondam crudelitate tyranni clade, *Caſſanum ad Abduam*

Mediolanũ proficiſcitur Carolus.

vulnere, & captivitate celebri, præmittitur cum diſpenſatore Mediolanum deſignator hoſpitiorũ, ut ante veſperam ex ampliſſimis ejus urbis Carulo comitatuique commodum occuparent diverſorium, victuique cuncta neceſſaria pararent. Ipſe princeps occidente ſole cùm urbem intraret, avarus publicanus ante portas in ejus ſarcinas & impedimenta prævecta carris involavit, inhians vectigalium prædis. Et quamvis luce clarius eſſet tam ex inſignibus, quàm Oeconomi & præſentium omnium aſſertione, non merces illas vectigales eſſe, ſed principis comitatusque ipſius ſupellectilem, ipſumque advenientem videret: ſarcinas tamen excutere, & capſas arroganter viſitare non deſtitit, offam auream aliquam tali moleſtia, ut ſolebat, rictu oris patulo cupiens extorquere. Spe tamen ſua fruſtratus, cùm jure nihil exigere poſſet, impudentiſſimè cœpit a Principe donativum aliquod flagitare verbis adulantibus, tanquam illi egregiam navaſſet operam. Miraberis, lector, manſuetum adoleſcentis ingenium. Non repulſam meritam læſus dedit, ſed ridens ad ſuos dixit: Avaritiam ubique ſequitur impudentia, ſed hic utramque ſtricte connectit. Et quamvis è concilio plerique cenſerent, reſtem potius, quam munus meruiſſe: juſſit nihilominus illi duos aureos largiri. Latuit illo die improviſus Caruli appulſus Marchionem Agamontium D. Antonium Goeſmannum, qui tum temporis Mediolanenſis Ducatus in gubernatione Catholici Regis Philippi vices ac perſonam gerebat. Nec mirum hoc, in urbe magna ac populoſa, ubi perpetuus peregrinorum undequaque confluxus, nec infrequens principum variorum eſt adventus. Non igitur eo veſpere miſſi à gubernatore, qui vel congratularentur, vel invitarent. Verùm poſtridie mane, cùm Carulus officii ac ſalutationis cauſſa ad eum mitteret ex cohorte nobilium Joannem Reckium ſuum, qui nunciaret adventum, atque in eum finem deflexiſſe ſe Mediolanum, ut urbem præclariſſimam, caſtrum ampliſſimum ac munitiſſimum videret, rara & viſu digna quæque perluſtraret: ſimulque ut ipſum amplecteretur, amicitiam obſequiaque honeſta quæque ſuo parentumque nomine præſentaret. Ideoque ſe petere ut horam indicare velit ipſi commodam conveniendi, qua inviſere & eum ſalutare poſſet. Ut autem intellexit adeſſe Clivienſem principem, velut attonitus hæret, ac dolet ſe ita præven-

Antonius Goeſmannus Agamontius Marchio, Mediolanenſis provinciæ gubernator.

præventum fuiſſe: ſublatamque occaſionem ex parte ſibi eſſe teſtandæ benevolentiæ regiæ erga principem illum, ſicut illi mandatum fuerat. Jubet igitur nunciari Carulo, ſe rogare vehementer, ne præveniendo velit ulterius turbare debitum officiorum ordinem. Convenire, ut ipſum prius adeat, Regis Catholici nomine excipiat, accommodet & tractet. Jubet igitur quantocius apparari equitatum, convocari nobilitatem, & aulicum comitatum omnem: ut ad officium præſto ſint, & principem advenam honoris cauſa comitentur. Inſtruuntur mox equi in ſtabulo regio generoſus & inſignis, apparatu ſplendido ſtragulisque holoſericis perornatus pro principi Carulo, aliique pulcherrimi pro ejus comitibus, quibus per urbem veherentur. Rebus brevi ſic expeditis, Marchio gubernator magno cum nobilium comitatu & ſatellitio venit ad diverſorium trium Regum. adventuque ipſius ex equorum ſtrepitu cognito, Carulus confeſtim cum ſuis ad inferiora domus deſcendens obviam, ante portas hoſpitii eum excipit, conqueriturque ſe ubique gravari nimiis honoribus præter expectationem ſuam. Debere ſe ſuosque Regi Catholico perpetuam clientelam obſequiaque univerſa: nec arctioribus honorum aut favorum vinculis obligatiorem fieri poſſe, quàm ſe regi obligatum ſentiat, ideoque fruſtra navari in hiſce rebus operam. In eum maximè finem intraſſe ſe Italiam, non ut honoribus fieret inflatior aut inſolentior: ſed ut urbium leges, hominum mores, igeniorum excellentium artes ac opera cognoſcendo propius, fieret eruditior, & ad virtutes capeſſendas inſtructior; & ut præterea Principum virorum amicitiam familiaritatemq; ſibi aliaqua conſuetudine conciliaret. Hæc ut aſſequi poſſet ſine magna cæremoniarum aut impenſarum pompa: ſe rogare & cupere vehementer. Breviter ejus ſermoni occurrit Agamontius: In mandatis ſe habuiſſe jamdudum à rege Philippo, ut affinem ipſius Clivienſem, non ut amicum aut clientem, ſed ut ſanguine proximum & chariſſimum, ſummaq; ſtirpe natum principem exciperet, & regiè tractaret ubique. Jam modeſtia ipſius præventum ſe neſcire, quomodo errorem iſtum excuſare poterit apud dominum ſuum: quod non ad fines obviam miſerit, hoſpitia, ut decet, procurarit: Pudorem ſibi incuſſum eſſe, Cæſaris ac maximi Regis conſanguineum proximum,

ut ad

ut advenam privatum intraſſe Mediolanum: atque in urbe media, ſe provinciæ præſide ignaro, latitare in diverſorio taquam in meritoria taberna. Itari hoc modo quidem poſſe Regiæ majeſtati notam, ſi officium ſtudio omiſſum fuiſſet: ſed rumorem in culpa partim fuiſſe, quo ſpargebatur ubiq; Clivienſem Venetiis pergere Mantuam ac Ferrariam. Partim etiam negligentia peccaſſe regium legatum apud Venetos, quòd non, ut mandatum illi fuerat, de principis Caruli itinere quid certi præmonuerit. Nil autem in præſentiarum reſtare, quàm ut obſequiorum diligentia compenſetur: quod vel caſu vel negligentia prætermiſſum fuit. His dictis, rogat & inſtat ut equo conſcenſo ſecum pergat ad Palatium. ne alienum ulterius ſe demonſtrando, coronam capere, ut proverbio Pythagorico dicitur, aut laudatam principum conſuetudinem a majoribus amicitiæ neceſſitudinisque conſervandæ cauſa inſtitutam improbare videatur. Carulus igitur mox equum conſcenſus reſpondet, regem Philippum ut parentem ſe colore ſemper velle, & ejus mandatis eſſe ubique præſto, Agamentium propterea gubernatorem quævis de ſe diſponere poſſe. Pergunt inde ſimul ad Palatium, exceptique ſunt in ingreſſu tympanis tubisque præcinentibus, læto militum præſidiariorum applauſu. Ubi cùm gubernator Carulo principi, atque ſuorum præcipuis peramplum aſſignaſſet hoſpitium: mittit confeſtim ad diverſorium trium regum, qui ſtabulario interdicat, ne quid precii pecuniæve accipiat à quopiam è familia principis hoſpitis, ſed omnes regiis impenſis ſeparata menſa largiter, humaniterque tractet. Diſpenſatorem unum è palatio jubet adeſſe ſemper, qui procuret provideatq;, ne quid familiæ deſit, mandetque ſubminiſtrari quævis neceſſaria. Inſuper adhiberi jubet ſatellites Germanos, qui obſervent atrium, cubicula, ſarcinas, atque impedimenta principis: ne quid in diverſorio pereat. Duxit deinde Carulum principem gubernator ad rem Divinam in ſacello Palatino privatim apparatam: qua rite perpetrata, perluſtrant Palatii ſtructuras ingentes, ac ornamenta regia. Acceſſere Carulum ſalutationis & officii cauſſa Legati Ducum Ferrariæ atque Florentiæ, adventumque ſalvum ex more gratulati, principum ſuorum nomine percunctantur, quonam tempore, & quanam via ad eos venire, præſentiæq; ſuæ fructum

ctum

ctum deſideratum amiciſſimis affinibus indulgere vellet. Ferrarienſi reſpondit, propediem volentibus ſuperis adfuturum ſe. Nam Æmiliæ præclaras urbes perluſtrando, Ferrariam & chariſſimum affinem præterire, eidemque parentam ac ſuorum nomine neceſſitudinis officia debita non offerre, nefas ſibi videri. Florentino dixit, peregrinationis ſuæ rationes non ferre, ut ante Februarium proximum in Etruriam veniat. Occaſionem fore ſibi commodiorem in reditu ab urbe Roma. Tum, ſi ita ſupremo numini placuerit, ſe non prætermiſſurum, quin illuſtriſſimos principes inviſet, & optata materteræ amantiſſimæ pignorumq; dulciſſimorum prima conſuetudine nonnihil fruatur. Prandent deinde ſimul Carulus Princeps & Marchio gubernator, Caruliique comitatus cum Palatina nobilitate. Atque tum in dives area Palatii more regio tubæ tympanaque perſonare, cùm diſcumbitur, ac prima inferuntur fercula. Finito prandio, circumvehuntur equites aliquando per fora, ſpatioſasque urbis ampliſſimæ plateas: quo pulchra ejus ædificia, civium artes, ſtudia, mercees, exercitia varia, & divitias ingentes conſpicerent hoſpites advenæ. Urbs enim eſt antiquiſſima, eximiæque dignitatis mercatura, & opibus abundè florens. Auctores ſunt Strabo, Livius, atque Polybius Bellcveſum Celtarum regem Tarquinio Priſco Romæ regnanre cum magna Biturigum Arvernorum, Carnutum, Æduorum, aliorumque populorum multitudine ex Gallia ulteriore tranſcendiſſe Alpes, atque pulſis Etruſcis ac Liguribus, Inſubrium agros occupaſſe: & inter duos amnes Ticinum Abduamq; hanc urbem condidiſſe, Celticaque voce ab ipſo ſitu, quod inter fluvios eſſet media, Medlandum: vel ut quidam interpretantur, ab agro vernante Meylandum appellaſſe. Quo nomine in præſentiarum adhuc à Germanis nuncupatur; poſteri vocem in Mediolanum mutarunt. Eſt autem ager Mediolanenſis tam cæli tempe[r]ie, quàm ſoli fertilitate, & affluenti rerum copia ditiſſimus. Unde civitas ipſa populoſa ob Alpium vicinitatem, & propriis fulta viribus, Inſubrium caput ſemper eſt habita. Et quamvis frequenter internecinis attrita bellis funditus urbs exciſa, ad extremum etiam hoſtili aratro ſulcata fuerit: floridior tamen uſque reſuſcitata mox excrevit in altum, ut inter potentes urbes Italiæ nuquam poſtrema fu-

Mediolani deſcriptio & exordiũ.

Nominis etymolgia Celtica.

ma fuiſſe videatur. Romani paulò ante bellum Punicum ſecundum M. Marcello & Cn. Scipione coſſ. Galliæ Tranſpadanæ partem, quam Boii ac Inſubres tenebant, in poteſtatem redegerunt: Inſubribus atque Tranſalpinis Germanis M. Marcelli cos. ductu prœlio ad Claſtidium ſuperatis, & occiſo rege Virdumaro. Qua victoria Mediolanum, Comum, Acerræ, pluresque urbes Tranſpadanæ in ditionem populi Romani tum conceſſere, Galliaq; Ciſalpina tota mox provinciæ formam accepit. Itaque Mediolanum deinceps ſub Romanorum tutela florens haud mediocriter crevit, maximè Cæſarum Impp. quorundam auſpiciis, qui urbis elegantia, & opportunitate capti, quod nimirum tranſalpinis provinciis eſſet vicina, in quibus belli materia vix unquam deerat: ibi ſedem figere, delectus habere ac legiones inde traducere trans Alpes ſolent. Conſtat Trajanum Mediolani regiam ædificaſſe, qui locus adhuc nomen Palatii ſervat: moram ſæpius traxiſſe Hadrianum, Antoninos pluresque alios Imperatores, qui urbem ædificiis publicis exornarunt: Quemadmodum epigrammate ſuo declarat Auſonius Poëta de eadem ſic ſcribens:

Eius urbis antiqua ædificia publica.

Et Mediolani mira omnia, copia rerum,
Innumeræ cultæq; domus, facunda virorum
Ingenia, antiqui mores: tum duplice muro
Amplificata loci ſpecies populiq; voluptas
Circus. & incluſi moles cuneata theatri:
Templa, Palatinaq; arces, opulensq; moneta,
Et regio Herculei celebris ſub honore lavacri,
Cunctaq; marmoreis ornata periſtyla ſignis.
Mœniaq; in valli formam circundata limbo.
Omnia quæ magnis operum velut æmula formis
Excellunt, nec juncta premit vicinia Roma.

Floruit igitur, ut dixi, mirificè quamdiu Romanum ſtetit Imperium; ſed eo ſuccumbente, Hunnorum, Gothorum, ac Longobardorum mox vaſtationibus patuit: atque inteſtinis ſæpe bellis fatiſcens, funditus aliquando deſtructa eſt. Jam verò dum Caroli V. Imperatoris ac deinde Philippi Hiſpaniarum regis Catholici ejusdem filii auſpiciis pace felici fruitur: vix dici poteſt quantis divitiis rerumq; omnium

copia

copia quanta nunc abundet: item quam plena ſit omnium artium opificiorumq; ſcholis & officinis; adeò ut jam vulgato proverbio dicatur Mediolanum deſtruendo, Italiam inſtrui poſſe nimirum quorumvis artificum copia. Dum admirantur hæc Carulus ac novi hoſpites, veterem ac præſentem urbis magnificentiam penſitantes, ac inter ſe de his ſermonem miſcentes ab Agamontio gubernatore ducuntur ad regium portæ Joviæ caſtrum, quo in Europa nullum eſt fama celebrius, ob eius magnitudinem, operum ac munimentorum amplitudinem. Juſtæ etenim urbis capacitate vicos, plateas, fora, palatia, fabrûm, omnisque generis mechanicorum artificum tabernas operarias in ſe complectitur, nullius opis indigens externæ: ſed commeatu annona omnimodaque rerum copia bello paceque neceſſarium, abundans. Effundit oppidorum inſtar vndequaque vaſta propugnacula; circum ambiunt foſſæ latiſſimæ profundis amnibus perfluæ & utrimque parietibus lateritiis evectæ. Muri craſſitudine ſtupenda fulciunt aggeres latiſſimos & meatibus concameratis pervios. Equorum pinnis & feneſtellis per caſtri totius & propugnaculorum circuitum exeruntur ampla capita tubi ænei ingentes tormentorum bellicorum prægravia pondera, rotis ferratis impoſita: qui ſulphureo pulvere inflammati, globos ferreos pondo DCCC. vel amplius evomere in hoſte vel adverſam molē poſſunt, atq; obſtantia quæq; maximo cum fragore proſternere. Vix in conſpectum caſtri perventum erat, cùm advenientium principum equitatus à longè per ſpacioſam pomerii planitiem videri cœperat, fit applauſus Martius cum maximo tonitru tormentorum bellicorum è caſtri propugnaculis, muris ac portis omnibus, nec non ex interioribus caſtellis, & præalta Sfortiarum Ducum turri: Terræmotus in urbe cieri videbatur. Equi conſternati frenis vix compeſci potuerunt, & quadrigæ quædam aſſeclæ expaveſcentium equorum impetu non ſine inſidentium periculo diſſolutæ ſunt. Atqui non autumant Alalaxium ac * Briepium illum Gradivum a Diomede vulneratum vaſtiore proclamaſſe gutture, cùm novem aut decem millium pugnatorum clamores terrifico vocis ſuæ bombo, ſicut Homerus fabulatur, exæquaret. Ingreſſuri ſalutantur tubarum atque tympanorum plurium ſonitu læto, & mox Carulo principi occur-

Caſtrū Mediolanenſe.

* *βριήπυος id eſt, Vaſtè ſonans. ἀλαλάξιος id eſt, latè ſtrepens. Martis epitheta, ut Apollinis interpres & Phormitus declarant. Item Cyrillus in IIII. contra Iulianum Cæſarem.*

occurrit cum tribunis & centurionibus præfectus caſtri de-ſcendentiq;ex equo,regis ſui nomine gratulatur adventum, & omnia ad ejus arbitrium fore prompta & aperta pollicetur. Stabant ad primos aggeres in area ampliſſima peditum acies duæ ex adverſum poſitæ,quæ ſalutatione ſclopetis ferratim facta confeſtim occepere prœlii ingentis imaginariam velitationem , & peritiſſimè ſunt exequuti. Ducunt deinde principem gubernator & præfectus ad prætorium,& oſtendunt ejus ſtructuram & ornamenta regia . Item armamentarium capaciſſimum amplitudine, & armorum telorumque omnis generis ornatiſſimorum infinita copia refertum. Prætereo fabrûm , ac mechanicarum artium varias officinas , quas circumeundo viderunt , & longum eſſet enumerare. Placuit magis conſiderare portas, muros,aggeres,foſſas,caſtella & propugnacula maxima ſtupendi operis , ſumptus ac arficii incomparabilis. Dum hæc viuntur , percenſent etiam ordine per propugnacula, muros & caſtella, diſpoſitas tormentorum bellicorum moles. tubos aheneos,immanes τειχεσι λήθου. atq; πολιοϱκητὰς ut epitheta Bellonæ propria his cacodæmonum inſtrumentis attribuam. Exponunt interea Carulo comitatuiq; ipſius, quænam ex his manubiæ bello variisque victoriis partæ, quæ à Gallis captæ ad Ticinum, quæ bello Germanico à Saxone, Langravio, factioneq; Smachaldica. Jam ex animi ſententia cum in caſtro viſu digna quæq; perluſtraſſent, pro omni officio & humanitate præfecto gratias agens valedixit. Stabant adhuc acies inter portas , & vallum inſtructæ honorificoque bombardarum applauſu dimiſere principes & comitatum. Tranſeunt hinc ad templum divæ Virginis gratiarum , vicinum , ut viderent ædiculam maximi ſumptus & artificii marmoream , quam ibidem olim Dux Ludovicus Sfortia magnificentiſſimè juſſerat excitari cum ſepulchro , & ad vivum ex ſculptis imaginibus ipſius, ac Beatricis uxoris ſuæ: ſed ut rerum humanarum eventus incerti ſunt, fefellit conſilium ejus fortuna. nec condi tam ſplendido in tumulo potuit:ſed hoſtium dolo captus ac in ulteriorem Galliam deductus Avarici Biturigum fato conceſſit. Unde & imperfectum monumenti opus adhuc jacet. Reverſi in Palatium, jam inſtante veſpere principes deſcendentes ad forum, intrarunt ſummum templum,

Armamentarium.

Summum templum Mediolani.

Domum

Domum nunc appellant vulgò. Ceterùm eſt baſilica per-anguſta, ſumptus immenſi, ac amplitudinis, artificiique tanti, ut pauca prorſus quæ in orbe Chriſtiano nunc extant templa, huic conferri poſſe exiſtiment, ſive magnitudinem ac architecturam ædificii ſpectes, ſive præcia materiarum æſtimes. Reſplendet etenim non ſolùm intus foriſque cruſtis marmoreis intecta, verumetiam artificioſarum ex marmore Pario ſtatuarum incredibili multitudine circumquaque perornata eſt: ut integros dies ſpectatorum oculus artium ac hiſtoriarum varietate detinere poſſit. Oſtenduntur Carulo Principi in ſacrario rara donaria; Archiepiſcoporum, Vicecomitum ac Ducum vaſa, ac veſtes ex auro & argento, gemmis ac margaritis precioſiſſimis expolitæ. Monſtrantur reliquiæ Divorum in perornatis ac inæſtimabilibus conditoriis poſitæ. Adſcendunt denique in turris ornatiſſimæ molem altiſſimam, ut ex ejus ambitu inferiore comtemplarentur urbis ſuburbiorumque ſitum planum, regioniſque circumvicinæ ſpacium ac conditionem. Obſtupeſcunt pulchritudine ſitus, atque amplitudine Princeps Carulus, & ejus comites; provinciam, non urbem, ſe putantes. Eſt enim Mediolanum oportuno admodum loco inter fluviorum rivos poſitum, ut præter uberrimas quas habet agri vicini fruges, è Gallia Ciſalpina, & Alpibus etiam, rerum omnium copia tam ad uſum, quàm ad delicias, eò cõportari facile queat. Suburbia habet longa lataque, quorum nonnulla cum magnis civitatibus certare poſſunt: Quæ latis aquarum foveis undique, non ſecus atque urbs ipſa, cinguntur. Exponunt igitur Carulo ductuum commoditatem, per quos undique navigiis annonæ copia defertur quotidie. ut nihil non ibi precio vili venum detur. Serius inde Principes in Palatium redeunt, cænaque ſuavi in converſatione tranſacta, cùm Agamontius principem duxiſſet in cubiculum; ſplendida non minus quàm commoda quietis receſſio ſingulis item hoſpitibus aſſignata fuit. Poſtridie cùm Marchio gubernator reip. negociis adeſſe deberet, in mandatis œconomo ſuo dedit, ut Carulum, cum præcipua nobilitate comitaretur, duceretque per urbem, & viſu digna quæque, quibus eum delectari poſſe putaret, oſtenderet. Igitur placuit imprimis ædem Divi Ambroſii in Nemore vetuſtam ac celebrem inviſere, ubi olim reges Italię,

Turris.

Cæſarum coronatio. atque etiam Cæſares, corona inveſtiebantur ferrea, tanquam ferro atque armis Imperium nanciſci oporteret. Inſtituiſſe morem . volunt quidam, Oſtrogothorum regem Theodericum Odovacre ad Veronam devicto: Alii à Carulo Magno inventum tradunt, poſt Langebardos ſubactos, & eorum regem Deſiderium captum. Præmittitur qui nunciet ſacrificis, ut rei divinæ Officium advenituro principi Carulo parent: ipſi cum magno comitatu paulo poſt ſequuntur. Peracto ſacrificio, monſtratur in eodem templo geminis decoratum ac laminis aureis veſtitum altare, æſtimationis XXVIII. milium aureorum, ab Angelberto Puſterlano Archiepiſcopo tantis impenſis olim decoratum, in quo Divus Ambroſius divina ſæpius administrarat, & ejus oſſa ſub eodem in profundo puteo recondita feruntur. Item liber vetuſtiſſimus in papyro ſcriptus manu, ut fertur, ipſius D. Ambroſii. Oſtenduntur inſuper variæ in ſacrario Divorum reliquiæ ſanctæ. Rogabat Carulus, quidnam ſignificet *Aeneus ſerpens.* æneus ſerpens, in marmorea columna poſitus. Cui reſponſum eſt, munus hoc à Theodoſio Aug. quondam allatum fuiſſe Mediolanum, cum uno clavo, ex iis, quibus in cruce Servator noſter fixus fuerat. Clavum in D. Teclæ templo ſervari: ſerpentis hujus imaginem haberi pro eadem quam Moyſes in deſerto Judæis ſuis fabricarat. Poſt hæc perluſtrarunt Monaſterium D. Victoris, & alia templa vicina: urbis inſuper nova propugnacula plura, cum foſſis & aggeribus præaltis, ac magno murorum ambitu permenſo, pergunt ad ſuburbanum Xenodochium, vel Noſocomium, jugerum aliquod ſpatio ampliſſimum, quod via Bergomati quadrata forma à Sfortis ducibus inchoatum impenſa maxima fuit, ſed neutiquam abſolutum. In quo tradunt tot habitationes ægrorum conceptas ac deſignatas fuiſſe, quod dies annus vertens complectitur. Ad horam prandii reverſus in palatium Carulus, audivit Allobrogum vel Sabaudiæ Ducis Emanuelis Philiberti legationem, flagitantis ne Alpes, Allobrogibus ſuis prætериti-, tranſcenderet; ſed amici hoſpitii, quod ei jam diu cum parentibus ipſius eſſet, jus etiam acceptaret. Gratum igitur fore, ſi ſignificet quonam tempore venire poterit. Reſpondit Carulus, deſiderium quidem veniendi, ac votis conſanguinei & amiciſſimi principis ſatisfaciendi nõ ſibi deeſſe: Neſcire

Reſcire ſe tamen an venire integrum erit, propter novos Nemonenſis Galliæ tumultus, iter ſuum per Gallias haud dubie impeditos. In reditu tamen ab urbe ſe delibera turum de reliquo itinere. & ſi venire tum poterit, ſignificaturum maturè ſatis. A prandio ductus eſt Carulus à Marchione ad armamentarium palatii, ut videret arma multiplicia, precio, artificio, & elegantia Principibus magnis quibusque digna: erant enim non ſolùm auro, argento, coloribusque per encauſticen exornata, ſed etiam cælatura artificioſiſſima per fabricam elaborata. Cupiens autem Agamontius Marchio principem adoleſcentem grato munere quopiam conciliare, petiit à Carulo, ut armaturam integram quam maximè placentem & convenientem ſibi ipſe eligeret, ac muneri in bonam partem comiter, ut principem juvenem decet, acciperet, jubet vocari confeſtim fabricæ magiſtrum, mandatque ut principi tradat & adaptet pulcherrimam, optimamque & corpori ipſius peraccommodatam armaturam: proferat ornatiſſimos thoraces, galeas, brachialia, clypeos, femoralia & ocreas, totaque panoplia polite Principem inſtruat. Si quid forte deſit, aut malè conveniens ſit; hoc ipſum quàm extemplo, & quam elegantiſſimè corrigat, vel novam, ſi malit, fabricari & perfici curet. Spontaneum hoc Agamontii munus haud illubenter Carulus acceptavit, ridensq; reſpondit, ſe nolle furibundo Gradivo bilem concitare, ejus ſacra dona ruſtico pudore reſpuendo. His itaque peractis, ut urbanæ nobilitatis mores ac civilitatem videret, Palatinus comitatus juſſu gubernatoris Agamontii Principem ex officina Martis ad Veneris regiam ducit: Nimirum ad celebre nuptiarum feſtum; ubi reliquus is dies inter præcipuæ nobilitatis matronas atque virgines comptiſſimas choreis & tripudiis eſt conſumptus. Interim Corona Pighius peragrat urbem viſendarum rerum cupidine percitus, in pugillaribus annotans; quæ vel oſtendere Carulo, vel quibus ejus deinde ſtudia, per ociū provehere, & politiæ veteris cognitione inſtituere poſſet. Deliniabat Romanorum ædificiorum viſu dignas reliquias, ſtatuas, ac marmorum ſculpturas elegantes; diligenter etiam exſcribens titulos ſaxis inſcriptos, ac epigrammata vetuſta, è quibus eruditionis quid elici poterat. Cùm autem annotationum ſuarum partē mihi communicarit, non

Armamentarium Palatii.

pigebit hiſce commentariis doctas quaſdam Epigrahas obiter inſerere: quo ſtudioſum lectorem varietate cognitionis antiquæ nonnihil recreem. Reperit ad Januin portæ interioris, qua Bergamo intratur, & rurſus in porticu baſilicæ S. Stephani plura epitaphia Romana, è quibus hæc:

C. FIRMIVS. C. L.
FLACCVS.
SAGARIVS.
SIBI, ET.
LYCHORIDI. L
PAVSTÆ, L. V.
FIDO. L V
NYMPHÆ. L. V.
ACTÆ. L. V.
H.M.H.N.S.

C. CASSIVS.
SOPATER LINARIVS
SIBI ET. CASSIÆ. C. L.
DOMESTICÆ. LINAR.
PATRONÆ. ET
CASSIÆ. SVAL. L
ET. CASSIÆ PRIMIGENI. L.

Aliud.

VIVA FECIT
T. IVNIO. T. L.
AMPIONI
IVNIA. TL. DISETO
SIBI. ET. PATRONO
SVO. FECIT

Effigies Ampionis, & etiam Juniæ, Diſetonis in frontiſpicio ſaxi ejuſdem ad vivum exſculptæ ſunt:

Aliud.

P. VALERIO. P. LIBERT. PALAT
TACITO
VI. VIRO SENIORI
ET. AVGVSTALI

Aliud.
D. M.
KARDO. AVGG.
LIB. EX PROC
PANTERMINA
LVPVLA
CVM. FILIS
CONIVGI
INCOMPARABILI

In porticu templi, in Nemore S. Ambroſii, eſt tabula lapidea, in qua Epitaphium, & formula legati cujuſdam ſic extat;

PETRO-

PETRONIO. IVCVNDO.
VI. VIRO, SEN.
PETRONIA. MIRAND. PATRONO
QVÆ HS. CCCC. LEG. POSSESSORIB.
VICI. BARDOMICI. IN. STATVAM
TVEND. ET. ROSA. QVODANNIS
ORNANDAM.

Rurſus à porta Ludovica, non procul ante fores Palatii cujusdam ara marmorea quadrata, in cujus uno latere Diana Lucifera, ut eam nuncupat Tullius, exſculpta eſt, cum erecta face in manibus, quapropter & Facelinam eam appellavit Lucilius Satyrarum tertio cùm dixit. *Diana Lucifera vel Facelina. De natura Deorum, lib. 2.*

Et Rhegyna videbis
Mœnia, tum Liparas, Facelinæ templa Dianæ,

Nam & apud Liparitanos tali forma colebatur Dea, ad cujus pedes item canis venaticus exſculptus ſedens, ac Deam obſervans: in altero latere ſimulachrum eſt Apollinis Medici, incumbentis tripodi, rejecta à tergo pharetra, cum lauri ramo in dextra: unde Daphnites vel Daphnæus à Græcis appellatus eſt: Medicam enim vim plurimam laurus in ſe habet, quam boni Genii plantam appellabant veteres Romani; perſuaſumque habuere, locum, ubi laurus eſſet, neque à ſacro ullo morbo, neque a Dæmone infeſtari. Quare non ſolum Apollini dedicata, ſed etiam ejus filio Æſculapio, nec non Hygeiæ nepti ſalutiferis diis; quorum in tutela medicina eſt. Quin & animantia bruta pleraque iſtius plantæ vires hominibus præmonſtrare videntur. Palumbes etenim, graculi, merulæ, ac perdices, quotiens ægrotare cœperint, lauri bacca vel folio comeſto, ſibi ipſæ medentur, ut & animalia plura. Corvus à chamæleonte tactus, qui etiam occiſus victori nocet, lauri baccis infeſtum virus repellit & extinguit. Denique lauri folia rebus quibuscunque cum immiſcentur, vel ſupernè ſternuntur, à corruptionib⁹ & vitio diu eas conſervare, ex Demagéronte Cæſar de re ruſtica memoriæ prodidit. Sed ad aram ſalutis revertamur. Ad Apollinis pedes ſtat cythara in bicorni teſtudine concinnata, & adjacet involutus Python ſerpens, *Apollo Medicus vel Daphnæus. Laurus vis medica. Aeſculapio & Hygeia ſacra laurus.*

quæ Dei ſunt inſignia. Nam inde Pythius ac cytharœdus à poëtis nuncupatur. In aræ ejusdem frontiſpicio hoc votum exſculptum legitur.

ÆSCVLAPIO ET HYGIÆ
SACRVM
C. OPPIVS. C. L. LEONAS.
VI. VIR. ET. AVG.
HONORATVS. IN. TRIBV.
CL. PATRVM. ET. LIBERVM
CLIENTIVM. ET ADCENSVS
PATRONI. SANCTISSIMIS
COMMVNICIPIBVS. SVIS. D. D
QVORVM. DEDICATIONE
SINGVLIS DECVRIONIBVS
*. III. AVGVSTALIBVS. *. II. ET
COLONIS. CENAM. DEDIT
L. D. D. D.

D. Tecla Templum.

Sequens dies, qui ſolennem D. Martini præcedit, ex more feſtus & lætus eſſe debebat: quem idcirco gubernator Agamontius, ac Palatina nobilitas totum ludis deſtinant. Viſum autem fuit Carulo principi, inviſere primo diluculo ſacras quasdam ædes nondum viſas, religione & vetuſtate celebres: Atque imprimis D. Teclæ templum sanctis Divorum reliquiis multis auguſtum: in quod etiam S. Ambroſius clavum Imperatoris Theodoſii donarium repoſuerat, quem per ſacroſancta Chriſti membra, in Crucis ligno Judæorum carnifices pinxerant. Omnia Carulo ſumma cum præſentium veneratione oſtenſa ſunt. Narratumque vix quippiam Mediolani eſſe antiquius illo templo. Quod à Chriſtianis primum Servatori noſtro, & D. Mariæ virgini, matri ejus conſecratum fuerat, poſtea in D. Theclæ commutatum. At multis ante propagatum Evangelium ſeculis, Minervæ Parthenon ampliſſimum eodem in loco ſtetiſſe: Deamque ibidem, ut Polybius etiam ſuffragatur, præcipua antiquitus religione cultam fuiſſe. Hinc plures opinari, nomen olim regioni atque urbi hoc templum dediſſe: Ut priſca Celtarum, ac nunc etiam Germanica lingua Megdelant / hoc eſt, Virginis regio,

Palladis templum

tecto, vel terra Mediolanum diceretur. Qua quidem in ſententia fuiſſe comperimus Andream Alciatum iuriſconſultum, in omni diſciplinarum genere præcellentem virum, ſicut in emblematis ipſe hoc epigrammate teſtatur. *vetuſtiſsimum urbi primum dediſſe nomen.*

Quam Mediolanum ſacram dixère puellæ
Terram, nam vetus hoc Gallica lingua ſonat,
Culta Minerva fuit, nunc eſt ubi nomine Tecla
Mutato, matris Virginis antè domus.

Perluſtrant hinc in tranſitu D. Laurentii fanum ingens, in ruinis templi Herculis excitatum, quod Maximianus Herculeus, Diocletiani in Imperio collega, ibidem, in patria (ut tradunt quidam) ſua, ſumptuoſiſſimum extruxerat, cum Thermis, ejusdem nominis, Herculeis. Extant adhuc ſedecim ſtriatę columnę peraltæ, operis magnificentiſſimi veſtigium: porticus olim ſive propilei Thermarum, aut templi dicti reliquiæ. Quæ quidem admirandæ Carulo, & advenis hoſpitibus videbantur. Pergunt inde ad ædem D. Celſo ſacram, ubi Miſſæ ſacrificium Principi paratum erat. Quo peracto, locisque ſacris viſitatis, ducuntur hoſpites ad ſtabulum regium: & monſtrantur his, per equilia diverſa Hiſpanorum, Campanorum, Sarmaticorum, Turcicorum, Theſſalicorum atque Peloponeſiacorum equorum ſpecioſa corpora: dum per equiſones adornantur, & ad exercitia certamenque inſtruuntur Aſturconum & nobiliorum pleraque, ut horum concertatione principes delectarent. Eduntur igitur artificioſi ſaltus tolutares, decurſiones citatæ & in orbem glomerationes diverſæ: atq; tali ſpectaculo tempus antemeridianum conſumitur. Poſt prandium in Palatio ſumptum, fiunt concertationes equeſtres, & haſtati in ſtadio decurrerunt in annulum, atq; in clypeum aut ſcopum verſatilem. His ludis peractis, apparatum veſperi fuit armatorum pedeſtre prœlium in atrio Palatii majore, turmatimq; diviſa juventute Martia, primipilis, ac tribunis militum ducibus, velut ante vallum haſtis ac gladiis concurſando pugnatum ad faces, donec ad cœnam vocarentur principes. eadem ſumptuosè ac ſplendidè exhibita eſt, acroamatibusque muſicis intermixtis, jucundè per duas ferme horas protrahitur. Poſt cœnam introductę due pl... *D. Laurentii fanum in ruinis templi Herculis.* *Ludi Palatini, equeſtres & pedeſtres.* *Ludi noc-turni.*

ſorores, quarum major vix novem erat annorum, admodum formoſæ atq; feſtivæ, ſub ſtolis ſericis tenuibus cinctæ campeſtribus byſſinis, quarum coma flava reticulis auratis erat conſtricta. Hæ quidem ad cytharę teſtudinisq; concentum, & ad numeros muſicos elegantes duxêre choreas atq; tripudia: nec non geſtus lepidos, Gaditanarum Veterum inſtar, ad modulos inſtrumentorum rotatus rapidiſſimos, & leviſſimos, mirificosque ſaltus edidêre: ut principes & advenas hoſpites, qui nil tale prius viderant, ſtupore complerent admirationis, nec ſpectaculo ſatiari ſpectatores poſſent. Interea tamen Carulus maturare profectionem cupiens, multis inſtitit Agamontio,ſequenti ut die diſcedere,atque iter proſequi poſſet: breviſſimos brumalis ſtationis dies,vias longiſſimas atq; difficillimas ſibi adhuc reſtare conquerens. Vix tandem impetravit: & ut non ultra Ticinum poſtridie, ejus urbis,atque vicini monaſterii celeberrimi viſendi cauſa proficiſceretur,conſtitutum.Quocirca gubernator imperat,omnem adhiberi diligentiam, ut ſummo cum honore princeps hoſpes abituriens, quemadmodum à rege mandatum erat,per ſuam ubiq; provinciam tractaretur.Poſtridie manè parari omnia, ſuosq; ad iter paratos eſſe Carulus juſſit. Et quia feſtus D. Martino dies erat, ſacro antemeridiano ſimul ac interfuiſſet, cum epulis ſplendidiſſimis gubernator Agamontius excepit, exceptumq; delecti ac conſortio quàm maximè illuſtrium convivarum non ſolùm: ſed etiam ludis honorarius poſt epulas, recreavit. Necdum enim erant ſublatæ menſæ,cùm magno tympanorum ſonitu, ingentiq; tubarum clangore ſignificatur mox prœlium committi debere. Concurritur ad feneſtras, apparent mox intra ſepta palatii cuneus Hiſpanorum peditum inſtructus, in una parte ſpacioſi campi:atq, in altera nobilium equitum levis armaturæ turma,nitidis in armis reſplendens,& equorum apparatu ſuperba. Mox eques peditem invadit, & per varios gyros ſemet circumvolvens, turma pulcherrime velitatur, locoque depellere ac diſturbare cuneum Hiſpanorum contendit. At illi ſtataria nonnunquam pugna decertare, nonnunquam coacti in globum ſemet defendere; manipulatimq; rurſus explicantes aciem in alas,ſlopetarum ſonitu ac multiplicibus bombis equos conſternare, repellere, & in fugam vertere.Cùm verò per horulam his ludis principes atque

Carulus profectionem parat.

Velitationis ac prœlii ludicrum.

atque comitatum recreaſſent, receptui ſignum datur: indi-ctaq; tubis profectione, Carulum gubernator Agamontius educit,cum equitatu armato, ſatellitio, & nobilium magna ſequela: atque extra urbem proſecutus,amantiſſimè dimit-tit. Ille pluribus ex nobilitate comitatus, Ticinium profici-ſcitur. Interim ex itinere nonnihil deflectentes, deſcendunt omnes ad Carthuſianorum cœnobium ampliſſimum. Cu-jus templum ex vario precioſoque marmore à fundamentis excitatum, hiſtoriarum ſculpturis ac ſtatuis artificioſis ex-ornatum,à prima fronte ingredientibus religionem incutit, & introgreſſos majeſtate quadam auguſta ſuſpenſos tenet: dum offeruntur oculis tot picturæ, altaria, & ſacraria, auro argentoq; ditiſſima: ædiculæ marmoreę,monumentis pul-cherrimis decoratæ. Condidit templum ac cœnobium Jo-annes Galeatius Vicecomes primus Inſubrium Dux, atque locupletiſſimè dotavit. Cujus in æde ſacra ſumptuoſiſſimũ ex marmore ſepulchrum, cum ſtatua ac imagine ad vivum facta viſitur. Adjunctum in tabula marmorea literis maura-tis,rerum ab ipſo geſtarum elogium preclarum,ac lectu val-de dignum. Primates cœnobii jam antea de adventu Caruli certiores facti, eum in templi ingreſſu cum honorifica con-gratulatione peramanter excipiunt, deducunt per chori cõ-ſeſſum ad altare ſummum. Inde per ſacraria & ediculas mõ-ſtrant precioſa & rara principum donaria, Divum reliquias, atque pulcherrima quæque templi ornamenta. Quibus vi-ſis, oſtendunt etiam ſumptuoſiſſima ipſius monaſterii ædi-ficia, porticus miliarias, ſacerdotum habitacula cum hortis, pomaria, lucus, noſocomium apparatiſſimum, ceteraque omnia viſu digna. Ducuntur demum hoſpites in peram-plum cœnaculum, ad menſam bellariis omnis generis enu-ſtam: ubi,cum invitati ad merendam,nonnihil delibaſſent, & optima vina deguſtaſſent, Carulus primatibus gratias e-git, atque diſceſſit. Apparent mox in itinere vivarii capa-ciſſimi ſepta, murus latericius, ſed magna ex parte nunc di-rutus & dejectus: qui milia paſſuum viginti in quadrum circumductus concludebat arua, ſylvas, & prata feris enu-triendis deſtinata. In quibus olim apri, cervi, damæ,capreo-li, lepores, & id genus animalia ad venatum contineban-tur. Autor ejus operis idem Joannes Galeatius Dux fuit, qui cœnobium condidit. In iiſdem ſeptis caſtra ſua metatus

Cœnobium Carthuſianorum pulcherrimum inter Mediolanum & Ticinũ.

Ioannes Galeatius Vicecomes primus Inſubrium Dux.

Septa vivarii ferarum.

erat Franciſcus primus Galliarum rex, Ticinum obſidione premens, cùm à Caruli V. Imperatoris ducibus, Lannoio & Borbonio, victus prœlio, caperetur cum rege Navarræ, & præcipuis Galliarum principibus, anno poſt Chriſtum natum 1525. Hæc dum narrantur Carulo, & prœlii loca monſtrantur, ad vivarium obviam ei venit cum comitatu & nobilitate Ticini præfectus, gubernatoris vices gerens: qui regis Philippi nomine gratulatur adventum, deduxitque eum magna feſtivitate per urbem in Palatium, tractavitque ſumptu regio permagnifice. Ticinum condidiſſe Lævos & Maricos ligures, ad amnem ejusdem nominis non procul à Pado, Plinius auctor eſt. Alii a Gallis Bojis ac Cœnomannis conditam volunt: quos Eutropius & Paulus Diaconus ſequi videntur. Urbs illa, Romano ſuccumbente Imperio, primum ab Hunnis Atyla duce: mox ab Odovacre Herulorum rege vi expugnata, direpta, & muris complanatis incenſa fuit. Poſtea Langebardi eam tenuere, ac ſedem regni fecere, multisque præclaris ædificiis excoluere, quorum Paulus Diaconus meminit. Fuit ex iis D. Claræ monaſterium à Peterito conditum, à Theodolina regina D. Mariæ Perticalis ædes, à Luitprando rege, D. Petri, cæli aurei cœnobium: in quo D. Auguſtini corpus, ab eodem rege è Sardinia deportatum, ſervatur: ut alia præteream nobilia ædificia, quæ breviter commemorari non poſſent. Nec ſingula videre Carulo contigit, non caſtrum Galeatii primi ducis, non ſepulchrum marmoreum inſigni inceptum arte, quo S. Auguſtini reliquiæ condi debebant: neque ſtatuam illam celebrem ac pervetuſtam equeſtrem ex ære, quam Antonini Pii quidam eſſe colligunt, ex vultus lineamentis ac barbæ forma. Nam ſequenti die cùm inſtaret iter longius, atque Placentiam usque proficiſci cuperet, manè paratos ſuos eſſe juſſit, ut re divina audita, confeſtim diſcedere poſſet. Veſperi igitur urbis præfecto, magiſtratui, & in convivio præſentibus gratias egit, profectionisque maturandæ neceſſitatem his indicavit: qui licet de tam propero diſceſſu ejus malè contenti viderentur, omnes tamen poſtridie ad officium præſto fuere. Duxit Præfectus urbis cum magno comitatu Carulum ad ædem D. Petri, ubi ſacris interfuere. Eo venit & Academiæ rector, doctorum ac ſtudioſorum turba ſtipatus: ut ei ſalutem, & obſequia reip. ſuæ nomine,

Eius urbis inſignia ædificia.

Statua equeſtris ex ære.

præſentaret. Appulit & Comes quidam adoleſcens, Parma miſſus cum literis, quibus Maria, Luſitana princeps, mariti ſui Alexandri, nec non patris Octavii diuturnam abſentiam queritur: teſtatur que quantopere reditum ac præſentiam deſideret: nihilominus tamen optare ſe ſcribens adventum chariſſimi ſui affinis Caruli, atque ne alio verſum deflectat iter, néve ſolitudinem ſuam declinet, majórem in modum ſe ſupplicare. Amore & obſequiis ſe ſuppleturam cuncta pro viribus, ut præter perſonas principum abſentium quicquam illi defuiſſe videri non poſſit. Carulus Comitem legatum renunciare juſſit, ſe jam in itinere eſſe, & propediem affuturum. Obteſtari tamen ſe velle, principem affinem, ne propter ſuum adventum inſuetæ moleſtiæ quid capiat. Hoc cum reſponſo citis equis comes Parmam revertitur. Sacris peractis, jam equitatus & quadrigæ ſtabant ante templum: Carulusque princeps ab urbis præfecto & nobilibus honoris cauſa educitur extra urbem per aliquot ſtadia. Tum, valedictis omnibus, ipſe cum ſuis Padum trajicit, & ad XVIII. lapidem in D. Joannis caſtello, Parmenſium principum ſumptu, prandium paratum repperit, ut tranſiens Comes legatus caſtellanis mandaverat. Ad quartum a prandio milliare in Æmilia, venit equis diſpoſitis obviam comes illius e familia principis Luſitanæ, qui gratularetur adventum Carulo, ſimulque per iter tractaret atque deduceret acceptos hoſpites. Placentinus item gubernator ad unum milliare cum nobilibus occurrit obſcura jam nocte, viginti pedites tædiferos adducens, qui prælucerent. Ipſe Carulum exceptum perhumaniter deduxit ad urbem, & in ducis Palatium: ubi cum ſuis hoſpitio excipitur, & ſumptuoſè alitur. Sequens dies precibus datur Præfecti & Oeconomi obſtinatè flagitantium ut maneret. Igitur cùm ſacris ſimul manè vacaſſent, urbis rebusque dignis viſundis animum applicant. Urbs quidem eſt ſitu amœniſſima, pulcherrimaque ædificiis ſemper fuit, uti plures inde nominatam, a placendo, Placentiam autument. Poſita eſt enim juxta Padum loco perjucundo, campis & agris collibusque cincta fertiliſſimis, vino, oleo, frumento, fructuumq; omnis generis optimorũ copia abũdantibus. Plana pratis & paſcuis fœcundiſſimis beantur, manufactis vicinorũ fluminum ductibus irrigua: ex quibus pecuariæ rei ſumma opor-

Maria Luſitana Alexandri Farneſii Parmæ Ducis.

Caſtellum D. Ioannis in Via Aemilia.

Placentia.

tunitas,

Caſei Placentini præſtantia. tunitas,& quæſtus uberrimus urbi eſt. Cui idcirco famam non ignobilem ubique terrarum caſei ibidem confecti præſtātia parit: qui tanta copia,& tam boni ſaporis hinc exportatur, ut qui ſummum commendationis gradum caſeo quærunt,eum Placentinum eſſe dicant. Habet idem ager ſalſos fontes,ex quorum liquore ſal coquitur candidiſſimus. Habet ferri fodinas,nec deſunt ſylvæ, ſaltusq; venationibus apti. igitur ob tantam ſitus commoditatem,rerumq; omnium abundantiā,urbs aſſiduè nobilibus civiū familiis multis excolitur,& mercatibus frequens eſt. Placentiā primùm *Quādo Colonia Romanorum facta ſit Placentia.* a Romanis deducta Colonia eſt, ingruentibus in Italia cum Annibale Pœnis:anno poſt R. C. DXXXVI. in agro à Gallis capto, ut Livius autor eſt. Deduxêre III. viri ſimul cum Cremona, & Latinas ambas fecêre, quibus utraque Padi ripa adverſus Gallos & Tranſalpinos muniretur. Frequens hujus Coloniæ mentio apud Livium eſt, & alios veteres hiſtoricos,ut ſtante Imperio Romano,plurimū floruiſſe haud dubie conſtet. Bellis civilibus tamen infœlicior,quam externis,ut bello Vitelliano contra Othonem, teſte Tacito: cùm *Amphitheatrum propè Placentiam.* in oppugnatione acerrima pulcherrimum amphitheatri opus extra oppidum conflagraretur. Jam Carulus urbanæ nobilitatis ſelecta caterva ſtipatus, ante prandium urbem perluſtrat: oſtenduntur templa, & magnifica civium ædificia:Fons urbis vetuſtus & præclarus ab Auguſto Cæſare nomen adhuc habens. Item monaſterium novum ſumptuosè extructum nuper a Philippo Hiſpaniarum Rege Catholico. Vidit muros novos, propugnacula ampliſſima & munitiones inſignes: quibus nunc urbs hæc inter Italiæ tutiſſimas habetur:quæ prius variis bellis afflicta, vi ſæpius expugnata,incenſa ac direpta, plurimis annis fœde vaſtata jacu- *Caſtrum Placentinum.* erat. A prandio duxerunt Carulum & ejus comites ad arcem,ab Hiſpanis detentam auſpiciis regis Philippi,ubi Princeps excipitur magno tormentorum æneorum applauſu, & militari præſidiariorum feſtivitate. Præfectus arcis circunducens Principem, ei perhumaniter omnia monſtravit,aggeres,foſſas,muros,turres,ac propugnacula ingentis ſumptus, ac operis ingenioſi, pro hujus ævi ſolertia: munitiones, ac ſtructuras, ad urbem coërcendam, hoſtilesque impetus propulſandos accommodatas. Excitare cœperat noſtra memoria molem hujus arcis Petrus Aloiſius Placēti-

norum

norum Parmenſiumque Dux primus, verùm ea nondum perfecta inimicorum inſidiis circumventus miſere trucidatur. Tum urbs cum arce in Caruli V. Imp. ac Mediolanenſium Ducis fidem, poteſtatemque conceſſit. Verum poſtea Caruli ſucceſſor Philippus Rex, urbem Aloiſii filio, Octavio Farneſio, conditionibus reſtituit: arcem Hiſpanorum præſidiis cuſtoditam ad tempus reſervans. Sequenti die manè, ſacris auditis, via Æmilia pergunt verſus Parmam, reperiuntque in Burgo S. Donini (ut nunc appellant locum) ad XX. lapidem lautè paratum Carulo ejusque comitatui prandium, per œconomum principis Luſitanæ: qui eò proceſſerat obviam, cum triclinarcha & nobilitate, ut hoſpitem exciperet, & tractaret. Pernobile caſtrum eſt, ditionis antè Palavicinorum, ſed crebris bellis deſtructum. Ex itinerario Romano vetuſto colligere eſt, Fidentiam non procul inde fuiſſe, & decem milia paſſuum altius in eadem Æmilia via Fidentiolam vicum, nunc Firenzolam arbitrantur quidam. Docuit tum ex Livio, & Appiano Pighius, L. Sullam dictatorem eo ferè loci C. Carbonio prœlio extremo victum, cæſis ejus copiis Italia deturbaſſe. A prandio dum proſequuntur iter, occurrit ad quartum à Parma miliare Fabius Farneſius, Ducis Octavii conſanguineus, cum equitatu nobilium; & occidente jam ſole, ejusdem frater Epiſcopus Parmenſis in carpentis, adducens ſecum Alexandri principis majorem natu filium vix quinquennalem, qui magna cum gratulatione Carulum excipiunt, & facibus accenſis per urbem ducunt in Palatium. Obviam illi procedit Luſitana princeps, cum ingenti ſequela illuſtrium matronarum ac virginum: quæ officii cauſa ipſam convenerant, auro monilibusque reſplendentes: quo majore cum honore ſuſciperent hoſpitem Principem. Ipſa lætanter adventum affini congratulata, verbis tamen anxiis excuſat ſolitudinem ſuam: quod propter abſentiam ſuorum, non, quo cuperet, honore poſſet excipere, non apparatu tractare tanto, quo pater ejus nuper ipſam, maritumque pro magnificentia ſua tractaſſet. Mox aſſignantur Carulo principi, & ejus comitatui, in Palatio apparatiſſima cubicula, & cœna hilariter & ſplendidè, non ſine muſico concentu, transacta eſt. Sequens dies urbi & rebus circumquaque perluſtrandis datur. Deducunt

Fidentia.

Firenzolam.

Ut Parma exceptus Carulus.

Carolum Farneſii duo fratres, Epiſcopus & Fabius, magna comitante nobilium caterva. Mane ſacris in templo majore, quod eſt ante Palatium, interfuere. Atque iis finitis, Divorum reliquiæ, atque ornamenta templi ampliſſima Carolo monſtrata ſunt: atq; deinde vicini monaſterii ſtructuram pulcherrimam, ac muneris omnibus abſolutam, principes perluſtrarunt. Quibus a nobis perſpectis, urbem partim viſere curæ hoſpitibus fuit, ædificiis ſplendidam cum primis, opulentamq; florentem. Præter principum enim, ac illuſtrium familiarum palatia, ac manſiones habet multas, ac civium divitum multitudine plena eſt. Ager nimirum eſt circũquaq; fœcundiſſimus, ac amœniſſimus, omnium frugum ac fructuum abundans: optimi vini, olei, lactis, & caſei copia terrarum ubiq; celebris. Itaq; Parma non ſolùm cum vicina Placentia, verumetiam cum cæteris Ciſpadanæ Galliæ præclaris urbibus certare ſuis opibus poteſt: nec inter eas præteriri, in quibus Dea fortuna rerum omnium copiæ cornu ſuum benigniter effundere videtur. Poſita quidem eſt in Æmiliæ viæ plano, quinis ab Appennino paſſuum millibus, flumineq; irrigatur ejuſdem nominis, quod ſuburbia ad occaſum Vergentia ſeparat ab ipſa civitate. An vero flumini urbs nomen dederit, an ab eo ipſa acceperit, obſcurum eſt. Non enim memini antiquorum quempiam Parmam fluvium nominaſſe: Urbis quidem Parmæ apud Livium, Polybium, Tullium, aliosque claſſicos authores celebris ac crebra fit mentio. Quæ Romanorum facta Colonia eſt ſimul cum Mutina florente Rep. poſt urbem C. anno DLXX. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello coſſ. deductis eo binis civium milibus in agro, qui proximè Bojorum antè Tuſcorum fuerat. Jam tum appellatam fuiſſe Parmam, ex Livio, Polybio, cæterisq; colligere eſt. An aliud nomen antea habuerit, nobis quidem non liquet. Qui Chriſopolim prius dictam volunt Sicardus & Albertutius, neutiquam ſatisfaciunt: atq; multo minus Annius ille Viterbinus, qui ex Aramea, neſcio qua lingua fictitia, etymo prorſus frivolo, Parmam quaſi Paramam.i. haſtam vel principatum coloniarum nominatam imaginatur. Itaque magis eorum opinioni accedo, qui à ſcuti rotundi forma coloniam in plano poſitã, antiquitus Parmam nominatam volunt. Cujus vocis ſignificationem Varro ex vetuſta

Parma deſcriptio.

Quãdo Romanorum Colonia facta Parma.

Nominis ratio & antiquitas

Gallica

G... lingua prodidiſſe videtur, cum Parmā dici vult ſcutum quo pedites utebantur, quia è medio in omnes partes pareilet. A ſcuto igitur vel parma nomen aptius urbi eſt: quæ colonos ac cives ſemper habuit nobiles, Martios, ac animoſos, ingenioq; ad literarum ſtudia, & ad reip. gubernationem non ſolum, ſed etiam ad rem militarem aptiſſimo. Quorū indolem ita depingit in Parma ſua Julius Scaliger:

Inventum medius præclarum nomen in armis
Prædita quo ſit gens ignea Marte docet.
Ingenium rapidum facili flammatur ab ira,
Sed viget in patulo pectore purus amor.
Magnanimo, pretium eſt non diſplicuiſſe pudori,
Hoc ſatis, efficius cedere turpe putat.

A prandio bigis & equis vecti, pergunt ultra flumen, ad ſuburbanum Ducis Octavii, Caſtellū portis muris, propugnaculis, atq; foſſis profundis ſumptuosè munitū, ubi excipiuntur advenientes principes, magno cum applauſu & ſonitu æneorum tormentorum. Plurima viſu digna monſtrā, tur ibi Carulo, atque in primis prætorium æſtivum, magnificentiſſimè ex quadrato ad regulam aptiſſimè juncto lapide cum portis, periſtyliis, & columnis marmoreis in formam regiæ nuper exſtructum, Reſplendent omnia intus picturis artificioſiſſimis, & opere tectorio maurato ſtatuisque antiquis ſummi precii. Nec minus in adjuncto Nymphæo, quod hortos reſpicit, lacellis & ædiculis marmoreis exornato. Ejus pavimentum varietate marmorum verſicolorum mirę eſt pulchritudinis, opere muſejario teſſellatū. Scalæ lapideæ duplices, quibus in hortos deſcenditur, ab utroque latere fontium venis gradatim ſcaturiunt. Rupes in medio Nymphæo per alta è pumicibus aſperis, tophoq; eroſo, atq; ſaxis ex aquarum profluxu concretis, conſtructa, corallis ac univerſum conchis exornata, ſpumantes fontium latices è ſpecubus undequaque profundit. Inſuper mirificeque delectant, atque intuentium oculos remorantur Tritones, qui è buccinis ſuis aquas evomūt, Cupidines in cygnis, & delphinis per aquas vecti. Quid dicam multiformes conchas & cochleas marinas? quasdam criſpas & rugatas, quasdam denticulatas, aut pectinatim undatas: cancellatim

Suburbanum Ducis Octavii.

Prætorium æſtivum.

Nymphæū.

laſtm reticulatas alias, leves alias,& colorum punctis,virgulis ac guttis diſtinctas. Totum diem detinere ſpectatorem hæc poſſunt. His viſis cùm deinde principes perluſtraſſent deambulando ſpatioſos & excultos hortos, pomaria, labyrinthos,ſylvas, & laureta, per urbem rurſus vecti, ducunt Carulum Farneſii fratres ad ædes conſanguinei cujusdam ſui, picturis artificioſis, & antiquis ſtatuis ornatas: ubi per horulam quieſcunt, harmonia muſica, & rebus viſendis detenti. Poſtea cum viſitaſſent vicinam ædem ſacram D. Virginis deiparæ miraculis claræ,extructam elegantiſſimè, & donariis precioſiſſimis adornatam, ambo Principes pergunt ad Palatium viduæ Farneſianæ, ad choreas ibidem præparatas nobilium virginum ac matronarum. In eoque conventu tempus terunt ad cœnam uſque. Eodem veſpere poſt cœnam in palatio cum Luſitana principe ſumptam, Carulus, poſtridie proficiſci cupiens, hoſpitibus ſuis gratias egit, atque diſcedendi licentiam impetravit. Decimo ſexto Kal. Dec. manè ſacris interfuit in majore templo,quibus peractis, proſequuntur honoris cauſſa diſceſſurum, eum magna pompa nobilium, Epiſcopus & Fabius extra urbem. Ubi cùm his Carulus pro humanitate, atque omnibus officiis exquiſitè gratias egiſſet, & valedixiſſet,cum ſuis Æmilia via Regium Lepidi profectus eſt ad prandium: veſperi Mutinam cogitans. Gubernabat eam provinciam, Alphonſi Ducis Ferrariæ nomine. Cornelius Bentivolius. Juſſus is erat obſervate Caruli Principis adventum, & omnia quæ ad eum excipiendum, tractandum, atque cum honore per provinciam deducendum requirebantur, in promptu habere. Diligenter ac magnificè fungitur impoſito munere, Carulumque in finibus honorificè exceptum, magna comitante nobilitate Regium deduxit. Intrantibus ſit applauſus, & ſalutatio publica, cum ſono magno & fragore tormentorum bellicorum, in portis, muris, & propugnaculis: atque inventus in caſtro prandii ſumptuoſus apparatus. Viſum fuit tamen, dum menſæ ſternuntur, & inſtruuntur triclinia, nonnihil ejus civitatis nobilis ac perlautæ ſtatum & ædificia periuſtrare. Nam populo frequens eſt, omnibusque rebus affluens: agro ubere fœcundiſſimo que cincta. Et antiquitate certat cum aliis vicinis urbibus. Æmiliæ viæ item impoſita Romanorum eſt Colonia, cujus cele-

Regiū Lepidi.

Quando Romanorū Colonia.

jus celebrem M. Tullius, Cor. Strabo & Tacitus aliique veteres mentionem fecêre. Sed quando primum; vel quorum auſpiciis deducta ſit, non planè liquet. Quia tamen Regium Lepidi ab initio ſemper nuncuparint, plures opinantur a M. Lepido, qui Æmiliam viam anno ab V.C. DLXVII. ſtraverat, vel conditam, vel deductam paulo poſt fuiſſe. Prandio dein expedito, citis quadrigis Mutinam pergunt, mediaq; via cùm Ruberiam munitiſſimum caſtrum prætervehuntur, Martio cum ſonitu tuborum æneorum, ex propugnaculis fit magna tranſeuntibus gratulatio, effuſis ad ſpectaculum per muros & aggeres, licet in pluvia, caſtellanis. Nec minore pompa a Mutinenſibus excipitur Princeps, populo per omnes vias confluente, ductusque eſt per urbem ſummo cum honore, & hoſpitio cum ſuis excipitur in caſtro, non ſine bellicorum inſtrumentorum læto concentu. Tractantur hoſpites ea nocte permagnificè, regio prorſus ſumptu, atque recreant inter epulas laſſorum animos muſicorum artificum chori varii. Ne quid denique decoris abeſſet, nobilitatis urbanæ ſelecti juvenes plurimi præſto fuere per triclinia, qui ordine continuo menſis inſerviunt. Eſt autem Mutina civitas vetuſta celebritate pernobilis, Romanorum quippe Colonia creſcente Imperio deducta ſimul cum Parma anno V. C. DLXX. ut Livius lib. XXXIX. teſtatur. Nec dubium quin ſuccedentibus ſæculis, Romano ſtante Imperio, floruerit admodum: cùm frequens ejus apud hiſtoriæ ſcriptores fiat mentio, doceantq; hoc inſuper antiquæ marmorum inſcriptiones, quæ plurimæ ibidem & pulcherrimę adhuc extant. Sed imprimis eam nobilitavit prœlium civile cruentum, quo ante ejus muros cum duobus coſſ. Hirtio & Panſa ſenatus authoritas, & populi libertas funditus concidit: cùm M. Antonius, extincta C. Cæſaris tyrannide, diſcordiarum faces, D. Brutũm obſidendo, reſuſcitaret. Clades deinde plures easq; exitiales, labaſcente Imperii potentia, barbararum nationum inundatione, Mutinam eſſe paſſam conſtat: quam D. Ambroſius in epiſtola quadam ad Fauſtinum, inter deſertas ac ruinoſas ſui temporis Ciſalpinæ Galliæ ad Æmiliam viam urbes numerat. Opinari igitur eam a Gothis & Langebardis ſæpè exciſam fuiſſe, haud eſt abſurdum: cùm diu Langebardorum temporibus deſerta jacuerit. Quibus Caroli magni ejectis victoria, atque Pi-

Ruberia.

Mutina.

Mutina quando Colonia Romanorum.

Prælium Mutinenſe.

pino ejus filio Italorum rege conſtituto.tum primùm hanc urbem volunt (quæ nunc Æmiliam occupat, & nonnihil à veteris Murinæ in altiore loco poſitæ ruinis diſtat) à fundamentis ſuſcitatam fuiſſe à nobilium civium reliquiis. Qui ſublato barbarico metu, novi oppidi mœnia ac portas, ſuis, amicorum,atq; clientum ſumptibus ac labore conſtruxere:quemadmodum Leander Albertus in Italiæ deſcriptione, & Mutinenſium annalibus narrat diffuſius. Sequenti die cùm manè ſacris interfuiſſent, viſum Carulo principi, hanc urbem ædificiorum ſplendore decoram ſatis, populo, multisque familiis nobilium frequentem, & ab Hercule ſecundo Ateſtino Ferrariæ duce validè munitam, nonnihil perluſtrare,quantum temporis anguſtia pateretur. Sed dierum brevitas parum otii dedit, cùm maximè Bononiam ante noctem, difficillima via, cæloq; pluvioſo, eſſet proficiſcendum. Declarat itaque Bentivolio præfecto feſtinationis ſuæ cauſas Carulus. Quibus intellectis, ſuadet ille vehicula & carpenta relinquere, atq; equis conductitiis per Æmiliæ viæ plana Bononiam, atque inde Ferrariam proficiſci citius expeditiusque. Quod conſilium cùm placeret,equos celeres conquiri, ac præparari mox jubet: prandiumque licet apparatiſſimum ſumptum quaſi in procinctu, dein equis conſcenſis, cœnoſam atque aquis profundam per Æmiliam feſtinant Bononiam. Nec fefellit ejus civitatis primitates Caruli principis adventus. Patria etenim eſt Hugonis Agathetæi, eruditione, pietate, prudentia rerumq; publicarum peritia præcipui viri: quem ſummæ virtutes, ingenii animiq; dotes eximiæ, per honorum gradus ad ſummi Pontificatus apicem evexêre: uti jam pluribus annis religionis Chriſtianæ navem prudenter ac fœliciter regat, licet magnis tempeſtatum procellis ſæpè laborantem. Ab hujus igitur fratre, principe tum ſenatus,ac civitatis, atque urbis præfecto protonotario quodam (qui legati Cardinalis Cæſii abſentis nomine gubernabat urbem) cum equitatu præſidiario, & urbanæ nobilitatis magno comitatu, Carulus extra urbem excipitur. Hi cùm ſummi Pontificis nomine, verbis ſolemnibus,ei adventum eſſent gratulati, tubis præcinentibus, & ſtipante latera utrimq; ſatellitio Germano, per urbẽ cum illo pergunt ad Pontificium Palatium, ubi ſplendidè magnoque cum honore cum ſuis tractatur ab urbis præfecto.

Bononia quemadmodum Carulus exceptus. Gregorius XIII ſummus Pontifex.

cto. Nam ſingula convivia muſico concentu excellenti variorum inſtrumentorum recreare non ceſſavit. Sequentem diem urbi magnificentiſſimæ perluſtrandæ totum impenderunt, ipſo præfecto atque fratris ſummi Pontificis filio cum magna nobilitate, principem bigis per loca viſu digna deducente. Manè priusquam egrederentur Palatio, ut rebus divinis intereſſent apud Dominicanos, juventutis Germanicæ (quæ crebra tum Bononiæ ſtudiorum cauſâ degebat) legati adſuère, & Carulo principi facunda oratione Latina, præſente urbis præfecto, gratulantur adventum, atq; teſtantur lætari vehementer juventutem nobilem, quòd ſummi ordinis gentilem principem videant, optimo exemplo, morum, linguarum, atq; virtutum cognoſcendarum cauſa, difficillima licet anni ſtatione, tam longinquè peregrinari: prægrediq; ſponte viam arduam laborioſamq; (ut heroëm ſuæ ætatis decet) cæteris ſui ordinis juventutis principibus omniq; nobilitati; qua ad ſolidum immortalis gloriæ culmẽ perveniri ſolet. ſic Herculem labores non fugitando, viam ſibi in cælum aperuiſſe. Excurrunt deinde in laudes ipſius, domus ac familiæ ab utroq; parente; & tandem declarant, principem Carulum à gente Germanica ſtudioſorum illius academiæ patronum adoptatum eſſe. Quapropter majorem in modum ſupplicant, uti Romam veniens, gratiam ac favorem ſuum interponere apud ſummum Pontificem velit, atque intercedere, ut antiqua Germanicæ gentis privilegia à tot pontificibus confirmata, ſed ante paucos annos ob juvenilem quorundam ſtudioſorũ errorem ab infenſo quodam urbis præfecto ſuppreſſa & abrogata gratioſe reſtituat. Paucis reſpondit Carulus Latinè, gratias agens pro honoribus ſibi decretis & habitis. Laudes quidem attenuans, ac minime agnoſcens, patrocinium ſuum Germanis Germanum ſe denegare non poſſe, dixit. Ideoq; pro privilegiis eorum impetrandis interceſſionem ſuam Romæ ſe lubenter apud ſummum Pontificem impenſurum; modò præſto ſit ibi quiſpiã, qui nationis nomine negotii expeditionem ſollicitet. Atilli, legationẽ ejus rei ergò, quæ principẽ Romam ſequeretur, eſſe decretam reſponderunt. His actis, ducitur à præfecto Carulus princeps ad Dominicanorũ fratrum templũ, uti ſacro intereſſet matutino, ubi à monaſterii rectoribus humaniſſimè excipitur, qui eum cum omni comitatu, ſacris peractis,

Natio Germanica Bononiæ ſtudentium.

Cœnobium Dominicanorum.

peractis, per domus ædificia deduxerunt, & viſu quæque digna monſtrarunt. Imprimis in æde ſacra marmoreum eximii operis ſepulchrum D. Dominici, ejusdem caput ſacrum

Spina coronæ Chriſti. Biblia Eſdræ.

tholo pretioſo incluſum. In ſacrario ſanctiore, unam ex ſpinis aculeatæ coronæ, qua Chriſti Servatoris noſtri caput cinctum fuit. Item biblia vetuſtiſſima ab Eſdra propheta in albo corio deſcripta. Per templum oſtenderunt diverſis in locis inſignium juriſconſultorum & oratorum plurima monumenta, aliorumque, qui ingenii virtute ſcriptisque ſuis famam immortalem nacti eſſe videntur, Inſignes picturæ præterea, & artificioſæ Divorum ſtatuæ, aliaq; excellentium artificum opera, ut in templo, ſic & in ipſo monaſterio principis ac peregrinorum comitum animos atque oculos ubique detinebant: ſed imprimis bibliotheca Pighium Coronam, copia & varietate librorum omnis generis plena, paucis Europæ Bibliothecis poſtponenda. Hinc per urbem pergunt, ejus perluſtrandæ cauſa, ad horam usque prandii.

Bononiæ deſcriptio & antiquitas.

Quæ quidem ampliſſima eſt ædificiis publicis atque privatis ſumptuoſa, & permagnifica. Nam antiquitus in hanc urbem Colonia Latina a Romanis deducta fuit M. Fulvio Nobiliore Cn. Manlio Vulſone conſulibus, anno poſt Romam conditā DLXIV. Nobilitata deinde bellis civilibus, cum non

Inſula ad confluentes Rheni & Labinii, in qua conjuratio triumvirum inita eſt.

procul inde apud confluentes Rheni atque Labinii amnium in inſula quadam exigua & ſecreta, tres Romanorum exercituum duces M. Antonius, M. Lepidus, & C. Octavius, convenientes junctis manibus conjurationem injerint, inſtitutaque crudeli proſcriptione, Imperium populi Romani inter ſe diviſerunt. Crevit admodum ſtructuris ac mœniorum ambitu poſterioribus ſæculis; quamvis hoſtium barbarorum incurſibus atque vi bellica ſæpius deſtructa fuerit. Ducitur Carulus per fora, & inſignes ædes ſacras, ad Epiſcopi ſedem, D. Petri templum, in quo Cardinales & Antiſtites, multique eruditione celebres viri ſua monumenta habent.

M. Lepido, M. Antonio, C Octavio, III viri.

Langebardica turres.

Oſtenduntur vetuſta Langebardorum ac vaſta ædificia, turres quadratæ & ſpiſſæ, in ſummam altitudinem obeliſcorum quaſi forma evectæ; inter quas celſiſſima, quæ Aſinelorum vulgò vocatur, & vicina Gariſenda inclinata nonnihil; arténe, an caſu dubium eſt. Quidam architectum ingenii oſtentandi cauſſa ſtudioſe ſic eam excitaſſe obliquè volunt. Alii terræmotu levi concuſſam fundamentis ſalvis nōnihil

nihil ſubſidiſſe judicant. Viſuntur ædes ſacræ, D. Stephanî plurimis ſanctorum reliquiis clara, D. Franciſci artificio conſtructa nobili: Item in reditu magnificum ac ſumptuoſum D. Petronii ex vario marmore fanum juxta forum ac Palatium: quod an mo majore inchoatum eſſe videmus, quàm ut ævo noſtro abſolvi pro temporum anguſtia poſſit. Vicina eſt huic academiæ ſchola publica, ædificium perampplum ante paucos annos magnis impenſis exſtructum ex ſaxo quadrato, quod architectonica ſymmetria pulcherrimum eſt. Scalæ quibus ab ingreſſu primo ſcandunt ad interiora periſtylia, quæ ambitu quadrato profeſſionem vel artium diverſarum auditoria circumveſtiunt, ſpacioſæ & commodæ, mira quadam elegantia detinent & afficiunt advenas: nec minus periſtylia, cum auditoriis concinnè pavimentata, portæ marmorum diverſorum pulchritudine conſpicuę; & cetera omnia, quę palatia quęvis ſtructurę magnificentia & laxitate ſuperare poſſunt. A prandio rurſus, ne quid viſu dignum prætermitteretur, alteram urbis partem magno cum comitatu perluſtrant. Et quia ſerenus erat dies, ducitur a gubernatore Carolus princeps etiam extra urbem ad Apennini colles fructiferos, hortis, vineis, olivetis, atque pomariis circumquaque veſtitos: Aſcenduntque in montem, ubi ſancti Michaelis in ſilva nuncupatum monaſterium locupletiſſimum viſitur, novis, & vetuſtis ædificiis ſumptuoſiſſimum. cujus templum atque ſacraria cuncta, marmorum nobilium omnis generis columnis, trabibus atque cælatura præclara renitent. Altaria reliquiis Divûm raris atque donariis precioſis auguſta reſplendent ſtatuis, ſignis, tabulisque pictis artificio ad miraculum excellentibus. Sedilia & ſubſellia ſacrificum in lateribus templi diſpoſita, ex ſegmentis & ſcandulis variorum lignorum ſtudioſè commiſſa, picturam quandam elegantiſſimā repræſentant: uti caſtella, turres, arbores, animalia, campi, montes, ac regionum plagæ, nec non herbarū, ac florum minutiæ ſuis coloribus vix penicillo poſſent à perito pictore diligentius exprimi. Hæc Caroli atq; hoſpitum advenarum oculos animosque mirificè delectarunt: ut & monaſterii ipſius ſumptuoſa & magnifica ædificia: Imprimis bibliotheca librorū & tabularū omnis generis plena: noſomychus, ꝙ infirmariū; & cœnaculū commune, ꝙ refectorium nunc appellant.

Cœnobium S. Michaelis in ſilva.

Sedilium elegantia.

 Item

Item conclavia & cætera omnia ad unguem facta, ſuisque ſupellectilibus apparata: ut prætercam hypetras, hortos, & pomaria excultiſſima: nec non fontes & piſcinas Apennini rivulis lympidiſſimis exundantes, & piscium ſaxatilium copia ſcatentes. Hæc omnia viſu pulcherrima. Sed imprimis juvabat ex eo monaſterio veluti è ſpecula contemplari non ſolum urbis ſitum, fora, templa, vias, turres, ac ædificia cætera magna; verum etiam Galliæ Ciſalpinæ ſubjacentem amœniſſimam planiciem ſummè laudatam à Polybio hiſtoriarum libro ſecundo, extentam Δ literæ Græcæ forma, quemadmodum eam Polybius triangularem depingit. Oſtendebat etenim ſeſe à ſiniſtris Apenninus, occidentē ac Sardoum mare verſus excurrens. Hinc Alpiū juga nivoſa nubium ſpecie a cælo depēdentia proſpectabantur, à fronte in ſeptentrionē ac orientem: à dextris autem ad meridiem, nebulis obductum Adriaticum pelagus a longè videbatur Alpes & Apenninum attingere, ubi Italiæ latitudinem à tergo hic obliquè tranſcurrit Senogalliam & Anconam usq;. Hiſce tribus limitibus decem milium (ut Polybius aſſerit) ſtadiorum concluſi Galliæ Ciſalpinæ campi regis fluviorū Eridani amniumq; plurium ramis, atq; mæandris interſecti & irrigati, mirificum ex alto præbuêre ſpectaculum Carulo principi & ejus comitibus, præſertim urbis præfecto monſtrante Ferrariam, Mantuam, Imolam, Mirandulam, aliasque circumjacentes urbes celebres multas; quibus ſubjecti campi, tanquam roſis aut floribus pulchris ſparſim diſtinguuntur, & ornantur. Vix ſaturari aſpectu, atque divelli ex eo loco ante noctem poterant. Eo veſpere poſtremam in Palatio cœnam præfectus urbis honorificentiſſimè inſtruxerat, adhibitisque præcipuæ nobilitatis urbanæ convivis muſico variorum inſtrumentorum acroamate, nec non omni humanitatis genere ſuos hoſpites exhilaravit, comiterque tractavit. A cœna introductus in triclinium elegās puerulus, vix octennalis, & comptè veſtitus, qui peritiſſimè teſtudinem pulſans, ſuaviſſimo chordarum concentu Principem attonitum, atque omnem cœtum hora integra ferè detinuit. Mane ſequenti cùm ab urbis præfecto Carulus diſcedendi licentiam accepiſſet, poſt Miſſæ ſacrificium in Palatio peractum, ab eodem ad ſecundum lapidem, honoris cauſſa, ſatellitio & equitatu præſidiario comitante, fuit eductus. Inde ce-

Proſpectus in Galliam Ciſalpinam ex eo loco pulcherrimus, atq; eius deſcriptio.

de celeribus equis Ferrariam feſtinās, prandiolum media via velut in procinctu ſumpſit, conſcenſisq; rurſum equis dum expedite proſequitur iter; magna cum congratulatione ad quartum à Ferraria miliare fuit illi occurſum à legatis ſui affinis Alphonſi Ducis Ferrariæ: qui advenienti principi, comitatuiq; ipſius recentes & habitiores equos adduxere: quo ſtrigoſis relictis, citius commodiusq; veherentur. Ipſe Dux Alphonſus non admodum diu poſtea ad ſecundum quaſi ab urbe lapidem cum magno equitatu & nobilium turma venit obviam; acceptum à dextris Carulum principem deduxit. Sub noctem intrantibus urbem, è muris, portis, & caſtello fit honoris cauſſa more bellico magnus applauſus tubarum, & tonitrua ingentia cum ingenti fragore tuborum ſive tormentorum æneorum; uti Ferraria novo terræmotu conquaſſari rurſum videretur. Dux Alphonſus, me hercle, nil prætermiſit quod ad ornandum tractandumque chariſſimum affinem excogitari potuit. Excepit ipſum omnemq; comitatum in Palatio ſuo, regiisque prorſus epulis & impenſis triduo toto perampliſſime habuit. Famulitium & equos ejus qui biduo ante ipſum advenerant, apud præcipuos urbis ſtabularios diverſari lautè, & omnia abunde his ſubminiſtrari juſſit. Carulum principem ejusq; cohortem omni humanitate complexus, ſua ſuorumque ſuaviſſima converſatione, exercitiisque jucundis quibuscunque continuè recreare & oblectare ſtuduit. Mane autem perornato & admodum ſplendido nobilium equitatu ſtipatum Carulum eduxit per urbem, & imprimis rei divinæ vacandæ cauſſa, ad aliquod celebre, necnon operibus ac ornamentis conſpicuum templum. Et primo quidem die ad Carthuſianorum cœnobium in ſeptis. quod quidem ſumptuoſiſſimum ædificium ante annos centum ſtruxerat & dotaverat Borſius Nicolai F. Ateſtinus Marchio, & Ferrariæ regulus, ubi & ſepulturam ſibi inſtituit. Sequenti die, qui Dominicus erat, ſolemni interfuère ſacro, in majore ad forum templo; quod muſico concentu peragebatur, in magna populi frequentia, cùm Caruli principis videndi cauſſa eò tota ferè civitas confluxiſſet. Poſt ſacrum oſtendebantur ædium ſacrarum ornamenta, atque equis circumvecti per urbis præcipuas plateas, egregia quæque ædificia, principum civiumq; nobilium pulcherrima quæ-

Alphonſus Ferrariæ Dux.

Eius hoſpitalis erga Carulum humanitas.

quæ palatia perluſtrabant. Atque eadem opera viſitarunt officii cauſſa Leonoram Alphonſi Ducis ſororem, & Alphonſum ejus fratrem, qui ob imbecillam veletudinem domi ſe tum continebat ab aulico conſortio ſecretus. Reſplendet Ferraria Padi ad ripam ab Oriente & meridie poſita, pulchris & egregiis ædificiis, peramplis & apertis plateis: quarum præcipuas Leonellus Marchio primùm coctis lateribus ſtravit. Magna pollet nunc temporis nobilium familiarum opulentia, atque civium locupletum frequentia; nec non celebris eſt gymnaſio litterario publico diſciplinarum omnium, à Friderico II. Imperatore Bononienſium in contumeliam inſtituto. Quamvis igitur non fumoſis aut carioſis Trojanorum, Græcorum, aut Romanorum imaginibus ſuperbiat (nondum enim mille ſunt anni, quòd primum cingi muro cœperit, Imperatoris Maurici auſpiciis ab ejus exarcho Smaragdo, uti Blondus & Volaterranus afferunt) tanta tamen in huncusque diem incrementa, principum ſuorum cura ſumpſit, tantiſque ornamentis expolita eſt, ut inter principes Italiæ civitatis merito non poſtremum locum obtineat. Crevit enim mirificè ſub inclyta gente Marchionum Ateſtinorum, maximè Nicolao tertio, & Hercule primo, tam opibus, quàm publicis ædificiis, adeò ut de hujus urbis laudibus non ficte, non inepte poeta egregius Julius Cæſar cecinerit:

Ferraria deſcriptio.

Inclyta quæ patulo fruitur Ferraria cælo,
Reginas rerum lumine diſtat aquas:
Aurea nobilitas. ſtudiorum nobilis ætas
Ingenia, audaci pectore prompta manus.
Magnanimiq; duces, genus alto à ſanguine Divum.

Sed hæc de Ferraria ſatis, quando de hac alii multò plura facundè & curioſè ſcripſerint. Itaque huic pulcherrimæ urbi viſundæ ſingulis diebus antemeridianas horas aliquot principes impenderunt. Pomeridianum verò tempus uti variis oblectamentis tranſigeretur, Dux Alphonſus ſategit. Monſtrata Carulo & hoſpitibus Palatii inſignia atque regalia ornamenta: item novi caſtelli ſtructuræ magnificæ & ſumptuoſæ: bibliothecæ novæ præparamenta eximia: magna videlicet veterum manuſcriptorum librorum copia,

Palatium & bibliotheca Palatina.

copia,atque rariſſimæ antiquitatum reliquiæ, nimirum ſtatuæ marmoreæ artificii ſingularis,ſigna tabulæ,ſigilla ærea, ac marmorea; item nummorum antiquiſſimorum & elegantiſſimorum ex auro, argento,& ære omnis generis:item gemmarum cælatarum capſulæ plurimæ, quæ toto quatriduo exactè perluſtrari non poſſent. Multa ex his collegerat ad ornatum bibliothecæ Pyrrhus Ligorius, architectus ingenioſiſſimus,& antiquitatum ſtudioſiſſimus,peritiſſimusque vir. Multa bibliothecæ præfectus Auguſtinus Moltus, quem cognoſcere propter ſingularem doctrinam humanitatemque ſummam, Coronæ Pighio imprimis gratum fuit. Gaviſus etiam vehementer eſt, quòd repperiſſet ibidem bona fortuna valentem ac ſanum Pyrrhum Ligorium, quem ante multos annos Romæ familiariter noverat. Ab his permiſſum quidvis enotare & exſcribere,quod principi, atque ipſius ſtudiis congruum videretur. Oſtendebatur illi inſtrumentum Langebardicis literis peregrinis exaratum, ex antiquiſſimo volumine papyraceo deſcriptum, venditionis fundi cujuſdam cum deſignatis manſoribus (ut inſtrumenti ipſius verbis utar) eorumque peculio; finibus, terminis, limitibusque ſuis omnibus; & cum omni generaliter jure, inſtructu, inſtrumentoque ſuo Macinius emptoribus per æs & libram factæ cum ſubſcriptionibus teſtium. Ex quo juris antiqui formulæ, & vetuſtæ Latinitatis phraſes haud contemnendæ animadverti poterant. Temporis & otii anguſtia Pighio haud permiſit tam multa quàm deſiderabat, exſcribere. E gemmarum atque nummorum argumentis quædam ſingularia enotare, & epigrammata pauca è marmoreis æneiſque tabellis excerpere illi contigit. Quorum nonnulla ab eodem mihi communicata, ſtudioſorum antiquitatis in gratiam, hic adjicere non pigebit.In ænea tabella ab ara,&ſigno Jovis detracta votum.

Inſtrumentum vetuſtiſſimum venditionis Latinum, ſed characteribus Langebardicis deſcriptum.

Votum pro ſalute Alexandri Severi Aug.

PRO. SALVTE
IMP. CÆSARIS
M. AVRELI. SEVE
RI. ALEXANGRI
PII. FELICIS. AVG.
IOVI. OPTIMO. MAXIMO.

Hic Alexander poſt Caracallam & Halagabalum peſtiferos tyrannos auctoritate ſenatus Imperator Cælius adoleſcens appellatus eſt, ad remedium (ut Lampridius ait) humani generis. Qui cunctis hominibus ob virtutes amabilis fuit, ab aliis pius, ab omnibus certè ſanctus, & utilis reipublicæ judicatus. Cujus Imperium tredecim annorum ſenatui bonisque civibus ἀγαπητὸς fuit. Itaque non mirum quod vota pro ejus ſalute plurima ſuſcepta atque ſoluta ſint.

Cur Severus appellatus. Severus tamen à militibus eſt nuncupatus, ob auſteritatem diſciplinæ inſuetam ejus ſæculi moribus: quod priorum principum ſocordia & luxu vigor & virtus militiæ veteris prorſus concidiſſent. quod in cauſſa, uti tandem pravorum conjuratione fuerit occiſus. In alia tabula marmorea grandi, togatus ſenex ſacrificat' ad aram tripedem cum patera, ſtans ante ſimulachrum Spei; quam ut deam Romani coluere ſacrificiis & templis, tam publicè quam

Spes dea viventium comes fida. privatim quisque domi: credentes eam cum Genio bono ſingulis in lucem editis hominibus adeſſe præſto, nec ab iisdem ante extremum vitæ diem diſcedere. Non malè igitur

Spes Genialis cur dicta Genialem Spem vocarunt, cum Genii individuam comitem opinentur. Quapropter non ſine cauſa deam hanc ſenes etiam imprimis colebant quia caducam & fragilem vitam ſpes ſedulò ſuſtentat & fulcit. Hanc idcirco pulcherrimè Pindarus poëta γηροτρόφον id eſt, ſenectutis nutricem optimam appellavit, ut Plato de republica, & Juſtinus martyr

Spei ſimulachrum. ac philoſophus teſtantur. Simulachrum deæ, ut in numiſmatibus Imperatornm antiquis reperitur; ſic in eodem marmore ſculptum eſt virginis ſtolatæ forma; quæ ſiniſtræ manus ſuſpenſæ digitorum duorum extremis articulis ſtolæ ſuæ laciniam progrediendo librat, & nonnihil attollit, dextra elata floris calyculum, tanquam fructus naſcituri ſpē quandam oſtendit. Quo geſtu declarare videtur, ex parvis quibusque initiis ſpem naſci: ſed meticuloſè, & dubiè ſemper promoveri. Additur in tabula hæc obſcura Epigraphe.

GEN. GENIALIS. SPEI. HELPIDIS.

Quam alibi ex inſtituto commodius explicabimus, ut & ſequentis inſcriptionis argumenta, quam ex baſi ſimulachri Bacchici Pighius exſcripſerat.

LIBERO.

LIBERO. AVG. SIGNVM
SILENI. ET. SATYRI
M. VLPIVS. ONESIPHORVS. ET
APPVLEIA. D. D. MARCELLA.

Erat & juvenis laurea coronati ſignum æneum pulcherrimum & vetuſtiſſimum: in cujus collo torques, in ſiniſtro ſuperiore brachio armillæ bullis dependentibus plenæ, rotundis alternatim, & humani cordis ſpecie factis: diceres Apollinis bullati ſignum eſſe, qui & a βουληφόρου, vel βουλαῖος appellatus eſt propter oracula: & à βουλὴ bullam dictam Feſtus auctor eſt; quæ à collo in pectore prætextatorum dependebat nobilium, aurea & humani cordis figura, teſte Macrobio, ut ita demum ſe homines cogitarent, ſi corde præſtarent, & conſilio uterentur. In fœmore quidem ſigni ſiniſtro antiquiſſimis characteribus inſculpta eſt inſcriptio Etruſca; quæ à paucis legi, à nemine ferè intelligi poteſt. Erant epitaphia plurima, & quædam cum teſtamentis, ac donationibus ſepultorum, ſed alterius (ut diximus) ſunt inſtituti, hæc omnia latius recognoſcere. Quare ad hiſtoriam, & ad principes noſtros revertamur. In ſphæriſterio nonnunquam temporis aliquid pomeridiani indultum exercitiis corporis, vel pilæ luſu, vel equorum agitatione in hippodromo. Ante noctem redeuntes in Palatium, invenêre ſemper paratum in aula ſecretiore, illuſtrium ac nobilium matronarum & virginum chorum, aurea & holoſerica veſte, monilibus, gemmis, precioſoque muliebri mundo reſplendentem, non minus quàm pulchritudine formarum. Quem eò convenire ſtatis illis horis Caruli principis, ac hoſpitum ſuorum cauſſa juſſerat Dux Alphonſus. In hoc cœtu juventus illa nobilis tum converſari perhumaniter, & decorè choreas & tripudia pedibus ad choro cythariſtarum modulos plaudere, donec cœnæ tempus appeteret. Tum illæ, accepta a principibus diſcedendi licentia, carpentis domum revertebantur; hi verò deinde ad menſam properant. Cœna non minus læta & hilaris ſemper fuit, quàm magnificentia & ſumptu regali ſplendida: interpoſitis nonnunquam feſtivis & jucundis ſermonibus, nonnunquam excellentibus muſicis omnium inſtrumentorum concentibus & acroamatibus. In hunc ferè modum deliciis & oblectamentis Carulum

Apollo bullatus ſive βουληφόρος.

Chorea & tripudia.

Carulum Ferrariæ pluribus diebus detinere conatur humaniſſimus ille princeps. Verùm non paſſa eſt temporis auguſtia diuturniores moras. Cauſſas igitur teſtimoniis a Carulo intelligens juſtas & urgentes eſſe: morandum cum ultra non ratus, uti in ſequentem diem naves & commeatus apparatentur, imperavit; quo faciliore itinere pado ſecundo deveheretur Ravennam uſque. Delegit ex aulica familia œconomum, diſpenſatorem ac miniſtros, qui principem & comitatum deducerent, & quam lautiſſimè poſſent, tractarent. Equos conſultius viſum fuit, terreſtri itinere Ravennam præmittere; adiecitque numero, velut mnemoſynon ſui, pulchritudine ac generoſitate perquam inſignem, & magni pretii è ſtabulo ſuo; phaleris ac ornamentis omnibus opulentiſſimè inſtructum, quem ut gratum haberet, à Carulo petiit. Is egit exquiſitis verbis affini, quàm maximas potuit, gratias, pro illa ſua ſingulari liberalitate & humanitate, qua eum excipere & tractare voluit: beneficiique illius quacunque gratitudine compenſandi memoriam apud ſe, parentesque ſuos ſemper manſuram eſſe reſpondit.

Ravennam proficiſcitur Carulus.

Nono Kalendas Decembris cùm in Palatio mane ſacris interfuiſſent principes, quadrigis ſimul vehuntur extra portas ad Padi ripam; ubi amantiſſime Carulo ejusque comitatui Dux Alphonſus proſpera omnia precatus, porrecta manu valedixit. Illi thalamego Ducis inaurata fluviatili, pictisque phaſelis auro holoſericoque panno tectis ſuſcepti, proficiſcuntur die eodem amne ſecundo per XXV. milliaria. Prandent autem in navibus hilariter atque opipare; hoſpitibusque peregrinis ſumma cum delectatione gratum fuit cernere per tranſennam, ab utraque Padi ripa, villarum opulentiſſimarum frequentia & ſplendida ædificia, item Ferrarienſium regulorum ſumptuoſiſſima quædam prætoria ſive palatia, ut pote Coſandalum ac Boccaleonem. Nocturnum hoſpitium, epulasque ſumptuosè juſſu Ducis præparatas

Argenta caſtellum.

Argenta caſtellum dedit, & mane ſequenti ante lucem, cùm, rei divinæ vacaſſent, navibus rurſum conſcenſis, pergunt ejusdem amnis ductu per viginti milia paſſuum ad

Foſſa Meſſanitia.

foſſam Ravennatem: quæ olim Meſſanitia, Plinio teſte, dicta fuit, anguſto nunc alveo ſcaphis duntaxat navigabilis.

Cymaclin' lacus.

Prandio in navibus jucundè ſumpto, cùm eò perveniſſent à meridie; actuarias invenére plures è Cymaclino lacu Ferrarienſis

rarienſis Ducis mandato ſubductas. Tum gratiis ingentibus actis, Carulus œconomum & comites qui deduxerant & tractarant, dimiſit,utique affini chariſſimo ſalutem atque cuncta proſpera ſuo nomine præcaretur,rogavit. Ipſe cum cohorte & impedimentis omnibus ſuſceptus naviculis, labore remigum pervenit eo veſpere Ravennam. Cùm jam intraſſent hoſpitium, gubernator ejus urbis generoſa vina, & bellaria ad eum miſit, ſollicitisque verbis excuſavit imbecillitatem corporis, malamque valetudinem ſuam;quòd his obſtaculis impeditus, & lectulo affixus, debitis officiis principis adventui occurrere, ipſumque legitimis honoribus proſequi non potuerit. Mandet nihilominus quidvis in urbe,pro arbitrio,ſignificetque quibusnam miniſteriis ejus deſiderio ſatisfieri poſſit: ſe curaturum ut omnia abundè præſtentur. Ad hæc Carulus, nil quippiam peccatum eſſe, voluntatem ac animum gubernatoris quibusvis muneribus, aut officiis æquiparari a ſe debere: ideòque precari ne ſemet incommodet ejus propter adventum. Urbis ſolummodo perluſtrandæ cauſſa eò ſe veniſſe, atque ſequenti die ulterius proficiſci velle. Eodem veſpere perluſtrarunt urbis mediam partem, circa forum D. Mariæ in porticu peramplum cœnobium, & Dantis Aldigerii Etruſci poetæ nobilis ſepulchrum marmoreum, excitatum magnificentiſſime a Bernardo Bembo Veneto Ravennatium quōdam prætore. Eſt quidem antiquitate magis quàm ædificiorum pulchritudine modò celebris Ravenna, à Theſſalis, uti Strabo memoriæ prodidit,primùm condita;ſed poſtea ab Umbris atque Sabinis poſſeſſa, cùm Tuſcorum injuriis vexati Græci,ultrò his coloniam inhabitandam ceſſiſſent in Græciam redeuntes. Umbros poſtea Galli Boji, Bojos demum Romani expulerunt. In quorum ditione ac fœdere ad finem uſque, Imperio ſtante, permanſit, donec ab Odovacre,& Herculis illæ provinciæ ſubigerentur. Quem debellatum Theodericus Oſtrogothorum rex cepit, atque Ravennam ſibi ſedem regni conſtituit. Tenueruntque deinceps illam Oſtrogothi ultra annos LXX. donec à Narſete Juſtiniani Imperatoris præfecto Italia pellerentur. Poſt Narſetem tenuernut nrbem Exarchi Imperatorum Byzantinorum per annos amplius CLXX. Quibus aſſidua cum Langebardis a Narſete in Italiam adverſus Romanum

Ravenna deſcriptio.

Imp.

Imp. accitis bella fuerunt. Quorum potentia tandem intercidit exarchatus, cum Aiſtulphus rex Ravennam bello cepiſſet. Verum is poſtea Francorum viribus ac Pupini regis ductu victus, urbe eadem, atque toto exarchatu Romano Pontifici, Eccleſiæque Apoſtolicæ cedere coactus fuit. Cujus ſucceſſor Deſiderius, poſt diſceſſum Pupini ex Italia, pactorum fide ſpreta, cum exarchatum rurſus occupaſſet; Caroli Magni atque Francorum armis is etiam victus & captus, Italiæ regnum ſimul cum Ravenna & exarchatu, Langebardis ubique pulſis, amiſit. Sic itaque hæc urbs fortunæ temporumque varietates, atque plures bellorum clades ab initio perpeſſa fuit. Nec non patrum memoria à Gallis crudeliſſimè, ſacris ædibus expilatis, direpta non ſolum; verumetiam inteſtinis factionum calamitatibus adflicta jacuit. Eam vero Cornelius Strabo tradit ætate ſua in mediis paludibus poſitam, ædificiisque ligneis conſtructam totam fuiſſe; aquis ubique ſubtus intercurrentibus, ideoque pontibus ac lembis peragrari ſolere. Maris etiam auctibus cum inundaretur, hinc fluctuum, inde amnium concurſu; nonnunquam cives ac inquilinos in ædium altiora tabulata compelli, inferiora vero cœni, lutique ſordibus elui aquarum aſpergine. Atque ideo fieri perhibet, ut huic urbi, non ſecus ac Alexandriæ in Ægypto, ſumma in paluſtribus locis cæli fuerit ſalubritas. Nunc paludibus exiccatis, circumquaque patentes atque fructiferos habet campos, ſegetibus imprimis felices, hortis cultos, atque paſcuis abundantes optimis, Divum Auguſtum cum ampliſſimo portu, & altiſſima pharo Ravennam nobilitaſſe, Suetonius, Dio, Appianus Alexandrius & alii hiſtorici memoriæ prodiderunt; ubi & claſſem ad tutelam ſuperi vel Adriatici maris conſtituit: adjecitque in ſuperiore portus ac faucium cornu è regione Ravennæ caſtra hiberna claſſiariorum: quæ in oppidi formam ædificata, mœnibusq; munita, Claſſis Ravennas poſteriore ſæculo nuncupari cœpit. In medio portus vertice, verſus mediterranea, Cæſaream aliud oppidulum fuiſſe volunt, à Longino Exarcho deinde foſſa valloq; ſeptum, uti Blondus auctor eſt. Itaq; continuis ferè trium oppidorum ædificiis ſemicirculari forma portus Ravennas olim locupletiſſimè coronabatur. Nunc verò vix ulla viſuntur portus aut ædificiorum veterum veſtigia, præter quas-

Ravenna qualis olim ſub Romanis.

Portus & pharus Ravennas Divi Auguſti.

Claſſis Ravennas.

Cæſarea.

quasdam ædes ſacras, religioſorumq; cœnobia: ſed omnis illa plaga maris atque ſtagnorum inundationibus cœno & arenis oppleta eſt. Ravennam portis ac muris novis muniiſſe Claudium Imperatorem, teſtatur titulus portæ marmoreæ, quam Speciosam, vel Auream, nunc vulgus ob architecturæ vel artificii pulchritudinem appellat, ab antiquo inſculptus, qui talis eſt:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMAICVS PONT. MAX. TR. POT. COS. II. DES. III. IMP. III. P. P. DEDIT.

Eandem denique adampliatam, murisque reſtauratam à Placidia Galla, Arcadii & Honorii. Impp. ſorore, ejusdemque filiis Valentiniano & Tiberio, Blondus aſſerit. Mox eam ſibi in regiam occupans Theodericus Oſtrogothorum rex, exornatam variis ædificiis, ſpoliisque provinciarum ditatam, ſucceſſoribus ſuis reliquit. Horum templa, palatia, & ædificia varia adhuc ibidem cernuntur. Carulus mane cum ſuis poſteaquam rei divinæ vacaſſet, circumivit urbem, & ductoris periti uſus opera perluſtravit ædes ſacras, & viſu digna quæque. Imprimis Archiepiſcoporum ſedem, templum urbis maximum ac ſumptuoſiſſimum, quatuor columnarum preciosiſſimi marmoris ordinibus ſuffultum: ſupra cujus altare ſummum viſebatur ante annos ſexaginta ſeptem quatuor innixum pulcherrimis colūnis marmoreis cælum argenteum triginta ſex milium aureorum cum limbis faſtigioq; umque ſigillis, atque parergis inauratis, & elegantiſſimis: quod ſacrilegæ Ludovici XII. Gallorum regis cohortes ſimul cum urbe, ſacris, profanisque rebus omnibus nefandiſſimè, ut dixi, diripuerunt: cujus noxæ non diu poſt pœnas atroces juſta numinis vindicta dederé, prœlio vel ad internecionem cæſi, vel in Padi Ticinique gurgites detruſi ac ſuffocati. Oſtenduntur Carulo ſacræ Divorum reliquiæ, veſtes & donaria precioſa. Item in ſacelli majoris hemiſpherica teſtudine, opere muſejario Græcanico effigiati primi illi duodecim ſancti Antiſtites, qui columbæ candidæ ſupra caput apparentis indicio, Ravennates Archiepiſcopi ſunt electi. Ducuntur hinc ad aureum cælum Thdoderici regis Oſtrogothorum, ab eo quōdam ſplendidiſſimè ædificatum: quod D. Martino prius, nunc

Placidia Galla.

Cælum argenteum.

Cælū aureum Theodorici regis.

nunc D. Apollinari ſacratum eſt fanum, & grandium columnarum ſolidarum rari & exotici marmoris, quas Byzantio rex adferri curaverat, binis ordinibus, variisq; aliis marmoreis nobiliſſimis ditiſſime exornatur, quæ Roma, & ex aliis Italiæ locis tranſtulerat. Perluſtrant & alias ædes ſacras: Divi Vitalis rotundam, cujus ſumma teſtudo & tholus aræ majoris columnis item marmoreis nobiliſſime ſuſtinetur. Quin tota fuit olim cum pavimento, ac parietibus tabulis marmoreis, operaque teſſelleto cum emblematis circumquaque veſtita, atque incruſtata, veluti ex reliquis operum quæ adhuc ſuperſunt, colligitur. Tranſeunt inde in vicinum Divorum Gervaſii atque Prothaſii fanum, opulentiſſime a Placidia Galla conſtructum, & marmoribus nobiliſſimis excultum, In quo etiam Gallæ, duorumque ejus filiorum ſepulchra marmorea pulcherrimè exſculpta vi[illegible]untur. Item D. Jo[illegible]nnis Evangeliſtæ templum perluſtrant ejusdem Placidiæ Honorii Arcadiique Imperatorum ſororis ſtructura: In cujus teſtudine Imperatorum imagines opere muſ[illegible]ario teſſellato effigiatæ ſunt qui de proſapia conditricis fuere. Legitur elogium vetuſtum, memoriam continens, quo tempore conditum ſit templum; & quomodo ab ipſo Divo Evangeliſta Joanne mirabiliter apparente conſecratum fuerit. Hæc atque ſimilia plura templa, cùm obiter pro temporis anguſtia, perluſtrarent, ingentis Palatii ruinas non prætereiere, quod Theoderici Ostrogothorum regis fuiſſe volunt. Reverſi tandem meridie in hoſpitium, prandium apparatum invenientes, cibo, quieteq; nonnihil corpora reficere, ac deinde ad iter omnia expedire. Interea Corona Pighius antiquitatum monumenta per urbem ſcrutari, Herculis Horarii vel (ſi mavis) Aſtrologi ſtatuam marmoream non prius viſam, in cratere fontis non procul ab hoſpitio poſitam deſcripſit, & deliniavit; ſelectamque epigrammatum, epitaphiorum ac inſcriptionum antiquarum, quæ paſſim inveniuntur, ſilvam collegit; ſui principis poſtmodum, atque propriis etiam ſtud[illegible]s profuturam; laboremque & tædium multiplici ac varia philologiæ veteris doctrina ſubinde lævaturam. Laudavit mihi imprimis ſtatuam illam Herculis, ut pulcherrimam: qui poſita clava velut Atlas innixus genu ſiniſtro, è terra ſemet erigens, ambobus lacertis, atque

Herculis Aſtrologi ſive Horarii ſtatua.

cervice

cervice geſtat horologium ſolare ſemirotundum, & convexum: in cujus concavitate per gnomonis, ſeu umbilici ſolis umbram horæ diurnæ lineis diſtinctis demonſtrabantur. Nec diſſimilem vidiſſe me memini Herculis ſtatuam Romæ in vinea Stephani Bubalii repertam; qui non horographium ſciotericon, ſive vas horoſcopum cervice, ſed cæli ſphærā ingentem Zodiaci, atque fixarum ſtellarum imaginibus pulcherrimè ſculptis exornatam geſtabat. Atqui Diodorus Siculus auctor eſt, Hyperiona Solis & Lunæ, Aſtrorumque motus obſervaſſe primùm, atque diem in horas ex umbræ ſolis dimenſione diviſiſſe: ideoque Solis ac Lunę parentem ipſum apud Atlantides creditum fuiſſe. Ægyptiorum quidem, Samothracum, aliorumque populorum vetuſta religio fuit, uti crederetur Hercules Solis vis, poteſtas & varia virtus in inferiora mundi corpora: Hyperion, cæli aut ætheris. Quid enim aliud Hyperion, quam ſuperior mundi plenitudo, perpetuusque motus? Quid Hercules, quàm aëris ac terræ gloria? ſi Græcorum nominum etymologiam, velut Macrobius & alii veteres, interpretemur. Magna porrò inferioris mundi gloria & pulchritudo, Solis illuminatio: qui annuo circuitu per Zodiaci ſigna XII. totidem, ut de Hercule fingitur, obire certamina videtur, atque caloris ſui radiis vitalibus generationem ac vitam corporibus infundere, corruptiones ac peſtes diſpellere putabatur. Hæc quidem meteora miris veterum philoſophorum ac poëtarum fabulis involuta penitius perſcrutari, alterius eſt loci & noſtri inſtituti hic non eſt. In præſentiarum declaraſſe ſatis erit, quàm non ineptè (cùm Hercules Solis in inferiora vis & effectus intelligatur eſſe) poetarum, pictorum, ſculptorumque ingenia & artes eum nobis repræſentent ſtelliferum, & horarium, id eſt, cælum geſtantem, aſtra temperantem, atque diei ſtationes æquas partientem, ſplendoreque ſolis indice docentem temporis articulos. Unde & Aſtrologum Herculem appellarut veteres, variisque fabulis datus eſt locus: Quod Solis obſcurationem præviderit & prædixerit; cum ſe flammis eſſet injecturus, ut Sex. Pompejus Feſtus auctor eſt: Quod poculo ingenti aureo à Sole donatus fuerit, quo tanquam navigio Oceanum tranſmiſit, Geryonis boves abacturus; uti Pherecydes, & Panyaſis Græci ſcriptores egregii, poſteris tradidere:

Hercules cælifer.

Quid Hercules.

Quid Hyperion.

Hercules aureo poculo ingenti donatus.

dère: Quod cælum humeris ſuſtentandum aliquandiu ſuſceperit ab Atlante Libyco, vel, ut alii volunt, Ægyptio, ut ejus auxilio aureis potiretur malis. Prætereo Heſperidum hortos, draconem pervigilem, Atlantides nymphas, & Argonavem ejusdem fere cum ſolis poculo argumenti, aliaque plura, quæ ad cæleſtium terreſtriumque rerum obſervationem, agriculturę, maritimæque navigationis inventionem, & experimenta prima reſpiciunt; ingenioſeque demonſtrant, Herculeum, & heroicum, id eſt, recti cupidum, fortem, atque conſtantem animum cæleſtia terreſtriaque omnia, ſuperis faventibus, felici indagine pertentaſſe, nec non artes, & cuncta vitæ humanæ neceſſaria commoda reperiſſe, atque in uſum produxiſſe. Nam eximia quæque inventa, publicaque beneficia magna heroicæ virtutis, atque divini prorſus ſunt ſpiritus opera: cùm horum ſint ubique comites & aſſeclæ perennis honos, atque fama immortalis. Sed hæc latiùs differere, alterius, ut diximus, loci atque inſtituti eſt. Nos obiter hæc tantùm ſtatuæ Herculeæ iſtius occaſione voluimus attingere, uti cunctis manifeſtum fiat; quàm pulchrè & jucundè principum adoleſcentum ſtudia promoveri hiſtoriæ veteris atque rerum antiquarum explicatione poſſunt; eorumque animi ad virtutis amorem, ad ſublimes animos, generoſaque ſtudia inflammari. Ceterùm ad hiſtoriæ contextum nunc revertamur oportet. Carulus princeps à prandio per ſuperi maris littora proficiſcitur ſuis equis ad portem Ceſenaticum. Viſa tamen prius ædes rotunda D. Virginis Mariæ, quæ ante Ravennam eſt antiquiſſima & pulcherrima. Ædificium eſt forma rotundum ac eximium, opere reticulato, è ſpiſſo quadrati ſaxi muro, cujus interior circulus amplitudine per diametrum XXV. pedum eſt. Pavimentum ex varii coloris lapillis ingenioſè teſſellatum bellis renitet emblematis. Tectum totum ex uno ſolido ſaxo granoſo, ſed præduro forma hemiſphericâ concavo; in cujus umbilico medio foramen rotundum diem ac ſolis radios immittit. Miraculum apparet & hæſitant cuncti ſpectatores, divinare nequeuntes, quanam induſtria, quibúsve inſtrumentis tanta ſaxi moles in ædificii illius culmen evehi potuerit. Cujus amplitudo rotunda per diametrum XXXV. plus minus pedum eſſe conjicitur; conſiderato nimirum exteriore ædis circulo, atque

Herculeus animus in victus.

que murorum, quos tegit illa moles: & craſſitudine menſa cum cymatio, coronicibus, zophoris, atque epiſtyliis columnarum, quæ forinſecus ædem exornant. In faſtigio tecti ſupra foramen in columellis ſteterat olim Theoderici Oſtrogothorū regis ſomatotheca nobilis, ex lapide Numidico porphyreo leucoſticto ſolida; longa pedes octonos, alta quaternos, cum operculo ex ære Corinthio inaurato, ſignis, parergis, & emblematibus elaborato quàm opulentiſſimè. Quod monumentum, uti plures ſcribunt, Amalaſiunta Oſtrogothorum regina patri poſuerat: ſed bello Gallico Ludovici XII. barbari milites prædæ ſpe ſarcophagum illum tormentorum ictibus dejecêre, cujus adhuc reliquiæ quædam viſuntur ibidem. Carulus relicta à dextris Celena, montibusq; Apennini ſulphuratis, veſperi ad portum pervenit, ubi legatum Ducis Urbinatiū repperit cum literis ad ipſum amantiſſimè ſcriptis, atque cum mandatis, ut principem cum omni comitatu ſuo exciperet, tractaret, atque deduceret; ſatageretque, liqueret uti cunctis, ejus adventum ſibi pergratum eſſe. Poſtridie prandio ſumpto, pergunt ad Rubiconem, perduellione C. Julii Cæſaris famoſum. Narratur Carulo, ut ille fluviolus florente Imperio præcipuam urbis Romæ provinciam Italiam eo loci inter Apenninum & Hadriaticum mare diſterminarit à Gallia Ciſalpina provincia: utique C. Cæſar, ſpretis majorum legibus, quibus vetabatur omnis Imperator extra provinciæ ſuæ limites injuſſu Senatus populique Romani legiones ducere; per nefas bello petiturus patriam, exercitum eo traduxerit, & vanis oſtenti Panici ſuperſtitionibus militem ad civile bellum impulerit, moxque urbem Romam, atque Italiam infeſtis armis occuparit. Tandem Ariminum veſperi pervenêre, commodoque hoſpitio recepti, cura legati quàm perlautè tractantur. Sequentis diei major pars ubi viſundæ, antiquitatibusque perluſtrandis impenſa eſt, quarum haud contemnenda eſt ibidem copia; cùm antiquiſſima ſit civitas, quam Auguſtus Cæſar & Imperatores Romani plures publicis ædificiis ſumptuoſis ac ſplendidis exornarunt, quemadmodum reliquiæ adhuc demonſtrant. Coloniam quidem Romanorum factam tradunt Livius, Strabo, Vellejus, & Eutropius ſimul cum Benevento ante bellum Punicum primum, P. Sempronio Sopho, & Ap. Clau-

Theoderici regis Oſtrogothorum ſomatotheca.

Rubico flumen.

Ariminū.

dio cæci F. coſſ. anno poſt R. C. CDXXCV. Habitaque deinceps eſt ea Colonia velut propugnaculum adverſus Gallos in eo limite; quo etiam plerumque Romani duces, qui Galliam, aut ulteriorem aliquam provinciam ſortiti fuerant, diem conveniendi ad ſigna militibus poſt delectum dicere, legionesque inde in provinciam ducere ſolent, ut ex Liviana hiſtoria manifeſtum fit. Nominis etymon à leone, vel Hercule, aut Marte qui deducere volunt, Anniana ſomnia ſequuntur: mihi potior viſa ſententia, qua plures opinantur à flumine quo alluitur Arimino nomen traxiſſe, cujus Strabo & Plinius mentionem faciunt. Ab initio Picentium fuit, poſtea his devictis, & ab Ap. Claudio triumphatis cum ab Æſi ad Rubiconem protuliſſent Imperii fines, urbs Umbris attribui cœpit. Quæ in planitie ſita fœcundiſſima, ab ortu & occaſu frumentarios habet campos; à meridie hortorum, olivetorum, vinearumque plenos Apennini colles, à ſeptemtrione Hadriaticum mare. Quare rerum omnium ad uſum hominum abundans eſt. Ædificiis novis eſt pulchra, & commoda. Inter quæ palatia ſunt quædam ſumptuoſa majori ex parte à Malateſtis olim urbis principibus condita. Item fons in foro marmoreo cratere, ac parergis omnibus ornatiſſimus, atque ſiphunculis pluribus dulces ac limpidas evomens aquas. Hæc placuère Carulo, & ejus comitibus, quibus item monſtrarunt caſtrum, curiam, theatri lateritii antiqui reliquias ingentes verſus mare, pontem marmoreum ex quadratis ſaxis grandibus in Arimino flumine conſtructum ab Auguſto, qui Flaminiam viam Æmiliæ, urbemque ſuburbio jungit. In longum ducentos pedes arcubus quinis innititur, in latum pedes quindecim habet. Ab utroque latere ſpondis marmoreis opere Dorico pulcherrimè laboratis munitus eſt, in quarum una magnis literis inſculpti leguntur tituli Imp. Cæſ. Auguſti, in altera è regione Tiberii Cæſaris; ex quibus colligimus anno poſt urbem conditam DCCLXXVIII. C. Calviſio Cn. Lentulo coſſ. opus hoc abſolutum fuiſſe, quòd Auguſti auctoritate Flaminiam ſumptuoſiſſimè munientis inchoatum ante fuerat. Monſtrantur & antiqui portus veſtigia, modicis quidem nunc navigiis aptus, & arenis oppletus: ſed quàm ſplendidus & amplus olim fuerit, oſtendunt Carulo Principi per ſtructuram magnificentiſſimi tem-

Annius Viterbienſis.

Arimini deſcriptio.

Pons Auguſti.

Portus Ariminenſis marmoreus.

mi tem-

mi templi D. Franciſci, quod ex marmoribus antiqui portus Ariminenſis Sigiſmondus Malateſta ejus urbis princeps quondam exſtruxerat. A meridie quidem cùm prandio ſumpto proficiſcerentur Piſaurum verſus, in tranſitu viderunt vetuſtiſſimum ac imprimis elegantem arcum marmoreum Auguſto Cæſari in via poſitum, in ejus ſeptimo conſulatu, cùm jam octavum deſignatus eſſet, quinque celeberrimis Italiæ viis, conſilio ſenatus, populique Romani ex voluntate munitis; quemadmodum Corona Pighius ex elogii fragmentis in arcu adhuc extantibus colligere videbatur. Atqui conſtat ex his poſtremam non fuiſſe Flaminiam, quam Auguſtus, teſte Suetonio, ſibi deſumpſit ab urbe muniendam Arimino tenus: cùm reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuiſſet. Ad hujus beneficii publici memoriam propagandam, plures etiam nummos antiquos cuſos reperimus, cum Auguſti effigie & titulo ab una parte; & ab altera cum arcu dithyræo, vel bifori, id eſt, duarum portarum in via ſuper pilas fornicata poſito, in cujus ſupremo faſtigio Victoria quadrigam triumphalem agitans expreſſa videtur: & cauſſa tanti honoris adſcripta his paucis verbis: QUOD. VIÆ. MUNITÆ. SINT. Cujus quidem arcus marmoribus prorſus omnibus ſpoliati reliquias magnas in eadem Flaminia via adhuc extantes Romam pergenti Carulo principi poſt aliquot dies oſtendit Pighius. Hinc relictâ à dextris Flaminia littus ſequuti ad XV. lapidem in Catolica vico pernoctarunt. Nec datum fuit videre ruinas, atque muros, turriumque ac aliorum ædificiorum faſtigia ſubmerſæ urbis, quam Concam ab amne vicino quondam appellatam fuiſſe perhibent. Etenim ventis ac procellis inquietum mare littoratum inundabat, atque ruinas obtegebat. Poſtridie manè cùm properarent Piſaurum, Dux urbinatium N. licet atratus & lugens ob patris ſui N. prudentiſſimi atque optimi Principis mortem, cum magno tamen nobilium comitatu Carulo extra urbem obviam venit, & exceptum humaniſſimè die illo detinuit omni genere comitatis. Ubi deſcenderant equis in palatio, confeſtim officii cauſſa perrexère ſimul ad gynæceum, ut Carulus non prius viſas affines Principes, Victoriam Farneſiam, Parmenſium Ducis Octavii ſororem viduam matrem hoſpitis ſui, & ejus conjugem Ducis Ferra-

Arcus Augusti marmoreus in via Flaminia.

Conca.

riæ ſororem N. ſalutaret. Sacris deinde peractis, ad horam usque prandii converſatione ſuavi in perluſtrando ſumptuoſo ac perornato palatio, atque hortis cultiſſimis operam impenderunt. Atque refecti poſtea ſplendidis epulis, à meridie circumvecti equis urbem ejusque arcem ad littus à Joanne Sfortia principe conditam; munitiones ac propugnacula à Franciſco Maria, & Guidebaldo conſtructa; necnon villam extra muros ſumptuoſiſſimam, item ædes ſacras, ac monaſteria, aliaque viſu digna Carulo principi oſtendunt. Eſt etenim Piſaurum ædificiis atque plateis perelegans, mercimoniis dives, emporiumque Italiæ celebre, ad cujus nundinas frequens mercatorum fit concurſus ex variis provinciis ſtatis anni temporibus. Portus tamen urbis illius, propter vada, & arenas, onuſta & majora navigia non admittit. ut ab agaſonibus ac mulionibus, qui merces invehunt, magis quàm à nautis urbs frequentetur. Colonia Romanorum ſimul cum Pollentia facta eſt anno poſt urbem conditam DLXIX. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino coſſ. quadriennio poſt Bononiam deductam, uti Livius & Vellejus Paterculus auctores ſunt. Eandem paulò ante bellum Actiacum, cùm eò M. Antonius III. vir colonos rurſus deduxiſſet, terræ hiatu abſorptam periiſſe, Plutarchus in Antonii vita memoriæ prodidit. Viſa civitate, principes in palatium reverſi cùm eſſent, oſtendit Dux Carulo patris ſui armamentarium, bellicorum inſtrumentorum, armorumque elegantiſſimorum copia & varietate inſtructiſſimum, quarum rerum contemplatione mirificè hic delectabatur. Eodem veſpere Carulus poſt cænam jucundè tranſactam hoſpiti principi pro omni humanitate quàm maximas agere gratias, & excuſare feſtinationis ſuæ neceſſitatem, flagitareque licentiam, qua prima luce ſequenti ulterius proficiſci poſſet. Cælum atque breviſſimos anni dies non ferre longas moras, grave & moleſtum iter reſtare; nec non Apennini juga, difficilesq; vias propediem occurſuras. Apud perhumanum principem cauſſæ & excuſationes legitimæ locum habuêre. non tamen jejunos mane dimittere hoſpites judicavit convenire. Cum ſacris igitur ſequenti diluculo interfuiſſent, prandium ac epulas in palatio repperêrunt apparatiſſimas: quibus refecti, priusquam equos conſcenderent, ad gynæceũ pergunt: cupiebat etenim

Piſauri deſcriptio.

Quando colonia Romanorũ facta.

Armamentarium Palatinum.

etenim Carulus ex officio matri atque conjugi Ducis, affinibus ſuis principibus, valedicere, ſuoque & parentum nomine quævis conſanguinitatis & amicitiæ obſequia peramanter præſentare. Quod cùm civiliter admodum feciſſet, comitante Duce cum magna nobilium hominum ſequela, ad primum usque lapidem eſt eductus. Ubi valedictis omnibus, ipſe cum ſuis rectà per Fanum Fortunæ, atque inde per littus Senogalliam eo veſpere proficiſcitur. Fanum quidem à celebri quondam Fortunæ templo nominatum oppidum non ignobile eſt in via Flaminia poſitum; in agro bono fertilique, oleo perſuavi, frumento vinoq; præſtantiſſimo abundanti. Coloniam eo deductam ab Auguſto colligunt plures, cùm is, ut Suetonius ſcribit, duodetriginta Colonias deduxerit; & ab ipſius nomine hanc coloniam Juliam Faneſtrem appellatã antiquitus fuiſſe, Pomponius Mela, & plures antiquæ inſcriptiones teſtentur, quæ ibidem opertæ ſunt. Eandem ab Auguſto cinctam muro, & à Conſtantini Magni filiis Conſtantio & Conſtante reſtauratam fuiſſe, demonſtrant muri vetuſti reliquiæ, & arcus marmoreus portæ, qua per Flaminiam Roma venientes intrant; pulcherrimè & magnificentiſſimè cum ſuis titulis elaboratus: qui integer ferè ad Pii ſecundi Pontificis Maximi tempora permanſerat. Tum bello contra Fanenſis tormentis ferè dirutus, cujus tamen effigies in proximo ſacello Divi Michaëlis ad rei memoriam inſculpta parieti eſt, impenſa publica Fanenſium. Apparent item in oppido marmora cum titulis vetuſta ædis Fortunæ, aliorumque publicorum ædificiorum veſtigia multa: quamvis Gothicis variisque cladibus aliis ſæpius deſtructum fuerit. Hinc profecti pér continuas pluvias, Flaminia relicta. Cùm Metaurum tranſiuſſent, oſtenſa a dextris Carulo non multis paraſangis inde ſita in eo tractu loca, cruentis prœliis inſignia, & magnorum Ducum victoriis celebria: ubi M. Livius Salinator, & C. Claudius Nero Conſule Aſdrubalem Pœnum Annibalis fratrem acie victum occiderunt, ad Metauri ripas. Quæ clades Annibalem, viſo fratris capite, de fortuna Carthaginis deſperare coegit. Item ulterius, quibus in campis Totyla Gothorum rex cruento prœlio ſit ſuperatus à Narſete eunucho, Juſtiniani Imperatoris legato: cujus iſta præclara victoria jugum Gothi-

Fanum Fortunæ.

Iulia Faneſtris.

Metaurus fluvius, Pœnorum clade nobilis.

Totyla Gothorum rex à Narſete victus.

cum ab Italiæ cervicibus ſublatum fuit, cùm Totyla graviter ſaucius è prœlio in Apennini juga fugiens, non procul à Tiberinis fontibus ad capras, velut à Procopio lib. III. hiſtoriæ Gothorum narratur, vita deceſſiſſet. Senogallia principem Carulum invitum die toto ſequenti detinuit tempeſtatibus impeditum: eo quòd continuis imbribus aucta flumina tranſitum equis curribusque negabant, atq; vias pontibus ſublatis, invias reddebant. A legato, miniſtrisque, quibus ab Urbinatium Duce cura mandata erat deducendi ad provinciæ fines principem hoſpitem, nihil prætermiſſum ubique eſt, quod ad eum cum ſuo comitatu honoratè ſplendideque excipiendum atque tractandum pertinere videri poterat. Et quamdiu Senogalliæ moram trahere cogebantur, exquirere cuncta, quibus in ſequentem diem ejus iter expediri poſſet. Interea laboratum, ut quovis avocamentorum genere dies hilariter & jucundè tranſigeretur, ne longioris moræ tædio atque moleſtia Carulus afficeretur. Non defuêre latrunculi, orbiculi, chartæ, vel luſoriæ tabulæ. Monſtrata hoſpitibus arx, portus, & quantum per aëris intemperiem licuit, quicquid in oppido vel circumquaque viſu dignum erat, perluſtrabatur. Eſt quidem oppidum celebre & pervetuſtum, Sena prius à conditoribus Gallis Senonibus; dein ad differentiam alterius ejusdem nominis, quæ in Etruria eſt, Sena Galliæ nuncupata, cùm adhuc Æſis fluvius Italiam à Gallia Ciſalpina diſcerneret. Hinc P. Dolabella conſule Senonibus ad interneccionem extinctis, eorumque agris occupatis, Romanorum eſt Colonia facta ſimul cum Caſtro & Hadria: quo ferè tempore, incluſis Umbris, Italiæ limes ab Æſi ad Rubiconem usque productus eſt. Marcum Livium Salinatorem conſulem cum exercitu adverſus Aſdrubalem Italiæ ingruentem Senæ conſediſſe, & quingētos inde fermè paſſus hoſtem abfuiſſe conſtat, cum C. Nero collega maximis itineribus profectus è Lucanis cum expedito ſex milium peditum, & mille equitum exercitu nocte veniret illi auxilio: Tunc junctis viribus altero mox die fugam ultra Metaurum molientem Aſdrubalem cum toto exercitu trucidarunt, ut antè diximus, & Titus Livius pulcherrimè libri XXVII. fine narrat. Kalendis Decembribus cùm ſacris interfuiſſent, prandio refecti à legato Ducis ad fines provinciæ ducuntur. Cui cùm amantiſſimè, gratiis

Senogalliæ deſcriptio.

Quando colonia Romanorum facta.

gratiis actis, valedixiſſent omnes, Carulus cum ſuo comitatu Anconem verſus ingenti equorum cum fatigatione & labore per pluviam contendit. Et impeditum diu tenuit Æſis aquarum immenſa copia exundans, & admodum rapidus, cujus vadum cùm quidam ex miniſtris tentare vellet, penè ſubmerſus eſt. Altius igitur relicto littore ripam ejus circumvagari atq; trajicere tardius occidente jam ſole coactus eſt: ut hora tertia noctis per denſas tenebras, iniquiſſimasq; vias, tandem ad faces Anconem intrans in hoſpitium pervenerit. Præfectus ejus urbis N. conſanguineus ſummi Pontificis ut primùm mane ſequenti intellexit adventum principis; penſitare ac operam navare cœpit, ut eum ex diverſorio publico traduceret in Palatium. Carulus autem commodum ſic ſatis hoſpitium nactus, cùm malè affectum fatigatione pridiana corpus, atque non ſine febricula ſe valetudine languidum ſentiret; ex ſuorum conſilio decrevit, uno vel altero die in ſeceſſu & quiete vires colligere, atque familiari diæta ſanitati conſulere. Qua in ſententia perſtitit, invitamentis omnibus rejectis: quamvis ipſe præfectus poſtridie veniret ad ejus hoſpitium cum comitatu magiſtratuum, atque ſenatus; hortaretur, rogaretque majorem in modum, ut migraret in Palatium: amplecteretur commodius atque ſalubrius domicilium; cuncta ibidem fore ipſius arbitrio ac voluntati obſequentia. Cùm tamen ægrè perſuaderi, animoque ipſius adverſari mutationem intelligeret: obſecundandum ratus, inſtare deſiit; declaratq;, ſe nihilominus officiis omnibus ſummi Pontificis benevolentiã, ſuamq; ſimul obſervantiam teſtari usque velle. Egit Carulus quàm maximas potuit gratias, atque animo quàm corpore robuſtior, amicitiæ & familiaris cõverſationis cauſſa cum præfecto pergere ad ſacrum, eoque finito, partem urbis ante prandium perluſtrare voluit ejus viſundæ cupidiſſimus. Eſt quidem Ancon ut antiquitate, ſic & opibus, pulchritudine, atq; emporio, propter portus commoditatem, celeberrimo, famoſa & inſignis, ideoque Græcorum, Illyricorum, ac Pannonum, immo totius Europę gentium mercatura continua frequentatur. De ejus origine conſentiunt auctores vetuſti ac fide digni Cor. Strabo, C. Plinius, atq; Solinus, Græcam urbem eſſe, eamq; Syraco[illegible]b Dionyſii Siculi tyrannidem profugos condidiſſe. [illegible]ur, qui Dores ejus conditores arbitrantur

Anconem proficiſcitur Carulus.

Anconis deſcriptio.

Iuvenalis poetæ locus declaratur.

bitrantur fuiſſe, Juvenalis Poetæ verſiculo decepti, quòd Doricam appellet Ancona, ludens in rhombum ingentem Domitiani Cæſaris, ſatyra quarta:

Incidit Hadriaci ſpatium admirabile rhombi
Ante domum Veneris, quam Dorica ſuſtinet Ancon.

Non animadvertentes venuſtè poëtam una illa voce primam urbis originem, atq; ſimul vetuſtam civium linguam denotare, qua Syracuſii conditores, ut & Siculi fere omnes, antiquitus uſi ſunt: quemadmodum Theocriti, Moſchi, Epicharmi, Syracuſanorum poetarum non ſolùm ſcripta teſtantur, ſed & antiqui Siculorum nummi plurimi adhuc extantes Doricam eam fuiſſe. Colonia Romanorum quando facta fuerit, non planè liquet. Veriſimile eſt, poſt Tarentinum bellum circa annum urbis CDXXCV. Devictis à P. Sempronio conſule Picentibus, & Italiæ finibus ad Æſim amnem usque prolatis, Anconem in limitibus colonos fuiſſe deductos. Conſtat quidem ex Plinio Coloniam Siculorum primùm fuiſſe, qui libro III. cap. XIII. in Piceno
« Numanam à Siculis conditam ſcribit, & ab iisdem coloniam
« Ancona, appoſitam promontorio Cumero in ipſo flecten-
« tis ſe oræ cubito. Hinc Ancon Græca voce dicta fuit, quòd & urbs, & promontorium forma cubiti ſe incurvent, & portus ſtationem tutam faciant. Agrum verò poſtea Anconitanum per Romanos limitibus Gracchanis per centurias in jugeribus aſſignatum colonis fuiſſe, variorum auctorum veterum liber de limitibus memoriæ prodidit. Itaq; ſub Imperio Romanorum hanc urbem ob portus oportunitatem ſemper admodum floruiſſe, auctores multi demonſtrant.

Cur Ancon dicta.

Portus Anconitanus.

Cujus quidem portus Trajani Aug. impenſis magnificentiſſime reſtaurati ingentes & præclaræ adhuc extant reliquiæ: quarum viſendarum cauſſa princeps Carulus, atque præfectus urbis ſacris peractis magno cum comitatu perrexere per urbem ædificiis nitidam, & opulentam mercatura, & negotiantum inquilinorum frequentia copioſam. Quæ oppoſita promontorio Cumero, mari atque oportuniſſimo portu a Septentrione clauditur, portis, propugnaculis, atque muris undiq; munitiſſima, ſumm[illegible]ũ Pōtificum induſtria. Portus quidem ille capaciſſimus [illegible]tura, ac promōtorii ſitu,

ſitu,tum opere atq; arte veterum clauſus atq; adeò tutus eſt; ut inter primos atq; pulcherrimos orbis terrarum adhuc celebretur: quamvis horum atque ſuperiorum temporum ſupina negligentia, turpique avaritia quibusdam in locis oppleatur. Extant adhuc magna ex parte marmorea ſepta, quibus undique veſtitus fuit. Item ſuis interſtitiis columnæ, ad quas naves alligabantur; gradus item perampli, per quos ad aquas deſcenditur, nec non onera ac merces extrahi è navibus evehique in terram ſolent. Habuiſſe ſpacioſas porticus multis columnis innixas,cognoſcimus ex nummis antiquis, in honorem Trajani excuſis, in quibus portus ejusdem forma effigiata viſitur, & qualis olim fuerit, cum Neptuni ſigno arundine coronati in undis ante fauces decumbentis juxta delphinum cum navis gubernaculo in dextra. Apparent catenæ duplices, quibus fauces occludebantur, & in ipſo portu quinqueremis prætoriæ, celoces, triremes phaſeli, aliæq; naves multæ. In ejus medio inter porticus noſcitur arcus ille ſublimis, quadrigis & trophæis in faſtigio onuſtus; à ſenatu populoq; Romano in ejus beneficii memoriam Trajano ibidem erectus, & adhuc temporis extans: qui licet quadrigis,trophæis, imaginibus,ſignis,litterisque æneis inauratis, omnibusq; ſuis ornamentis ſit ſpoliatus (quemadmodum ex veſtigiis, in quibus ænea ſigna, literæ, parerga, aliaque ſigilla marmoreo operi ſuis locis plumbo ferroque in fixa fuere,colligimus) non minus tamen, quaſi nudæ Veneris ſimulachrum quoddam eximium Caroli principis, aliorumque ſpectantium oculos in admirationem rapiebat, atq; detinebat. Dum ſcilicet accuratè conſiderant ejus molis artificium,pulchritudinem ac juſtam ſymmetriam partium. Quandoquidem numeris omnibus abſolutiſſimum corpus illud marmoreum paucis immanium lapidum coriis, id eſt, ordinibus in altum æqua craſſitudine evehitur: atque tam frontis, quàm laterum undique ſcenographiam perfectiſſimam venuſta cum quadam eurythmia repræſentat. Idque imprimis eximium Pighio videbatur,architectiq; ſummam peritiam atque ſecuritatem oſtentabat; quod arcus ipſius partes, & ornamentorum membra quæque; nimirum ſtylobatæ, atque ſpiræ columnarum; item capitulorum abaci, plinthi, echini, flores, ac teniæ; nec non faſtigii & apſidum projecturæ, faſciæ, coronæ, zophori, triglyphi, cymatia, ſimæ;

Portus Anconitanus in nummo Traiani Imp.

Arcus Traiani in portu pulcherrimus, & eius deſcriptio.

mæ, ſic & titulorum tabulæ, & quidquid eſt appendicum, quibus arcus honorarius ſimilis exornari ſolet, non foris adjuncta; ſed ex vaſtis marmorum quadris, è quibus totum opus cōſtat, ſint ſimul exſculpta, & artifice manu ad amuſſim expolita, coagmentataq; tam concinnè; ut inter quadrorum commiſſuras ne cultelli mucronem quis inſerere poſſet, & ex uno Parii montis ſaxo totus arcus exciſus à longè videatur. Elogium, quod detractis æreis inauratis literis in arcus fronte ſupra apſidem extat, cauſſam declarat, cur eo loci Trajano Aug. ejusdemque conjugi Plotinæ Aug. & ſorori Marcianæ jam tum inter Divas relatæ in honorem exſtructus fuerit. Nec ingratum fore ſtudioſis autumo, idipſum hic ſubtexere à Corona Pighio exſcriptum correctius, quàm à quibusdam aliis ſcriptoribus publicatum fuit.

In latere dextro. PLOTINÆ AUG. CONIUGI AUG.

IMP. CÆSARI. DIVI NERVÆ. F. NERVÆ.
TRAIANO. OPTIMO. AUG. GERMANIC.
DACICO. PONT. MAX. TR. POT. XVIIII. IMP. IX.
COS. VI. P. P. PROVIDENTISSIMO. PRINCIPI
SENATUS. P. Q. R. QUOD. ACCESSUM
ITALIÆ. HOC. ETIAM ADDITO. EX. PECUNIA. SUA
PORTU. TUTIOREM. NAVIGANTIBUS. REDDIDERIT.

In latere ſiniſtro. DIVÆ MARCIANÆ SORORI. AUG.

Cùm hęc atq; alia in portu digna viſu conſideraſſent: inſtante meridie reverſi per urbem, in tranſitu domum mercatoriam, aliaque locorum ornamenta perluſtrarunt. Denique cùm ſerenus dies invitaret vehementer, conſtitutum ex ſententia ac deſiderio principis Caruli, ut ſumpto mox prandio, rurſum ſimul pergerent ad arcem Anconitanam, & ad portas, ac propugnacula nova videnda, quibus adverſus piratarum Turcarum impetus ac inſidias urbs illa munita recens fuerat: primùm Clementis VII. dein Paulli III. atque ſucceſſorum Pontificum auſpiciis, atque maximis impenſis. Monſtrat præfectus Carulo principi, quanta tum eo loci induſtria, è quo portum ac mare tutari, urbem obſervare poſſit, arx illa munitiſſima conſtituta fuerit. Sic ille dies dulci in converſatione cum præfecto tranſactus eſt. Sequenti licet imbecillior Carulus, non detractavit tamen ſcandere Cumerum promontorium; montem Anconitanum appellat Plinius; & à meridie rebus videndis horas aliquot impendere.

Arx Anconitana.

pendere. Viſitarunt tum cathedrale Divi Cyriaci fanum antiquum, marmoribus raris, atque ſtructura ſumptuoſa peramplum, & eximium: aperta ſunt advenienti principi ſacraria, monſtratæque quamplurimæ Divorum reliquiæ; ac donaria precioſa, quæ pietatis ergo ibidem conſervantur. Non procul inde in promontorio Veneris ædem fuiſſe ex Juvenalis poetæ citatis ante verſibus palam fit, cujus nullæ nunc viſuntur reliquiæ Ex alto ibidem Carulo volupe fuit contemplari ſpacioſa maris æquora, urbis atque portus curvaturam ac ſitum; per continentem Apennini juga, cui promontorium hóc ita cohæret, ut nonnulli eum illic finiri memoriæ prodiderint. Ramum quidem Apennini eſſe, credi facilius poteſt, qui hinc ad Garganum per oram Hadriatici maris, atque inde in meridiem ad Leucopetram Bruttiorum promontorium perpetuis jugis in Epiroticum mare procurrit, ac veluti ſpina dorſi totius Italiæ continentem roborat ac firmat. Monſtrantur principi Carulo vicinæ civitates, atque circumjacentia caſtella & oppida: ſub promontorio ad littus Sirolum, nobili nunc etiam vino celebre, quod etiam à Plinio Anconitanum vocatur, & inter generoſa numeratur. Inter Apennini montes Urbini & Auximi, aliorum oppidorum ſitus declarantur. Cingulum T. Labieni ad Muſonis fluenta in colle poſitum; qui C. Cæſaris procos. legatus in Galliis, longo bello tantum ſibi corraſerat ex prædis divitiarum, ut oppidum hoc privata impenſa condiderit; cujus oppidi imaginem nummis argenteis expreſſam cum ejus titulo non ſemel vidimus. Invidioſas ejus opes taxant Cicero & Valerius Max. Silius, & Dio Nicæus, aliique. Sequens dies, qui dominicus erat, rebus ſacris, & quieti datus: altero Carulus princeps à meridie per XV. miliaria Lauretum uſque proficiſcitur, ubi inclytum religione fanum Divæ Mariæ Deiparæ virginis viſitur, peregrinatorum concurſu ab univerſis Chriſtiani orbis regionibus eò confluentium mirificè frequentatum pietatis & votorum cauſa. Silva olim laurea in colle ad Muſionis amnem inter Ricinetum & mare, à qua Laureti nomen: in eodemque colle, ſunt qui opinentur, cupram Tuſcorum oppidum cum antiquiſſimo Junonis Cupranæ delubro fuiſſe. Nunc vicus, vel potius oppidulum, muro, foſſis, & turribus cinctum, atque propulſatoriis armis inſtructum abundè,

Templum divi Cyriaci in Cumero promontorio.

Apenninus mons.

Cingulũ T. Labieni.

Lauretum templo D. Mariæ virginis inclytum.

Cupra Tuſcorum.

abundè, ne piratis, ac Turcis, impióve militi, ut antea, ad direptionem pateat: Utque tutò, commodeque nunc habitetur, & advenas hoſpites lautè mundeque in diverſoriis excipiat, & tractet. Templum ipſum ex quadrato ſaxo ſumptu, atq; magnificentia ſublime & peramplum eſt: in cujus medio ſacroſanctum illud Divæ virginis conclave per ſummam religionem ab advenis aditur, concluſum ſacello marmoreo quadrato, ſculpturis artificioſiſſimis extrinſecus elaborato; tam laxe tamen, ut novum hoc opus veteres & obſoletos ipſius conclavis muros nuſquam contingat. Atqui opinione prorſus receptum, & reipſa conſtare tradunt; divini numinis hoc fieri nutu, ut parietes illi, intra quos nata educataq; fuit cælorum regina ſemper virgo Maria, & intrà quos, archangelo Gabriele nunciante, ipſa Deum ac hominem concepit, operarias hominum manus non admittant, renovari, ac ornamentis ullis veſtiri nolint. Nec ambigunt piorum animi, quin divinitus idipſum conclave per angelos cò translatum è Palæſtina fuerit; cùm propter graviſſima ſcriptorum hac de re teſtimonia, tum miraculorum crebritate perculſi, quibus locus iſte jam à tot ſæculis inauguratur, & illuſtratur indies. Obſtinata & ſaxea corda poſſent mollire primo ingreſſu, & ad venerationem loci impellere, tot inſignia miraculorum documenta, atque donaria votiva per templi parietes, columnas, fornices, atque tholos circumquaque ſuſpenſa; veluti ſtatuæ, ſigna, imagines, arma, exuviæ, veſtes, aliaque inſtrumenta infinita, ſimul cum tabulis pictis, ſcriptiſque: quibus ſingulis luce clarius oſtenditur, & memoriæ mandatur; quàm pro ſalute humani generis inexplicabilia ſuæ potentiæ ſigna palam Deus Opt. Max. oſtendat, qui ſuo nutu cuncta regit: & ut in locis ſibi piè dedicatis facilè proſperet atque perficiat bonæ voluntatis conatus; gloria & majeſtate domum ſuam adimplens, in qua nomen & cor ejus (ut Solomoni regi eſt oraculo pollicitus) cunctis diebus permanet: quo in preces implorantium ejus auxilium cum auctario præſertim interceſſionis gratæ Divæ virginis, matris ſuæ, aliorumq; cohæredum cæleſtium (quorum hic imitatores eſſe debemus) oculis apertis, & arrectis auribus attendat. Jam verò quàm obnixè ſuccurrat in rebus deſperatis; cùm ibi, tum ubiq; terrarum multa miraculorum milia documento ſunt: quæ tanquam in ſpeculo

Templi deſcriptio.

Conclave D. Virginis.

nobis

nobis etiam repræſentant, quàm non repudiat advocatos noſtros; & quàm temerarium ſit, ejus exquirere conſilia in eligendis ſui cultus locis. Sed hiſtoriæ noſtræ filum proſequamur. Carulus poſtridie mane cum ſuis ad templum pergens ab hierophanta atque ſymnyſtis honorificè excipitur. Cui,dum ſacrum paratur in altari, quod eſt in ipſius conclavis auguſti medio D. Virgini erectum; nil aliud, profectò, per templum,quàm tragica,multipliciaq; humanarum calamitatum pegmata tanquam in theatro quodam perluſtravit. In quibus tamen ſemper benignus ille Deus *ἀπὸ μηχανῆς ἐπιφανεὶς* felicem, cuicumq; tragœdiæ cataſtrophen impoſuerat. Verùm quis varios rerum caſus memorando deſcribet diluvia, tempeſtates, naufragia, fulmina, terræmotus, ruinas, præcipitia, lapſus, oſſifragia, morbos, cædes, latrocinia, ſicas, carceres, laqueos, furcas, & infinitos ærumnarum crateres,quos nobis in hac lacrymarum valle noverca fortuna propinat? ſed ut poetæ verbis hoc concludam:

Humanarum calamitatum ſumma varietas.

Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem:

Queis non ſolum apud inferos ſummum numen ſua juſtitia noxas vindicat: ſed quibus etiam hic nos delirantes ſua clementia in ordinem redigit, cœlo nos reſervare cupiens. Deus etenim nobis fortunæ calicem miſcet ad ſalutem. Cùm deinde ſacris interfuiſſet princeps Carulus,oſtenſa ſunt illi ſingulatim precioſa & rara principum atque magnatum donaria; quæ religionis, ac voti cauſa Divæ virgini matri in ſacroſancto illo delubro dedicata fuêre. Sic item in ſacrario veſtes ac vaſa ſanctiora ex auro & argento, gemmis, & unionibus onuſta. His viſis,cùm & ipſe munus ſuum ritè delubro Virginis obtuliſſet, atque ſacrificiis ob humanitatem & officia prompta gratias egiſſet, prandio properè ſumpto, eodem veſpere Maceratam usque proficiſcitur per Ricinetum emporium, recens ex vetuſtæ urbis Helviæ Ricinæ reliquiis excitatum, ex cujus interitu ac ruinis etiam Maceratam exurrexiſſe volunt. Cujus urbis ab Helvio Pertinace Aug, peramplitur olim reſtitutæ lateritium amphitheatrum ingens in ripa fluminis Potentiæ,aliaque ædificiorum magnorum

rum veſtigia Carulo principi in itinere per agros à Pighio monſtrata ſunt. Inde per Tolentinates atque Camertes in Umbriam, biduique itinere per denſos Umbrorum imbres Fulginium perrexit, ex Fori Flaminii vicini ruinis, ut quidam autumant, extructam à Fulginiatibus, ex agro Tudertino ſedem eo transferentibus, cùm Flaminii Forum Langobardi deleviſſent. Nunc oppidum, mercatura dives, nundinis valde frequentatur. Hinc die ſequenti ſereniore cælo juvabat è via Flaminia per cultiſſimos Umbriæ campos & colles ducta, contemplari utrimque lætiſſimos fructibus omnigenis agros, vinetis, hortis, & olivetis, amygdaletisque nitentes, quos Propertius Umber, Virgilius veteresque poëtæ plures, in cælum laudibus vehunt. Videbatur à dextris Mevania, Propertii patria, tauriferis (ut Lucanus ait) ſe ibidem campis explicans. A ſiniſtris autem è Trebulanis collibus, in quibus olim veteres oliviferæque Mutiſcæ, ut Virgilii locum declarat Servius, Clitumnus erumpens limpidiſſimo, copioſiſſimoque fonte, qui Mevaniæ campos irrigaturus, altero mox ſtadio fluminis, ac dei nomen aſſumpſerat. Cujus etiam nunc opinantur ædem ſacram olim fuiſſe, quæ in propinquo viſitur marmorea & antiquiſſima, nec non more Corinthio pulcherrimè conſtructa. Quales Vitruvius de ſacrarum ædium œconomia ſcribens, Fontibus, & Nymphis, æquè ac Veneri, Floræ, & Proſerpinæ conſtituendas eſſe docet: ut aptas habere videantur eum diis ſuis proprietates, juſtusque decor accedat: ſi propter teneritatem graciliora & ſlrida foliisque & volutis ornata fiant. In eum modum & iſtius ædes ſcænographia à fronte, & à poſtica, lateribusque huic argumento columnarum tympani, lacunaris, ac trabeationis parergis, ac omnibus ornamentis ad unguem correſpondet; ut Clitumno vicino ſacratam fuiſſe, non malè fiat veriſimile: in quibus acanthorum folia, flores, & helices, ſtriarum undæ, triglyphorum guttulæ, victimarum in metopis crania bubula baccis & corallis implexa, lances foliis ac roſis veſtitæ, nec non eucarpi florum, pomorum ac fructuum omnifario luxu perplexi graphicoteram reddunt in aſpectu delectationem; atque fluviorum fontiumque vim, efficaciamque divinam inſinuant in terræ germinibus promovendis: In qua re Clitumni natura ſingularis eſt, ut non

Umbri ab imbribus dicti.

Mevania.

Clitumni fons.

Clitumni Dei ſacra.

Clitumni

ut non videatur miraculis carere. Obſervarunt enim veteres, eundem vicinos campos lætitia pabuli uſque adeo fœcundare uti boum prægrandium armenta proferant, & paſcant; & aquæ Clitumni potæ boves candidos reddit, Plinio, Lucano, Servio Maronis commentatore, & aliis multis idipſum teſtantibus. Ex his quidem armentis poſtea Romanus Umbriæ victor eximios quoſque tauros, candidos reſervare, & ad triumphalia ſacrificia ſaginare ſolet, velut victimas opimas, & ob fauſtum candoris omen in victoria lætiſſimas. Hos inauratis cornibus diademate & vittis redimitos ducebant in Capitolium triumphantes imperatores, & undis ex eodem amne ſummotis perfuſos, Iovi & diis immolabant. Hæc igitur ob cauſas Clitumnus pro deo cultus ab Umbris fuit, cui non ſolùm ædes, ſed & lucos ſacratæ vetuſtatem, ipſe Propertius indicat, dum ita canit:

fluvii fœcũditas & natura ſingularis.

Tauri triumphales.

Qua formoſa ſuo Clitumnus flumina luco
integit; & niveos abluit unda boves.

Sed quam pulchrè poëtarum princeps Virgilius, Georgicorum libro ſecundo in Italiæ laudes effuſus, hos ritus attingat, ne pigeat intelligere:

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.

Rurſum ut Silius Italicus in Punicis unico verſu:
Et lavit ingentem perfuſum flumine ſacro
Clitumnus taurum.

Eodem die Carulus princeps ante noctem Spoletium pervenit, urbem ſplendidam, & copia rerum imprimis abundantem, quæ Langebardorum principum ſedes diu fuit, Ducatus Umbriæ titulo inſignis. Atque multis antè ætatibus fuerat illuſtris, & firma colonia Latina velut Cicero in Balbiana teſtatur: quam Umbris devictis populus Romanus deduxit triennio poſt Brundiſium, ſicut ex Paterculo & Livio colligimus, C. Claudio Centhone, Marco Sempronio Tuditano coſſ. Quę poſt cladem ad Traſimenum acceptam,

Spoletium.

Quãdo primum colonia Romanorum facta.

Annibalem victorem, ut Livius memorat, auſa repellere: eundem docuit ex unius coloniæ viribus conjicere, quanta moles Romanæ urbis eſſet: quum plurimis ſuorum amiſſis, inde ſigna vertere, moxq; in Picentinorum fines traducere exercitum cogeretur. Floruiſſe admodum ſtante Rom. imperio, vetera ædificia, & antiquitates adhuc extantes, ... monſtrant, quæ diligenter a principe Carolo & ejus comitatu perluſtrata ſunt. Ampliſſimum Theoderici Gothorum regis prætorium, ab ipſis tamen Gothis poſt cum rege deſtructum; ſed a Narſete Juſtiniani Imp. legato reſtauratum.

Prætorium Theoderici Gothorum regis.

Item theatri fundamenta, Concordiæ fanum, & formas extra urbem ſublimes ac ſolidas aquæductuum, ex Apennini coſtis partim exciſas, partim opere latericio ex ima valle fornicibus in altum ſubductas. Atque imprimis ſuſpiciunt horrentes majoris baſilicæ pontificalis ardua tecta, immanesque parietes, arcem in amphitheatro conſtructam, pontemque lapideum, qui magno ingenio factus, pilis grandibus [illegible] ſuſtinetur, & urbis editiorem partem arci, vel amphitheatro in alio colle poſito conjungit.

Baſilica pontificia.

Pons.

Sequenti die per valles angustiarum altiſſimis clauſam montibus per ſaxa & rupes Apennini proficiſcuntur Interamnam, ſic appellatam a veteribus, quod inter ramos Naris fluminis velut duos inter amnes poſita ſit.

Anteramna Vmbriæ.

Olim ſtructuris & amplitudine majorem urbem fuiſſe, quàm nunc eſt, veterum ædificiorum ruinæ, quæ in vicinio circumquaque viſuntur, docent: & decreviſſe non parum inteſtinis odiis, atque civium diſcordiis, quorum memoria recompertum eſt. Municipium vetus Romani populi fuiſſe, plures antiquę marmorum inſcriptiones demonſtrant, ſed quando jus municipii vel civitatis Romanæ Interamnatibus indultu fuerit, non prorſus liquet. Animadvertit Coron[illegible] Pighius ex antiqua tabula marmorea magna, quæ ibidem juxta ſummum templum parieti inſerta eſt, conditam Interamnam fuiſſe annis DCCIIII. ante Cn. Domitium Ahenobarbum & M. Camillum Scribonianum cõſules, qui fuere poſt Romam conditam anno DCCXXIIII. quo Interamnæ Saluti Libertatiq;, ac Genio municipii ſacra publice facta ſunt, Tiberii Cæſaris in adulationem, propter ſublatum Sejanum, ut ex ejuſdem tabulę elogio colligimus, & in noſtris magiſtratuum faſtis politicis latius exponemus. Roma igitur annis octuaginta dumtaxat juniorem eſſe, & ſub

Quando primum condita Interamna.

ſub Numa rege conditam conſtat: ſed devictis Umbris, Spoletiumque deducta colonia, jus municipii Interamnam primum adeptam fuiſſe veriſimile eſt. Falluntur igitur Leandrus, aliique, qui coloniam eſſe Romanorum autumant; ignari & aliam ejusdem nominis ad Lirim in Latio fuiſſe, quam Coloniam Romanorum ſcribit libro x. Livius deductam eſſe, cum Calvino, M. Valerio. P. Decio Mure cos. anno urbis CDXL. Sed apertius ipſe poſtea dicit ad differentiam hujus municipii Interamnæ L. Poſthumio & M. Attilio conſulibus Samnites Interamnam coloniam Romanam quæ via Latina eſt, occupare conatos eſſe: quia veteres inſcriptiones Coloniam Interamnam Lirinam videntur appellare, ad differentiam municipii Interamnæ Nahartis ut nominant urbem Umbriæ, de qua jam verba facimus. Verùm dumtaxat hæc admonendo, ne lector in eos auctores licet doctos incidens ſimili errore capiatur. Interamnatum Nahartium ager, ut antiquitus, ita & nunc propter ſitum & aquarum dulcium abundantiam ſummè fœcundus eſt; nimirum in deſcenſu Apennini, meridiem & inferum mare verſus ejus poſiti colles & campi (quos infernates idcirco Vitruvius appellat) perpetuis fontium ac fluminum rivis irrigui, ad ſolis radios applicando procreandorum omnium fructuum oportunam fœcunditatem habent. Nec mentiri Plinium re ipſa compertum eſt, fœnum quotannis tria vel quatuor admittere Interamnatia prata, nec non poſtea in pabulo nō minus emolumenti dare: quod quidem incredibile noſtratibus videbatur, ſed productæ in conſpectum vaſtæ magnitudinis rapæ XXX. librarum amplius pondo, quarum ſeptenas juſto pondere aſinum onerare poſſe affirmabat hoſpes, fidem fecère: nec non Plinius quadraginta librarum ſe vidiſſe affirmat lib. XVIII. naturalis hiſtoriæ. Carulus princeps ſequenti die ſacris peractis, & prandio ſumpto, per Narniam via Flaminia Ocriculum proficiſcitur. Narnia in aſpero difficilique monte & magna ex parte abrupto poſita eſt, cujus imas radices abruptosque ſcopulos Nar fluvius magno cum fragore lavat, à quo Narniam appellatam Livius & Stephanus Grammaticus in urbium lexico teſtantur. Ejus ſitum ita Martialis poëta depingit libro VII. Epigrammatum:

Altera Interamna in via Latina.

Agri Interamnatis deſcriptio.

Narnia.

Narnia ſulphureo quam gurgite candidus amnis
Circuit ancipiti vix adeunda jugo.

Nequinum idem.

Nequinum prius nominatam fuiſſe, incolasque Nequinates cum à Romanis ſubjugarentur, idem Livius affirmat. Infami ſcilicet nomine ob inertiam & pravos oppidanorum mores, ut volunt quidam, vel à loci iniquitate de qua locuti ſumus. Aſpernati tamen poſtea nomen Romanorum coloni, cum eo deducerentur adverſus Umbros & Narnienſes à Nare flumine, ut diximus appellari maluerunt. Samnitibus tum Nequinates confœderatos fuiſſe, triumphi Capitolini demonſtrant, cum quibus victi triumphatique fuere per M. Fulvium Pætinum conſulem anno urbis D L I V. quo tempore & colonia eò deducta eſt. Nunc oppidum oblongum ædificiis ſatis elegans eſt, rerum copia lautum ob agri vicini fertilitatem: licet aliquando bellorum calamitatibus involutum clades ingentes patrum memoria acceperit. Prætergreſſis oppidum apparuerunt à dextris ſupra Narem admirandi ac longè conſpicui pontis fornices ac minæ ingentes: qui duos præaltos & abruptos montes ſubterlabente flumine ſolebat conjungere, ut æquali via tranſitus ab oppido Narnia pateret in montem adverſum. Ex manubiis Sicambricis extructum ſub Auguſto quidam autumant, & Procopius Auguſtum ejus auctorem memorat, haud unquam pontis arcus celſiores a ſe viſos ſcribens. Quæ adhuc ejus reliquiæ ſuperſunt ex lapide quadrato prægrandi, pilis vaſtiſſimis ſublimes arcus impoſiti, me hercle, demonſtrant florentis imperii maximum & inſani ſumptus opus hoc fuiſſe. Nec de alio ponte loqui Martialem puto epigrammate jam ante citato ad Narniam.

Pons ſoli-diſſimus ac altiſſimus Narnenſiũ.

Sed jam parce mihi, nec abutere Narnia Quinto,
Perpetuo liceat ſic tibi ponte frui.

Ocriculi Vetera in via Flaminia reliquiæ magnæ.

Carolus Princeps ea nocte Ocriculi, antiquum oppidum in burgo manſit & mane ſequenti per viæ Flaminiæ vetuſta monumenta, & Ocriculani municipii ruinas maximas pergit ad Tiberim. Ibi in tranſitu tum quidem Pighius oſtendit ædificiorum publicorum reliquias ingentes. templa videlicet, thermas, aquæductus, & aquarum caſtella ſubterranea, item

porticus,

porticus, theatrum, & amphitheatrum: quæ mole ſua teſtabantur amplitudinem & magnificentiam ſummam ejus municipii, cùm florente adhuc imperio ſtaret & vigeret. Falluntur qui nobis Italiam deſcripſere, & eo loci neſcio quam Ocream Sabinorum volunt fuiſſe, vel Interocream, olim inter Cutilias & Phalacrinem in agro Reatino poſitam via Salaria, ut ex itinerario Romano colligimus. Ceterùm Ocriculi municipii ruinas illas eſſe, teſtantur apertè ſtatuarum antiquæ inſcriptiones duæ, patri atque filiæ, propter thermas privato ſumptu ibidem extructas, ac reipublicæ donatas, publicè locatarum. Quas inſcriptiones ſtudioſorum in gratiam hic ſubjicere viſum eſt. Altera quidem in marmorea tabula legere eſt, quæ in oppido prope templum in plateis parieti inſerta eſt, nec procul inde viſuntur ipſa ſtatuarum fragmenta patris ac filiæ. Altera baſis eſt quadrata, foris ad viam poſita, in qua filiæ ſtatua erecta fuerat. Tituli quidem ſunt iſti:

Interocrea ubi quondã fuerit.

L. JULIO. L. F. PAL	JULIÆ. LUCILIÆ
JULIANO	L. JULI. JULIANI. FIL.
IIII VIR. ÆD.	PATRONÆ. MUNICIPI
IIII. VIR. I D	CUJUS PATER
IIII. VIR. QUINQ	THERMAS. OCRICULA
QUINQ. II. DEST	N'S. A. SOLO. EXTRUCTAs
PATRONO	SUA. PECUNIA. DONA
MUNICIPI	VIT.
PLEPS. OB. MERITA	DEC. AUG. PLEPS
L. D. D D.	L. D. D. D.

Tiberim poſtea Carulus trajecit pontonibus ad Auguſti pontem lapidem, cujus prægrandes ruinæ prolapſæ nunc fluminis alveum obſtipant & onerant: atq; inde ad Soractis montis radicem pergens, veſperi in oppidulò Arniano pernoctavit, ſtudio moras nectens: quo præmiſſi, in urbem diſpenſatores cum impedimentis, ac parte familię conductum in Vaticano hoſpitium illi pararent; occaſionemq; interea quærens, qua minore cum pompa & ſtrepitu Romam intiare poſſet. Itaq, ad primam portam usque proceſſit, quæ in capite viæ Flaminiæ eſt, non procul a ponte Mulvio, ubi inter veteris suburbii magnas ruinas viatoribus pauca &

Gregorij XIII. Pont. max. legatio & litera ad Carulum.

non valde commoda diverſoria nunc temporis ſuperſunt, in quibus noctem tranſegit ſequentem. Cæterum ſummus Pontifex certior mox factus ad viam Flaminiam in propinquo manere Carulum principem XVII Kal. Ian. mittit ex intimis familiarium a cubiculo quendam N. Cornelium Vicentinum, virum nobilem & perhumanum, ac ut eruditionis eximiæ, ſic & facundiæ ſingularis. Huic in mandatis dederat, uti principem Romam deduceret, & ad omnia illi miniſteria paratus eſſet. Addit ad Carulum literas, quibus eum peramanter invitat ad ſuum Palatium. Exiverat non diu poſt obviam cum legato patris, & aulico ſuo comitatu Erneſtus princeps, Alberti Bavariæ Ducis filius, recens electus in Epiſcopum Friſingenſem, cum ſummæ propter corporis animique dotes expectationis eſſet juvenis, pietate, religionis, morumq; probitate non minus illuſtris, quam natalium ſplendore refulgens. Hic admodum cupiebat non prius viſum amitinum, & arcto ſibi ſanguine junctum principem ſalutare, excipere, & amplecti, adventuique ipſius congratulari. Quo functus obiter officio, cum paucis Romam ipſe reverteretur, majore ſui comitatus parte cum œconomo apud Carulum relicta, quo poſt meridiem, ni fallor, ampliore cum ſequela redeundo duplicare poſſet honores, & officii gratiam. Verùm Carulus legato pontificio declarans, quam ſerio cuperet ambitioſos illos ſtrepitus declinare, ejus ex voluntate ſumpto maturè prandio, Romam verſus proficiſcitur, ubique cum Tibeo & ponte Mulvio à ſiniſtris relicta, per prata Quinctia Vaticani [illegible] Palatium

[illegible]us [illegible]a [illegible].

Carulum ſummus Pontifex excipit humaniſſimè. Oſculū humilitatis.

pontificium incognito intravit. Occurrit illi mox in ſcalis Horatius [illegible] cum œconomo & familia Palatina: a quo deductus ad Pontificem, humaniſſimè ab eodem excipitur. Procumbens [illegible] dum ſalutis noſtræ trophæum in ſacroſancta crucis effigie exoſculatur, atq; ſupremum mundi rectorem, ac dominum, (a quo legitima poteſtas in terris, & juſtum imperium omne datur) in ejus Vicario Eccleſiæ univerſalis capite agnoſcit, & veneratur; exemplo majoru, utpote Regum Imperatorum, maximorumque Principum. Quorum coronis in eo facto nihil majeſtatis decerpitur, ſed modeſtiæ vel humilitatis merito faſtigium ſublimius imponitur. Cæterum blando cum Pontifex ſermone juvenem principem affatus percunctaretur multa de paren-

parentum, Cæsaris, & Imperatoriæ familiæ, principumque amicorum, quos visitaverat, bona valetudine, successu, atque felici provinciarum paternarum statu: confluunt ad officia plures Palatini proceres, & inter hos etiam sanguine proximi, fratrum scilicet, ac sororum summi Pontificis filii. His mandatur confestim, ut omni honorum officiorumque genere suum hospitem excipiant, prosequantur; utique imperii Romani principem tractare convenit, magnificè pontificaliterque tractent cum universo comitatu suo. Curent satagentq; imprimis, ne quippiam in cultu, tractationeve splendida desideretur. Jubet, ut res factaque declarent, charissimum filium, sibi hospitem pergratum advenisse. His dictis, Carolum eo vespere dimisit, eundem vetusto, nec illaudato sanctorum patrum de more, faustis verbis, & sacra crucis tessera prosequutus: qua noxas depellere, ac redemptionis nostræ mysterium resricare Christiana pietas solet. Proceres inde Carolum deducunt per amplissimam illam porticum palatium ad præparatum illi hospitium in hortis retro Palatium ad Vaticanum clivum positis, qui ab amœnitate contemplationis nomen accepère; & ob pulchritudinem & cultum per orbem terrarum mirè celebrantur. Nos Calliopeios hortos & pulchri formes, id est, καλλιμόρφους ut Themistium appellat Orpheus, non inepte vocaremus. In his prætorium è regione Palatii versus Septentrionem Pius IV. summus Pontifex excitavit magnificentissimum, supellectilique instructissima, cujus item lacunaria, parietesque picturis artificiosissimis, atque tectorio marmorato, inauratoque maximis sumptibus expolivit. In eum, ni fallor finem, uti esset hospitium, quo maximi quique principes Romam commeantes, digne commodeque pro majestate possent excipi. Ante cujus frontem quæ Palatium respicit, ab imo solo gradibus factum est hemicyclium in sublime theatri fere magnitudine, multisque marmoreis statuis conspicuum reddidit. Atrium inter Palatium & prætorium nova porticus ab occidente cingit, ut in angulati circi formam illa referat. Atque hæc ex quadrato saxo constructa, si suprema manus operi tanto adjiceretur sumptu & magnitudine cum altera, quæ ex adverso est, certare potest. In illud prætorium deductus Carolus reperit omnia lauta, comptaque, & ad usum commodumque suum apparatissima. Ad limina custodes atrienses

Benedictionis usus.

Belvederium vaticanum.

Prætorium in hortis Calliopeis.

Hemicyclus.

Altera porticus mi[illegible]ria.

ſingulis diebus à mane ad noctis conticinium apparebant in aula & atriis: nec minus cubicularii ante principis concla ve ad mandata parati, ſi quid deſideraretur. Tricliniis in tribus menſæ ſterneb antur quotidie, atq; eſcis largiter onerabantur. Penus omnis generis abundantiſſima congerebatur ſingulis diebus è Palatio in prætorium, ſuppeditabanturque cuncta ad victum ac delicias exquiſita diſpenſatoribus coquis & miniſtris Caruli; quo more ſuo, & ex appetitu principis atq; familiæ, quævis edulia apparare & inſtruerent. Carolus quam honorificentiſſime in hunc modum exceptus fuit diebus continuis ſeptemdecim. Et quamvis ab initio languidus, & ex longo itinere non parum fatigatus, cuperet nonnihil refocillamenta valetudinis per quietem ac ſolitudinem quaſi in receſſu quærere: non potuit tamen excludere, niſi inurbanus omnino videri vellet, ſalutatorum principum atq; magnatum officia. Nam ut primùm illius adventus per urbem innotuit, omnes ad ipſum gratulandi & ſui præſentandi cauſſà certatim confluxere: uti Roma latiſſimus omnis ambitionis atq; civilitatis campus eſt. Plures eodem quo appulit die, properarunt ante noctem ad officium: ut Proſper Columna, conſuetudine familiari Carulo prius in aula Cæſaris notus. Item ex ſupremo Romanæ Eccleſiæ ſenatu purpurati quidã patres, inter quos Madrucii duo Otho & Chriſtophorus, Germanicæ nationis Romæ principes, atq; patroni. Alii ne fruſtra & importune moleſtarent incautum accurſu ac ſtrepitu ſubito, per ſuos quisq; internuntios ſalutare, adventumq; gratulari, exploratoq; tempus opportunum quo venire ad eum ac animi benevolentiam [illegible] officia denique [illegible] ipſi offerre poſſent. Itaque quicquid erat ampliſſimorum [illegible] in urbe procerum [illegible] nunc vocabulo Cardinales appellant, eo quod ornatiſſimorum reip. Chriſtianæ [illegible] Cardo ſemper in illo patrum conſcriptorum ſenatu atque conſeſſu verſetur, ſequentibus diebus honorifico cum comitatu ſinguli eum ſua ſponte viſitarunt. Horum veſtigia mox ſequũtur Duces, Marchiones, Comites, aliiq; principes Italiæ, qui Romæ tum frequẽtes aderant. Nec defuere Chriſtiani orbis abſentium principum, ut Cæſaris Auguſti, Regum, Ducum, ac civitatum legati; qui ſuorum vices ſuppleturi, quàm maximo quisque comitatu potuit, honoris, officiique cauſſa ipſum

Roma latiſſimus ambitionis atq; civilitatis campus.

Proſper Columna

Otho & Chriſtophorus Madrucii Cardinales Germani.

Cardinales unde dicantur.

ipſum adire, principumque ſuorum nomine gratulari, & cuncta præſentare: Carulus item ſollicitus ſatagere, ne ceteris incivilior aut inferior humanitate videretur. Quàmprimum igitur ceſſare principum viſitationes illæ cœperant carpentis pluribus pontificiis (ut in uſu frequenti Romæ nunc eſt) per urbem vectus, magna cum nobilitatis ſequela, ſingulis a quibus viſitatus fuerat, honores refundendo vices rependit. Plurimum quidem temporis in his obeundis officiis inſumptum fuit, non tamen fruſtra, vel ſine fruge. Excellentium etiam eruditione, prudentia, virtutumque omnium genere eximiorum hominum (quibus plerumque Roma floret, atque pollet; præſertim in ampliſſimo illo ſupremi ſenatus collegio Cardinalium) frequenti in converſatione plurimum crevit judicio, probitate & morum elegantia. Atque eadem opera, dum urbem perluſtrat, oſtenduntur illi inſignia quæque ejus ædificia, tam publica ſummorum Pontificum, quam privata Cardinalium ac principum, quibus noſtro ſæculo Roma plurimum indies magis excolitur atque exornatur. Tum etiam urbis illius quondam triumphantis, atque orbi terrarum imperantis antiqua monumenta, giganteæ profecto molis opera, ſi ꝓlaptas in ſeſum, velut è montibus, teſtudinum, ac fornicum vaſtas rupes, ſi turrium atque murorum immanes ruinas intuearis in thermis, templis, amphitheatris, circis, aquæductibus, atque theatris, ceteriſque publicis ædificiis multis.

Antiquæ Romæ monumenta.

Stupet non illiteratus hoſpes, nec ſatiari contemplando poteſt, ut & Carulus princeps, ejusque comites quidam, incidentes in amphitheatrum Titi Veſpaſiani, ſuper ſeptem mundi miracula Martialis poetæ elegantiſſimo epigrammate laudibus erectum, Pantheon Vipſanianum, Thermas Caracallianas, Conſtantinianas, atque Diocletianeas, provinciarum quaſi in amplitudinem extentas, ac urbium magnarum forma, turribus mœniisque altiſſimis ſeptas.

Amphitheatrum Titi Flavii Veſpaſiani Imp.

Pantheon.

Thermæ.

Mirantur tot marmoreos arcus triumphales, columnas cochlides, armorum atque bellorum expeditiones ſculptis ad vivum imaginibus referentes; pyramidum ingentia ſaxa, & obeliſcorum trabes immanes, quarum evehendarum ob cauſam naves fabricatæ fuerant, ut veluti juga montiũ per fluctus iratos tranſportarentur. Quid referam giganteos ex uno ſaxo coloſſos, Caſtorũ ἱπποδάμων cũ equis exul-

Arcus triũphales & columnæ cochlides.

Pyramides & obeliſci.

Coloſſi.

t[illegible]bus, atque Fluviorum ingentium proſtrata corpora, tot ex ære marmoreque precioſo & rari generis [illegible] artificioſiſſimas, columnas ingentes, vaſa, labra, conchas,

Sellæ balneares, non pontificiæ: ut ſimplici vulgo perſuaſum mẽdacium fuit

ſoliaque balnearia capaciſſima? quæ in thermis, [illegible]que publicis olim uſui fuére: ſicut & illæ ca[illegible] ex Numidico leucoſtycto diligentiſſimo perpolitæ in Lateranenſis baſilicæ porticu vulgi fabulis infames. Quæ omnia hic accuratius deſcribere, alterius potius voluminis materia fœcunda foret. Nec operæ precium nunc [illegible]or, cùm plures docti viri nõ infeliciter in eo ſtylum [illegible]que exercuerint, atque indies exerceant, Tanta igitur rerum mirabilium copia atque varietas admodum ju[illegible] C. Iulo com[illegible]tatuique non potuit non eſſe dum in [illegible] penſi-

Hortorum Calliopeſorum ſtatuæ pulcherrimæ.

libus hoſpitio ipſius proximis o[illegible] ſtaturâ majores, atque ſpecie [illegible] augu[illegible]æ ex marmore candidiſſimo ſtatuæ ut pulcherrimus ille Apollo [illegible] celeres, Hercules, Veneres, Mercurius, Genius [illegible] quem Antinoum Hadriani Imp. eſſe quidam autumant, Nympha Anapavomene ad fontem decumbens, quam C[illegible]m volunt.

Laocon.

Item ex uno Pario ſaxo Laocon ille Troianus cum duobus filiis adoleſcentibus duorum draconum nexibus intricatus, atque tantoperè à Plinio laudatus. In qua quidem ſtatua ad unguem elaboranda tres [illegible] artifices ſummi, Agraſander, Polydorus, & Athenodorus Rhodii communi conſilio operam ac ingenium impenderunt. Raro quidem hæc caſu inter ruinas ædium Titi Veſpaſiani

Tiberis.

Imp. conſervata, & e Carinis extracta eſt. Sic Tiberis fluvius cum Lupa lactante geminos Romulum ac Remum ex

Nilus.

uno ſaxo. Sic Nilus ingens Sphyngi innixus, per cujus corpus ſedecim cubiti pueri (ut eos Philoſtratus Lemnius appellat) luſitantes ejus fluminis incrementa notant. Quorum decimus ſextus humero ipſius inſidens calathum fructibus & floribus plenum capiti imponit: atq; indicat XVI. cubiti juſtum Nili incrementum Ægypto fructuum omnium ſummas adferre delicias, non ſecus ac XV. ſecuritatem, & XIV. hilaritate. Reliquos [illegible]eriores, nempe ſi ſupra XIII. cubitum non excreſcat Nilus, famem ac penuriam Ægypto portendere, Plinius idem ſcribit hiſtoriæ naturalis libro V. cap. IX. Hæc etiam elegantiſſimè in ipſa ſtatua per puerorũ geſtus indicantur, in cujus item baſi frutices, herbæ, plan-

bæ, plantæ Nilo peculiares ad vivum exſculptæ viſuntur; ut colocaſia, calamus, papyrus, aliæq; quibus Ægyptius propter Nilum eſt nobilis quemadmodu & raris animalibus, in eadem baſi non minus eleganter inciſis. Inter quæ ſunt hippopotami, ichneumones, trochili, ibides, lupi crocodili. Nec deſunt perpetui huius ad [illegible] ac domitores Tentyritæ naviculis animi exercentes, atq; crocodilos [illegible] territantes. Puſillū genus hominum, ſed animi præſtantia mira huic beluæ infeſtum: quorum vel voce ſola, vel olfactu fugatur, non ſecus Pſyllorū tactu aut odore ſerpentes. Qui etiā Tentyritæ crocodilorū natantium dorſo inſilientes, injecta oris rictui clava, tanq; ſupato equitantium modo in terram agunt captivos, coguntque evomere ad ſepulturam recentia devorata corpora, quemadmodum Plinius idem libro octavo cap. XXV. memoriæ prodidit. Hæc quidem omnia ſingularum, & quicquid erat in hortis Vaticanis pontificioque Palatio precioſi, uni ornamentorum, artis, atque elegantiæ, in picturis, ſculpturis, aulæis, tectorio, & ſtatuis, Carulo principi primis adventus diebus monſtrata, & a Pighio declarata mirifice placuerunt: ut & in Nympheo Pii IV. ſummi Pontificis ſtatuæ, ſignis, epigraphis antiquis, & precioſis, rariſque marmoribus opulentiſſimo, pulcherrimus ille ex Pario pater Oceanus ſectus, aquarum omnium princeps, rerumque parens, ut eum Homerus appellat ex philoſophorum veterum ſententia. Qui inferiorum elementorum ac corporum genitale ſemen liquidum ex eo per univerſum exurgere, & propagari volunt ſoliſque, & ſiderum igneis per aquas exhalationibus nutriri. Oceanum itaque fabulantur amiciſſimum eſſe Prometheo, ſuperiorum mundi corporum temperatorem Genium hunc intelligentes, ut inferiorum Epimethea. Jam vero quod capite tenui velo ſit tectus, nil aliud ingenioſi pictoris inventio hæc indicat, quam quod nebulis ac nubibus mare cælum obvelet, & veſtiat. quin etiam humore ſuo genitali terram ipſum fœcundare, & ad plātarum, ſtirpium, ac omnis generis herbarum germina producenda præparare: capillitium, barba, pubes, denique ſuperciliorum ac papillarum crines, non tam ex cute, quam ex acantho, herbarumve tenerrimarum foliis aptiſſime prodeuntes pereleganter ſignificant. Facie quidem pulcher eſt, enaſcentiaq; in fronte bina cornua non paru decoris addūt: quem-

Plantæ Nil peculiares.

Animalia Aegypto peculiaria.

Tentyritæ crocodilis infeſti.

Nympheū Pii IV. in Vaticano.

Oceani ſtatua pulcherrima.

Prometheus.

Epimetheus.

Cur capite tectus Oceanus.

Cur eius crines omnes ex herbarum foliis enaſcuntur.

Cur cornutus.

quemadmodum πυρίκρανος in Euripidis Oreſte nuncupatur Oceanus; tum quia ventis & tempeſtatibus actis taurorum ingentium inſtar mugitus edat horrendos: tum quod Lunæ κυρτοειδοῦς vel falcatæ, quæ ταυροκέρως ab Orpheo vocatur, motum ſequatur, & ad ejus mutationes fluxum atque refluxum ſuum augeat, vel minuat. Adde quod fontium, ac fluviorum parens dicatur, quos & cornutos finxit antiquitas, ſicut etiam prius alia occaſione demonſtravimus. Jam verò manu altera tenet navis temonē, Promethei ſui donum; eo quòd ſola navigatione ſit pervius, velivoliſque lignis frequentetur. quod ſuum inventum eſſe, te ſte, ut apud Æſchylum, octam ipſe Prometheus. Ceto vel piſtrici Atlantico incumbit Oceanus monſtro immani, ut belluarum ac prodigiorum genitor eſſe dicitur. Ejus dem quaſi formæ cetum videmus Romæ inter cæleſtia ſigna, in Atlantis antiqua marmorea ſphæra. Nam huic mōſtro expoſitam Andromedam puellam a Nereidibus propter formæ contentionem, Græcorum fabulæ produnt, occiſumque a Perſeo cetum, cum Andromedam ſolveret, & ejectum in littore ſanguinis ſui bis amplis mare tinxiſſe, quod a colore rubro Erythræum hinc appellari volunt, quēadmodum Philoſtrati icones pulchre declarant. Cetus igitur hic vitalis ac ætherei ſpiritus Oceano ſolis radiis infuſi, quo tanta vis animalium in eo gignitur, reſpirat & alitur, argumentum eſſe videtur. Ceterum hæc, aliaque inſignium ſtatuarum (quæ tum principum Vaticano, in Capitolio, Farneſiorum, Cæſii, aliorumque illuſtrium hominum palatiis & hortis occurrebant) myſteria hic diffuſius exponere longum eſſet. Alterius etiam paleſtræ ceromata hæc eſſe videntur; majorique ſudore digna: quamvis ea nos ubique (uti varietate rerum ſcitu dignarum lectorem nonnihil oblectaremus) obiter, atque παρέργως attigerimus. Nunc verò narrationis noſtræ filum proſequamur oportet. Carulus princeps à languore, & hiberni itineris tædio nonnihil recreatus (ut dixi) ſtudio & diligentia cunctis ſatisfacere conatur, tam in indagatione rerum cognoſcendarum, quàm in virtutum, atque civilitatis officiis omnibus principe dignis, perſuaſus, quod in illo Chriſtiani orbis celeberrimo theatro famæ ac exiſtimationis egregiæ lauream adipiſci poſſet, ſi inter tot ſublimes perſonas, & ſuā heroicè gereret,

Cur navis gubernaculum teneat.

Cur Ceto marina belluæ incumbat,

Carulus ut perſonam ſuam egerit Romæ.

prin-

principumque virorum animos ſibi conciliaret. Summus Pontifex inſuper ipſum honoribus extollere, quocunque benignitatis genere ſibi conciliare non deſtitit; per ſuorum præcipuos, & ſingulis proximos officiorum omnium genere illum proſequendo continue; a quibus etiam ſingulis exceptus eſt ſplendidis atque heroicis conviviis. Quin etiam amplius benevolentiam declaravit ſuam, ad ſecretiora Palatii penetralia ſæpius eum accerſire, privato colloquio, & conſuetudine familiari adoleſcentem dignari voluit. Idque jam ab initio, cum primis adventus diebus ejus familiares ex more majorum admitterentur ad ſacræ benedictionis cæremonias, atque ad adorationem divinæ in terris poteſtatis. Tum Pontifici proximus in loco maximorum principum tecto capite ſtetit. Cum verò V. Kal. Jan. Carolus religionis ergo ſacratiores atque vetuſta ſanctimonia celebres ſeptem viſitaret per urbem baſilicas: ſummus Pontifex præmiſſis ſuis cubiculariis, atque ſacrificis, omnia ubique ſacraria aperiri, recondita quæque proferri extra ordinem jubet, quæ rarò monſtrari alioquin ſolent, ut ſacroſanctum cum effigie Chriſti ſervatoris noſtri ſudarium Veronicæ, Longini centurionis lanceam, quæ pectus in cruce mortui aperuit; clavum, quo cruci affixus; Rhodium nummum ex triginta argenteis, quibus a Juda proditore fuit venditus; Divorum reliquias infinitas, donaria rara, atque alia precioſa cuncta oſtendi juſſit. Feſtis autem diebus ſingulis, ſummo Pontifici in pompis ſolemnibus atque ſacris publicis præſto ſemper fuit, vocaturque per ejus familiares, & ex hoſpitio deducitur peramplo cum comitatu ad Palatium: ſupremoque tum ſacerdoti ad operandum eunti ſanctioris togæ laciniam a tergo geſtavit, ſacrificanti mantile porrexit, & ampliſſimi ſenatus in ſedilibus inter juniores Cardinales e regione Pontificis dum ſacra fiunt, ſedere juſſus eſt. Qui honos ſingularis adoleſcenti attributus, maxime in vigintiquinquennalibus anni Jubilei inchoandi pompis celeberrimis, præſentium quorundam ſui ordinis animos, & eorum qui legati rerum ac maximorum principum nomine ibidem obire debebant, nonnihil perſtringere videbatur, tanquam luminibus ipſorum obſtruens. Verum pontifex præclaram adoleſcentis indolem honorum ſtimulis excitandam ratus ad virtutis amorem, occaſio-

Summi Pontificis humanitas erga ipſum.

Viſitat ſeptem urbis præcipuas baſilicas.

Vigintiquinquennalia ſacra Iubilæa.

Summi Pōtificis ſtudiū erga Germanicam nationem.

occaſiones nullas prætermittit, quibus reipſa factiſque deſiderium ſuum orbi Chriſtiano teſtetur: quantopere cupiat principum Germanicorum quorundam, inclytæque illius gentis alienatos errore quodam fatali, perverſorumque hominum hæreticorum technis atque calumniis quodammodo fa[illegible] animos paterna benignitate, beneficiorumque omnis generis reditioni Catholicæ, & Romanæ Eccleſiæ orthodoxæ reconciliare.

De Caruli honoribus refert ad ſenatum.

De Caruli igitur honoribus Pontifex [illegible] non ſolum cogitare, verumetiam ampliſſimi [illegible] concilio [illegible] IV. Kal. Jan. coacto, [illegible] apud patres conferre non dubitavit. Tantus ibi mox ſuffragiorum conſenſus effulſit, ut omnes laudarint probarintque Pontificis apertum in relationem, optimeque propoſitum conſilium. In principiis ſenatus Jo. Moroni, pietate, doctrina, prudentia, nec non rerum Germanicarum peritia præcipui ſententiam pedibus itum eſt; decretaq; honorum prærogativa vel eminentia principi advenæ, non infima in Imperio gradus, nobilitate domus vetuſta & tot Cæſarum ac regum affinitatibus conſpicuo.

Senatuſcōſultum de prærogativa honorū Caruli.

Nec ſolum inter ſacra ſolemnesve cæremonias, verumetiam in quib9 omnibus occaſio daretur ornandi augendiq; gratum & amicum hoſpitem quave parentes & tota denique domus ejus paternæ & avorum ab omni ævo memoria de Chriſtiana religione Eccleſiaque principe Romana præclaris rebus geſtis optime merita honorari atque obvinciri poſſet. Itaque rectè [illegible] actum [illegible] Pontificem, ſi item Kal. Januarias conſecrato [illegible] aurei ſtrena ſolemni gemmatoque Ducali [illegible] pileo, (quæ munera aliis principum Chriſtianorum boni ominis cauſa mittere quotannis ſolebat) ipſe ſua manu magnæ ſpei ac expectationis principem hoſpitem decoret, virtutumque ornamentis inveſtiat: quo ſpiritus ſancti numine & auſpiciis auctior, pietate ac religionis Catholicæ amore, fama factiſque præclaris grandeſcat, [illegible]que provehatur.

Strena ſolennis aurei gladii atq; pilei gemmati Carulo decreta.

Honorificum Carulo ſenatusconſultum hoc fuit, qui tota urbe in oculis omnium tunc erat. Nono Kal. Januarias, quo die pomeridianis initus, (ut omnia ſolennia ſacra ritu vetuſto Chriſtiani ſolent) exordiuntur annuum natalem diem ſequentem Servatoris noſtri Jeſu Chriſti, quo per virginem puram ſalus humani generis, veluti per portam cæli ſacroſanctam, in orbem terrarum intravit

Exordium anni iubilei.

Cur porta ſancta tum aperiatur.

[illegible] inter cæremonias ſummo Pontifici portam aperienti [illegible] proximus adfuit, & poſt eum intravit in primis [illegible] ſacris operationibus omnibus interfuit, atque [illegible] liturgiæ tertio Miſſarum ſacrificio majore [illegible] Cardinales ac principes, corporis & ſanguinis Jeſu Chriſti Servatoris noſtri myſticam communionem [illegible] pertinentis ſummi Pontificis, cum am[illegible] D. Erneſto reverenter acceptavit. Sequenti die D. St[illegible] familiariter cum ſummo Pontifice pranſus eſt, [illegible] ejus menſæ tecto capite adhibitus, a [illegible] ſtructoreque ſerviuntur, aſtante reliqua nobi[illegible] hominum caterva detectis capitibus. Sed priuſquam [illegible] progrediar, nonnulla de cauſis, & origine [illegible] & portæ ſanctæ vetuſtis cæremoniis, in [illegible] non incongruum videtur. Antiquiſſimam [illegible] anni inſtitutionem eſſe, conſtat apud Hebræos, [illegible] Moſes eorum primus legislator ex dei oraculo non [illegible] rationibus ordinavit ex ſeptem hebdomadibus annorum perfectis, quæ ſimul XXXXIX. annos conſti[illegible]. Supp[illegible] perficit hunc ſeptem ſeptenniorum, ut ita dicam, [illegible] ipſa monas in quinquageſimo: non quidē [illegible] cum ſit individuus, ſed numeri principium & [illegible] radix ac parens. Non ineptè propterea uni individuo, Deo ſummo bono, rerum omnium auctori, atque [illegible] conſervatoriq; comparata: qui, non ſecus ac monas [illegible] mundum, rerumque in eo cunctarum [illegible] ſuo nutu immutabilis, ac ſemper idem ipſe mod[illegible], atque continet. Septenarium numerum [illegible] mirifice commendari, plurimis argumen[illegible] & maxima quæque ingenia cauſſas indagare [illegible] ſequeunt. Mundum imprimis ornavit ſeptem [illegible] quas Planetas ideo vocamus. Et quia variis [illegible] viribus præpotentes in elementa, ac inferiora corpora cuncta dominantur, haud malè κοσμοκράτορας tanq mundi principes veterum judicio nuncupatos fuiſſe legimus. Quin etiam homo, quem ad imaginem ſuā fecit [illegible] ratione dotatum, veluti delicias ſuas orbi terrarum [illegible] in eo creatis omnibus præpoſuit, tota membrorū ſymmetria, corporisq; compagine ſic conflatus divino numine videtur; ut ſeptenarii numeri vis atque poteſtas in eodem

Cæremoniarum anni Iubelei: cauſa & origo.

Septem annorum hebdomades.

Monas.

Septenarii numeri vis ac virtus.

Septē planeta.

Homo.

in eodem luculenter eniteat. Conſtat etenim ipſium ſeptenaria ratione concipi, formari, viveſcere, perfici, adoleſcere, & roborari, nec non decreſcere, atque debilitari. Quemadmodum Platonici copioſè demonſtrant, argumentisque pervincunt totam humani corporis fabricam atque hominis vitam iſto diſpenſari numero. Quin etiam ſenſuum officia quatuor, viſus, auditus, olfactus & guſtus, in capite velut in arce poſita, quo rationis temone regerentur, ſeptem foraminibus, oris videlicet uno, oculorum, aurium & narium ter binis adminiſtrari: Quintum verò, tactus, per totum corpus diffundi, ut torporem viventis arceat, & vigilantiam excitet ad noxia quæque fugienda. Quapropter hunc numerum perfectionis, univerſitatisque plenitudinem in ſe continere, doctorum opinione receptum eſt: idemque perſuadent ejus virtutes & effectus. velut pulcherrimè docet tanquam in digitos argumenta diducens, Macrobius in ſuis commentariis, quos in Scipionis ſomnium Tullianum luculentiſſimè conſcripſit. Ad quem hujus myſterii curioſum lectorem remitto, quandoquidem ulterius nunc pergendum nobis eſt. Qantum igitur excellentiæ ac dignitatis ſeptenarius rebus a Deo creatis adferat, hic diffuſiùs explicare, neceſſe non videtur. Non præteribo tamen quod ad rem attinet, eundem ab omnipotente Deo conſecratum ab initio fuiſſe; cùm omnipotente verbo mundum ſex dierum ſpatio crearet, & tantis operibus conſummatis, ſeptimo die quieſceret, qui inde Sabbathum, id eſt, quies dictus eſt. Itaque diem ſeptimum quemque ſanctitudine peculiari ſublimavit, feriatumque ab operibus profanis eſſe voluit, cùm hebdomadam abſolvat, nempe ſeptem dierum ſpatium: cujus circulo ac repetitione menſes, anni, & ſæcula peraguntur non ſolum, verumetiam ætates, animantiumque vitæ per climactericas quaſdam ſuas reguntur. Quare per Moſen populi ſui ducem ſanciri legibus juſſit, uti ſeptimum quemque diem, menſem, ac annum religioſiſſimè colerent: hunc numerum in ſacris cæremoniis, & arcanis myſteriis reverenter obſervarent. Septimo die populus ab omni opere abſtineret, rebus divinis vacaret: quia ſabbathum domini Dei, & ſignum fœderis ipſius eſſet. Septimo menſe tubæ clangerent, afflictioneque fierent expiationes a peccatis. Sex annis agriculturam exercerent, fructus colli-

Septenari' à Deo conſecratus.

Sabbathũ.

Hebdomas.

colligerent; ſeptimo quieſcerent, fructus pauperibus relinquerent. Sex annis Hebræus emptus ſervitutem ſerviret, ſeptimo, ſi velit, liberaretur gratis: ſi nolit, aure pertuſa domini maneret in ſæculum Jubileji ſequentis. Utique poſt ſeptem hebdomadas annorum plenas, quæ conſtituunt quadraginta novem, ſequenti quinquageſimo feriarentur; quem tubarum ſeptem clangore, quadrageſimi noni anni menſe ſeptimo indicerent, publicarentque: quia Jubelejus ac remiſſionis omnium vocaretur, eſſetque ſanctiſſimus. Eodem non ſererent, nec ſponte naſcentia meterent, colligeréntve primitias. Eodem contractus, obligationes, & debita quævis diſſolverentur, exilia & ſervitutes omnes tollerentur, venditæ alienatæq; poſſeſſiones redirent ad primos dominos, & unusquisq; ad familiam priſtinam, nativumq; ſtatum ſuum. Admodum igitur appoſitè hunc annum Jubilejum, quaſi remiſſionis, reditus, atque lætitiæ haberi, ac nominari legiſlator voluit, à voce primigeniâ יובל Jobel: quæ lingua Hebræorum ſonat reductionem, vel reditum; Chaldæis autem arietem: Ex arietum enim cornibus erant compoſitæ illæ tubæ vel buccinæ ſeptem, quib⁹ hic annus à ſacerdotibus publicari ſolet. Nec ineptè quidem: ſignificabat etenim ipſis aries regnum ac ſacerdotium: dux enim & cuſtos eſt gregis. Principes igitur ſacerdotum, ſeptem ex lege tubis ſuis arietinis, priſtini ſtatus reductionem, velut maximi gaudii nuntium, populo publicabant. Latini verò gaudium ineffabile, quod verbis explicari nequit, voce tamen teſtatum, non diſſimili, nec minus antiquo vocabulo, Jubilum appellant: quemadmodum & Celtæ, Germanique rem precioſam, charã, & gaudio afficientem, Jouveelum: iidem Jubilejum annum ſua lingua vocant aureum, à metalli ejus precio; ut & omnia chara dicunt aurea. Quæ quidem nomina ex eodem fonte prognata ſunt; & anni dicti non minus, quàm legis virtutes & effectus declarant. Quid enim non gaudii & exultationis adferunt debitorum remiſſio, bonorúmque recuperatio pauperibus, libertas ſervis? quid non deſiderii tantorum beneficiorum expectatio? Non immeritò quidem annus hic, quem & aureum Germani nuncupant, ab afflictis & oppreſſis, tanquam precioſus & charus haberi, votis omnibus exoptari, & excipi ſumma cum lætitia poterat. Ceterùm non ſine divinis rationibus

Iubileus annus Hebræorum.

Cur Iubilæus dicatur.

Iubilum quid.

legiſlator ille ſummus eos ritus inſtituiſſe, legéſque tales præfracto,& barbaræ ſervituti adſueto populo impoſuiſſe videtur;quibus eum ad humaniorem cultum reduceret, & ad ſui timorem ac reverentiam compelleret: cùm nimirum ſibi hunc,velut in hæredium,& in ejus fundo ſurpem duc-giſſet,ex qua deniq.Servator humani generis Chriſtus Dominus noſter divina prædeſtinatione naſceretur in terris, ex tribu videlicet Juda,& ſemine Dauid, quemadmodum plurimi prophetæ vaticinati ſunt. Ne igitur familiarum ac tribuum fieret confuſio , temporum longo ſucceſſu , quæ naſci plerumque ſolet ex longinquis & promiſcuis conjugiis,& bonorum hæreditariorum alienatione. cautum diligenter legibus , ne quis extra familiam aut tribum ſuam matrimonium iniret , néve nuberet. Uti vxorem viduam fratris ſui defuncti ſine liberis , frater ducat in matrimonium,ſemen ſuſcitet,& primogenitum ejus nomine appellet.Uti in tribubus XII. familiæ ſingulæ reſtituerentur in integrum anno quoque quinquageſimo ; poſſeſſiones , villæ,bonáque omnia quocunque modo diſtracta recurrent ex prima ſortium diſtributione ad eaſdem , & ad primos hæredes ſuos,atque in ſervitutem addicti in libertatem & ad cognationem quiſque ſuam. Harum igitur legum beneficio ſanguinum commixtio, hæredita[illegible] portionum, quas Joſue dux populi Hebræi tribubus ac earum familiis ſingulis in terra promiſſionis ab initio aſſignaverat , alienationes perpetuæ prohibebantur. Nam & anni Jubilei recurſus,velut aureum quoddam ſæculum, conlapſa reparando priſca jura,poſſeſſiones,libertates familiis ſingulis atq; privatim cuique ; nec non felicem ac quietum reip.totius ſtatum reducebat. Non itaque difficile fuit familiarum ſtemmata & propagines à prima ſtirpe deducere, cùm intra familiam & cognationem manerent conjugia. Et cùm maximè illi populo fuerit ſemper uſitatum genealogias colligere,& natalia quorumcunque curioſe ſcriptis mandare. Ut liquidè ſatis ex patrum ſacris voluminibus atque vaticiniis conſtet, adventum expectatum Meſſiæ in Chriſti liberatoris noſtri,ex ſanguine David & tribu Juda nati vita & paſſione,in terris expletum fuiſſe: quod in confuſione illa cognationum ac familiarum haud facile demonſtrari potuiſſet. Jam verò ſabbathi , & anni ſeptimi, ac rurſum cum

Num. 36.
Tob. 7.
Deuteron. 25.
Levit. 25.

Jubilejo

Jubilejo recurrens illa quies atque vacatio laborum publica commodi plurimum adſerebat;hominibus videlicet, atque jumentis virium reſtaurationem, agris fœcunditatem, pinguiáve novalia poſſeſſoribus agricolis. Libertatem denique atque bonorum recuperatio, hoc eſt, reſtitutio in integrum & priſtinum ſtatum vniuſcujuſque,certam quandam ſuis temporibus conditionum ac fortunarũm æqualitatem pariebat,quæ ut conciliatrix amoris & concordiæ, ſic & injuriarum,invidiæ,atque contumelioſæ ſuperbiæ profligatrix eſſe ſolebat.Itaque viſum illi ſupremo legiſlatori, hiſce ritibus,aliisque legibus oportunis, gentem in uſuras, avaritiam,ac ſordidos quæſtus pronam compeſcere : ne divitiis ſupra modum evecti,inſoleſcerent, pauperes opprimerent, virtutem ac cultum divinum vilipenderent. Atque hæc quidem haud leves inſtituti apud Hebræos Jubileji anni fuiſſe cauſæ videntur. Verùm enimverò,cum in veteris legis oneribus,& umbratilibus ſacramentis,quæ Moſes obvelata facie legem ferens Iſraelitis impoſuit, gratia Dei, qua genus humanum crimine primi parentis conlapſum per filium ſuum Jeſum Chriſtum Servatorem noſtrum,ordinatiſſima temporum diſpoſitione reſtaurare decreverat, operta multis ſæculis jacuerit,quæ tandem per Chriſti Evangelium,ac eius paſſionem,velo templi ſciſſo,in lucem prodiit:jam mihi facilè perſuadeo,ſub prima illa ſabbathi atque anni Jubileji; inſtitutione ſublimiora etiam myſtaria comprehenſa latitaſſe.Sic etenim neceſſe eſt intelligamus,quæcũq;ſub veteri lege decreta,factáve eſſe legimus: ut cogitemus in his eſſe plurima,quæ ſignant poſtmodum in eccleſia Chriſti gerenda,& nobis etiam imitãda eſſe, quemadmodum D. Gregorius teſtatur.Quid enim ſignificat ſeptimi diei ſabbathũ, quod Deus ipſe ab operibus quieſcendo ſancire voluit, & vacatione diligenti profanorum atq; ſervilium laborum ſacrari à Judæis?Non aliud ex D.Auguſtini ſententia,quam à ſervitute perpetui hoſtis & peccatorum jugo liberandos nos eſſe per Chriſti paſſionem & Spiritum ſanctũ,quo beneficio vinculis peccati diſſolutis in verã libertatem aſſerimur. Chriſtus igitur nos oneratos,ac laborantes ſublevat & reficit: feſſis criminum ſublato põdere veramquietem præſtat.Hic libertatis noſtræ vindex legẽ adimplens ipſe,ſabbathũ fœliciſſimũ nobis attulit,miſſ' à Patre,ut ſuis nũciaret annũ Jubileũ

Reductio veteris Iubilæi ad Chriſtianã religionem

De ſpiritu & litera, cap. 15.

plenum ſalutis & gaudii ineffabilis; vel, ut Iſajæ prophetæ verbis dicam, annum placabilem, vel acceptabilem Domino,& diem retributionis Deo noſtro. Quod vaticinium in ſe compleri palàm indicavit Chriſtus ipſe, cùm in terris inciperet Evangelium, atque annum hunc acceptabilem prædicare; jam in Jordane baptiſmatis tinctus ac unctus ſacramento; nec non ſuperveniente figura columbæ Spiritus ſancti numine, & Dei Patris oraculo commendatus, ut ipſum audiremus. Tunc patriæ ſuæ ſynagogam ex more ſabbatho ingreſſus, cùm librum lecturus apperuiſſet, in eadem incidit Iſajæ verba hæc: Spiritus Domini ſuper me, eo quòd unxerit me; ad evangelizandum manſuetis miſit me, ut mederer contritis corde, & quæ ſequuntur. Cumq; legiſſet, & omnium oculi in eum eſſent intenti, convoluto libro, cœpit ad eos dicere: Hodie completa eſt ſcriptura hæc in auribus veſtris,& facundiæ ad miraculum ex ejus ore fluentis gratia cunctis hoc facilè perſuaſit. Chriſtus igitur Servator noſter Jubilejum & gratiæ verum annum à Judæis ex lege per figuram celebratum nobis attulit, & ſimul per evangelium annunciavit manſuetis, hoc eſt, ſpiritu pauperibus, ùt D. Hieronymus prophetæ verba interpretatur. *In Iſaiam lib.16. cap. 61.* Miſſus ad ſananda vulnera contritorum, & ut prædicaret captivis, peccatoque ſervis libertatem, clauſis apertionem, vel vinctis ſolutionem. Hic legis abolevit obligationes,& reliqua vetera. Hic primi parentis crimine genus humanum infeſtiſſimi hoſtis ſervituti mancipatum ſua morte liberavit, peccatorum vincula ſolvit, clauſos in barathro patres antiquos à morte reſurgens eduxit, apertaque celi porta, beatitudinis æternæ theſauros patefecit, hæreditatem amiſſam,& felices paradiſi poſſeſſiones, celeſtemq; patriam exulibus nobis ad eum redeuntibus benignè reſtituit. Adventus quidem tam exoptati temporis, vel potius Jubileji noſtri etiam arietinarum tubarum ſeptem clangore nobis prænunciatus fuit; nempe vaticiniis prophetarum plurimis, ut ſeptenarius numerus item multitudinis ſymbolum eſt. *Num.29.* Notum eſt itidem, in veteri lege menſis ſeptimi initio tubarum feſtum celebraſſe Judæos, nihilque aliud ſibi hoc voluiſſe, vt interpretantur Theologi, niſi ex prophetarum oraculis, Evangelii,& Apoſtolorum vocibus, quarum ſonus cæleſtium tubarum inſtar in omnes terræ fines exire

deſtina-

deſtinatum erat, inſtituere & initiari ſacra omnia nos debere. Quin etiam arietes Nabajoth, qui apud Iſaiam cap. IX. miniſtrabunt & offerent. D. Hieronymus interpretatur de electis in ſacerdotium, & de miniſtris eccleſiæ. & ubi pſalmographus cecinit, filios arietum Domino adferendos eſſe, eos Principes eccleſiarum Eucherius exponit, vel, ut Auguſtini verbis dicam, quos per evangelium duces gregum Apoſtoli genuerunt. Arietinæ igitur tubæ, videlicet Moſes & prophetæ, nobis hunc annum remiſſionis & gratiæ per figuras & ænigmata obſcurè clangere ceperunt; ac demum ille præco buccinator D. Joannes præcurſor in fine quadrageſimi noni anni, in ipſo liberatoris noſtri adventu; imo etiam angelicus è cælo concentus in ipſius nativitate, cum ex virginis utero procedens, portam gratiarum auream cunctis aperuiſſet, paſtoribus apertius, pacem & gaudium magnum bonæ voluntatis hominibus promittentes nunciarunt. Admodum igitur appoſitè & hos arietinas nobis fuiſſe tubas opinabimur, qui nobis Chriſtum monſtrarunt, ut agnum innocuum & immaculatum, qui mundi peccata ſua morte tolleret, & æternæ vitæ referaret aditum. Quin per arietem illum, quem juſſus erat Aaron pontifex pro populi peccatis offerre in holocauſtum, Chriſtus etiam repræſentatus fuit, ut D. Auguſtinus, Heſychius, aliique veteres Theologi interpretantur. Nam hic idem per crucis extenſus cornua, ſpiniſque coronatus olim adumbratus fuerat, per arietem cornibus ſuſpenſum in vepribus; quem pro filio juſſus Abrahamus immolavit. Hæc victima ſola ſanguine ſuo ſupremæ juſtitiæ moriens ſatisfecit, primi parentis, univerſique generis humani crimina, quibus immortalitati eramus facti inhabiles, diluit, ac ſuſtulit; amiſſas æternæ beatitudinis poſſeſſiones hæreditarias, libertatemque illam priſcam reſtituit cunctis; ejus evangelium ac legem gratiæ, ſine qua vetus lex ad ſalutem invalida eſt, recipere volentibus. Cujus quidem tanquam Jubeleji veri ac placatiſſimi anni buccinator etiam ipſe non minus, quàm auctor, & effector in Judæa fuit. Et cùm corporis & ſanguinis ſui teſtamentum credentibus relinqueret, per mortis tramitem vitæ portam mox aperiret, per crucis arma noſtræ ſervitutis tyranno profugato, caſtriſque ejus expugnatis, vincula captivorum ſolveret, mortis & inferni victor redivivus triumphans in cælum

In Iſaiam lib. 17.

Pſalm 28.

Geneſ. 22,

in cælum ſcanderet; abundantiſſimè pro noſtra ſalute & reſtitutione debitum ſolvit, Deoque Patri ad ejus gratiam ſe conferentes cunctos reconciliavit. Jam verò cùm vivificus dictæ gratiæ, noſtræque reparationis theſaurus cunctis quidem pateat accedere ad ipſum volentibus: non tamen ad ejus uſumfructum quis pervenire poteſt, niſi per legem gratiæ, & ſacramenta à Chriſto liberatore noſtro inſtituta renatus, in Eccleſiæ gremium prius admittatur. Hujus igitur inæſtimabilis theſauri diſpenſationem abſolutam è terris diſcedens Chriſtus, Petro, & Apoſtolis, eorumq; ſucceſſoribus commendavit, ut eundem per eccleſiæ ſuæ membra fideliter & prudenter, pro animarum ſalute diſtribuerent. Itaque completis rurſum ſeptem ſeptenariis myſticis, quinquageſima poſt reſurrectionem die, cùm jam in cælum aſcédiſſet, promiſſum ſuis Spiritum ſanctum miſit, cujus afflati numine, nibil non ritè facerent ac docerent in ejus eccleſia. Remanet igitur hæc plena diſtribuendi poteſtas per Spiritum ſanctum in D. Petri, quem paſtorem in terris conſtituerat, & curam ſui gregis cum clavibus regni cœlorum dederat, ſucceſſore, hierarcha Romano: ut is pro uſu & neceſſitate temporum, paſſionis & ſanguinis ſui incomparabili precio ſuccurrat imbecillitati noſtræ; quando variis in hac miſeriarum valle malorum periculis & ærumnis expoſita, perduellis inimici inſidiis atque infeſtationibus aſſiduè vexemur. Sic enim viſum ſupremo Numini, proprio non parcere filio, ſed humiliatum humanæ fragilitatis conditione morti ſubſternere, pluribus onerare calamitatibus, noxę dedere: ut tanti pignoris precio ſalutis æternæ porta ad eam tendentibus aperiretur. Idemque voluit, ut filii ſui veſtigia hic inſequamur, noſtram & ipſimet crucem portemus, licet invalidi. Adſit, ut D. Pauli verbis dicam, ſtimulus carnis, vel angelus Sathanæ, qui colaphiſet per errores, & carnis paſſiones; ut vigilemus diligenter per adverſitates, ne extollamur in ſuperbiam. Hujus improbitatem & colaphos cùm non ſemel Paulus fuiſſet deprecatus, repulſam ſe paſſum cum tali reſponſo ſcribit: Sufficit tibi gratia mea. Cujus quidem ope laboremus oportet continuè, ut deſtruatur in nobis peccati jugum: eoque diſſipato, Chriſti Servatoris nos adaptemus auxilio, veræ libertatis beatitudini, nequiſſimamque dæmonum tyrannidem orationibus &

2. Cor. 12.

bus & ieiuniis feliciter excutiamus. Chriſti enim ſolius merítis noſtra qualiacumque bona opera ad eam beatitudinem conſequendam conferre quid poterunt. In eum itaque finem à Romanis Pontificibus, D. Petri ſucceſſoribus, ad imitationem veteris Jubileji Hebræorum, inter alios, quibus in officio eccleſiam gregemque ſibi commiſſum continent, modos, & ille ab antiquo repertus eſt, quo populum ad pœnitentiam errorum & ſcelerum, vitæque correctionem, & ad pietatis exercitia pellicerent: quo revocant ſtatis diebus ac annis in memoriam hominum Chriſti Servatoris noſtri benignitatem & merita per quæ culparum omnium venia atque condonatio gratuita ejus clementiam implorantibus præſentatur. Omnes etenim, ut Flaccus poëta canit,

Non ſecus ac pueris olim dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere prima,

magnis propoſitis præmiis invitant ad veri illius Jubileji à Deo per filium nobis promulgati communionem, veluti ad ſolemne regis ſuperni convivium, & hymeneïas epulas, ad quas neminem niſi in habitu nuptiali ſplendidum, niſi fœdis vitiorum ſordibus expurgatum venire decet. Quarum eluendarum cauſa ſummus Pontifex paratos ac limpidos nobis oſtentat fontes, nempe ſanguinem ſacroſanctum, ac merita Chriſti. Ad quos precibus, jejuniis, eleemoſynisque pro noſtro modulo præparati, Divorum patrociniis adjuti properemus licet, ea cum fiducia & perſuaſione, ſolum illum liquorem nos emundare, & candidatos adaptare tanto convivio poſſe. Nam nihil redemptoris noſtri gloriæ decedet proptereà, (ut hæretici malignè calumniantur) quod noſtræ imbecillitatis memores, noſtrisque viribus diffiſi, patronos ipſi gratos imploremus, & adminicula oportuna ſolliciti quæramus. Cùm autem publicæ cærimoriæ & epiphaniæ vel apparitiones quædam adiaphoræ partim olim admiſſæ inter ſacra tanquam imagines & picturæ moveant, & incitent hominum animos; doceant, & renovent memoriam rerum gerendarum; quas D. Auguſtinus eleganter admodū eſcas appellat, quibus in utero ſuo ſuſceptos, & ex baptiſmo renatos fovet, ac reficit ſancta mater Eccleſia, ut hilares & benè

Matt. 22.

De ſymbolo ad Catech. lib. 4. cap. 1.

& benè paſtos nos exhibeat Chriſto: non incongruum profectò, vel ineptum videri poterit, quòd ſummus Pontifex populum omnem Chriſtianum ſibi commiſſum exhortatur ad pietatem, preces, operaq; bona, inſtante Jubilejo gratiarúmve tempore ſacro; vel ingruente Turcico bello, periculoſaque tempeſtate quapiam remp. Chriſtianam turbante. Non abſurdum apparebit, quòd nos inflammet ad opem divinam implorandam, convocet gregem univerſum ad ovile ſuum; ad Eccleſiam videlicet Romanam, tanquam ad fidei petram, & Eccleſiæ fundamentum: Immo velut congreget ad arcam illam Noe, extra quam (ut D. Hieronymus ad Damaſum ſcribit) regnante diluvio, qui manet, peribit. Non otioſum, inquam, videbitur, quòd orando, pulſandoque gratiæ cæleſtis portas aperiri poſſe cærimoniis demonſtret; dum omnibus ordinibus ſacris ſtipatus, maxima cum pompa portam baſilicæ D. Petri Apoſtolorum Principis in Vaticano ſemper alioquin muro lateritio clauſam anni illius initio precibus & malleo recludit, atque per eandem crucis ſacroſanctæ ſignum triumphale, cereaque benedicta ſancti Spiritus lumen mentes illuminantem, ac divini amoris flãmam corda ſuccendentem infert, populi multitudine ingẽti ſubſequente. Quantus tum, ô ſuperi, hominum omnis generis ex univerſis Chriſtiani orbis provinciis ad ea ſacra Romam venientium confluxus? expoſita cuivis ex inexhauſto paſſionis & meritorum Chriſti, Divorumque theſauro pleniſſima peccatorum indulgentia; non propter dictas illas cærimonias, non ob noſtras preces, peregrinationes aut labores, ſed propter unicũ noſtræ ſalutis aſſertorem IESVM CHRISTVM. Quod ipſum etiam in ſuis edictis ſummi Pontifices promulgare nunquam prætermittunt. Ob has igitur rationes, & in eum modum anni Jubileji feſtum à D. Petri ſucceſſoribus inſtitutum indicitur: Non quidem Judaico prorſus ritu, ſive ex veteris legis decreto, cujus cærimonias per Evangelii gratiam ablatas eſſe, Paulus ubique contendit; ſed ut legis Moſaicæ adimpleat myſteria, cùm illa Jubileji tempore poſſeſſiones & bona his in terris duntaxat redderet, nexos ſolveret, & corpora in libertatem vindicaret. Nobis autem per Evangelium Jubilejus annus exoptabilior offertur, quo nexus animorum ſolvuntur à criminum vinculis, amiſſæq; cælorum poſſeſſiones in liberta-

tem aſſertis reſtituuntur. Ut autem anno quoque centeſimo hæc feſta repeterentur, Bonifacius VIII. ſummus Pontifex primùm decrevit; & portam baſilicæ in Vaticano aperuit: largiſſimamque ſtatuit peccatorum omnium indulgentiam cunctis qui urbis inquilini triginta ejus anni diebus, quive peregrini aut advenæ, quindecim diebus, confeſſione, pœnitentia, ac corporis Chriſti communione prius luſtrati, ad ſacra religioſè per eam intraſſent. Clemens poſt eum ſextus ejus nominis, flagitantibus Romanis, ad annum quinquageſimum Jubileja reduxit, cui & grata tanti muneris diſpenſandi occaſio viſa fuit. Is alteram addidit portam baſilicæ D. Joannis Lateranenſis in Cælio, ſtatuitque ut totidem vicibus & ibidem ſacra viſitarentur. Adjectæ poſtea ad ſimiles viſitationes faciendas duæ ſanctiores aliæ baſilicæ, D. Mariæ Majoris in Exquiliis, & D. Paulli via Oſtienſi. Atq; ita portę patefiunt in vigilia Chriſti Nativitatis, initio Jubileji, eadem hora quatuor; una, ut diximus, per ſummum Pontificem, aliæ tres per baſilicarum dictarum Antiſtites ſynmyſtas Cardinales. Sixtus IIII. denique temporis interſtitium contraxit ad annos XXV. ratus vitam hominis mille caſibus & periculis expoſitam rarius ad quinquageſimum annum pervenire, gratiæque illius expertem infinitam hominum multitudinem idcirco fieri. Ætati cuivis anno quoque XXV. rectè conſuli, cùm unius hominis vita ter annum illum felicem & optatum attingere poſſit: in juventute nimirum, virili ætate, & ſenectute; fraudariq; dumtaxat, quibus lubricam adoleſcentiam excedere non contingit. Hæc præcipua contrahendi temporis cauſſa fuit, ut videlicet major frequentiorq; cœleſtium gratiarum copia proveniret; non pecuniarum, ſicut quidam falſe, magis quàm falſe jactitant. Quid enim hoc ſæculo his moribus tantum lucri pontificio ærario ex ſtipe illa collatitia & arbitraria accedat, non video; quæ potius ad baſilicarum, ſive ædium ſacrarum fabricam, pietatisque culturam conſervari ſolet. Summo Pontifici interea non levis incumbit cura, ut in urbe, & eccleſiæ ditionibus ubique locorum ad tantum populorum confluxum commeatus abundet copia, annonæ provideatur utilitas, utique itinera reddantur à latrociniis tuta peregrinis, quæ quidem ſine magnis ſumptibus præſtari nequeunt. Sed de Jubileji origine & cauſſis jam ſatis. Cùm pridie Kal. Jan. Carulus

Vrbis Romæ magiſtratus inaugurantur ſacramento iuriurando.

Solennis novi anni ſtrena, quæ Carulus donatur à ſummo Pontifice, gladius, baltheus & galerus.

princeps maxima in principum virorum frequentia ſacris pomeridianis intereſſet, novi urbis Romę magiſtratus eo die creati in habitu ſolemni ordine ante pedes Pontificis procumbentes ex more juramento præſtito inaugurati ſunt. Ipſis deinde Kal. ſequentibus poſt Miſſæ ſacrificium publicum honos ingens illi à ſummo Pontifice delatus eſt, qui principibus maximis rarò contingit ob occaſionum raritatem. Mos etenim vetuſtus jam à multis ſæculis inolévit, de, ſumptus, ut apparet, ex Machabæorum hiſtoria ſacra. in qua libro II. cap. XV. legimus, Judam ducem exercitus Judaici, priuſquam iniret & contra Nicanorem prælium, vidiſſe in ſomnio ſummum ſacerdotem Oniam pro populo orantem, Hieremiamq; prophetam tradentem ſibi gladium aureum cum tali exhortatione ad prœlium capeſſendum: Accipe ſanctum gladium munus a Deo, in quo dejicies adverſarios populi mei Iſraël. Aggreſſus igitur prælium Judas, compulſus ab hoſtibus Sabbatho; victor, occiſo Nicanore, proſtravit ad XXXV. hoſtium milia. Atque hinc occaſio deſumpta videtur ſacri ritus itíus, ut Romani pontifices ſingulis annis in præclara natalis D. N. JESU CHRISTI nocte priusquam exordiuntur ſacrificia, thure & aqua luſtrali conſecrent, & ſanctis precibus inaugurent enſem affabre factum, aurea vagina, baltheo, capuloque aureo inſtructum; & ejus mucroni impoſitum galerum ex holoſerico molli janthino conſutum, duplicatumque exuviis muſtelarum, vel, ut quidam vocant, alpinorum murium candidiſſimis, faſcia vel diademate aureo circundatum, & margaritis plurimis circumtextum, exornatumque. Nobilis & opima hæc ſemper habita eſt ſtrena, quam parat ea nocte ſolam Pontifex ſummus magno cuipiam principi donandam, qui bene de rep. Chriſtiana meritus eſt, vel bene mereri adhuc poteſt. Nec caret ſuis myſteriis aptiſſimis, quorum meminiſſe & exequi ſignificata, Chriſtiani ac pii principis intereſt. Rituales etenim pontificum libri docent, per enſem illum conſecratum ſignari imprimis Dei infinitam potetiam permanentem in Verbo, quo cuncta creavit, & quod tali die caro factum eſt: nimirum in Chriſto Deo Filio, homine vero, Patriq; æquali: cui data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra, ut ipſe cælum ſcanſurus ad Patrem, dixit; mandans eandem poteſtatem Petro, ſuisq; collegis in Eccleſia vel civitate

Quid gladius ſignificet.

Matth. 28. Ioan. 17.

nova

nova nuper ab ipſo condita, & ſanguine ipſius conſecrata, adverſus quam portæ inferorum non eſſent prævaliture. *Matth.16.* Cujus cùm fundamenta firma in ovili ſuo paſtor bonus jeciſſet, ejus, ut dixi, gubernacula diſcipulis, ac Petro tanquam capiti, Vicarioq; ſuo, cum clavibus regni cœlorum commiſit: Jubens uti docerent omnia, quæ mandaverat & docuerat ipſe; per baptiſmum & evangelium invitarent omnes gentes ad ſalutem, & reciperent quoscunque in civitatem illam ſanctam, extra quam vera ſalus nulla; & in qua cœleſtis politiæ leges ac mandata ipſius ſervarentur, atque imperium omne legitimum in terris à Deo proveniens Spiritus ſancti nutu, & auſpiciis rectè diſtribueretur. Divinæ providentiæ, cujus nutu regna conſtituuntur humana, ſacra myſteria quis digne ſatis admiretur, & veneretur? dum perpendimus, eam ſacræ illius politiæ ſuę prætorium ac regale ſolium in arce imperii terreſtris urbe Roma collocare voluiſſe; quo gladius ille poteſtatis ſupremæ, cui terrarum orbem jam ſubjecerat, auro divinæ legis, Chriſtianæque fidei tutius conſervaretur, atq; ſalubrius regeretur. Itaque Petrus Apoſtolici ordinis Princeps ad hanc deſtinatur provinciam, inferreque trophæum crucis Chriſti Romano Capitolio juſſus eſt: quo veritatis æternæ lumen in ſalutem omnium efficacius faciliusque ſe ab ipſo capite per totum mundi corpus effunderet. Deſignat igitur conſecratus gladius item ille, jus, imperium, ac poteſtatem ſummam regendi in terris à Chriſto relictam Præſidi Eccleſiæ ſuæ Petro, & ejus ſucceſſoribus. A quibus Chriſtiani, & pii principes etiam maximi quique haud gravatim hoc juris acceptant, & acceptarunt hactenus, qui ſe membra corporis eccleſiaſtici, & ſanctæ è Chriſto conſtitutæ civitatis cives agnoſcunt; & intelligunt, ejus corporis eſſe caput unum, cui membra ſingula (ni tabeſcere, & perire velint) ſubſervire debent. Atque in illa civitate rectorem à Chriſto poſitum eſſe cum poteſtate ſuprema Vicarium ſuum, cui magiſtratus ſubdelegati obſecundare pacis & concordiæ cauſſa debent: ac nos omnes obtemperare, quamdiu ejus reip. privilegiis gaudere volumus, cogimur, propter Chriſtum, cui nos in baptiſmo ſubjecimus. Manifeſtum enim eſt, navem illam magnã reip. Chriſtianæ ab uno gubernatore regi divino nutu, tanquam ab animo ſolo totũ corpus: & licet ille clavum tenens in puppi ſedeat quietus,

ejus tamen imperio parendum tam nautis, quàm qui una navigant, ſi proſperè ferri cupiunt. Jam gladius à maiore poteſtate principi traditus ſimul commendat prudentiam & rationem rectam quæ bonum à malo diſcernit: Admonet juſtitiæ ad æquitatis æquilibrium cum cura perpendendæ. Quapropter ejus acumen anceps, ad pravum non minus paratum, quàm ad bonum deſtinatum, ſi in temerarii vel maligni hominis manum incidat, non ſine cauſa tegitur, atque munitur auro, per quod veteres olim Sophiam, ſive ſapientiam allegaricôs ſemper intellexerunt: quæ inter artes & ſcientias omnes ita excellit, ut aurum virtute, pulchritudine, ac precio cetera metalla ſuperat. Hinc Salomonis in proverbiis exhortationem legimus: Poſſide ſapientiam, quia auro melior eſt; & acquire prudentiam, quia precioſior eſt argento. D. Joannes in revelatione ſua hoc aurum ignitum appellat; ardore ſancti ſpiritus inflammatam & pectora penetrantem ſapientiam intelligens. Hoc ipſum Magi ab Oriente venientes infanti obtuliſſe Chriſto regi nato; hoc auro ab Hebræis Ægyptios fuiſſe ſpoliatos, per anagogen ſacra etiam innuit hiſtoria. Et quidem divinus ille Plato, a noſtræ religionis placitis haud longè diſſitus, cum ſuis aſſeclis ſapientiam, & animi pulchritudinem obryzo, vel auro defecatiſſimo ſæpius comparat. Quinimo gryphes atque formicas Indicas Æthiopicasque aurum in montem coacervare, nec non cuſtodire diligenter, fabulati ſunt antiqui; inſinuantes labore ac diligentia, & item animi magnitudine ſapientiam adipiſcendam eſſe. Nam formica laboris indefeſſi nobis exemplum præbet: & gryphus ex aquila & leone conflatum animal, ut fabulantur, ſimulachrum eſt generoſi, & magni animi: ideoque non ineptè gryphes & formicas Apollini, ſapientiæ præſidi, dedicarunt. Jam vides quàm aptè principis gladius, id eſt, legitima poteſtas à Deo data, ne lædat vel lædatur, ſapientiæ ac boni conſilii aureo tegmine conſervetur. Quoniam verò linguam conſtet in homine membrum peſſimum atque optimum eſſe paci atque concordiæ tam peſtilens ac ſalubre, gladium quoque convenienter veteres eſſe pronuntiarunt, maledicos gladium in ore geſtare dicentes. Admodum quidem aptè Diogenes Cynicus, cùm audiret juvenem formoſum impudenter multa deblaterantem, Non te pudet, inquit, ex eburnea vagina

Quid aurea gladii vagina ſignificet.

Aurum ſapientia.

Prov. 16.

Apoc. 3.

vagina plumbeum educere gladium? Ceterùm gladii iſtius multo melior eſt uſus, ut vaticinia de Chriſto redemptore noſtro apud Iſaiam docent: Poſuit os meum quaſi gladium acutum. Nimirum D. Hieronymi ex ſententia, ut ſpiritu oris ſui interficiat impium. De quo gladio & Chriſtus ipſe loquitur in Evangelio: Non veni pacem mittere, ſed gladium. Malos quippe à bonis ſeparando. Similiter Paulus vivum ait eſſe fidei ſermonem, efficacem & omni gladio ancipiti acutiorem, penetrabilioremque. Ad Epheſios item ſcribens, verbum Dei gladium ſpiritus appellat. Aliter de Iudęis Chriſti perſecutoribus, qui malè uſi ſunt gladiis ſuis, Pſalmiſta canit: Dentes eorum arma, & ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Item: Exacuerunt ut gladium linguas ſuas: ubi de calumniis & inſidiis prauorum loquitur. At ille Chriſti pontificis noſtri gladius eſt vera ſeceſpita, non tamen ut illa Romanorum Pontificum, ac Flaminum à Sexto Pompejo nobis deſcripta, & in antiquitatum reliquiis inter ſacrificorum inſtrumenta adhuc apparens, qua carnem & oſſa victimarum diſſecabant: ſed quæ diſpartitur, ut Paulus ait, mortiferos carnis appetitus à vivifico ſpiritu, pertingens usque ad diviſionem animæ & ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, cùm ſit diſcretrix cogitationum & intentionum cordis. Ceterùm eximio huic ſummi ſacerdotis muneri baltheus accedit ex auro puro contextus, & pulcherrimè elaboratus, quo cum honor & dignitas militaris conferri ſolet antiquitus, eratque ducum, comitum, ac principum geſtamen. Quocirca non ineptè vitioſum magnatem ſic notat Satyricus poëta.

Iſaiæ 49.
Matth. 10.
Hebr. 4.
Epheſ. 6.
Pſalm. 56.
Pſalm. 63.
Hebr. 4.
Aurei balthei explicatio.
Perſius Sat. 4.

——————— ilia ſubter
Cæcum vulnus habes, ſed lato baltheus auro
Pretegit.

Arguit libidinis & obſcœnitatis vulnus, quod nobilitatis ac dignitatis titulo tegere & excuſare plures volunt. Additur item gladio non ſolùm baltheus: ſed galerus, ſive pileus, capitis nimirum, quo nihil in unaquaque re prius ac nobilius eſt, tegmen præcipuum: quod quidem abſolutæ libertatis, ſummæque nobilitatis habetur inſigne, non minus æſtimatum ſua ſignificatione, quàm auri, gemmarum, ac materiæ

Galeri ſive pilei ſignificatio.

precio

Eiꝰ forma. precio: cujus antiqua forma hemiſphærica grandioris ovi alicujus in æquas partes diſſectæ teſtæ ſimilis ab initio fuit: qualia capitis tegumenta ex ſtruthionum ovis capacioribus facta Garamantas olim lubenter geſtaſſe, Lucianus in Dipſade tradit; nunc tamen planiore vertice formant artifices myſteriorum ignari. Etenim illa galeri rotunditas ſuperior cœli nos tegentis figuram concavam repræſentans mentem vitæque rationes omnes dirigendas ad æthera beatorum domicilium eſſe ſedulo principem monet, cujus quadam imagine caput ſuum contegit. Idem ſignificat galeri color *Color eius.* janthinus, ſive cæruleus, cœli ſereni ſpeciem habens: ſcilicet, ut Ennii poetæ verbis dicam, Cæli cærula templa Principibus eſſe contemplanda docens: cui præſidet ſummus omnium conditor Deus, ab eodemq; tanquam juſtitiæ Sole procedens ſancti Spiritus igneum numen: quorum hoc in late- *Columba, & Solis globus in galero.* re per columbam candidam, ille per ſolis radiatum globum ex auro unionibusq; in ipſius Galeri vertice figurantur. Nec *Candor pellium ac margaritarum.* otioſus eſt pellium ac margaritarum candor ille niveus Deo pergratus color ad animum maximè translatus propter ſynceritatem, mentisque puritatem, quæ nos Deo conciliat, beatorum cœtui adjungit, & quaſi divinos reddit; quando ſanctiore ſpiritus flamma ſuccenſus animus, Dei mandatis ſe conformat, turpe nil admittit, nil conſcire ſibi patitur. Alba quidem omnia ex Pythagoræ etiam ſententia ſemper habebantur bona, felicia, feſta, & bene ominata: & propterea veteres Romani, cùm Magiſtratus petere vellent, boni omi- *Pontici & Alpini mures candidi.* nis cauſa cum toga candida prodibant in publicum. Ponticos autem, & Alpinos mures candidos, quos Armenios nunc vocamus, talis intemeratæ ſynceritatis atque etiam caſtitatis immaculatæ ſymbolo nobilitatos fuiſſe legimus, utpote, qui candorem ſuum ament, atque ſpurcitias tantopere abominentur, ut, cùm fovearum ſuarum oſtia cœno illita vident, ſe potius à venatoribus capi patiantur, quam eo fœdari velint. Pellis igitur ac margaritarum nitor admonere principem debet, ut animi candore, vitæque ſyncera probitate ſe gratum Deo hominibusque præſtet. Nec ab ipſo ſcopo prorſus diſſitum, quod nationum omnium ferè con- *Albatæ Veſtes lineæ cur in ſacris.* ſenſu candida tanquam divinis congrua ſacris adhibeantur, atque imprimis albatæ veſtes, id eſt, puræ religioſæq;, ut Servius commentatur. Erant autem lineæ omni ſolutę vinculo

nullis

nullis maculis, nullis obſitæ ſqualoribus, nec funeſtæ aut fulguritæ, ut Caper & Hyginus annotarunt in illud Virgilii: *Velati lino, & Verbena tempora vincti.* Et noſtra jubet religio linteis, iisq; puriſſimis indutos tunicis ſacra Deo canere. Colorem album ait Tullius libro ſecundo de legibus, præcipuè decorum eſſe Deo, cùm in cæteris, tùm maxime in textili. Quid autem Tullium adſero? quando ſcimus Chriſti noſtri Servatoris indumenta, cùm gloriam ſuam charioribus diſcipulis patefaceret, nivis in ſpeciem alba apparuiſſe, atque etiam angeli illius, de cælo deſcendentis, qui lapidem ab oſtio monumenti revolvit. Hæc quidem luce clarius nobis oſtendunt, quam a nobis requirat Deus cor mundum, vitam immaculatam, & animi ſynceritatem; quum votis, & precibus hæc expetere, & ejus rei memoriam in ſignis jam dictis etiam inter ſacra nobis obverſari perpetuò velit. Et hæc quidem de ſtrenæ pontificiæ myſteriis ideo diffuſius, quod pauca diſertè prodita de his inveniam. Sed hiſtoriæ noſtræ filum proſequamur. Kal. autem Jan. finito Miſſæ ſacrificio, ſtrena, quæ in ſummo altari, ex more, dum celebratur, manſerat, defertur ad ſummum Pontificem. Princeps Carulus e ſuo loco vocatus a deſignatore, ſive cæremoniarum magiſtro, ut nunc appellant, deducitur ad ſolium Pontificis. Cardinalium ſenatus omnis è ſuis ſedibus deſcendens ſolium ac principem corona cingit. Summus Pontifex munus ipſe Carulo genua ſubmittenti tradidit, & defenſionem Chriſtianæ fidei, Eccleſiæq; Romanæ Catholicæ commendavit; ſolemnibus verbis Deum Opt.Max. precatus, uti Catholicum Principem, Chriſti tyronem, ac devotum ſanctæ matris Eccleſiæ filium, ſua gratia ad heroicas virtutes provehat, armis ſuæ juſtitiæ, ſyncera fidei, rectæq; religionis muniat, & inſtruat adverſus quoſcunque fidei Catholicæ, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ inimicos: utique per ipſum vim æquitatis bonorum ad tutelam exerceat; molem iniquitatis malorum ad vindactam potenter evertat. Carulus è dextra ſummi Pōtificis munus acceptans, veneratur ex more Chriſti in terris Vicarium, Latinis verbis pro tanto honore gratias agit immenſas; teſtatus ſuperos, ſibi nihil magis in votis eſſe, quam ut divina ſuffragante clementia, poſſet vel ex parte ſummi Pontificis totq; procerum expectationi ſatisfacere. Gladium deinde nobili miniſtro ſuo Guilhelmo Neſtelradio

Matth. 17. & 28.

Donatur gladio Carulus.

radio

radio deferendum tradidit, qui ante Crucis ſanctæ ſignum ſtrenam illam geſtavit, dum è ſacrario ſummus Pontifex deducitur. Tum, valedictis poſt factam congratulationem Cardinalibus, & legatis, Carulus Princeps, cui gladius cum galero præferebatur, à caſtri Angelici præfecto, Palatii item magiſtro, Honorato Sermoneta, atque omni nobilitate familiaque pontificia, & ſatellitio Palatino ſtipatus magna cum pompa, & tympanorum ſonitu, tubisque præcinentibus per porticum miliariam è Palatio ad hoſpitium ſuum deducitur. His auctus honoribus princeps Carulus, iter ſuum maturare non ceſſat, poſtridieque apud ſummum Pontificem ſollicitat diſceſſum, atque uti Neapolim porrò proficiſci poſſet, precatur, & impetrat. Paciſcitur tamen Pontifex, flagitatque ne per ambages redeat viſa Neapoli atque Campania: neve Romam, hocque ſuum hoſpitium declinet; cùm maxime de parentum ac fratris ſui negociis quædam adhuc eſſent peragenda, quæ melius ipſo præſente expedirentur. Carulus non refragari, ſed omnibus obſequi ſe velle reſpondit. Equi igitur & equiſones Romæ relicti, ut diuturniore quiete refecti, ad majores itineris, quod reſtabat, labores invaleſcerent. Ipſe tertiò Nonas Januarias cum reliqua ſua cohorte proficiſcitur equis diſpoſitis via Latina Marinum, atque inter nobilium villarum ruinas vaſtas eo die prandium ſumit: Quæ quidem frequentes, & admodum ſumptuoſæ, quondam florente Romano imperio, Tuſculanum agrum omnem Apenninique clivos illos occuparunt. Hinc Marianam villam antiquam Marmo caſtello nomen dediſſe volunt. Cui à dextris vicinæ Licinorum Luculliana, Murenianaque; nec non illa M. Tullii Ciceronis quæſtionibus Tuſculanis immortalis. Item Porciorum, aliæque Principum reipublicæ Romanæ plures, quarum memoriam apud Strabonem, Plinium, Senecam, Plutarchum, aliosque veteres ſcriptores reperimus. Sumpto ibidem prandio perluſtratisque villarum inſignium reliquiis, Carulus ad Appiam viam deflectit, relictis ad ſiniſtram Velitris, ad dextram Aricia & Nemorenſis Dianæ ſpeculo, ut lacum oppido vicinum Servius vocat, Dianæ Tauricæ ſacrum, cum nemore ac templo quod Artemiſium à Strabone dicitur. Antiqua ſed barbara religione locus olim celebris fuit, Scythicumq; humano ſanguine ſacrificandi ritum ibidem ab Oreſte & Iphigenia

Carulus Roma proficiſcitur Neapolim.

Tuſculanus ager villis antiquis frequens.

Lacus Dianæ Nemorenſis propè Ariciam.

ginia inſtitutum fuiſſe memorant; cùm è Taurica profugi, ſimulachrum Dianæ abſconditum in faſce lignorũ eo tranſtuliſſent. Unde Faſcelidis vel Faſcelinæ Dianæ cognomen vetus in Latio fuit. De qua quidem ſuperſtitioſa religione diſſerendi latius alibi melior occaſio dabitur. Nunc iter noſtrum proſequamur. Carulus veſperi tarde per pluviam tenebras facibus obviam miſſis deducitur ad Ciſternenſem Cardinalis Sarmonetæ villam, ubi perhonorifice cum ſuis exceptus ea nocte tractatur. Et poſtridie ibidem prandio ſumpto, perrexit ad Pomptinas usque paludes. Illaque nocte quievit in diverſorio Caſæ novæ, a quo non procul, ni fallor, Tres tabernę fuere in Appia via celebris quondam manſio XVII. ab Ancia lapide, & ab urbe XXXIII. velut antiqua Romanorum itineraria, & ipſa locorum diſtantia demonſtrant. Divus Lucas in actis Apoſtolorum ſcribit, quoſdam Chriſtiana religione jam imbutos fratres ab urbe per Appiam viam ad Tres tabernas, quoſdam ad Appii forum usque occurriſſe Divo Paulo Apoſtolo, cùm a Porcio Feſto procuratore ſub cuſtodia militum reus e Iudæa mitteretur Romam.

Villa Ciſternēſis Card. Sarmoneta.
Pomptina paludes.
Tres tabernæ in Appia Via.

Inde Carulus mane ſequenti Appiam viam per Pomptinas plaudes maximis impenſis olim ductam, nunc verò paluſtribus aquis atque pontium ædificiorumque ruinis impeditam & imperviam à dextris relinquit, atque per Volſcos & Apennini crepidines ſcrabroſasq; montium cautes Terracinam petens, ambages quærere cogitur. Setiam à ſiniſtris vidit, ob vini nobilitatem à veteribus poetis celebratam: pauloque ulterius in plano Priverni à Germanis Brittonibusque Blondo teſte deſtructi mœnia ruinasq; deſertas. Hinc tranſcendentes Privernum novum, in proximo, quem Amaſenus fluvius lambit, monte poſitum, contemplàntur à longè Thyrreni mediterranei maris littora & velut à continentia avulſa promontoria oppidis præclaris quondam exculta, nunc pene deſerta. Monſtrantur à Corona Pighio principi quibus olim in locis Lavinium ab Ænea conditum, & ejusdem antiquitatis Laurentum, ubi in littore fuerit, ad ſacrum Æneæ vel Jovis indigetis fontem ac lucum, ubi Ardea Turni regis, ubi Antium Volſcorum caput cum Fortunæ celeberrimo templo, nec non Aſtura cæde Marci Tullii oratoris infamis. Proſpectant inde poeticis tabulis decantatam veneficæ Circes domum, olim inſula,

Appia Via.
Setia.
Privernũ.
Lavinium.
Laurētum.
Ardea.
Antium.
Aſtura.
Circeium promontorium.

nunc promontorium excelſum mari rupibus imminens cõtinenti vadis ac paludibus junctum, ſylvis ac fruticibus denſum, ubi Solis pulcherrimam filiam Circen ferunt hoſpites ſuos Magicis, ſi non meretriciis, artibus in pecora, & belluas transformaſſe. Auguſti etiam ætate, ut auctor eſt Strabo, Circes ſacellum, atque ara Minervæ, poculumque oſtendebatur, è quo bibiſſe dicebant Vlyſſem, cum ejus ſocii mutarentur in beſtias, ut Homericis carminibus proditum eſt. Secretarum virtutum multiplicibus plantis, & efficaciſſimis herbis montem abundare volunt, atque fabulis materiam eſſe datam. Nam circen, vel κίρκον circumvolutionem ſolis interpretantur phyſiologi: cujus calore & directionibus radiis plantæ, animataque vegetantur & transformantur. Pergunt inde per udos & ſpacioſos Pompunos campos, quos

Appia via. regina viarum Appia recto tramite ſecat. Cujus miſerandæ ſparſim in aquis cernuntur reliquiæ, cum Mauſoleis, ſepulchris, ædiculis, villis, atque prætoriis dirutis; quibus ab utroq; latere quondam magnificentiſſime fuit exculta. Cùm

Appij forũ. Appii forum à tergo reliquiſſent, è regno Neapolitano miſſus vir nobilis ad obſervandum Caruli principis adventum citis equis occurrit: rogatque, qua via regnum intrare, ubi prandere, & nocte diverſari princeps vellet. Viſum conſultius prandere Terricinæ in procinctu, atque deinde Fundos usque per dena miliaria ad pernoctandum pergere. Quod cùm ille intellexiſſet, gaudens ſe repperiſſe in via quem quærebat; eadem qua venerat, cum feſtinatione recurrit, nunciaturus adventum, uti Fundis hoſpitium tractatioque pararetur. Jam enim antea in oppidis, & urbibus oportunis edicto principali promulgatum erat, uti regis Philippi adfinem, & ſanguine proximum Principem advenam Magiſtratus & nobilitas honoribus omnibus exciperent, ipſum publicis impenſis cum comitatu ſuo locorum ubique humaniter lauteque tractarent. Regias eo tempore in adminiſtratione Neapolitani regni vices ſupplebat Antonius Perenotus, Cardinalis Granuellanus: quemadmodum ex ſacro ſenatu Romano pii & Catholici reges Hiſpaniarum aliquotiens ſibi deligere vicarios in gubernandis ſuis provinciis ſolent, quibus ipſi præſto eſſe non poſſunt. Hic vir ob eximias animi corporiſque dotes in omnium ordinum oculis magnus quidem ſemper, verùm in arduis Imperii, regnorum,

Antonius Perenotus, Cardinalis Granuellanus.

ac

ac rerum publicarum negociis prudenter atque feliciter adminiſtrandis noſtro ſæculo incomparabilis eſt habitus optimatum omnium judicio, quibus reip. Chriſtianæ ſtatus uterque vel leviter eſt perſpectus. Norunt non ſolùm familiari conſuetudine juncti, ſed orbis Chriſtiani etiam principes plurimi, provinciarum ac civitatum rectores & magiſtratus; item ordinum vel graduum quorumcunq; ſuperiores. Nam horum pauci ejus opera non uſi, vel virtutum ipſius inexpertes ſunt: pauci (niſi qui prorſus ingrati) illius beneficia vel privata vel publica non agnoſcere non poſſunt. Non equidem tibi nunc, candide lector, aſinum in leonina produco

Introrſum turpem, & ſpecioſum pelle decora.

ut Horatii poetæ verbis utar: Non ſimiam, vel morionem in purpura ridiculum, ipſis Thraſonibus magis aptam & dignam perſonam: dico factioſis illis, qui ante annos aliquot ſimili ludibrio tantum virum de republica explodere & exſibilare voluerunt, veluti obſtaculum monſtroſi partus, qui mox poſt ejus diſceſſum è Belgio in lucem prodiit magno cum ipſorum & reipublicæ Chriſtianæ malo, ſicut exitus Tragicus indies demonſtrat. Non talem igitur prepoſterum Silenum Alcibiadis, inquam, produco; ſed intus & in cute perfectum, politum, & ad unguem factum hominem. Si etenim ſynthesin illam interiorem pectoris explicare cœperis; ò quantas, & quàm præclaras invenies virtutum opes! Nam prodibunt ex illa judicium maturum & exquiſitum, prudentia rerum uſu exculta, ſimul & ſapientia ſtudio literarum expolita, ingeniique dexteritate felix ad dirigenda quęque negocia maxima. Animus illi interim eſt vitæ ſobrietate cum ſumma pervigil, & impiger, ab ocio prorſus abhorrens, atq; ſomni parciſſimus. Memoria tam ſolida & fœcunda, uti ſæpius ſcribas quatuor aut quinq;, temporis anguſtia poſtulante, ſimul ad ſudorem exerceat; & diverſarum linguarum graviſſimis de rebus epiſtolas ad diverſos principes, proceres, magiſtratusque deambulando dictet, tranſiens ab uno ad alterum. Idque tanta cum facilitate, ut eorum neminem à ſcriptione continua aliquantulum ceſſare permittat. Quo factum, uti inſtar multorum unus tot provinciarum negociis adminiſtrandis par eſſe potuerit. Adde jam heroum illa decora, fidem, ac integritatem eximiam; pietatis,

Granuellani Cardinalis dotes.

pacis, æqui bonique reverentiam & culturam pertinacem; ſtudium ſingulare benemerendi publice, privatimque de bonis literis, & artibus ingenuis; adeò uti ex præcipuis unus ingeniorum provector, doctorum hominum patronus atq; Mæcenas ubique terrarum habeatur. Adiice rursus temperantiam atq; modeſtiam magnam in rebus proſperis, conſtantiam & fortitudinem miram in adverſis, ut non ineptè, ſed admodum appoſite ſibi pro ſymbolo ſumpſerit pulcherrimum illud Æneæ ſocios poſt naufragium magnanimè côſolantis elogium, DURATE. Durat etenim favente Deo, & ſibi reipublicæq; ſervatur adhuc ad ſecunda. Jam verò ſi foris eum conſideraie velis, eſt illi corporis ſtatura heroica. In fronte atque oculis grata ſerenitas; in queis etiam ingenii vigor inſignis elucescit. Mores Gratiarum divarum elegantiis ornati, ad omnem humanitatem compoſiti, atque majeſtate quadam Principe digna temperati etiam barbarorum vel hoſtium animos non penitus obcæcatos ſibi conciliarent, & ad ſe raperent. Ita enim ſunt benigni, ut omni faſtu careant, ita comes, ut abſit levitas, & ita deniq; cùm res poſtulat, ſeveri; ut abſit aſperitas, quæ culpari poterit. Facundiam ejus mirificè adornant inſignis eruditio, & multarum linguarum peritia; excultam alioquin longo continuoque negociorum principalium uſu. In quibus a prima juventute jam literis ac ingenuis artibus ſumma cura inſtructum clariſſimus atque prudentiſſimus pater Nicolaus Perenotus Granuellanus ipſum exercuit, quamdiu in ejus humeris totius Imperii Germanici multorumque regnorum moles ſub potentiſſimo Carulo V. Aug. incumbebat. Itaq; pater indolem illius ad virtutum omnium formas & habitus ſic expolivit: ut nec Phidias, aut Praxiteles quiſpiam Panthei ſimulachrum deorum omnium effigies & argumenta continentis poſſet effingere exactius. Fateantur igitur omnes boni oportet, nec illubenter multi hoc agnoſcunt: id unum eſſe maximum atque immortale patris in ipſum Cæſarem ac univerſam remp. Chriſtianam meritum, quod filium tot virtutibus præcellentem ſibi ſucceſſorem & vicarium tanto muneri parem reliquerit. Quod in alio magis optandum quàm ſperandum erat. Hoc idem ipſius etiam Caruli Cæſaris iudicio comprobatum fuit, ut prudens non minus quàm potens erat Imperator. Nam cùm Auguſtæ Vindelicorum in con-

Nicolaus Perenotus Granuellanus Antonii pater.

in conventu Principum atque ordinum Imperii pater Nicolaus in extremis morbo oppreſſus ageret anno ∞ D L. ſigilla Imperii, atq; regnorum, quæ in ejus fide atq; cuſtodia eo usq; fuerant, ad Cæſarem per filium hunc ſuum remiſit. Cęſar Carulus mœrentem, & ſigilla moribundi patris juſſu pręſentantem conſolatus, cum animi atque virtutis eſſe macte, veſtigia patris inſequi, & ſigillis, eodem quo pater uſus fuerat jure, uti cum integritate, & donec ea ipſe repeteret, cuſtodire jubet. Mox itaque inter conſilii ſanctioris paucos illos apolectos (ut veteres Græci, Livio teſte, vocarunt eos, quorum è prudentia reipublicæ totius ſtatus ac ſumma dependebat) princeps patris in locum ſurrogatur. Quo in gradu ſe tam eleganter, & egregiè ſemper geſſit, quamvis in floridæ ætatis lubrico poſitus, & eccleſiaſticæ vitæ ſeveritati alligatus; ut apud omnes principes juxta ſe gratioſum, apud omnes ordines admirabilem atque amabilem ſine ulla invidia effecerit; utque in ejus validiſſimis humeris Imperii Romani, totque provinciarum negocia tuto inhærere, & quieſcere viderentur. Cæſari Carulo quidem, cùm ob patris merita, tum ob ſuas dotes, ita charus usq; fuit: ut cum ſponte Imperio ſe abdicaſſet, hæreditariisq; provinciis omnibus, & è Belgio in Hiſpaniam cum duabus ſororibus viduis Leonora & Maria reginis navigio proficiſci vellet, Deo poſtea, ac valetudini ſuæ imbecilli ſerviturus; hunc veluti Achatem aut Theſea quempiam apud unicum filium Philippum ſucceſſorem ſuum reliquerit: cui in diſceſſu coram in prætoria navi mandavit, ut in maximis rebus ſuis, quemadmodum ipſe fecerat, ejus uteretur opera & conſilio. Se quidem ex animi ſententia nondum patris & ipſius meriti remuneraſſe ob occaſionum inopiam. Gratum igitur ſibi in hoc facturum filium, ſi defectus illos regiè ſuppleat; eumq; ita ornandum augendumq; ſuſcipiat, ut intelligat orbis univerſus virtutes & miniſtrorum merita ab ipſo haberi in precio. Qua quidem in re luculenter & eximiæ rex Philippus officio ſuo fungitur, Granuellanumque ditatum opibus ſummo loco ſemper habet. Ejus imprimis opera conſilioque pacem ſolidam, quæ nunquam antè ſub Carulo V. patre ipſius ſtabiliri rectè potuerat, cum potentiſſimo Galliarum rege Henrico ejus nominis ſecundo fecit, & arctiſſimam adfinitatem, ejus filia in matrimonium ducta, contraxit. Et quam magna

Pax inter Reges maximè ſolida.

provinciarum atque orbis Chriſtiani cum lætitia, per plures à publicata pace dies ſacrificia, campanarum ſonitus, & tubarum clangor, item feſta ſpectacula, ludi, arcus triumphales, pyræ nocturnæ, epulæ publicæ gentium ubique per triplicem Galliam pagatim, oppidatimque, nec non paſſim in urbibus demonſtrarunt. Quo in negocio pacificationis ob prudenter feliciterque navatam operam rex Henricus Granuellano per legatos, quos apud Philippum regem generum ſuum habebat, gratias egit, atq; vaſorum argenteorum omnis generis copioſam ſupellectilem triclinarem magnificè & precioſe cælatam inauratamque, dono gratitudinis ergò miſit. Quod regium inſtrumentum peramplum cùm Philippi regis ſui juſſu Granuellanus acceptaſſet; Gandavi publicè expoſitum oculis omnium, fuit æſtimatum ad bina coronatorum aureorum milia. Eandem ob cauſam Atrebates continuis bellorum cladibus usque quaſſati, atque tunc demum lætiſſima pace recreati, poculum ex auro puro bilibre literatum & artificioſiſſimè cælatum, nec penitus vacuum, Antiſtiti ſuo, & alias optimè de republica merito, gratanter obtulere. Et elogium elegantiſſimè poculo inſcriptum, & ipſius humanitas recuſare munus non permiſerere: ne videlicet, gregis chariſſimi gratitudinem improbare, & elogium fruſtra poculo inciſum videretur. Rex Philippus deinde rebus in Belgio conſtitutis, propter, patris Caroli V. Aug. exceſſum in Hiſpaniam properans, Antonium Perenotum ad ampliſſimæ dignitatis purpuram Cardinalitiam provexit, & eccleſiarum omnium in Belgicis provinciis ſuis inſpectorem Archiepiſcopum deſignavit. Atq; ut reipublicæ Belgicæ negociorumq; callentiſſimum hunc principē ſummi ſenatus ſui publicarum curarum ſocium, ac directorem addidit Margaritæ Auſtriæ ſorori regias vices in gubernandis illis provinciis ſubituræ. Qui honos maximam illi conflavit invidiam apud veteris religionis adverſarios, & Catholicæ pietatis hoſtes. Mox etenim anſam quærere hinc cœperunt ad maturandam, invehendamque poſt diſceſſum regis Philippi in ejus provincias, Calviniſticæ cōjurationis perfidam ſectam: quæ ad imperia ſubvertenda, legitimamq; poteſtatē omnem ad effrenem paucorū conjuratorū licentiā Evangelicæ reformationis titulo transferendā nata, nimis altè, prô dolor, per Gallias atq; Germaniā pròximis annis

Henrici regis Gallorū erga Antonium Perenotum liberalitas.

Atrebatū erga eundē epiſcopum ſuum gratitudo.

Antonius Perenotus Cardinalis & Archiepiſcopus factus.

Calviniana ſectæ perfidia.

nis Principum Magiſtratuumq́; negligentia non minus inter magnates in aulis, quam inter plebejos ubique ſparſim radices egerat. Hæc etiam in Belgio, Germaniaque inferiore poſt regis Philippi diſceſſum in Hiſpaniam criſtas erexit. Tum etenim populos exterarum gentium commerciis divites, atque animoſos avita libertate variis inimicare rumoribus, ac novæ demum ſervitutis Granuellani ductu imponendæ metu conſternare, contraq́; regem ſuum irritare non dubitavit. Hæc igitur belua trahit in ſuas partes paucorum capitum auſpiciis tam ſibi devotæ, quàm attritæ, vel aridæ nobilitatis haud exiguam manum, atq; in fœdus cogit. Sed abſit invidia dicto, candide lector. Non etenim ſtirpes, aut homines hic, ſed vitia tantum taxo, queis atteritur virtus, queis areſcit arbor quæque nobilis ac præclara. Splendidus erat quidem privilegiorum atque libertatis tutandæ prætextus; re vera tamen, ut infelix ac infamis conatuum exitus indies declarat, priſcam pietatem, & politeiam veterem abolere præcipuus ſcopus erat: quo ſimul graſſandi pro libidine, ubi vellet, ſibi viam aperiret: quam facilem variis in locis per Aquitaniam, & Celticam prius reppeterat; dum ad ſcelera promptis impunitatem, obæratis novas tabulas, egenæ plebei immenſas optimatum, & ſacris addictorum hominum opes devorandas proponit. Nobilitatis igitur conjuratæ validis humeris fulta peſtis hæc Granuellanum Cardinalem imprimis à reipublicæ gubernaculis deturbat, atq; velut aggerem tempeſtatibus concito furibundoque mari objectum, cuncta ſubmergere volens, amolitur: quem rex Philippus patiens & manſuetus princeps cunctando rem reſtituere cupiens, non mox violenter aſſeruit, nec invidia oppreſſum deſtituit: ſed, cùm in Belgio rebus ita ſtantibus utilis eſſe reipublicæ non poſſet, ſemotum inde in eodem, quo ſemper antè gradu hactenus retinet, conſervat, & tuetur: nec ocioſum quidem, cùm ejus opera atq; miniſterio in maximis regnorum ſuorum negociis adhuc utatur. Fœdus in Italia cum ſummo Pontifice, Venetis, aliiſque Chriſtianis Principibus contra Turcas per ipſum iniit: fratrem Joannem Auſtrium exercitus confœderatorum in Imperatorem, atq; in ſummum claſſis oræque maritimæ præfectum inauguravit. Regnum Neapolitanum pluribus annis feliciter per eundem gubernavit, ex Italiaque ipſum in Hiſpaniam demum

Origo tumultuum in Belgio.

Granuellanus à Rege Philippo nō deſtitutus.

mum, quo promptius poſſit ejus uti conſilio, ad ſe evocavit. Jactent nunc veteres Romani continuam illam felicitatem

Q Metelli Macedonici felicitas.

Q Metelli Macedonici, tantopere à M. Tullio, Valerio Maximo, & C. Plinio, cæteriſque decantatam; atque inter alia hoc eximium, quod ipſe poſt ſummos honores ſenex tres filios conſulares, unum ex his etiam cenſorium, atque triumphalem, & quartum prætorium viderit: Quodque tres filias elocaſſet, quarum ſobolem ſinu excepiſſet ſuo: quodq́; cum leni genere mortis extinctum inter oſcula complexuſq; chariſſimorum pignorum filii, & generi humeris per urbem ad rogum extuliſſent. Rarum quidem hoc exemplum narrant illi fortunæ conſtantei propitiæ. Præclara tamen non minus noſtro hoc ſæculo, ſi diverſos temporũ perſonarumq; penſitemus ſtatus, Nicolai Perenoti patris felicitas cenſeri poterit:

Nicolai Perenoti Granuellani felicitas.

cui contigit poſt magnos fortunæ ſucceſſus, quinq; filiorum lætos videre virtutum honorumq; progreſſus. Unum ex his in ſumma rerum adminiſtratione ſucceſſorem apud potentiſſimum Imperatorem Carulum, ejuſque filium Philippum regem maximum relinquere. Plures illuſtribus familiis filias per matrimonia inſerere, earum ſobolem quoq; cernere & amplecti. Exitus illi quidem vitæ non minus felix, & honoratus, ac Macedonico fuit: cui datum extremas curas, licet peregrè, in ſinu tamen amantiſſimæ uxoris, liberorumq́; deponere: atque inter manus & ſuſpiria chariſſimorum pignorum reddere ſpiritum, finireque vitam in ampliſſimo contubernio, ac miniſterio domus Auguſtæ. Hujus item præclaras exequias, pompamque funebrem Electores atque Imperii principes quique maximi, qui tum erant Auguſtæ, ſua præſentia honorarunt. Sed quoniam, mei curſus oblitus, vela

Excuſatio prolixæ digreſſionis.

ventis pandens in altum provehor? Age, veniam precor des, candide lector: ſi in principis viri virtutum & laudum ingentes cumulos incidens, velut inter Syrtes quaſdam inopinatò deprehenſus, carinam ægrius flectere, ac memet expedire poſſim: ſi videlicet, in tanta rerum inſignium copia manum de tabula levare nequeam. Equidem Corona Pighius meus partim in cauſſa eſt, & ſimilis cantilenæ quaſi perpetuus auletes. Qui cùm apud me manet, uti frequenter ſolet, & in ſui Mœcenatis Granuellani mentionem incidit; adeò mihi noctes atq; dies ejus viri virtutes, & erga rempublicam benemerita memorãdo perſonat aures: ut idem ferè mihi ꝗ longa

ga

ga Oceani navigatione quaſſatis, obtingat, quibus fluctuum marinorum fragor ac ſonitus poſtea per aliquot dies auribus ſemper obſtrepit: idem quod aviculis in cavea cicurandis, quæ dum unam aſſidue cantilenam audiunt, eam ſolam addiſcentes, proprium ac naturalem cantum quaſi dediſcunt: ut nihil aliud ferè poſtea quam unam illam ad tædium usque canant. Sed nos extra caveam iſtam ſemel ad Appiam relictam revolemus, atque noſtrum iter interruptum proſequamur. Carulus autem Princeps legatum ſubſequutus, per Pomptinas paludes reflectit ad Appiam: atque inde porro rectà pergit Tarricinam. Exceperunt advenientem applauſu tormentorum læto peditum Hiſpanorum decuriæ tres extra portas, quas Cajetanus præfectus propter pericula itineris ad deducendum agmen eò miſerat. Prandium interea paratur in hoſpitio foris, dum oppidum & vicina loca perluſtrant advenæ. Vetus fuit Romanorum colonia, & prius Volſcorum: Anxur primùm appellabatur, vel ipſorum lingua, ut quidam volunt; vel Græca potius, ut plures opinantur; à Jovis Anxuri fano celeberrimo & antiquiſſimo: quod ibidem conſtituiſſe Spartanos tradunt, ut & Feroniæ deæ in Pomptinis campis, apud Circejos & Rutilos: cùm ob duras Lycurgi leges exceſſiſſent patria, & poſt longos errores in his Italiæ maritumis oris ſedem fixiſſent, ut Dionyſius Halicarnaſſæus libro antiquitatum ſecundo memoriæ prodidit. Meminit nominis & Virgilus in octavo Æneidos his verbis:

Redit ad hiſtoriam.

Tarricina, vel Anxuris antiquitas.

Iupiter Anxurus.

Feroniæ fanum.

Circeiumq́ue iugum, queîs Iupiter Anxurus oris
Præſides.

Quem locum commentator Servius ſic explicat: Circa " tractum Campaniæ colebatur puer Jupiter, qui Anxurus " dicebatur, quaſi ἄνευ ξυρῷ, id eſt, ſine novacula; quia barbam " nunquam raſiſſet. Et alio loco, Feroniam Junonem vir- " ginem ait exiſtimatam fuiſſe: veluti Jovem Anxurum, vel " ſine novacula, & perinde non abraſum; qui coleretur Tar- " ricinæ, quæ etiam aliquando Anxur dicta fuit. Et memini " quidem me vidiſſe marmoream aram Jovi puero dicatam ex voto, ſicut ipſa teſtabatur inſcriptio antiqua. Strabo Trachynam alio nomine Græcis appellatam fuiſſe ſcribit,

Iupiter puer.

Iuno virgo.

quaſi aſperam, à *τραχὺ*: quòd in ſcabro, & ſaxoſo monte poſita ſit. A qua voce poſterius hoc nomen Tarracinæ Romanis defluxiſſe videtur, quemadmodum in correctis inſcriptionibus antiquiſſimis hoc nomen reperitur ſcriptum. Ad quarum normam corrigendum illud ubique in auctoribus autumo: ut etiam in T. Livii libro quarto, ubi ſic in plurali numero nomen hoc proferendum. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ ſunt, urbs prona in paludes. Alluſiſſe ad ſaxoſum urbis aſperumque ſolum videtur Horatius poeta, eundem in Appiæ viæ tractum pulchrè deſcribens Sermonum libro ſecundo:

Ora manuſq; tua lavimus Feronia lympha,
Millia tum pranſi tria repſimus, atque ſubimus
Impoſitum ſaxis latè candentibus Anxur.

Ad tertium igitur miliare à Feroniæ fano inter Appiam & Circejum promontorium poſita Tarricina eſt: quam mari circumfuſam olim fuiſſe, teſtatur Solinus: nunc oppidum eſt frequens, ſed exiguum. Ager latere maritumo fœcundus & amœnus admodum eſt, olim ditium Romanorum prætoriis, villis, prædiis, ac hortis frequentibus exculiſſimus: quorum multæ ſparſim viſuntur adhuc reliquiæ atque ruinæ, quemadmodum & celebris illius portus ab Antonino Pio ſumptuoſiſſimè refecti. Carulus à prandio citus equis per Appiam ſilice ſtratam Fundos pergit. Quæ quidem ibi detinet peregrinum viatorem ſtructura ſua eximia, & conſideratione reliquiarum antiquarum: atque imprimis, ubi in planum ac rectum ſcalpris ferreis ad littus in Tarricinenſi promontorio exciſa eſt e duriſſima caute. Stupet ſpectator admirabundus rectæ viæ planum unius ſaxi pavimentum ſub pedibus porrectum per paſſus plus minus viginti in longitudinem, ac trinis ferè paſſibus in latitudinem: munitum quidem (vt Appia tota fuit) ab vtroque latere limbis bipedali latitudine eminentioribus, qui viatori pediti ſemitam ſiccam præſtabant. Quibus adiecti lapides eminentiores, veluti baſes quædam, per decimum quemque pedem: è queis in vehicula, vel equos ſcanſio fieret commodior. Quis non miretur ſolidum ex eadem candenti rupe parietem explanatum in ſummam altitudinem, quam per pedum decades

Appia Via.

multas

multas characteribus numerorum magnis ſingularum decempedarum diſtantia ſculptis curioſa vetuſtas poſteris demonſtrare voluit? Quem non delectatione adficeret graphicotera characterum illa ſymmetria proportioque, qui æquè magni a longè in altiſſimi parietis ſummitate,ac in imo intuentium oculis occurrunt? Quis non marmorum ornatiſſimis veſtibus ſuis nuda nunc atque ſpoliata templa, mauſolea,prætoriaque doleat : quæ tranſeuntibus ſparſim vtrimque in Appia,ſicut & in aliis Italiæ publicis viis per viros triumphales munitis,occurrunt? Sic viſum majoribus majeſtatem ac auctoritatem Imperii Romani per terrarum orbem propagare ſummiſque laboribus atque impenſis efficere,ut ejus magnitudinem & potentiam timeant exteri populi, quorum principes atque legati è tranſmarinis, tranſalpiniſque Romam ſæpius commeantes, urbis atque Italiæ maximum cultum atque ſplendorem attoniti non poterant non admirari. Delectant igitur atque morantur nunc etiam temporis advenas quoſcunque nec non exercent ingenia magna Romanorum operum ruinæ immenſæ, paſſim itinerantibus obviæ, quamvis admodum deformatæ: ſicut & Carulo Principi tum,& comitatui ejus contigit, Corona Pighio rationes earum obiter in via demonſtrante. Interea in finibus Neapolitani regni non diu ante noctem occurrit cum equitum ala vicinaque nobilitate Didacus Orteſius proregis Granuellani procurator;cujus erat provincia comiter excipere, deducere, & vbique locorum regio ſumptu quàm honorificentiſſimè Principem advenam cum comitatu ſuo in itinere tractare. Commiſſarium à tali data commiſſione nunc vulgò vocant. Is ingruente nocte multis tædis prælucentibus agmen deduxit Fundos ad Palatium, & apparitiſſimo hoſpitio, nocturnoque convivio excepit. Sequentis diei tempus antemeridianum rebus divinis impenſum, atque oppido parluſtrando. Quod quidem parvum, *Fundi præfectura.* ſed ſitu jucundum,ad Appiam in planitie poſitum,ex ruinis antiquæ ejuſdem nominis perfecturæ ſurrexit. cujus adhuc cernuntur in vicinis paludibus veſtigia prope lacum Fundanum. Ceterùm Fundi nunc, vt Germani Poëtæ cujuſdam verſibus obiter dicam:

Collibus hinc, atq; inde lacu ſimul æquor ecinctum,
Citria cui florent hortis, & littore myrti,
Heſperidum decus, & bene olentia culta Diones.

Noſtro quidem ſæculo hoc oppidum inſigne eſt afflictum calamitate per archipiratam Caradinum Barbaroſſam Turcicæ claſſis præfectum. Qui illud ſubita incurſione cepit, ac civibus omnibus in ſervitutem abductis, & ædibus ſacris profanatis totum diripuit. Carulus princeps dein opiparo jucundoque tractatus prandio, cum ſuis ductoribus æquitatuque Cajetam pergit. In itinere juventus Itrienſium militaris occurrit obviam ad ſecundum usque lapidem, magnoque cum applauſu per oppidum principem deduxit. quem magiſtratus atque cives in foro ſalutarunt, atque tranſeuntibus ſingulis e comitatu blandè vina, ſaccarum, ac dulciaria ſimilia præſentarunt. Appia deinde, atque Formiis ad ſiniſtram relictis non procul a Cajeta principem Carulum exceperunt regius gubernator ejus urbis, & arcis præfectus cum magiſtratu civium & urbana nobilitate magna; ſtipati equitatu, & vexillationibus aliquot præſidiariorum militum: à quibus deducitur per mœnia atque propugnacula urbis apparatiſſimæ. Tum ex his turribus, & portis ubiq; locorum tranſeuntibus fit honoris cauſſa magnus applauſus tormentorum bellicorum. Nec non minor ex portu & arce, quàm in angulo promontorii verſus orientem poſuit olim Ferdinandus Arragonum rex, pulſis ex regno Neapolitano Gallis. Noſtra memoria Carulus V. Imp. & rex adjecit rupem vicinam, ponteque ſublicio junxit arci ſuperiori. Atque ita moles turribus ac propugnaculis adaucta duplicavit, & promontorio toto ſimul incluſo, urbi foſſa murisque connexuit. Acradinam & Tychen Syracuſanorum diceres, ex iisdemque tueri vicina litora, portum, atque urbem ſubjectam poſſe. Quare ſelectiſſimo ſervantur arces Hiſpanorum militum præſidio, nec ignotis peregrinisve datur in has acceſſus. immo nec civibus, aut inquilinis. Quod quidem patuit, cùm Carulus princeps ejusque cohors a præfecto in eas arces duceretur. Tum enim magiſtratus, & urbanæ nobilitatis catervæ, quæ honoris cauſſa frequentes comitabantur, non equis deſcendere, non ſubſequi; ſed ante ingreſſum ſubſiſtere ac morari.

Arx munitiſſima duplex.

Vrbs

Urbs itaque non minus operibus quàm ſitu undequaque valde tuta eſt. Simul etenim cum promontorio, e cujus clivo dependet, poſita eſt in quadam peninſula, fereque tota marinis aquis cingitur: ut terreſtri itinere, niſi una porta è continenti pateat ad eam acceſſus per Iſthmum anguſtũ, atque ponte, porta, propugnaculisque munitiſſimum. Aſſurgit duplici vertice promontorium, & qua mediterranea ſpectat, urbe veſtitur in planiore cacumine clivoſo. Altera pars altior multò præcepsque procurrit in mare meridiem ac occidentem verſus, atque per medium à ſummo ad imas usque radices vaſta ruptura ſciſſa eſt terræmotu, ni fallor, antiquo, qui in iis Italiæ tractibus aliquando contingere ſolet. Quemadmodum conſtat Neptunum (Eunoſigæum & Siſichtona poëtæ theologique veteres quem idcirco nuncuparunt) magno tridenti ſuo mota montium fundamenta ſæpius ſubvertiſſe. Scaphis intrant hiatum longo ſpatio nautæ venerabundi, locumque colunt religioſè. Nec impie creditur ab incolis atque vicinis, montem illum, quo tempore Chriſtus redemptor noſter pro ſalute humani generis in cruce mortem perpeſſus eſt, ita divulſum terræ motu fuiſſe, cùm petras tunc fiſſas eſſe tradat Evangelica hiſtoria. Extructum eſt ex piorum hominum donariis, propter fiſſuram montis, monaſterium, dicatumque ſacroſanctæ Trinitati ter maximæ, a quo monti quoque nomen nunc inditum, ut vulgo mons Trinitatis appelletur. Miraculi inſtar ſaxum ſuſpicitur immane è ſummo montis cacumine prolapſum, quod inter medii hiatus, ubi anguſtior incipit eſſe, ſcabros parietes in caſu ſuſpenſum, fixumque manſit. Sacrarium in hoc extruxit pulcherrimum Summæ Trinitati Ferdinandus Arragonum rex è mari conſpicuum, ad quod via manufacta per ipſam montis rupturam aſcenditur è monaſterio. In cujus ſolidis & vaſtis parietibus utrimque conſiderare jucundum, mutilos ſaxeos ſparſim extantes & ex adverſo loca vacua & concava, è quibus vi ſumma terræmotus ſunt divulſi, quemadmodum duriſſima ſaxa inæquali ſemper ruptura finduntur. Hæc quidem oſtenſa Carulo Principi priusquam à præfecto duceretur ad arces, ſicut & interalia ibidem viſu digna preclaris noſtri ſæculi exercituum ducibus poſita monumenta marmorea, ſumptuoſa, cum elogiis admodum honorificis: Caruli nimirum

Caietæ deſcriptio.

Neptunus Ennoſigæus & Siſichthõ cur dicatur.

Saxum in fiſſura montis pendulum.

Sacrarium in ſaxo.

Sepulchra duorum illuſtrium ducum Caroli Borbonii, & Odetti Lautrechii.

nimirum Borbonii, qui in oppugnatione funeſta Romæ ignito glandis plumbeæ jactu vulneratus interiit. Item Odeti Lautrechii ducis adverſarum partium, qui in obſidione Neapolitana contagioſo morbo quinquaginta milium exercitu amiſſo deceſſit. Cujus tamen licet inimici cadaver ejus urbis propugnator Philibertus Aurangius humanorum caſuum non immemor eo loco peramplo condidit. Hinc ad arces ante deſcriptas ducitur cum comitatu ſuo princeps, viſunturque ibidem tormenta bellica, telorum atque armorum apparatus magni: item propugnacula, turres, foſſæ profundæ, ruptiumque præcipitia vaſta. Quibus denique perluſtratis, per alteram urbis partem revertuntur ad hoſpitium Principi præparatum in ampliſſimo Palatio quodam, non procul à portu. Non attinet totiens hic deſcribere conviviorum ſumptus magnificos, exquiſitos & multiplices eduliorum luxus, Cæcubi, Gaurani, Falerni, ac Fauſtiani generoſa pocula, quibus hic atque in aliis Campanis urbibus princeps Carulus cum ſuo comitatu per torquatorum atque purpuratorum nobilia miniſteria toto illo itinere ſingulis diebus tractabatur. Et longum eſſet referre. tum acroamata muſica frequenter epulis intermixta, pſaltrias, ſambuciſtas, variosque deliciarum artifices ad tædium vſq; repetere videretur otioſum. Ut igitur brevitati conſulamus nonnihil, percurrere dumtaxat ea conſtitui, ex quibus princeps, aliaque præclara ingenia doctrinæ fructum aliquem legendo capere poſſunt. Sequenti mane Carulus in ſummo templo ſacris interfuit cum urbis præfecto & urbana nobilitate præcipua. Ubi monſtrantur eidem precioſiſſima quæque domus illius auguſtæ donaria & ornamenta; in qua nova ſedes Epiſcopi fuit collocata primum ante annos circiter ſexcentos, poſt Formias vicinas a Saracenis exciſas. E cujus urbis ruinis extractus etiam eſt crater ille Bacchicus ingens, cadorum plurium capax, ex uno ſaxo Pario candidiſſimo cavatus, quo nunc ibidem utuntur in templo pro ſacri Baptiſmatis lavacro. Inter antiqua ejus generis vaſa nil ſe vidiſſe pulchrius, perfectiuſve teſtatur Corona Pighius. Nam in eo cælatura Græca conſpicitur artificioſiſſima, cujus non puduit ſculptorem, qui nomen ſuum crateri inſcripſit. Salpiona Athenienſem fuiſſe, characteres hi Græci in eo ſculpti docent:

Crater Bacchicus e Pario marmore.

ΣΑΛ-

ΣΑΛΠΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙΟΣ
ΕΠΟΙΗΣΕ

Cælavit eleganter in eo vaſe figuris artificioſiſſimis ut Dionyſium illum bimatrem ignigenam (ſicut illum poetæ vocant) recens natum Mercurius detulerit Jovis ex mandato ad materteram Leucotheam, quam & Matutam poetæ Latini appellarunt; eadem Ino veteribus dicta: quæ, ut Orpheus, Pauſanias, & Ovidius auctores ſunt, Baccho infanti ubera primum dedit, qui deinde Nymphis nutriendus eſt traditus. Sic enim poeta lib. III. Metamorph. *Bacchi nativitas.*

Furtim illum primis Ino matertera cunis
Educat, inde datum Nymphæ Nyſeides antris
Occuluere ſuis, lactiſq; alimenta dedere.

Hanc igitur vides matrimonali in habitu ſedentem in rupe præſentatum a Mercurio infantem ulnis acceptare, poſitumque in linteo recondere ſinu, dum Satyri & Bachæ evantes ad tympana tibiaſque biſores ducunt choros. Cujus fabulæ myſteria hic explicare longum eſſet; ideoque loco commodiori eam reſervabimus; ut & alia multa in iſto itinere viſa, quæ diligentiſſimus antiquitatum inveſtigator Corona Pighius mihi communicavit. Quem non piguit in altiſſimum Cajetani illius promontorii cacumen ſcandere, ut videret ac demetiretur antiquiſſimum illud L. Manutii Planci oratoris, Ciceronis diſcipuli, cujus adhuc extant inter familiares epiſtolæ, mauſoleum marmoreum, quod ibidem extructum ante mille quingentos annos ſub Auguſto Cæſare, adhuc integrum longa lateque proſpectat in mare. Turrim Orlandinam nunc vulgus appellat, uti majorum opera factaque ſublimia fabuloſis involvit originibus poſteritatis ruditas, & hiſtoriæ veteris inſcitia. Eſt autem forma rotunda, ut illud Metellæ Q. Cretici filiæ in Appia via non procul ab urbe; ad cujus imitationem architectus hoc Plancianum conſtruxiſſe videtur. Conſtat tota moles enim ex duobus murorum ſolidorum circulis. Quorum exterior ex ſaxo ingenti quadrato compactus habet in diametro, paſſus circiter XXVIII. vel pedes LXXXIV. ex eoque colligere eſt totius *Mauſoleũ L. Planci oratoris.*

tius ſepulchri magna latitudo, ſi diametri lineam ducas in circulum. Nec minor eſt ejus altitudo, prout oculi conſideratione dimetiri ab ipſo potuit, cùm XXVII. ſaxorum ſeſquipedalium ordinibus evehatur in altum. Quibus eſt impoſita ſuperior corona, ſuis murorum pinnis tanquam in radios efformata, & hoſtilium armorum ſpoliis inſigniter adornata. Intranti per oſtium occurrit ambitus ſeptem circiter pedes latus, quem facit circulus interior opere lateritio ſtructo, utraque teſtudine jungit exteriori. Hic igitur interior altiſſima clauſus concameratione formam rotundi templi in medio mauſolei repræſentat cum quatuor peramplis ſtatuarum loculis. Parietes interiores omnes tectorio marmorato videmus expolitos tam fuiſſe tantoque candore renitentes, ut vitri ſplendorem habuiſſe, niveisque repercuſſibus luminis radios duplicaſſe videantur. Qui per oſtium dumtaxat intromiſſi (nullus enim feneſtras habet tota moles) locum illuſtrant abundè. Supra oſtium L. Planci oratoris titulus cum elogio rerum ab ipſo geſtarum characteribus pulcherrimis velut in tabula ſculptus integrè legitur. Cujus inſcriptionis exemplum, ut correctiſſimum à Corona Pigho accepi, ſtudioſis antiquæ hiſtoriæ hic communicare non pigebit. Vidi autem antea tituli iſtius exemplaria plura, cum impreſſa tum à diverſis exſcripta: hoc tamen quod ex architypo ſcriptum eſſe nobis conſtat, nullum vidi correctius. Eſt autem titulus talis:

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. CENS. IMP. ITER. VII. VIR.
Ræti popu-li. EPVL. TRIVMP. EX. RÆTIS. ÆDEM. SATVRNI
FECIT. DE. MANIBIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA
Manibiæ. BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT
LVGVDVNVM. ET. RAVRICAM.

Ex quo nobis manifeſtum fit quantæ ſit antiquitatis hoc mauſoleum quod ante Chriſtum natum anns ferè XV. vel XVI. ibidem ſtetiſſe colligimus ex L. Planci oratoris magiſtratibus in hac inſcriptione nominatis. Quorum poſtremum cenſuram viginti annis poſt conſulatum geſſiſſe, in eademque mortuum eſſe urbis anno DCCXXXI. lectori patebit ex noſtris magiſtratuum annalibus. Non dubium igitur,

igitur, cùm cenſuræ mentionem facit titulus, quin paulò poſt mortem ejus operi abſoluto ſummi magiſtratus ac elogium rerum ab ipſo geſtarum honoris cauſa fuerit inſcriptum. Ceterùm de Planciano mauſoleo jam ſatis multa. Promontorium vero in quo poſitum eſt, Strabo ſcribit Lacones olim, qui in ea littora colonias deduxerant à curvitate Cajetam appellaſſe: ſicuti Spartana voce curva quæque καιάδα dixere, oppidumq; nomen inde ſortitum etiã eſſe, Foſſas inſuper, ac voragines terræmotu factas καίατα nuncupata fuiſſe legimus à veteribus. Aliqui claſſem Trojanorum in eo portu concrematam, indéque Cajetam, ἀπὸ τοῦ καίειν à comburendo dictam fuiſſe volunt. Melior tamen veterum ſcriptorum pars Principi poëtarum Virgilio ſuffragatur, qui Æneam ab inferis reverſum a Cajeta nutrice ibidem ſepulta loco nomen indidiſſe canit. Itaque ſummam ejus antiquitatem eſſe, veterum opinione receptum ſemper fuit. Ejus urbis pars inferior cum ſuis munitionibus monſtrata Carulo principi poſt ſacrum. Item portus cum triremibus, quas eò Cardinalis Granuellanus Regis Philippi vices (ut ante dictum) Neapolitum gerens miſerat: ut ſi fortè Principi placeret navigio pergere Neapolim, commodè tutóque poſſet. Verum enimverò maluit perluſtrare prius Capuam, agrum Falernum, Stellatum, campoſq; Leborinos, pulcherrimamq; partem Italiæ; ubi vitiferi colles, ac temulentia ſucco nobilis per omnes terras inclyto celebratur; atqui ubi veteres ſummum Liberi Patris cum Cerere certamen eſſe dixerunt. Portus autem Cajetanus ut ob amplitudinem atque vetuſtatem apud auctores percelebris, ſic etiam ſitu ac natura loci tutiſſimus eſt. Cùm à meridie & occidente tempeſtates flatuſq; marinos arçeat promontorium, ab Aquilone, Cæcia & Euro tutentur Apennini brachia, Italiæque tellus ſtabilis. Inter ædificia publica magna & famoſa ab Antonino Pio Auguſto facta, vel reſtaurata, celebrat Julius Capitolinus Cajetæ portum ac Tarracinenſem. Carulus princeps his viſis à meridie præfecto magiſtratibuſque urbanis honorificentiſſimè tractatus gratias cùm egiſſet ac valedixiſſet, Alphonſo Caſtaldo, magnaque nobilitate proſequente, ad Appiam redit, atque inde Sueſſam Auruncorum proficiſcitur, ubi in Palatio Ducis Sueſſani nocturnum illi hoſpitium paratum erat. In itinere occurrunt in Cajetana, quæ ad Appiam

Cajeta unde dicta.

Campania laus.

Portus Cajetanus.

Sueſſa Pometia Auruncorum.

ducit, via,ſepulchrorum antiqua ædificia magna, ſed ruinoſa. Et in angulo,qua ſe via in Appiam fundit, Marci Tullii Ciceronis ſepulchrum oſtendunt Campani antiquitatum ſtudioſi ex Joviniani Pontani ſententia,cujus ætate volunt ibidem repertum fuiſſe fragmentum epitaphii Ciceronis. Pighio Coronæ tamen non tantæ videtur antiquitatis monumentum illud eſſe: quod rotundum opere laterio concameratur,media columna teſtudinem ſuſtinente;& ad dexteram introitus per ſcalas lapideas patet aſcenſus ad ſuperiora quæ dumis & arbuſtis obſepta ſunt. Cùm deinde trajeciſſet Carulus Lirim amnem, occurrit Sueſſanus Antiſtes cum comitatu ſuo, mox & magnæ nobilium catervæ venientes obviam principi gratulantur adventum, deducuntque cum honore tubis præcinentibus per urbem ſuam myrto & herbis odoriferis conſperſam, & lauri ramis ornatam,in Palatium ducis Sueſſani. Intranti in atrio primo præſentatur illi ex majorum more ſumptuoſo, ut vere vocare poſſumus,lautia multiplicia & magnifica Ducis abſentis nomine. Nimirum in cadis vina nobiliſſima quæque Campana,carnes & piſces omnis generis,volatilia pingueſque ferinæ,caſei,fructus,ac menſæ ſecundæ bellaria exquiſita. Nec deerat hordeum equorum pabulum, nec quippiam quod ad opiparas dapes inſtruendas requiri poſſet. Tractatur ibidem ſumptu regio ſplendidiſſimè cum comitatu omni. Poſtridiè cùm Principem Epiſcopus vir humaniſſimus ad Eccleſiæ ſuæ ſacra viſenda deduxiſſet,ibidem re divina peracta non ſine præcipuæ nobilitatis, quæ frequens ad templum confluxerat,ſequela perluſtrat urbem antiquitate, veterumque ſcriptorum frequenti mentione celebrem; in quam Pometinos à Tarquinio priſco rege Romanorum Pometia deleta pulſos commigraſſe Dionyſius Halicarnaſſæus lib. v. tradit,unde Sueſſa Pometia vocari cœpit. Poſtea & Auruncorum Sueſſa dicta,teſte Livio, cùm Aurunci à T. Manlio conſule Sidicinis opem ferente victi cum liberis & uxoribus eò patria deſerta confugiſſent. Poſita quidem urbs in agro veſtino ad montem Maſſicum in Appia via, regioneque in amœna atque fertili: quæ aliquandiu Volſcorum inter præcipuas urbes nominata, tandem Romanis ceſſit, factaque colonia circa annum urbis CDXL. ut ex Livio colligimus. Vellejus autem triennio poſt Luceriam deductam ſcribit.

M. Tullij Ciceronis ſepulchrũ.

Lautia quæ Carulo advenienti oblata.

Sueſſa antiquitas.

Situs.

Quando colonia Rom. Sueſſa facta.

Paſſa

Paſſa deinde eſt ſæpius clades Annibalico. civilibuſque Romanorum bellis: quam tamen admodum poſtea floruiſſe Cæſarum ſub monarchia, maximè ſub Hadriano & Antoninis Piis, colligimus ex ſtatuarum titulis, & elogiis, atque marmorum ſcripturis, quæ ſparſim ibidem reperiuntur, & Corona Pighius diligenter annotavit, ea ſtudioſis alias communicabimus occaſione commodiore. Redeunti porro principi ad palatium, lautia denuo magiſtratuum ac reip. nomine præſentata ſunt, eduliorum ut pridie copia dapſilis. Quæ munera licet Carulo viderentur ocioſa & ſuperflua, cùm menſas ubique reperiret apparatiſſimas; non potuit tamen non amplecti benevolenter principis ac reip. ſtudia humanitatis officioſa, juſſitque demum ex œconomi ſui conſilio cibos illos omnes pauperibus ibidem diſtribui. Prandio refectus, non ſine magno comitatu Capuam perrexit: qui item crevit in itinere ubique locorum, perhumaniter nobilitate Campana ex locis vicinis ad ipſum confluente. Gubernator item Capuanus cum magiſtratu ac optimatum turma quatuor tubis præcinentibus obviam occurrens gratulatur adventum; cinctuſque mox princeps magna comitatus illuſtris corona, ad urbem pergit. Juventutis urbanæ plures cohortes ſub vexillis tendunt obviam advenientibus, atque ingenti cum armorum applauſu, feſtivaque velitatione principem ſalutant, & per urbem myrto, floribus, & herbis variis conſperſam, ornatamque lauri ramis è feneſtris vtrimque per omnes ferè plateas tandem ducunt ad hoſpitium ipſi paratum in ampliſſimo quodam palatio. Sumptus, epulæ, torquatorum miniſteria luxum & delicias Campaniæ priſcas repræſentare videbantur, muſicis acroamatibus, morionum atque ludionum variis actibus interpoſitis. Atqui jam antiquitus Capua Campaniæ caput inſolentis arrogantiæ proterviæque vitio laboravit. Nam & M. Tullius in agraria ſecunda contra P. Rullum teſtatur Campanos ſemper ſuperbos fuiſſe bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis ſalubritate & pulchritudine. Ex eademque copia & rerum omnium affluentia natam arrogantiam, quæ alterum urbi Romæ conſulem è Capua poſtulavit: eamque luxuriem natam, quæ ipſum Annibalem armis invictum voluptate vicit, & enervavit. Eleganter igitur

Lautia altera.

Capuam proficiſcitur Carulus.

Capuanorum luxus.

appellat Capuam domilium ſuperbiæ, ac ſedem luxuriæ: aitque ingenerari hominibus mores, non tam à ſtirpe generis ac ſeminis, quàm ex iis rebus quæ ab ipſa natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur, quibus alimur & vivimus. Atque ita loci Genius ſibi ſimiles plerumque colonos gignit. Quod etiam tum Corona Pighius ſe animadvertiſſe mihi aſſeruit, & admiratum fuiſſe, in hac Capua nova ex antiquæ ruinis alio licet loco duobus paſſuum circiter milibus diſtante ſuſcitata, cùm videret altero adventus die tam celebri in conventu principum & in hoſpitalitatis tanta feſtivitate juvenem nobilem privatas ob inimicitias in atrio palatii ab hoſte ſica per foſſum cadere ante cænaculum, in quo Princeps Carulus paulò antè cum præfecto magiſtratibuſque fuerat pranſus, mox ut dimiſſis convivis ſe ſubduxiſſet in cubiculum, & dum ad iter accingitur. Sicarius per turbam elapſus, eo die non reperitur, nec admodum diligēter inveſtigatur. Adeò non tot ſæculorum intervallum, non colonorum frequens mutatio, non denique Chriſtiana religio vetera illa loci vitia corrigere, contagionemque ex copia & luxu naſcentem effugere, aut occulere potuit hactenus: quin in quibuſdam turpiter adhuc temporis detegantur, & emineant. Poſita eſt nova Capua ad Volturni ripam, altero, ut dixi, lapide ab antiquæ ruinis quæ ingentes adhuc cernuntur juxta D. Mariæ Gratiarum ædem: utpote portarum urbis, theatri, aquæductuum, aliæque moles immenſæ templorum, porticuum, thermarum, atque ædium ampliſſimarum. Item ſubterraneæ concamerationes vaſtæ, & aquarum caſtella, viſunturque in vepribus ac dumis columnarum ac marmorum omnis generis infinita fragmina, ex quibus potentiam ac ſuperbiam veteris Capuæ colligere poſſumus, quamvis magnas ejus reliquias nova Capua vicinæque urbes inde diſtraxerint. Strabo Capuam appellatam tradit ab agro campeſtri, eademque ratione P. Maro Campanam urbem, & Tullius Liviuſque frequenter ejus cives & incolas Campanos nominare videntur à camporum uberrimorum cultu. Poetæ tamen, Maro jam dictus, Lucanus, & Silius, aliique Capyn Trojanum Æneæ ſocium urbi colonos, mœnia ac nomen dediſſe canunt. Eam, auctore Strabone, prius Opici & Auſones tenuêre: dein Oſci Tuſcorum gens, à quibus Oſca dicta. Hos ejecêre Cumani poſteaque iiſdem pul-

Cædes ante cænaculum principis facta.

Capuæ ſitus

Nominis origo.

ſis Etruſci eam ampliatam caput undecim urbium aliarum inſtituere, volturnumque etiam dixere a vicino flumine, ut Livius teſtatur. Potentem atque vicinam in Italiæ meditullio, nec non inimicam ſemper atque æmulam Imperii non minus quam ipſa Carthago, feroceinque præſentis Annibalis amicitia atque ſocietate Romani maximis operibus circumvallatam & obſeſſam fame demum ſubjugarunt: Senatuſque ſecuri percuſſo, civibus reliquaque multitudine ſub haſta venditis, urbem atque agrum omnem publicarunt. Nec impoſterum civitatis ullum corpus, non conciliũ publicum, non magiſtratus aut ſenatum urbi permiſere, vel ulla inſignia reip. ſed ædificia ſedes aratorum eſſe juſſerunt; utique dumtaxat urbs à Libertinis, & inſtitoribus, viliq́ue operaria plebe frequentaretur, permiſſum fuit. In hunc itaque modum Capua adflicta jacuit ultra annos centum triginta, atque ager Campanus populi Romani publicus fuit uſque C. Cæſaris conſulatum. Qui lege Julia contra ſenatus optimatumq́ue ſententiam lata militibus cum viritim diviſit, Capuamq́ue muro ductam, uti fragmenta Julii Frontini demonſtrant, primus coloniam fecit. Quæ ex eo quidem tempore reſurgens auſpicjis Imperatorum. floruit ſub populi Romani poteſtate; donec à Genſerico Vandalorum rege capta ſubverſaq́ue, ab Oſtrogothis dein occupata, atque his pulſis à Narſete reſtaurata, tandem a Langebardis iterum exciſa fuit atque deleta. Ceterùm quo tempore hæc nova Capua ex ipſius ruinis excitata, quóve auctore ad ſecundum ab altera lapidem ut dixi, traducta fuerit, non ſatis conſtat. Et quidem veriſimile, quòd vi metuq́ue barbarorũ pulſi, atque diſperſi cives tandem eò confluxerint, atque ſenſim extra deſertæ Capuæ ruinas ſedes fixerint ibidem ad Volturni ripam; ubi nunc novam Capuam in urbem peramplam atque potentem emerſiſſe videmus. De qua Julius Scaliger poëta non minus ſalsè quàm obſcurè cecinit:

Romani cur Capuam ſubjugarint, omniq́; libertate ſpoliarint.

Capua quando Rom. colonia facta.

Ejus urbis mutationes.

Flammea ſi Svaleat ſuperare ſuperbia faſtum,
Pinguem luxuriam delicioſus amor:
Hoc mollem pinges Capuam Capuaq́; colonos,
Et qua aliis viſa eſt, nec ſibi meta fuit.

Carulus Princeps poſtridie quàm appulerat cùm ſacris inter

terfuiſſet,à præfecto & nobilitate Capuana ductus eſt ad *Caſtrum Capuanum* Caſtrum,excipiturque ibidem à militibus Hiſpanis magno cum tonitru atque applauſu tormentorum bellicorum,tubis ac tympanis ubique ſonantibus. Ubi illi diligenter à præfecto monſtrantur propugnaculorum opera ſumptuoſa,foſſis muris ac turribus ſpelæiſque ſubterraneis munitiſſima. Cùm ſingulatim hæc bellicumque apparatum omnem perluſtraſſet,convivio ſplendido refectum præfectus atque *Carulus Neapolim properat.* magiſtratus magna cum pompa comitantur properantem Neapolim. Extra portas cùm ipſum deduxiſſent, eos humaniſſime dimiſit ac valedixit: quamvis non parum turbatus nefariæ cædis caſu,qui paulò ante diſceſſum illius in palatio contigerat:dolens adventum præſentiamque ſuam opportunitatem ejus latrocinii dediſſe. Per agrum Stellatem inde campoſque Leborinos pergit Averſam. Hiſtoriæ Neapolitanæ ſcriptor Paudulphus Collenucius Adverſam prius oppidum appellatum fuiſſe contendit , eo quod ibidem Nor*Attella nũc Adverſa.* manni caſtra in ruinis Attellæ veteris munierint adverſus Capuam Neapolimque;medio itinere novi hujus oppidi initia firmantes,uti duarum potentium urbium vires ex eò *Attella Oſcorũ prius.* loco divellerent. Fuit quidem Attella vetus ab antiquiſſimis Oſcorum populis conditum oppidum,famoſum imprimis ac celebre quondam ſatyricis fabulis laſcivis ridiculis atque *Attellana fabula.* dicacibus;quæ ab ipſo dicuntur Attellanæ:&hæ quidem jocis ac ſalibus ridiculis eam auctoritatem nactæ ſunt poſtmodum,ut è municipalibus ludicris irrepſerint etiam in theatra Romana. Nunc temporis autem illuſtrium aliquot palatiis atque prætoriis ſuburbanis excultum eſt oppidum, ubi tum nobilitas Campana , cùm dies eſſet admodum pluvioſus viaque difficilis, principi Carulo convivium hoſpitiumque nocturnum paraverat perquam ſplendidè, atque ſumptuoſe. Quem magna cum importunitate ibidem retinere conantur invitum etiam amica contentione ex equo ſublevantes: ſed nullis precibus obtineri potuit , ut obſecundaret *Vt Cardinalis Granuellanus Carulum Neapoli exceperit.* & remaneret. expectatus eo veſpere à Cardinale Granuellano,qui regis Hiſpaniarum Philippi nomine tum,vt dixi , regnum illud florentiſſimum adminiſtrabat. Contendit igitur ante noctem nobilitate præcipua proſequente per octo millia paſſuum vlterius Neapolim. Occurrit ad primum ab urbe lapidem ipſe Cardinalis , ſtipatus ingenti ducum at-

que

queprincipum comitatu : qui Carulo præmiſerat obviam caballum generoſum phaleris aureis ditiſſimè ornatum, ut eum conſcenderet. Nam ab urbe veredis eò vectus fuerat conductitiis, cum equos ſuos ſuorumque conſultò Romæ reliquiſſet uti longis itineribus fatigati, diuturniore quiete vires colligerent. Fit conventus & gratulatio inter illos regulos quam humaniſſimè, moxque Carulus inter Cardinalem & Lannoiuim principem Sulmonenſem excipitur medius, ſummoque cum honore atque pompa cum nobili ad urbem ducitur. Ubi advenientibus è portis atque propugnaculis fit ingens applauſus militaris cum magno tonitru tormentorum bellicorum. Cardinalis Carulum cum comitatu ſuo univerſo magnificentiſſime hoſpitio excepit in Palatio regio prope caſtellum novum, totoque illo octiduo ſequente conatus eſt omnibus humanitatis atque liberalitatis officiis illi declarare favorem Philippi regis Catholici, ſuamque erga parentes: atque propinquos ipſius univerſos benevolentiam & obſervantiam. Honoribus maximis animum adoleſcentis generoſum erigere, munuſculis proſequi raris ac precioſis; capiti menſæ dexteroque lateri ſuo ſemper ipſum applicare, inter præcipuos etiam regni regulos, atque provinciarũ conſulares: quos ejus familiaritati atque conſuetudini inſinuavit, ut tali in converſatione fieret rerum Italicarum peritior. Itaque primo die dum apparatur in Palatio ſacrificium matutinum, Cardinalis perhumaniter ipſum deducere, atque monſtrare Palatii opulentiſſimi magnificas ſtructuras, habitationum commoda, ſupellectilem ac ornamenta in auleis, ſtatuis, & picturis artificioſis, antiquitatumque monumentis variis inæſtimabilia & omninò regia; item cultiſſimos Palatio junctos hortos, amplitudine & varietate rerum viſu dignarum mirabiles. Dum deinde rei ſimul interſunt divinæ, confluunt ad aulam legati principum externorum, & illuſtrium optimatumque regni in urbe præſentium maximi quique, ut Carulum ſinguli convenirent, congratularentur adventum, & amicitiæ cuncta officia præſentarent. Quos cùm ipſe, re divina peracta, peramanter audiviſſet, & ſingulis viciſſim ex animo ſatisfeciſſet; præcipui quique à Cardinale ad convivium invitati ſunt. Eo autem finito, poſt meridiem urbanæ Hiſpanorum militum cohortes plures ſub vexillis centu-

Legati & principes audiuntur à Carulo. Hiſpanorũ cohortium concurſus & pugna.

centuriatæ prodeuntes ex diverſis urbis regionibus, tendunt militari gradu Palatium verſus: & in area patenti, quæ eſt inter hortos Palatinos & ædem D. Ludovici concurrere inſtructis aciebus viſi ſunt telorum cum omni genere, perpetuoq; tubulorum ferreorum cum ſtrepitu. Et dum cohors cohortem, acies aciem loco pellit repellitque, pulchra non minus, quàm inſignis principibus, aulicoq; cõitatui, dum ex hortis & feneſtris omnes ſpectant, velitationis ac prœlii ſpecies aliquandiu exhibetur. Reliquũ quod ſuperaret diei, dum Cardinalis conſilio præſidet in ſenatu, principes juvenes ſphæromachia vel pilæ certamine tranſegêre. Taliq; exercitio feſſis veſperi ante cœnã in atrio Palatii majore tanquam in theatro, ludiorum & ludiarum ſpectacula ad faces exhibita ſunt, quibus recrearentur. Quod & ſingulis deinde diebus, quamdiu Carulus adfuit, varie continuatum fuit. Nam vel comœdi vel pantomimi, ſaltatores aut ſaltatriculæ, muſicive artifices inſtrumentorum concentu ante cœnam ſemper principum conſeſſium oblectarunt. Curatum inſuper à Cardinale eſt, uti quotidie cum ſelecto comitatu illuſtrium atq; peritorum hominum duceretur ad celebria quæq; loca, quæ in urbe atq; ſuburbanis circumquaq; viſu erant digna. Et ea quidam ſunt plurima ſumptibus ſtupendis atque cultu magnifico ſuperba. Nam urbs ſpatium complectitur magnũ, poſita inter amœniſſimos colles à Septentrione & Oriente, & maris ſinum à meridie & Occidente, è cujus portu Miſenus, Minervæque promontaria, celebresque antiquitus inſulæ Capreæ, Iſchia & Porchyte ſereno cælo conſpicua ſunt. Eã Cumanos vicinos primùm condidiſſe, & Parthenopen à Syrenarum una ibidem ſepulta nominaſſe, Strabo, Virgilius, aliique auctores conſentiunt. Subverſam deinde fuiſſe volunt ab ipſis conditoribus, cùm nimium efflorеſcere & augeri propter agri ubertatem, matremq; vicinam Cumas ſenſim ſupplantatura videretur. Quo facto Cumanos immani peſte, vexatos, oraculoque monitos ferunt, ut urbem reſtituerent, & Parthenopes deæ ſepulchrum annuis ſacrificiis colerent. Itaque cùm eam reſtauraſſent, Neapolim voce Græca tum appellari à re cœpiſſe volunt. Sunt tamen & aliorum opiniones diverſæ. Lycophron enim Chalcidenſis in Alexandra ſua Phaleri murum eam urbem appellat: & ejus interpres

Vrbis Neapolitanæ deſcriptio. Parthenope

terpres Iſacius Tzetzes adjicit, Phalerum Siciliæ tyrannum Neapolim in Italia condidiſſe: & quia crudeliter is torquebat, occidebatque ſuos hoſpites, atq; advenas quoscunque; natam inde fabulam eſſe, Parthenopen Sirenam ibi excidiſſe, ejusque ſepulchrum ab incolis exſtructum, deamque volucrem ſacrificiis annuis ipſam coli. Nobis quidem perſpectum eſt, à Campanis in eo tractu magnæ Græciæ pro deabus cultas olim fuiſſe Sirenas, inter tutelares, & topica numina, Romanorum etiam florente Imperio. Nam memini me Neapoli ante plures annos vidiſſe Sirenas cum Hebone & Sebetho tutelaribus Neapolitanorum diis exſculptas in ara rotunda marmorea, quæ quidem nunc eſt accommodata in cratere fontis excitati in extrema mole portus Neapolitani. Rurſum ab Hercule Neapolim extructam eſſe, veterum aliorum ſcriptorum teſtimonia ſunt: ut Diodori Siculi, & Oppiani, qui ad urbis nomen alludens in poëmate ſuo de venatione novum Herculis campum Neapolim appellat. Omnium tamen una eſt opinio, eam antiquiſſimam eſſe, & ante Romana tempora celebrem inter præcipuas urbes Græcas Italiæ floruiſſe Pithagorica philoſophia. Ceterùm creſcente per Italiam Imperio Romano, quod ſe facilius ſubmiſiſſet ea civitas cùm Campania ſubigeretur, inter liberas atq; fœderatas eſt recepta: quæ deinceps in amicitia fideque populi Romani conſtanter permanſit, ut Livius, aliique plures teſtantur. Quinetiam adflictis Annibalico bello rebus contra Capuam vicinam & alias perfidas urbes, illa Romanis adhærere non ſolùm non dubitavit: verùm etiam legatos Romam mittere, pateras aureas quadraginta magni ponderis, ut idem Livius pulchrè memorat: immo vires, opes, & quicquid à majoribus theſauri relictum, ad Imperii, urbisq; Romæ ſubſidium in curia ſenatui liberaliter & ingenuè præſentare voluit. Quibus tum actæ ſunt gratiæ pro munificentia curaque, atque una dumtaxat patera, quæ minimi ponderis fuit, accepta eſt. Itaque propter fidem ſingularem atq; perpetuam inter civitates Italiæ liberas & fœderatas Neapolis amiciſſimè ſemper eſt habita cultaque, tam conſulum quàm Imperatorum temporibus. Quæ Capua oppreſſa atq; præfecturæ jugo gravata, plurimum incrementi cepit, feliciterque diutiſſimè fidei ſuæ fructu gaviſa eſt. In hanc etiam urbem, ut Strabo nobis auctor eſt, ſtudiorum cauſſa juven-

Sirenarum cultus.

Neapolitanorũ fides erga populum Romanum.

Neapolis antiquiſſima.

ſchola. tus, aut ætate confecta ſeniores, quietis & ocii cauſſa plerunque ſecedere ab urbe Roma ſolent: quemadmodum & Silius italicus de eadem cecinit dicens, eſſe

Nunc molles urbi ritus, atque hoſpita Muſis
Ocia, & exemptum curis gravioribus ævum.

Cælum etenim nusquam eſt mollius aut clementius in Italia bis floribus annuè vernans: ager undecunque fertiliſſimus, & varietate nobilium fructuum, fontium, aquarumque ſalubrium copia, necnon naturæ multiplicibus miraculis abundans, & prorſus inæſtimabilis eſt, ut non immeritò Paradiſus Italiæ dici poſſit. *Paradiſus Italiæ.* Quæ tam præclaræ dotes in cauſſa fuere, uti hæc ſemper urbs ab Imperatoribus, regibus, principibusque maximis, atque etiam nobilibus ingeniis frequentata ſemper fuerit. Quemadmodum & noſtra hac ætate multi reguli, illuſtres atque potentes viri ſua ibidem habent magnifica palatia, & ſplendidas ædes: in quibus plerumque vitam pro anni majore parte degunt. Conſtat Titum Livium Patavinum hiſtoricum, Q. Horatium Flaccum, Statium Papinium, Claudium Claudianum, poëtas celebres, Annejum Senecam philoſophum, aliosque infinitos, qui ingenio ſcriptisque ſuis præclaris nomen ſibi pepererunt immortale, ſæpius eò ſtudiorum cauſa ſeceſſiſſe, P. Virgiliū Maronem Neapoli diu ſuaviſſimè vixiſſe, atque Georgicorū libros ibidem compoſuiſſe legimus: & cùm Brunduſii moreretur, corpus ſuum eò transferri ac ſepeliri voluiſſe, ut & *P. Virgilii ſepulchrū.* veterum poetarum plura teſtimonia ſuffragantur. Servius commentator illius, altero lapide à Neapoli via Puteolana prope fauces perfoſſæ per Pauſilypum cryptæ monumentū ejus fuiſſe ſcribit. Locum nunc oſtentant accolæ, monſtratusque eſt Carulo principi è vicinis hortis S. Severini. Sed Neapolim inde revertamur, urbem nunc quidem temporis civium & incolarum nobilitate magnificentiaque non minus quàm ſtructuræ ſumptibus atque ædificiorum omnis generis ſplendore celebrem. Etenim Caroli V. Aug. ac deinde Regis Hiſpaniarum Philippi auſpiciis hanc mirum in modum adampliarunt, muris, propugnaculis, foſſis, turribus, atque caſtellis munierunt, & quaſi inexpugnabilem fecerunt eorum principum legati, qui proximis annis regnum Neapolitanum

politanum provinciam obtinuere. Sacris etiam ædibus, & collegiis, item curiis, atque principum hominumq; illuſtriũ palatiis mirificè ubique locorum eſt exornata. Extant & antiquorum ædificiorum priſcæ reliquiæ plures, epitaphia, ſtatuæ, cippi, columnæ, aræ, marmoraque ſculpturis artificioſis precioſa, quæ longum hic eſſet recenſere. Inter hæc imprimis Carulo principi comitibusque ipſius non immeritò placuere quadrati templi Caſtorum magnæ illæ ruinæ, licet incendiis deformatæ: cujus ex præclaro propylæo columnæ ſex priores marmoreæ cum impoſito faſtigio adhuc erectæ ſymmetria Corinthia pulcherrima conſpicuæ, nec non amplitudine & artificio ſuſpiciendæ. Quarum capitula calathorum in effigiem efformata, volutis floribusque atque reflexis acanthi foliis eleganter veſtiuntur. In trabeationis autem zophoro legitur Græca talis inſcriptio: *Templum Caſtoru & Pollucis.*

ΤΙΒΕΡΙΟΣ. ΙΟΥΛΙΟΣ. ΤΑΡΣΟΞ. ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙΣ. ΚΑΙ. ΤΗΙ. ΠΟΛΕΙ. ΤΟΝ. ΝΑΟΝ. ΚΑΙ. ΤΑ ΕΝ. ΤΩΙ. ΝΑΩΙ. ΠΕΛΑΙ ΟΝ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΣ. ΚΑΙ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ. ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΣ. ΕΚ. ΤΩΝ. ΙΔΙΩΝ. ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ.

Liquet igitur ex eadem, Caſtorum hoc templum fuiſſe, linguamque Græcam apud Neapolitanos uſitatam quoque tum florente monarchia Romana; quemadmodum ex ipſa inſcriptione, characteribus, & operis totius ſuperbo ſumptu, ac artis exquiſita perfectione colligimus. In faſtigii quidem tympano triangulari ſupra columnas exſculpta fuère plura deorum ſimulachra, ſed majore ex parte flammis ac vetuſtate conſumpta ſunt. Apollo cognoſcitur adhuc ſtans ad tripodem, & utrinq; in angulis inferioribus Terra & Aqua, quo formari ſolent modo, jacentibus ac ſemierectis ſignis, & ad umbilicum uſque nudis. Nam Tellus ad dextram poſita tumulo incumbens dextro cubito, ſiniſtra tenet erectũ Copiæ cornu. Sebethus ad ſiniſtram manu cannam tenens, fluviorũ more dolio everſo, & aquam effundente pronus incumbit. Reliqua ſunt indiſcreta atq; comminuta nimium. Ædes noſtræ religionis ſacræ maximis impendiis apparatiſſimæ atque ornatiſſimæ per urbẽ plures, nõ ſecus ac in horto cultiſ- *Apollinis ſimulachrum. Telluris. Sebethi.*

D. Claræ templum.

ſimo varii flores,ſparſim viſuntur. Ut D. Claræ templum cum parthenone ſacro peramplo:liberaliter extructum opus ab Hiſpana Sanctia regina, Roberti regis conjuge, quam Agnetem alii vocant. Excomptum eſt atque celebre regum veterum ex illuſtri Dyrrachina domo ſepulchris eximiis,quę Principi Carulo monſtrata ſunt: ſicut in D. Dominici, &

Regum ac principum monumenta.

Oliveti montis, aliiſque ſacris delubris Hiſpanorum regum, heroum,aliorumque Principum ditiſſima monumenta, ſtatuæq; marmoreæ ad vivum ſactæ. Ad ſummum urbis tem-

Summum urbis templum.

plum cùm tertio Idus Januarias magna principum caterva comitatus mane duceretur Carulus, Antiſtes & frequens Canonicorum ſacerdotumque collegium in habitu ſacro, cruce argentea prælata cum pompa ſolemni principem exceperunt,orationeq; gratulati ſunt adventum in pronao. Princeps ipſe gratias egit,& deinde ductus ab Antiſtite,concinentibus organis, atque muſicis inſtrumentis, ad delubrum ſacratius, ante ſummum altare cum ductore ſupplex oravit. Dumque perluſtrat ſumptuoſam templi ſtructuram, atque auro argentoque reſplendentia ſacella picturis ſtatuiſq; pulcherrimis plena: Miſſæ ſacrificium paratur in religioſiſſimo

D. Januarii ſanctuarium cum reliquiis.

D. Januarii ſanctuario, in quo Divorum ſacræ reliquiæ plurimæ ſervantur. Atqui divina re peracta,deprompta ſunt atque monſtrata ſingulatim viſu digna quæque, utpote Divorum oſſa atque reliquiæ, auro, argento, gemmiſq; incluſæ, &regum principumq; precioſiſſima donaria, & quæ vix ſemel annuatim in publicum proferuntur,atque oſtenduntur. Inter quæ magna cum religione ſervatur caput D. Januarii Epiſcopi Puteolani, & martyris: item ſanguis ejuſdem in ampulla cryſtallina conſervatus, ſed ob ſiccitatem durus & concretus. Quæ quidem ampulla cùm producitur in altari,

Miraculũ rarum.

& capiti martyris, choro preces concinente, admovetur; ſanguis ille (ſtupendum) liqueſcere, ac muſti recentis in modum incipit ebullire, quemadmodum ab omnibus tunc non ſine magna admiratione viſum fuit. Perrexerunt inde

Aedes divæ Mariæ quã vocant Annũciatam.

ad Annunciatæ virginis Mariæ,quam vocant,ædem ſacram, multa religione celebrem,donariiſq; locupletem: ubi etiam multæ inſignes ac raræ Divorum reliquiæ oſtenſæ ſunt, & inter alias infantum innocentum ab Herode rege, Chriſto

Infantum corpora martyrum.

ſervatore noſtro nato in Bethleem, occiſorum corpuſcula duo ſeſquipedalia, adhuc integra cute contecta; in quibus vulne-

vulnerum patebant hiatus in unius capite, & alterius pecto-re. Tranſeunt hinc in πτωχοτροφεῖον, ut una voce dicam, tem-plo junctum, magnitudine atque ſtructura municipii per-ampli inſtar: in quo ſupra duo millia pauperum, omnis ge-neris, ægron, ſenes, debiles, & ad operandum impotentes aluntur, atque curantur pro cujusque conditione, ætate, at-que valetudine. Plusquam octingenti utriusq; ſexus orpha-ni, & expoſititii in eodem ab infantia & unguiculis primis educantur, literis imbuuntur, ac artibus variis pro ingenio & indole cujusque diligenter inſtituuntur ad ætatis usque maturitatem. Horum exercitia atque ſtudia diverſa in ſuas claſſes diſtributa diligenter animadvertere & perluſtrare, Ca-rulo, atque comitibus ejus valde jucundum fuit. Præclara profecto, laudandaque modis omnibus eſt hæc Chriſtianæ pietatis inſtitutio, quam Platonicæ politiæ quandam ex par-te ſpeciem referre, atque apum imitari œconomiam illam pulcherrimam à Xenophonte nobis deſcriptam, & a Maro-ne poëtarum principe ad imaginem Platonicæ civitatis ele-gantiſſimè depictam, Corona Pighius tum Catulo declara-vit; eſſeque magnis civitatibus, quæ nunquam ſine paupe-ribus & egenis ſunt, valde neceſſariam, ac veluti nutricem pacis, fomentum tranquillitatis publicæ, atque calcar ad vir-tutem. Haud quidem hæc abſurdè. Ex veterum etenim hi-ſtoriarum lectione cognoſcimus & experimur, prô dolor, quotidie, quòd inteſtinà civitatum mala plerunque naſcun-tur ex nimia fortunarum inæqualitate. Quæ cùm excedit inter cives ſub iisdem viventes legibus, extrema paupertas infrequenti populo, rerum novarum inducit cupiditatem, adfert ſceleſta conſilia, & excitat temerariam audaciam. Rur-ſus privatorum aliquot opes immenſę ſicuti pariunt luxum, ſuperbiam, ambitionem, contumelias, atque tyrannidem: ita pauperum animos pungunt, invidiaque perſtringunt, & maturant diſcordiarum ſeceſſionumq; ſemina. Quæ cùm invaleſcunt, potentiſſimis monarchiis, atque feliciſſimis etiam civitatibus haub dubium adferunt interitum. Florent igitur & vigent potiſſimùm illæ, in quibus Evangelici præ-cepti temperatura quadam ſalubri mutua flagrat charitas, & amor proximi colitur in eum maximè finem, ut quę propria ſingulis natura vel ſorte ſunt, religioſa ſpontaneaque largi-tate communia quodammodo fiant neceſſitati publicæ, at-que

Πτωχοτροφεῖον vel pauperum hoſpitium.

Platonica reip. imago.

Seditionũ fomites qui.

quæ expendantur in ſeminaria virtutum. Curentur ex iiſdem, foveanturque pie & prudenter tenera ac debilia Chriſti membra, ne illa torpeant, neve putreſcant: ſed ita vegetentur & adoleſcant, ut tam digno corpori ſint utilia, ſemperque cohæreant. Tranſgreditur eadem die Carulus a ſacris ad profana. Nam cùm in Palatio prandium ſumpſiſſet, ducitur a Cardinale & Principibus convivis per hortes ad Νεόφρουριον, vel caſtrum novum, ut nunc appellant; ante trecentos amplius annos extructum a fratre D. Ludovici Francorum regis gis Carulo primo Neapolitanorum rege, & Andium comite; ut urbi & portui adverſus maritumos hoſtium inſultus eſſet præſidio. Inſtauravit proavorum memoria rex Arragonum Alphonſus primus, Gallis expulſis, regnoq; ſubiugato; maximiſque operibus ampliatum adeo munivit, ut inter Italiæ firmiſſimas arces nunc celebretur: cum maxime proximi reges Carulus V. Imp. & Philippus ejus filius, noſtro ſæculo hunc & alias ejus urbis, annona, præſidio militari valido nec non omni apparatu bellico ad hoſtes propulſandos neceſſario firmarint abunde. Excepti ſunt advenientes principes læto clangore tubarum, armatorum militum applauſu feſtivo, velitationeque ludicra. Audiuntur interim ingentia æneorum tuborum tonitrua è turribus & propugnaculis effuſa. Armorum atque inſtrumenti militaris copia multiplex, ſummaque varietas ad miraculum usque videbatur in armamentariis, in vallis, & ubique locorum. Verùm in medio caſtri ampliſſimi umbilico refulgebat inſtar Palatii prætorium ingens, refertum regia ſplendidaque ſupellectile: in quo Rex quiſpiam vel etiam Imperator cum aulico comitatu ſuo hoſpitari commode poſſet. Stupebant advenæ prius machinas, vaſta tormenta, globorum cumulos magnos, auro argentoque fulgentes galeas, clypeos, gladios, lanceas, & reliquum Martium apparatum: ſed in prætorio perſtringebant intuentium oculos aulæa holoſerica, gemmis auroque intexta, ſculpturæ, ſtatuæ, atque picturæ artificioſæ, var usque ſplendor ſupellectilis planè regius. Principi Carulo humaniſſime gratulatur adventū præfecti abſentis uxor, Ferdinandi Toletani Ducis Albani filia: quam cùm principes familiari colloquio comiter recreando nonnihil detinuiſſent, Cardinalis accepta miſſione ad habendum ſenatum properavit in Palatium. Alii cum Carulo pergunt ad viſendum

Caſtrum novum.

dum Ovi caſtrum, quod propter formam ovalem ſcopuli marinis undis inſulæ in modum circumfuſi, in quo poſitu eſt, illud nomen accepit. *Ovi caſtrũ.* Conditam arcem illam Collenutius prodit à Guilielmo III. Normanno, & inde Normannicam appellatam diu fuiſſe. Reſtauravit hanc item Alphonſus primus Arragonum rex, ornavitque plurimum. At ſcopulum veteres Græca voce Myagram vocitaſſe ferunt, *Myagra.* vel à plantæ ſilveſtris nomine, vel ob loci atque ſitus conditionem, difficilesque elapſus, quaſi captorum muſcipulam. Præſidium excepit principes more ſuo, tympanorum ac tormentorum cum ſonitu militariter. Tum præfectus monſtravit ſingulatim exciſa in cautibus antra, vias anguſtas, atque exſtructa in ſaxis præruptis munimenta, ſimul armorũ telorumq; vim maximam. Hæc cùm perluſtraſſent, ad portus molem principes tendunt, claſſis atque triremium videndarum cauſſa. *Moles portus Neapolitani.* Decretum fuerat expacatam in prætoria per ſinum maris quem Strabo craterem vocat à forma, *Crater.* ut Carolus cognoſceret diſciplinam atque labores ſervorum navalium, & perluſtraret obiter vicina litora, circumjacentes inſulas ac promontoria; Miſenum, Prochyten, Pithecuſas, Capreas, Herculaneum ac Athenæum, ſive Minervium ubi Sirenum quondam ſedes fuit, teſte Plinio. *Minervæ promontorium.* Promontorio nomen eſt, quod Ulyſſes ædem ſacram Minervæ dedicaverit in ejus ora, cùm Sirenum inſidias evaſiſſet, ut Strabo memorat. Sed venti vehementiores in cauſſa fuere, ne hæc perluſtratio fieret; quæ utilis admodum alioquin, atque jucunda fuiſſet. Stabant in portu triremes ferè quadraginta, exploratoriis, navibusque aliis exceptis. Portus ampliſſimus à tempeſtatibus præmunitus eſt aggere latiſſimo per quingentos plus minus a littore paſſus in mare, brachii incurvi forma, procurrente. Is quidem veſtitur, atque in altum evehitur è mari quadrato ſaxo immani. Per medium aggerem fons aquæ dulcis ab urbe tubis ſubterraneis deductus in capite molis ſolet erumpere, cujus crater marmoreus ibidem adhuc extat. Molem ex re nunc vulgò quoq, Latina voce nominant aggerem iſtum, cujus initia poſita conſtat fuiſſe annos ante ducentos octoginta a rege Gallo Carulo ſecundo. Adampliavit majorem in modum operibus maximis adjectis Alphonſius primus Hiſpanus: qui rex ejus urbis ædificia publica magnificentiſſimè provexit, & exornavit,

ſicut

ſicut etiam noſtri ſæculi reges Carulus V. Imp. & ejus dein filius ſucceſſor Philippus ſplendidiſſimè muniunt, excolunt, & adaugent. Trierarchus occurrens advenientibus ex mandato principi Carulo ſuisque gratulatur adventum, & offert officia quæcunque. Hinc comitatum actuariolis in triremes vexit, atque per ageas inter tranſtra circumducens oſtendit ſervorum nitida lacertoſáque corpora, varias eorum artes ſedentarias, quas ibidem dum ociantur, magiſter, & ingenii largitor venter (ut Perſii poëtæ verbis dicam) aſſiduè docet. Deinde perluſtrant armamenta, bellicumque navalem apparatum multiplicem: atque demum in uno ducum ornatiſſimo taberaaculo conſidentes diſcunt nauticam illam diſciplinam, atq; diæteticam, qua corporum ſanitas ibidem conſervatur: officia nauſtidicarum, nauſtologorum, & comitum celeuſtarum: nec non ſingula quorumcunq;, vel meſonautarum, miniſteria. Sic itaque dies iſte pulcherrimis occupationibus in occaſum ducitur. Sub noctem reverſi in Palatium principes ſpectaculi in atrio reppererunt apparatum, in quo ſaltatores peritiſſimi geſtibus artificioſis, & agilitate mirabili corpora jactantes ad muſicum concentum, eos usq; in cænæ tempus oblectarunt, Cardinale & Antonio Auria claſſis regiæ præfecto præſentibus. Sequenti die cùm princeps Carulus ſolito cum comitatu apud Carmelitas ſacris interfuiſſet, ductus extra urbem perluſtrat ſumptuoſiſſima regis equilia, in quibus generoſorum equorum armenta ſelecta ſtabulantur atque domantur: ubi dies antemeridianus abſumptus, dum detinent principum oculos atq; animos equorum pulcherrimorum pernices in ſtadio curſus: rotationes agillimæ, tolutim glomeratis hinc inde circulis: multiplicati ad virgulæ rectricis nutum ſaltus in altum quadrupedantes. Mandatum erat ſtabuli præfecto, tacitè uti notaret, quinam equorum Carulo, vel ejus œconomo maximè placerent. Statuerat etenim Cardinalis hoſpitem Principem regio proſequi munere: quod largiter etiam præſtitit in diſceſſu, cùm prius equum eximium valde, regiis item phaleris apparatuque precioſo dignè veſtiri atque adornari juſſiſſet. A prandio pergunt ad Santeremenſe caſtrum, longè munitiſſimum, quòd in vertice vicini montis poſitum deſpectat ac detegit urbem, littora, portum, atque maris inſulas. Exſtruxit autem illud Caruli ſecundi filius Robertus rex, ante annos

Nautica tura & officia.

Equilia regis Philippi.

Caſtrum Santeremenſe.

annos ducentos quinquaginta. Auxit propugnaculis magnis, redditq; quaſi inexpugnabile Carulus V. Aug. atque rex. At vero Philippus ejus filius his annis prætérlapſis ampliato pomœrio conjunxit urbi, eamque prolatis mœnibus atq; caſtellis magno ſpatio novis ædificiis ſuppleto adauxit. Medio clivo in adſcenſu montis occurrit pulcherrimum atque ſumptuoſiſſimum templum cum cœnobio Carthuſianorum peramplo: ubi Carulum Principem ſalutavit Pœni regis Tunetanorum filius, juvenis XXIV. circiter annorum: qui Chriſtianus cum quinque miniſtris nobilibus factus, in illo monaſterio regiis impenſis vivebat. In caſtro quidem excipitur Carulus magno cum honore. Tubarum clangor, æneorumq; tormentorum vaſta tonitrua reſonabant longè lateq; per altos montes, atq; latum pelagus, dum aſcenditur. Nec poterant ſatis admirari qui prius caſtrum non viderant peregrini ſummis impenſis atque laboribus opera è ſaxo vivo exciſa: plura nimirum propugnacula, atque caſtella: cuniculi, viæ, ſcalæque jumentis æque ac hominibus commodæ. Machinarum item atque armorum vis ubique magna, nec non annonnę copia inæſtimabilis, tormenta bellica prægrandia ex ære & ferro monſtrabantur. Quæ cùm ſingula diligenter conſideraſſent, principes inde reverſuri ad Palatium ex itinere inviſunt hortos Garciæ Toletani non longè diſſitos, ſpatio cultuque peramplos & conſpicuos. At ſumptibus æſtimantur vulgò ſuperbi, feruntque compeditorum maledictis damnatos ſæpius devotosq; fuiſſe: quorum ſudore & ſanguine ſunt elaborati, dum pater illius Petrus Toletanus per non pauca luſtra Caruli V. Cæſaris auſpiciis urbi regnoque dominatur. Nec injucundum quoque Carulo ſequentibus diebus fuit, ſereno cælo ſuburbana viſu digna perluſtrare. Quæ quidem in agro circumquaq; fertili, præſertim litorco reperiuntur ut amœniſſima ſitu, ſic ædificiis villarum ſplendidis, hortorumq; pulcherrimorũ ſumptuoſa cultura per principes viros exornata. Quis narret ſingulatim Fontium ædiculas, antra Nympharum, atq; piſcinas, coralliis & unionum oſtreis, omniq; conchyliorum varietate renitentes? Quis laudet dignè porticus, ambulacra, ſcænas frondibus concameratas, florum fructuumque multiplici colore diſtinctas; parietes malorum punicorum tapetis veſtitos; periſtylia, & exedras picturis, ſignis, ſtatuis, & marmorum antiqui-

Cœnobium Carthuſianorum.

Horti Garciæ Toletani.

Suburbanæ villæ Neapolitanæ.

tiquitatumque reliquiis precioſis decoratas; quibus horti magnatum variis in locis reſplendent? Ex his oſtenſi ſunt pulcherrimi, atque celebriores: ut Marchionis Vicenſis, aliorumque principum: ut in littore maris, Veſevum verſus, Bernardini Martizani villa, variis antiquitatum decorata reliquiis: item ſeceſſus regalis, ampliſſimum Palatium extructum olim à rege Ferdinando Arragonio, quod vulgari voce Pogium vocant Itali. Eò namq; ſe recipere rex ſolebat, quieſcere à laboribus, animumq; recreare cupiens: tanquā è negociorum fluctibus in portum tranquillum. Quatuor quadratæ turres totidem porticibus peramplis in quadrum conjunctæ Palatium ſtatuunt, quod in longum duplici latitudine patet. Singulæ turres infra, ſupraq; cænaculis & cubiculis ſplendidis commodiſſimæ ſunt: è quibus patet trantranſitus ab una in aliam per porticus illas tectas. In area media gradibus deſcenditur paucis ad fontem atq; piſcinā limpidam. ubi per pavimentum circumquaque pro nutu domini aquarum uberes venæ ſubterraneæ per infinitas ac tenues fiſtulas artificio ductæ, tam erumpunt è latebris copioſè: ut incautos ſpectatores ſubitò conſpergant, & largiſſimè contra calores æſtivos refrigerent. Aquarum enim dulcium copia felix atque fœcundus in ager eſt propter vicinum Veſuvium; cujus circum radices interna incendia non poſſunt non expellere frequentes dulcium aquarū ſcaturigines affatim purgatas & percolatas. E quibus Sebethus item in alveū collectus, & aquarum caſtellum inde per aquæ ductus ſubterraneos totam Neapolim vicatim fontib⁹ irrigat abundanter, adeò uti per palatia, diverſoria, & ædes etiam privatas diviſæ in plurimos digitos fonticulorum venæ diſtribuantur; quas ubiq; locorum in atriis & cænaculis videmus erumpere. Tantas igitur commoditates rerum omnium adfert incolis ſuis Paradiſus Italiæ (velut à Corona Pighio vocari non ineptè ſolet) florentiſſimus ille Neapolitani territorii tractus: licet gravibus ſæpè bellis adflictus fuerit, & terræmonibus aliquando ſit obnoxius. In eodem eſt, ab urbe vix quatuor millia paſſuū diſtans, pulcherrimus, atque optimi vini Græci largitor Veſevus vel Veſuvius mons, quem & Veſuuium à favillis veteres appellarunt. Nam Ætnearum flammarū imitator eſt, & aſſecla: ex terræmotibus atque incendiis nat⁹, quorum materiam in imis viſceribus perpetuo fovet. Quæ cùm anno-

Pogium regale.

Veſuvii mōtis luculenta deſcriptio.

annorum plurium ſpacio matureſcens invaluerit, atque ſuperabundaverit: acceſſus ſpiritibus ſubterraneis ignis montium clauſtra rumpit, intimaque terræ viſcera cum ſaxis, flammis, fumis atque cineribus eructat in altum ſummo cũ fragore, tantaque cum vi, ut Gygantæum Veſuvius bellum inuiari, atque Jovem ſuperosque flammis, & ſaxorum ingentium telis oppugnare, ſolem in terram trahere, diem in noctem vertere, cælum ipſum obruere videatur. Conſtat experimentis multis, item Vitruvii, Strabonis, pluriumq; veterum auctorum teſtimoniis, eſſe ſub Veſevo, & aliis illius oræ maritumæ montibus atque inſulis ex ſulphure, bitumine, atque alumine maximos ignes ardentes: uti oſtendunt etiã ſudatoria, ſulphureique fontes bullientes. Hinc Veſevus cum ignibus redundat accenditur aliquando, nonnunquam terræmotus & clades ingentes concitare ſolet. Ceterùm illud fuit famoſiſſimum incendium, quod Titi Veſpaſiani ſub Imperio contigit, & graphicè nobis à Dione Caſſio aliisque auctoribus deſcribitur: cùm ejus incendii cineres non ſolùm Romam, ſed & ultra mare in Africam & Ægyptum deferrentur ventis: cùm in mari bulliente piſces coquerentur, aves in aëre ſuffocarentur, celebres urbes vicinæ, & antiquiſſimæ Stabiæ, Herculaneum, atque Pompeji ſaxis, & cineribus, dum populus in theatro ſedebat, obruerentur: cùm C. Plinius Hiſtoriæ nuturalis ſcriptor celeberrimus, qui claſſem Miſeni cum imperio tunc regebat, dum avidius cauſas ejus incendii perſcrutari & propius accedere cupit, ad Herculaneum portum vi æſtus atque vaporis ſuffocaretur: quem Franciſcus Petrarcha falsè notans, videt in Famæ triumpho ſuo multa ſcribentem, & imprudenter morientem. Non potui tamen non ipſe etiam, cùm juvenis ante annos triginta ſtudiorum cauſſa Latium, Campaniam ac Neapolim perluſtrarem, propius tantorum miraculorum ſedem licet præcelſam & adſcenſu difficilem perſcrutari, atque diem integrum huic labori impendere. Cum duobus igitur comitibus montem peragravi penè totum, atque verticem illius exuperavi: nec ſatiari contemplatione potui, cùm ipſius, tum latè patentis circum regionis, inſularum, ac maris. Exurgit namque ſolus in altum è planicie fertiliſſimorum agrorum, & vicini littoris ab aliis montibus ſeparatꝰ. Itaq; cineres ejus flãmis diſperſi per agros proximos, item ſaxa, glebæque ignibus

Incendium Veſuvii ſub T. Veſpaſiano.

C. Plinii Secundi mors.

 bus

bus excoctæ, pluviisq; diſſolutæ, mirifica ſtercoratione lętificant, & fœcundant omnia: ut nunc appoſitè vulgus agrum atq; montem ipſum Summanum, ac oppidum quoq;, quod unum monti ſuppoſitum eſt, Summam appellet: à ſumma vini nobiliſſimi, atque optimorum fructuum abundantia. Veſtitus eſt etenim majore ex parte circumcircà Veſevus pulcherrimis vineis: uti colles, agerque vicinus. Sic ſuo quoque tempore Martialis poeta Veſevum pampineis umbris viridem fuiſſe canit, ejus atrox illud incendium, quod Imperatore Tito contigit, eleganti deplorans epigrammate, lib. primo. Vertex tamen ejus ex omni memoria temporum, ætatum, hiſtoriarumque ſemper aduſtis ſaxis ſterilis ac veluti flammis depaſtus manet. In medio verticis vaſta patet vorago, rotunda, velut ingentis amphitheatri quædam cavea: craterem vocant à forma, cujus tamen fundus in intima terræ viſcera penetraſſe conſtat, cùm ignium eruptio per illam olim fieret. Nunc tamen friget, nec quippiam caloris aut fumi videtur emittere. Nam in barathrum illud ipſe deſcendi, quo usque non impediebant præcipitia, vel locorum obſcuritas. Superius enim crateris labrum non ſecus ac amphitheatri ſedilia declive terrâ, cineribusque ſuperfuſis fertile eſt: & viret abietibus, magnisque arboribus. ubi ſolis calor penetrat, atq; cæleſtibus pluviis irrigatur. Inferiora verò, quę ſicuti fauces contrahuntur in majores anguſtias: rupium & ſaxorum fragmina immania, nec non trabes & trunci prolapſarum arborum obſtruxerunt. Quas tamē obſtaculorum moles ignium materia interiore ſuperante tanquam leves palearum faſciculos fumi flammarumque vis illa præpotens facilè exturbat, & in cælum evehit. Certum eſt etiam, nō ſolùm per craterem, ſed prout caſus aliquando poſtulat, alibi quoq;, vel per ima montis latera ſibi viam incendium aperire. Sicut ante ducētos ſeptuaginta ſex annos, Benedicto IX. Pontifice ſummo, contigiſſe tradunt Italorum annales; cùm ingens flammarum flumen è latere montis erupit, atq; igne liquido in mare profluxit; cujus alveus, ſcrobiumq; veſtigia videri etiamnum poſſe ferunt. Atqui præter craterem habuiſſe meatus alios, exitusq; flammarum antiquiſſimis etiam temporibus, ex hiſtoria Romana colligimus. Nam Spartacus gladiator, cum bellum fugitivorum in Campania Romanis concitare cœpiſſet, montemque Veſevum cum ſua cohorte

Summanus cur dicatur Veſuvius.

Aliud Veſuvij incendium.

veles

velut arcem ac ſedem belli primam ac tutam occupaſſet, obſidionem Romanorum, qua circumvallatus erat, rara via fefellit. Nam per fauces cavi montis vitigineis delapſus catenis, ad imas ejus radices cum ſuis deſcendit, ut L. Florus hiſtoriæ Romanæ libro quarto ſuccinctè memorat, & elapſus exitu * inviſo nihil tale opinantis Clodii obſidentium ducis caſtra ſubito impetu diripuit. Nunc verò temporis, an per latera montis reperiantur in vineis meatus aut cuniculi vergentes in craterem, incompertum mihi eſt. Memini tamen me in cacumine circum craterem plura vidiſſe ſpiracula calorem cōtinuum exhalantia, vulpium foveis haud abſimilia; in quibus cùm infererem manum, facilè calores emergentes ſentiebam, tenues tamen, ac ſine fumo vel vapore. Sed hæc de Veſevo, vel Veſuvio ſatis. Cùm jam per plures dies omnibus officiorum cumulis à Cardinale Carulus præoccuparetur, atq; ipſe cerneret honoris ſui cauſa creſcere impenſas atque ordinum ſtudia: cogitare de diſceſſu, & à Cardinale miſſionem flagitare cœpit. Nam intelligebat, agi inter plures de ſumptuoſioribus exhibendis epulis, atque à Sulmonenſi, reliquisq; principibus juventutis ſplendidiſſimos apparari ludos equeſtres. Sollicitant igitur hæc verecundum principis adoleſcentis animum, qui ubique terrarum toto caverat itinere, ne ſui hoſpites profuſioribus impenſis gravarentur. Quare ſeriò maturare profectionem, & ſuis diem ſtatuere; quo vellet omnes ad iter eſſe paratos. Quod cùm Cardinalis animadverteret, Homerici præcepti non immemor, legitimæ cenſet hoſpitialitatis eſſe, non amare nec odiſſe nimis hoſpitem: advenientem comiter excipere, & tractare; abiturientemque non retinere pertinaciter. Et quamvis admodum cupiebat ipſum proximè inſtantibus anniverſariis epulis ſuis Antonianis intereſſe; quibus amicorū præcipuos Januario menſe boni ominis cauſſa feſto die Divi cognominis ſolet excipere; non tamen inciviliter morari properantem, non importunè flagitare voluit. Sed ſatis illi viſum eſt, hoc tantùm impetrare, ne fraudaret expectatione ſpeque ſua juventutem nobilem, atque ejus principes: ſed ut ſua præſentia temporis exigui cum detrimento decoret ludos equeſtres, quorum erat ipſius in gratiam apparatus jam factus. Se curaturum pollicetur, uti committerentur primo quoq; die feriato, ſcilicet, intra quatriduum proximo domi-

**exitu in uno legitur mendosè in vulgatis Flori exemplaribus etiam nuper correctis: utitur in eadem significatione voce invisus pro, non visus, Cicero de aruſpicum reſponſo.*

Carulus diſceſſum parat.

nico. Qua in re Carulus non ſe difficilem prębuit. Paciſcitur tamen, ut ſibi poſtridie dein proficiſci liceat. A. D. XVI. Kal. Feb. mane Cardinalis comitatus ampliſſimo ſenatu, proceribusque regni præcipuis, Carulum magno cum honore, ut regis ſui adfinem, duxit ad D. Ludovici palatium vicinum templum regium; ut ſacræ concioni ſimul intereſſent, ſolemneque diem dominicum à rebus divinis inchoarent. Et quidem Cardinalis ex auctoritate tum Belga quidam doctus, facundus, & magnæ ſpei juvenis, (qui Marchioni Piſcarienſi familiaris, & à ſtudiis erat) Latina oratione luculenta decreverat, ſacris finitis, publicè in conceſſu tot principum teſtari lætitiam ordinum, atq; univerſæ civitatis ex Caruli adventu conceptam: eo quòd datum omnibus eſſet, tot Imperatorum, Regum atque Ducum ſobolem intueri generoſam, ejusque frui benigna præſentia. Declarare præterea, quàm in oculis eſſet principum maximorum Italię, ac totius Europæ: Quantam expectationem de ſe daret bonis omnibus, quòd adoleſcens, & unus noſtro ſæculo principum juventutis Auguſtarum imaginum ſplendore refulgens, non ambitionis accenſus ardore, ſed virtutum excitus ſtudio tot longinquas regiones, tot populos linguis diſſonos non ſine immenſo ſudore, ſumptuq; penetret, atque inviſat: ut ſcilicet illuſtrium ſui temporis atq; optimorum hominum amicitiam ſibi compararet; civitatum conditiones varias diſceret: ac denique fructus peregrinationis uberrimos, videlicet mores probos & exquiſitos, linguarum peritiam & optimarum legum cognitionem reportaret in patriam, adultiorq; judicio, quàm annis, & rerum experientia peritior multarũ provinciarum gubernacula capeſſeret. Cujus ſi veſtigia plures ſui ordinis ſequerentur, fore brevi felicem reip. Chriſtianæ ſtatum, concordiam, & pacem majorem: cùm principes rerum experientia prudentes, non peregrinarum virtutum contemptores nanciſceretur. Et hæc quidem ille, & alia conſeſſui auditorioque tanto congrua: quæ tamen orator ne diceret, ſed ſcripto tantùm Carulo præſentaret, ſacræ cæremoniæ diutius in templo productæ in cauſſa fuerunt. At orationis exemplum mihi Corona Pighius exhibuit. Finitis ſacris, cùm ſimul pranſi eſſent Cardinalis & Carulus, ut erãt à Sulmonenſi principe non ſemel invitati, ad ejus ludos ſpectandos cum magno comitatu perrexerunt. Horum apparatus

Templum D. Ludovici.

Ludi equeſtres.

tus pro brevi dierum ſpatio quo fieri cœperat, fuit (me herclè) magnificentiſſimus. Equitum perſonatorum turmæ plures (jam enim Bacchanaliorum ludicra hoſpitis in gratiā ac recreationem præveniebantur) in campum prodierunt, ante Sulmonenſe Palatium; ubi conventus erat principum, & matronarum virginumque cœtus exquiſitus. Turmæ ſingulæ ſuis coloribus, atque inſignus diſtinctæ: habitu tamen ſimiles, & ornamentis variis reſplendentes totius civitatis oculos in ſe converterunt. Certatumque non minus eſt equorum generoſorū pulchritudine, dotibus & corporibus eximiis, ſumptu ac precio phalerarum, nec non armorum, atque veſtitus peregrina varietate, quàm militari velitatione, vel haſtarum concurſatione. Ad ambitionem etenim usque Pulcherrimorum equorum ſtudioſa productrix. & omnium elegantiarum mater eſt Neapolis. Ludi in occaſum fere ſolis protracti ſunt. Quibus finitis, indultum nonnihil choreis eſt. Verùm mox Carulus, impetrata à Sulmonenſi principe diſcedendi licentia, cum Cardinale revertitur in Palatium: ubi ante cœnam gratias illi pro omnibus officiis, liberalite atque humanitate ſumma perquàm diligenter egit; atque ſua parentumque gratitudinis debita quæcunque viciſſim offerens, petit ut amica miſſione bonaque cum ejus gratia ſibi poſtridie proficiſci Puteolos, atque inde Romam pergere liceat. At Cardinalis conqueſtus iſta feſtinatione ſe præoccupari nimium, præripiq; copiam & occaſiones ulterius teſtandi Regis erga ipſum benevolentiam: nihilominus ſe deliberato ejus conſilio nolle inciviliter reluctari dixit. Optat igitur ut impoſterū major offeratur oportunitas, qua poſſit ipſi, parentibusque ipſius propenſam ſuam voluntatem, atque animum domini Auſtriacæ devotum uberius declarare. Hinc accito Palatii magiſtro, mandat, ut ſollicitè curet apparari Puteolis in Auriano prætorio præfecti claſſis cūcta neceſſaria ad Carulum Principem cum comitatu ibidem dignè tractandum. Sequenti igitur die, cùm ſimul matutinis Miſſæ ſacrificiis interfuiſſent, à Cardinale Carulus amantiſſimè dimiſſus eſt: qui ipſum amplexus, ſe dolere teſtatur, quòd honoris cauſſa proſequi extra urbem ob urgentia regni negocia tum non poſſet. Idem fecère præfectus claſſis Antonius Auria, reliquique proceres, qui intereſſe ſenatui mox debebant. Reliqui principes magna cum frequentia comi-

Neapolis mater elegantiarū, & equorū generoſorū nutrix, atque productrix.

Carulus proficiſcitur puteolos.

comitantur & deducunt Carulum ad Pauſilypi cryptam uſque; ubi eos ulterius progredi non paſſus, gratiis actis dimiſit. *Pauſilypi montis deſcriptio.* Pauſilypus mons arduus quidem, vineis attamen pulcherrimis excultus; & villis, etiam olim, ut ex Plinio & aliis conſtat, opulentis habitatus; inſtar promontorii procurrit in mare Siculum, viam præcludit inter Neapolim & Puteolos: qui quidem ſummo cum labore moleſtiaque viatoribus ſuperandus erat, vel ambitu longo circumeundus; priusquam majorum induſtria perfoderetur. At verò per imas radices atque intima viſcera pertuſus, viam itinerantibus recto tramite planam atque facilem aperire cœpit. Hinc quidem ab antiquo Græci montem non inepto videntur inſigniiſſe nomine, παυσίλυπον appellantes, velut ademptorem moleſtiarum atq; laboris: *Nominis ratio.* quo cognomine & Jovem ipſum celebrarunt Græci veteres, ut apud Sophoclē legimus. Mons quidem pertuſus eſt ad paſſus plus minus mille, viaque per fodinam illam patet lata pedes XII. ac totidem alta: *Via per Pauſilypũ.* qua ſicuti Strabo teſtatur, duo contraria plauſtra ſimul commeare & tranſire poſſunt. Speluncam appellat ipſe, Seneca cryptam Neapolitanam: ubi ſortem athletarum omnem ſe perpeſſum ſcribit ad Lucilium epiſtola LVIII. cùm per illam Bajis Neapolim repeteret. Repperit nimirum in via luti cæromata perabundanter, & in ipſa crypta Puteolani pulveris haphen. Eandem experiri tum inſperſionem Carulus ejuſque comites; ſicuti omnes ſolent, qui multi ſimul vel pedites vel equites illam tranſeunt. Itaque cùm ex tenebris illis flavi prodirent, invicem intuiti non ſine cachinno admirabantur, excutiendumque ſatis reppererunt. Cauſſa perpetui pulveris iſtius in promptu eſt, quod ventus, aut pluvia nunquam eò penetret, nihilque, niſi in ſpecus oſtiis, humectet. Cùm igitur illic pulvis motus, ut idem Seneca dicit, in ſe volutatur, & ſine ſpiramento ſit incluſus; in ipſos, à quibus incitatus eſt, recidit. Ex cujus verbis quidem colligimus, Neronis temporibus nullas ſpeluncam iſtam habuiſſe luminum feneſtras, vel aeris ſpiracula, præterquam in utriſq; faucibus. Nam carcerem longum & obſcurum appellat Seneca, in quo nil aliud, quàm ipſas tenebras videre eſt. Aſſerit attamen Cornelius Strabo, per montis crepidinem olim feneſtras plures variis locis ex alto lumen infudiſſe. Quibus omnibus demũ vel terræmotu vel negligētia temporum obturatis;

turatis; tenebras profundas ſpeluncam longiſſimam illam obſediſſe, non eſt mirum. Hoc quando contigerit, in obſcuro nunc item eſt. Petrus Raſſanus Siculus, Epiſcopus Lucerinus, ante ſua tempora, ſcilicet ante annos centum quinquaginta plus minus; foramina, quibus lumen admitteretur, in ea crypta fuiſſe nulla, teſtatur. Obſtructas item fere ruinis, atque vepribus utrimque fauces; ut ingreſſus abſque lumina cunctis eſſet perhorrendus. Tunc Arragonum regem Alphōſum primum in poteſtatem provincia redacta, complanaſſe, dilataſſeque viam ac fauces; perforaſſe montis dorſum, atque duas aperuiſſe feneſtras, quæ lumen obliquum in mediam ſpeluncam ex adverſo nunc infundunt. Tanquã nix quædam inſparſa ſolo lux illa tranſeuntibus apparet à longè reſplendens in obſcuro, priuſquam feneſtræ videri poſſunt. Eſt item in tenebroſæ viæ medio ſacellum exiguum exciſum in pariete ſaxeo; in quo nocte dieque lampas ardens viatoribus æternæ lucis memoriam ſuggerit, nec non in tabula picta noſtram ſalutem è virgine matre diva Maria natam oſtendit. Adampliavit opus immortalitate dignum, reſtauravitque magnificè noſtra memoria Petrus Toletanus, dum Caroli V. Imp. auſpiciis regnum Neapolitanum adminiſtrat. Itaque nunc tam recto tramite via per montem ducta eſt, uti cryptam intrantibus lumen à longè veluti ſidus quoddam per oſtium, adverſum reſplendeat, ad quod euntes in tenebris iter dirigant: quibus item facilè atque jucundum eſt, obvios quoſque per lumen illud in ſpeluncam intrantes, tanquam pygmæos procul, vel equites vel pedites cernere. Quiſnam primus animo Xerxeio tam immenſum opus agreſſus fuerit, aut quo tempore factum ſit, feruntur eruditorum variæ ſententiæ. Sed prætereamus vulgi ſermonem inſulſum, magicis poetæ Virgilii (cujus ante fauces cryptæ ſepulchrum fuiſſe plures tradunt) incantamentis iſtud attribuētis. Item eos, qui Baſſum, neſcio quem, ejus auctorem adferunt; cujus nemo, quod ſciam, veterum meminit. Nos ex Strabone Cornelio quidem colligere videmur, atque his ex Ephoro, Homero, Græciſque ſcriptoribus aliis, Cimmerios antiquiſſimos populos in illo Campaniæ tractu juxta Bajas, Lucrinum, atque Avernum in antris atque ſubterraneis ſpecubus habitaſſe, cavernisque quibuſdam inter ſe commeantes effodiſſe metalla, pertudiſſe montes

Alphonſus rex.

Petrus Toletanus.

tes

tes: nec non per ſacerdotes ſuos necyomantiam, ac divinationes ſuas in ſpeluncis profundis exercuiſſe, peregrinos & advenas ad inferorum oracula deducendo. Qua gente deleta, Græcos, qui regionem illam pòſt incoluere, quique Cumas ac Neapolim condidere, Cimmeriorum fodinas illas, ut opinantur plures, ad hypocauſta, thermas, vias, alioſque varios uſus accommodaſſe. Nec minus Romanus Græcorũ exemplo pro ſua magnificentia plurimum auxiſſe ſubterranea illa opera, cùm iam rerum domini, ſeceſſus ac villas oppidorum inſtar ibidem extruerent, atq; Puteolani pulveris ex iis montibus extracti raræ virtutes ad ædificiorum ſtructuras firmandas, fundamentaq; in aquis ſolidanda jam innotuiſſent. Adfirmat autem Strabo, ſua quidem ætate, cùm Averni montis ſaltus aërem corrumpentes excinderet ſub Auguſto M. Agrippa; tum inter alia antiqua, & magnifica opera, ſpecum ſubterraneum uſq; Cumas effoſſum apparuiſſe, quem unà cum alia, quæ inter Puteolos atq; Neapolim eſt, Coccejum quendam perduxiſſe, fama tenebat. Cujus, inquit, ætate fortaſſis uſus regionis obtinuit, ut ejuſmodi ſubterraneæ viæ, cavernæq; fierent. Ex ejus autem hiſce verbis elicimus, diu ante Strabonis tempora Coccejam gentem in Campania floruiſſe, cryptamq; dictam ibi fuiſſe, nec de ejus auctore quid aliud tunc certi conſtitiſſe. Nec veriſimile mihi videtur, opera L. Luculli, quæ maxima & ſumptuoſa ſupra modum in iis locis fecit, quorum ob cauſam Xerxes togatus à Pompejo Magno, Tuberone, Cicerone, ceteris principibus urbis appellatus fuit, Straboni ignota fuiſſe. Quapropter nec in eorum ſententiam pedibus eo, qui volunt ab ipſo propter villam ſuam ibidem Pauſilypum perfoſſum: errore ducti quòd à Marco Varrone, Plinio, atq; aliis memoriæ proditum ſit, à Lucullo montem juxta Neapolim majore impendio, quàm villam ſuam ædificaverat, exciſum eſſe. Sed in quem uſum? quæſo. Non ut iter viatoribus commodum faceret, ſed ut euripum aperiret, ac maris undas, cùm placeret, piſcinis ſuis immitteret: utiq; piſcibus per vivaria tam æſtate, quàm hyeme cõmodas ſtationes intra montis cavernas pararet. Occurrit exeuntibus cryptam paulatim ſulphureus odor per aëra ſparſus ex diverſis terræ cavernis hinc inde promanans. Nec diu pòſt oſtendũt Principi Carulo lacum Anianum amphitheatri in modum circularem

L. Lucullus Xerxes togatus.

Lacus Anianus.

cularem, & collibus undiq; concluſum, atq; per apertũ ferro montem immenſas maris undas: exciſos rupium parietes, cavoſq; ſpecus ad piſcium ſtabula, atq; receſſus factos, ſed arenis ac limo nunc, ædificiorumq; ruinis oppletos. Fundum in medio nõ reperiri, ex accolarum relatione Leander, & alii quidã ſcribunt: vernoq; tempore ſerpentium globos convolutos è ſummis rupium crepidinibus magno cum impetu provolvi in aquas, nec denuo conſpici. Nec procul inde monſtrabantur cellæ ſudatoriæ D. Germani cõcameratæ, ſub quibus è ſolo calidi vapores erumpunt vehementes; ut ſi quis vel nudus introierit, repente ſentiet extrahi è corpore ſudores quàm maximos. Itaq; conſulunt hæc vaporaria plurimum podagricis, evacuantq; noxios ac nimios humores, ulcera interiora ſanãt, & valẽt ad multiplices corporum morbos: quæ ſi quis accuràtius cognoſcere cupit, legat Io. Franciſci Lõmbardi ſynopſim eorum, qui de balneis, atq; miraculis Puteolanis ſcripſere tã proſa quã carmine. Nobis ad alia properãtibus ſingulatim omnia perſequi non vacat. *Sudatoriã S. Germani.*

Eſt enim in agro Puteolano, Bajano, Cumano, atq; in Ænariis vicinis inſulis, quas & Pithecuſas Græci veteres appellarũt, miraculorum ſimiliũ multitudo, varietaſq; magna: uti naturam credere ſit in iis locis Apollini, Æſculapio, Hygiæ, atq; Nymphis perpetuò ſervire, nec non pro coqua famulari. Quod autem non ſine ratione certa fieri videmus. Quandoquidem terræmotus, atq; ignium eruptiones frequentes, qui contingunt, abundè demonſtrant: diverſis in locis ſub maris etiam fundo, montiumq; radicibus, in imis terræ penetralibus æſtuare quàm maximos ignes: quorum fervidi vapores atq; flammæ per intervenia meantes inter aluminis, ſulphuris, bituminis, aliaſq; materias, variis in locis calidos ac bullientes excitant fontes, formantq; vaporaria in montium cavis ad ſudationum utilitates egregiè commoda. At horum omnium natura virtuſq; diſſimilis eſt, pro materiæ, terræq;, è qua naſcuntur, proprietate. Nam inter medicas tot aquarum, & exhalationũ terreſtrium vires, non deſunt etiam noxiæ atq; peſtiferæ: cum nimirum aquæ vel calidi vapores ex uliginoſis, ac malè affectis terræ viſceribus erumpũt. Plinius libro naturalis Hiſtoriæ ſecũdo teſtatur, cũ alibi in Italia, tũ in agro Sinueſſano, & Puteolano ejus generis reperiri ſpiracula, vocariq; Charoneas ſcrobes, mortiferũ ſpiri- *Pithecuſa.* *Pontiũ calidorũ cauſa.* *Charonea ſcrobs, & eius natura.*

ſpiritum exhalantes. Oſtendebatur quidem tum Carulo Principi ad pedem montis, quo lacus Anianus cingitur, haud procul ab equis ipſis, antrum ſimile fundo plano in montem abiens per paſſus decem vel octo: cujus fauces amplæ ſatis duos vel plures in ingreſſu ſimul intromittere poſſunt: ſed ſenſim declivi in arctum teſtitudine deſinit, ubi è profundo per ſaxi poros inviſibiles ferventes exhalat ſpiritus, verùm adeò tenues, ſiccos, atque ſubtiles, uti eorum nullus videatur fumus aut vapor: quamvis aërem ventis infuſum, cavernæque frigora calore vehementi mox ſpiſſent, & mutent in aquam: ſicuti ſtillæ in ima teſtitudine dependentes, & ex obſcuro adverſus oſtii lucem ſtellularum in modum ſcintillantes indicant. Hydrargyri, vel argenti vivi guttæ apparent à longè; quemadmodum etiam plurimorum fert opinio, vulgoque perſuaſum eſt. Quin etiam ab omnibus creditum eſt, ſi quid vivi ultra limitem in ingreſſu foſſula deſignatam tranſierit, vel projiciatur in cavernam interiorem; idipſum mox concidere, & exanimari, immo prorſus enecari, niſi protinus extractum in aquis ſtagni vicinis immergatur, quarum frigore recreari quamprimum, ac ſenſim reviviſcere conſtat. Cujus rei periculum faciunt indies peregrini & advenæ cognoſcendarum rerum ſtudioſi, pullos gallinaceos, aut canes funibus nexos, aliudve quid vivi in antrum projicientes. Leander Albertus memoriæ prodidit Caruli VIII. Galliæ regis juſſu (cùm his ante annos centum quatuor decim plus minus, pulſis Hiſpanis, aliquandiu regno potiretur Neapolitano) aſinum intruſum confeſtim vertigine captum cecidiſſe & expiraſſe. Alius, qui de balneis illis ſcripſit ante ducentos fere annos, temerarium militem armatum ſuo tempore in eodem antro miſerè periiſſe tradidit. Ceterùm præſente Carulo Principe, veluti Corona Pighius meus aſſeruit ſe vidiſſe, ductores Hiſpani duos validos canes villaticos projecerunt in antrum, quamvis admodum reluctantes, ſic ut idem periculum & antea ſubiiſſe viderentur. Extracti exanimes, per aquarum baptiſma revocati ſunt ad vitam: ſed alter eorum principis juſſu retractus in antrũ denuò, cùm periclitari coactus eſſet, nec anabaptiſmate reviviſceret, tanquam cadaver in ripa relictus eſt: non magna tamen interpoſita mora, veluti exitus profundo ſomno reſurgens, nonnihilque ceſpitans ac vacillans, quàm ocyſſimè potuit

potuit,fugam arripuit: cunctis, qui videbant ridentibus,& Carulo canem laudante quod Orco victima cadere noluiſſet. Poſt hæc facem ardentem ultra limites in cavernam porrexere:quæ demiſſa ſolum verſus extingui protinus, evecta nonnihil in altum rurſum inflammari viſa eſt. Illudque profectò docuit experimentum, ſpiritus ex fundo prodeuntes fervore ſiccitateque validiores in imo, mox levia flammarum nutrimenta diſſipare:laxiores autem atque imbecilliores in alto, rurſum calidos ac pingues facis fumos inflammare:quemadmodum videmus accenſæ candelæ flammam per alterius extinctæ fumum in admotam tranſilire, ſoliſq; radios vehementiores ſpeculo injectos ſtupam admotam comburere. Equidem cùm ante annos, ut dixi, triginta ſtudiorum cauſſa peragrarem Italiam, diligentius perſcrutandi ſingula, ex quibus doceri poſſem cupidine flagrans: & Puteolis jam dicta naturæ miracula videns attonitus, cauſſas eorum non potui non inveſtigare propius. Non perſuadebar enim Hydrargyrii vel argenti vivi guttas eſſe, quas a longè reſplendentes in extremo cavernæ videbamus. Igitur juvenili quadam audacia foſſulam tranſgredior, & corpore paululum inclinato propius accedens, aquæ limpidiſſimæ guttas eſſe, didici, digitiſque detergens eas e ſcabra môtis teſtudine comitibus meis oſtendi: juſſique ut crederent, vel intrarent & experirentur: Quod & factum fuit. Nam acceſſerunt ambo, ſcilicet Antonius Amſtelus, & Arnoldus Niveldius Batavi Vltrajectini ex equeſtri ſtirpe juvenes, qui erant ejus itineris mei comites. Et quamvis aliquantiſper moram in antro traxerim, vel ad horæ ſemunciam, ampliúſve; atque calores à pedibus per crura genuaque ſenſerim exurgentes: non tamen vertigo, vel capitis dolor ullus acceſſit: ſudores tantum in fronte ac temporibus ob loci caliditatem erumpebant. Experientia nos docuit itaque, fervores ſive ſpiritus illos noxios prope ſolum, ubi primùm erumpunt, vehementiores eſſe: atque opprimere ibidem animalia puſilla, vel quaprupedia verſus terram ſemper capite prona: atque æſtu nimio quamprimùm ſuffocare vitales eorum ſpiritus, dum ſiccas illas & ferventes exhalationes anhelitu coguntur attrahere: quas aquarum repentina frigora rurſum expellunt, ſi confeſtim ſtagno mergatur animal caloribus nimiis oppreſſum. Interim ductor Italus, noſter ſtabularius, mirari

vehe-

vehementer temeritatem meam,obſtupeſcere ſucceſſum & exitum,& rogitare non ſemel,an magiæ peritus eſſem ; nec aliud ſibi perſuadere, quam me ſecretis quibuſdam incantamentis præſentiſſimam illam peſtem averruncaſſe. At verò nos plebejam hanc ſimplicitatem riſimus affatim ; quæ magicis artibus adſcribere plerumque ſolet opera quæcunque magna,& effectus raros, quorum cauſſas non intelligit. Jam ad iter noſtri principis revertamur oportet, qui à ſcrobe Charonea ducitur ad Sulphuraria, ſicut nunc appellant hæc loca, poëtarum fabulis antiquiſſimis celebria propter naturæ miracula. Etenim cecinere ſub his montibus Gigantes ſepultos eructare flammas ab inferis:

Sulphurarii fōtes.

Et moto ſcopulos,terraſq; invertere dorſo,

Gigantum carceres.

nimirum,quando terræmotus interveniunt. Montes autem ſunt ſulphuris,aluminis,atque vitrioli, ut appellant, venis fœcundi : quorum præcipuus coloniæ Puteolorum antiquæ vicinus admodum imminebat olim , teſte Strabone, nunc tamen ab oppido novo diſtat ultra mille paſſus. Cujus vertex quondam præaltus perpetuis tandem ignibus depaſtus in vallem profundam ſubſediſſe, ex ipſa loci forma colligere eſt. Itaque qui quondam vertex, nunc ingens in plana valle foſſa eſt: quæ coſtæ vel latera montis olim,nunc ſcopulorum ac rupium cacumina ſunt , vallo quodam circum ambientium planitiem extenſam ovata forma per pedes plus minus mille quingentos in longum , & in latum circiter mille. Plinius colles illos ab albedine, Leucogæos, planitiem verò, campum Phlegræum à flammis & ardore vocari ſcripſit,cui Silius Italicus aſtipulatur. Cornelius autem Strabo forum Vulcanium appellat locum ubi & ab Hercule ſuperatos Gigantes quidam fabulantur. Colles illi paſſim flagrare videntur in imo fundo. Nam magnos ubique cum odore ſulphureo per plura foramina ſemper exhalant fumos : qui per omnem vicinam regionem ventis, etiam Neapolim vſque defertur. Antiquitus hi colles, ut ex Dione Caſſio,atque Strabone colligimus,majores quidem ignes evomebant : & alii vicini montes plures circa Lucrinum , & Avernum ardebant, & velut è fornacibus fumos ejiciebant ſpiſſos,ac aquas igneas. Nunc temporis autem ipſa planicies, non ſecus ac colles Phlegræi flammis perpetuis exhauſti foraminibus infinitis cavernoſi ſunt, & materia, coloreque ſulphu-

Leucogæi colles & cāpus Phlegræus

Forum Vulcanium.

ſulphureo flavent ubique. Solum itaque pedum ingreſſu cùm tangitur, quaſi tympanum propter concavitates reſonat & crepitat: ſentieſque non ſine ſtupore ſub pedibus ferventes aquas, fumoſque denſos & ignitos ſibilare, ac fluere hinc inde cum magno fragore per tubos atque cavernas ſubterraneas vi exhalationum factas. Quæ quanta ſit, experieris; ſi foramen aliquot obtures, vel gravi lapide, eundem mox impetum fumi videbis ejicere. Lacuna ingens in eadem planicie ſemper reperitur aquis nigris bullientibus plena: quæ locum aliquando mutat, ac indureſcentibus aquis (ut in lebete pinguedo frigeſcens per margines ſolet) arctatur vel ampliatur ſimul cum exhalationum impetu majore, vel minore. Tum verò cùm aderat Carulus, ingentis inſtar cacabi livido luto pleni bulliebat cum magno ſonitu, fumóve, non tamen evehebatur extra limites, ac labra ſua. At memini, cùm ego locum perluſtrarem, voraginem illam aquas ultra humanam ſtaturam ad octo vel decem pedes in altum ejeciſſe in modùm pyramidis; eaſque pingues ac luteas ſulphureique ferè coloris. quod etiam vicini Puteolani non diffitentur; qui perbibent ad XVI. vel XXIV. aliquando palmos ebullire, cum tempeſtatibus æſtuat mare. tum color aquarum varius, ac plerumque ſulphureus, nimirum quas varia materia mixtas è profundioribus terræ venis majore cum impetu venti ſubterranei agitati marinis æſtibus, & inter flammas invaleſcentes eructant. at cùm venti ſub terra quietiores ſint, hærentes tantùm in Lacunæ faucibus, pingues ac nigra fuligine ſqualidas aquas propellunt. Hæc quidem ingeniis naturæ ſecreta perſcrutantibus offerunt conſiderationem haud inutilem aut injucundam; quàm M. Cicero perappoſitè atque luculenter naturale quoddam animorum pabulum appellat: utpote terrarum orbem non ubique ſolidum, ſed anfractibus multis cavernoſum, venis ac poris infinitis pervium eſſe, experientia cognoſcimus: atque velut corpus animantis vivum à contiguis elementis aëre, aquaque motu continuo penetrari: ab iiſdem vegetari, augeri ac minui cum plantarum & ſtirpium excrementis ſuis omnibus: quin etiam per fiſtuloſos ſuos meatus terram æquoris circumfuſi vim multam abſorbere, & ſpiritus vehementes aquarum concurſum

Fōs ſulphureus ebulliens.

Pabulum animi naturæ conſideratio.

Terræ motuū cauſſa.

concuſſum motumque concitare in imis ejus viſceribus' ſtructiſque latebris, ibidem colliſos,inter ſaxa ventos efferveſcere, & ignes incendere maximos: qui cùm devorant obſtantia quæque, exhauriunt & evacuant terræ penetralia, conflant eo per terræ poros, velut laxis & expanſis follibus, vicinos ventos & fumos ſimul ingentes: ubi tandem invaleſcentes ſupra modum, quærunt exitum, horrendoque cum mugitu, terrarum ac montium conquaſſatione

Ignium ſubterraneorū cauſa

Pellunt oppoſitas moles ac vincula rumpunt.

Sicut lautus in Ætna ſua Cornelius Severus doctiſſimus poëta cecinit. Atque hiſce de cauſis terrarum motus, voragines & hiatus exurgunt: nec non flammarum eructationes, ignium rivi bullienteſque fontes, atque fervidæ è terris exhalationes oriri hinc conſtat. Memoriæ proditum autem à Dione Caſſio, jam dictos montes Puteolanos ſuo tempore plures habuiſſe fontes fluidorum ignium, in quibus aquæ nimiis caloribus igneſcerent, & ignes aquarum commixtione liqueſcerent: ſic ut contraria illa elementa nunquam ſeparentur. Ceterùm nunc quoque temporis videmus ibidem aquis conſervari atque nutriri flammas & ſulphura, totque jam ſæculis perpetuari, nec conſumi; quamvis in iiſdem ferè meatibus ſemper durent, atque ſcaturiant. Quod item poëta Severus non præteriit, pulchrè canens in Ætna ſua, quo pacto flamma nutriatur humoribus:

Contrariorum elementorum connexio.

Atque hæc ipſa tamen jam quondam extincta fuiſſent,
Ni furtim aggeneret ſecretis callibus humor
Materiam, ſilvamq; ſuam preſſ-q; canali
Huc illuc ageret ventos, & paſceret igneis.

Jam & de campis Phlegræis, & eodem, de quo nunc agimus, loco inter Neapolim & Cumas dicit, quòd

Ejus ab æterno pingueſcens ubere ſulphur
In merces legitur. Quemadmodum nunc temporis vectigal ingens ex ſulphurariis illis atque aluminis mercibus regi provenire dicitur. Videmus inſuper aquas illas ſulphureas maris ſalſugine, cineribuſq; incendiorum infectas, cùm longius profluendo refrixerint lapideſcere, atque propagare vim eandem in amnes ac rivos, quibus committentur: experimenta non ſolùm ibi, ſed & in aliorum Italiæ fluminum

Cur aquæ nonnullæ lapideſcant.

minum aquis occurrunt omnium oculis; ut in Anienis, Albulæ, Velini, Naris, & aliorum: quæ riparũ margines, & aquæductuum formas, per quas fluunt; item aquarum caſtella, in quibus ſtagnant & conſervantur, ſolent incruſtare. Luce clarius conſtat, & videmus indies, earundem aſperginibus continuis ligna, plantas, ſtirpium ramos, truncos, ac radices, herbarumque ſtramina ac folia ſenſim corticibus lapideis involvi, atque veſtiri. Quin illas caſu formari in coriandri, aniſi, fœniculi, cinnamomi, amigdalorumve dulciarias quaſi condituras, veluti ſaccaro candidiſſimo tectas: quibus incautum, & avidum gulonem decipere haud difficile eſt. Nec ſanè nobis abſurdum videtur, neque etiam ex Vitruvio, Seneca, Dione, Plinio & aliis, qui de Veſuvii & Puteolanis miraculis ſcripſerunt, aliud ferè colligere eſt; quàm aquas naturam atque contagionem illam accipere ex tenuiſſimis exuſtarum glebarum cineribus, quos ignis velut in atomos partim contrivit, partim in liquores diſſolvit, vaporque ſubterraneorum incendiorum per terrarum ac fontium intervenia permeans egerit. Videmus etenim denſiorem quoque terram ac ſaxa ſimilibus incendiis exhauſta, diſſolutaque in groſſiorem pulverem, quem Puteolanum à loco veteres nuncuparunt, receptis aquis conglutinari & humore ſolideſcere in ſaxum. Et aquas per ea loca permeantes viciſſim tale quid glutini contrahere; ut corpori, quod contingunt, cohæreſcant, & coëant in petram. Stupenda, me hercle, viſu in Apennini ſpeluncis & cavernis occurrunt eius rei miracula ſub Anienis alveo veteri in Æquicolis ad Vicum Varium, ſive Varronis, ut de nomine docti diſcrepant; in quibus olim ſtillantes per rupium fiſſuras, ac hiatus aquæ, dum ſenſim in ſaxa concreſcunt, multiformes atque ſublimes columnas, arborum magnarum ramoſos truncos, centaurorum ac gigantum monſtroſa corpora temerè cadendo fabricarunt. Ingredere ſpeluncas obſcuras, vel potius cæcum labyrinthum cum tædis; invenies affatim, quibus indagatorem rerum ſecretarum animum paſcere & ſatiare poteris. Sed lumen obſerves oportet diligenter, ne veſpertilionum ingruentium crebro volatu ſuffocetur; quorum aliquot milia in iis antris ſtabulantur, atque dum lucem diurnam fugiunt; eò ſe, tanquam in tuta caſtra recipiunt. Carulus cùm colles Leucogæos & in eorum circũ-

Pulvis Puteolanus.

Spelunca in Appennino ad Vicum Varium.

Veſpertilionum caſtra.

quaque radicibus diverſas medicatorum fontium ac balneorum ſcaturigines, vaporaria, cryptasque perluſtraſſet, per veteris coloniæ ruinas latè patententes pergit Puteolos. *Carolus ut Puteolis exceptus.* Excepit eum in itinere præfectus, oppidana nobilitate, Hiſpanorumque peditum ſatellitio ſtipatus, & duxit in hoſpitium quod illi Cardinalis mandato prælautum & regali ſumptu ſplendidum præparaverat. Nil deerat quippiam, quod ad eum honorificè tractandum cum comitu requiri poterat: tempus duntaxat & ocium ob officioſorum hominum ſtrepitu atque concurſu deſiderabatur; ut rectè cuncta viſu in vicinitate digna cognoſci poſſent: quod valde moleſtum Coronæ Pighio fuit. Etenim florente Romano Imperio, fuit ille maritumus tractus Campaniæ circum Cumas, Miſenum, atque Puteolos, propter cæli temperiem, ſitus amœnitatem, aquarum ſalubrium copiam, agrorumq; ſummam fertilitatem nobiliſſimus, ideoque frequentibus, & penè contiguis optimatum prædiis, principūque virorum ſumptuoſiſſimis villis ubique locorum excultus renitebat. Nec ulla pars Italiæ provinciarumve Imperii Romani viſa fuit accommodatior ad earum ſpolia dilapidāda, vel ad opes orbis terrarum effundendas: quam ille Campanus ager à Capua Neapolim, ulteriusque protenſus, atque inde per littus usque Cumas recurrens; Ubi Liberi Cererisque certamen eſſe dicitur: in cujus ora maritima atque inſulis vicinis luxus atque deliciarum illecebræ Sirenum domicilia atque diverſoria conſtituerunt in antiquiſſimis poëtarum fabulis. Quapropter etiam non ineptè veterum poëtarum quidam non poſtremi volunt, non in Ogygia Thebanorum, vel Lacinii Promontorii, ſed in Puteolani littoris *Fabula Calypſus.* inſula contigiſſe, quæ de Ulyſſe & Calypſone nympha narrantur. Hæc autem dea nomen à cultu & deliciis obtinuit, quam & Homerum νυμφην ἐυπλοκαμον appellat, quaſi pulchris cincinnis bene comptam. Nil etiam Puteolano litore cultius, delicioſumve mag[illegible] mari quoque nil hoſpitalius eſſe ſolet: ut ibi Ulyſſem cum nympha diverſatum peregrinationis ac fumi Ithacenſis immemorem hæſiſſe, fingāt, cujus item apud Dionem Caſſium, atque Philoſtratum Lemnium in Apollonii vita mentionem factam invenio. Et quamvis in præſentiarum ibidem omnia ſint ruinis oppleta, nec non bellorum temporumque injuriis proſtrata jaceant: infinita

infinita tamen ſunt,quæ non perfunctoriam, ſed diligentem conſiderationem flagitant ab iis, qui ex antiquarum artium & hiſtoriarum indagatione fructus aliquid conſequi volunt. Jam verò Puteoli juxta litus ad ſinum maris impoſita colli civitas eſt: quæ licet non inelegans aut exigua ſit; nulla tamen ex parte reſpondet opulentia, vel amplitudine veteri coloniæ: quemadmodum ex viis ſilice ſtratis, & publicorum ædificiorum fundamentis colligimus. Hujus enim partem jam occupavit haud exiguam mare; magnam terræmotus & bella ſepeliere. Antiquiſſima fuit olim Græcorum colonia, Tarquinio Superbo regnante per Samios condita in fine Olympiadis LXII. ſicut Euſebius in Chronico prodit, & Stephanus Buzantius aſtipulatur in urbium onomaſtico. Cùm ſcilicet Samiorum reſpublica tyrannide premeretur trium fratrum, Polycratis, Syli, & Pantagnoſti. Tum & Pythagoras Samius fugiens relicta patria manebat apud Crotoniatas potentes Italiæ populos, atque princeps novam philoſophiam, quam Italicam appellarunt, invehens, admodum clarus habebatur. cujus legibus Italæ Græcorum civitates reformatæ per trecentos ejus diſcipulos, ut Diogenes Laërtius ſcribit, ariſtocraticam in rebus publicis adminiſtrationem acceptarunt, feliciterque per aliquot ſæcula continuarunt. tum & hanc Samiorum coloniam à juſtitiæ ptincipatu,ac ſanctiſſimo Imperio Dicæarchiam nuncupatam volunt: quo nomine Græci ſcriptores omnes illam appellatunt,ac ſæpius etiamGræcorum exemplo Latini. Starbo Dicæarchiam aliquando Cumanorum emporium fuiſſe ſcribit, appellatamque dein à Romanis Puteolos, vel à puteorum frequentia; vel ut aliqui volunt, ab aquarum ſalientium putore ſulphureo. In Poteſtatem verò Romanorum veniſſe conſtat Annibalico bello Capua obſidione capta, graviſſimeque multata propter perfidiam, & ingratitudinem. Cui jus magiſtratuum, atque libertas omnis adempta eſt; impoſitusque quotannis à populo Romano præfectus, qui jus diceret, anno urbis DXLII. Tum oppida Campaniæ plura, quòd Annibalem armis defendiſſent, eandem fortunæ conditionem ſubjere, ſicut ex Livio manifeſtum fit. Itaque Sex. Pompejus nominat Puteolos inter decem Campaniæ præfecturas, in quas præfecti juris dicundi quotānis à populoRomano creati mittebatur. Lege'

Puteoli civitas vetus.

Samiorum colonia.

Cur Dicæarchia dicta.

Cur Puteoli dicta.

Præfectura quando primum.

Quando colonia Romanorum facta primùm. Acilia deinde poſt annos XVII. eò colonia deduci civium Romanorum cœpit inter quinque maritimas, quæ lege eadem tribunitia tum deductæ ſunt, anno urbis DLIX. ut Livius auctor eſt. P. Scipione Africano II. & Ti. Sempronio coſs. Vellejus autem Paterculus tribus amplius luſtris tardiùs deductam ex quorundam opinione tradit, adeòque non hoc planè tamen liquere. Ceterùm à Livio nil ferè diſcrepant Puteolana monumenta vetuſta, quæ Neapoli quondam exſcripſimus in ædibus Hadriani Guilernii, viri non minus humanitate ſumma præſtantis, quàm eruditione & antiquæ hiſtoriæ ſtudio præclari. Ubi inter alia multa vidimus; unam ex marmoreis tabulis, in quibus publicorum operum in eadem colonia faciundorum lex architectonica ſecunda legebatur. quæ Publio Rutilio Rufo, Cn. Mallio Maximo coſſ. lata fuerat, urbis anno DCXLIIX. ſicut Capitolini Faſti demonſtrant. Atque is fuit tum annus deductæ coloniæ Puteolanæ nonageſimus, ut in ipſo capite legis oſtendunt hæc verba:

AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC.
N. FVFIDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR
P. RVTILIO. CN. MALLIO. COS
OPERVM. LEX. II.

Ex quibus liquidè conſtat, ejus coloniæ deductæ primum annum fuiſſe M. Porcio Catone, & L. Flacco coſs. urbis DLVIII. quam Livius anno ſequenti DLIX. deductam dicit. Auguſtus denique bellis civilibus victor, cùm pace parta Janum clauſiſſet, & veteranis militibus præmia daret, inter duodetriginta colonias, quibus, ut Suetonius ait, Italiam frequentavit, & Puteolos coloniam militarem fecit. Idipſum *Colonia militaris quando facta.* nobis ex Frontini fragmento de coloniis militaribus manifeſtum fit. Nimirum Puteolos ab Auguſto deductam, & coloniam Auguſtam appellatam tunc eſſe; agrum ejus in jugeribus veteranis & tribunis legionariis aſſignatum fuiſſe: iter tamen uno latere pedum XXX. populo deberi. Ex prædictis autem liquet ejus coloniæ antiquitas, in eamque ſæpius deductos vel adſcriptos eſſe colonos: quapropter *Cornelii Taciti loc' em* jamdudum ſuſpectus mihi fuit Taciti locus Annalium lib. xiiij. tanquam truncus & malè multatus per librario-

rum

rum ignaviam: quem optarem doctos, ac imprimis Juſtum Lipſium, penſitare, & excutere diligenter, qui nunc temporis præclaram in illo auctore reſtituendo illuſtrandoque navat operam. Etenim in actis anni urbis DCCCXII. Nerone Aug. IV. & Coſſo Lentulo coſſ. legimus hæc Taciti verba. At in Italia vetus oppidum Puteoli jus coloniæ, & cognomentum à Nerone adipiſcuntur. Et nil addit præterea, quaſi non antea jus habuiſſent, quod tamen ante annos CCXL. Puteolanis fuiſſe docuimus ex Livio. Sed cur non verius, per antitheton, una, quæ deeſt, adjecta vocula, ſic legeretur? At in Italia vetus oppidum Puteoli novum jus coloniæ, & cognomentum à Nerone adipiſcuntur. Nam cùm prius colonia Auguſta, tum etiam Auguſta Neroniana dici cœpit: ut novum jus ac cognomentum tum etiam adepta fuerit. Nec explicat Tacitus cauſſam tum deductæ coloniæ, vel quinam eò, vel qui illenam jus adepti fuerint; ut plura deeſſe videantur. Etenim, At, copula diſcretiva ſuperiorum dictorum, ac differentias rerum notans; dein particula (non tamen) in medio ſequentis periodi, truncum eſſe locum oſtendunt; cùm intuentibus nebulas offundant, atque ſcrupulos diligenter excutientibus moveant: qui neſcio an auferri rectè poſſint, niſi in hanc ferè ſententiam totum illum orationis circuitum ſuppleamus. At in Italia vetus oppidum Puteoli * novum * jus coloniæ & cognomentum adipiſcuntur * æquè cladem paſſi. Queis iritum principis beneficium fecere coloni ex diverſis legionibus undecunque coacti, Numero licet frequentes, ut * veterani Tarentum & Antium adſcripti, non tamen infrequentiæ locorum ſubvenere, dilapſis pluribus in provincias, in quibus ſtipendia expleverant. Atque eo modo diſcernetur per, At, copulam inter Laodiceæ Puteolorumque fortunas; quarum urbium illa propriis viribus revaluit, hæc verò nec ſuis, nec principis beneficio reſurgere potuit, ſicut nec Tarentum, nec Antium. Cujus etiam infelicitatis cauſſas pulchrè Tacitus mox explicat. Sed examinent, inquam, locum docti, aſteriſcis notent hiatus; donec ex antiquis exemplaribus quid certius conſtet. Jam verò non diu poſt Neronem denuo Puteolos deductam coloniam Veſpaſianorum ſub Imperio, tumque Flavium appellatã fuiſſe, animadverti ex antiquis ejus coloniç monimẽtis; quas ipſe, cùm ibi eſſem, dili-

tilus & tri-cus.

Colonia Aug. Neroniana Puteolanorũ.

Colonia Flavia Aug. Puteolanorum.

diligenter exſcripſi. Nam inter ea tunc repperi quadratum marmor ingens literis pedalibus inſculptum, ac marinis fluctibus diu pulſatum, veluti exeſi docent undequaque characteres: in quo pars elogii adhuc extat plusquam tertia in arcu marmoreo quondam inſcripti: quem gratitudinis ergò Colonia Flavia erexerat Antonino Pio Cæſari propter portus ſtructuras, ejus liberalitate reſtauratus. Fragmentum elogii paulò poſt adferam. Carulus ante prandium Puteolis in oppido atque vicinia, quæ viſu digna perluſtrat. imprimis ſummum templum D. Proculo martyri nunc ſacrum, quod olim Auguſto Cæſari dedicarat opere Corinthiaco pulcherrimum Calpurnius: quemadmodum porticus in frontiſpicio tituli fragmentum teſtatur his verbis:

Templum D. Proculi olim Augusti.

L Calpu RNIVS. L. F. TEMPLVM.
AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS. D. D.

Quis autem fuerit hic Calpurnius L. F. quæritur inter tot Calpurnios illuſtres ſub Auguſto, qui non infimæ ſortis inter primos templum illi vivo dedicavit. Si conjecturæ locus, nemo meæ vicinior eſt eorum temporum; quam L. Calpurnius L. F. Piſo Frugi, qui poſt conſulatum & provinciam in urbis etiam præfectura ſucceſſit. T. Statilio Taurobis conſuli, ac triumphali, & eandem ſub Auguſto Tiberioque viginti per annos adminiſtravit, ut auctor eſt tacitus Annalium lib. V. qui patrem ejus cenſorium fuiſſe teſtatur. Quare non potuit non pater ejus eſſe L. Piſo tantopere M. Tullii oratoris facundia proſciſſus, quòd in ipſius conſulatu pulſus in exilium fuiſſet: qui cenſuram geſſit anno urbis DCCIII. bellante cum Pompejanis Cæſare dictatore. Inter ampliſſimos enim honores plurimos gens Calpurnia duas tantùm cenſuras habuit: quarum priore L. Piſo Frugi, qui tribunus plebis legem primus de repetundis tulit, poſt conſulatum functus eſt anno urbis DCXLV. & ante ſecundam jam dictam LVIII. ut præfecti urbis ille pater eſſe non potuerit. Non tempus edax rerum, non hoſtiles injuriæ tot ſæculorum ſpacio ſoliditatem ejus ædificii convellere potuerunt. Nam ex quadris marmorum trabib⁹ ita compactū eſt, ut uno ex ſaxo videatur, & vix juncturas oſtendat. Atterræmotuum

L. Calpurnius Piſo Frugi.

ræmotuum impetus crebri nonnihil illud conquaſſarunt,ut tympani dexter deciderit angulus cum tituli parte, & ſciſſuræ quædam videantur. Quare non puduit architectum operi ad unguem facto nomen ſuum adſcribere, qui fuit L. Coccejus L. & C. Poſtumiorum libertus Auctus: ut in pariete templi ſiniſtro legitur his characteribus:

L. COCCEIVS. L.
C. POSTVMI. L.
AVCTVS. ARCHITECT.

Aliæ, quæ plures ibidem ædes ſacræ fuerunt, vel funditus interiere, vel graviores paſſæ ſunt injurias. Templum Neptuni, in ea colonia magnificentiſſimum fuiſſe conſtat ex Cicerone, viſunturque adhuc ejus reliquiæ magnæ ad ædem D. Franciſci, utpote teſtudines, arcus, groſſi, atque alti muri cum ſtatuarum loculis. Sed omnia nunc columnis marmoreiſque ornamentis ſuis nudata ſunt. Apparent item non procul ab amphitheatro veſtigia & ruinæ templi, quod opulentiſſimum exſtruxerat Antoninus pius Auguſtus Hadriano patri Imp. mortuo Bajis in Ciceroniana villa, velut Spartianus auctor eſt. Ex ejus ruinis ſtatuæ pulcherrimæ plures, columnarum atque marmorum ingentia fragmenta proximis annis extracta ſunt, cum Nervæ, Trajani, atque Hadriani Imperatorum elogiis: patris videlicet, avi, ac proavi. Quibus in Divorum numerum relatis, ibidem Antonius ſacrificia, agones, flaminum ac ſodalium ſacerdotia, inſtituerat; unde & Pii cognomentum obtinuiſſe quidam opinantur, ut ex eodem Spartiano, & Julio Capitolino diſcimus. Nympharum verò templum fluctus marinos, aut terræmotus abſorbuiſſe veriſimile eſt: quod extra Puteolos in litore maris fuiſſe Domitiano Imp. legimus apud Philoſtratum Lemnium in Apollonii Tyanei vita libro viij. Ex albo lapide conſtructum, & vaticiniis olim celebre ſcribit, in eoque fontem aquæ perennis fuiſſe, quæ nunquam ſumma crateris labra excedere, nec exhauriendo decreſcere viſa fuerat. Sed hæc cum infinitis aliis veterum monimentis jam interierunt. Fons tamen aquæ dulcis in mari ipſo non procul à continenti apud viam Campanã exilit adhuc cum impetu vehementi; cujus ſcatebra

Templum Neptuni.

Templum D. Hadriani Auguſti.

Antoninus Aug cur Pius appellatus ſit.

Templum Nympharũ in litore maris extra Puteolos.

Fons aquæ dulcis in mari

bra in fundo pelagi tranquilli ex arenis emicans ſpectaculo ſemper eſt, & ingentem cunctis præbet admirationem. An vero ibidem Nympharum templum quoque fuerit, videant antiquitatum ſtudioſi. Nec adeò hæc abſona veri conjectura Philoſtrati verba diligenter excutienti videbitur, referentis Apollonium Tyaneum apparuiſſe diſcipulis Damidi ac Demetrio extra Puteolos ſecus mare in templo Nympharum de dicti fontis natura diſputantibus; ubi Calypſonis eſt inſula, & contigiſſe feruntur, quæ de hac, & Ulyſſe narrantur in fabulis. Jam in coloniæ veteris fere medio viſitur adhuc amphitheatrum ex quadrato ſaxo peramplum & integrum penè. Quod quamvis terræmotibus nonnihil deformatum, ſaxisque multis ſpoliatum ſit, atque ejus arena nunc aratro ſæpius proſcindatur: apparet attamen ejus forma & magnitudo circumquaque protenſa circulo oblongiore, quàm Cæſarum temporibus in uſu fuit. Interioris enim areæ longitudo eſt pedes CLXXII. latitudo tantùm XCII. quemadmodum Leander Albertus eandē dimenſus eſt. Amphitheatrum antiquiſſimum eſſe colligit Ferrans Lofredus Marchio Trevicinus, & ante libertatem à Cæſaribus oppreſſam extructum autumat; quondoquidem marmoris inſcriptio vetus ibidem reperta eſt; quæ docet quibus conſulibus Puteolanorum impenſa publica reſtauratum hoc opus fuerit. Quam quidem inſcriptionem videre mihi, quod doleo, non contigit. Aquæductuum reliquiæ multæ, qui vel montes penetrabant vel ambiebant circumducti, ſparſim ubique locorum apparent. Nec numerari facilè poſſunt aquarum caſtella multiformia, partim integra, partim terræmotibus ſubverſa: quorum ſunt ſubterranea pleraque, & admodum ſpacioſa, labyrinthis per angiportus, & oſtiola, ſemitasque flexuoſas diverſimodè fabricatis inextricabilia ſine lumine, funiculo, aut periti ſſimo duce. Aquarum igitur dulcium copiam abundantem in litore, & illo maritimo tractu cultiſſimo maximis impenſis Romanos olim congeſſiſſe cognoſcimus: quibus quod natura negavit, labor & induſtria ſemper & ubiq; ſuppeditarunt. Inſcia veteris hiſtoriæ plebecula per uſus ignorantiam hæc ſimiliaq; ædificia nominibus ridiculis inſignivit; piſcinas mirabiles, centum cellas, & cryptas Traconarias appellando. Nec minore macularunt ineptia fontiū, thermarum

Amphitheatrum.

Aquaeductus.

Aquarum caſtella.

Therma

marum & hypocauſtorum nomina: quæ inter Puteolos, Miſenum & Cumas varii generis ac medicaminis efficaciſſimi adverſus morbos quoſcunque numero ultra quadraginta reperiuntur. Ceterùm noſtri nunc non eſt inſtituti, ſingulatim hæc omnia perſequi, cùm Leander Albertus, & alii à me prius adducti, quæ rara, & viſu digna in iis locis reperiuntur, locupletiſſimè jamdudum explicarint. Ad quos avidum hujus cognitionis lectorem remittere ſatius videtur. Cùm ex jam dictis præcipua quæque Carulus, aliique perluſtraſſent; ad prandium in Auriano præparatum pergunt: atque ibidem epulis refecti permagnificè; totum littoris tractum à meridie celocibus ſpeculatoriis percurrunt. Et ſtabant ad Miſenum triremes duæ præſto futuræ, ſi forte princeps ſereno cœlo trajicere in vicinam Ænariam, naturæ item miraculis, & thermis variis celebrem vellet. Verùm temporis anguſtia impedimento fuit, neque is dies ſufficere rebus in continenti viſundis potuit. Detinent enim peregrinum ſpectatorem non immeritò tanta rerum miracula paſſim occurrentia. Nam exeuntibus ad litus, apparent à longè tanquam alti in vndis tumuli, vel colles aliqui Gigantea veteris portus opera: pilæ nimirum vaſtiſſimæ tredecim turrium quadratarum inſtarè mari exurgentes, fornicibus denſiſſimis connexæ pontis in formam quondam omnes quæ fuerunt. Nunc verò tempeſtatibus, atque vetuſtate ſtructuræ tam ſtupendæ ſoliditas divulſa eſt; & concamerationes collapſæ multis in locis pilas ab invicem ſepararunt, ut ab una in aliam non pateat tranſitus. Univerſum opus lateritium eſt, teſtitudineſque ſpiſſas ac fornicatas è lateribus coctis in quadrum bipedalis latitudinis citius credere eſt terræmotuum, quam fluctuum vehementes impetus diſſolviſſe. Latiſſimi pontis forma procurriſſe conſtat in mare, & circumflectendo ſe nonnihil arcus in modum, litus atque Avernũ reſpexiſſe; atque ita defendiſſe portum adverſus tempeſtates & æſtus aperti maris: cujus impetum periculoſum ſpiſſitudo pilarum facilè coercebat. Fornicibus idcirco concavum ac pervium opus antiquitas feciſſe videtur, ut fluxu atque refluxu continuo limum expurgarent undæ marinæ; quem rivi & aquæ pluviales è continenti & vicinis collibus defluentes in portum ingerunt: qui alioquin congeſtus ibidem annorum paucorum intervallo profunditatem illius adim-

& hypocauſta.

Sinum Baianum navigat Carulus.

Portus antiqui Puteolani deſcriptio.

Cur moles Puteolana ſit fornicibus cõcava.

pleret, niſi per meatus undæ inter pilas ingruentes limum ac terram e ſolido maris fundo diſcuterent, & everterent. Quod ſane vitium in Neapolitano portu. & in multis aliis aggere continuo ſeptis nunc primum agnoſcitur. Molem Puteolanam a magnitudine vocat Suetonius Tranquillus in vita Caligulæ, qua per maris ſinum Bajas uſque per tria milia ſexcentos fere paſſus pontem temporarium ex navibus ad anchoras collocatis feciſſe Caligulam ſcribit aggere terreno ſuperjecto, & in Appiæ viæ formam directo. Per quem ultra citroq; commeavit biduo continenti. Primum in equo phalerato, deinde quadrigario in habitu incurriculo bijugi, comitante prætorianorum agmine, & ſequente in eſſedis cohorte amicorũ. Denique cum multos è litore in pontẽ evocaſſet ad ſe, repente præcipitavit omnes; quoſdam gubernacula navium apprehendentes remis contiſque detrudi in mare juſſit. Hæc ejus monſtri ludicra tum ibidẽ ſpectacula fuere. Igitur ante Caligulæ tempora molem iſtã ſtetiſſe, haud dubiè colligimus: atque etiam ſilice ſtratam, pluteiſq; marmoreis ab utroque latere ſeptam fuiſſe putamus, Pilas appellat Seneca in epiſtola LXXVIII. Omnis, inquit, in pilis Puteolanorum turba conſiſtit, cum Alexandrinarum navium conſpicitur adventus. Itaque Puteolanis, quando ſudum erat, moles iſta tanquam in hypæthrio perjucundæ deambulationis commoditatem præbebat. In cujus ingreſſu ſtetiſſe diximus ſublimem arcum marmoreum Antonino Pio Aug. quondam a Puteolanis erectum gratitudinis ergò, quod ad molem portus reſtaurandam liberaliter reip. ſubveniſſet: quemadmodum ex elogii fragmento nobis liquet, cujus antè mentionem fecimus; quodque hic ſtudioſorum in gratiam adjicere libet:

Moles cur dicatur.

Pons Caligulæ.

Arcus Antonini Pii Aug. marmoreus.

AESARI, DIVI,
IICI. NEPOTI. DIVI,
ONINO, AVG. PIO,
OLONIA. FLAVIA
VPER. CETERA. BEN
VSPILARVM. VIGEV.
QVO. ET. MVNITION.

Et quam-

Et quamvis hæ paucæ characterum ejus reliquiæ, marinarumque aquarum attritu non parum deformatæ ſint: attamen ex arcu tali ibidem decidiſſe, qualem in Anconitano portu Trajanus Aug. habet, ipſius elogii forma demonſtrat: cujus argumentum, ac ſententiam ex paucis iſtis characteribus non ſolum divinare; verumetiam ex ipſo linearum ductu atq; ordine qualitercunq; ſupplere nos poſſe videmur in hunc ferè modū. Imp. CÆSARI. DIVI. Hadriani. filio. divi. Trajani. ParTHICI. NEPOTI. DIVI Nervæ. pron. T. Ael. Hadriano. ANTONINO. AVG. PIO. pont. max. trib. pot.*. coſſ.*. p.p. COLONIA. FLAVIA. Aug Puteolanorum.

Quod ſVPER. CETERA. BENeficia.*ad. hujus. etiam. tutelam. portVS. PILARVM. VIGINti molem. cum. ſumptu. fornicum. reliQVO. ET. MVNITION. ex ærario. ſuo largitus ſit.

Adſtipulatur huic elogio non parum Jul. Capitolinus, ſcribens in Antonini Pii vita, ipſum multas civitates adjuviſſe pecunia; ut opera publica vel nova facerent, vel vetera reſtituerent. Cùm emporii atque navalium antiqua & vaſta fundamenta perluſtraſſent, Carulus a portu, atque pilis navigio recta trajecit ad Miſeni promontiorium Virgiliano carmine, celebriumque auctorum ſcriptis famoſum, & immortale. Mons ille procurrens in mare ſicut olim, ita nunc etiam cryptis atque cavernis multis pertuſus atque concavus eſt, ut admodum appoſitè poëta ingenioſus, ac locorum illorum gnarus, Aerium prius appellatum fuiſſe canat, quaſi propter meatus & concavitates ventoſum. Inſuper ſub eodem mortuo, vel immolato ad Avernum, ut Servius tradit, Miſeno tubicini remigique ſuo ſepulchrum Æneam poſuiſſe: qui, inquit Æneidos libro VI. *Miſeni promontoriū.*

Imponit ſuaq; arma viro, remumq;, tubamq;
Monte ſub Aerio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per ſæcula nomen.

Inſinuans & deſignans per remum ac tubam, montem illum celebrem perpetuo futurum, propter claſſem atq; bellicarum navium ſtationem, quam ibi juxta Miſenum Auguſtus ad tutelam maris inferi mediterranei tunc collocaverat primùm. Accommodavit ſtationē illam M. Agrippa, ſicut à Dione memoratur, bello Siculo cōtra Sex Pompeiū *Claſſis ad Miſenum.*

præfectus

præfectus claſſis ab Auguſto factus, atque in eo ſinu maris poſuit. qui inter Miſenum & Cumas collibus cinctus inſtar lunæ corniculatæ incurvus & inflexus erat: loco nimirum capaciſſimo, vel maximè claſſi oportuno propter vicinos maris ſinus triplices ab altero Miſeni latere inter Bajas atque Puteolos ingruentes: Bajanum videlicet, Lucrinum & Avernum lacus: quædam maris ocia pulchrè nuncupatos à L. Floro. Quorum Avernus ab intimo ſtationis ſinu (quem Mare mortuum nunc appellant, quod ejus faucibus oppletus arena ſtagnum, vel palus videatur) vix mille paſſuum ſpatio diſtat. Itaq; claſſiariorum militum hibernis ora circumvicina atque etiam Miſenus mox adaptari cœpit. Exciſus Averni ſaltus propter ſilvarum denſitatem aeris ſalubritati adverſus, ſicut Strabo. & commentator Virgilii Servius tradūt.

Avernus.

Perfoſſi montes, atque duræ cautes, quo viæ paterent planæ percompendia ad Bajani Lucrinique littora. Atque ne deeſſet vnquam aquarum dulcium copia, maximis ſumptibus laboribuſque, fluminum ac fontium procul adducuntur rivi; ædificantur ciſternæ & aquarum caſtella ſpatioſa & multiformia pro locorum oportunitate; vel in plano, vel ſubterranea: atque etiam in exciſis montium penetralibus, uti per æſtivos calores frigida ſemper eſſet præſto. Hinc eſt quod videmus magna ex parte Miſeni montis exhauſta viſcera: immo totum ferè concavum & cacumine penſilem eſſe. In quo nunc etiam apparent lavationum ſolia, balnea, lacus, & ad cœnas faciundas triclinia. Nam cryptis, viis, ædificiisque fornicatis intus plenus eſt, quæ crebris hinc inde columnis incumbunt, partim lateritiis, partim ex ipſo montis ſaxo cæſis. Atqui inter ea quidem ædificia imprimis eſt ſpectabile caſtellum illud aquarum ampliſſimum, quod Traconariam cryptam appellant vulgo, à fiſtulis ſive meatibus, ut ajunt, per quos in illud aquæ pluviæ ex promontorio defluebant Ejus, me hercle, capacitas eſt immenſa, quæ multis doliorum milibus impleri nequiret. Nam in altum exurgit ultra pedes x x v. longitudo latitudoque non ſatis comperta eſt, quia collapſæ teſtudines quædam loca ruinis oppleverunt. Intus autem omnia tectorio denſo tunicata ſunt, quēadmodum caſtella ejus generis munire contra fiſſuras conſuevit antiquitas. Medium ejus ſpatium patet inter duos parietes in longum pedes c c. in latum pedes octodecim. I-

Aquæductus & aquarum caſtella.

Miſenus concavus.

Traconaria crypta.

vtro-

utroque latere medii tranſitus per portas quatuor intratur in cellas amplas quaternas, quarum teſtudines decuſſatim fornicibus junctæ parietibus intermediis impoſitæ ſunt. Sunt non minoris amplitudinis & alia in vicino caſtella, ſtructuræ tamen artificio, & mole differentia. Centum camerellas, quod vulgo nunc appellant à cellarum, in quibus aqua conſervabatur multitudine, inter ejus generis opera non minus eſt admirabile tam magnitudine, quam architectura. Cujus interiores parietes decuſſatim inter ſe commiſſi totam ſuſtinent teſtudinem, & quadratas efformant ubique cellas, oſtiolis anguſtis à quovis latere pervias ad invicem: ut penetrare in ſingulas ſervi publici poſſent, cum aquis exhauſtis caſtella purgari debebant. Per concamerationum teſtudines ſpiracula & foramina ſunt; per quæ tanquam è puteis aquæ in uſum quemlibet hauriri poterant. In piſcinam quoque mirabilem, ut noto nunc nomine nuncupem celebre caſtellum illud, princeps Carulus tum ducebatur: quod integrum pene totum adhuc conſpicitur in clivo Miſeni promontorii claſſis portum, ac Cumas verſus. Spatio patet illud ædificium, ut Leander Albertus affirmat, inter quatuor extremos parietes in longum pedes D. in latum pedes CCXX. Cujus ſuprema concameratio modicum à parietibus ſubvexa pilis XLVIII. quadratis innititur pedes ternos ab unoquoque latere craſſis: quæ quatuor ordinibus numero duodenario partitæ ſymmetriam quintuplicis porticus elegantem per caſtelli longitudinem efficiunt. Totum opus eſt lateritium & ſummæ ſoliditatis propter murorum craſſitudinem magnam: cujus interiores parietes atque pilę diligenti tectorio cōtra percolationes aquarum veſtitæ ſunt. Atque in teſtudine ſunt item foramina multis in locis, per quæ olim aqua hauriri ſolebat. Et ex alto patebat ingreſſus utrimque tam à fronte, quàm à tergo per ſcalas lapideas graduum XL. quorum alter jam obſtructus eſt. Pavimentum à lateribus altius eſt ad mediam porticum uſque, per cujus intercolumnia gradibus quinque deſcenditur utrimque in aliud inferius mediæ porticus, in cujus fine gradibus rurſum aliquot deſcenditur in humilius aliud quoddam ſoliū juxta ſcalas & ingreſſum obſtructum; in quod olim aquarum ſordes confluxiſſe videntur, quæ per ſcalas exhauſtis aquis denique per caſtellarios ſervos exportabantur. Pavimē-tum

Cētū cella.

Piſcina mirabilis.

Caſtellarii ſervi publici.

rum autem omne ex opere ſignino denſo diligentiſſimè conſtipatum, atque complanatum eſt; ut nunc etiam temporis aquas facile contineat pluviis infuſas, & in infimo dicto ſolio reſtagnantes. Tantæ molis fabricam quis primus ædificaverit, conjecturæ ſunt variæ. Plures arbitrantur L. Licinium Lucullum auctorem eſſe; propter vicinas villæ Lucullinæ ruinas, quam ipſum magnificentiſſimam in Bajano ad Miſeni promontorium habuiſſe conſtat ex Plutarcho & Marco Varrone de re ruſtica: quibus adſtipulantur etiam Suetonius & Corn. Tacitus, cùm ſcribant in eadem villa deceſſiſſe Tiberium Imperatorem, quando tempeſtatibus impeditus non poterat æger inde trajicere in inſulam Capreas. Sunt qui Neronis opus illud autumant eſſe, atque inde piſcinam quoque nunc appellari; eo quòd apud Suetonium in ejus vita legatur, Neronem inchoaſſe piſcinam à Miſeno ad Avernum contectam, porticibuſque concluſam, quo quicquid totis Bajis calidarum aquarum eſſet, committeretur. Ceterùm hęc quidem conjectura, non mihi, non aliis, qui loca illa diligentius perſcrutati ſunt, & veterum ſimilium ſtructurarum rationes non ignorant, ſatis probatur; quibus nil aliud unquam, quàm aquarum caſtellum fuiſſe videtur. Et quia hęc tantæ magnitudinis, atque capacitatis vaſa vel caſtella, quę tria jam deſcripſimus, tam ſibi propinqua, portuique vetuſto, marive mortuo vicina reperiuntur: non abſurdè quis opinari poſſet, ad uſum claſſis, atque claſſiariorum militum, quorum ibi hiberna, ſtationeſque perpetuę fuerunt, Auguſtum, ſucceſſoreſque principes ea condidiſſe. Caſtrorum enim in iis locis magna ſunt veſtigia, claſſiariorumque militum epitaphia è ſepulchris vicinis extracta me quondam vidiſſe, & exſcripſiſſe memini; in quibus etiam erãt expreſſa prętoriarum navium nomina, veluti Fides, Iſis, Gallus: in quarum claſſe ſinguli militaverant. Breviora ex his quędam ſtudioſorum antiquitatis in gratiam adſcribere non pigebit.

Claſſiariorum caſtra ad Miſenũ.

D M	D M
C. SENIO.SEVERO	C.IVLIO.QVARTO
MANIPLARIO.EX.III.FI.	VET.EX.PR.N.GALLO
DE.NATIONE.BESSVS	M. CECILIVS.FELIX.S
	VIXIT

VIXIT.ANNOS.XXXXVI INONIA.HERACLIA
MILITAVIT.ANNOS.XXVI.ÆMI S.ET. S
LIVS.DOLENS.ERES.B.M
FECIT

D M
TI.PETRONI.CELERIS
NAT. ALEX. EX. III.ISIDE.VIX
ANN. XL. MIL. ANN. XVII. TITI
VS.AQVILINVS.EPIDIVS.PANSA.III.ISID
H B M FECERVNT

Habebant etiam ibi continuè manentem claſſis præfectum. Ut erat Anicetus libertus Neronis antè pædagogus qui fuerat;cujus miniſterio & technis ille princeps ibidem apud Baulos matrem Agrippinam occidit. Ut item huic diſſimilis C. Plinius naturalis Hiſtoriæ ſcriptor ſub T. Vaſpaſiano;qui Miſeni erat, claſſemque imperio præſens regebat, quando Veſuvius ardebat cum terræmotu, atque ipſe cum quadriremibus tam ad ſuccurrendum oppreſſis, quàm ad explorandos ejus ignes propius accedens, ejus cineribus atque vapore ſuffocabatur : quemadmodum nos antè diximus, & Plinii ex ſorore nepos C. Cæcilius, qui tum cum avunculo Miſeni erat, ad Tacitum hiſtoricum ſcribit latiùs. Non equidem refragor, quin & Lucullianæ, villarumque plurium, quæ in illo tractu pulcherrimo ſtabant circumquaqua frequentiſſimæ uſui deliciiſque dulces aquæ adductæ conſervatæque fuerint. Negari etenim hoc non poteſt, cùm inter ædificiorum veteres reliquias tot ubique locorum reperiantur tubi, formæ, canales, & aquarum caſtella. Horrent profectò nunc ruinis pagorum, atque villarum litora, & oræ maritimæ totius Campaniæ: ſed omnis maximè plaga inter Formias, atque Surrentum, quæ florente Imperio Romano unius continuæ quaſi ſpeciem urbis à longè navigio appellentibus ſereno cælo repreſentabat ædificiorum omnis generis maximo ſplendore maximaque frequentia. Sed quis ea nunc diſtinguet, aut in tabulas referet? Alterius opus commentarii, hoc eſſet, atque juſti voluminis. Villas tantùm nobiliores percurrere non incongruum erit ſtudioſorum in gratiam. L. Luculli illa celebris hiberna in continente ad Miſeni promontorium tegebat

Præfectus claſſis Miſenatis.

Florentis Campaniæ maritumæ ſpecies.

L. Luculli villa hiberna.

tegebat collis alti verticem cum clivis vicinis inter claſſis portum,& Bajanum ſinum : ubi C.Marii à L. Sulla proſcripti villam à Cornelia prius comparaverat, eandemque prætoriis,hortis,atque piſcinis ſumptuoſiſſimis ampliarat.Hortorum ſpacia diſcernuntur adhuc Cumas verſus,non procul à Centumcellis:& piſcinarum grandia veſtigia in Bajano litore cum cryptis & ſtagnis in montem exciſis, quæ piſcibus æſtate contra ſolis ardores erant manufacta refugia.Quemadmodum & M. Varro de re ruſtica luculenter meminit, ſcribens L.Lucullum poteſtatem architectis ſuis feciſſe dilapidandi pecuniam quantamcunq; ad facienda piſcibus æſtiva contra calores ſub montibus ſtabula : atque opere hoc abſoluto dicere ſolitum, ſe non amplius invidere Neptuno bonitatem piſcium. Adeò non uno loco prætoria,&piſcinas ſuas habuiſſe videtur.Et apud eundem Q. Hortenſius orator redarguit M.Lucullum, quòd non eandem,Lucii fratris ſui exemplo, piſcibus commoditatem æſtivandi extra ſolem in frigore feciſſet in ſuis vivariis.

M. Luculli villa.

M.Luculli villam autumant fuiſſe ad radicem Miſeni in Littore verſus Prochyten, ubi & ſub undis viſuntur piſcinarum ruinæ.

Q. Hortenſii oratoris villa & ejus viri luxus.

Q.Hortenſii oratoris autem villa in ſinu Bajano juxta Baulos fuit, cujus ruinæ partim in undis marinis, partim in litore viſuntur. Ipſum ibidem habuiſſe magnificentiſſimas piſcinas conſtat, cum ſtagnis item ſub monte tectis. Vir etenim erat in ſimiles luxus ultra modum propenſus, quem ſæpius M.Cicero cauſam ob eandem falsè ſugillat : ipſum Tritonem appellans, & piſcinarium beatum : quod ejus piſces cicures ad manum vocati venirent, & quod murenæ mortem flere poſſet; quodque petenti amico duos è vivariis mullos, duos ſe lubentius lecticæ ſuæ mulos daturum dixerit. Villam hāc Hortenſianam poſſediſſe poſtea Claudii Imperatoris matrē

Antonia Druſi.

Antoniam Neronis Druſi, & in iiſdem piſcinis amatæ ſibi murenæ in aures addidiſſe Plinius ſcribit : ejuſque propter famam nonnullos videre Baulos concupiviſſe. An in eadem

Agrippina Neronis mater in qua villa fuerit occiſa.

deinde villa Neronis Cæſaris mater Agrippina filii juſſu trucidata fuerit, dubito: certè,ſi non in eadem,haud dubiè proxima fuit illa Agrippinæ, quantum ex Corn.Tacito colligi poteſt : qui Annalium XIV. ſcribit Neronem Bajis exiſtentem matri adventanti Antio per mare obvium exiiſſe in litora,manu & complexu excepiſſe, & duxiſſe Baulos. Id, inquit,

quit, villæ nomen eſt, quæ promontorium Miſenum inter, & Bajanum lacum flexo, mari alluitur. Ad Baulos igitur & ad Lucrini fauces fuiſſe iſtam, ſortitamque nomen à vetuſto loci nomine, Tacitus oſtendit. Fabulantur autem Herculem cùm Geryonis per Italiam boves ageret, eo loci ſtabulaſſe, nec non aggerem inter Lucrinum lacum, marisque fretum feciſſe boum traducendorum gratia, ſicut Strabo tradit. Hinc prius Boalia locum dictum Servius Virgilii commentator ait: poſteros corrupiſſe vocem, & Baulos brevitatis cauſſa dixiſſe. Cùm igitur ad Miſeni radices inter Lucrinum & Bajanum ſinum fuerint Bauli: Neronem natatoriam piſcinam ſuam inde per Lucrini margines ad Avernum duxiſſe veriſimilius videtur. Hoc enim ex Suetonio ferè colligere poſſumus, cujus paullò antè locum adduximus. Habuit & in vicinia villam cum piſcinis Domitia, Neronis amita, in Bajano ſinu; cujus Agrippina meminit obiter apud Tacitum lib. xiij. dicens Domitiam Bajarum ſuarum piſcinas excoluiſſe, cum ipſa Neroni adoptionem, & cetera adipiſcendo Imperio præpararet, Nec præteriit Dio Caſſius, ſcribens Neronem amitæ Domitiæ veneno ſublatæ bona poſſeſſionesque, quæ Bajis, & ad mare Ravennas habebat, invaſiſſe. Ceterùm erga matrem, atque ſuos magis pius Alexander Severus Imp. fuit. Nam ut apud Ælium Lampridium legimus, præter ea quæ Romæ in honorem matris Juliæ Mammeæ conſtruxerat ædificia: palatium etiam magnificentiſſimum cum ſtagno, quod Mammeæ vocavit, exſtruxit. Sic & alia ibidem opera magnifica, in honorem affinium ſuorum, & ſtagna ſtupenda, admiſſo mari, fecit. Ut opinatur Ferrans Lofredus, Marchio Trevicinus, juxta Bajas illud Mammeæ Palatium fuit. Atque ibidem ſub monte apud ſudatorium, & calidos fontes villa C. Piſonis: ad quam Nero Imp. ejus amœnitate captus crebro ventitabat, balneaque & epulas inibat, omiſſis excubiis, & fortunæ ſuæ mole: quemadmodum ait Tacitus annalium XV. In eadem autumant, & haud vero diſſimile eſt, ipſum epulis in multam noctem protractis illuſiſſe matri Agrippinæ invitatæ ad Quinquatrium ſolemnia, cùm inde navigio repetentem nocte Baulos villam ſuam, naufragio per inſidias præparato perdere vellet: ſicut Suetonius & Tacitus pulchrè deſcribūt. Jam verò primos etiā illos principes,

Bauli.

Piſcina Neronis.

Villa Domitia.

Stagnum & Palatiū Iuliæ Mammeæ Alexādri Severi.

Villa Piſonis.

ad quos fortuna populi Romani publicas opes tranſtulit, C. Marium, Cæſarem, atque Pompejum Magnum Annejus Seneca docet epiſtola III. ad Lucilium villas ſuas in regione Bajana ſummis montium jugis impoſuiſſe, potiusque caſtra eas fuiſſe, quam villas. Videbatur enim, inquit, hoc magis militare ex edito ſpeculari longè lateq; ſubjecta. De Marii villa ſuffragatur idem ferè Plinius libro XVIII. cap. VI. Poſuit, inquit, in Miſenſi villam C. Marius ſopties conſul, ſed peritia caſtrametandi: ſic ut comparatos ei ceteros etiam Sulla Felix cæcos fuiſſe diceret. Hanc à Lucullo poſſeſſam, & ampliatam fuiſſe diximus, & Miſeno proximam, qua claſſis portum ſpectat, C. Cæſaris autem dictatoris villa ſupra Bajas in monte fuit, quod ex Taciti verbis colligimus, qui XIV. annalium ſcribit Agrippinam occiſo Nerone tandem demeſticorum cura levem accepiſſe tumulum, viam Miſeni propter, & villam Cæſaris dictatoris, quæ ſubjectos ſinus editiſſima proſpectabat. Et viſuntur adhuc ejus inſignia fundamenta ſupra templum Veneris, cujus ruinæ ſuum vetus nomen adhuc retinent. Magni Pompeji villam locant in monte tertio inter Avernum & vicinum ſudatorium Tritulinum: ajuntque reſtare cognominis veſtigia in loco, & repertam ibidem olim eſſe Pompeji Magni ſtatuam. At M. Ciceronis ubi fuerit villa ſcriptis ejus immortalis, quam velut Muſarum ſuarum ſedem ſæpius laudat: nobis veluti digito demonſtrat Plinius libro xxxi. cap. ij. occurriſſe videlicet illam ab Averno lacu Puleolos tendentibus litori impoſitam, celebratamque porticu & nemore: cujus ob cauſſam Athenarum ab exemplo vocaverat Academiam: ibidem compoſitis ejusdem nominis voluminibus hanc illuſtrans excitarat in illa ſibi monumentum quoque, tanquam in toto terrarum orbe non hoc feciſſet. Admodum ſibi in delitiis locum illum fuiſſe, ad Atticum ſuum ſcribens, frequenter indicat. Nam ſingulis ferè epiſtolis libri primi commendat eidem, qui tum Athenis & in Græcia verſabatur, villarum ſuarum ornamenta, atque imprimis Academiæ quā in Cumano tū excolebat & inſtruebat cum gymnaſio, nemore, xyſto, porticu atq; bibliotheca. Nec defuit Atticus, ipſi naves plenas omnium elegantiarum mittens utpote ſigna, ſtatuas, ac hermas omnis generis, quæ tam huic quàm Tuſculanæ videbantur convenire: in quibus

C. Marii villa quæ poſtea Luculli.

C. Iulii Cæſaris villa.

Pompeii Magni villa.

M. Ciceronis Academia villa.

quibus villis cum ſuo Tullio Pomponius Atticus ſæpiſſimè familiariter atq; fraternè manebat. Probat itaque in dictis epiſtolis Pomponii ſui curam diligentem Tullius, laudatque miſſa ſigna Megarica, & Hermas: imprimisque Hermeraclas, atque Pentelicianos Hermas ex Attico marmore cum capitibus æneis. Item Hermathenam, ornamentum, inquit, Academiæ proprium meæ: quod & Hermas commune omnium villarum, & Minerva ſingulare ejus eſſet gymnaſii ſui. Hæc in dictis ad Atticum epiſtolis explicatius invenies lector. Cùm verò in hac villa laceſſeret literarium otium ab urbe republica ſeditionibus perturbata ſecedens Cicero; maximi civitatis principes ad ipſum excurrere, viſitandi ejus, atque conſultandi cauſſa ſæpius ſolent. Fuit ibi C. Cæſar ipſe jam victor belli civilis: fuit C. Octavius ſucceſſor ejus, qui poſtea Auguſtus, priusquam invaderet Imperium: fuerunt alii plures qui tum temporis erant præcipui in republica, quemadmodum ex illius epiſtolis colligimus. Poſt ejus verò proſcriptionem atque cædem, poſſedit villam C. Antiſtius Vetus, qui legatus Cæſaris partes ejus bello civili ſequutus fuerat. Tum in prima villæ parte, non diu poſt Ciceronis obitum, ut Plinius loco ſuprà citato teſtatur, eruperunt calidi fontes oculis ac viſui perquam ſalubres, quos Tullius Laurea Ciceronis libertus à Phœbi corona poetica cognomen habens inſigni celebravit epigrammate, quod dignum Plinius judicavit, de aquarum miraculis ſcribens, ut operi ſuo inſereret. Cecinit etenim poeta perappoſitè, villam ipſam fontes iſtos honori Ciceronis ſui dediſſe, nimirum, *Fons calid' in villa Ciceronis.*

Vt quoniam totum legitur ſine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur aquæ.

Cùm non alia reperiantur inter Avernum ac Puteolos circum litus ædificia antiqua quàm in loco, qui nunc Stadium appellatur, Ciceronianæ à porticus forſan longitudine, cujus ruinæ viſuntur, ac dimetiri adhuc poſſunt: dictis veriſimile videtur, eo loci ſitam fuiſſe Ciceronis villam. Nam atrii juxta, nec non habitationum ruinæ atque fundamenta diſcernuntur adhuc. Verùm hæc nunc procul ſatis à litore diſſita ſunt. Quod non mirum. Nam receſſit

inde mare terræmotibus ſubinde, ac temporum intervallo mutans lectum ſuum; atque multis indiciis palam eſt, eò quōdam perveniſſe. Itaque tum quidem foſſa vel euripo tam contigua marinis undis fuit villa, uti Tullius è cœnaculo ſuo manu paſcere piſces, & hamo capere poſſet. In eadem villa Hadrianum Imperatorem apud Bajas mortuum ſepulchro temporario condidit Antoninus Pius ſucceſſor, ut Spartianus auctor eſt: ex quo colligere eſt, tum quoque Ciceronis villam appellatam fuiſſe. Fontium aquæ calidæ, quas Plinius Ciceronias vocat, in vicino prato viſuntur in crypta ſubterranea ad rupis radicem: quæ mirificæ ſunt naturæ & virtutis. Nam interdiu fons ſemel, ſic item noctu cum Lunæ exortu occaſuque, non ſecus ac maris fluxus atque refluxus, calidam ac fumantem aquam in balnei lacum immittit: qui cùm repletus exundat, pars aquæ rivulo quodam defluit in mare; pars ad fontem ſuum revertitur. Vocat vulgus Ciceronianum balneum, medici verò Pratenſe vel Tritulinum à loco: quod prædicant rheumata capitis, atque oculorum vitia detergere, corpus ab humoribus pigris expurgare, & podagram ſanare, pituitam ac hydropiſin educere, muſculos ac nervos emollire. Sed hæc de Ciceronis illa celebri villa ſatis. Nam quæ ſuprà cryptam in eadem rupe, & circum Avernum in eadem regione ſunt balnea & hypocauſta varii generis atque multiplicis virtutis, à Leandro & aliis abundè deſcribuntur. A Ciceronis hoc Cumano prædio vel Academia non adeò procul diſſitam fuiſſe Romanorum doctiſſimi M. Terentii Varronis villam, ex Academicarum quæſtionum exordio colligimus: ſed locus ubi fuerit, ignoratur. Servilii Vatiæ villam Seneca ad Lucilium epiſtola LVI. oſtendit fuiſſe ad litus inter Cumas & Avernum lacum: cujus magnificentiam antiquæ nunc etiam indicant ruinæ. Speluncas habebat laxo atrio magni operis, inquit, duas: quarum altera ſolem nunquam recipiebat, altera toto die in occidentem usque tenebat. Rivus piſcibus alendis ſufficiens euripi in modum prata dividebat, partim in mare, partim in Acheruſium lacum defluens. In hac villa Servilius ille prætorius ac dives, Romam fugiens conſenuit, captans otium atque ſeceſſum: & ob hoc unum felix habebatur, quo Tempore Tiberii Cæſaris crudelitate plures adfligerentur in urbe proceres, tū etenim exclamabāt homines

Hadriani Imp. ſepulchrū.

Fontis mira natura.

M. Varronis Villa.

Servilii Vatiæ villa.

homines, O Vatia ſolus ſcis vivere: eo quòd in villa ſua latitans, ſe de periculo ſubduceret. Sed hactenus de Bajanis veterum principum villis celebribus. Ceterùm thermas, ſudatoria, hypocauſta, calidorumque fontium miracula ab aliis abundè deſcripta prætereo. Nimis enim longum eſſet, omnia hic percurrere: immo deſcribere exactius quid ubique fuerit, nunc quidem impoſſibile eſt. Nam majorum barbaries, bellicæ frequentes clades, atque terræmotuum impetus crebri totam illam politiſſimam regionis faciem mutarunt in ruinas deformes, quę vix diſcerni nunc poſſunt. Bajarum antiquiſſimarum pulcherrima fundamenta cum plateis ſilicatis nunc demerſa pelago viſuntur in undis. Oppidi vix ullæ in continenti reliquiæ, balneorum atque thermarum cavernæ, & ædificia vetuſta, & admirandi operis extant circumquaque in vicinis montium clivis, & radicibus. Interim multæ ſtructuræ in cineribus incendiorum ſepultæ jacent, multæ vaſtis terræmotuum voraginibus abſorptæ ſunt. Portus Bajani veteres pilas ex cocto latere maximas Puteolanæ molis inſtar ſumptibus immenſis factas inter fluctus ſcopulorum extantes forma videmus: ſicut & clauſtrorum moles ac fundamenta, quæ quondam piſcoſos Lucrinum Avernumque lacus adverſus aperti maris tempeſtates muniebant: Ab Hercule primum aggerem jactam ferunt longitudine ſtadiorum octo, latitudine, qua duo vehicula commeare poterant, ut Strabo teſtatur: cùm, ut dixi, Geryonis boves traducere vellet. Grata poſteritas illum ad Baulos propterea templo rotundo coluit, cujus adhuc oſtenduntur reliquiæ. Portum verò Bajanum atque Lucrini Avernique lacuum clauſtra tempeſtatibus diſſoluta reſtauraſſe C. Julium Cæſarem, colligimus ex Maronis Georgicis & ejus commentatore Servio: quibus ſuffragari & Suetonius videtur ſcribens, portum Julium apud Bajas Auguſtum perfeciſſe, cum immiſſo in Lucrinum & Avernum lacum mari, ſtationem claſſi pararet. Sed quo, inquies, in magiſtratu hæc Julius Cæſar Lucrino & Averno clauſtra poſuit? Atqui in primo, ni fallor, conſulatu: cùm optimatum conſenſu futuris Cęſari & Bibulo conſulibus provinciæ minimi negotii, id eſt, ſilvæ calleſque decernerentur à ſenatu, ut idem Suetonius in vita Julii tradit. A ſenatu namque publicanis orantibus, ne ibidem vectigalia deteriora

Baiæ Veteres.

Portus Bajanus.

Herculeus agger.

Templum Herculis.

C. Cæſar.

Lucrini & Averni clauſtra.

fierent, eò Cæſarem miſſum fuiſſe uti provideret, Servius commentator indicat; & proinde opus id Julium appellatum eſſe exponens Maronis hos verſus in Georgicorum ſecundo:

An memorem portus? Lucrinoq́; addita clauſtra,
Atq; indignatum magnis ſtridoribus æquor?
Iulia qua ponto longè ſonat unda refuſo,
Tyrrhenusq́; fretis immittitur æſtus Avernis.

Mons novꝰ. Jam verò Lucrini & Averni ſpacia magna mons novus occupat, ex imis terrarum penetralibus excitus anno ſalutis noſtræ cIↄ DXXXVIII. in fine menſis Septembris, cùm ferè biennio totus ille regionis tractus crebris terræmotibus fuiſſet concuſſus. Tum autem III. Kal. Octobris una nocte inter Gauri radices & mare juxta dictos lacus mons ille ſemet erexit in altitudinem mille amplius paſſuum, & maris fluctus cum litore toto per paſſus ferè CC. ſubmovit. Tripergulanum vicum peramplum cum celeberrimis balneis penitus abſorbuit, & lacus duos Lucrinum Avernumque vicinos magna ex parte ſaxis, cineribus & terra complevit. Quaterna paſſuum milia nunc radicum ſuarum ambitu complectitur. Quantum igitur veterum monumentorum ſub ſe ſepelierit, haud facilè dixeris. Crater in ejus cacumine circularis, per quem flammas eructavit, latè per diametrum patet paſſibus circiter quinquaginta, clivoſeq; deſcendens in arctum adhuc temporis in fundo fumantes atq; calidas aquas continere dicitur. Cùm in hiſce rebus perluſtrandis Carulus princeps ad noctem usque ſe fatigaſſe, ſequenti hinc die poſt matutina ſacra ſumpto raptim jentaculo proſequitur inceptum iter, atque officioſum illum comitatum Neapolitanum gratiis actis dimiſit. Tum illi per viam monſtrantur à Corona Pighio lacus Avernus Homeri, Maronis, aliorumque celebrium poetarum carminibus illuſtris, & à Strabano, pluribusque diligenter deſcriptus propter Saturnia veterum ſomnia atque ſuperſtitiones: quibus perſuaſum fuit, quòd illic

Carulus proficiſcitur.

Lacus Avernus,

Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis.

Acceſſum videlicet ad inferos ibidem fuiſſe, evocari manes huma-

humana cede, dirisque ſacrificiis ſolere, nec non antiquiſſimos accolas Cimmerios ſacerdotes oracula petentes advenas inde per ſpecus ſubterraneos ad Plutonem duxiſſe. vulgoque nunc etiam perſuaſum eſt, per vicini montis viſcera, quem idcirco Sibullæ vocant, aditum patere ad Cumanæ Sibullæ penetralia ſubterranea, in quibus operatam ſacris, oraculaque dediſſe ferunt. quæ Leander Albertus in Italia ſua non minus diligenter, quám eleganter deſcripſit. Hæret adhuc opinio nunc temporis apud Campanos atque vulgus imperitum, ab Averno vel inferis iſtac Chriſtum Servatorem noſtrum, morte per mortem domita, retuliſſe ſpolia optima; ſanctorumq; patrum animas ex infernis carceribus extractas per montem Averno, & novo monti vicinum traduxiſſe, qui propterea Chriſti mons nunc etiam appellatur. Suffragantur huic opinioni veteres item poëtæ quidam, de balneis Puteolanis ſcribentes, ut Alcadmus;

Cimmerii.

Antrum Sibullæ.

Mons Chriſti.

Eſt locus, effregit quo portas Chriſtus Averni,
Et ſanctos traxit lucidus inde patres.

Item Euſtaſius quidam:

Eſt locus auſtralis, quo portam Chriſtus Averni
Fregit, & eduxit mortuus inde ſuos.

Quinetiam creditum fuit, ob propinquas circumquaq; ferventium aquarum ſcaturigines, lacum iſtum ex aquis Stygiis, vel infernis Acherontis fluvii venis ortum habere ſuum, ideoque vocari quoque paludem Acheruſiam. Nec ab eadem opinione Maro poeta diſcrepare videtur canens:

Acheruſia palus.

Quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acherone refuſo.

Sed hanc auxere vanam credulitatem tam locorum conditio, quàm naturæ rara miracula vulgo ſtupenda: quòd abruptis ferè montibus cinctus in profunda valle lacus olim ſilvarum denſitate tenebroſus, horridus, & incultus acceſſum vix admitteret, ventiſque difficulter pervius tetros

ab imo ſulphureosque exhalaret odores, quibus ſupra volantes aves enecabantur. Hinc etenim Latinis Avernus, Græcis ἄορνος, quaſi ſine avibus lacus ſemper nuncupatus fuit. Et proavorum quoque memor a ex imo telluris peſtilentes in lacum prorupiſſe venas è ſubterraneis vicinis incendiis, teſtatur & Joannes Bocatius in libello de lacubus, ſcribens ſe vidiſſe Roberti regis temporibus ejectam ex Averno lacu in litora magnam piſcium mortuorum vim, quos ſcaturigo recentis alicujus noxiæ venæ ſulphureæ in lacum immiſſæ vi ſua repente necaſſet: quemadmodum ex atro piſcium colore, nec non graviſſimo odore ſulphureo, vix acceſſum hominum admittente, colligi tum facile poterat. Demonſtrabimus quidem ex Livio in magiſtratuum annalibus noſtris, belli Samnitici tempore Romanis in Campaniam irruentibus hoſtium legiones integras aliquando ſaltus in iſtos tanquam in tutiſſima caſtra ſe recepiſſe. Ex quo colligere eſt, montes illos circum Avernum & Lucrinum tum temporis deſertos & incultos jacuiſſe. Strabo tamen teſtatur, ſuo tempore cultu diligenti peramœnos fuiſſe, cùm jam Auguſtus aeris ſalubritati conſulens, ſilvas lacum obſidentes excindere juſſiſſet, veluti nos antè diximus ex Dionis hiſtoria, & Servio Virgilii commentatore. Avium igitur, animaliumque omnium acceſſum poſtea non reppulit Avernus nomini ſuo non reſpondens amplius, uti nec etiam hoc tempore: quin aves aquaticæ frequentes in ejus undis natantes haud rarò viſuntur, quas & me vidiſſe memini. Ab Averno lacu deſcendentibus occurrebant in eadem via Cumarum ruinæ ingentes, urbis nunc penitus deſertæ: cujus viſuntur adhuc templorum, turrium, aquæductuum, atque operum ampliſſimorum magnæ moles, ſed ruinis horridæ atque indiſcretæ. Nec non in alto montis vertice templi item Apollinis longè conſpicui celeberrimiq; ſunt veſtigia, cujus Virgilius, & ejus commentator Servius Grammaticus, meminere. Arcum Felicem nunc vulgò vocant altitudinis ſtupendæ fornices è coℓto latere evectos in ſublime; uti per eos via plana inter duos montium vertices pateret. Condiderant urbem antiquiſſimam Græci ex Euboica Chalcide, qui ſedem quærentes, cum claſſe in Italiam profecti, primùm vicinam Campaniæ, promontorioque Miſeno Pithecuſas inſulam occuparunt. Nec diu poſt etiam

Cur Avernus dictus. *Cumæ.* *Arcus felix.* *Cumarum antiquitas.*

in con-

in continenti montem in littore juxta Avernum, atq; in eo condiderunt opidum Hippocle Cumæo, & Megaſthene Chalcidenſi ducibus: quod ab undis marinis Græca voce Cumas appellarunt, vel ἀπὸ τῆς κύοντ☉-, id eſt, à prægnante. Nam ibidem gravida prægnans mulier inventa fœcunditatis omen ipſis dederat: quemadmodum Strabo, Dionyſius, ac Livius, aliiq; plures auctores ſunt. Floruêre deinceps admodum per vicinam Campaniam, imperium, rem publicamq; ſuam diſciplina Græca Pythagorica temperantes æquiſſimè: ſic ut colonias in eodem litore plures, videlicet Puteolos, Paleopolim, atq; Neapolim, ſucceſſu temporum feliciter deduxerint. Antequam ex urbe Romani reges ſuos expuliſſent, legimus tyrannis Cumanos obtemperaſſe: non quia violento premebantur imperio, ſed quia tum Græci principes ſuos, qui abſoluta gubernabant poteſtate, tyrannos vocabant. Celebris ac potens tum apud eos Ariſtodemus tyrannus, cognomento Malacus; ut à Livio, & Dionyſio Halicarnaſſæo ſcribitur. Qui principatum ſuæ reipublicæ plebiſcito eſt adeptus ob inſignem fortitudinē, quòd exiguis eum copiis ingentes Etruſcorū, Umbrorum, atq; Auſonum exercitus contriviſſet, quodq; ducem hoſtiū Aruntem Porſenæ regis filium manu in prælio trucidaſſet. Ad quem confugiſſe Tarquinium Superbum exulem, & Cumis in exilio mortuum eſſe, ab iiſdem auctoribus traditur. Poſtea tamen a Campanis in poteſtatem redacti Cumani, ſervitute gravi, crudeliq; diu premuntur, ut Strabo memoriæ prodidit. At prævalentibus tandem Romanis, cùm nec Annibal, nec Capua, nec Italia denique tota diutius eorum potentiæ reſiſtere poſſet: ſimul cùm Campanis viciniſq; populis libertatem nimis pertinaciter defenſam amiſere Cumani, atque eorum civitas in præfecturæ formam redacta eſt. Multarum igitur urbium Italiæ fortunā deinceps experitur, quæ Romæ potentia & amplitudine oppreſſæ in obſcuros decrevere vicos: maximè cùm Campania univerſa capaciſſimis Romanorum principum villis oppleta luxuriaret nimium. Tum Cumæ quaſi vacuæ ad ſeceſſum tenuiorum ac plebejorum civium patebant in introitu videlicet Bajarum, & Puteolani ſinus ac littoris: quandoquidem horti, prætoria, & villæ locupletiſſimorum occupaſſent circumquaque vicinitatem omnem, ut agri nihil

Cumanorū tyranni quales.

Cumanis relinqueretur. Tale quid ex Juvenalis poëtæ ſatyra tertia colligimus, qui Cumas Bajarum januam videtur idcirco vocare, dum Umbricii ſui diſceſſum ab urbe Roma dolet his verſibus:

Quamvis digreſſu veteris confuſus amici,
Laudo tamen, vacuis quòd ſedem figere Cumis
Deſtinet, atq; unum civem donare Sibyllæ.
Ianua Baiarum eſt, & gratum litus amœni
Seceſſus.

Collabente tandem Imperii Romani mole, cùm Italia propter tyrannorum impotentiam bellicis cladibus frequenter vexaretur, atque etiam barbararum gentium incurſionibus pateret: inter alia urbes & Cumæ in abrupto monte ſupra litus poſitæ ſitus ob commoditatem operibus facilè muniri poterant. Agathias Myrrinæus libro hiſtoriarum belli Gothici primo, teſtatur hoc oppidum ſuperiore loco turribus, ac propugnaculis firmis, validiſque cinctum muris ſui temporc fuiſſe. Ideoque Totilam, Teiamque Gothorum reges in eodem, perinde ac in arce tutiſſima atque inexpugnabili, theſauros & precioſiſſima quæque ſua recondidiſſe; nec illud à Narſete Juſtiniani Imp. legato, niſi per longam obſidionem capi potuiſſe, Nunc autem inter ruinas ingẽtes adhuc murorum & turrium fundamenta, atque ex rupibus exciſæ foſſæ profundiſſimæ cernuntur. Cumis deinde cum Gauro monte relictis, viæ Domitianæ (quam admodum luculenter nobis Statius poëta in Silvis ſuis deſcribit) ſæpius interruptæ reliquias reperiunt: nec non ingentes lapidei pontis ruinas in Vulturno poſiti: quam viam ex Appia inter Minturnas ac Sueſſam Domitianus inchoatam per campum Stellatem, atque Literninas paludes duxerat uſque Cumas; ſicut ex hendecaſyllabis dicti Statii Papinii poëtæ colligimus: qui etiam pontis in Vulturno meminit, nec non arcus triumphalis in viæ hujus ingreſſu ad Appiam Domitiano poſiti ex marmore Liguſtico; cujus, neſcio, an extent adhuc reliquiæ. Viderunt tamen ad viæ lævam in itinere Literni veteris Romanorum coloniæ ruinas, Pighio monſtrante, juxta ſpeculam in litore poſitã, quam vulgo nunc Turrem patriæ vocant à majoribus tradita nuncupatione: ſic ut videatur inde defluxiſſe nomen hoc

...umarum ...tus.

Arx Gothorum.

Via Domitiana.

Liternum colonia cur Turris Patria nunc.

hoc, quia P. Scipio major Africanus voluntario ſeceſſu ſuo locum nobilitarit, patriam Romam fugiens, ac privatim in villa ſua vitam ibi finiens, civium ſuorum criminationibus iniquis offenſus. Nam immortalem patriæ inurens ingratitudinis notam. voluntatis extræmæ decretum ſepulchro ibidem ſuo inſculpi juſſerat: quo cineres oſſaque ſua negabat ingratæ, quam in cineres collabi, Pœniſque ſervire paſſus non fuerat. Animi, me hercle, pii, moderatique magnitudine major tum Scipio fuit, quàm tot antè partis victoriis. qui non armis, ac Cn. Coriolani violentia, ſed ſola ingratitudinis accuſatione civium ſuorum injurias ulciſci ſatis habuit: patriam vivus, mortuuſque voluntaria abſentia ſua, tanquam exilio quodam, multare volens. Plus etenim Roma perdidit in fortiſſimo cive principe ſenatus ſui, quàm Scipio in patria ſponte derelicta: quem nihilominus rerum præclarè geſtarum gloria, virtutumque majeſtas ſemper individuæ ſequebantur. Auctores ſunt Livius, Strabo, Val. Maximus, aliique plures, Literni in villa ſepulchrum Africani majoris fuiſſe. Quibus aſtipulatur item Annejus Seneca in XXCVII. ad Lucilium ſuum epiſtola, quam ex eadem Scipionis villa tum adhuc extante Literni ſcripſerat, ubi & ejus frugalem ſtructuram, locique ſitum exactius depingit. Plinius item naturalis hiſtoriæ ſcriptor teſtatur libri XVI. capite ultimo. ſua ætate in Literníno duraſſe prioris Africani manu ſatas olivas: item myrtum *ejuſdem in luco* conſpicuæ magnitudinis, & ſub ea ſpecum fuiſſe dicit; in quo manes ejus cuſtodire draco ferebatur. Hinc item fabula fortaſſis ad poſteros dimanavit de monte Draconis non procul diſſito, ubi & nunc affirmant accolæ Maſſici promontorii illius in ſpecu vaſto ſub ara quadam in ædicula D. Marci vetuſta latitare draconem, qui intrantes primùm exanimet tetro veneno, & poſtea devoret: atque caſtello montique nomen inde impoſitum eſſe, quemadmodum Jo. Pontanus in hiſtoria belli Neapolitani memoriæ prodidit. Veſperi Carulus princeps ſub arce montis Draconis in prætorio & hortis cultiſſimis Biſiniani principis hoſpitio exceptus ſubſtitit: ubi antiquiſſima quondam Græcorum coloniæ Synope à Romanis Sinueſſa pòſt appellata, cujus peringentes circũquaq; viſuntur ruinæ, præſertim in ora litoris, ut immenſi portus inter alia. Deduexere Romani

P. Africanus major.

**ſic lege pro eodem loco ex V. c.*

Mons draconis.

Synope, vel Sinueſſa colonia.

Romani hanc coloniam, cum vicinis Minturnis bello Samnitico, quo frequenter involvebantur & Campani; urbis anno CDLVII. Appio Claudio II. & L. Volumnio II. coſſ. ut Livius auctor eſt; vel anno ſequenti, quo Pyrrhus regnare cœpit, ut vult Vellejus Paterculus. Aquarum calidarum vi medica, cæliq; temperie mira fuit diu celebris colonia hæc: atque idcirco tepentem nominat Sinueſſam poëta Silius Italicus. Balnea Gaurana nunc fontes illos appellant. At Tacitus Sinueſſanas aquas annalium libro XII. ſcribens Claudium Imp adverſa correptum valetudine, refovendis viribus mollicie cæli, & ſalubritate aquarum Sinueſſam perrex ſſe, cū boletos illi pararet venenatos uxor Agrippina. Rurſum hiſtoriarū ſui temporis libro primo pulchrè refert, ut apud aquas Sinueſſanas Ofonius Tigillinus præ apuū Neronis ad omne facinus inſtrumētū, inter ſtupra concubinarū, & oſcula, ſectis novacula faucibus, infamē vitam finierit. Poſtridie mane Libri flumine trajecto, Minturnarum florentiſſimæ quondam coloniæ reliquias perluſtrant, non procul a ripa protenſas oſtium ac mare verſus. Cernunt ingentes ædificiorum publicorum moles, ſaxis & marmoribus partim ſpoliatas, partim integras: inter quas eſt aquæductus ſumptuoſus & altus. item theatrum cum ſcena, proſcenio, pulpito, membriſque ſuis alijs, operis antiqui, ſed admodum ſolidi. Sic & amphitheatrum cum ſedilibus, gradationibus, & cuneis, marmorum tamen atque ſaxorum quadris non minus ſpoliatum: ex quibus vicinum in colle caſtellum, quod Trajectum vocant, ſu citatum & munitum eſſe videtur. In ejus autem amphitheatri deſerti ruinis tanquam in vallis rotundæ clivis capræ pecoraque verſantur, ac arbuſta graminaque nunc carpunt. Viſunt inſuper murorum & turrium magna veſtigia, portarumque præaltos fornices, aliáque ædificiorum fundamenta ſolidiſſima: ex quibus colligere eſt, urbem opibus ſplendidam & potentem fuiſſe. Nunc ſolum aratro proſciſſum, campi deſerti, ruinæ, ruderaque ſpectata: nec non vicinæ paludes C. Marii poſt plures conſulatus & triumphos proſcripti latebris celebres, inconſtantis fortunæ, & viciſſitudinis rerū inſignia cuivis exempla ſuggerunt. Illuſtres & multis ſæculis poſtea Minturnæ prœlio maximo & cruento cōtra Saracenos, quo Chriſtiani victores Ioanne X. ſummo Pontifice, & Al-

Minturnæ.

Paludes Minturnēſes.

& Alberico Tuſco ducibus hoſtem pernicioſiſſimum Italia profligarunt: exceptis profugorum è prœlio reliquiis, quæ Garganum montem ocuparunt. In quo ſe diu poſtea tenuere, prædationibus, & piratica vitam ſuſtentantes. Ad prandium inde ſecus Appiam via Herculanthea multarum, Tullio teſte, deliciarum pergunt Formias. Molam nunc appellant caſtellum in litoris rupe poſitum, ubi in palatio, & hortis Cajetani cujuſdam nobilis viri plantarum ac arborum éximiarum frequentia, fontiumque crebris ſcaturiginibus peramœnis princeps Carulus cum ſuis tractabatur opiparè atque eleganter. Ex ſitu, locorumque veteri deſcriptione Volaterranus, & antiquitatum periti plures conjiciunt M. Tullii Ciceronis Formianum ibidem fuiſſe. Nec refragor admodum. Etenim ædificiorum antiquorum ruinæ, ſtatuarum tituli, & epitaphia, quæ in Appia & vicinis villis reperiuntur, liquidè demonſtrant Formias ibidem fuiſſe: atque inter alia hoc elogium, quod in baſi ſtatuæ legitur, quam

Sarraceni Italia pulſi.

Formiæ.

Formianũ Ciceronis.

IMP. CÆSARI. DIVI
HADRIANI. FILIO. DIVI
TRAJANI. PARTHICI. NEP.
DIVI. NERVÆ. PRONEPOTI
TITO. ÆLIO. HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO. PONT
MAX. TRIB. POT. XI. COS. IIII. P.P.
FORMIANI, PVBLICE

ibidem poſuerant. Alias marmorum inſcriptiones omnes hic adferre longum eſſet. At Formias primum condidiſſe Lacones in antiqua Læſtrigonum antropophagorum ſede, Strabo, Plinius, Solinus, pluresque veteres conſentiunt. Ideoque domum Antiphatæ compreſſam freto Silius poëta vocat, quòd ibidem Antiphates Lami filius, Neptuni nepos Læſtrigonibus imperitarit: quos Siciliæ partem poſt Cyclopes prope Leontinos inhabitaſſe volunt, & ante Græcorum in Italiam adventum oram occupaſſe Campaniæ; ubi poſt à Græcis Cajeta condita: quam à Lamo Neptuni filio Læſtrigonum rege regnatam Silius idem canit: item litus incoluiſſe, ubi Formias condidere Lacones: quas hi à commodis navium ſtationibus primùm Hormias Græca voce

Læſtrigones

voca-

vocarunt. Poſtea Campanis Græci ſuccubuere, Romaniſque deinde Campani: qui in præfecturæ formam, Annibale pulſo, ſimul cum Capua Formias quoque reduxerunt: cùm prius tamen municipium fuiſſet, atque civitatis jus cum ſuffragii latione obtinuiſſet, ſicut à Livio libro XXXIIX. docemur. Bello demum civili, ut Frontinus auctor eſt, à III. viris Cæſare, Antonio, & Lepido, inter colonias Italiæ militares Formiæ redactæ fuerunt: & Imperatorum temporibus propter cæli temperiem ſemper floruiſſe, ex Horatio, Martiale poeta, & auctorum multorum ſcriptis conſtat: quod ipſum & veterum ædificiorum, monumentorumque frequentia palam oſtendit: quamvis denique barbari Saraceni hoc opidum, ſicut & Campaniæ plures urbes funditus exciderint, ante annos ferè ducentos. Tunc etiam ex loco deſerto Formianum epiſcopatum Gregorius IIII. P.P. Cajetam tranſtulit, ut & antè diximus. A prandio deinde Carulus Appia proficiſcitur Fundos, ubi regiè cum ſuis exceptus pernoctavit. Atque poſtridie ſumpto jentaculo pergens, cùm regni Neapolitani in finibus Granuellani Caid nalis procuratorem hoſpitiorum atque commeatus amantiſſimè dimiſiſſet: via, qua venerat, biduo Velitras proficiſcitur, Volſcorum olim opidum, antiquitate & potentia clarum, cujus in Romana hiſtoria frequens eſt mentio. Nam ab Anco Martio rege Rom. obſidione gravi ad deditionem compulſas Velitras, Livius & Dionyſius Halicarnaſſæus ſcribunt: ſeveriſſimeque tandem punitos Veliternos fuiſſe propter frequentem rebellionem, prodit item Livius. Nam muri eorum diſjecti, & optimates, expulſi, atque ultra Tyberim habitare juſſi ſunt: carceris etiam adjecta pœna, ſi quis eorum citra flumen per mille paſſus pedem protuliſſet. Fuit item ab antiquo civium Rom. facta colonia, quam variis temporibus exhauſtam, multiplici bello ſæpius adauxére, noviſq; colonis frequentarunt, ſicut ex eodem Livio diſcimus. Sex. Julius Frontinus in fragmento de Coloniis tradit Velitras opidum lege Sempronia fuiſſe deductum: poſtea Claudium Cæſarem ejus agrum limitibus Auguſteis cenſitum militibus adſignari juſſiſſe. Tum igitur militaris colonia facta eſt. Celebres quidem antiquitus Velitræ majoribus D. Auguſti, gente nimirum Octavia nobili & antiqua; quæ originem ex hac colonia duxerat. Atque nutrimentorum Auguſti locum

Velitra.

Auguſti heredium.

num extitiſſe ſuo tempore, Suetonius auctor eſt, inclytum religione in ejus avito ſuburbano, caſa permodica, & inſtar cellæ penuariæ juxta Velitras. Nunc antiquitatum pauca viſuntur veſtigia, quamvis amplum & frequens ſit opidum, & ædificiis excultum ſatis. Ager ejus fructuum omnis generis nunc etiam ferax eſt, ut olim propter urbis Romæ vicinitatem villis & hortis nobilium expolitus haud dubiè fuit. Nominat quidem inter generoſa ſui temporis vina Veliternina Plinius libro x i v. quæ tamen nunc degenerarunt, ac auctoritatem amiſere ſuam: quia propter cruditatem, auſteritatémve coqui aheno debent. Quapropter aut falsò palam eſſe contendit idem, ſua quibuſque terris tempora eſſe, ſicut ſuus rerum proventus & occaſus. Poſtridie, cùm ſacris Carulus mane interfuiſſet, jentaculo refectus per montes Tuſculanos Tibur perrexit. Monſtravit ex itinere ad ſiniſtram Corona Pighius Lanuvium, templo Junonis Soſpitæ religioſum antiquitus: Ariciam à Siculis conditam, ut Hemina Caſſius prodidit; Albæ quondam Longæ ſitum, montemque templo Jovis & feriis Latinis celebrem: atque ſubjectos montibus incluſos lacus, Albanum quondam Vejentibus fatalem, atque Nemorenſem vetuſtis Dianæ Tauricæ, ac Hippolyti Virbii barbaris ſacrificiis famoſum, cujus quidem tractus frequenti contemplatione, diligentique inveſtigatione antiquitatum ſtudioſi, propter veterum auctorum de his locis ſcripta, vehementer delectantur. Perluſtrāt deinde in agro Tuſculano villarum ſumptuoſiſſimarum crebras atque dolendas ruinas. Vident ad dextram in ſupercilio mōtis antiquiſſimam Aboriginum ſedem Præneſte: & tantæ quidem antiquitatis, ut de ejus exordio & conditore non conſentiant auctores, & diverſi diverſa tradant. Virgilius VII. Æneid. fundatorem ejus urbis fuiſſe canit ex Præneſtinorū libris Cæculum Vulcani filium, qui item Cæciliæ Romanæ gentis auctor fuit: de cujus nativitate ſatis longam Servius commentator fabulā refert, & nominis etymon ἀπὸ τῶν πρίνων, id eſt, ab ilicibus ibidē frequentibus deducit. Malūt alii, ἀπὸ τῆ πρανοῦς dictā, quòd pronus & declivis ſit locus, in quo ſita eſt. Pompejus Feſtus, quòd montibus præſtet, Præneſtē vocatam putat. Solinus ex Zenodoto prodit à præneſte Ulyſſis nepote & Latini filio conditā & nuncupatā: quē Stephanus

Vina Veliternina.

Lanuvium.

Aricia.

Alba lōga.

Præneſte.

Cæculus Vulcani filius.

nus

nus Byzantius in urbium lexico Præneſtum Latinum Ulyſſis & Circes filium dicit. Plutarchus in Parellelis ex Ariſtoclis rerum Italicarum tertio Telegonum Ulyſſis & Circes filium quam & Tuſculum condidiſſe volunt, deorum oraculo monitum etiam hoc opidum conſtruxiſſe tradit, ubi ſaltantes cum coronis colonos invenerat; & tum appellatione coronæ iligneæ Priniſtum nominaſſe, & hinc Preneſten Romanos poſtea vocitaſſe. Quapropter & Stephane Græcis quondam dicta fuit, teſte Plinio; vel ut Strabo vult, Polyſtephanos quaſi multarum coronarum: qui affirmat originis eſſe Græcanicæ cum Tibure, & ab eo diſtare ſtadiis centum, & a Roma ducentis. A coronis igitur nomen hoc oppidum accepiſſe conſtat, tam ex oraculo dicto, & occaſione ſui ortus, quàm propter votivas multorum coronas, quibus inclytum ibi antiquiſſima ſortium religione templum Fortunæ frequentabatur: quod quidem florente Romano Imperio fuit admodum celebre, ſumptuoſaque ſtructura permagnificum: ſicut ex reliquiis adhuc colligere poſſumus. Memini me ibidem vidiſſe Fortunarum ſigna, & imagines plurimas, tam ex ære, quàm ex marmore, ac etiam ex terra cocta fictiles pulcherrimas diverſiſque ſymbolis multiformes. Sic etiam coronas varii generis, ac nummos æreos grandes, characteribus ac notis ſortium multiplicibus efformatos: Item aras, tabulas, ac cippos marmoreos cum ſuis elogiis & inſcriptionibus, ex voto ibidem Fortunæ, Jovi puero, Spei, Cupidinibus, aliiſque diis conſecratos: quæ ſingula hic enarrare longum eſſet, & aliam adhuc in occaſionem ſervantur. Unū tamen epigramma lectu digniſſimum præterire nequeo, à nemine, quod ſciam, correctè publicatum hactenus. Inſculptum quidem eſt in magna marmorea baſi, quam cum effigie patris T. Cæſii primi negociatoris frumentarii, qui ex voto centenas annuatim coronas Fortunæ Præneſtinæ donabat, T. Cæſius Taurinus filius in eodem templo dedicarat: in cujus fronte viſuntur exſculpti duo modii ſpicis pleni, & in angulis item binis ſingulæ columellæ ſpicis tribus erectis coronatæ: ſubſcriptum his epigramma eſt eadem baſi in area palatii pontificii Præneſte quondam excepimus ipſi Quod quidem tale eſt:

Stephane vel Polyſtephanos cur dicta.

Fortuna Praneſtinæ templum.

TV QVÆ.

TV QVÆ TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM
ACCIPE QVÆ PIETAS PONIT TIBI DONA MEREN-
TI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITTERA
NOMEN
CÆSIVS HIC IDEMQ: TITVS PRIMVSQ. VOCATVR
QVI LARGÆ CERERIS MESSES FRVCTVSQ. RENA-
TOS (DESQ.
DIGERIT IN PRECIVM CVI CONSTAT FAMA FI-
ET QVI DIVITIAS VINCIT PVDOR IRE PER ILLOS
CONSVETVS PORTVS CVRA STVDIOQ. LABORIS
LITORA QVI PRÆSTANT FESSIS TVTISSIMA
NAVTIS
NOTVS IN VRBE SACRA NOTVS QVOQ. FINIBVS
ILLIS (ARATOR
QVOS VMBER SVLCARE SOLET QVOS TVSCVS
OMNIBVS HIC ANNIS VOTORVM MORE SVORVM
CENTENAS ADICIT NVMERO CRESCENTE CO- *Adicit pro*
RONAS (NIS ARAS *Adiicit.*
FORTVNÆ SIMVLACRA COLENS ET APOLLI-
ÆGERIVMQ. IOVEM QVORVM CONSENTIT IN
ILLO (TÆ
MAIESTAS LONGÆ PROMITTENS TEMPORA VI-
ACCIPE POSTERITAS QVOD POST TVA SECVLA *Seculum ſi-*
NARRES *ne diphthō-*
TAVRINVS CARI IVSSVS PIETATE PARENTIS *go.*
HOC POSVIT DONVM QVOD NEC SENTENTIA *Carus ſine*
MORTIS (TESTAS *aſpiratio-*
VINCERE NEC POTERIT FATORVM SVMMA PO- *ne.*
SED POPVLI SALVO SEMPER RVMORE MANEBIT

Quod initium autem habuerit antiquiſſima hęc ſortium ſuperſtitio, pulchrè nobis explicat ex Præneſtinorũ ipſis monumentis Cicero de divinatione libro ſecundo, N. Suffuciũ .obilem Præneſtinum ſomniis crebris, ac minacibus juſſum certo loco ſilicem, civibus ridentibus excidiſſe: vbi perfracto ſaxo ſortes eruperunt in robore ſculptæ priſcarum literarum notis, quarum occaſione Fortuna ibidem coli cœpit. Septũ deinde locũ fuiſſe religiosè, propter Jovis pueri ſimulachrũ,

qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ ſedens, mammã appetens ibi caſtiſſimè colebatur a matribus. Eodẽ tempore, ubi pòſt Fortunæ templum cõditum eſt, mel ex olea fluxiſſe, & haruſpicum juſſu ex eadem arbore factam arcam, in eaq́; conditas ſortes illas, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miſcebantur, educebanturq́;. Fani pulchritudo & vetuſtas non tantũ Ciceronis tempore, verum etiam ad extrema ferè Romani Imperii tempora ſortiũ illarum oracula celebrarũt: atq; originem habuiſſe antiquiſſimã, tam ex ipſo Cicerone, quã ex aliis colligimus. Quare non ſuffragor eorum ſententię, qui L. Sullam dictatorem templi iſtius conditorem fuiſſe volunt; decepti, ut reor, Plinii verbis, qui lib XXXVI. de pavimentis nobilibus, arteq́; paviendi ſcribens, lithoſtrota primùm in Italia ſub L. Sulla cœptaſſe dicit e parvulis marmorum fructis verſicoloribus commiſſa, & picturam imitantia; cùm antè diu pavimenta picturæ ratione elaborata apud Græcos expuliſſent. Et affirmat ſuo tempore Præneſte lithoſtrotũ duraſſe, quod ibidem in Fortunæ delubro fecit Sulla: cujus magnam partem lòco ſubterraneo me ibidem non ſemel vidiſſe memini cum figuris peregrinorum animalium, quorum nomina quoq; Græcis litteris expreſſa in eodẽ pavimento leguntur. Opus muſivum Latini poſtea lithoſtrotum ejus generis vocaverunt, ut apud Spartianũ in vita Peſcennii Nigri legimus; & artifices ipſos muſivarios, ſicut Theodoſi⁹ & Valentinianus Augg. Codicis lib. X. titulo LXIV. de artificum excuſationibus, ubi & marmorarios & muſivarios nominãt inter excuſatos, ſi modò correcta ſunt exemplaria. Nam in antiquis epitaphiis muſciarios appellari reperimus. Ut igitur antè diximus. L. Sullam ejus antiquiſſimi templi auctorem non putamus; ſed quòd poſt bella civilia victor religione tactus illud ſuis armis deſtructum atque profanatum reſtaurarit, veriſimilius videtur, & ex Plinio quaſi colligere eſt. Profanaſſe quidem conſtat, cùm maximè C. Marium juniorẽ ceterosq́; inimicos ibidem circumvallatos pertinaci obſidione ad mortem compelleret, opidumq́; tandem captum, Præneſtinis omnibus exarmatis & trucidatis, ſpoliaret, ſub haſtaq́; venumdaret. Contigit ergo, quemadmodum & Strabo ſentit; ut quæ ceteris urbibus commoditati tutelæq; ſolent eſſe; loci videlicet ſitus munitiſſimus, murorũq; firmitas, ea huic opido calamitati & exitio ſæpe fuerint propter civilia Romanorum

L. Sulla dictator.

Lithoſtrotũ in templo Fortunæ Præneſtinæ.

Muſciarii

norum bella: cùm eò ſe partes imbecilliores, tanquam in arcem tutam aliquando ſubtraxerint, opidumque ſimul ſua clade involverint. Viſuntur adhuc etiam cuniculi ſpecusque ſubterranei ab opido per vicinos montes ad plana perfoſſi, tam auxilii intromittendi, quàm clandeſtinæ fugæ cauſſa. In quorum uno C. Marius junior obſeſſus, cùm fugę nulla pateret via, ne caperetur vivus, cùm amico Pontio Teleſino dimicans cecidit. *C. Marius junior.* Hinc vulgi etiamnum opinio manet, in cuniculis illis ſaxa cæſorum ibidem adhuc cruore rubere: cùm tamen in his vicinisque montibus tam Tuſculanis quàm Albanis mollior lapis omnis ſua natura rubeat obſcurè. Non ineleganter de his itaque poëta quidam Germanus, Georgius Fabricius, in Hodœporico ſuo cecinit:

——— ——— *Tua Cacule regna*
Nomen ab ilicibusq́; tenens Præneſte venimus.
Quo primùm Diva, qua nullo tempore, nullo
Certa loco perſtat, miramur nobile templum,
Pluribus in templo lithoſtrotaq́; picta figuris,
Deinde tot effoſſos tecta tellure meatus,
Qui finguntur adhuc Mariana cæde rubere.

Libera & fœderata primùm Romanis civitas Præneſte fuit, prætoremque ſuum habuit, ut ex Livio cognoſcimus. quam Feſtus municipium ſui juris vocat. Appianus Italico bello cum Tiburtinis in civitatem acceptos Præneſtinos diſertè ſcribit. Non tamen diu pòſt L. Sulla victor, quantum ex Tullii Agraria, & Catilinaria colligimus, opido cædibus atque proſcriptionibus exhauſto colonos impoſuit, agrumque eorum omnem diviſit. At apud A. Gellium lib. XVI. cap. XIII. legimus, Præneſtinos à Tiberio Aug. denique impetraſſe, ut ex colonia in priſtinum municipii ſtatum redigerentur. Sed hæc pro ſtudioſis antiquitatum, quibus pro occaſione lubenter ſubſervio, de Præneſte ſatis hoc loco dicta ſint. Carulus princeps eodem die Tibur usq; perrexit. *Tibur.* Et cùm appuliſſet, q reliquum erat diei, conſumptū in perluſtrandis ſumptuoſiſſimis illis hortis, quos Hippolytus Ateſtinus Ferrarienſis Cardinalis ampliſſimus ibidem in clivo mōtis cū permagnifico p̄torio ſtatuis antiquis, picturis, & regia prorſus ſupellectile pleno ante annos aliquot inſtru- *Tiburtini Hippolyti Ateſtini Cardinalis Ferrarienſis.*

xerat priſci luxus & ſplendoris ad imitationem. Sed quis accuratè ſatis ejus villæ, prætorii, atque hortorum elegantes delicias, politiſſimamque maximo ſumptu culturam explicabit? Quis labyrinthos, lucos, ſilvas, hemicyclos, janos, arcus cum antiquis ſtatuis, antraque Nympharum, ac fontium infinitas ſcaturigines locorum ubique prorumpentes; item pergularum, & ædicularum topiaria pulcherrima diſertè narrabit? Mihi quidem haud facilè foret. Nam poſt meum ex Italia diceſſum, excitari & excoli Tiburtinum illud Ateſtini Cardinalis cœpit. At Corona Pighius prædicare ſatis nequit, qui picturam prætorii iſtius & hortorum Romæ typis æneis publicatam in tabulâ mihi oſtendit: quorum ſpectaculum meo judicio tam multos Tibur nunc pellicere, quam ad ſeſe Roma tot miraculis viſenda pertrahere poteſt. Nos autem ex dictis tabulis obiter hortos deſcriptione quadam percurremus in eorum gratiam, quibus nec illos, nec picturam videre contigit. *Prætoriū.* Prætorium in colle complanato regii palatii magnitudine & magnificentia conſpicuum exurgit arte ſymmetrica ad regulam è quadrato lapide conſtructum. A dextris habet hortos ſecluſos, quos ſecretos appellant: in quibus fontium marmorei createres ſedecim eructant limpidas aquas: in quorum medio ſtat Janus altior quadrifrons, quatuor item habens fontens, ſpeculorum in modum petornatos. A ſiniſtris prætorii ſpæriſterium, aliaque exercitii loca ſumptuoſa non deſiderantur. Fons autem ejus inter feneſtras, item propylæum cum duplicibus ſcalis lapideis, quibus ab utroque latere aſcenditur, variis exornatur marmoreis ſtatuis, ac ſignis antiquis. Ante *Ledæ fons.* propylæum in area foris eſt cum Lædæ ſtatua pulcherrimus. Hinc leni deſcendens clivo collis quatuor in locis in areas oblongas redactus & exæquatus quadruplices ante prætorium peramœnos & ſpatioſos hortos complectitur: in quos tergeminis utrinque & à medio ſcalis lapideis nitidè compactis deſcenditur & aſcenditur: quarum latera per ſingulos gradus fontium digiti in ſuos decidentes lacuſculos irrigant utrimque. Horti ſinguli in claſſes pulcherrimè diſtributi ſuis hemicyclis, exedris, & periſtyliis ornatiſſimis ſparſim diſtinguuntur: adeò ut ab una parte in aliam inambulantibus perambulacra frondibus concamerata, pergulaſque & vias, hedera ſemper virenti tectas, inter ſpirantium

rium atque ridentium undique florum & herbarum plagas ac pulvinos mirificam præbeant ſpeciem: varietateque ſua detineant atque morentur omnium animos & oculos: dum interim nec ſatiare ſpectatorem infinita ſtatuarum ac fontium miracula poſſint. Nam cùm ab area prætoriana deflectis ad dextram, per arbuſta & locus occurrunt ſtatuæ cum ſuis fontibus: primùm Thetydis, hinc Æſculapii & Hygiæ, dein Arethuſæ, & Pandoræ, mox Pomonæ & Floræ. Cùm deſcendis in hortum primum, invenis ibidem in dextro latere Pegaſi coloſſum in Parnaſo: ſub cujus ungula fons erumpit in altum eximius. Poſt in ſilva & rupibus ſpelæum, ubi apud Veneris & Bacchi ſtatuas quatuor Cupidines cum cantharis fontes effundunt. Vicinus eſt magnus aquarum lacus, in quem per ſcopulos devolvuntur ſtrepentes rivi inter duos coloſſos, Albuneæ videlicet Sibullæ vel Inus, ac Melicertæ filii. Jacent ſubtus ad lacum Anienis & Herculanei fluviorum ſtatuæ doliis incumbentes: è quibus item aquas profundunt in lacum, ſicut & circumſtantes decem Nymphæ ex urnis quæque ſuis. Juxta ſunt ſpeluncæ binæ, una Sibullæ Tiburtinæ, & altera Dianæ Nemorenſis cum fontibus & ſtatuis pluribus ambæ, ac inſuper coralliis unionumque conchis pulcherrimis item, pavimentis ex opere muſeio pereleganter expolitæ. Hinc ſi pergas in alterum horti latus, ubi à longè Roma conſpicua eſt ex hemicyclo magno, qui memorabilium ejus urbis ædificiorum formas ac monumenta vetera coram bellè repræſentat. Nam vides in ejus hemicycli planicie media Romam deam bellatricem in ſeptem collibus ſedentem: Quæ ſtatua eſt ex Pario marmore humana ſtatura major, forma viraginis in tunica brevi, ſuccincta, nuda genu, cum caligulis militaribus; cui ſuſpenſus ab humero dextro baltheus cum parazonio. Caput ejus eſt galea tectum, haſta manus armata, brachiumq; ſiniſtrum clypeo. Sedet, ut dixi, media inter urbis ſuę miracula. Stant enim hinc inde circum celebriores ædes ſacræ Pantheon, Capitolina templa, circus, theatra, amphitheatra, columnæ, cochlides, obeliſci, & mauſolea; arcus item triumphales, pyramis, aquæductus, & thermæ. Nec deeſt Tiberis deus à dextris cum lupa & gemellis in urbē ſuam ex urna capaci fluvium profundens. In cujus alveo eſt inſula in navis lapideæ formam facta, in medio obeliſcum

Hortus primus. *Pegaſi fons.* *Lacus Albuneus.* *Spelunca.* *Roma bellatrix.* *Romana urbis ædificia præclara.* *Tiberis Deus.* *Inſula Tiberina.*

liſcum erectum gerens pro malo, templisque quatuor onuſta: nimirum Æſculapii in puppe, Jovis, Berecynthiæ, & Fauni in prora. Si poſtea deſcendis in hortum ſubjectum, habes à ſiniſtris ſub hemicyclo grandi dicto viride inter rupes fontibus irriguas nemus: Ornithodeium nuncupare poteris, ubi viſuntur in arborum ramis avicularum canorarum imagunculæ plures, quæ velut automata quædam plaudunt alis, cantillantq; concentu dulciſſimo, quaſi vivæ; per ramorum ſecretas fiſtulas arte hydraulica, ventis & aquarum motu concitatæ. Cùm autem, artifice procurante, prodit in conſpectum ex latibulis bubo, ſubitò conticeſcunt omnes: & eodem ſe poſtea ſubducente, concinunt denuo ſuaviter. Nec procul inde in horti illius medio ſtagnum rotundum ingẽs eſt, in quo labrum capax cum fonte Draconum gurgites aquarum vehementes è buccis evomentium. In eorum medio tubus exurgens aquas copioſas horriſonis cum bombis, tanquam tonitruis quibusdam in altum eructat. Ulterius ſi ad dextram procedis, ad Naturæ ſpeluncam ſtatuis multis ornatam venies. Ibidem miraberis hydraulum, multis fiſtulis politiſſimis compactum organum, quod non follibus, ſed aquis agitatum reddit per mumtiplices ſonos muſicum concentum artificioſiſſimum. Subſequentem hortum tertium exornant non ſolùm fontes, ſed & vivaria cygnorum, eximiorumq; piſcium, ſitu, & formis eleganter deſtincta. In majoribus tribus metæ quædam, quas ſudantes appellant, terminique in marginibus diſpoſiti, tantam vim aquarum in ſummam altitudinem ejiciunt: ut aerem vicinũ refrigerent nõ ſolùm, ſed etiam procellas ac imbres cæleſtes imitentur, pluviæque vehementis ſtrepitum in aquis faciãt, & ventis ſpirantibus procul etiam diſſita conſpergant & irrigent. Juxta hæc vivaria, vaſti Oceani ſpecies apparet in hemicyclo, theatri in formam facto. In ejus medio quadriga marmorea, conchæ Veneris marinæ in modum facta, junctis quatuor hippocampis eſt conſpicua: in qua ſtat coloſſicus Neptunus, tridentem intentans. Si rurſum deſcendas in infimum hortum, ad rupes occurrent fontes hinc Tritonis ac inde Veneris Cloacinæ. Et in reliqua planicie ſub piſcinis quatuor inextricabiles labyrinthi inter hortulos nobiliũ plantarum exoticarum quatuor alternatim diſpoſiti ſunt: ubi & ingreſſus egreſſusque in hortos datur per portam perãplam,

Hortus ſecundus. *Nemus & avium concentus.* *Draconum fons.* *Naturæ ſpelunca.* *Hydraul⁹.* *Hortus tertius.* *Imber.* *Oceanus.* *Neptuni quadriga.* *Labyrinthi.*

plam, ex quadrata lapide Tiburtino magnificentiſſimè conſtructam. Hæc quidem de Tiburtina villa Hippolyti Cardinalis Ateſtini jam dicta ſufficiant, ſi doctum epigramma in ejus laudem conſcriptum adjecero, quod Corona Pighius Vienna ſecum attulerat exſcriptum ex ſcenographia totius operis ac loci: quam pulcherrimè coloribus in tela depictam ampliſſimus ille Cardinalis Maximiliano II. Imp. Aug. cum antiquis aliquot maximi precii ſtatuis tunc dono miſerat:

Deliciæ veterum Tibur volventibus annis
Conciderat priſcum perdideratq́ decus:
Et nuſquam rivi, nuſquam pomaria, nuſquam
Vlla ſuper tanti ſigna decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata poëtis
Horrebant turbi ſqualida facta ſitu.
Omnia tempus edax ita deformarat, ut hoſpes
Quæreret in media Tibure Tibur ubi eſt?
Non tulit hanc ſpeciem divini pectoris heros
Hippolytus, ſacri gloria magna chori.
Ille loco ſenium abſterſit, vultusq́ priores
Reddidit, & ſolito juſſit honore frui.
Illius imperio juſſæ revireſcere ſilvæ
Cœperunt ſparſis luxuriare comis.
Ille novos paſſim fonteis emergere juſſit.
Nec mora fit, fonteis proſiluere novi.
Quos circum ſtatuit priſceis egeſta ruinis
Plurima Phidiaca ſigna polita manu.
Ipſe Anio frontem pallenti incinctus oliva
Adſuit, & proprias conſociavit opes.
Iure igitur, fonteſq́ ſacri, ſilvæq́ virentes,
Certatim Hippolyti nomen ad aſtra ferunt:
Et quoties molli increpuit levis aura ſuſurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

Carulus admodum delectatur deliciarum omnis generis illo paradyſo, nec ante noctem obſcuram avelli inde potuit. Et iſto ſpectaculo non ſatiatus, poſtridie qui dominicus erat, ſibi matutinum ſacrum in vicino eidem villæ religioſorū cœnobio juſſit apparari. Dum eò prima luce pge-

ret, per eosdem hortos atque prætorium non ſine ſua ſuorumq; voluptate luſtrationem reiteravit. *T*um in templo inter alia viſu dignum occurrit admirabilis ſumptus & artificii ex vario marmore fabrefactum monumentum cum ſtatua ex Pario magna ejusdem Hippolyti Cardinalis Ateſtini, cujus oſſa reliquiæq; ſunt ibidem conditæ. *S*acris deinde finitis perluſtrant opidum, & quicquid in eo viſu dignum eſt. miranturq; imprimis præcipitem Anienis fluvii ex altis rupibus lapſum, & ut

Sepulchrũ Cardinalis Hippolyti.

Anienis cataracta.

——————— prapete curſu
Fument, ac multa ſudent aſpergine cautes.

Vix unquam igitur ibi nebulæ, ventiq; deſunt. Et quemadmodum aſcendentes à cataractis in altum nubes ſudo ſerenoque cælo; ſic & in ſolem objectæ irides frequentiſſimè procul intuentibus apparent. Fama, veterumque ſcriptis fluvius hic celebris eſt: ex monte *T*rebanorum oriens, tres amœnitate nobiles lacus, qui & oppido ipſis ſubjecto nomen *S*ublaceum dedere, perfluit. Eos *T*acitus *S*imbrivina ſtagna videtur appellare, ſcribens annalium XIV. apud illa fuiſſe Neronis villam *S*ublacenſem in finibus *T*iburtium, cujus etiam Frontinus de aquæductibus meminit. Inde per montes & ſilvas decurrens Anio juxta *T*ibur ex editiſſimis rupibus præcipitatur in ſubjectos campos maximo cum fragore molas aquarias plurimas variis locis exercens. Alicubi inter ſcopulos & ſaxa delapſus, ſui magnam partem recondit, quam alibi tamen in deſcenſu largiter revomit. Quin ad montium radices per imam planiciem egelidis venis ſulphureis per ſubterranea metalla derivatis ſparſim erumpit, quas Albulas vocant à colore ſeri lactis, cui ſimiles videntur. Medica virtute multa pollere dicuntur tam in potu, quàm balneis, ut etiam *S*trabo teſtatur. Plinius eas vulneribus mederi ſcribit. Neque ſolùm Albulæ, ſed & Albuneus ſupra *T*ibur, atque Anien ipſe vi quadam ſua naturali conſolidant, & adglutinant corpora quævis, verùm & virgulta, ligna, folia, vel herbas, aliaq; ſolidiora, quæ perfluere contingit, cortice lapideo ſenſim obducunt, ſicut & antè diſſeruimus. Hoc minus videbitur mirum latumias ac montes in agro *T*iburti circum Anienem diligenter contem-

Sublaceũ.

Simbrivina ſtagna.

Albula.

Albuneus fons.

Latumiæ Tiburtinæ.

contemplantibus. Apparebit his etenim, quòd etiam ſcopuli cauteſque ſæculorum ſucceſſu ex aquis ibidem concreverint; & in planicie lacus atque paludes multis in locis in ſolidum lapideumque ſolum. Ad cataractis Carulus Princeps circum antiquas veterum ædificiorum reliquias atque veſtigia ducitur à Corona Pighio: quæ Tiburi plurima, viſuque digniſſima reperiuntur: licet nunc ea civitas, non ſecus ab ipſa Roma, totaque Italia, majeſtate imperii collapſa, cladibus bellorum multiplicibus adflicta jaceat: cùm prius, ea florente, ſuburbanis principum, ditiſſimorumque civium prædiis circumveſtita triumpharet voluptatum omnium genere: propter cæli temperiem ad æſtivandum ſalubrem ac commodam, & ſoli fœcunditatem incredibilem. Græcos conditores opidum habuiſſe conſtat, ſed quinam fuerint, antiquitatum Italiæ ſcriptores diſſentiunt. At plures conveniunt in conditore Catillo, quem Arcadem nonnulli, & præfectum claſſis Evandri fuiſſe volunt: Argivum alii, filium ſcilicet Amphiarai vatis: quem poſt patris ad Thebas prodigioſum interitum, tradunt oraculo juſſum veniſſe in Italiam multò ante bellum Iliacum, cum gentilitate ſacriſque ſuis omnibus: atque auxilio vetuſtæ cognatæque gentis Oenotriorum Aboriginum expuliſſe ex iis locis Siculos, ac denique Tiburti majoris filii ſui à nomine Tibur opidum Siculis ereptum appellaſſe. Nec diſcrepat admodum ab hac opinione Plinius, qui libro naturalis hiſtoriæ XVI. de arborũ ætate ſcribens, aſſerit ætate ſua tres ilices duraſſe apud Tiburtes, apud quas ejus oppidi conditor Tiburtus inauguratus fuerat. Sed Amphiarai filium hunc, non nepotem dicit fuiſſe, qui una ætate ante bellum Iliacum, & cum duobus fratribus Cora, & Catillo in Italiam venerit, oppidumque à ſuo nomine, ut major natu: inaugurarit: qua in opinione videtur & Virgilius eſſe libro Æneidos VII. Verùm Horatius, Carilli mœnia Tibur appellavit, aliorum opinionem ſequutus. Quamdiu igitur ante Romam conditam hoc opidum ſteterit, ex jam dictis colligere eſt. Colebant imprimis Herculem Tiburtes ſingulari religione velut tutelare ac Græcanici generis deum: cujus feſto quotannis die, magna ibidem populi multitudo confluere ad ſacra ſolet. Erat & ſortium oraculis celebre templum, non minus quàm Buræ in Achaja, cujus Pauſanias meminit. Hinc Statius poëta in

Tiburis conditores.

Catillus.

Tiburtus.

Hercules Tiburtinus.

Sortium oracula.

Manlii ſui Tiburtino cecinit,ejus ob elegantiam villæ Tibur etiam Prænestinas Fortunas cum ſortibus ſuis migrare potuiſſe, ut ibi reſponſa darent, niſi Hercules locum jam occupaſſet. Sed poetam ipſum audiamus:

Quod ni templa darent alias Tirynthia ſortes,
Et Præneſtinæ poterant migrare ſorores.

Sorores quidem appellat, quòd ſub duarum ſororum perſonis colerentur, videlicet bonæ, malæque fortunæ. Herculis quidem ibi templum autumant illud fuiſſe periti antiquitatum, quod ſub monte ad viam Tiburtinam videtur. Et altera fuit ibidem ædes Herculis Saxani, ſicut docet nos titulus antiquus marmori inſculptus, qui translatus nunc extat in foro, parieti domus privatæ inſertus hujuſmodi:

Herculis templa.

HECVLI. SAXANO. SACRVM
SER. SVLPICIVS. TROPHIMVS
ÆDEM. ZOTHECAM. CVLINAM
PECVNIA. SVA'. A. SOLO. RESTITVIT
IDEMQVE. DEDICAVIT. K. DECEMB
L. TVRPILIO. DEXTRO. M. MÆCIO. RVFO. COS
EVTYCHVS. SER. PERAGENDVM. CVRAVIT.

Ædes autem hęc ubi fuerit, obſcurum nunc eſt. Colligunt tamen nonnulli differentiæ cauſſa Saxanum Herculem ideo nuncupáſſe Tiburtes, quòd ejus ędes in ſaxo poſita fuerit, non ſecus ac apud Inſubres Mediolani à ſitu templi Hercules in petra dictus fuit. Videndum itaque num quę adhuc extat in rupe poſita non procul à cataractis ædes rotunda ſine tecto, ſumptuoſi operis, ex marmore, atque artis eximiæ, Saxani ſit Herculis, & culti ibidem: vt ſcilicet Anienis alveum compeſceret, & agros ab inundationibus tueretur. Hujus enim dei in tutela terram firmam eſſe putabat vetuſtas, qui idcirco colebatur in terrarum finibus prope portus, navalia, fluminumque præcipitia. Cauſſam innuit etiam pulchrè poeta Statius, Surrentinum prædium ſui Pollii deſcribens, quod ad portum in litore ibidem erat juxta Neptuni, & Herculis ſacras ædes. Sic etenim cecinit Silvarum lib. II.

Hercules in petra.

Herculis beneficia.

Ante

Ante domum tumidæ moderator cæruleus undæ
Excubat innocui cuſtos laris. Hujus amico
Spumant templa ſalo. Felicia rura tuetur
Alcides. Gaudet gemino ſub numine portus.
Hic ſervat terras hic ſævis fluctibus obſtat.

Quin & lib. III. fingit Herculem ad templi ſui fundamenta præparanda ibidem poſitis armis operi inſudare, validaque ſolum deforme bipenni ipſum fodere aſperaque invitæ perfringere viſcera terræ: ut ipſius poetę verbis ferè dicam. In hunc modum fabulantur Herculem opera quæque laborioſa atque ardua in uſum humanum perpetraſſe, cùm orbem terrarum peragraret. Atque ipſum monſtra non ſolùm ſuſtuliſſe, hoc eſt, ſubvertiſſe tyrannides, potentatus pravos coërcuiſſe, atque nefaria malignorum puniiſſe ſcelera; verùm etiam deſertis in terris urbes, oppida, & caſtra condidiſſe, portus, & navalia conſtruxiſſe, vias difficiles atque impervias muniviſſe, damnoſa avertiſſe flumina, & fluctibus marinis oppoſuiſſe clauſtra; hoc eſt, terminis, legibuſque juſtis inter diſcordes populos diremiſſe bellorum ſemina, pacem, atque amicitias ubique conciliaſſe, negociationibus atque commerciis inter ignotas ac longè diſſitas gentes viam aperuiſſe. Et propter hæc ſimiliaque beneficia templis ubique locorum, & divinis honoribus cultum, cognominaque vel à factis vel à locis, in quibus colebatur, diverſa ſortitum eſſe ferunt. Hinc Gaditanus apud Iberos, Marcuſanus apud Batavos, Monœcus apud Ligures, Baulius, & Surrentinus apud Campanos appellatus à locis fuit. Itaque Tiburs atque Saxanus apud Tiburtes dictus eſt, atque viciſſim Tibur ipſum Herculeum, ut Strabo, Martialis & alii teſtantur: quaſi totum hoc municipium ejus dei ſacris initiatum eſſet. Quin & in prætorio Tiburti cum cæteris diis Hercules, non ſecus ac Romæ in Capitolio Jupiter, colebatur: nec non inter ordines concilii publici, atque ſacerdotiorum, Auguſtales Herculanei dicti ſunt ibidem, & magnæ dignitatis erant: quod ipſum Corona Pighius meus per titulos, & epigraphas ex marmoribus antiquis ibi collectas abundè mihi probavit. E quibus exemplum unum vel alterum hic adjicere lubet, ſtudioſorum antiquitatis in gratiam, quibus deeſſe non poſſum.

Ejus cognomina.

Auguſtales Herculanei.

Ti-

Hercules Tiburs Victor.

Tiburi in S. Vincentii ſacra æde.	Ibidem in deſcenſu montis in ipſa via fragmentum.
HERCVLI TIBVRT. VICT. ET.CETERIS.DIS PRÆT.TIBVRT L.MINICIVS NATALIS COS.AVGVR LEG.AVG.PR.PR. PROVINCIÆ MOESIÆ.INFER VOTIS.SVSC.	C.SEXTILIVS V.V.TIBVRTIVM LIB.EPHEBVS HERCVLANIVS AVGVSTALIS ——————— Item in ſummo templo. C.ALBIVS.LIVILLÆ.L THYMELVS.HERC AVGVSTALIS,

Sibulla Tiburtina.

Illuſtravit item Tibur antiquiſſimis temporibus Sibullarum decima,quam Albuneam Latini,Leucotheam Græci nominarunt,divinis eam colentes honoribus : ideoque lucum cum delubro fonteque propter aquarum albedinem ejuſdem cum ipſa nominis illi ſacrarunt ſupra Tibur in mōtibus,ubi natam,oraculaque dediſſe ferunt : cujus Maro poeta Æneidos VII. & ejus commentator Servius ; item Horatius & ejus interpres mentionem faciunt. Ceterùm Carulus Princeps de his pro anguſtia temporis edoctus , ſumpto prandio Romam inde contendit: atq; ex via deflectens ad lævam cum ſuis peragravit AEliam Tiburtinam Hadriani Imp villam in clivo montis poſitam,& urbis peramplæ, ſed miſerandum in modum proſtratæ deſertæq; forma protenſam. Stupebat inter tot immanes ædificiorum ſuperborum ruinas ductus princeps , nec credere poterat villam unam fuiſſe,videns tot prætoria,porticus,ædes ſacras,aquæductus, balneas,atque Laconica,Theatrum inſuper & amphitheatrum, & quicquid ambitioſæ ſtructuræ reſiduum ibi fuit. Sed imprimis erat conſpicuus in ſummam altitudinem evectus murus , atque ita in longum directus in meridiem , ut duorum ſtadiorum habeat ambulationis circuitionem, quam Græci διάυλον,teſte Vitruvio , vel etiam περιδρομίδα vocare conſueverunt, qui muris ab altero ſemper latere ſole ſplendente commodam præbebat umbram, horis maximè quibus exercenda erant corpora : uti ſtadia ſudo cælo ſe exercen-

AElia villa Hadriani Imp.

Diaulus.

xercentibus paterent duplicia, vel in umbra, vel in ſole; ad decurſiones, aut paleſtras, deambulationésve ſubdiales. Quàm immenſis autem ſumptibus hanc villam exædificarit Hadrianus, non ſolùm ruinæ demonſtrant: verùm etiam Spartianus in ejus vita declarat, ſcribens ipſum celeberrima provinciarum, atque urbium loca ibidem effinxiſſe, & imitatum fuiſſe, nec non nominibus ſuis inſcripſiſſe, velut Lyceum, Academiam, Pœcilen, & Prytaneum Athenarum; Tempe Theſſaliæ, Canopum AEgypti, & ſimilia. Item ne quid prætermitteretur, etiam Inferos ibidem effinxiſſe dicit. Et hæc quidem loca propriis & aptis ſuis ornamentis, ex quibus cognoſci poſſent, inſtructa quin fuerint, non eſt quod dubitemus: nimirum ſignis, picturis, & emblematibus; atque etiam ſtatuis, & hermis illuſtrium hominum, qui vel præclaris geſtis, vel ſcriptis illa loca quondam celebrarũt: quæ cuncta bellorum clades, barbarorum ac temporum injuriæ diſſiparunt atque perdiderunt. Equidem memini, cùm olim juvenis agrum Tiburtinum hæcce indagandi ſtudio percitus ſæpe percurrerem, atque etiam diligenter perſcrutarer, me non pauca repperiſſe ſimilium ornamentorum ex ejus villæ ruinis extractorum præclara monimenta. me quoque tum è latebris protuliſſe hermarum truncos plures è villæ dictæ locis à Spartiano nominatis (ut certò colligimus) ſublatos, & in ædificia vicina translatos: in quibus legebantur adhuc illuſtrium Græcorum nomina, quorum vultus expreſſerant, characteribus Grecis inſculpta; ſcilicet, Themiſtoclis, Miltiadis Iſocratis, Heracliti, Carneadis, Ariſtogitonis, & aliorum: quos truncos indicio meo non diu pòſt Iulius tertius Pontifex Max. colligi, transvehique Romam curavit, ad exornandos hortos ſuos, quos ad Flaminiam viã citra pontem Mulvium magnis impenſis tunc excolebat, à Mœcenate meo Marcello Cervino Cardinale S. Crucis certior de his factus, cui ego horum argumenta quędam penna deliniaram. Carulus cum ex AEliç villæ ruinis ſe tandem explicaſſet, declinante jam ſole feſtinus Tiburtina via Romam perrexit. Nec aliud in itinere tum perluſtrare datum, quàm obiter occurrentia veterum monumenta: atque imprimis in Anienis ripa Plautiorum Silvanorum ingens mauſoleum, ex ſaxo quadrato conſtructum juxta pontem, qui viam antiquam ibi ab utraque fluminis ripa conjungit; & Lucanus vulgò

Hermæ illuſtrium virorum.

Carulus princeps Romã pergit.

Plautiorũ mauſoleũ.

Pons Plautius. vulgò (cauſſam ignoro) nunc appellatur, Plautium verò pontem vocare quidam docti malunt, & arbitrantur a triumphalibus iſtis Plautiis, quorum elogia in ipſo mauſoleo leguntur, & viam munitam, pontemque factum fuiſſe: cum maximè jam uſu receptum eſſet ex ordinatione D. Auguſti, teſte Suetonio: uti triumphales ex manubiali pecunia vias per Italiam munirent. Accedit quod in tertio P. Plautii elogio (cujus tabula quamvis jamdudum ex mauſoleo deciderit, exemplum apud antiquitatum ſtudioſos adhuc extat) legatur, inter honorum ejus titulos ipſum ex auctoritate Ti. Claudii Aug. curatorem viarum ſternendarum à vicinis lectum fuiſſe. Ceterùm Romæ principis adventus non latuit. Etenim ad tertium ab urbe lapidem officioſorum, atque familiarium Pontificis Max. fiebat occurſus. *Ut Roma exceptus, Carulus.* Intrantem accepit ſubobſcura jam nocte propè Diocletiani thermas caſtri præfectus cum præcipua nobilitate Romana: ubi cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, equo nobili, ac ditiſſime phalerato vectum Carulum, cereisque multis ſtipatum, magna cum pompa per urbem ducunt in Vaticani Palatii ſuum hoſpitium, ubi omnia repperit apparatiſſima. Poſtridie viſitationibus licet principum non parum fatigatus, à prandio tamen negocia ſibi à patre & amicis mandata cum Gregorio Pontifice Maximo peragere cœpit. Atque inter alia diverſorum, qui ſua illius fidei commendarant, nationi Germanicæ ſtudentium Bononiæ gnaviter ac ſeriò patrocinatus eſt. Cui, ut olim ablata propter juveniles quorundam errores privilegia reſtituerentur, petiit. Immeritò jam tanto tempore multari innoxios, qui ejus culpæ conſortes, aut rei nunquam fuere. Ad ſingula benignum reſponſum retulit, ſatisfactumque eſt ejus expectationi abundè. Verùm licentiam intra quatriduum diſcedendi non potuit impetrare tàm facilè, ut ſperabat: quamvis cauſaretur opinione ſe diutius in Campania rerum viſendarum miraculis, & Cardinalis Granuellani, principumque ceterorum ſingulari humanitate detentum fuiſſe, atque idcirco præſcriptum ſibi tempus indies magis arctari. Cupiebat tamen Pontifex ipſum manere poſt Kal. uſque Februarias, ut diebus paucis à peracta profectionis labore nonnihil recrearetur: & ut cereis ſolemni divę matris Deiparæ Mariæ feſto poſtridie Kal.

eaſdem

eaſdem conſecrandis ab eo præſens donari ex mere poſſet. Solet etenim tum ſummus Pontifex non ſolùm conſecrare cereos, ac inter ſuos diſtribuere: verùm & populus Christianus ubique locorum ad ſacra antemeridiana conveniens ex vetere ritu illos ad templum adferre, & à ſacerdote piis votis verbiſque conceptis benedictos accendere, & geſtare. Recolens nimirum animo lumen illud ſalutare, quod eodē die ſeni Simeoni typū mundi repræſentanti affulſit in ſpiritu: cùm Chriſtum recens natum infantem in templo ex lege comparentem, ut veram mundi lucem ambabus exciperet manibus. Quocirca Deum eccleſia Chriſtiana, uti frigida corda noſtra calore ſuæ charitatis accendat; & ut accenſa candela noctis, ita ſancti Spiritus ſplendor mentis noſtræ tenebras ad nominis ſui gloriam, noſtramque ſalutem illuminet. Ceterùm Carulus cùm VIII. Kal. Februarias de ſuis, ut dixi, negociis tranſigere cœpiſſet, reuerſus in hoſpitium, hilaris ac alacer cænavit. Porrò poſt mediā noctem, ſomnosq; nō ſatis quietos, febris eū occupat: quæ licet poſtridie remiſſior fuerit, pectoris tamē, ac ventriculi, ſuperiorūmq; coſtarū dolorem non relaxavit. Iaq; medicorum ex conſilio domi atq; in lecto ſe continuit; adhibitaque ſunt omnis generis remedia neceſſaria, & quicquid potius expedire videbatur. Nihilominus cùm morbi vis acrior tertio die, nēpe VI. Kal. recurreret, latēs in viſceribus jā diu malum exanthemata in fronte, temporibus, ac pectore primùm; nec diu poſtea per totum corpus emiſerunt puſtulis crebris, minutis, depreſſis, atq; cū nigrore rubeſcentibus: Variolas appellāt Itali lingua ſua, quod cutē coloribus varient. Verùm medici cenſebant ex ſpuriis eſſe, quales ante quadriennium Romæ graſſari cœperant: & ab eo tēpore ex ſalubribus inſalubres, & ex ſecuris perículoſas eſſe factas, ſæpe comperiri. Eas autē creſcere dies novem, decreſcere deinde totidem: nec antequam ſuum virus egeſſerint, ac decreſcere incipiant, rectè dijudicari poſſe. Die verò ſequenti V. Kal. occupant quoq; gulam, linguam, atq; palatū: indiesq; deinceps multiplicantur, & dilatantur per univerſum corpus: non tamen in acutum faſtigiatæ cutē elevant, veluti papulæ ſalutares ſolēt, cùm virus effundere volunt: ſed contrà depreſſæ, & tanquam inculcatæ manent; tandemq; multis in locis in unam quaſi cruſtam coeunt, & plenæ vitiati ſanguinis, dū exiccan-

Cereorum conſecrandorum ritus.

Carulus ægrēſcit.

Exanthematū ortus.

exiccantur, nigreſcunt. Itaque cùm morbus nimium ingraveſcens corripuiſſet etiam interiora viſcera, pulmonem & præcordia: nec medicorum peritiſſimorum induſtria ſedulitaſque, nec omnium vota, preceſque ſalvare principem iſtum potuere. Sic enim ab æterni, ſummique boni divina providentia conſtitutum fuit. cujus conſilium in abyſſo magna poſitum, mortali ingenio perveſtigari nequit. & cujus unius beneficio naſcimur, vivimus ac morimur. Nec eſt quòd maleficium quiſpiam autumet: ſi funiculum Deus maturè rumpat argenteum (ut Eccleſiaſtæ ſacris quaſi verbis dicam) hydriámve conterát, ut ad fontem recurrat aqua ſuum: hoc eſt, ut revertatur pulvis in terram ſuam unde erat: & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Obiit autem Carulus V. Idus Februarias ante meridiem, ægritudinis ſuæ die XV. cùm jam viribus ac omni virtute naturali penitus eſſet exhauſtus. Cauſſam atque originem tanti mali nec familiares qui aderant, ejuſque corpus à puero curarant, nec medici doctiſſimi, ac artis peritia non ſolùm præſtantiſſimi, verùm & prudentiæ famá tunc in urbe celeberrimi, Michaël Mercatus, & Alexander Petronius, qui periclitanti præſto ſemper fuere, conſilium ac opem ſedulò ſuggerentes, non aliam divinare potuerunt, quàm exanthemathum copiam atque violentiam, atque inde natas in viſceribus ſuppurationes: quas anno ſuperiore, cùm eodem morbo Viennæ Februario item menſe laboraret (ſicut & antè memoravimus) non ſatis expurgatas fuiſſe, rerum ſucceſſus tandem demonſtravit. Eas autem morborum pater autumnus inſequens fortaſſis excitáſſet denuo, ſi domi in quiete ſolitaque diæta perſtitiſſet. Cæterùm nunc itineris Italici labores, continuæque per ventos, pluvias, æſtus ac frigora profectiones impedimento fuiſſe videtur, erumpendique facultàtem atque otium morbo negaſſe. Qui tamen intereà compreſſus in viſceribus vires, uberemque materiam colligere, atque incrementá ſumere non deſtitit: maximè quòd victus, exerciorumque rationem conſuetam obſervare Carulus proficiſcendo non poterat. Nam cùm ferè locorum ubique gratiſſimus adveniret hoſpes; ſplendidis epulis exceptum dapaticè convivere ſemper oportebat: quare quaſſato fatigationibus inſuper corpore, tentatur in itinere nonnunquam motiunculis levibus: primùm Mantuæ, pòſt

Caruli principis mors.

Morbi cauſſa & origo.

Autumnus morborum pater.

pòſt Anconæ febriens. Ac inde Romam pergens, gravari doloribus caput non ſemel conqueritur. Æquè tamen ſemper hilaris atque alacer. Valetudinem etenim ipſe ſuam vix agnoſcere atque æſtimare potuit. Tam animo magnus, ac patiens erat, ut etiam imbecillis fortem ſe judicaret. Numquam igitur vel ipſi, vel alicui ſuorum, cùm etiam febricitaret, exanthematum nova ſuſpicio ſuboriri potuit: priusquam ſeriò tandem fatales totum ejus corpus occuparent. Sic viſum fuit ſuperis. Quin etiam Neapoli quodam die poſt pilæ luſum è ſphæriſterio reverſus Carulus, ut exæſtaurat afflatus aura, dumque lavaret iturus cum Granuellano & Principibus ceteris ad prandium: Corona Pighius animadvertit in ejus facie, temporibusq; pallidas ac rotundas inter ruborem maculas plures: easque tum ſibi proximis Joanni Reckio & Alexandro cubiculario monſtravit, mirabundus quidnam portenderent. at illi, ſimiles etiam aliquotiens apparere in manuum brachiorumque ejus juncturis dixere: ſed eas non diu poſt rurſus evaneſcere. Et quia tunc temporis non malè valebat princeps, nil cogitatum de his amplius fuit. Exitus tamen poſtea docuit, expullantium ſub cute exanthematum hæc ſigna veſtigiaque fuiſſe. Quàm altè morbus iſte materiam ac ſpatium temporis nactus radices egiſſet, poſtridie quàm obiiſſet IV. Idus Februarias multò clarius patuit, cùm corpus condiendum aromatibus ex mādato ſummi Pontificis ab anatomico peritiſſimo ſecaretur, & medicis, familiaribusque defuncti præcipuis coram præſentibus, exempta viſcera diligenter examinarentur. Tum pulmo puſtulis læſus, atque exanthematum intus tabe corruptus atque infectus omnibus oſtenditur: eundemque diſſolutum à coſtis pondere ſuo concidiſſe reperiunt: quemadmodum ſe vidiſſe Corona Pighius teſtatur ubique ſeriò, teſtimoniumque ſuum ephemeride confirmat Alexandri Petronii, medicorum ibidem principis. Nam hic hiſtoriam ac ſucceſſum iſtius morbi, curas, atque remedia adhibita luculenter in diurnum retulit: illudque ſua, collegæq; Michaëlis manu ſubſcriptum ipſi Pighio Belgicam repetituro dedit, quo Principi patri Guilhelmo Duci, conſilio, proceribusque quid certi de ratione morbi illius infelicis afferre poſſet. Eandem cùm hiſtoriolā & mihi communicaret, facilè pſuaſit, ut inter cetera quæ huic operi ſubnectere coronidis loco

Exanthematum indicia.

Cadaver ab anatomico ſecatur.

Hæreticorũ calumnia de veneno dato.

decreveram, & hanc adjicerem. Orbi etenim Chriſtiano manifeſtum fiat oportet, quam nefariis technis, quam vaſtis atque impiis mendaciorum follibus hæretici tempeſtates concitare conentur ubique: quo Eccleſiæ Chriſtianæ Catholicæ, vel D. Petri navem ſævis fluctibus obruerent. Auſi nã- que in vulgus confeſtim ſpargere rumores, atque etiam edictis famoſis libellis per Germaniam diſſeminare, Carulum principẽ Romæ veneno ſublatum eſſe. Quapropter uti ſplendidiore fuco tectum venenum propagarent facilius inter ꝓfanos & incautos; adjicere non puduit, ſacroſanctum Chriſti Dei Servatoris noſtri corpus Carulo toxicum fuiſſe, Chriſti Vicarium, ſummumque Sacerdotem Gregorium XIII. perpetraſſe nefas. Ach quid iſta blaſphemia magis horrendum, quid atrocius dici, cogitaríve poteſt? Sepulchrum andum patens ſimilium guttur eſt? linguaque ne venenum aſpidum? Sed hujus tam apertæ calumniæ fundamenta quomodo quis firmabit, ſtabiliétve? Quærant ipſi certa veneni dati indicia: non ſanè invenient ulla, in quibus vel exigua tam nefarii delicti ſuſpicio reſidere poterit. Evocent ab inferis Minoa vel Rhadamantum, potiúsve ſeveriſſimum ac M. Tulli ſuffragio ſapientiſſimum illum quæſitorem L. Caſſium Longinum: quem Pediano teſte, populus Romanus ſcopulum reorum appellitare ſolebat. Ille proferat urnam, ſortiatur, & cogat è campis Elyſiis ſuis ex veteri more ſelectos in concilium judices. Quærat imprimis, uti conſueverat, CVI BONO. fuiſſet, hoc ſcelus perpetrare: principem adoleſcentem innocuum & hoſpitem veneno tollere, ſacroſancta redemptionis noſtræ myſteria profanare, & abuti in pernitiem humanæ vitæ. Cauſſæ ſtatum excutiat, & cognoſcat non oſcitanter: tabellas ex lege patris ſui colligat: mox non crimen ſed meram calumniam eſſe diſcet, & accuſatorum ſimilium factiones majeſtatis atque paricidii legibus puniendas eſſe judicum omnium ex ſententia pronũciabit. Cùm igitur de veneficii facinore nil penitus conſtet, multóque minus de facinoris auctore: cur cælum ac ſuperos accuſant? cur Chriſtum atque ejus hierarcham cum omnibus ſacris reos faciunt? Non tamen in foro poli, ut nunc ajunt, nec ab tribunal legitimum; ubi reorum cauſſæ excutiuntur prudenter; ſed apud ſtolidum & incautum vulgus prælongis auribus arrectum quidem ſemper; ſed multis oculis lippum, & linguis

L. Caſsius L. F. Longinus quaſitor ob ſeveritatem ac rigorem iuſtitia ſcopulus reorum nũcupatus.

L. Caſsius Longinus ſcopuli reorum pater tribunus plebis lege ſuffragiorũ tabellas in iudiciis dedit.

Vulgi iconiſmus.

linguis infinitis obſtreperum undique. cujus judicia nil aliud ferè, quàm venti ſpolia, quisquiliæ vel cypariſſi fructus, & ſuffragia, ψεύσματα pura puta ſunt, ut veteri Græco proverbio dicitur. Et tale quidem monſtrum vulgus eſt. Cujus omnia membra, nervos, ac vires in perniciem ſalutis humanæ Diabolus excitat, & armat: ut ejus auxilio convellat religionis, concordiæ, tranquillitatisque publicæ fundamenta. Nam ex hoc infido temerariæ ventoſęque plebis freto per Typhonas ſuos rumorum tempeſtatibus atque procellis immanibus Chriſti ſegetes proſternit & vaſtat: ut impietatis zizaniam ſuam in ejus agro ſpargat latiùs, glebam ſibi ſemper inveniens commodam in peramplo noſtræ perverſitatis latifundio. Non ignarus eſt etenim, tam magnum ac impudens mendacium fingi non poſſe, quod applauſores ſuos ibidem non inveniat. Expertus inſuper multo jam antè quàm noxia vulnera religioni Chriſtianæ Catholicæ, atque ordini eccleſiaſtico ſimilibus calumniæ ſuæ ſpiculis inflixerit olim in exceſſu Cæſaris Henrici Lucemburgenſis: quæ licet multiplicibus rationum ac teſtium medelis ſanata fuerint: horum tamen cicatrices in imperitorum pectoribus remanſiſſe novit. Nam quo fœdius eſt crimen, quod vel in innocentiſſimum impingitur, hoc tenacius apud multos hæret ejus ſuſpicio, quos veritatis indagandæ cura non ſollicitat. Quapropter ignorantiæ noſtræ ſubſidio mendacii pater ille fretus, ſuis præſtigiis, & hæreticorum hominum miniſterio denſiſſimas errorum tenebras offundere cōmuni hominum vitæ non ceſſat: ut populum veri ignarum, atque omnia in caligine cæca metuentem à Romanæ fidei fonte puriſſimo ſeducat ad fœtidas hæreſum latrinas ſuas; gregem à paſtore ſuo divellat, & luporum rictibus objiciat. Hæc commoda ſibi quærit auctor omnis calumniæ diabolus. Hinc eſt, quòd illud Agni immaculati juge ſacrificium, quo nos Deo reconciliari vehementer dolet, abominatum reddere; Chriſti Vicario tanti ſceleris nota ſummam conflare invidiam conatur: ſperans ea via ſe Chriſti in terris regnum, ſubverſis religionis, fidei ac ſacræ reipublicæ fundamentis, tollere poſſe. Nam palmam ſe cunctis præripuiſſe, navemque ſuam in portu duabus firmatam anchoris autumat: ſi legem atque obedientiam antiquando populum Chriſtianum rebellem, & divini humanique juris contemptorem fecerit,

Novit tamen ſuæ prorſus poteſtatis hoc non eſſe. Ipſius etenim mendaciorum catapultas ex invidia,malignitateque conſtructas, cùm Deo viſum, eluceus veritas facilè deſtruit & confringit, non ſecus ac ſol oriens glaciem, nives, ac grandines ſenſim diſſolvit. Quid tonitrua, fulmina, tempeſtuoſæque procellæ? quæ raro contingunt ſine ſtrage & damno locorum quibus impinguntur. An cælum aliquando pertundunt? an ejus cardines aut ſidera diſturbant? Minimè quidem. Sed ex aquarum fæculentis vaporibus evectam in altum aëra condenſatamque materiam in antiperiſtaſi,& enantiomate ſuo cum magnis fragoribus tumultuantem vis ſolis diſſipat, atque repellit ad veteres ſedes, excrementaque ſua. Nec aliter Dei ſummi nutu convertere & corrigere nos volentis inferorum faber ille niger inflat hæreſum diſcordiarumque tempeſtates & incendia; ſeditionum ac bellorum ventos urentes, nullique parcentes excitat: donec omnipotens noſtra placatus pœnitentia ſuam à nobis iram avertit. Tum dæmonis calumniatoris ac maligni noxia tela conterit ſol oriens juſtitiæ æterna lux & veritas Chriſtus: & diſcuſſa mendaciorum, errorumque caligine, fabrum illum ad ſua tartara remittit. adeò valida & invicta res eſt cæleſtis illa veritas, qua ſuam Deus fovet Eccleſiam: quam ſponſam caſtam & charam ſemper ſeptemplice ſancti Spiritus ſui clypeo adverſus omnes calumniatorum, ac hæreticorum inſultus haud dubiè tuebitur. Is ſiquidem, cui nihil tectum, omnia in lucem proferet; ut pluribus argumentis ſycophantias illas excutere & convellere ſupervacaneum nunc videatur. Quare reſtat, ut hiſtoriæ hujus noſtræ curſum expediamus: ex qua ſimul luce clarius, candide lector, patebit, quàm iniquè tanti ſceleris invidia ſummum Pontificem onerare, atque urbem Romam, principum Chriſtianorum obſervantiſſimam, fontem humanitatis, & artium, cultricem virtutum omnium,atque communem bonorum patriam, velut nefandam venenorum Seplaſiam quandam diffamare calumniatores hæretici voluerint; nec minus Italiam velut vaſtam impiorum latronum ſilvam omnibus exteris ſuſpectam facere. Non in alium profectò finem, quàm ut peregrinam juventutem à cognitione & conſuetudine virtutum Italicarum procul arcerent, populum Chriſtianum à capite, & corpore Catholicæ Eccle-

Roma laus.

ſiæ

ſiæ divellerent. Ceterùm ut Italia vivum ac valentem Carulum propter virtutes, ſummamque nobilitatem maximi ſemper fecit, ſibique beneficiis, atque liberalitate publica locorum ubique devincire contendit: ſic etiam Roma plurium dierum conſuetudine & præſentia illius gaudens ſibi ſatisfacere in accumulandis ei honoribus, officiisque vix unquam potuit. Quæ & in ægritudine ipſius,& poſt mortem amoris ac pietatis ſtudia ſua publicè declarando longè majora & firmiora de eodem judicia protulit, quemadmodum ex ſequentibus manifeſtum fiet. Nam cùm ad primam morbi gravioris famam attonita & mœſta civitas in dubio ſuſpenſa maneret; Cardinalium, principum atque magnatum miniſtri frequentes quotidie viſebantur in atrio & ante penetralium veſtibula de principe & ſucceſſu valetudinis ſuæ ſollicitè inveſtigantes, officiaque ſingulatim præſentantes. Adeò ne minimam quidam occaſionem procerum aut legatorum quiſpiam omittere tum videbatur; qua curam & ſollicitudinem ſuam de principis iſtius incolumitate teſtificari poterat. Atqui ſummus Pontifex Gregorius XIII. in medenda procurandaque Caruli valetudine, leniendoque morbo nullam divinam & humanam opem non imploravit, non adhibuit. Viſitat adflictum, conſolaturque benigniſſimè. Pro ejus ſalute apud Deum opt. Max. ipſe dum ſacris privatim operatur, ſedulò atque ſuppliciter intercedit. Quin ad primum ancipitis periculi metum ſupplicationes ejus juſſu paſſim in eccleſiis, cœnobiis, neſocomiis, orphanotrophiis atque ſacris religioſorum ſodalitatibus pro principis hujus bona valetudine ſunt habitæ, & ſæpius repetitæ. Nec minore cura pauperibus ex ſuo ſubveniri, largasque ſtipes ubique diſtribui juſſit. Et quidem VII. Idus Februarias cùm exanthematum introrſus matureſcentium vis, & phlegmatum copia periculum ingens in guttere crearent: eleemoſynam quadringentorum aureorum eodem die erogatam fuiſſe Corona Pighius à familiaribus ſummi Pontificis intimis tum intellexit in pauperes pios: qui pacem à Deo precibus expoſcerent, ut volēs propitiusque malum, atque calumniatum materiam averruncaret: & adoleſcentem optimæ ſpei principem recrearet, longeque ſoſpitaret. Sed jamdudum ſtatuiſſe locum ac tempus videtur ſummum numen; uti liqueret bonis, quàm

Summi Pōtificis ſollicitudo in procuranda Caruli valetudine & incolumitate.

charus eſſet ſuperis: qui quaſi in ſinu ſanctæ matris Eccleſiæ, ad petram fidei, in limine templi gratiarum, divinæque miſericordiæ, atque in anni placabilis exordio diem ſuum obiret extremum. ſit licet malignis reprobis lapis offenſionis ad ruinam, quamdiu impingere & cadere volunt, ut conterantur. Præſagia mortis Caruli quædam, quæ prius contigerant, pòſt animadverſa ſunt; quædam in ipſius exceſſu palam intervenere. quæ curioſorum in gratiam, magis ne prætermitterem, aſcribere viſum eſt, quam quia fidem omnibus ejus generis adhibendam autumem. Cùm per Alpes ingrederetur Italiam, repetierat per viam ſæpius Maronianos iſtos verſus notiſſimos:

Præſagia & prodigia mortis Caruli.

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium: ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt.

Et cùm tandem à Corona Pighio rogaretur, cur eandem totiens cantillaret cantilenam: quaſi in Latio quieſcere deberet, & longiore itinere patria non eſſet repetenda; » arridens reſpondit: Hoc opus, hoc labor eſt. Sed illi verſus » animo nunc ſemper obvolvuntur. Et cùm Neapoli reverſus Tibure Romam contenderet, & in via ludicris ſe recreans, cannis prælongis ex arundineto vicino raptis, haſtiludia & » velitationes equeſtres inter ſuos excitaret: nunc, inquit, » jucundi ſimus, nam Romæ ſapere nimioperè debemus. Notatum inſuper eſt, quòd invitatus non ſemel cupidè, Germanicum collegium ſtudioſorum ejus nationis Romæ recèns à Pontifice ſummo Gregorio magnificentiſſimè inſtitutum præteriiſſet, ac inviſere neglexiſſet: cùm in vicinia tamen Cardinales ac proceres officii cauſſa viſitaret. Cùm poſtridie Kal. Februarias à prandio graviter decumbenti cereæ candidæ plures in antemeridiano ſolemni divæ Mariæ virginis matris purificatæ ſacrificio ex more conſecratæ ſummi Pontificis nomine præſentarentur: ſollicitus, an illæ ad ſuam pertinerent ſepulturam rogavit. Eodem ferè quo Romæ cum morbo conflictabatur æger tempore, bubo Clivis per plures dies in Palatio viſus ac auditus media luce: qui vix jaculis abigi à turribus ac tectis tum potuit. Caruli frater germanus Joannes Guilhelmus Princeps tum ad Sanctos martyres degens

Germanicum collegium Romæ ſtatutum ſeminarium.

Ioann. Guil.

degens Trajanæ, præter morem triſtior taciturniorq́ue viſus fuit: nec ipſi quidem nec cuipiam cauſſa facilè ſuccurrere poterat. Et nocte quadam intempeſta ſomno territus exiliit è lecto, cum ejulatu miniſtros excitans. Et rogatus ab attonitis quid accidiſſet: fratrem mortuum efferri ſe vidiſſe clamavit. Poſtridie Nonas Februarias triduo priusquam moreretur Carulus, poſt mediam noctem in quiete viſus Coronæ Pighio humana ſtatura major ac valens: lucido & claro vultu lætus intrare cubiculum toga aurea ad pedes usque veſtitus: & mox capite obnuptus excedere. quo ſomnio territus Pighius reſumptis veſtibus ſurrexit, & ad principem properavit, quem vigilantem, ſed valde laborantem invenit. Quarto Kal. Februarias, undecimo ante obitum ejus die, poſt occaſum ſolis, & horam noctis primam, in aëris ſere-

helmi principis ſomnium de fratre Carulo.

Coronæ Pighii ſomnium de Carulo principe.

Prodigium in cælo viſum.

nitate tranquillitateq́ue magna fax ignea quædam parum cæruleumque cælum lucido & tortuoſo ſulco ſecare viſa eſt: cujus inferior extremitas ab horizonte vel finitore cæli occidui juxta tenuioris crepuſculi dextrum latus exurgens M. literam, ejusq́ue tres obeliſcos conſertos triangulis tribus figura repræſentabat: & hinc obliquo tramite in altum

tendens pauliſper meridiem verſus, mox vertice reflexo reſpiciebat occidentem: quo jaculi ferream cuſpidem, vel magni ſerpentis tumidum caput, inflatasque buccas imitabatur: quemadmodum viſæ ſibi facis iſtius typum Corona Pighius graphice nobis expreſſit. Tantæ autem fuit claritatis, ut per eam quaſi rimam, cælis ibidem apertis empyrei ſupremi vel ætheris ſplendor refulgere videretur. quam tamen parumper obſcurarunt oppoſitæ parvæ nubeculæ tres in aere medio pendentes, quas umbra terræ poſt ſolis abitum tenebris obducebat. Docti plures tum Romæ, qui vidêre prodigium, vel cometæ, cujus imbecillior ac tenuior materia vi ſolis ac ſiderum inflammata citius evanuerit: vel bolidis ſpeciem potius fuiſſe cenſuere. qualem & Mutinenſia mala quondam vidiſſe Plinius teſtatur lib. II. cap. XXVI.

Bolis.

Cum cecidit fato conſul uterque pari:

Romanumque Imperium ad monarchiam declinavit, Hirtio & Panſa conſulibus in prœlio ad Mutinam occumbentibus. Conſtat autem ſubito quodam, vixque viſibili motu accenſam in cælo ſtetiſſe facem iſtam. Cumque vix ad ſemihoræ ſpacium duraſſet, lucidus ejus ſulcus ab imo horizonte paulatim defecit ad ſuperius usque cacumen ſuum: quod aliquanto diutius cometæ forma propter ſpiſſitatem ſuam reſplendebat per noctis conticinium. At cuſpidis illa facies quibusdam perſuaſit ex acontiarum fuiſſe genere, quę jaculi in modum vibrantur in altum ociſſimo ſignificatu, ut Plinius inquit. qualem & ſuo tempore viſam noviſſimè ſcribit lib. II. cap. XXV. de qua T. Veſpaſianus Cæſar præclaro carmine ſcripſerat in ſuo quinto conſulatu. cui tamen illa vitæ, imperiique brevioris prænuncia fuit; uti hæc fortaſſe Carulo principi Clivienſi. Quorundam verò conjectura fuit, quibus vertex bolidis ſuperior anguineum caput apparebat, ſummi Pontificis Gregorii mortem portendere hoc prodigium: cujus familiaria inſignia ſunt in clypeo purpureo volans aureus draco. Sed rerum eventus aliter docuit. Nam fluxum inſtabileque prodigium iſtud caducum, mortalis vitæ gloriæque fructum adoleſcenti principi portendiſſe videtur. Placet igitur hoc argumentū, imitando Pipentiū

Acontia.

poëtam

poëtam non inelegantem, Cea quadam monodia conclu-dere, quæ vices epitaphii cujuſdam ſupplere poterit:

Iam nihil eximium cecinit durabile fama
Vera nimis. Terreis ach, tantum oſtenſus abiſti
Carole. Per crepera lucis confinia qualem
Surgentem Oceano ſolem, pariterq; cadentem
Vix intellecto cernit diſcrimine Thule

Cùm verò functum fato Carulum palam factum eſt, luctus in urbe tota quaſi publicus fuit: duravitque etiam per Februarii menſis feriatos Bacchanaliorum dies: queis regionatim taurorum venationes dari mappæ in Capitolio brabejaque Circenſium modo proponi certantibus: atque condi tionis cujuſque civeis, & inquilini catervatim per plateas divagari, ſolemni licentia laſcivire, variaque in veſte perſonati concentus edere conſueverant: *Luctus ob mortem Caruli. Bacchanalia Romana.*

Et canere ad veteres verba jocoſa modos:

Quemadmodum olim Quinquatribus minuſculis menſe Junio tibicinas Romani temulenti, larvatique per urbem triduo vagabantur. Verùm hæc ludicra tam anni Jubilei religio, quàm inopinatus hujus Principis obitus inhibuit. Non enim dici facilè poteſt, quantum doloris Romæ tam importuna mors concitarit animis maximorum procerum, atque omnium ordinum. quod quidem ſatis teſtabantur legati ac literæ ad patrem Illuſtriſſimum Ducem Guilhelmũ conſolandum undecunque properantes. Summus Pontifex Gregorius internuncium ſuum Gaſparem Gropperum, qui tum temporis cum poteſtate legati in inferiore Germania Coloniæ Agrippinæ propter publica Eccleſię negotia moram trahebat ad patrem proficiſci juſſit, uti quo poſſet ſtudio vehementer adflicti nomine conſolaretur adflictiſſimum. Addidit litteras Chriſti Vicario dignas, ſum mam nimirum humanitatem, atque Chriſtianam prorſus pietatem redolentes; quas candidus lector, ſi legere cupiat, in appendice hujus operis inveniet. Ceterùm honor ingens olim apud veteres fuit, ſi cui benemerito de republica, claroque viro, funebres impenſæ decretæ fuiſſent ex ærario publi- *Quinquatria minuſcula. Summi Pontificis Gregorii litera ad patrem Guilhelmũ Ducem. Honor funeris publici.*

blico, quemadmodum P. Valerio Poplicolę & Agrippæ Menenio Lanato, reipublicę libertatiſque Romanæ exordio contigit. Huic, quòd plebem in ſeceſſione pernicioſa patribus reconciliaſſet; illi, quòd pulſa regum tyrannide conſul legibus popularibus libertatem reſtituiſſet, faſceſque Imperii ſui populo ſubjeciſſet: utriſque propter eximiam temperantiam ſummaſque virtutes. Pręclarum item decus fuit & magnum popularis amoris, reverentiæ, atque gratitudinis argumentum, ſi viritim aſſes ab unoquoque ſpontanea liberalitate ad ſepulturam mortuo principi viro conferrentur: uti Q. Fabio Maximo Rullo collati propter res bello Samnitico domi foriſque bene geſtas. Cui mortuo tantum æris populi liberalitate ad funus congeſtum eſt, ut ejus inde filius Q. Fabius viſcerationem & epulum publicè dederit: honore contentus largitionem plebi grata munificentia refundens. Immortalis hæc itaque gloria tam apud Græcos quàm Romanos fuit: quòd populus tam optimè meritos tanquam parentes publicos ſuis ſumptibus ſepelire voluerit; non quaſi, propter inopiam, ipſis pecuniæ ad ſepulturam deeſſent. Nec aliter ſummus Pontifex Gregorius adoleſcentem hunc principem magnificentiſſimè ſuis impenſis efferri publicè voluit: uti mors etiam ejus dignè pro vitæ merito celebraretur. More igitur regio juſta defuncti non ſolùm ſplendore & apparatu, verùm & honore, ſtudio ac benevolentia univerſi populi Romani præclara ſuſpiciendaque fuere. Nam IV. Idus Fabruarias, cùm mane viſitatum à medicis cadaver; lotum atque aromatibus conditum ex more miniſtri ſumptuoſioribus induiſſent veſtibus: à meridie mox pompa funebris è Vaticanæ baſilicæ D. Petri pronao perreligioſorum varios ordines pro defuncto preces ac nænias canentium longa ſerie traduci cœpit. quæ duabus amplius horis moveriac pergere, priuſquam e baſilicæ ſacrario corpus tolleretur Funalia in hac pompa quidam ultra quadringenta numerarunt, pręter candelabra, & lychnuchos. Viginti quatuor nobiles ejuſdem ſtaturæ juvenes Germani, mixtis Caruli familiaribus præcipuis, atrati, ad pedes uſque, ac in ternos quatuor parium cœtus diviſi feretro viciſſim ſuccollare, pariique numero, & æquis ferè ſpatiis invicem ſuccedendo, laſſos recreati per viam relevare: In hunc modum Carulus ſuorum humeris è baſilica Vaticana latus per Leoninum ſubur-

Stipis ad funus collatæ decus.

Pompa funebris.

bium

bium trans Ælium pontem ad campum Martium. Sequebantur funus ſummi Pontificis familia, Cardinalium, principum, legatorum, aliorumque procerum domeſtici nobiles magna cum frequentia. Populus Romanus undecunque per plateas in ſpectaculum effuſus ædium januas, feneſtras etiam, ac tecta paſſim implere, catervatim vias obſtruere, circumcurſare pompam ac feretrum. Jam lachrumæ, ſuſpiria, ac voces cum mortui confuſæ laudibus palàm auditæ publicum dolorem, & deſiderium ſublati tam immatura morte principis teſtabantur, atque ſynceri gratiam amoris uſque præ ſe ferebant. Delatus & depoſitus eſt in æde publica Germanicę nationis D. Mariæ Virgini matri animarum patronæ ſacra. Ubi dum canuntur juxta funus conſuetæ næniæ, præcesque præeuntur: tantus repentè concurſus irrupit populi confluentis ad ultimum ſpectaculum ipſius cadaveris, uti parum abfuerit quin atrati familiares ejus atque ſacrifici feretrum circumſtantes colliderentur. Populi deinde turba ſummota, cadaver eodem veſpere capulo includitur plumbeo, tabulis ligneis veſtito, collocaturque in templi cella majore, ubi ſummum eſt altare, ſacraque à choro peraguntur. quod ſummi Pontificis juſſu ibidem ad bimeſtre ſtetit ſupra terram, perpetuo cereorum lumine illuſtratum. Non enim viſum fuit condere ſepulchro corpus, priuſquam patris intelligeretur voluntas; an in Germaniam illud ad ſe transferri, an Romæ mandari terræ vellet. Interea fit ſolemnis exequiarum apparatus. Celebratæ ſunt autem in eadem æde D. Virginis matris poſtridie Kal. Martias, ab obitu Caruli hebdomadis tertiæ poſtremo die. Templi circum parietes interiores atque inter columnia nigro panno veſtiti, & obnubulati tenebras, candelarum funaliumque frequentia pellebat: & vitæ fragilis, mortalitatiſque noſtrę memoriam ejus argumenti picturę paſſim & icones intuentium oculis ſeſe offerentes renovabant. Excitatur in umbilico templi pegma, vel tumulus honorarius ædiculæ quadratæ forma: cujus faſtigium in pyramidem exurgebat acuminatam, veſtiebaturque panno nigro totus. Verùm ima latera exornabantur auleis ex auro nigroque holoſerico intertextis. Spectatorem præterea populum detinere poterant emblematum atque elogiorum ſciographicæ picturæ, tumulo in honorem defuncti affixæ. A capite & pedibus

AEdes ſacra D. Mariæ animarum patronæ nationis Germanicæ.

Exequiæ.

Tumulus honorarius.

pedibus nobiliſſimæ ſtirpis gentilitia armorum inſignia refulgebant cum titulo tali: CARVLVS FRIDERICVS. GVILHELMI. DVCIS. JVLIÆ CLIVIÆ. MONTIVM. &c. MAJOR FILIVS. Sub his erant ad caput ſimulachra duo humi ſedentia: Eccleſia videlicet Catholica lugens in habitu matronali velata, ac templum in ſinu tenens: item Fides Chriſtiana in veſtitu virgineo calicem in manu dextra, & crucem in ulnis habens. His adſcriptum elogium fuit hoc: ECCE. QVIA. SEMITAS. NOSTRAS FECIT. PROPTEREA DOMINVS. SVSCEPTOR. ANIMÆ. ILLIVS. Ad pedes ex adverſo ſtabant Juſticia cum bilance, & Temperantia liquorem in vaſculis miſcens. quibus aderat elogium ale:

MAGNA. LVX. SEQVETVR. TE. QVIA. JVSTE. ET TEMPERANTER. EGISTI. Ceterùm in lateribus utriſque repræſentabantur teſſeræ, vel uſitata quondam Carulo ſynthemata duo: nimirum à dextris clypeus argenteus, cordibus humanis tectus ac munitus, velut in teſtudinem ſeriatim coëuntibus: è quorum ſingulis flammulæ emicabant aureæ. cui circumſcriptum erat in margine: AMOR. OPTIMA. CVSTODIA. Quod quidem ſynthema docet, non tutiorem cuſtodiam, non ſatellitium validius Principi eſſe bono poſſe, quam ſuorum civium aut ſubditorum amor & concordia: quemadmodum & alio loco hoc antea declaravimus. A ſiniſtris Ariona Methymnæum coronatum lauro vehebat dorſo delphinus per undas: dum in palla Tyria ſedens, lyram plectro pulſat. cujus ſymboli elogium fuit: VIRTVS. OPTIMA. CVSTODIA. Monſtrat prudentem virum multiplices lyræ ſive mentis ſuæ nervos ritè moderantem, adverſas quaſque fortunæ tempeſtates, atque pericula ſæpius exuperare: felicitatiſque veræ metam attingere nonnunquam poſſe, ſi diſſonos affectionum motus rectè conciliarit, & muſicè temperarit. Humana namque vita lyræ perfectæ numeriſque omnibus abſolutę ſimilis eſt, ut Euriphamus Pythagoricus opinatur. Nec ſecus Diotogenes ejuſdem ſectæ philoſophus lyræ ſuis nervis decenter, ac omnifariā inſtructæ comparat legibus bene conſtitutā remp. vel civitatem: eandemq; mundi pulchrā illam harmoniā imitari dicit, ſi Dei officiū inter homines adminiſtrans rex, aut princeps

Teſſera vel ſymbola Caruli principis.

Arionis cytharœdi fabula declarata.

Vita humana lyra.

Reip. lyra.

ceps bonus rationis & æquitatis arte moduletur in eadẽ ritè: ſcilicet,ut in concẽtum dulcem varias hominum voluntates, ac diſcrepantes opinionum tonos congruenter aptet, inque conſenſum ſuaviſonum redigat. Nam quæ harmonia à muſicis dicitur in cantu, eadem eſt in civitate concordia, arctiſſimum atque optimum in omni rep. vinculum: quæ ſine juſtitia nullo pacto eſſe poteſt; ſicut etiam aptiſſimè P. Africanus apud Ciceronem in fine libri ſecundi de rep. diſſerit. Hæc igitur Principis virtus optima reip. cuſtodia eſt. Hic feros ac ſilveſtres animos, ac ſaxea hominum corda in ſui amorem ac admirationem trahet, & amatus terra marique concitas bellorum tempeſtates optimè tranquillabit. Atqui talem nobis citharœdum vel potius principem veterum poëtarum atque philoſophorum fabulæ in Orpheo ſuo, in Amphione, nec non Arione jam dicto repræſentarunt, ut alia oportunitate latius exponemus. At verò ſub deſcripti tumuli machina crebris cereorum ordinibus coronata capulus aureo panno tectus cum cadavere collocatur, dum exequiarum juſta perſolvuntur. Tum triginta nobiles Germani pullis circumamicti pannis, capitaque lugubrem in modum obnupti,atque totidem circumpoſita funalia nigra tumulum ſtipare,quamdiu ſummum publicum Sacrificium funebre; concinente threnos muſicorum choro, præſules quinque, præeunte Cavano, magna cum majeſtate faciunt. Supplicatum non minus eſt interea ad ſingula Divûm altaria ſeu pulvinaria per ſingulos ſacrificos. Laudationem è pulpito dixit Latinè cum ſplendida majorum memoria, ſtemmatumque relatione facundus orator quidam Germanus, Cardinalis Tridentini Madrucii familiaris. Jam ſacris finitis cùm antè tumulum extremæ canerentur ab Epiſcopis monodiæ, miniſtri quatuor appoſita tumulo vexilla nigra ad ejus angulos quatuor movere ac ventilare. qui ritus fortunæ mobilis inconſtantiam, atque vanam vitæ fragilis noſtræ gloriam remonſtrabat. Has adeò ſolemnes exequias præſentia ſua decorarunt è ſacro ſummi ſenatus collegio Cardinalium præcipui quique, multi ex Epiſcoporum ordine: inter quos amitinus Caroli Bavarorum princeps Erneſtus effulſit conſpicuus. Adfuerunt item externorum principum legati, atq; ſummi Pontificis propinqui cum honorato comitatu Palatino. Et quicquid

Vexillorum motus in exequiis quid ſignet.

quid denique in urbe Roma nobilitatis Germanicæ fuit, ad poſtremum Caruli funus celebrandum confluxit. Nec defuerunt in pietatis officia doctorum ingenia provincialiũque defuncti ſtudia ac honores: qui certatim templi fores atque parietes eruditis epitaphiis, elegiis atque epicædiis non ſine ſumma ejus laude contexerant: Quorum pauca ſtudioſorum in gratiam huic operi ſubnectere conſtitui. Ceterùm pridiè Nonas Aprileis reſponſum allatum eſt à patre Illuſtriſſimo Duce Guilhelmo; qui literis ſummum ejus mœrorem teſtantibus deniq; declaravit, divino nutui in omnibus ſibi obtemperandũ eſſe, nec alio filii exuvias loco deponendas videri, quàm Romæ, ubi meliorem ejus partẽ evocare ad cœleſtem patriam omnipotenti numini viſum fuit. Sepultus eſt itaq; Carulus in dicti templi cella majore, ex adverſum ei monimento quod Hadriano VI. Ultrajectino Pontif. Max. in dextro pariete erectum videtur, ad cujus imitationem memoriæ filii chariſſimi pater Guilhelmus cenotaphium magnificentiſſimum in ſiniſtro cellæ parietæ ex precioſis nobilium marmorum lapidibus exſtrui juſſit, quod altero pôſt anno quatuor milium aureorũ impenſa fuit abſolutum.

Næniæ & epicædia in Caruli mortem.

Sepulchrũ Caruli.

FINIS.

CLARISSIMO ATQUE OPTIMO DOMINO HENRICO WESIO I. C. PRÆſtantiſſimo, atque Illuſtriſſimi Principis Wilhelmi Cliviensium, &c. Ducis Cancellario, Stephanus Vinandus Pighius S. P. D.

HABES nunc tandem, vir clariſſime, meũ Herculem Prodicium, toties ab amicis efflagitatum. Sed quod promiſſo meo non minus, quàm expectatione tua, multorumq; tardius procedat; non eſt, quod mirum tibi videatur. Nam cùm opus aggredior ſeriò, nil aliud, quàm Herculeos in eo labores uſque reperio: ut ad amuſſim, & integrè titulo ſuo reſpondeat, Etenim tanta rerum varietas atque difficultas occurrit ubique: ut non minus quàm Hercules ipſe dicitur, me ſæpius quarta luna natum conqueſtus fuerim. Quapropter haud tritam ingreſſus viã, properandum mihi magis cum maturitate, quàm

feſtinandum impudenter fuit: præſertim in hoc ſcripti genere, in quo multò plus eſt laboris, quàm quiſquam facilè conjectet, qui periculum ipſe nunquam fecerit. In mediis igitur exantlandis hujus operis difficultatibus, non ſemel tędium ac laſſitudo quædam oboriebatur: maximè cùm frequenter augurarętur animus, quòd hujus argumenti novitas non ſolùm apud imperitos & indoctos; ſed etiam apud plures eruditos, qui in penſitādis aliorum ſudoribus minus ſunt candidi, plus invidiæ nobis, quàm gratiæ ſit conciliatura. Ita quidem ſe habet hic fatalis opinionum atq; religionis diſſenſus, indies magis gliſcens, ut pro ſuo cerebro infecto quisq; judicet, nihilq; probet, niſi quod ſuæ ſit factionis; vel ſententiæ. At nobis quidem non expedit ſimilium ronchos expaveſcere, ſed Chriſti potius nomine patienter tolerare, ne à divinæ veritatis via declinemus. Animo namq; fixum eſt penitus, nunquam ab illa magna domo ſanctæ matris Eccleſiæ Catholicæ Romanæ diſcedere: nunquam ab amplo ovili ſummi noſtri Paſtoris Chriſti, conſtituiq; ab ipſo Vicarii cuſtodia ſegregari. Unus etenim eſt hierarches in cælis; ſic unus in terris eſſe debet. Non deerunt etiam fortaſſis, quibus videbor minutiora quædam perſequi; & honores Carulo exhibitos ubiq; locorum deſcribere, & veluti cramben ſæpius recoquere. Sed animadvertet facilè (ſpero) candidus lector, hiſtoriæ continuandæ contexū, in itinerario præſertim, id requirere. Alioquin tanta rerum varietate conditam narrationis cramben non puto faſtidium aliis, quàm Sybariticis palatis parituram. Aliorum deniq; veterum auctorum exemplo me hoc feciſſe non ignorant docti; atq; imprimis clariſſimi apud Græcos Xenophōtis hiſtorici: qui Cyrum regem dum inſtituit, ipſum pueriliter luſitantē, atque cum matre Mandana, & avo Aſtyage perappoſitè confabulantem inducit, accuratèq; depingit: quo pueri regia indoles à teneris, vt ajunt, unguiculis agnoſceretur. Jam eſt quod verear prætereą, ne noſtra diatribe, qua veterem urbium, gentium, familiarumque quarundam nobilem antiquitatem excutimus, multis paradoxa videatur. Sed his (ni fallor) dumtaxat, qui ſtemmata metiuntur ſua ex clypeorum ſolis notis, & coloribus non intellectis, nobilitatis verò fontem negligunt & contemnunt. His ſcire ſatis eſt, in Cimmeriorum tenebroſis cunis ſuos majores olim vagiiſſe, vel ex Autochtonum antris prodiiſſe.

Eccleſiæ magna domus.

Cyri pueri indoles regia.

Nam

Nam genus antiquum Terræ Titania pubes
Anguipedes mavult proavos numerare ſuperbos,

quam a Romanæ virtutis ſemine progeniem ducere, cui tamen jus, literas, religionem, diſplinas, artes, omnemque civilitatem debemus. Adeò cæca res eſt ignorantia, non ſolùm communi hominum vitæ noxia, dum veri cognitionẽ abolet; ſed etiam unicuique privatim, dum ſingulorum judicia rationesque conturbat. Hanc nobilitatis veræ peſtem cujus adhuc indies ſentimus perniciem, invexit orbi univerſo Mars ille Geticus, cùm potentiſſimi Romani Imperii cõpages bellis civilibus, & Imperatorum ignavia luxatas, Gothis, Hunnis, Vandalis, atque Langebardis perrumpendas occupandasque dediſſet. Tunc fera barbaries rapinis, ſãguine, cladibus, ruinis ſacra profanàque miſcens omnia, virtutum ac ingeniorum ſublimium monumentis panolethriã perpetuam indixit; ut ſimul cum Imperio Romanum nomen aboleret. Sed quid aliud opimi, quæſo, ſpolii poſt tot damna rettulit, quàm quòd orbi terrarum omnis elegantis doctrinæ, & ingenuarum artium omnium oblivionem invexerit? ſimulque nobilitatis antiquæ fundamenta deſtruxerit? Cùm igitur jure gentium ſublato, tantique Imperii pulcherrima conſtitutione ſubverſa, nobis reliquerit contaminatam ſanguinum colluvionem, Babylonicam, morum ac linguarum confuſionem, atque rerum ignorantiam: quid eſt, quòd ægrè feramus, ſi quiſpiam priſcæ virtutis atque nobilitatis cupidus, ejus limpidum quærit fontem, diſſipatique ſcaturigines ſitiens paſſim perſcrutatur diligenter? Natura nos jubet condolere, & horum diligentiam favore perſequi, quos videmus infelices ex gravis incendii ſui cineribus clavos, ferramenta, plumbum eruere: aut miſeras ſupellectilis qualeſcunque reliquias colligere. Cur non applaudendum ſtudioſis, qui non ſibi tantùm; ſed publicis diſciplinis & moribus ſepultam tot jam ſæculis vera nobilitatis fundamenta; ſcilicet rerum geſtarum memoriam è ruinis in lucem proferunt? Electro, ut ajunt, vel Sidonio vitro clarius omnium gentium opinione ſemper fuit; civitatum, nec non ſingularum familiarum nobilitatem æſtimari virtutum, meritorumque publicorum longa ſerie; & continua rerum bene geſtarum memoria conſervari, ac magis inclytam fieri. Gentis enim atque familiæ non mi-

Ignorantia noxia peſtis

Barbariei damna.

Nobilitas unde nam æſtimanda ſit.

non minus, quàm arboris generoſitas ex fructuum probitate cognoſcitur, & ex virtutis ſuæ merito diligetur. quod quidem meritum quo diutius in eadem ſtirpe per plures ætates transfunditur, eo certè precioſior atque generoſior hæc haberi debet, atque ſtemmatibus exornari ſplendidioribus. Virtus enim honore, gloriaque non minus in animo humano, quàm in agro plantarum fructus, cultu promovetur. Honoris enim non ſolùm, ſed & immortalitatis etiam appetitus animis ac ingeniis excellentibus cum ratione ſemper innaſcitur. Eſt iſte quidem heroes atque illuſtres homines obſcuris aut barbaris etiam populis dedit; qui conſilio, prudentia, fortitudine, magnisq; rebus geſtis de patria bene meriti ſunt; & ſui deſiderium poſteris, gratamque ad exemplum memoriam reliquêre. Ex hoc autem fonte primi nobiles emanarunt. quorum præclara facta cantilenis, vel rythmis expreſſa parentes liberis, ſeniores junioribus canendo, narrandóve velut per manus tradere ſolent. Hoc primum hiſtoriæ, atque annalium genus erat apud priſcos populos ante literarum uſum. Nec aliud ſuo tempore fuiſſe, teſtatur Tacitus apud Germanos, qui Imperio Romano nondum parebant. Succeſſere carminibus hiſtoriæ & annales, literarum notis inventis, quibus exprimi conſervarique verba & cogitata poſſunt. Et cùm humani ingenii induſtria ſenſim acceſſiſſent artes, quibus rerum imagines luculentius oculis repræſentari poterant; apud civiliores atque florentiores populos præter hiſtoriam atque annales uſurpatæ ſunt etiam ad memoriam rerum propagandam, picturæ, ſtatuæ, clypei, ac nummi: quo ſpectatores erudirentur majorum exemplis ante oculos poſitis, atque virtutum præmia, vitiorumque dedecora & pœnas ex imaginibus quoque cognoſcerent. Rerum etenim anteactarum ſcientia ſecuram præſtat in adminiſtratione publica peritiam, quæ ſola viros fortes atque conſultos facit. Admodum igitur lepidè M. Tullius dixit: Neſcire, quid, antequam natus ſis, acciderit; nil aliud eſt, quàm ſemper puerum eſſe. Et apud Platonem in Timæo pulchrè ſenex ille ſacerdos Ægyptius Solonem & Græcos accuſat, ut ſemper pueros, nunquam ſenes eſſe affirmans, in quorum animo nulla erat ex vetuſtatis relatione priſca opinio, nulla cana ſcientia. Nō igitur immeritò nobiles imperiis populi antiquiſſimi, civitatesq; legibus

Virtutis fomes.

Hiſtoriæ & annales primi.

Artium uſus.

Hiſtoriarum cognitio quid præſtet.

Exercitum eſt admiratiſtantium præſentia.

Antiqua conſervanda hiſtoria cura.

ac diſciplinis bene conſtitutæ ſummam geſſere curam, ut & magiſtratuum ſucceſſiones, acta, legesq;, nec non omnium rerum eventus ſingulatim in annales redigerentur non ſolū, verumetiam ut illuſtrium familiarum ſtirpes ac propagines, ſingulorumque in his bene maléve geſta poſteris vel imitanda vel vitanda proderentur. Hac quidem ratione Chaldæi, Hebræi, Ægyptii, Perſæ, Græci, ac denique Romani immortalitatem nominis conſecuti ſunt: quorum fortaſsè non extaret alioquin memoria. Si primùm jacta ſunt veræ nobilitatis ſemina, dum virtutes in ævum Per titulos, memoresque faſtos Æternant: ut Flacci poetæ verbis dicam.

Nobilitas quid.

Cùm igitur nobilitas non aliud ſit quam cognita virtus, ſicut hanc pulchrè breviterq; deſcribit Cicero: majorum ſanè noſtrorum nobilitatem jactitare nequimus, niſi eorum virtus rerum geſtarum monumentis cognita ſit. Ceterùm quis animo comprehendere, vel verbis explicare poterit, quotnam præclara virtutum lumina extincta lateant ignorationis obruta caligine? tum quot inſignia nobilitatis monumenta oblivionis tenebris ſepulta ſint bellorum atq; diluviorum cladibus, religionis ac rerum publicarum mutationibus aliisque fortunæ caſibus? Quorum omnium exempla, ſi unquam, noſtro ſeculo nunc, proh dolor, indies obverſantur auribus & oculis. Ita deniq; literarum atque hiſtoriarum inopia conſtat præclaros homines plurimos jam olim Lethes amnis in voragine ſubmerſos, id eſt, oblivioni traditos eſſe. Nam ut verè cecinit idem poëta Q. Horatius,

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes inlacrumabiles
Vrgentur, ignotiq; longa
Nocte, carent quia Vate ſacro.

Literarum ac virtutū clades.

Sed maximas primùm ſtrages, vaſtatis bibliothecis, ac publicis monumentis, intulerunt literis, artibus, diſciplinis, atque virtutum omnium memoriæ nationes barbaræ, quarum impetu Romanum concidit imperium. Et niſi religio Chriſtiana, per orbem terrarum tunc invaleſcens, quaſdam divino ſingulari nutu conſervaſſet reliquias; nil aliud de rerum initiis, de veræ religionis origine ac propagatione, de imperiorum incrementis & inclinationibus, q̃ ſomniare

are fabulas poſſemus. Nam niſi veterum ſcriptis hoc utcunque nobis conſtarent, & hæc ſeries ſi neſciretur, quæ nobis tenebræ in vita? nihilo certè melius retrò cogitare poſſemus rerum cauſſas & initia, quàm pecudes. Poſt tantas igitur clades, ſæpius etiam propter noſtra crimina divino judicio reiterandas, nil dignius præſtare doctorum hominū ingenia poterunt (ſi poſteris conſulere, & majorum nobilitatem vindicare & provehere cupiunt) quàm ut reſtaurent & conſervent literarum ac artium reliquias: & ut eruant in lucem quæcunque veterum monumenta, ex quibus diſci priſca rerum memoria poterit. Nobis autem ſatis fuit, candidè in medium proferre, quod argumento noſtro convenire videbatur, & explicare quidnam præclaræ nobilitatis Romani, qui ante Gothica Francicaque tempora Gallias & Germanias continuo imperio per quingentos plus minus annos rexerant, & legibus diſciplinisque ſuis expolierant, in noſtris hiſce provinciis reliquerint. Si quis alterius generis ac argumenti vetuſtiora certioráve produxerit, eſt quod gratias illi agamus, & gratuler potius quàm invideam. Non enim hac mea diſſertatione volui Germanam Gallicámve nobilitatem omnem ad ſolos referre Romanos; ſed tantùm curioſis & doctis ingeniis aperire viam, & occaſionem dare diligentiùs atque altiùs inquirendi populorum, urbium, atque oppidorum non ſolùm; verū etiam gentium, ac familiarum antiquas origines, quæ ex ſolis clypeorum notis colligi nequeunt. Sed de his jam nimis. Non enim hujus eſt loci, tenebras omnium illuſtrare. Tu interim, vir clariſſime, meum hunc laborem principi juveni, & reip. literariæ impenſum pro tuo eximio candore, ſingularique erga virtutes atque literas ſtudio favore proſequi, & qua polles auctoritate tueri atque provehere non dubitabis. Nam veræ nobilitatis fluenta non primis tantùm labris delibaſti; ſed toto pectore, & viſceribus intimis imbibiſti. Quapropter principis juventutis noſtri (cujus virtus, honor. & ſalus tibi maximè ſemper cordi fuit) pompam illam Pannonicam à tuo non minus, quàm meo Corona Pighio diligenter philoſophico penicillo deliniatam ejus ex voto tibi peculiariter nuncupare volui, quòd ita de nobis ſis meritus. Ut intelligant omnes, nos ſummam humanitatē cum incredibili prudentia & indefeſſa reip. cura conjunctā, cæterasq;

 virtu-

virtutes in tui ordinis viro requiſitas ſic in te colore, ſic admirari, ut hic nobis unus inſtar ſis omnium. tum, ut pignus aliquod in poſterum extaret veteris amicitiæ noſtræ, jam olim in triumvirali illo dulciſſimo contubernio Limarienſi contractæ, cùm nos aliquando literariæ converſationis cauſſâ (quemadmodum vetuſti in ſtudiis commilitii Italici neceſſitudo poſtulabat) tuos collegas Henricum Reccium, & Andream Maſium, viros priſca pietate & eruditione rara conſpicuos non minus, quàm rerum experientia, linguarum peritia, & judicii conſiliique integritate incomparabiles, viſitaremus. Quo quidem meminimus nos nihil lubentius feciſſe, quotieſcunque ſeſe dabat occaſio. Quid enim non attraherent tantarum virtutum magnates illi eximii, & puriſſima illa ſuccina? Acceſſit inſuper tum nobis in primo congreſſu horum auſpiciis tuæ amicitiæ felix uſura: quam ſanctè colere non deſinemus, *quamdiu veſcimur aura Aetherea, & noſtros moderatur ſpiritus artus.*

Hoc igitur noſtrum munuſculum (quid amplius dum patatur) eo, precamur, animo accipias, quo reliqua noſtra ſoles. Vale. Sanctis è Trajana. Idibus Auguſti. Anno ſalutis noſtræ cIↃ DXXCIV.

POMPÆ. EQVESTRIS.

DESCRIPTIO. QVAM. ILLVSTRISSIMVS. PRINCEPS. IVLIÆ. CLIVIÆ. &c. DVX. CARVLVS. FRIDERICVS. IN. CAMPVM. PRODVXIT. LVDIS. FESTIVIS. POST. CORONATIONEM. SERENISSIMI. HVNGARIÆ. REGIS. RVDOLPHI. AB. AVSTRIA. FACTIS. XXVII. SEPTEMBRIS. ANNO. CHRISTIANÆ. REDEMPTIONIS. cIↃ DLXXII.

LIBELLVS. AGONOTHETIS. NOMINE. PRINCIPIS. IVVENTVTIS. PORRECTVS. AB. HYPSETASTE.

EIA inclyti certaminis qui iudices
Adeſtis, & ſublimiter præcellitis.
Intrare quem videtis aptè Troſſulum
Pompa decorum nobili cæleſtium
Equeſtris ordo PRINCIPEM *ſuum vocat.*
Adſcribere hunc certantium conſortio.
Favere linguis, atque plauſum huic reddere.
Stirps, & genus, ſtudia & honeſta peſtulant.
IULIUM *nunc* CLIVIMONTIUM *vocant.*
Quis ergo ſit, & unde, nomen indicat.
Iam ultimis à finibus veniſſe non
Piget, bicornis vaſtè findere arva ubi
Rhenus Batavica incipit, patris petens
Nereî reviſere ampla regna, & naufragos
Brittannicos ſinus. IULIUM *iuvat*
Iſtri binominis videre Martias
Ripas, & inſequi non ſegniter vias
Queîs clara VIRTUS *ad coronam provocat,*
Et præmiis HONOS *onuſtus perlicit.*
Quos ſequitur impiger palæſtram ad nobilem
In qua Decor, Fas, Fortitudo dextera,
Laborq; ſolers offerunt victoriam.
Captare quam cordatus EUBULUS *iubet,*

Collo illius monile qui charum dedit,
Quod vi ſua ſecretè rumpit cornua
Superbiæ ac livoris anxii impetum.
Calcarq́; iungit HYPSETASTES *arduus,*
Per alta corde præpeti qui curſitat,
Sordeis relinquens putidas ſocordibus.
Iam fulgidi candore terga clanditis
Gemelle CASTOR *&* *gemelle* CASTORIS,
Sacerrimi, atque amabiles pulli Iovis,
Amor perennis mutuus Vos ſidera
Dubiis ſecunda rebus neq;. Pignora
Fraterni amoris ampliora reddite.
Veſtra nunc eia candidatum PRINCIPEM
Virtute, Honoris ad trophæa ducite.

CUM Illuſtriſſimus Carulus noſter in iſtis Coronationis Hungaricæ ludis inter ſui ordinis principes cum perſonatorum pompa ſuis impenſis inſtructa prodire in campum cuperet; eã hac prima vice voluit tali inventionis adornari argumento, ut videretur eſſe illius ætati, conditioni, & ſtatui quàm aptiſſima. quæ ſub aliena quidem perſona ipſum tamen deſignaret & inſtrueret. Nimirum, ut ex argumenti atque inventionis excellentia non ſolùm honoris, ſed & doctrinæ fructum aliquem percipere pro tantis impenſis, alioquin inutilibus, poſſet: atque etiam omnis nobilis juventus argumenti dignitate ad virtutis amorem excitari. Non igitur Pantalabi ſcurræ vel ridiculi Philiſtionis mimos viſum eſt imatari, vel Amadiſii aut aliorum muliebria aut ocioſa figmenta producere in theatrum: ſed ex ipſa veteri Romanorum politia ac diſciplina depromere argumentum non ineptum ei placuit. Conſiderans enim ætatem, conditionem ac ſtatum ſuum Princeps noſter, profectò quàm aptiſſimè ſuſcepit perſonam equitis Romani adoleſcentis: qui depoſita prætexta puerili (quod anno ætatis XVII. ex veteri inſtituto facere conſueverant) & accepta toga pura juvenili, ſemet incipit applicare diſciplinæ militari, & negociis civilibus: quemadmodum quisque nobilis adoleſcens facere debet. Sumpſit inſuper congruum dignitatis titulum, Principis ſcilicet juventutis, ad quem aſpirare tum illi decorum erat. Is etenim in or-

Eques Romanus.

Princeps iuventutis.

in ordine equeſtri titulus ampliſſimus eſſe ſolet. Sic etenim Perſeus Macedoniæ rex apud Livium lib. XLII. de ſuæ victoriæ gloria jactitans in concione militari, victos, ait, Romanos equites illos principes juventutis, equites ſeminarium ſenatus: inde lectos in patrum numerum, conſules inde & Imperatores creari dicens. Et M. Tullius in oratione quadam, cujus nunc non memini, L. Dominum Ahenobarbum vocat juventutis principem, tanquam maximæ expectationis juvenem. Atque in oratione pro P. Sulla, L. Torquatum principem & ſigniferum juventutis honoris cauſſa nominat: quòd ſtudium ſuum in rempublicam Catilinario in tumultu clariſſimè demonſtraſſet inter equites Romanos. Hunc itaque titulum poſtea Imperatores Romani mutata reipublicæ forma pro ſuis tantùm filiis uſurparunt, ut honoratiſſimum pro juventute nobili: quod quidem Auguſti primùm auſpiciis cœptum fuiſſe conſtat. qui cùm pueros nepotes duos ex Julia filia ſibi adoptaſſet, translatosque in Juliam domum mutatis nominibus Cajum & Lucium Cæſares appellaſſet; eos tenera adhuc ætate in equeſtrem ordinem rettulit: qui mox ab eodem ordine clypeis aureis, haſtisque puris donati, & PRINCIPES IUVENTUTIS appellati ſunt: quemadmodum nummi tunc cuſi, atque veterum marmorum elogia multa teſtantur, & ex Tranquillo, atque Dione Caſſio colligimus. Auguſti exemplum deinde Claudius adoptato Nerone, ut auctor eſt Tacitus, & alii plures Impp. ſequuti ſunt, ſicut ex Cæſarum nummis, & titulis liquet. Jam quia lege theatrali cautum erat, ut primo die certaturi tranſveherentur cum pompa ſua perſonati per ſpectaculum, ſeſeque judicum tabulis inſcribi fictitio nomine curarent: placuit Carulo nomen IULIUS, & cognomẽ CLIVIMONTIUS, à tribus præcipuis provinciis paternis: quarum Julia nomen à Julio Cæſare habere dicitur. Ut igitur hæc dignè inſtrueretur perſona cum comitatu ſuo perapto; nec non exquiſito debitoque cultu exornaretur, atque ſupellex fieret ad argumentum accommoda; uti curam gererent, ſuis familiaribus mandavit. qui communicato conſilio totam pompam ordine juſto perſonis ad rem maxime facientibus, ac apparatu veſtium ſymbolorumque convenientiſſimo inſtruere & adornare decreverũt, hoc modo ſequenti & ob has cauſas. Non veſtiatur Princeps juventutis

Imperatorũ filii Principes iuventutis ut dici cœperint.

Principis iuventutis habitus. tutis pacis habitu, quemadmodum in Auguſti denariis expreſſos videmus Cajum & Lucium Cæſares togatos cum clypeis & haſtis puris: ſed quia prodire debet in campum, ſit equeſter & in habitu militari: quemadmodum videmus in nummis aliis antiquis apparere principes. In armis itaque refulgeat albus, ut videatur candidatus eſſe virtutis & honoris. Paludamentum illius imperatorium more Romano ſit purpureum, ſic & equi candidi phaleræ purpureæ: ut potius imperet, ſeſeque regat verecundæ rationis, quàm violentæ poteſtatis prætextu. Galeam habeat cum bucculis, & ornamentis ſuis forma antiqua, cujus conus, ex quo criſtæ exurgunt, ſit aureus leo vigil, & ſedens ad ſaltum faciendum. Cujus tale ſimulachrum hieroglyphicum ſignat vigilem curam, atque promptum ad captandas occaſiones animum. Quia leonem ſic ſedentem oculis apertis

Leonis Vigilantia. dormitare nonnunquam ferunt, & clauſis vigilare. Somni etenim parciſſimi eſt, ſolumque hoc animal ex recurvos ungues habentibus ſimul atque natum eſt, cernit; ut Ægyptiorum ſacerdotes phyſiologi volunt. Atqui Manethon Ægyptius ad Herodotum ſcribens tradit, opinione multorum leones omnino inſomnes eſſe. quam improbat ſententiam Ariſtoteles, incredibile putans animal ullum eſſe perpetua in vigilia poſſe. Etymologici ſanè leoni nomen παρὰ τὸ λάω, quod videre & conſiderare eſt, inditum affirmant. In lorica & ſagi militaris thorace pulchra facies appareat humana; ut memor ſit benignitatis & clementiæ, quæ maximè princi-

Zona. pem virum decent. Sub pectore zonam purpuream nodus conſtringat Herculaneus. Notat etenim Zona, teſte Seneca, verecundiam ingenuam, atque temperantiam; quæ forti continentiæ nodo firmatæ virtutes coercent animorum impetus pravos, & cupiditates noxias. In virgata faſcia purpu-

Bulla aurea. rea pendeat ab ejus collo aurea bulla non vanæ ſignificationis: quæ forma humani cordis eſſe debet, Macrobio teſte; nec non concava, ut quid in ea claudi, conſervarique poſſit. Erat autem apud Romanos in uſu continuo dumtaxat pueris: ſcortia libertinis, & ingenuis aurea vel argentea, ſicut ex Aſconio Pædiano, & aliis manifeſtum fit. Quapropter & M. Tullius in Verrinis dicit bullam cum toga prætexta ornamentum eſſe pueritiæ; nec non indicium atque inſigne fortunæ.

fortunæ. Indicabat quidem materia fortunam ac conditionem pueri,forma verò debilitatem immaturæ illius ætatis; cujus vigor tenellus ac quaſi momentaneus eſt, uti naſcens ex ſtillicidiis inflata vento in aquis bulla. Quàm igitur puerilis ætas indigeat cura conſilioque alieno, docet bullæ forma, & ipſum nomen, Græcæ vocis alluſione idipſum ſignificante, βȣλὴ namque conſilium eſt, quod à corde & pectore promanat. Deponebatur deniq; & Laribus conſecrabatur, cùm adoleſcentiam ingreſſi prætexta poſita togam puram ſumerent anno ætatis XVII. ut pulchrè Perſius oſtendit de ſeipſo canens:

Cùm primum pavido cuſtos mihi purpura ceſſit,
Bullaq; ſuccinctis Laribus donata pependit.

Hanc verò reſumebant auream ſolo die ſuo ſolemni victores principes triumphum acturi veluti frenum quoddam contra inſolentiam & ſuperbiam: quæ vitiare obſcurareque gloriam & verum honorem ſolet, cùm hæc eos moneat imbecillitatis humanæ. Rurſus tanquam ſcutum quoddam contra inimicam invidiam; quæ felicitates & ſucceſſus illuſtrium hominum impetere ſemper conſuevit. Includebant itaq; tunc congruentia adverſus hæc remedia vel amuleta quædam: quemadmodum & in bulla noſtri Principis claudi volumus. In qua conſervetur hæc curta ſupellex. Infans nudus qui admonebit imbecillis, atque egenæ nativitatis noſtræ; alæ binæ, quæ inconſtantiam fortunæ; & clava Herculis, quæ continuos vitæ labores indicabunt. Calvaria deniq; his adjuncta, ſignum erit certiſſimæ mortis. Quæ in memoriam hiſce teſſeris reducta poterunt non eſſe efficacia adverſus ſuperbiam & invidiam remedia. Addantur parerga in bullæ ſuperficie. Ab una facie Palladis caput, præſidis ſapientiæ malorum omnium victricis: & ab altera imago ipſa Victoriæ cum pulcherrimo Platonis dicto docentis omnium optimam eſſe ſui victoriam:

Bulla triumphalis quid notet.

Amuleta contra invidiam, ſuperbiam & inſolentiam.

Pallas victrix.

ΤΟ. ΝΙΚΑΝ. ΕΑΥΤΟΝ. ΠΑΣΩΝ. ΝΙΚΩΝ. ΑΡΙΣΤΗ.

Hæc quidem Principis juventutis panoplia, comitumq; veſtitus omnes decenter exornentur florum ac frondium eleganti pictura tanquam encarpis Vitruvianis, aut topiario quodam: ut indicetur ætas floreſcens principis adoleſcentis, à quo fructus ſperari poteſt. Intermiſceantur inſuper leonum aurea capita, præſertim in baltheis, gladiorum ca-

Leonum capita.

capulis, ocreis, & equorũ phaleris, ac frenis: ut adſit memoria magnanimitatis, ceterarumq; virtutum iſtius animalis.

Reſtat clypeus quem ſequens in equo phalerato principem puer lancearius à tergo geret, de cujus ornamentis poſtea dicemus.

Inſtructo jam tali apparatu, juventutis Principi comitatus addendus erit aptus, ac non indecens. Introducet pompam omnem ex lege theatrali melicorum chorus pedeſtris, quem vellemus inſtitui ex Muſarum perſonis cùm iſtæ ſint primæ magiſtræ rationis, virtutis, ac honoris. qui ſi forte diſplicebit propter varietatem apparatus. imitentur Saliorum veſtitum muſici verſicoloribus tunicis, ac trabeis fibulatis, & ſint accincti baltheis, ac gladiis, atque tegantur eorum capita galericulis verſicoloribus acuminatis, quos apices appellabant. Quali ferè in habitu Romæ Salii. quotannis menſe Martio ſacrã Marti Gradivo ſuo pompam tripudiando per urbem ducebant: quam Livius lib. primo, Plutarchus in Numa, ac Ovidius in Faſtis memorant latius. Noſter autem chorus non cum ancilium plauſu Martem Mamuriúmve canat; ſed variorum inſtrumentorum cum ſymphonia pompam ſuam ad modulos certo pede traducat ſpondæos, anapæſtósve pyrrichiis aut tribrachis: rurſum Moloſſos aut Pæonas epitritis, vel proceleumaticis aptè miſcendo. Eidẽq; curæ ſit imprimis ad ſymphonia ſuæ menſurã progredi: quo pompæ ſequentis equi libratis itẽ paſſibus ad concentũ numerosq; quadrupedando videantur incedere. Sic etenim Martium quid Princeps juventutis in campum ac certamen adferet, atq; imitabitur Thraces Cretenſes aut Lacones illos veteres, qui muſicorum inſtrumentorum ductu ad modos atq; menſuram inibant olim prœlia.

Chorus. Muſæ. Saliorum habitus.

Chorum ſequetur deorum equeſtris pompa cũ Principe & ſuis aſſeclis hoc ordine. Primi ſint Virtus & Honos quos contiguis in ædibus ſacris Romanus coluit: eaque ratione à M Claudio Marcello conſtructis, ut non niſi per Virtutis pateret ad ædem Honoris aditus. Sola namque Virtus nos ducere ad verum honorem poteſt. Sequentur horum aſſeclæ heroes. Eubulus Virtutem, & Hypſetaſtes Honorem, quorum ille bono conſilio, hic autem magnanimitate, ac ſublimium rerũ indagatione præſtat. Poſt hos ſequetur ipſe Princeps in campum procedens, optimis principiis munitus,

Virtus & Honos.

Eubulus & Hypſetaſtes.

nitus.cui præferant haſtas erectas Eubulus & Hypſetaſtes, & ſubſerviant comitenturq; certaturo vel currenti ad circulum omnes: ita ut ei aliquando à Virtute porrigatur haſta, nonnunquam ab Eubulo, nonnunquam ab Hypſetaſte: quę numina conatus honeſtos omnes plerumq; proſperare credebantur. Ab his igitur non indecenter illi ſubminiſtrabuntur haſtæ, quæ apud antiquos inter alia multa ſolebant imprimis ſignificare vim efficacem virtutis, aut divinæ potentiæ, dum juſtum expedit conatibus effectum. ideoq; in magna religione apud veteres erant haſtæ, qui deorum ſuorum dextras iis ferè ſemper armarunt: ſignificantes effectum ac potentiam rerum in eorum manibus eſſe. Quin etiam illas ab initio pro diis ipſis cultas fuiſſe, Sex. Pompejus Trogus, & Plutarchus auctores ſunt.

Haſtæ quid ſignificent.

Jam verò dictarum perſonarum hic erit habitus ac veſtitus. Virtus ſtola veſtiatur & bis cincta ſit: nimirum caſtula ſub mammillis & zona ſuccingatur ſupra coxas. Nec multum ultra genua dependeat ſtola: quæ ſit ex viridi ſerico panno, atque adornetur florum ac ramorum aureorum pictura. Per hos etenim ſolent intelligere rationem, ac veram ſapientiam, non ſecus ac aurum in tenebris lucentem. Quali cum ramo fingit Æneam Virgilius omnes obſcuras inferorum, id eſt, vitiorum labyrinthos, Sibullæ, hoc eſt, divini conſilii ductu ſine periculo penetraſſe. Caligulæ Virtutis ſint ejusdem coloris atque picturæ: ut & ejus greſſus dirigat ſapientia: verum palla ſuperior, atque etiam equi integumenta coloris ſint cærulei, & ſtellis aureis plena ad imaginem ſereni cæli, cujus item Limbus Zodiaci duodecim ſignis aureis ornabitur. Nam è cælo prodire Virtus dicitur, & ſuos cultores ad cælum ducere: cùm Dei donum altiſſimi ſit, ſcilicet ab eodem procedens Spiritus ſanctus, ut pulchrè declarat D. Auguſtinus, in Joannis Evangelium ſcribens. Ejus ergo caput galea tegatur auro argentoque conſpicua: propterea quod ſummæ ſit virtutis, cogitationes, ſenſus, ac animum armare adverſus vitia. Et quia duo præcipua ejus officia eſſe conſtat, contemplari ſcilicet ac venerari cæleſtia & divina, atque item indagare, curareque terreſtria & humana: duos quoq; jam dictos colores ei attribuimus: cæruleum ut cęlo convenientem, ac viridem ut terræ: galeamq; Virtutis duobus laborum Herculis emble-

Virtutis habitus, & apparatus.

emblematibus inſignire non abſurdum judicamus. Ab uno galeæ latere exprimatur Hercules in Atlante monte depoſita clava cælum humeris ferens,ac monte aſcendens, in cujus cacumine Themis dea Termini recti forma collocetur, quod emblema deſignat virum bonum depoſitis vilibus curis ac laboribus cæleſtia meditantem, non tamen ultrà quàm fas eſt, quod notant etiam lauri in cono galeæ rami expreſſi. Ab alio latere pingatur idem Hercules domans Acheloum taurum, ac cornua ejus rumpens: promergente ſub tauri pectore fluvio, proſiliente ſerpente: atque emergentibus è terra ſpicis. Qua fabula poetæ honoratum agriculturæ ſtudium decantarunt, alterum virtutis officium, humanarum ac civilium rerum curam gerentis: Quemadmodum inter primos Heſiodus poeta Muſarum inſtinctum utrumque ſuis libris eſt complexus: canens in Theogonia ſua cæleſte virtutis officiū: ἐν ἔργοις autem ϗ ἡμέραις terreſtre ac humanum, id eſt ipſam agriculturā: qua allegoricè continetur item ars politica & civilis. Eo namque in ſtudio laudatiſſimi atq; optimi olim principes ſemet ſolent occupare, ſuis pacem ac rerum omnium ad vitæ neceſſaria pertinentium copiam procurantes. Ideoq; etiam in cono galeæ viſuntur ſpiceæ coronæ & pomiferi rami. Serpens ac fluvius ſignificant generationem rerum terreſtrium in humido & motu conſiſtere: atq; ipſe bos agriculturæ laborem, guttæ ex cono decidentis influentiam corprum cæleſtium. Quæ omnia ad fertilitatem ſunt neceſſaria. Geret ſiniſtro brachio clypeum, cujus ſignificationem exponemus poſtea ſuo loco. Dextera tenebit Virtus haſtile, ſeu pilum Romanum, veluti etiam viſitur in antiquis nummis. Vagina gladii cærulea erit, & notata aureis ramis fructiferis. Sed hæc de Virtutis habitu & ejus emblematibus ac ſymbolis dicta ſufficiant.

Agriculturæ ſtudium.

Honoris habitus & apparatus.

Honos dextrum Virtutis latus claudat, quia hoc honori ſemper dari ſolet. Et capite ſit aperto, quemadmodum vulgò colitur, quia non tegi, ſed ubique cognoſci cupit. Coma ac facie pulchra juvenili, quia verus honor per ſe pulcherrimus eſt, nec unquam ſeneſcit, nec moritur. Caput ejus ſit coronatum laurea corona, baccis aureis plena, quæ conſilii ſupremi ac mentis divinæ eſt, omnia mala virtute exuperantis, atq; in bonū vertentis. Eademq; retro ligata ſit lemni-

lemniſcis purpureis, quibus imperium ſignatur. Ideoque vocat illud ligaturæ genus Seneca capitis honorati vinculum. In fronte ſumma inter lauri folia reſplendeat ſol aureus, quia illuſtres & claros homines reddit Honoris favor. Reſplendeat igitur veſtitu ac habitu triumphali: quia ſummus ac divinus honor æſtimari debet triumphus. Prodeat in tunica palmata punicea, & toga picta purpurea, quemadmodum triumphantes invehi in Capitolium ſolent: quia colores illi reverentiam ac auctoritatem adferunt, imperium & poteſtatem deſignant. Jam palmæ rami aurei in tunica, victoriam malorum demonſtrant. & in chlamyde, ſive toga viſiuntur præmia virtutum omnis generis aurea. Quia Honos ipſe virtutis labores digne compenſat. Erunt autem præmia coronæ omnis generis; ut civice ex quercu, obſidionales ex gramine: laureæ & hederaceæ ingenii, conſilii, ac doctrinæ honores: Clypei, haſtæ puræ, armillæ, phaleræ, militaris fortitudinis inſignia non deſint. Nec etiam civilis virtutis ornamenta, ſacerdotiorum ſcilicet, magiſtratuũ, imperiique inſignia: uti ſunt litui, pateræ, tutuli, & apices ſacerdotum: item faſces ſecures, ſceptra magiſtratuum. Honores enim ſemper appellarunt ſacerdotia & magiſtratus antiqui. Denique caligæ & equi tegmina colore ſint purpureo, & iiſdem ornamentis reluceant, quibus Honoris toga. Neque ineptum erit utroſque & Honoris & Virtutis equos aureis inſignire Meduſæ capitibus: quæ, ut poëtæ fabulantur, homines in ſaxa mutare ſolebat, & ſignificat reverentiam & admirationem ſummam in ſtuporem uſque, quam Virtus & Honor ſecum adferunt. Manu dextra geret pilum, ut Virtus; & ſiniſtro brachio clypeum, de cujus emblemate ſeorſim poſtea loquemur. Gladii vagina ſit purpurea, & coronis atque lauri ramis aureis diſtincta propter cauſſas jam dictas. *Honos virtutis præmium.*

Eubulus & Hypſetaſtes ſint facie virili matura, eodem ferè veſtitu ac forma. Sint eorum capita tecta, eo quòd ſecreta debeant eſſe gravia conſilia & magni conceptus. Et tegantur galericulis albis: ob mentem puram, & cogitationes candidas, quæ ſolæ Virtutem & Honorem quærunt. Adiint plumæ, ut intelligatur expeditam mentis celeritatem in magnis conſiliis requiri. Purpureo reliquo ſint habitu, ob auctoritatem & vigorem ejus coloris. Sic item equorum tegmina *Eubuli & Hypſetaſtis habitus & apparatus.*

gmina coloris ſint purpurei. At chlamydes ſive paludamenta utriuſque flavi atque aurei coloris: qualis ſolet eſſe in ſpicis ac fructu maturo. Maturitas enim requiritur in conſilio, & magno conceptu. Diſtinguantur tamen hæ perſonæ ſuis notis. Eubulus geret ante pectus latum & album cor, in cujus medio depingetur caput Meduſæ : conſilia enim bona debent eſſe candida & aperta : quæ idcirco ſecum adferunt auctoritatem & reverentiam omnem. Hypſetaſtes oſtendat in pectore cor amplum & alatum cum Jani bifrontis capite : ut ſignificet magni animi cogitationes admodum altè volare : ſed adeſſe quoque debere ſummam providentiam, præterita ac futura proſpicientis Jani. Et cor illud amplum ſignificare ſolet prudens conſilium & magnos conceptus. Unde & Ennius poeta Sex. Ælium Pætum ſapientiſſimum, & juris conſultiſſimum appellavit egregiè cordatum : ut teſtatur Cicero Tuſculanarum primo. Gladiorum vaginæ ſint item purpureæ, & diſtinguantur iiſdem notis Meduſæ & Jani, propter cauſſas jam dictas.

Equitum tranſvectio. Caſtor & Pollux dii ſervatores ac tutelares generoſæ juventutis habebantur. Ideoque Romani equites quotannis in eorum honorem Idibus Quintilibus (quo die ancipiti in prælio contra Latinos viſi ſunt inter equites Romanos , & ingens adferre momentum ad præclariſſimam victoriam) coronati ac donis ſuis militaribus inſignes, nec non ſplendidiſſimo in habitu trabeati, ſacra cum pompa transvehi equis per urbem ſolent. Primùm ab æde Martis per portam Capenam pergentes ad Honoris & Virtutis ædem : deinde per forum Romanum ad Caſtoris & Pollucis, ac denique in Capitolium ad Jovis optimi maximi templum ſcandentes pompæ ſacriſque finem imponebant : quemadmodum Livius, Dionyſius Halicarnaſſæus, Valerius Maximus , & alii plerique memoriæ prodiderunt. Auctorem iſtius pompæ quidam perhibent fuiſſe Q. Fabium Rullianum in cenſura, cùm tribus nobiliores ruſticas à libertinorum ac ſordida pauperum fece purgaſſet, eandemque in quatuor humiliores urbanas rejeciſſet, ne quotannis, uti conſueverat, diſſidia & turbas in creandis magiſtratibus excitaret. unde Fabium Maximi cognomentum retuliſſe nonnulli prodiderunt: eo quòd diſcordiæ civilis fontem ratione tam facilè ſuſtuliſſet. Voluit itaque ſummus & prudens vir, ut nobilis juventus,

quem-

quemadmodum in ordinis ac honorum prærogativa, ſic e-tiam virtute ac meritis infimam plebem antecelleret, Virtutem & Honorem ſeriò coleret, atque imprimis Caſtorem & Pollucem. quorum vis ſive numen, ut antiquorum fabulis perſuaſum fuit, expediebat imprimis germanam concordiam ipſiſſimamque ſynceram ac fraternam benevolentiam. eandemque non ſolùm in civitatibus, verum etiam domi privatim quàm maximè colendam per ſingulas familias Romani putaverunt. Unde & dii Penates à multis ipſi credebantur eſſe Caſtores. Vocantur autem dioſcuri, & finguntur eſſe nati ex ſummo Jove: quia ſummi numinis donum pax & concordia eſt: & ex uno ovo prodiiſſe gemellos fabulantur, quia ſub uno tecto diligenter ſervanda concordia eſt. Forma & ſtatura ſimillimi finguntur, nam paritate concordia fovetur. Alter tamen mortalis, alter immortalis fuiſſe dicitur: ut mutui inter eos beneficii locus eſſet, atque ipſi inter ſe imparitatem iſtam adæquare poſſent. Mutua etenim officia benevolentiam concordiamque generant immortalem. Itaque patrem Jovem rogavit Pollux immortalis, uti cum fratre Caſtore partiri divinitatis ſuæ ſortem poſſet. Annuit votis ipſius Jupiter, atque ambos in cælo pares ſtellas eſſe juſſit: quæ viciſſim orirentur, & occiderent. Heſperum & Luciferum eas appellant nonnulli. Quidam Geminos eſſe in Zodiaco putant. Hinc eſt quod Homerus ἑτερημέρους Caſtora Pollucemque vocat, aitque diebus illos alternis vivere & mori. Eſt igitur ſumma atque immortalis hæc benevolentia vel concordia, quæ vitam ac mortem inter ſe partitur. Atque idcirco non ineptè ſequentur principem, & à tergo cuſtodiam agent: ut videatur pacem & concordiam ſecum quocunque ducere, ſimulque recordetur amoris mutui & fraternæ benevolentiæ, quandoquidem unum ipſe duntaxat fratrem habeat.

Caſtorum habitus & apparatus.

Jam habitus atque apparatus geminorum iſtorum fratrum interpretari fabulam, atque argumento noſtro ſubſervire debet. Sint itaque magnitudine pares, perſonis, equis, ac veſtitu quàm ſimillimi ob cauſſas jam dictas. Veſtitus omnis & ipſorum & equorum (quos albos eſſe vult Pindarus) ſit planè niveus: nam ſincerus debet amor eſſe, & candida

con-

concordia. Limbis tamen purpureis prætexantur chlamydes,& equorum tegmina: quos limbos adornent alternatim ova argentea,& fulgura aurea Jovis eorum patris arma. In ovis ſingulis pingantur binæ ſtellulæ Caſtoris & Pollucis;oriens alter qui aureus erit:alter occidēs,qui niger. Quia nati ambo ſunt ex uno ovo,ſorte tamen,ut dictum eſt,diſpari.In tegminibus equorum depingatur in viridi arundineo ſerto cygnus: eo quod pater Jupiter ſub forma cygni eos genuerit,ut habet fabula.Pileolos albos gerent in capite ſemiſecti ovi figura, in quorum vertice ſummo luceant aureæ ſtellæ prominentes.Atque hoc habitu eos Romana religio coluit:ut etiam viſuntur ubique in ſtatuis, picturis,ac nummis, antiquis. Proinde pileatos eos fratres appellat Catullus poëta.Pileos eorum circundent coronæ ſimiles ex calamo(quæ ſpecies minoris ac ſubtilioris eſt arundinis)contextæ. Quglibus coronis eos à Spartanis olim ornari ſolere ſcribit Ariſtophanis interpres: fortaſſe quòd cygni eo fruticis genere delectētur.In dextris gerant pila Romana,quibus haſtulis eos armat ſemper antiqua pictura.In gladiorum vaginis argenteis depingantur aureæ ſtellæ. Clypeos ferant ovatæ formæ: de quorum ſymbolis nunc ordine ſuo dicemus.

Scuta & clypeos ordinavimus ad iſtam pompam ornandam quinque dumtaxat ob numeri myſterium,quod indicat corporis humani ſenſus omnes ,& maximè principis adoleſcentis virtutum indigere clypeis.Quapropter duos Honori & Virtuti in principiis attribuimus,tertium principi in medio,quem puer ejus geret, & duos reliquos à tergo Caſtori & Polluci.Neque id ineptè: nam Eubulo & Hypſetaſti heroibus ipſa illuſtria & ampla corda in pectoribus clypeorum loco poſſunt haberi. Præſentiſſima namque in ſubitis periculis eſt defenſio aut tutela cor animoſum atque prudens.

Principis juventutis clypeus. Principis juventutis clypeus forma ſit rotunda,quales aureos vel argenteos ornatiſſimos, & magni ponderis cum haſtis aureis, argenteiſve puris equeſter ordo Principibus juventutis frequenter in honorem publicè ſolet dedicare. Eademque quoque forma circulari viſuntur in antiquis denariis Caji & Lucii Cęſarum,quos M.Agrippæ filios Auguſtus ſibi adoptaverat hæredes, & juventutis principes declarari

rari fecerat, ut monſtrat ipſe titulus in denariis adſcriptus. Et à Dione Caſſio ſcribitur lib. hiſtoriarum LV. dictorum Cæſarum poſt mortem clypeos illos aureos, quibus eos equeſter ordo decorarat, ipſis in honorem ac memoriam in curia fuiſſe ſuſpenſos. Principis autem noſtri clypeus coloris erit argentei cum margine purpureo, qui diſtinguetur aureis leonum capitibus & roſis ob rationes in ejus veſtitu jam antè adductas. In umbone medio ſynthema depingatur iſtud: Aquila nigra, fulmen aureum unguibus tenens à dextris: item vultur ſive accipiter fulvus, cum diademate aureo in unguibus à ſiniſtris. Quæ aves duo ſceptra inter ipſas decuſſatim poſita contingant, quibus notatur concordia & confœderatio potentiæ. Aquila ſignat ſummum imprimis principatum, imperium, atque imperatorem: vultur in Etruſca diſciplina, & auguriis Romanis inter alia multa, regem & regnum: quemadmodum etiam accipiter in literis Ægyptiorum hieroglyphicis, ut Orus Apollo teſtatur. Sic etiam imperii vim ipſam, fulmen iſtud Jovis; & diadema ſignificant regnum. Collocetur jam ſupra ſceptra religionis in omni confœderatione requiſitæ character ara foco accenſo relucens. Sub ſceptris autem ſolis reſplendens globus indicet favorum quaſi divinum aliquem: quia ſol caloris ſui favore, favonioque nutrit, fovet, & auget inferiora cuncta, quæ è terris naſcuntur. Itaque ſub his omnibus exurgat ex uno quaſi trunco quercus adoleſcens, ramis ſex vireſcentibus inſignis. E quibus duo ſuperiores connexi colligantur, & fratrum duorum amorem mutuum demonſtrent. Quatuor reliqui in amplum procreſcant, & ſignent ſororum numerum. Circumſcribatur univerſo ſymbolo hic verſus:

NOS. IVVAT. AVSPICIIS. MAGNORVM. ADOLESCERE. DIVVM.

Quæ verba vel poſſunt intelligi de Virtute, Honore, reliquoque Principis juventutis comitatu: vel, ſi placet, etiam de Imperatore, Rege Catholico, & aliis ſanguine vel affinitate junctis principibus: quos omnes, cùm & potentes & boni ſunt, tam ſacra ſcriptura, non minus quàm Homerus & alii poëtæ deos divosque ſolent appellare: quia hoc omne bonum, quòd boni & potentes ſint, à Deo veniat.

Virtutis clypeus. Virtutis clypeus circulari ſit item forma, cùm hæc ſit undecunque perfecta, Virtutique reſpondes. Non etenim juſta, vel eximia dicebātur fieri ſacrificia ſine circulis: nec erant τέλεια, hoc eſt, perfecta, niſi circulus ex hoſtiarum ſanguine in pateram religioſiſſimè collecto primum aræ fuiſſet illinitus. Tunc denique ſacrum τελέσθαι, id eſt, perficere vel abſolvere videbantur. Nec numen adorabant, votáve nuncupabant ritè veteres ex Pythagoræ ac Numæ Regis inſtituto, niſi corporis in circulum vel orbem circumactu. Jam quia galeam Virtutis adornavimus, duobus Herculis laboribus, nunc tertium addemus in ejusdem clypeo: qui rectam atque felicem illius aſſequendam viam monſtrabit generoſis animis, cùm maximè tales expāſis ulnis ad ſe pelliceat ipſa. Virtutis igitur clypeus viridis erit ob rationes ante memoratas. Et in eodem ſtet hieroglyphicon, Herculis draconem mactans pervigilem, qui ad aurea Heſperidum mala properantem impediebat. Nam cum ipſe per ærumnoſas Virtutis vias toto orbe quæſiviſſet verum ejus fructum; hunc tandem in Heſperia vel occaſu, id eſt, in ſenectute, repperit, ubi draconem cuſtodem adverſantem occidit, & aurea mala decerpſit, hoc eſt, fructum veræ ſapientiæ, quæ ſola gloriæ immortalis, qui verus honor eſt, guſtum dat. Nam ille draco Typhonis & Echidnæ proles centum capitibus, variisque vocibus valens, qui obſtabat aſſiduè (ſicut ex mythologematum arcanis, quæ ad Ethicam ſpectant, diſcimus) vitium naturale eſt opinionum & affectionum humanarum: atque ipſa diſtrahens cura rerum fortuitarum, ſemper ſapientiæ, fructuique ejusdem adverſa. Qui draco primum mactandus eſt continuis virtutis exercitiis; & de ſiderio jam dicti fructus, impedimenta quæque ſunt auferenda: quod non niſi magnó cum labore fieri poteſt: cum homo ſit ſuapte natura ad vitium valde proclivis. Itaque declarabimus hieroglyphicum iſtud tali verſu:

Draco Typhonis & Echidnæ proles.

AVREA. VIRTVTIS. MERCES. SVDORE. PARANDA. EST.

Honoris clypeus. Honoris clypeus erit itē orbiculatus, ut Virtutis, ob easdem quas diximus cauſſas. Ceterùm color ejus ſit purpureus, ut honori prorſus cōgruus. In hoc depictus refulgeat Honos

Honos ipſe, vehens in altum quadriga triumphali aurea Principem virum, triumphalibus ornamentis veſtitum, cujus capiti ſupervolans Victoria coronam imponit, & circumſcribatur.

VIRTVTE. AC. MERITO. INSIGNEIS. AD. SIDERA. TOLLO.

Quod quidem allegorema demonſtrabit verum effectum Honoris, qui generoſos ſpiritus per Virtutis viam progreſſos evehit ad ſupremam excellentiam, & ad gloriæ coronam immortalem. Itaque currus aureus triumphalis Jovi ſummo ſacer, immortalem Honoris gloriam ſignificabit. Non enim homini mortali, vel ipſius M. Ciceronis judicio, major honor contingere poterat, quàm ut ipſo Jovis curru equis candidis, virtutum præmiis illuſtratus in Capitolium, deorum domicilium, velut in Olympum poſſet invehi. *Currus aureus Iovis.*

Caſtorum candidi & ovata forma pares eſſe debent clypei, quia ut diximus pares & gemelli, atque ex uno ovo nati finguntur. Cùm igitur ſignificent amorem mutuum ſimul natum, & æqualiter obſervatum, qui pacem & concordiam fovet, vel privatim domi inter paucos, vel inter ordines aut civitates publicè: dabimus his item paria ſymbola fructuum, qui naſcuntur ex hujus amoris virtute. Et erunt hæc: Dexteræ invicem conſertæ notent fidem ac ſecuritatem, ut veterum numiſmata plura pulchrè demonſtrant: nec minus eleganter, ac breviter Maro poëta hoc uno verſu: *Caſtorum clypei.* *Dextera conſerta*

Dat dextram, atq; animum præſenti pignore firmat.

hoc eſt, ſecurum reddit Achemenidem Anchiſes dando dextera fidem. Huic characteriſmo jungatur lyra, qualem Mercurius ex teſtudinis teſta primus concinnaverat recens Jovi ex Maja natus, nec in cunis manens, ut pulchrè canit in ejus hymno Homerus. Hæc autem ſignificat animorum juſtam ſympathiam, atque voluntatum ſuavem concentum, rationis lege temperatum, ex quibus publicè & privatim magnæ felicitates humanæ vitæ proveniunt. Jam dictis ſymbolis addatur tertiũ Amaltheæ Nymphæ vel Copiæ deę cornu cum annexo fulmine Jovis, qui Caſtorum pater at- *Lyra Mercurii.* *Copiá cornu.*

 que

quæ bonorum omnium largitor habebatur. Nam quicquid lætum aut ſalutare terrarum orbi ac humano generi contingit, Jovis ſummi beneficium eſſe creditum eſt. quem fabulantur Græci poëtæ capram, cujus lacte nutritus infans fuerat, inter ſidera tranſtuliſſe: cornu ejus alterum Nymphis nutricibus dono dediſſe, velut officii præmium: & adjeciſſe facultatem, ut quicquid optarent deliciarum aut opum ad vitam beatè degendam; hoc omne ex eodem cornu ſponte naſceretur, & largiter abundaret. Copiæ cornu igitur iſtud accipiunt à Jove Najades Meliſſæ, quas animas eſſe juſtas Porphyrius in antro Nympharum interpretatur. quæ ſyncera ſimplicique religione numen placantes, cuncta ad beatam vitam neceſſaria feciliter adipiſcuntur, ac imprimis pacem, & mentis tranquillitatem omnigenæ felicitatis fontes. Verùm enimverò fulgur Jovis Sereni portendere ſolet proſperos rerum deſideratarum eventus. Cùm inſuper aërem purget; imbresque concitet: volunt & fertilitatis atque ſalubritatis eſſe cauſſam. Corona denique quæ cornu ipſum ac fulmen cinget, ejusdem ſit argumenti ex triplici ſcilicet frondium ac fructuum genere concinnatas lauri ſcilicet, quercus & hordei. Ex quibus primus hominum cibus, primaque medicina fuit aureo illo Saturni ſæculo, quemadmodum poëtæ veteres fabulantur: qui glandibus & aqua priſcos patres victitaſſe canunt ante fruges & vineas inventas. Vix etiam ſanctior olim aut efficacior lauro, laurive baccis ac foliis habebatur medicina, quam Apollini & Æſculapio propterea conſecravit antiquitas. Quia à Romanis boni Genii planta vocabatur, perſuaſumque vulgo tum fuit, locum ubi laurus eſſet, neque à ſacro ullo morbo, neque à dæmone pravo infeſtari, ſicut in Collectaneis de agricultura, quæ Conſtantino Cæſari inſcribuntur, legimus. Sed hæc de Caſtorum clypeis dicta ſufficiant. quorum margines ſive limbi purpurei ſint, & alternatim hos exornent aurea fulmina, diſtinctaque ſtellulis binis argentea ova: quo Caſtorum vel Dioſcurorum clypei videantur eſſe. Cauſſas antè demonſtravimus. Addatur ſymbolis verſus hic profecticus, vel votivus:

Meliſſa quæ

Fulgur Jovis ſereni.

Laurus.

ADSIT. SANCTA. FIDES. FRATRUM. ET. CONCORDIA. FELIX.

Reſtat ſextus clypeus ovata item forma, non tamen ad argumentum pompæ jam deſcriptæ pertinens, ſed ſolummodo principi in uſum gladiatorii ludi, vel duelli pedeſtris ordinatus. cujus umbo tegetur cordibus humanis ſummo ordine & congruentia ſepis in modum contextis: quorum ſingula ejiciant flammulas aureas ſcintillantes. Circumſcribatur hæc elogia: *Clypeus Principis iuventutis.*

HIC. MVRVS. AHENEVS. ESTO.
BENIVOLENZA. BVONISSIMA, GVARDIA.

Non poteſt eſſe tutius ſcutum, non magis fida in terris cuſtodia, nec fortius propugnaculum ad principem defendendum, quàm amor, benevolentia civium, provincialiumq́ue ſuorum. quorum corda ſi demereri, ac obligare ſibi, ſuæque reip. poterit, atque phalangis ſive teſtudinis militaris in modum connectere, & in pace unita conſervare, ſemet reperiet ſecuriſſimum, provinciasq́ue ſuas feliciſſimas. Ideoq́; clypei limbum adornabimus pulchra corona variæ fœcunditatis florum ac fructuum extenſa & ſuſpenſa ex cornibus aureis arietum. Per arietem enim antiqui intelligebãt ipſam ſæpiſſimè benignitatem Principis: cùm appelletur dux gregis, & ſuos ipſe nunquam deſerat, ſed ducatum ſemper exeuntibus à caulis in paſcua, rurſumq́ue redeuntibus ad caulas præbeat. *Concordia.* *Aries.*

FINIS.

TESTIMONIA DE MORBO ET MORTE CARULI PRINCIPIS

quæ Corona Pighius partim ſecum Roma tulit, partim eidem ab amicis ex urbe miſſa ſunt.

EXEMPLUM EX LIBRO LXXXII. ALEXANdri Petronii de hiſtoria medica.

CAROLUS Princeps annos natus 19. habitu gracili, moderatus in omni victus genere, tuſſi multos jam menſes afficitur. Pectore interdũ dolet, lautis conviviis ſæpe intertuit. Poſtridie quàm Neapoli Romam veniſſet, die, inquam, Lunæ, 24. Januarii 1575. ut referunt, hora 17. capite dolet, horret & febri. Medicus primo accerſitus, vinum ſubtrahit in potu decoctum ex cinamomo, ſive hordei aquam, in cibo puſanam hordei porrigit, nocte non dormit, pectoris dolore afficitur.

Die Martis veſperi ferè ſine febre, ventriculi & ſuperiorum conſtarum dolor, urina ſubrufa, mediocris ſubſtantiæ, cum contento naturali, nocte bene dormit, inſomnia quædam melancolica & terrifica, diluculo paululum ſudavit.

Die Mercurii, ſive à cliſtere, qui pridie injectus fuerat, ſive ab alio quopiam, alvus quinquies abundè ducitur, excrementa bilioſa liquida, fætida: hora 17. redit febris, urina bona, veſperi exanthemata per univerſum corpus, præterquam in facie, rubra parvula, frequentia, elevata. Decoctum ficuum Jujubarum, dactilorum, ex hordei aqua præbetur: paratur jus ex oxalide, bibinella, & ſoncho: vinum nigrum, ſed ex aliquorum opinione, quo promptius prodeant, in cæna clam medico potat, urina craſſa, ſubturbida, rufa ad flavum deponens craſſum quiddam, noctem moleſte ducit, mane Syrum ex ſucco oxalidis, de acore citri, cum aqua oxalidis, bibinellæ, & cicerbitæ ſorbet. Hæc ex relatione.

Die Jovis 27. Januarii mane primum advocor, labrum inferius ſiccum nigricans, facies plena, rubicunda, ſed in ea quo ad viſum exanthemata non manifeſta, febris non levis, pulſus validi, pectoris & capitis dolor aliquis, à cibis omnibus abhorret, perperum comedit, potum & præcipuè vinum avidè cupit. Id iterũ prohibetur, ejus loco decoctum ex modico

ſtico cinamomo, aqua hordei, ut antea, Decoctum item lentium diſtillatitium ex capo elixo unà cum juſculo, quod magis tamen placuerit, offertur. Propinatur jus ex oxalide, cicerbita, bibinella, quod paulo antè ſumpta vocata conſerva de acore citri cum terra lemnia mane in aurora. & cras & perendie, & deinceps capiat, quia item cibi faſtidio urgetur, viresque an ſatis ſufficere valeant formidatur, cibi varii quoque inſtituuntur, ut paulum ex ſingulis deguſtando famem invitet: his etiam & margaritæ ad vires magis tuendas (id enim earum proprium eſſe creditur) paſſim adhibentur.

Sed ante omnia utrum ſanguis ſtatim mitti debeat, quoniam differre in his malis peſſimum eſſe putatur, ſedulò cõſideratur, quippe motus recens ex itinere, adoleſcentia in qua ſanguis (ut Aphor. 3. Gal. docet) abundat tumida rubensque facies, virtus conſtans, pectoris dolor, continua febris, quæ calore & fervore ſuo corpus totum exercebat, ſanguinem eſſe mittendum ſuadebant. At exanthematum eruptio, exigua nutritio contrà dehortabantur, illa ne intro revocarentur, hæc ne ſanguine evacuato vires ipſæ antequam morbus maturaretur, deficerent. *Com. 29.*

Sed quia tam ſæpe in convivio fuerat, id quod plurimum ſanguinem præcipuè in his qui creſcunt acterſit, quoniam adoleſcens erat; in qua ætate ſanguis (ut diximus) affluit, quia valida febris urgebat, quam a ſanguine, dum in corpore ſuperfluit, foveri probabile vidabatur, quia timor erat ne ad pulmones tum propter tuſſim præcedentem, tum ob præſentem atque præteritum pectoris dolorem, decumberet, ſubinde ſpirare prohiberet, & morti occaſionem præberet, licet exanthemata jam inciperent. Sanguis tamen juxta & Galenum epidemiorum 6. Sect. 2. & Avicennam prima q*ts*. tractatu ſecundo, qui puſtulis cum ſuccorum abundantia comparentibus vacuandum eſſe præcipiunt, eodem die Jovis 27. Januarii mane ante prandium ex interna dextri cubiti in quatuor quidem cyathos, ſed ad uncias tantùm quatuor miſſus eſt, ut copia aliquantum minueretur, & exigua quantitate ducta, intro retrahi exanthemata nequirent, mox à natura tantillum exonerata, ut fortius expellerentur, ut fervor etiam febris, quum in venis tum in arteriis, facta per venæ foramen exhalatione, remitteretur, ut denique vires ſupereſſe in futurum poſſent. *Cur ſanguis miſſus, & quantus, deinde qualis fuerit.* *Com. 36.*

Primus ſanguis colore ut dicunt paoniceo ad cinereum, ſecundus magis, tertius maximè, quartus ſatis probus. Nihil ferè prandet, averſatur omnia, aquam ex modico cinnamomo tepidam potat, vino penitus abſtinet, à meridie aliquantum dormit, levius habet, veſperi urina minus craſſa, ſed nihil deponens. Manus paulum frigidæ, nulla dejectio, exanthemata plura: vix aliquid cænat, potus idem, nocte non quieſcit, magis febrit, auroram verſus parũ dormit.

Die Veneris mane multo plura exanthemata & corpus univerſum & linguam & palatum ita obſident, ut nullus in corpore locus qui conſpici poſſet ſine his eſſe videatur, citra faciem quidem variolas imitantur, album quippiam in ſummitate (ut ſecundum naturam ſolet) præ ſe ferunt, ſed in facie præterquam in fronte minutiſſima ſpiſſiſſima inſtar grani dimidiati milii, colore non rubro, ſed fuſco, cruda, immatura, dolor in gutture, in oculis lachrimæ, rubor, mordacitas, ſternutamenta, mungit ex naribus aliquid, pulſus quietiores, nulla dejectio, fortè quia nihil fere hactenus comedit, urinæ duæ, ſubrufæ ad rufum, mediocris ſubſtantiæ, contentum naturale, ſed in altera ſupremum, in altera imum locum tenet, labrum non ita ſiccum ſed adhuc nigricans.

Petenti hæc exanthemata num variolæ forent, reſponſum fuit, ſpurias eſſe, quales anno 1569. inceperunt. Inde enim ab eo tempore ex ſalubribus inſalubres, ex ſecuris periculoſas fuiſſe & adhuc eſſe.

Prognoſticum. Aliis verò quid ſperandum ſit interrogantibus, dictum fuit, quoniam harum conſtitutio hac tempeſtate ſic eſt, ut dies novem creſcant, deinde novem decreſcant, undecim diebus ad diem uſque Veneris proximè futurum, qui quartus erit Februarii, finis autem à febre undecimi, à variolis noni, ſabubres an inſalubres ſint judicatum iri.

Sed interim nõ levem nobis à ſanguine, qui vitiatus apparuit, metum incuti: non enim ſi poſtremus fuerit bonus, ob id certo ſignificari, reliquum, qui intus relictus eſt, probum eſſe, quum interdum contingat iterum ſecta pòſt vena, rurſus alium æquè atque antea corruptum exire: aliquod igitur vitæ diſcrimen ab hoc ſanguine, quoniam ab ejus fervore variolas naſci plerique omnes arbitrantur, portendi; nã ſi cum quia vitiatus eſt affatim vacuare velimus, debilitabitur

rabitur æger, & brevi ſuccumbet,ſi parcè (ut factum eſt) dematur,aut penitus non mittatur, intus relicta mali cauſſa ſimile periculum afferet. Sin contemperamento,(ut Galen. Aphor.ſect.j apud quoſdam innuit) adverſum hujus ſucci corruptelam utamur,quo pacto,quod natura prius à morbo libera, magiſque valens efficere non potuit, id gravi oppreſſa malo nunc efficiet. Com.17.

Dices: Æger antè pravis alimentis (quod tamen verum non eſt)veſcebatur, nunc porrectis his quæ inculpata ſunt, iſtud facilè conſequetur,ſed quum omnia&alimenta & medicamenta ferme averſetur,quo ingenio,aut qua via tale cōtemperamentum præſtabitur? Proinde naturam ſicuti ſanguinem prædictum probè coquere antè nequivit, ita etiam variolas,quę ab illo naſcuntur,maturare vix poſſę.Sed ad hiſtoriam revertamur.

Hoc igitur die Veneris 28. Januarii, in prandio contuſi ſui, quod aquoſiſſimum eſt circiter uncias duas ex reliquis pauca quædam accepit, vino abſtinuit: veſperi urina paulo craſſior,contentum ſimile,pulſus quietiores,calor mitior,ſitis non levis,ferè nihil cęnatus eſt, diſtillatitium ex capo bibit, ſputa quædam pituitoſa,non cruda:ſeſe debilem ſentire ſæpe refert: forte quoniam adoleſcens eſt, pluri indiget alimento, quod tamen quum valde reſpuat, curationem omnino difficilem reddit:nocte ad horam uſque ſextam ſæpe delyrat,mox reſipiſcit, horrendis ſimulachris plerumque terretur,per id tempus quia nihil in cæna comederat, nonnihil contuſi ſui,& quiddam aliud capit: idem potat, duas circiter horas pòſt dormit: noctu tamen & interdiu ex altero cubili in alterum invitis aſſiſtentibus ſe crebro mutat,ſæpe item ex eodem ſurgere atque extra ſedere appetit, cogit aſſiſtentes ut ſinant,ubi ſedet tum ilico ferè deficit;nec prohiberi poteſt quin aliquando ſurgat, tanta eſt ejus inſtantia, clamor, vis.Id pulmonem ſuſpicari nos facit,dictis exanthematibus aut ſucco qui ea creat,nimis refertum impedimento eſſe,quo minus facilè ſpiret,ideoque è lecto egredi & ſedere frequenter cogi:quippe pulmonē quādo cubatur pronum in dorſum prolabi,neque promptè dimoveri,quando autem ſedetur, quia ſuſpenſus manet, ut hinc inde ſuſque deque facillimè agitatur, ita ſpirando longè commodius inſervire.

Die

Die ſabbathi mane labra tumentia, facies inflata, malè deglutit, gargarizat diamoron cum ficuum citrinarum, dactylorum immaturorum & lenium excorticatarum in aqua hordei decocto ſimiliter habet, febris mitior, urinæ duæ, ſubrufæ, ſubcraſſæ, itidemque contentum, quia biduum non egeſſerat, cliſter ex juſculo capi cum vitellis ovorum & ſaccaro inditur: ab hoc ſtercora quædam minuta, parvula, pauca, perexiguo cruore foris obducta.

Quando vinum propinandum, & quale, & quomodo & quoties.

Quoniam ſe imbecillem & fieri & jam eſſe percipiebat, quia nihil ferme devorabat, vinum autem valde appetebat, quæſitum eſt, an vinum propinare liceret: quia ergo inter poſteriores medicos qui de variolis ſcripſerunt, id aliqui penitus interdicere, aliqui porrigere inveniebantur, ambiguum erat illud præbere. Delyrium & guttur variolis obnoxium, quod ſine inflammatione aliqua non eſſe putabatur, non dubiè ſed manifeſtè, prohibebant. at virtus quoniã deficere ſentiebatur quum perparum aut ferè nihil comederet, quotidieq; debilior redderetur, illud contra exigebat, quia item vino aſſuetus erat, illudque vehementer exoptabat, Hypocrate autem auctore, aliquid & ægro & conſuetudini tribuere oportebat, vinum quidem dare viſum fuit, ſed quod pauciferum & modicum, & decocta aqua ſatis dilutum eſſet, quod inflammationem neque præſentem, ſi qua ſuberat, augere, neque novam aliquam ſuſcitare poſſet. Non tamen quo certa ſalus ab eo expectaretur, ſed quo ſpes omnis abſque illo adimi & vires repentè concidere, cum illo autẽ diutius perdurare & ſpem aliquam polliceri viderentur.

j. Aphor 17. 2 Acut. tex. 36 6. epid. ſect. 7.

Vinum igitur leve, ſed rubrum, nam coloris hujus ei magis gratum (quod hoc Viennæ adverſus hæc mala paſſim uterentur) erat aqua & cocta & tepida dilutum, atque id ſemel tantùm in prandio propinatur, panem perquam modicum atque hunc aqua prius lotum, ſubinde vino aſperſum ſumpſit: mox aquam ex cinnamomo ſuper potavit, ſe non videre dictitabat, in lecto tamen ſedens dum pranderet, magis quàm heri mane ſe ſuſtinebat, à prandio aliquantum dormivit.

Ad oculos inſtituitur infuſum ex Rhu obſoniorum humach appellant ℥ ÷ croci g. v. aquæ roſaceæ ℥ij.

Ad guttur ad variolas evocandas, & ſub naturæ imperium deducendas, id quod habet ficuum citrinarum ℥ ÷

gummi

gummi laccæ canchamum vocant ℥ j ÷ gummi tragacanthæ ℥ ij. lentium excorticatarum ℥ iij. ſeminis fœniculi ſem. rapiana ℥. j. foliorum cerefolii pugil. ſemis in aqua hordei ad ℥ viij. coquantur, ex hoc decocto ℥ ÷ ſyr. de granatis dulcibus ʒ ij. mane & veſperi hora una ante cibum & in meridie tepidum capit, quantitate quidem exiguum, ne illius copia ſubverſum adoleſcentis ſtomachum faſtidiret, ter autem in die, ut potionis debilitas crebra repetitione inſtauraretur, febris initior, veſperi parum cænat, vinum prædictum ſimiliter dilutum, & modicum ſemel potat, minus difficulter deglutit, ſæpe ſternutat, ex naribus aliqua mungit. Pituitoſa quędam & matura expuit exanthemata innumera, urina una, multa rufa, ad ſubrufum, mediocris ſubſtantiæ, contentum nebuloſum : nocte quatuor horas, verum per intervalla, dormivit: inter dormiendum aliquando delyravit in ſomniis timorem facientibus vexatus eſt.

Die dominico mane ferè ſine febre, dejectio nulla, urinæ duæ, ſingulæ multa copia, ſubrufæ, mediocris ſubſtantiæ, contentum ſubcraſſum, pulveraium pejus deglutit, vinum bis ſed valdè dilutum & modicum potat, oculi lachrymantur; exanthemata paulo majora : à prandio ferè duas horas dormivit, expergiſcitur, calens plus juſto, malè deglutit: veſperi aucta febris, exanthemata longe majora , urina una, multa, ſubrufa mediocris ſubſtantiæ; contentum in medio & nebuloſum & multum & ſubalbidum : deterius quàm ante hac deglutit; tuſſis cruda, ſputa tamen aliqua matura, dejectio nulla, cænat paulo minus quàm pranſus fuit. facies tota tumida, tumet naſus, tument oculi, inflata labra, atque hæc nigra veluti ſanguis niger,

Gutturis cauſa ſępe capit ſyi*m.* de granatis dulcibus , vinum granatorum dulcium, & linctu & gargarizatu , granata item dulcia mandit: variolę complures in medio quidem albeſcentes, verùm ſe nec exterius extollentes, nec in acutum faſtigiatæ (ut quæ ſalutares ſunt eſſe conſueverunt) ſed contrà inculcatæ, depreſſæ, quod peſſimum ab aliquibus exiſtimatur. Nocte ſomnus multis ſputis intercipitur.

Die Lunę ultima Januarii mane urina paulo craſſior, à cliſtere ſtercora tria, quatuorve, ſolida, cruore ſubnigro foris

ris oblinita,febris levior,ſiniſtrum oculum melius aperit, in facie citra frontem,in malis,in naſo,in labris, in mento puſtulæ adhuc minimo milii grano minores,colore tamen carnis,quæ naturaliter(ut dicunt)alba,nunc autem fuſca videtur;alię puſtulæ,tum in fronte, tum in reliquis corporis partibus,albidæ, malè olere incipiunt, ægrè deglutit,ac deterius quàm heri mane;valde leviter prandet, à prandio ſæpe quievit,aliquantum dormivit,urina melior, febris minor, labra utraque (ut diximus) nigra : cœna æquè atque prandium,minus malè deglutit, nocte febriit,moleſtè habuit,pravè deglutivit.

Die Martis prima Februarii mane urinæ duæ, ſubrufæ, medrocris ſubſtantiæ, contentum in medio ſubcraſſum, puſtulæ in fronte,in collo,in manibus, in tibiis multo majores,magiſque albæ, in mucronem tamen non faſtigiatæ, ſed(ut expoſuimus) depreſſæ.Capite aliquantum dolet,dejecto ſponte aquoſa,pallida,in fundo vaſis retrimēta, quinetiam alba, fabis freſcis ſimilia, ſed non multa, ſuperius labrum cortice illo nigro ſponte exuitur velut antiquum ulcus,per vim amota cruſta rubrum ad atrum remanet,ſputa quædam viſcida cum aliquo cruore, nares inflatæ,clauſæ, non ſine febre, contuſum liquidum & modicum prandet, vini albi pauciferi aqua ſatis diluti duo tantùm cochlearia: dein quia ſitiebat,aquam ex cinnamomo potavit, præterea nihil.A prandio per intevalla quievit.cetera eadem Veſperi calor minor,videntur in oculis lemæ albeſcere & maturari, puſtulæ illæ faciei minutiſſimæ in cruſtam unam cineris colore nihil prorſus eminentem, coire:contrà naſus, mentum,labra adhuc inflata eſſe,frons utraque,mala præſertim ſiniſtra detumeſcere,ſæpius bene,quandoque non bene ſpirare;interdum ſurgere, atque extra cubile ſedere invitis aſſiſtentibus conatur, quod(licet pòſt animo fere deficeret) timorem tamen incutiebat,ne pulmo nimium aut variolis, aut ſucco,qui eas parit, obſeſſus id faceret, quippè qui cùm erecti ſtamus (ut antè quoq; narratum eſt)quia ſuſpenditur ſpirando facilius; quum verò cubamus, quia in dorſum incumbit, difficilius inſervit. Pituitoſa multa, valde lenta, nonnunquam cruori fuſco conjuncta, ſed difficulter excreat; urina ſubrufa, mediocris ſubſtantiæ; contentum nebuloſum, diffuſum, pulveratum, garga-

gargarizatus ex ſyru: de granatis & dulcibus & vocatis muzis, addita aqua calida, facilius expuit, guttur lenitur, cœna quemadmodum prandium, nocte guttur infenſum de ſuffocatione bis terve periclitatur, non dormit.

Die Mercurii mane, febris mitis, pulſus languidi, urina eadem, dejectio nulla, facies circa ſuperiorem mandibulam utrinque detumefacta, nares clauſæ, non malè ſpirat, gargarizatu ex oxymelitis ℥ j. aquæ hordei p. j. ſputa, minus difficile reijcit, guttur neque pejus neque melius, mucos viſcidiſſimos & multos expuit, eos tamen expellere propter lentorem vix poteſt, reliquæ puſtulæ albæ omnes, caput prurit, prandet ut heri mane, à meridie eadem, cænam ſolito citius petit, cænat ſicuti pranſus eſt, urina ferè ſine contento, in aliis eadem, à cliſtere ſtercora quædam dura, & majore copia quàm aliàs, & absque cruore, ab his aliquantum dormivit. in facie puſtulæ iſtæ parvulæ, ſpiſſæ, ſubatræ, reliquæ ut dictum eſt. nocte non niſi raró dormit, quamplurimum aquæ hordei, id baucale ferme integrum bibiſſe ferunt. inter dormiendum dextram faciei partem totam fricuit, hæc primùm cruenta, dein nigra cernitur, inſomnia formidoloſa.

Die Jovis 3. Februarii mane eadem omnia, minus moleſtè glutit, viſcida quædam ferruginei coloris excreat, facies nonnihil detumeſcit, à cliſtere ſtercus multum in fruſtula diviſum ſubdurum. prandium ut heri. die toto ſine ſomno, ſine quiete, καρώτιδες arteriæ quæ in collo ſunt vehementer moventur, vox remiſſa, de fœtore conqueritur circa horam 20. ſurgens ut ſederet, ferè deficit; pulſus inæquales, parvi, deficientes: in lectum deducto digiti manuum convelluntur, brachia ſurſum deorſum temerè jactantur, caput retro cadit, os diſtorquetur, lodicem è thorace ad pedes reijcit, cor magnoperè commovetur, quaſi erumpere de pectore manu appoſita percipitur, mille modis diſtrahitur, deprimitur, proſilit: interim delyrat, quando ad ſe redit, moleſtiam in ſterno prope jugulum, & nonnihil in capite ſentire dicit: veſperi urinæ duæ juſta copia ſubrufæ, mediocris ſubſtantiæ, ſed altera ſine contento: dejectio, qualis die Martis, pulſus non mali, facies aliquot in locis decorticata, nigricans.

Porro hæc excreanda cordis commotio, ſimul etiam digitorum

gitorum oriſq; contorſio,& alios & nos qui diem Veneris inſtantem tantopere timebamus, omnino perterruerunt. Ea omnia ſanè primo aſpectu ab illo fœtore, quæ adeo infenſum ſibi eſſe referebat, oriri probabile videbatur, utpote qui pravo ſuo vapore cor & cerebrum vellicans hæc ſymptomata excitaret. Deinde conſiderantibus compluresvariolarum putore longè majore & moleſtiore affectos his malis nunquam obnoxios fuiſſe, ſuſpitio incidit ne à pulmone, quem ſemper veriti fuimus, iſthæc omnia gignerentur. Quemadmodu enim ægroto, qui propter imbecillitate pleramque ſupinus jacet & nocte & interdiu variis quibusdam horis vires adeò collabuntur, ut pulmonem erigere, ac dimoveri vix poſſit, tũ voce remiſſa ſit, ſe detegit, lodicem conſuetam velut onuſtam a thorace rejicit, crebrũ & denſum (quia pulmo perinde ac lodix gravis eſt) ſpirat, manus pectori, ac ſi aliquid illinc ſcilicet pulmone pondere infeſtum eximere vellet admovet, hinc inde huc illuc cum anxietate jactatur: pulſus inæquales, inordinatos, languidos, parvos, deficientes, ſortitur: paulo poſt ad ſe revertitur, qui tametſi debilior quàm prius erat, evadit, tegmentum tamen tollerat, quietus manet, minus difficile ſpirat, minus malos pulſus habet, ita hic adoleſcens ſimilibus in modum prædictum malis diſtinebatur, ſubinde ad ſe redibat: quippe pulmo propter variolas in eo natas propter humoris copiam qui in illum antea & læſum & imbecillum confertim ferebatur (ut dolens guttur, ut jugulum, ut ſternum, ut tuſſis etiam indicabat) denſior atq; gravior factus, ſuo pondere maximum cordi laborem inferebat, vires ejus inculcabat, opprimebat. Illud contrà dum reluctaretur, dum incumbens onus hoc eſt pulmonem juſto graviorem excutere & a ſe propellere obnixè contenderet, tum ſeſe colligens, ſpiritus omnes ad ſe revocabat, mox ut pulmonem à ſe prorſus eliderct, in altum attollebatur, pectus fortiter percutiebat, foris erumpere magno cum impetu apparebat: pulmo invicem ſua gravitate illud deorſum reprimens, & retrocedere & concidere cogebat, tandem fatigata ob pugnam natura, cordeque neque pulmoni amplius refragari valente, neque ſpiritus ea cauſſa ulterius reſumente, ſed in loca ſolita repere permittente, huic ægro falſa quædam quies, & minus inæqualis pulſus contingebat

ſtingebat, In hoc igitur tumultu & altero in alterum viciſſim irruente vehemens illa cordis agitatio ob dictas cauſas creari exiſtimabatur. atque veriſimile erat, interea pulſus variari, minui, deficere, quoniam corde ſpiritus ut cõntra incumbentem pulmonem magis polleret, ad ſe retrahente, arteriæ illis egentes moveri vix poterant, poſtea verò finita pugna, meliores pulſus apparere, quoniam ſedata controverſia, & corde ſpiritus ipſos non amplius retinente, ſed in arterias fluere (prout moris eſt) ſinente, illæ æquè ferè atque ante ſymptoma dictum aut paulò debilius edere conſuctos pulſus permittebantur. digitos item contrahi, manus jactari, caput retro verti, os diſtorqueri, quoniam anguſtia, quæ ſuffocationem minatur, infirmum corpus, varios, inconcinnos, contrariosq́, motus (ut in his qui à repentina diſtillatione ſtrangulantur quotidie cernimus) edere cogitur. lodicem autem è pectore abjicere, quoniam ut pulmonem ſua gravitate opprimentem à ſe foras elidere certabat, ita manibus ſuis ea quæ pectus imbecillum gravabant, illinc amoliri ſtudebat. Hæc autem non ſemper, ſed horis quibusdam accidiſſe, quia vires æqualiter non ſemper ſeſe habebant; verùm ubi ſeu vigiliis ſeu nutrimenti defectu, ſeu vi morbi debilitatæ, pulmonem neq; attollere neque ſuſtinere valebant, ut vox ante remiſſa monſtrabat, tum prædicta mala contingere nihil prohibebat. Hactenus de propoſitorum ſymptomatum cauſis. Hiſtoria ſequitur. Hoc igitur de Jovis leviter cænatus eſt, vini albi valde diluti perquam modicum bibit, deinc tamen non quieſcit: huc illuc per cubile jactatur, variolæ, fœtent, caput ſæpe fricat, adjuvanti ſervo, ac ſi valde jucundum eſſet, acquieſcit: obdormire videtur, ſed non poteſt: febris augetur. hora quarta valde delyrat, ſimulachris terrificis infeſtatur. lodicem ſupernam detrudit ad pedes. è lecto voluit omnino exire, non potuit contineri, egerit aquoſum quiddam cum illis retrimentis albis, tum ſymptoma proximè ſedatum rediit, ſed multo minus. In lectum regreſſo contuſum paulo ſolidius oblatum eſt, deinde horæ partem nunc dimidiã, nunc tertiam per intervalla dormit. hora nona tum ad conciliandum ſomnum, tum ad pravitatem, ſi qua ſubeſſet, arcendam, præter lemiam terram & margaritas, (quæ præſidia nunquam reliquerat) mitridatii vocatæ

conſer-

conſervæ violaceæ ana ℈. j. capit. pòſt æquè ac hora quarta nutritur, dein levius habet, quatuor ferè aut quinque horas, intercedente tamen ſæpius aliqua vigilia, dormit.

Die Veneris quarta Februarii, in qua variolas judicatum iri prædictum fuerat, ſputa & plurima viſcida, quædam cruenta, quædam quaſi matura albida, ſingula magno reddita cum labore, urinæ duæ ſatis probæ, pulſus non mali, & naribus clauſis & ore clauſo manet, id quod ſummam imbecillitatem vereri nos fecit. Circa horam 16. contuſum ſolidius capit, bene glutit, ab hoc aliquantum dormit, quieſcit, hora 19, ad trullam ductus, quale die Jovis proxima dictum eſt, egeſſit: tum defectionem ſentiebat, ſed non defecit. Eodem enim contuſo rurſus oblato, ſubinde vino albo, paucifero valde diluto, & per quam modico epoto, ſtatim ſibi reſtitutus eſt. adhinc paulum dormivit, quievit, urina eadem, Veſperi ſputa quemadmodum mane. A gargariſmo cum oxymelite nunc læditur, ejus loco ſyr: roſaceus ponitur, pulſus non mali, urina altera, valde ſitit, contuſum ſolidum ſumit, vini alibi pauciferi valde diluti modicum ſumma cum delectatione potat, bene glutit, ſubinde nonnihil ptiſanæ hordei ex jure capi devoravit, mox vinum ſimiliter bibit, tertio ptiſanæ ejuſdem parum, & panis aliquid capit, itidem bibit, quarto fruſtulum Appii mali cocti, & vini tantundem ſimiliter diluti potat: quicquid autem devoravit, ejus gratia ut vinum biberet devoraſſe viſus eſt. Pars faciei dextera tumidior quàm ſiniſtra, an quia cordis illa exagitatio propter laborem præcedentem partem ſiniſtram exinanivit. Naſus & labra adhuc valde tument. In utraque mala cruſtæ tenues, tenſæ, amplæ à carne diſtractæ quidem, ſed ad latus hærentes, ſiccæ, nigræ, caro ſubtus cruenta fuſca; fætorem accuſat, nocte melius & quieviſſe & dormiviſſe narrant, majus ſomni tempus hora una. Sexta hora iterum nutritus eſt, poſtea redormivit.

Die ſabbathi quinta Februarii mane urina ſubrufa, mediocris ſubſtantiæ; contentum per ſumma diffuſum, non ſine febre; cetera eadem. hora 15. parcè admodum pranſus eſt, ab hoc tamen non dormivit. hora 19. omnibus reſiſtentibus ſurgit, extra lectum ſedens refert magna anguſtia ſibi pectus affici, ſpirare non poſſe (id quod ut pulmonis

peſſimè

peſſimè affecti nota eſt, ita mortem immaturam, quia gravius nunc urget, accelerare ſignificat.) Interim quoque pulſus anguſti, formicantes, vehemens & infeſta in corda commotio, vino modico aſſumpto ad ſe redit. hora 22. contuſum quod facile ſorbebat, & modicum & difficulter accipit: ſpe vini, quod valde dilutum bibit, accepit. pulſus non mali, febris, curtum ſpirare conqueritur, urina ſubrufa, mediocris ſubſtantiæ, contentum nebuloſum pulveratum, in matulæ fundo arenæ quædam antea non viſæ, rurſum urina altera ſimiliter, præterquam quòd minus colorata, à gargarizatu magna tuſſis excitatur, ſæpe ſupinus manet, an extremæ debilitatis indicium: facies citra frontem tota nigricans, reliquę variolæ eædem.

Ad cordis defectionem, quia tum humidis tum oleoſis uti Avicenna cum Arabibus & aliis medicis prohibet, ſacculum ex ſerico baphica cocco tinctum paravimus, qui habet ſem. citri contuſi ℥ :— ſem. ocymi ʒ ij. corticum citri cultello tenuitur inciſorum ʒ vj. ligni aloes ʒ j. ∸ croci ℈. j. foliorum meliſſæ ſiccæ parum, ſpecierum cordial. temper. ℥ j. ∸ Veſperi quum ſyr. de glycyrriza coclear accepiſſet, viridum quiddam, filamenta ſanguinis aliqua, ſimulque ſanguinis nigri grumum, quantum eſt tritici granum, aut paulò majus extuſſivit, de gutture prope jugulum & ſternum conqueritur, καρώτιδες arteriæ hodie quoque in collo valde moventur, nocte horam nunc unam, nunc unā cum dimidia dormiviſſe referunt, alimenti parum aut nihil ſumit, nam hora tertia contuſi dumtaxat ℥ ij. deinde vini diluti modicū. hora decima tantundem; ſuum os non æquè libenter, nec ita facilè ut prius lavat.

Die dominico mane ſputa viſcidiſſima, cum his cruor ſimiliter admixtus, pulſus non mali, cordis aliqua exagitatio, de qua tamen non conqueritur, an quia imbecillior factus, malum jam non ſentit: à glande dejectio qualis illa ſpontanea, ſed à cliſtere ſtercoroſa, ſubrufa, liquida, cum quibusdam ſanguinis filamentis, urinæ duæ eædem. hora 15. male ſumit alimentum, diligit aurantium dulce, ut ore verſet & teneat conceditur. id quandoque ſputum viſcidiſſimum eſt, quandoque alia quædam paulò diſſimilia movet. nihil ferè dormit: nares clauſæ. Quoniam aurantium ei potiſſimùm placebat, ex illius ſucco & ſaccaro confectū julapiū in

gargarizatum offerebatur, nonnunquam etiam & lac caprinum, modo ptiſanæ cremor, modo julapium è ſuccaro roſaceo aqua ſcabioſæ diſſoluto, deinde colato, poſtea decocto. convulſiones quædam in manibus momentaneæ, ſed raræ. Circa horam 20. ſymptoma quale die Jovis proximè præteritò, ſed multo levius, an quia debilior eſt virtus. poſt id horas ferè duas dormiviſſe dicunt pulſus non mali: cubat in latus ſiniſtrum. hora paulò ante 23. juſculum, quod conſummatum appellant, & panis modicum ex jure ſumit, nõnihil vini potat, ſputa cum cruore aliquo redduntur: urinæ quatuor, ſingulæ bona copia, ſubrufæ, mediocris ſubſtantiæ, contentum quaſi naturale ſed pulveratum: nocte minus male quam altera dormivit, delyria nonnunquam terrefacientia, ſuffocatione ſemel periclitatus eſt; ubi expuit, liberatus fuit, minxit in lecto, nec ſenſit, proximis etiam præteritis diebus ſemel aut bis minxiſſe ferunt.

Die Lunæ 7. Februarii mane urinæ quatuor eædem, præterquam quòd in matulæ fundo plures arenulæ: ad egerendum ſurrexit, ſed nihil dejecit; ſputa eadem, cum his grumi quidam nigri ſanguinis; pulſus iidem, ſæpe in ſiniſtrum latus, ſed quaſi ſupinus cubat, lingua quinque ab hinc diebus non tumida, caput leviter dolet, ſe adhuc curtum ſpirare dicit, nares minus clauſæ, ab his aliqua mungit, interdum tamen à ſputo ita impeditur, ut ferme ſtrangulari videatur. ad 20. usque horam nihil niſi aliquid ad provocandum ſputum capit: hac hora contuſum cum ptiſana mixtum ad ℥ iij. ſorbet, ſubinde vini albi diluti modicum potat, id oblatum fuit, tum quia illud obnixè poſtulabat, tum etiam quia Hypocrates pota ptiſana vini aliquid aliquando propinabat: poſtea vero bis æquè atque paulo antè à ſputo in ſtrangulationem incidit, ubi expuit, levius habet, febris non aucta: ſomni breves & conciſi, delyria aliqua timorem facientia. Veſperi ſputa viſcida, cruda, cum his cruenta, quædam tenuia, tuſſis immatura, febris levis. lodicem conſuetam ferre non vult, ab pedes rejicit, an quia imbecillior (ut ſupra quoque diximus) eſt. facies cruſtis adhuc obducta nigricat: puſtulæ in manibus, præſertim ubi manicæ finiuntur, ſiccantur. ſuperior cutis excidit: in quibusdam cruentum quiddam intus videtur, in quibusdam aſpera cutis ſubeſt. In genu ſiniſtro puſtula una nigra, in collo altera parte

quoque

quoque ſiniſtra. nox valde inquieta, ſomnus ferè nullus, timores quidam: tantus erat ſputi lentor, ut vix unquam expueret, an quia vires jam tandem afflictæ penitus & proſtratæ ſunt: quamobrem neque pulmones attollere, neque ſputa rejicere poſſunt. Pulſus interim anguſti, languidi, non tamen intermittentes, nec inæquales, dum aliquid ſumebat, augeri videbantur. Secunda noctis hora, poſt exiguum quoddam juſculum, nonnihil vini albi ſatis diluti potat; hora ſeptima vocatum conſummatum ſorbet. Inſtaurari viſus eſt; ſputa nonnulla; verſus auroram eodem vocato conſummato reficitur.

Die Martis, octava Februarii, mane pulſus non mali, puſtulæ ſponte ſua cortice nudantur, urinæ quatuor quales heri, ſubrufæ, mediocris ſubſtantiæ ad craſſum non deponentes; à cliſtere ſtercora multa aliquantum dura & ſimul juncta, ſputa eadem. hora 15. modicum juſculi rurſus offertur, bene glutit, non tamen quieſcit, magis & febrit & ſitit. prope horam 30. tantundem ſumit, bene glutit, mox vinum exiguum valde libenter potat, paulo pòſt difficilius ſpirat, in cubili quieſcere nequit, ſe huc illuc verti aſſiſtentibus jubet, ſtertor, vox remiſſior, pulſus deficientes, manus tremulæ, momentaneæ quædam in manibus convulſiones, tuſſis cruda, ſputa lenta, cum aliquo cruore immatura, duo ferme rotunda, cruenta grumi ſanguinis inſtar. veſperi urina tantùm una, craſſa ſubrufa non deponit; denſum ſpirat, ſitit. hora 24. vocati conſummati ℥ ij. & panis fruſtula duo vix ſumit, mox dilutum vinum album ex medulla panis albi expreſſum quoad ℥ vj. (quia nihil ſolidi capiebat) potavit, bene glutit, cetera eadem: nocte pejora omnia, nunquam dormit, nunquam quieſcit, vana quandoque loqui ſed raro videbatur. hora ſeptima vocati conſummati ℥ vij facilius quàm unquam antehac ſorbet, pulſus languidi, denſum & crebrum ſpirat, ſupinus manet. hora 10. nihil glutire poteſt, ne vinum quidem quod illi huc usque maximè placuit admittit.

Die Mercurii nona Februarii, mane hora 14. ſanguis, ut medici duo qui tum aſſiſtebant, referunt, ex ore ad ℥. ferè decem ſponte manat, ſpiritus ſtatim facilior, pulſus meliores, paulò tamen pòſt hora 16. diem obivit, cum incredibili mœrore nobilium omnium & univerſi populi Romani,

Die Jovis 10. Februarii 1575. mane conciderant puſtulæ omnes, facies adhuc nigra, corpus totum valdè gracile, venter tumidus. hora 15. ſecatur: muſculi tum thoracis tum abdominis tenuiſſimi: in abdomine nulla pinguedo. pulmo neque coſtis neque ſterno affixus, ab his liber concidiſſe tamen velut puſtulæ videbatur, à quo fortaſſe cùm concideret, ſanguinem illum, qui mane paulo ante mortem ex ore prodiit, emanaſſe probabile eſt: hic non levis, non rarus, non ſpongioſus, ſed gravis, denſus, ſpiſſus, ad ſuilli lienis ſubſtantiam propè accedebat, ſuperficie levi, colore in aliqua parte ſuberuento, duo ejus lobi anteriores aliquot in locis ſingillatim hic illic album quiddam, quantus eſt extremus pollicis humani articulus, præ ſe ferebant, extrinſecus lene, intrinſecus dum ſecaretur, ſuppuratum quippiam glutino ex farina parum alba, non diſſimile videbatur: ſanè id variolarum ipſarum excrementum apparebat, extra verò nō prominebant, quoniam pulmo anteriore ſui parte ut ad pectus perpetuò ſeſe collidit, ita illas retrocedere, & ſuperficiem in ſeipſo levem relinquere cogit.

In pericardio non aquula, ut ſolet, ſed ſanguis quidam non concretus, liquidus, niger ad ℥ iij. inventus eſt, forte quia dum à pulmone (ut ſupra declaravimus) graviter opprimebatur: interea dum coerceretur, non aqueum aliquid, ſed cruorem exſudabat.

Cor valde flaccidum, quaſi rugoſum, utrinque depreſſis ventriculis, in ambobus perexiguus ſanguis concretus.

Hepar nihil mali præ ſe ferebat, præterquam quòd ſub cavo verſus extimum parte quadam nigrum inciſa nihil intro ſubibat.

Omentum non album, ſed ſubcruentum, relictis inteſtinis ad ſtomachum & hepar, & lienem fere totum retractum ſine ullo pingui, maximè gracile.

Inteſtina inflata omnia & vacua, præterquam in colo: hic enim ſtercus durum & perexiguum.

Stomachus foris colore ſubruſo, intus albido, tenuibus inteſtinis.

Lien & renes naturaliter ſe habebant.

Sub

Sub inteſtinis paulò pòſt renes hinc inde verſus coccygem, utrobique ſinguis quidam niger, membranæ poſteriorem inibi partem ſuccingenti perfuſus.

Caput & guttur non attigerunt, ne illa quæ integra ſervari oportebat, à ſectione deturbarentur.

De his hactenus: in quibus enumerandis ſi noſtra prolixior fuit oratio quàm hiſtoriæ compendium, quo in aliis utimur, poſtularet: ſcire licet id factum fuiſſe, ut cuique judicium de his ferre in promptu eſſet: quod niſi res quemadmodum ſeſe offert, hic purè & integrè recenſeretur, nec rectè fieri, nec intelligi ullo modo poſſet.

Cæterùm hæc ſeparatim ab aliis hiſtoriis quas præmanibus habemus, & modo ab eiſdem diverſo, id eſt, non brevi, non contracto, ſed producto & diffuſo, nunc ſcripſimus: tum quòd res ut eſt, ab omnibus intelligeretur; tum quòd aliqui exemplum id à me non ſolùm requiſiverunt, ſed prorſus efflagitarunt.

Alexander Petronius.
Michaël Mercatus.

PRÆSENTATA. CLIVIS. VI. MARTII. A. NUNCIO. APOSTOLICO GASPARE. GROPPERO.

DILECTO. FILIO. NOBILI VIRO. GUILHELMO CLIVIÆ. &c. DUCI.

GREGORIUS PP. XIII.

DILECTE fili, nobilis vir, Salutem & Apoſtolicam benedictionem. Nihil potuit nobis gravius accidere eo caſu, quo ſumus graviſſimè afflicti. Carulus Fridericus non minus nobis charitate filius, quàm tibi natura, venerat à Maximiliano avunculo defeſſus & languens de via. Excepimus eum eo honore & gaudio; quo par erat filium noſtrũ in Chriſto chariſſimum, & tanti Principis natum, tantisque virtutibus præditum. nec prius illum à nobis diſcedere, & Neapolim (cujus urbis viſendæ ſtudio tenebatur) ire paſſi ſumus, quàm bene firmum & robuſtum vidimus. Inde cùm rediret, eodem ipſo, quo ad nos pervenit die, cum febre decubuit. Nihil prætermiſimus, quod quidem humana ope provideri atq; effici potuit: eandemq; in eo curando diligentiam adhiberi fecimus, quæ nobis ipſis ſimili in periculo adhiberi potuiſſet. Hoc tibi alios confirmaturos aut confirmaſſe jam, confidimus. Cùm autem nihil proficeretur, morbusq; ingraveſceret; quod extremum erat, ad divinam opem impenſius implorandam confugimus, perque omnia templa & religioſas domos pro illius ſalute ſupplicari fecimus. Neque tamen noſtras & ipſorum preces aſpernatus eſt Deus: ſed ut ſolet amplius multo, atq; abundantius tribuit, quàm poſtulabamus. Nam pro hac mortali & caduca, quam Carulo Friderico precabamur vita, tribuit ei divina bonitas immortalem illam & beatiſſimam, cujus cauſa facti ſumus: & quo totis viribus omnes niti atque aſpirare debemus. Acerbum certè nobis eſt, & fere intolarabile, carere tanto filio, tamque amabili: eque noſtro dolore facilè exiſtimamus de tuo. At quoniam nos mortales agnoſcimus,

Deum-

Deumque benedictum (tametſi ſæpe nos latet ejus conſilii ratio) omnibus in rebus, ut optimum Parentem, ſcimus nobis, noſtriſq; præclarè conſulere: æquum eſt nos ejus voluntati acquieſcere, & gaudere quòd illum ad ſeſe in cælum evocarit. Quod quidem pollicetur nobis ipſius pietas, quam ſæpe alias, tum vero in ipſa ægritudine (ſæpius enim ad eum viſendum ivimus) in eo ſingularem perſpeximus. Ferebat æſtum febris cum ſumma patiētia; Deum ſemper in ore habebat, eum invocabat; nō corpus ſed animam ei ſuam commendabat. Ad extremum omnibus criminibus abſolutus, Sacramentiſque eccleſiaſticis munitus, noſtraque diſpenſatione Eccleſiæ theſauris, hoc eſt, meritorum Jeſu Chriſti, ſanctiſſimæq; Virginis, aliorumq; Sanctorū, omnibus pœnis, ſi quæ reliquæ fuiſſent, liberatus; eo charitatis provectus eſt; ut multis audientibus ꝓferret illa Pauli verba, Cupio diſſolvi, & eſſe cum Chriſto. Maxima hæc ſunt, chariſſime fili, ad conſolandum: & tanta, ut merito debeant omnem dolorem abſtergere. Etenim filii felicitate dolore parētis non eſt, ſuo verò ipſius incōmodo cōmoveri, ſeipſum amantis eſt, & ſuas rationes ad communis ſummiq; parentis Dei voluntatē minimè accommodantis. Illud etiā cogitemus, non periiſſe filium, ſed ad optimum Parentem perveniſſe, non vitam ꝑdidiſſe, ſed ad meliorem migraſſe: non nobis ereptū eſſe, ſed in cœlum receptum. Quis vero unquam peregrinus lamentatus eſt periiſſe ſodalē ſuum, quem perſuaſum habuerit citiꝰ ad hoſpitium perveniſſe? Ferat modo ejus breve deſiderium atque abſentiam: cumque ipſe eodem pervenerit, una cœnaqit, quieſcet, perfruetur que amico. Hoc nimirum erat, quod monebat Apoſtolus: Ne contriſtemini de dormientibus, ſicut ceteri, qui ſpem non habent. Evaſit jam is, quem deſideramus, ex graviſſimis hujus itineris periculis, capitaliumque hoſtium & latronum inſidiis, fruiturq; lætus ſumma & ſempiterna tranquillitate: & dolebimus eum non adhuc in his periculis verſari? An non experimur, longiorem in hac vita cōmorationem, multorum maximorumq; committendorū criminum occaſionem eſſe? Divinam igitur Sapientiam audiamus. Juſtus, inquit, ſi morte pꝛoccupatus fuerit, in refrigerio erit: raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus. Hæc nobis ipſis ad conſolandum proponimus, quibus ut tu quoq; utaris, cūq; primis naturæ cōmotionibus ſatisfeceris,

 teque

teque in dolendo parentem præſtiteris; ſapientem & ſervum Chriſti in dolore leniendo ut præſtes, omniaque à paterna Dei manu cum gratiarum actione accipias, dicasque
“ cum beato Job: Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut
“ Domino placuit, ita factum eſt, Sit nomen domini benedi-
“ ctum, etiam aque etiam rogamus. Deus ipſe, omnis conſolationis auctor, conſoletur nobilitatem tuam, teque indies augeat ſua gratia, nobisque facultatem tribuat, noſtram erga te voluntatem declarandi. Quæ cùm ſemper fuit paterna, tuorumque commodorum cupidiſſima; hoc tempore eo erit propenſior, quo altius in animo conſervabimus dulciſſimam memoriam amoris, quo hunc filium benedictum proſequebamur. Cetera ex Nuncio noſtro Groppero cognoſces, cui omnem fidem tribui cupimus. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris, die 10. Februarii. M.D.LXXV. Pontificatus noſtri anno tertio.

Anto. Buccapadulius.

SANCTISSIMO. PATRI. ET DOMINO. GREGORIO. XIII. S. ROM. ET. VNIVERSALIS. ECCLESIÆ. PONTIFICI. OPT. MAX. DOMINO. MEO CLEMENTISSISSIMO.

QUANTA vis ſit affectus & pietatis patris erga unicè dilectũ natum, reipſa proximis hiſce diebus ſum expertus, cum allatum fuit de præmatura morte chariſſimi mei filii primogeniti Caruli Friderici pię memorię triſtiſſimũ nuncium. quod ſanè in ſummum me dolorem ac mœrorum conjecit. Omnia n. ſtatim animo meo paterno, ut in tã gravi vulnere evenire ſolet, obverſabantur, q̃ acerbiorẽ hunc caſum redderent. imprimis verò optima ſpes de eo cõcepta, & ꝙ jam ætas ejus reb⁹ gerendis apta fieret: p̃dicataq́; mihi ſæpius à multis etiã principib. viris p̃clara ejus virtus atq; indoles: quib. Dei benignitate confiſus, mihi certo perſuaſerã, eũ non ſolũ baculũ firmũ ſenectutis meæ futurum; verumetiã aliquãdo ditio-

nibus

pibus meis, toti etiam patriæ Germaniæ, atque adeo univerſæ reip. Chriſtianæ commodam utilemque operam navare poſſe. Quum hiſce doloribus animus meus obrueretur, vixque conſolationem recens iſtud vulnus reciperet, peropportunè eodem ferè tempore S. T. Nuncius Reverendiſſimus D. Gaſparus Gropperus ex mandato S. T. me convenit eiuſdemque S.T. non ſolùm verbis aptiſſimis me conſolatus fuit; ſed & Breve S.T. plenum è Chriſtiana philoſophia petitis conſolationibus mihi reddidit. Cuius quidem lectione animus meus nonnihil erectus, cœpi mox S T. paterno & piiſſimo conſilio acquieſcere, & me divinę voluntati (cui repugnare non licet) magis magiſque accommodare. Hoc autem mihi vel maximam conſolationem attulit, quòd filius meus etiam S.T. teſtimonio in Orthodoxa & Catholica fide piè & devotè in Domino obdormivit: ita ut certus ſim, nihil mali illi accidiſſe, ſed mortalem hanc vitam cum immortali (ad quam omnes aſpiramus) commutaſſe, ac à Chriſto in ſinum Abrahæ collocatum perpetua nunc frui felicitate. Ceterum ex hoc S.T. Brevi gratiſſimo animo intellexi S.T. hūc filium meū Romam advenientē multo majore honore, quàm ejus ætati conveniebat, excepiſſe; ibi morantem paternè clementiſſimeque uti chariſſimum filium tractaſſe; ægrotum omni benignitate proſequutum fuiſſe; ſuos ei medicos adhibuiſſe, in ipſaque ægritudine ſæpius ad eum viſendum iviſſe, nihilque prętermiſiſſe, quod ad recuperandam priſtinam valetudinem conducere ullo modo videri poſſet. Cumque illa nihil proficerent, morbuſque ingraveſceret S.T. per omnia templa & religioſas domos pro illius incolumitate Deo Opt. Max. ſupplicari feciſſe, obituque illius pro incredibili ſua humanitate graviter afflictam fuiſſe. id quod etiam plurimorum litteræ Roma ad me miſſæ cum S.T mirifica laude teſtantur & confirmant. Quid verò ego S.T. pro hac tam egregia erga nos paterna voluntate, ſummiſque collatis beneficiis retribuam, non invenio. Maximas profectò atque immortales, quod unum poſſum, ago gratias S.T. nihilque mihi accidere poſſet exoptatius, quàm eam à Deo mihi facultatem concedi, qua re ipſa gratum meum animum erga S.T. declarare poſſem. Me verò S.T. quanto poſſum ſtudio, tanquam obedientiſſimum filium, officioſiſſimè & devotiſſimè commendo. Quod ſupereſt, Deum

Ff 5 Opt.

Max.toto pectore oro, ut S.T. Eccleſiæ ſuæ, totique reip. Chriſtianæ quàm diutiſſime incolumen & felicem conſervare dignetur. Dat. ex arce noſtra Clivenſi, vij. Id. Martii anno 1575.

Ejuſdem S. T.

obedientiſſimus filius

Guihelmus Dux Iuliæ. &c.

ILLVSTRISSIMO. ET. EXCELLENTISSIMO. DVCI. CLIVIÆ ET. JVLIÆ.

CUm nocte illa, Potentiſſime Dux, qua divinæ Majeſtati placitum eſt Illuſtriſſimum Principem Carulum Fridericum, filium tuum, in cæleſtes ſedes recipere; accerſitus de improviſo tantem, ut ipſi feliciſſimas illas oras, in quibus nunc ſua gloria fruitur, jam jam petenti, præſto forem: cumque inſpicerem, nonnihil allevationis tanti doloris gravitati afferre poſſe, quamvis ad Excellentiam tuam nulla obſequia aditum mihi facerent; tamen charitate Chriſtiana impulſus, non dubitavi & hæc ad te ſcribere, & veritatem ipſam fideli teſtimonjo conſignare. Nam quemadmodum clariſſimum Juvenem, pro ſuis ſingularibus meritis ac virtutibus cum Italia tota, Primariique omnes, quibus datum eſt illum de facie agnoſcere, mirificè ſunt amplexati; tum ſpeciatim Sanctiſſimus noſter Oecumenicus Paſtor Gregorius XIII. & viventem in ſinu & oculis tulit, & vita defunctum ſummis honoribus excoluit, ſic nullius non oculi Romæ in acerbiſſima morte maximam vim lachrymarum copioſiſſimè profuderunt. Et quamdiu ſanè morbus ille duravit, nunquam nec à clero nec à ceteris religioſis viris de conti-

nenti quadam rogationum continuatione pro valetudine ipſius remiſſum fuit. Videbamus enim hujuſmodi tam funeſti interitus intempeſtivo cultro filum præſtabilius aureæ hujus telæ, quam Beatiſſimus Pont. texit. intercidi: ut potentiſſima illa provincia, nobiliſſimumque regnum undique purgatum, Sanctiſſimæ Eccleſiæ Catholicæ Romanæ jam tandem obediens redderetur: faxit id divina miſeratio, ut honoris ſui nomen ſit maximum, ac Germania feliciſſimam pacem trahens, illa cæli benignitate, terræque fertilitate potiatur, quam præ cæteris provinciis illi, is qui cuncta creavit liberaliſſimè eſt elargitus. Equidem teſtimonio cùm amplitudini tuæ ad curationem morbi adhibitos fuiſſe medicos & ſpectatiſſimæ integritatis & probatiſſimi uſus ac doctrinæ, operamque dediſſe ægroto diligentiores atque amantiores quàm cuiquam Primorum ullum unquam dediſſe viderim, qui tanta aſſiduitate noctes atque dies tempus inter ſe partiti adoleſcenti miniſtrabant: ut lectus illius nobilium virorum, & aſſiſtentium corona ſemper cingeretur, ac ſuprema nocte ſæpius ſenem quendam, cujus nomen ignoto, vocabat, qui quidem cum in ipſius conſpectu genu flexo adeſſet, Carulumque Fridericum frequenter appellaret, magnam ex hominis præſentia animi jucunditatem concipere videbatur. Sumpſit ſanctiſſima myſteria maxima animi pietate aſtantiumque omnium ſumma admiratione; & in extremo quidem halitu, quamdiu adfui (neque enim quoad ſpiritum duxit, eum deſerui (eximiam animi conſtantiam, patientiam, ſingularem cum divina voluntate convenientiam, & incredibile cæleſtis patriæ deſiderium præ ſe ferens, Jeſuſque nomen identidem implorans animam edidit. Honorificentiſſimè deinde elatus, proſequentibus defuncti funus magno cum fletu cujuſvis generis & ætatis hominibus, ſepultus eſt: in omnibus Romæ templis ſacra pro ipſo facta: magnificentiſſima ac ſolemni pompa ad Divæ Mariæ, animæ juſta ſoluta, Latinis verſibus ejus nobilitatem animique & corporis dona laudantibus poſtes ædis refertæ, quemadmodum à ſuis qui aderant, Excellentia tua certior fieri potuit. Reliquum ſit igitur ut Excellentia tua in æterno conſilio acquieſcens, ſecum reputet immutabilis ſapientiæ oculos noſtris multò lōgius rerum exitus intueri

tueri:voluiſſeque Deum floſculum hunc etiam rorantem ſibi decerpere,ne depravatus mundus malis ipſum ſuis moribus inficeret, & cineres quidem ſtatuiſſe in gremio matris Eccleſiæ deponi, animam verò in cælum elapſam ſuis manibus illam conſervare valentibus, quoad unà cum corpore in univerſali renovatione redintegrata beatitudine perfecta donetur, exceptam foveri. Sapientia itaque cæleſtis, quē Celſitudo tua tam valde amabat, à tuis amplexibus avulſit, & ex altera parte conſtituit, ut tuus animus Romam, ubi corpus jacet, frequentiſſima cogitatione recurrat, atque ita Excellentia tua ſit optimus excellentiſſimus filius; ex altera verò in cęlum, ubi nunc fortunatiſſima anima optimi Principis Caruli Friderici, nati tui, cum Deo regnat, ſæpiſſimè evolet. Finem dicendi faciam, ſi illud tamen adjunxero, quòd cùm poſtridie quàm obiit quidam Sacerdos ex ceremoniis Divi Gregorii pro eo rem divinam faceret, tanta animi ſuavitate cælitus eſt perfuſus, ut conſtantiſſimè affirmare audeat, eodem die ipſum ad ſuperos evocatum. Quinctiam alius ſacerdos ſempiternorum contemplationi deditiſſimus, qui plurimis Deum precibus pro impetratione valetudinis obteſtatus fuerat, nuncio mortis accepto, adeo perculſus fuit, ut nec ſomnum nec cibum capere poſſet, coactusq; eſt, dum publicè ad populum in concione quotidiana verba faceret, acerbitatem quam intimo corde incluſam habebat, effundere, ſubveritus S. Eccleſiæ inimicos hinc impia maledicta & convitia impudentiſſimè arrepturos. Sed immortales profectò Deo gratiæ ſunt agendę, quæ magnitudini tuę ſpirius ita exſuſcitavit & addidit, ut non modo tantam jacturam placidè tuleris, verùm in ſpem optimam pios viros induxeris fore ut alium è ſuis nobiliſſimis filiis Romam, ſi opus fuerit, ad ſuam Sanctitatem mittas. ita enim exemplo hujuſmodi tam inſigni, ceteri Principes iſthic quæ ſint eorum partes admonebuntur: dæmoni verò & reliquis ſuis aſſectatoribus maxima ignominia imponetur: Religioſi autem & Catholici mirifica voluptate inde affecti ſublevabuntur. Det mihi quæſo Excellentia tua veniam, ſi nimis audacter forſan huc uſque oratio mea progreſſa eſt. Quis enim amori in Deum & ſacroſanctam Religionem finem præſcribat? Impertiatur tibi Deus & intelligentiæ

tiæ vim, & facultatem hujusmodi: ut & planè perſpicias quid ad rem opus ſit, & perſpectum facillimè exequaris, remque gratiſſimam facias illi, qui tantum ſudoris ac laboris in tuam cauſam impendit, tantumque honoris in hac mortali vita tibi contulit: ut & bonorum dierum plenus & meritis affluens contendas ad adeptionem fructus illius, quo ſolo contentus ac ſatiatus animus noſter eſſe poſſet. Quod ut divina Clementia tibi communicet, omni ſtudio, animiq; contentione ab illa efflagitabo. Sed ut concludam, manus Excellentiæ tuæ qua poſſum & debeo reverentia oſculabor. De Groppero integerrimo ac R^mo. D. N. Nuncio facillimè, qui ſim cognoſces, ut compertum habeas me nulla re motum, præterquam honore in Deum, animarumq; ſalute & Excellentiæ tuæ, & populorum qui tua ditione, ac nutu gubernantur, hæc ſcripſiſſe.
Romæ, Cal. Maji, anno, 1575.

Excellentiæ tuæ.

addictiſſimus ſervus

Franciſcus Maria Taruſius, Sacerdos D. Ioannis Florentinorum.

LACHRUMÆ. IN. CARULI OPTIMI. JULIACENSIUM PRINCIPIS. FUNERE.

En modo qui magna circum ſtipante caterva
Threjicio ſublimis equo ſpectabilis oſtro
Heroës Rutulos inter genteſq; Latinas
Ibat ovans reliquos velut inter lucifer ignes;
Aurea cum tacito labuntur ſidera mundo,
Martia quem primis venerata eſt Roma ſub annis,
Ceu magnum ex alto delapſum numen olympo,
Quem ſtupuit Latium, ſtupuit quem Teutona tellus;
Ante diem curas volventem mente ſeniles.
Cui Pylios annos Cumeæ & ſæcula vatis
Optabant populi plauſu, linguiſq; ſecundis.
Et nunc (quis ſaxo? quis duro robore natus

Conti-

Contineat lachrymas?) en nunc florente iuventa
In medio curſu ceu flos ſucciſus aratro
Purpureus, gelidis pavit quem aurora pruinis.
Eloquar, an ſileam? fatis ſublatus iniquis
Concidit, æthereamq; animam exhalavit in auras.
Ah crudele nephas! nec triſtia flectere fata
Oris honos potuit nivens, nec pulchra iuventus,
Nec virides anni. nec digni ipſo Iove mores.
Vix ſeſe induerant tenera lanugine malæ,
Finierant dura vix bis duo luſtra ſorores.
Scilicet egregium mortis pariturа triumphum
Candida cum triſtis diſrupit ſtamina Clotho,
Stamina & argento, fulvo & contexa metallo,
Ignea quod fœdi prædixit flamma Cometæ.
At non hæc pietas, non hoc tua vivida virtus,
Magne heros, non hoc tua nos ſperare jubebat
Inclyta relligio, nec rectis ſancta cupido:
Sed fore qui ferro victam, longeq; fugatam
Threjiciam à noſtris rapiens depelleret agris:
Caucaſeis qui iterum Mahumetem includeret oris:
Qui tua Rhene pater victrici tempora lauro
Cingeret,, & ſpoliis, raptiſq; ex hoſte trophæis.
Diis aliter viſum. quis cælum carpere diris
Audeat? aut demens Divos culpare nocentes?
Non ideo merita tu laudum in parte carebis
Magne tamen Princeps, nec quod fortuna ſenectam
Invidit Iuveni, deerunt præconia famæ.
Optima prima fere rapiunt pia numina terris,
Dignaq; ſiderea merito ſtatione reponunt.
Talis erat Thetidis matris cum concidit ictu
Phœbe tuo, talem ploravit & Hectora Troia.
Nonne novem cernis vivendo garrula cornix
Sæcula vivit anus? unum mortalibus ægris
Vix adeò magni Rector conceſſit olympi.
Singula quid referam? virtute extendere vitam
Extremaſq; decet factis ſuperare favillas.
Quamvis nec laudes placeat nunc, maxime Princeps,
Enarrare tuas, nec fortia facta parentum,
Heroaſq; atavos longa deducere Muſa:
Obſtat enim vis ſæva mali, vis ſæva doloris.

Forte

Forte aliàs mai ore tuba, maiore cothurno
Iſta canam mæſtas nunc fundere pectore abimo
Suffi. iat lachrymas. & mæſtos fundere fletus.
Heu mihi, qualis erat quantum diverſus ab illo,
Lætitia inſignis multa, formaq; decorus,
(Purpureo veluti ſi quis corruperit oſtro
Indum ebur, aut commixta roſis ſtant lilia rubris)
Tunc cum ingens hominum cuſtos, quem ſtratus adorat
Orbis, quem ſupplex dominum, patremq́; fatetur,
Auro mucronem contextum ex iaſpide fulva
Fulmineum a, t. rat lateri, propriumq; dicarat.
Proh quos tunc ſenſus, proh quos ſub pectore motus
Senſit ſecreto tanto dignatus honore!
Iam tunc ſi quam fata viam caſúsve dediſſent,
Charam pro ſanctis vitam devoverat aris:
Non tamen hac multum conceſſum fil citate
Poſſe uti; medio mors importuna tenebras
Lætitiæ effudit nigra caligine quando.
Infelix nimium lethum, quod ſedula tellus
Omnis deplorat, ſeu quam cum gurgite tollit
Phœbus equos, ſeu quam cernit rurſum æquore condens.
Aſpice fulgentem terno diademate primum
Paſtorem, gemitus, lachrymas, fletusq́; notabis.
Quin etiam hic circum Patres, quos purpura veſtit,
Aſpice, nec ſiccos poteris deprendere vultus.
At te nunc quanto, ter maxime Maximiliane!
Germanum ſacris dum frenas legibus orbem,
Quanto te credam luctu, quantoq́; dolore
Tangi? te quanto celebrare hæc funera fletu?
Vos quoq; Hiberiacæ Rector fortiſſime gentis,
Et cui lenis Arar paret, celerisq́; Garumna,
Nunc conſanguineo lachrymarum funditis undas.
Quid memorem patrem? quid vos cum fratre ſorores
Infortunatas? mens victa dolore fatiſcit,
Triſtiaq; ex imo manant ſuſpiria corde.
Et tu Cæſareo prognata ex ſtemmate mater,
Quos gemitus miſeranda dabis? quos mæſta ululatus,
Aurea proh quanto fertes laquearia planctu!
Sed iam plura loqui prohibent lachrymæq́; doloreq́;
Otia iam feſſæ repetant, requiemq́; Camenæ.

IO.

IO. BAPTISTÆ, FONTEII MEDIOLANENSIS.

De obitu Caruli Friderici adoleſcentis, Principis Cliviæ.

A Meritum lachrumas caſum, meritumq́; querellas,
Ergò obut Princeps Cliuius, ergo obiit?
Vt iuuenis quondam deflendus utriq; parenti
Marcello genitus concidit ante diem.
Conde tuos, ſi quid reſpectas, Parrhaſis ignes:
Hora tibi vaſto mergier oceano
Ille decus generis, cui Cæſar avunculus, & cui
Dux pater, & Reges ſanguine finitimi.
Quanta barbarico, quanta ſpe victor ab hoſte
Olim iter dignos coniugis in thalamos.
O Dî, quorum aris ſupplex imponere honorem
Sueverat, & vitam puriter exigere,
Scitis ut à patriis digreſſus Carulus oris,
Cùm ſanctam coleret, cum pietate fidem,
Venerit expoſitas pro veſtris cernere templis
Caleſtes vera Religionis opes;
Moreq́; ſacratum divino acceperit enſem,
Et dextram ſummi verbaq́; Gregorii.
Nonne fuit ſatius veſtris ex hoſtibus èque
Sacrilegis aliquem occumbere principibus?
Turca furit vobis inimica in gente tyrannus,
Fas fuit à Selymo ſumere ſupplicium.
Regnatorem Aſia peterent oſtenta Cometæ
Non hunc, ſi magnos flamma comata petit.
Heu quem non ætas, non vota preceſq́; piorum
Nec virtus iuvit vivida, nec bonitas:
Tales fundenti gemitus illuſtris imago
Principis hac viſa eſt reddere verba mihi:
Pontifici ſancto nimio dilectus amore
Aſpexi caram carior Italiam:
Deſine te inſanis incendere vane querellis,
Et veniſſe aliquid mî reputare mali:
Gaudia cui permulta beata in ſede parata
Ex hac perpetua ſunt pietate mea.

Tarta-

Tartareis Selymus, ne vivum rere, cathenis
Vltrices vinctus perpetitur furias.
Aſt ego pro mæſto ſuperos orare parente
Ereptus rebus vix queo miſeris.
Ille cito regnis triſtis ſpoliatus opimis,
Sontis præſentit ſupplicium ſobolis.

ΑΝΩΝΥΜΑ ΚΑΙ ΑΔΕΣΠΟΤΑ quædam epigrammata, quibus Romæ docti Caruli Principis funus celebrarunt.

A teneris Chriſto fuit is gratiſſimus annis
Natura cunctos dotibus exuperans.
Nunc ideo ad Superûm tranſit conſortia, Chriſtus
Atque dedit vita nobiliore frui.
Nam quicunq; fuit Chriſti dilectus alumnus
Hic bonus ac prudens, atq; beatus erit.

Aliud.

Aſpice nunc, mortale genus, quid marmor obumbrat,
Aſpice namq; eadem te quoq; fata manent.
Carulus ingenti iacet hac ſub mole ſepultus
Magnanimi hic tumulus continet oſſa Ducis,
Cuius fama adiit Mauros gentemq́; Scytharum,
Perſas & populos quos beat unda Tagi.
Nam fuit inſignis pietate, & maximus armis,
Sed nimium properans venit acerba dies.
Heroem hunc magnum partu generoſa triumphis
Teutona terra tulit, nunc pia Roma tenet.
Omnibus eſt vitæ curſus, & meta laborum:
Nemo poteſt votis flectere fata ſuis.

Aliud.

Carulus ô quoties mortis diſcrimina verſans,
O utinam, dixit, ſit mihi Roma quies!
Illic nam moriens placide ſubiiſſe fatebor
Falcigeræ vultu tela cruenta Deæ.
Vt vero vidit Roma ſibi certa parari
Funera, nunc, dixit, terrea linquo libens:
Inter nam Chriſti proceres en corpora linquo,
En inter ſummi Pontificisq́; manus.

Talia dum memorans cœpit, atq; ardentius inſtat,
Deſeruit terras, tranſiit aſtra celer.

Lachrymæ.

O funus mæſtum Caroli & lachrymabile mundo,
Inviſum Clivii Romuleiq; viris.
O iubar extinctum Phœbo lucentius orbis
Quod tenebras tantas deſeruiſſe potes.
O Cliviæ columen, cari ſpes una parentis,
O rarus longa poſteritatis honos.
Qua te de medio viridis mors ſæva iuventæ
Abſtulit è terris, intrepidaq; manu?
Parcere non poſſum lachrymis, Germania parces?
Plange, nec amiſſum deſine flere Ducem.

Aliud. Jeſus Maria.

Magnam animam Carolus Romanovus hoſpes agebat:
Ingemuit ſancta urbs Gregoriusq; pater.
Ergo cælicolas votis precibusq; fatigant,
Reddatur tanto vita ſalusq; viro.
Audiit omnipotens, mox vita redditur Heros:
Magna teneant magnos gaudia Romulidas
At Carolus ſuperas qui iam introſpexerat arces,
Siccine magne Pater tam data regna negas?
Dudum mortalis vitæ piget, atq; beatam
Sufpiro, hæc detur vita, ſalusq; mihi.
Talia dicentem Rector miſeratus Olympi,
Vera, ait, accedatur vita ſalusq;, veni.

Aliud.

Nobilitas ſi clara potens, ſi dextera bello,
Quaeq; placet cunctis gratia, forma, decus,
Si probitas, virtus poſſent obſiſtere morti,
Et mortis poſſent frangere tela trucis:
Non foret extinctus Cliuii Dux inclitus orbis,
Invictis armis ingenioq; valens,

Aliud.

Dum celebri Caroli peraguntur funera pompa,
Aurea crinitus condidit ora Deus.
Et veluti lachrymis pluvia teſtatur alumni
Quam ſibi dilecti mors ſit amara ſui.
Qui doctrinarum vita & ſplendore coruſcans,
Fulgidus in terris ſol velut alter erat

Aliud.

Maxima quem mundi ſuperant duo lumina amarunt,
Arbiter Imperii, Chriſtiadumq; Pater:
Qui leges ſervare ſacras vix ubera vitans
Inſtituit, (dolor heu) mors violenta rapit.
Gregorius Paſtor largis ſingultibus ora
Humectat, cernens hinc mala multa pius.
Quippe iubar fidei populum ſub iura nephandum
Sperarat rediens cogere Chriſtigenum.
Rector at Imperii materno huic ſanguine iunctus,
Quàm dolet affinis tam fera fata ſui.
Contrà Divorum gaudet ſanctiſſimus ordo,
Ex quibus hic unus iam Fridericus erit.

IN LUCTUOSAM GENEROSISSIMI adoleſcentis Caroli Friderici, Illuſtriſſimi Clementiſſimiq; Principis ac Domini, D. Guilhelmi, Ducis Iuliacenſ. Clivinſ. Montenſ. &c. filii mortem, Ode funebris. Per M. G. C. E.

Ecquid ut allatum eſt Roma de funere noſtri
Principis, illuſtri Principe patre ſati:
Squallida nunquid eras ſubito Germania luctu?
Et perculſa Ducis funere nunquid eras?
Haud fas eſſe puto vel eburna plectra moveri,
Lumina ſed fletu diſſoluenda reor.
Mors quia non timuit tam clarum tangere nomen,
Ac nos luctificis exagitate modis.
Deſervit corpus fragile illuſtriſſimus heros,
Certior eſt vitam vita ſecuta brevem.
Non pietas, non ingenium, non nomen avorum,
Non illum eſt tutus ſtemmatis altus honor.
Auribus hanc hauſit famam Gangetica tellus,
Clivadum fatis occubuiſſe Ducem.
Quaq; Notus ſpirat, molles qua thura Sabæi
Accumulant, caſus flebilis iſte patet.
Nec mirum: quis enim, quamvis adamante ligetur,
Audita ha[illegible] lachrymas mittere morte queat?
Hunc, hunc purpureo dignatus corona galero
Luget, & obtundit pectora mæſta frequ[illegible]
Nec quoq; Cardineus chorus obſervandus amaris
Temperat à lachrymis, fletibus ora rigat.

Carule Teutonica præluſtris gloria gentis,
Dignus, ut hoc ævo non morereris, eras.
Aſt medio curſu dum iam traducitur ætas,
Perſequitur variis mors fera quemq; modis.
Carule Dux, ſemel at poſita compage caducæ
Corporis æternum vivis in arce poli.
Hoc tua ſic merita eſt præſtans & vivida virtus,
Virtus in cœlum qua redimitus abis.
Paucula terra tegit corpus, ſed ſpiritus aſtra
Incolit, & nunquam deinde moriturus erit.
O utinam Lacheſin potuiſſent carmina noſtra
Flectere! non huius vita reſecta foret.
Quin nova defectis cupiiſſem vellera Parca
Agglomerare colus, & ſupereſſet adhuc.
Non ſuprema tamen lux hunc deprendit inertem,
Moribus at vita, iudicioq́; gravem.

Epitaphii loco.

Carulus hic ſitus eſt patrii candoris imago,
Cui tribuit meritum maxima Roma decus.
Quiq́; ætate fuit iuvenis, ſed moribus, ore,
Ingenio, ſtudiis, & gravitate ſenex.
Condidit hic corpus generoſus & inclitus heros;
Gloria ſed nullo fine premenda manet.

AUCTORUM NOMINA, QUOS In Hoc Opere Sequuti Sumus.

Æſchylus tragicus.
Afranius poeta.
Agathias Myrinæus.
Albertus Crantzius.
Albertus Magnus.
Albertutius.
Alcad.nus poëta.
Alexander Petronius.
Amadiſius Gallus.
Ambroſius.
Ammianus Marcellinus.
Andreas Alciatus.
Annales Cuvienſiũ principum.
Annales Mutinenſium.
Annales Noricorum.
Annales Præneſtinorum.
Annales Salisburgenſiũ.
Annales Veronenſes.
Annius Viterbiuus.
Antiquæ inſcriptiones marmorũ ac nũmorũ.
Appianus Alexandrinus.
Apollonii interpres.
Apulejus.
Ariſtocles.
Ariſtophanes Comicus.
Ariſtophanes Grãmatic⁹.
Ariſtophanis interpres.
Ariſtoteles.
Aſconius Pedianus.
Attius comicus.
Auctor de viris illuſtrib. Romanorũ Quam epitomẽ Sex. Aurelii Victoris eſſe, exemplaria vetuſta quedã nunc produnt.
Auguſtinus.
Auſonius poeta.
Beroſus.
Biblia ſacra.
Blondus.
C. Cæcilius.
Cæſar Conſtantinus.
Caper grammaticus.
Carulus Langius.
Caſſius Hemina.
M. Cato.
Catullus poeta.
Claudianus poeta.
Conradus Celtes.
Cornelius Severus poëta.
Cornelius Strabo.
Cornelius Tacitus.
Cortius.
Cyriacus Anconitanus.
Cyrillus.
David rex pſalmograph⁹.
Demagoron phyſicus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laertius.
Diotogenes Pythagoricus.
Ennius poeta.
Ephorus.

Epicharmus poeta.
Ethicus Iſter.
Eucherius theologus.
Eumenius rhetor.
Euripedes tragicus.
Euriphamus Pythagoric'.
Euſuaſius poeta.
Euſebius Pamphilus.
Eutropius hiſtoricus.
Ferraus Lofredus.
Florus hiſtoricus.
Franciſcus Balduvinus.
Franciſcus Petrarcha.
Franceſcus Sanſovinus.
Fulgentius Placiades,
a. Gellius.
Georgius Ederus.
Georgius Fabricius.
Gerardus Noviomagus.
Gregorius.
Henricus Ryſuicus.
Herodianus.
Heſiodus poeta.
Heſychius theologus,
Hieronymus.
Hiſtoriæ ſacra Sanctenſiū.
Homerus. Horatius.
Hyginus.
Jacobus Sadoletus.
Joãnes Annius Viterbiēſis.
d. Joannes Apoſtolus & Evangeliſta.
Joannes Bocatius.
Joannes Cuſpinianus.
Joannes Goropius Bacan'.
Joãnes Frãciſc' Lõbardus.
Joannes Hofmeiſterus.
Joannes Pontranus.
Joannes Tr.themeus.
Iſajas propheta.
Itinerarium provinciarū populi Romani.
c. Julius Cæſar.
Julius Frontinus.
Julius Scaliger.
Julius Capitolinus.
Juſtinus martyr.
Juvenalis poeta
Lamprid.us hiſtoricus.
Leander Albertus.
Liber de limitibus agrorū.
t. Livius.
Lycophron Chalcidenſis.
Ludovicus Saxo Ludovicus Vives. Loxus medicus.
Lucanus poeta.
d. Lucas Evangeliſta.
Lucianus ſophiſta.
Lucilius poeta.
Macrobius.
Manethon Ægyptius.
Martialis poeta.
d. Mattheus Apoſtolus & Evangeliſta.
Moſchus poeta.
Notitia provinciarū populi Romani.
Olaus Magnus.

Oppia-

Oppianus poeta. Orus Apollo. Orpellus.
Ovidius Naſo.
Palæmon declamator.
Palephatus.
Pandulphus Collenutius.
Panagyrici veteres.
Panyaſis.
d. Paullus Apoſtolus.
Paullus Manutius.
Paullus Diaconus.
Paullꝰ Oroſiꝰ. Pauſanias.
Perſius poeta. Petrus Bēbus. Petrus Raſſanus Siculus. Phavorinus.
Pherecides. Philoſtratus Lemnius. Phyſiologi Aegyptiorum. Phornutus. Pindarus poeta.
Pipentius poeta. Plato.
Plinius. Plutarchus.
Polybius. Pōponius Mela.
Porphyrius philoſophus.
Proclus commentator Heſiodi. Procopius. Propertiꝰ poeta. Ptolomæꝰ.
Quintilianus.
Raphael Volaterranus.
Rituales libri ſummorum Pontificum.
Sabellicus, Salomon Rex.
Sebaſtianus Munſterus,
Seneca Philoſophus.
Servius Suloicius juriſcōſ.
Servius cōmētator Virgilii. Spartianus Hiſtoricus Stanislaus Hoſius. Statius poeta.
Stephanus Byzantius grammaticus.
Suetonius Tranquillus.
Sex. Aurelius Victor.
Sex. Pompejus Feſtus.
Sex Pompejus Trogus.
Sex Rufus. Sicardus.
Silius Italicus poeta.
Solinus Polyhiſtor.
Tophocles Trogicus.
Soſibius.
Taurellus Saraina.
Theocritus poeta.
Timagenes.
Treaius Niger.
m. Tullius Cicero.
Tullius Laurea M Libertus.
Valerius Maximus.
m. Varro.
Vellejus Paterculus.
t. Veſpaſianus Cæſar.
Vincentius Lirinenſis.
Virgilius Maro.
Vitruvius.
Volaterranus.
Xenophon.
Zenodotus.
Zoſimus Comes hiſtoricus.

786945

INDEX RERUM ET
VOCUM INSIGNIUM ALPHA-
beticus.

A

ABaci capitulorum, 267.
Abacus triclinaris, 192.
A$_b$dua fluvius, 217 221.
A origines, 383. 393.
Academia Auguſtodunana, 15.
Academia in Ciceronis villa Cumana. 359. 370.
Academia in Hadriani Imp. villa Tiburtina, 396.
Acciolinus tyrannus, 177.
Accipiter, quid ſignet, 432.
Acco Salmonius Comes, 122.
Achantis, 272.
Achelous in taurum, 57 428.
Acheron, 375.
Acheruſius lacus, 372 375.
Achilles, 123.
Achilles in Scyro latitans, 107.
Acilia lex de Colonis, 355.
Acinaces, 158.
Acontia cometarum ſpecies, 408
Acradina Syracuſana, 316.
Acratephorus crater, 161.
Acroamata, 110. 231. 318. 324.
Actaeonis fabula quid, 110.
Actuaria ſcapha, 94. 96. 252.
Actuaria cimba uniremes, 178.
Actuariola biremis. 96. 336.
Adamus Deitrichſtainius, 132.
Adcenſus, 230.
Ad faces intrare, 265.
Ad kalendaria largiri quid, 20.
Adicit pro adiicit, 385.
Adiutrix legio, II. 31.
Adolphus Marchiæ Comitis filius, primus dux Clivienſiū, 63.
Adorativus modus à Pythagora & Numa rege traditus. 434.
Adriaticū pelagus, 189. 246. 269.
Adverſa oppidum, 326.
Adulantia verba, 218.
Adulatoriū malū. 104. &c.
Adulatorum averſatio, 102.
Adulator quibus notis ab amico noſci poteſt. 104.
Aediū ſacrarii œconomia, 272.
Aedui fratres Pop. Rom. primi dicti, 8. 9. 18.
Aegerius Iupiter, 385.
Aegreſcere, 109.
Aelia gens Romana nobilis, 53. 54. 56.
Aelia vel Helia ſtirps deſecit in Ioanne Comite Clivienſi ab Eccleſia ad principatū vocato, 63.
Aelia Tiburtina villa Hadriani Imperatoris. 396.
Aeliorum manſiones ac familiæ plures in inferiore Germania, 54.
Aelius gracilis Belgii præſes, 53 54. 59.
Sex. Aeli⁹ Patus Iuriſcōſ. 430.

Aemilia

Aemilia via, 200. 221. 235. 238. 240. 241. 260
m. Aemilius Lepidus Aemiliam viam ſtravit, 241.
Aenaria inſula, 347. 351.
Aeneas, 135. 305.
Eius ad inferos aditus quid, 427
Aeneus ſerpens Mediolani, 226.
Aequicoli, 353.
Aeris & Argenti virgulæ & ramuli, 150.
Aerius mons Miſenus cur dictus, 363.
Aër ſubterraneus impurus, 152.
Aeſculapius, 229. 347. 383.
Aeſculapii navis Tiberina, 390.
Aeſis fluvius, 260. 264.
Aeſtus Tyrrhenus, 374.
Aetnea flamma, 338.
Aeternare, 418.
Afflatus aura, 401.
Agaſander Rhodius ſculptor, 282.
Agathetatus, 242.
Agaunum in Alpibus, 38.
Agea, 336.
Agger Herculeus, 373.
Aglaus Pſophidius, 78.
Agonarches, 118.
Agones Poſſenienſes, 117.
Agoniſta, 122.
Agonotheta, 115. 118. 120. 421.
Agricultura ſtudium, 428.
m. Agrippa, 346. 363.
Agrippa Menenius Lanatus, 410.
Agrippina Colonia, 24. 26. 38.
Agrippina Neronis mater, 367. 368. 369. 380.
Aiſtulphus Langebardorum rex, 254.
Alabaſtrites, 187.
Alalaxius Mars, 224.
Alba, fauſta & feſta, 302. 303.
Alba longa, 383.
Albanus mons, 383.
Lacus, 383.
Lapis, 387.
Albatæ veſtes in ſacris cur, 302. 303.
Albericus dux Etruriæ, 381.
Albertus dux Auſtriæ & Imp, 62. 68. 69.
Albertus dux Auſtriæ Sigiſmundi Imp. gener. 69.
Albertus Magnus, 94.
Albertus Sapiens Auſtriæ dux, 69.
Albula Tiburtina, 392.
Cur lapideſcant, 352.
Albuneus fons, 392. 396.
Albuneus lacus, 389.
Albus color intextili Deo decorus, 303.
Aleæ quid notent, 425.
Alexander Magnus, 115. 127.
Alexander Parmenſium dux, 235.
Alexander Petronius medicus, 400.
Alexander Severus Imp. 198. 249. 250. 369.
Alexandria Aegypti, 254
Alexandrina naves, 262.
Altoverſum, 235.

Alpes 246
Carnorum 189
Iulia 140. 141
Noricæ 189
Rhetia 148
Teriolana 144
Alphonſus Arragonum rex 334. 335. 345
Alphonſus Ferrariæ dux 129. 240. 247
Alpini mures candidi 302
Altare laminis aureis veſtitum 226
Altinius mons 43
Amadeus Allobrox 70
Amalaſiunta Oſtrogothorū regina 259
Amalthea nympha 435
Amaſenus fluvius 305
Ambulacra frondibus concamerata 388
Amburbalia Bacchanaliorū vi
Amelia Guilhelmi Ducis Cliuienſis ſoror 73
Amor optima cuſtodia 127. 412. 437
Amphiaraus vates 393
Amphion 413
Amphitheatrum caſtrenſe apud Vetera Belgica ad Rhenum 27. 28
Ligneum 28
Minturnenſe 380
Ocriculanum 271. 272
Placentinum 236
Puteolanum 360
Ricinenſe 271
Spoletinum 274
Tiburtinum Hadriani Imp. 396
Titi Veſpaſiani 281
Veronenſe 204. 205. 206
Amuleta bullæ triumphalis, 425
Amygdaletum 272
Anabaptiſtarum rebellio Monaſterii punita 64
Ἀναίματον *Imperium* 250
Anaſis fluvius 138
Anatomicus 401
Anchoris duabus firmari 403
Ancona 246
Ancon civitas 265 & *inde* 268
Anconitanus mons 268
Anconitanum vinum 269
Ancus Marcius rex 382
Andreas Alciatus Iuriſconſ. 231
Andreas Camutius 132
Andreas Gailius, Iuriſconſultus 132
Andreas Mantenga pictor 214
Andreas Maſius 420
Andromeda 284
Angelbertus Puſterlanus Archiepiſcopus Mediolanenſis 226
Anguipedes proavi 416
Anianus lacus ad Luculli piſcinas prope Neapolim 346
Anicetus Neronis L. & pædagogus 367
Anienis aqua cur lapideſcat 352
Animalia Aegypto peculiaria

ria 283
Anio vel Anien fluuius 353. 389. 392. 393
Eius cataracta 392
Anna Hiſpaniarum regina 77
Anneius Seneca philoſophus 330
Annius Pœnus 263 274
Annius Viterbinus 260
Annibal Pœnus 263 274
Annus iubileius 286. & inde
Anſer & Cygnus nauigantibus proſperum augurium 54 55.
Anteramna Vmbriæ 274
Antropophagi Laſtrigones 381
Antinoopolis 147
Antinous Hadriani Imp 146 282
Antiperiſtaſis 404
Antiphates Læſtrigonum princeps 381
Antiqua Roma monumenta 281
Antiquitatum ex reliquis eruendam Hiſtoriam eſſe 145
Antiſtites ſymmyſtæ 297
c. Antiſtius Vetus 371
Antium 305. 357. 368
Antlia, 195
Antonia Druſi, mater Claudii Imp. 368
Antoniana epula, 343
Antoninus Caracalla, 11. 140 145. 168.
m. Antoninus Philoſophus, 31.
Antoninus Pius, 35. 328. 358 359. 362 363.
Antonius Auria. 348
Antonius Goeſmannus Marchio Agamontius gubernatur Mediolani, 218
m Antonius iij. vir, 242. 244. 262.
Antonius Perrenotus Granvellanus Cardinalis, 83. 306.
Eius laudes ibidem & ſequentibus, 321. 326. 358.
Antra Vulcania 149
Antrum Sibullæ. 375
Anxur Volſcorum, 313
Ἄορνος. 376.
Appenninus 246. 259. 264. 269. 321. 353.
Apices, 426. 429.
Apis bos, 57
Ἀποροχουεῖον, 333
Apolecti qui. 309
Apollini gryps & formica curſacer, 300
Apollinis aures 80.
Apollinis lucus ſacer ad calidos fontes in Belgio, 15.
Apollinis ſimulachrum 331
Apollinis templum Clivis 7 Cumis. 377
Appello Belenus, 181
Βουληφόρος καὶ βουλαῖος 251

Bullatus. 251
Cytharœdus, 230.
Daphneus vel Dalphnites. 229
Hecatebeletes, 282.
Medicus. 229 347.
Muſagetes 7.
Pythius, 230.
Sapientiæ præſes, 80.
Τετραώτος & τετράχειρ *cur apud Spartanos,* 80.
Apollonius Tyaneus. 360.
Appia via. 305 306, 322 378. 381.
Appii forum, 305.306.
Applauſus Martius, 223.
Apſides in arcubus, 268.
Apum œconomia, 343.
Aquæ cur lapidificant, 352.
Aquæductus, 274. 276. 324 360.364 380.
Aquæ Sextiæ, 48
Aquariæ machinæ, 95 149. 151.
Aquarum caſtella, 360.364.
Aquila fœtificans, 119.
Aquila quid ſignet, 433.
Aquila Romana cur biceps, 41.
Aquileja, 181.189.
Aquilejæ antiquitates, 180.
Aquilinarum pennarum honos apud Scythas & Hunnos, 119.
Aquiſgranum. 15.
Ara ſolo relucens quid. 433.
Ara tripes, 250.
Ara major Baſilicæ Venet. 187.
Arca Noë Chriſtianæ Eccleſiæ unius figura, 196.
Arcadius Aug, 255.
Archiepiſcopus inſpector, 310.
Archimedes. 151.
Architecti cuiuſdam induſtrioſum inventum, 190.
Architectonica lex, 356.
Arcus Antonini Pii, 362.
Auguſti, 267 268.
Domitiani, 378.
Felix propè Cumas, 376.
Honorarius, 267.
Trajani. 267.
Ardea colonia, 305.
Arena 207.
Aretalogus, 109.
Arethuſa, 389.
Argenta caſtellum, 252.
Argenti ramuli, 150.
Argo navis, 258.
Aricia colonia. 305 383.
Aries dux gregis quid ſignet, 289.393 437.
Aries ex lege pro peccatis Chriſtus. 293.
Aries princeps bonus, 437.
Arietes Sabaoth qui, 293.
Ariminum colonia. 260.
Ariminum caſtellum, 277.
Arion Methymnæus, 412.
Arioviſtus, 21.
Ariſtocratia Pythagorica, 355.
Ariſtomedus Malacus Cumanorum tyrannus. 377.
Ariſtogiton, 398.
Aritia. 304.
Armamentaria. 91.158 160. 184.195. 216.224.227 262.
Arma pulſatoria, 270.

Arma-

Armatura Pannonicorum equitum, 119.
Armilla, 429.
Armorum tyrocinium, 77.
Arnoldus Bavaria dux 201.
Arnoldus Cliviensium Comes, 60.
Arnoldus junior Cliviens. Comes, 61.62.
Arnulfus Imp. 60.94.
Arruntii Stellæ poëta effigies 198
Artemiſium, 304.
Artium uſus, 417.
Arverni populi, 21.
Arundineæ Caſtorum corona 432
Arvus Porſenæ regis filius, 377
Arx Anconitana, 268.
Brixiana 215.
Caietana, 317.
munitiſſima duplex, 316.
Gothorum, 378.
Aſciburgus. 40.
Aſconii Padiani oratoris effigies, 198.
Aſdrubal Pœnus Annibalis frater, 263,264.
Aſinella turris Bononiæ, 244
Aſopus fluvius, 57.
Aſtura, 305
Aſtura, 305.
Aſturcones, 231.
Atella. 326.
Atellanæ ſatyra, 326.
Atteſtini Marchiones Ferrarienſes, 248.
Athenæ, 370. *condita*, 7.
Athenæum, 335.
Athenodorus Rhodius ſculptor, 282.
Atheſis fluvius, 169 189. 202 207.
Athyla, 119.142.145.180.189. 234.
Atlantides nymphæ, 258.
Atlas, 257 258.284.
Atrati, 410.
Atrebates populi, 310.
Atrienſes, 279.
Atticum marmor, 371.
Auditorium, 245.
Averni clauſtra. 373.
Avernus, 346.350 361.373. 374.
Averruncare, 350 405.
Averſa, oppidum, 326.361.
Aufidus fluvius. 58.
Augerius Busbecanus, 132.
Augurta Romana, 433.
Auguſta Acilia, 95.
Puteoli 357.
Tiberiana, 93.
Auguſtæ imagines, 342.
Auguſta legio.v. 32.
Auguſtales, 182. 228.229. 230.277.
Auguſtales Herculanei, 395. 396.
Auguſtei limites. 382.
Auguſtinus Moſtus. 249.
Auguſti heredium. 382.
Auguſtini dicti corpus, 234.
Auguſtodunum Aeduorum 8 15.
Auguſtodunianа Academia ibid.
Auguſtum quid, 7.

Auguſtus Imperator 23. 77. 141. 144. 206. 244. 254. 260. 261. 263. 276. 346. 356. 363. 366. 371. 376. 382
Auguſtus Saxoniæ dux 131
Auium concentus 390
Aula Labyrinthus 101
Theatrum vel arena 101
Aulæa Mileſia 154
Auladorum chorus 118
Aulicæ conuerſationes 100
Aulona naus 94. 193. 197
Auocamentum 109
Aurea gladii vagina, quid 300
Aurea porta gratiarum 293
Aurei balthei explicatio 301
Aureliana Laureacenſis 138
Aurelianus Imp. 36
Aureus annus cur iubileus dicatur Germanis 289
Aureus color, quid 300. 430
Aureus currus Iouis 435
Aureus ramus, quid 428
Aurianum Pratorium Puteolis 343. 361
Aurum ἄπυρον 150
Obryzum, 150. Sapientia 300
Aurum ignitum, quid 300
Aurum obryzum, animi pulchritudo. 300
Auruncipopuli 328
Auſones 324
Auſtriaca domus laus, & rara decoro, 66. & inde 81
Auſtriaca domus affinitas cum Cliuenſ. 62. imagines in tabulis 158. Aenea ſtatua 159
Auſtriacarum principum exercitia pia 232
Autochtones 415
Automata 390
Autumnus morborum pater 400
Auximum 269

B

Babylonica linguarum confuſio 419
Bacchanalia Romana 409
Bacchanaliorum ludicra 111. 343. 409.
Bacchantium chorus 139
Baccha Euantes 319
Bacchi natiuitas 319
Spelunca 87. 161. 389
Bacchi taurus Hermuntinorum 57
Bacchus tauri cornis 151
Baiæ 362. 366. 373.
Baianus Portus 373
Baianus ſinus 361. 368
Baiarum ianua cur Cumæ 378
Baiazetes Turcarum Imp. 71
Baiulorum robur 156

Baldu-

Balduinus Cliuienſium Comes 60
Balduvinus Fland Comes 61
Balineum publicum 282
Balneum Ciceronianum, vel pratenſe 371
Balnea Gaurana 380
Balthens aureus, quid 301
Balthens honoris 5. 6. 425
Barbarici damna 416
Bartholomei Coleonei ſtatua equeſtris 183
Baſilica Pontificia ſpolet 274
Baſilica Sanctenſis in Traiana colonia 33. 40. 41
Baſilica ſacratiores ſeptem urbis Romæ 285
Baſſianum 175
Batavi fratres & amici P.R 11. & inde 16. 17 & inde a Cattis oriundi 12. immunes ibid. procul ab Aeduis 16
Bauli 369
Bauli villa 369
Beccefelena Belgarum 2
Belenus Deus 181. 182
Batavia perdita 17. 18. eius ſitus 18
Belgicorum tumultuum ortus 311
Beertheim pro veterheim 26
Bellaria 322. 253
Bellona 224
Belloveſus Celtarum rex 221
Bellum Britannicum 37. *Ruſticum* 146
Belvederium Vaticanū 279
Benedictionis uſus 279
Beneventum 259. 320
Benevolentia tutiſſima cuſtodia 437
Benignitatis corona 437
Bercharius Franco 142
Berecynthia mater magna 390
Berengarius 201
Bernardus Bembus 253
Beſſus natione 366
Biblia Eſdræ propheta 244
Bibliotheca Bononienſis 244. 245
Ferrarieſis Palatina 249
Tulliana 370
Bibracta Aeduorum 15. 21
Bibractes antiqua nomina 22
Bicornus Rhenus 421
Bigales rotæ 151
Bigæ verſicolores 211. 212
Bilbilitanus gladius 180
Bilix 119
Binominis Iſter 421
Blaſphemia 402
Boalia 369
Bos populi 148. 234. 238, 258
Botodurum 95. 144
Bolis in aëre cometa 408
Bombarda 224
Bombus horriſonus 352
Terrificus 223. 232.
Bonifacius VIII. P. M. 297
Bonna 38. 84
Bononia 243. & inde 262
Bos quid notet 428
Βουλή 425
Βούμμυκοι 58
Brabeja Circenſium 409
Brenta fluvius 173. 174
Briepius Mars 223

Bri-

Bristheim Bavarorum 10. 27.
Briseis Achillis, 123.
Brittannia, 13 14 17 44.
Brixia, 215.216. 217.
Brixina, 169
Bromia lex, 161
Bromius Deus, 161.
Brundusium, 273
Bruttii populi, 269.
Bubo. 390.
Buccula, 424.
Bucentaurus Venetorum, 195.
Bucephalus Alexandri Magni. 127.
Buda Pannoniæ, 118.
Bulla aurea, quid, 424. 425.
Bulla duplex, 251. 425.
Bulla fortunæ indicium 425.
Bullientes calore fontes, 339.
Bura Achaia, 193.
Buraicus Hercules, 394.
Burcuſanum, 145.
Burgi unde dicantur, 4.
Burginacium. 32.
Burgus Teriolan. 174.

C

C *Abillonum,* 15.
Cacodæmonum instrumenta, 224.
Cæcubum vinum. 318.
Caculus Vulcani filius, 383.
Cædes ante cœnaculum principis Caroli Capuæ facta, 324.
Cælum aureum Theodorici regis Oſtrogothorum, 255.
Cælum argenteum, 255.
Cæli cærulea templa, 302.
Cœnæ coloris data. 230.
Cœnare non recta, ſed ad dimenſum, 1-3.
Cœnationes ſubdiales 161.
Cœnatio rotunda mobilis, 161.
Cænomanni populi, 266. 217 254
Cæremoniæ. honorum pompa, 135
Cæremoniarū in ſacris uſus, 295.
Cæremoniarum anni Iubilæi cauſa & origo, 287.
Caruleus color quid, 302 *cur viridi tribuatur,* 4-7.
C. Caſar Dictator, 373. *eius villa Baiana,* 370.
C Caſar libidinoſus. 45.
C Caſaris monimenta in Alpibus. 14.
Caſarea, 254.
Caſareum caſtrum Norimbergenſe, 92.
Caſarum corona ferrea, 226.
Caſius mons Noricum à Pannonia ſuperiore diſtinguēs, 97 138
Καίατα, καὶ καίαδα, 321.
Caieta urbs, 317. & *inde.* 321. *unde dicta.* 321.
Caieta nutrix Aeneæ, 321.
Caietanum caſtrum, 316.

Caii Iuliburgus, 4.
Caius & Lucius Cæſares principes iuventutis, 423. 432. 433.
Calamus Niloticus, 283. 432.
Calathus, 331.
ad Kalēdaria largiri, quid, 20.
Calcaria vetus. 32.
Caligare Pygmæum Maximini caligis, vitæ præfationem,
c. *Caligula pons Puteolanus,* 362.
Caligula virtutis dea, 427.
Calix literatus, 168.
Caloſtrophi, 195.
Calpurnia lex de repetundis, 358. 359
l. *Calpurnius L. F. Piſo Frugi templum Auguſti Puteolis D.D.* 358.
Calvaria quid, 425.
Calvimana ſectæ perfidia 310.
Calypſo nympha, 354.
εὐπλοκάμος, 354
Calypſus inſula, ubi. 360.
Camelorum ſpiræ, 195.
Camertes populi, 272.
m. *Camillus,* 115.
Campaniæ laus 321. 354. 367.
florentis maritimæ ſpecies, 367.
luxus, 377. 378.
Campeſtria byſsina, 232.
Campiductores, 38. 115.
Campi Raudi, 202.
Cancellatim reticulata concha, 239. 240.
Candida toga, quid. 302.
Candor pellium & margaritarum quid, 380.
Caninefates Batavi, 62.
Canopus in Hadriani Imp. villa Tiburtina, 397.
Cantilenæ loco annalium 417
Capitis honorati quanta ſit auctoritas, 1.
Capitolium. 7.
Capitula columnarum, 267. 331.
Capra Amalthea, 436.
Caprea inſula, 335. 366.
Capua, 323. 324. 329. 356.
Capuanorum luxus, 323.
Capulus plumbeus. 411.
Caput tectū, quid notet, 429.
Capys Aeneæ ſocius 324.
Caradinus Barbaroſſa. 316.
Carbunculus 56 188.
Cardinalatus dignitas regiæ par 67.
Cardinales unde dicti, 280.
Carceres Gygantum, 350.
Carinus Cæſar 201.
Cariſius ſive Carauſius Imp. 17 37
Carneades philoſophus, 307.
Carni populi, 138.
Carnuntum, 126.
Carpenta vitrea. 192.
Carrarienſes principes Patavini, 175.
Carthuſianorum cœnobium pulcherrimum, 233.
Carulus Audax Burgundiæ Dux 63. 70.

Carulus Auſtrius Ferdinandi Aug. F. Archidux, 118 130.
Caruli Borbonii ſepulchrum, 318.
Carulus Claſius phyſicus, 132.
Carul' Fridericus Guilhelmi Ducis F. Cliuius Princeps, 73 & inde. 106. & inde 126. 127. & inde.
Eius peregrinatio, 110. & inde. 138. & inde.
Hercules Prodicius, cur, 101. 243.
Princeps iuuetutis, cur, 120. 121. 422.
Patronus Germanorum Bonæ ſtudentium, 243. 398.
Honoratus à ſummo Pōtifice, 280. 281. & inde.
Strena ſolemni Kal. Ian. donatus, 298. 303.
eius ægritudo, & mors, 399. 400.
Pōpa funebris, & exequia. 410 & inde.
Sepulchrum, 414.
Carulus Langius, 11. 12.
Carulus Magnus Imp. 60. 92. 226. 241. 254.
Caroli magni effigies, 92.
Carulus I. Neapolitanorum rex, 334.
Carulus V. Imp. 64. 71 73. 168. 213. 222. 234. 309. & inde. 316. 337.
Carus ſine aſpiratione, 385.
Caſei Placentini, 235.
Caſſanum, 127.
Caſinum, 275.
Caſsius & Florentius martyres, Campiductores legionis Thebea. 38.
L Caſsius Longinus quæſitor reorum ſcopulus dictus, 402.
Caſtardus Friſiorum & Weſtphaliæ Dux. 60.
Caſtella aquarum multi formia, 277. 324 360. 364. 366.
Caſtellani, 235. 241.
Caſtellarii aquarum, 360. 365.
Caſtella aquarum, 360. 364.
Caſtella Romanorum in Rheni limitibus, 43.
Caſtella vitrea. 192.
Caſtelloſrantum, 176.
Caſtor & Pollux fraterni amoris ſymbolum, 128.
Dei Penates 430. 431.
Dii tutelares generoſæ iuuentutis, 431.
ἑτερημεροὶ 431.
ἐπωϑαμου, 281.
Σωτῆρες, 121.
Candidati, cur, 431. 432.
Camelli pulli Iouis, 422.
Pileati fratres, 432.
Ex ouo cur nati, 431.

Cur

Cur alter mortalis, alter im mortalis, 431.
Caſtoris & Pollucis templum Neapoli. 331.
In foro Romano, 431.
Caſtorum clypei, 435.
Corona, 432.
Piles ex oui teſta diſſecta cum aureis ſtellulis in vertice cur, 432.
Caſtra claſſiariorum, 366.
Caſtra veſpertilionum, 353.
Caſtra Vlpia, 32.
Caſtrum colonia, 264.
Caſtrum Anconitanum, 268.
Brixianum, 215.
Caietanum, 316.
Capuanum, 326.
Cluuium, 43.
Mediolanenſe, 223.
Neapolitanum nouum, 334.
Placentinum, 329.
Neapolitanum ouatum, 334.
Neapolitanum Sancteremenſe, 336.
Caſtella Rom. iuxta Rhenum, 43.
Caſtellum d. Ioannis in via Æmilia, 235.
Caſtula, 427.
Catadromus, 122.
Catagraphe, vide in præfat.
Cataracta Anienis, 392.
Catharina Polonia regina, 96.
Catapulta mendaciorū, 403.
Catillus Tiburis cōditor, 393.
Catholici hominis nota, 103.
m Cato maior, 77 112.
Cauea amphitheatri, 204. 205.
Cea monodia, 409.
Cimeliarchium ſacrum, 155.
Cimeliarchium D. Marci Venetiis, 188.
Cimeliarchium vel crypta Mantuani Ducis, 210.211.
Celeuſta, 336.
Cellæ ſudatoria, 347.
Cella maior templi. 412.414.
Celoces exploratoria, 124. 267.361.
Cena ſine diphthongo, 230.
Centum cellæ, 365 368.
Centuriata cohortes, 328.
Cephiſus fluuius, 57.
Cereæ benedictæ ſignificatio. 296.
Cerebrum infectum, 415.
Cereorum conſecrandorum ritus, 399.
Cereris & Liberi certamen ubi, 321. 354.
Ceres larga, 384.
Ceroma, 284.
Ceromata luti, 344.
Ceſenaticus portus, 258.
Cetus Oceani culcitra, 284.
Chalcis Euboica, 376.
Chameleon, 105. 229.
Characteriſmus, 435.
Chariſtia, 84.
Charonæa ſcrobs, 347.
Eius miracula, & rationes, 348. & inde.
Chartaria moletrina, 935.
Cheniſcus in nauibus cur, 55.
Chirodota talaris, 110.

Chium vinum, 96.
Chorea, 251.
Chorocytharista 251.
Christianæ religionis beneficium erga literas, 418. 419.
Christi ab inferis reditus ubi 375
Christi transfiguratio, 403.
Christophorus Longolius, 198. 199.
Christophorus Madrucius Cardinalis, 280.
Christus legem adimplens ſabbathum ac annum iubileum ſuis attulit, 292
Christus vera lux mundi 399.
m. Ciceronis Academia, vel Cumanum. 359. 360
Formianum, 381.
Tuſculanum, 304. 370.
Cædes, ubi, 305.
Sepulchrum ubi, 322. 371.
Ciceronia aqua, 372.
Cimbri, 201.
Cimmerii, 345. 346. 375.
Cimmeriorum in cunis vigere, 415.
Cimmeriorum fodinæ, 346.
Cingulum T. Labieni, 269.
Circeium promontorium, 305. 313.
Circei populi, 313.
Circe Solis filia, quid, 306.
Circenſes ludi. 305 313.
Circulare forma, quid noret, 414
Circus ligneus, 118.
Cirellum oppidum, 163. 164.
Ciſternenſis villa, 315.
Citria poma, 316.
Civica corona, 429.
Civitas quid, 20.
Civitatem verbis, & verberibus in officio continendã eſſe, 91.
Clarimontium, 215.
Clarimontium Comes occiſus in duello. 612.
Claſſiarii milites, 366 367.
Claſſiariorum caſtra, 256. 366
Claſſis Miſenenſis, 364.
Ravennas, 254.
Claudia legio, VII. 31.
Claudia tribus, 230.
Claudianus poëta. 330.
Claudius Aug. 255. 307 381. 423.
c. Claudius Nero cos. 263.
Clavus per membra Christi ſacroſancta pactus, 226. 230. 285.
Clemens VI. P. M. 297.
Cleonymus Spartanus à Patavinis victus, 199.
Cleopatra regina, 282.
Clientes liberi, 330.
Climacteres vitæ, 288 402.
Clitumni Dei ſacra ædes, 272.
Clitumnus fluvius, 272. & inde.
Cluvia vel Cluvi colonia Romanorum quando, 2. & inde à Baſavis capta, & ſubverſa, 6. 7 eius antiquitas, 4.

Aqui-

A quibus reſtaurata, 11.16.19. 20.
Clivenſes comites optimates, & aſſertores perpetui Sedis Apoſtolicæ, & Imperii Rom. 59.
Cliviensium principum origo, 47.50.51.
Adfinitas prima cum Auſtriaca domo, 65.
Adfinitas altera cum eadem. 65.
Inſignia, 56 & inde.
Merita erga rep. Chriſtianam. 56. & inde.
Clodianus portus Venetorum, 189.
Clypei principum iuventutis, 432.
Clypeis aureis donari, 423.
Clypeis virtutum tutari, 103, 433.
Clypeorum imagines & notæ, 48.429.
Clypeorum uſus. 429.
Clypeus diſcretionis. 101.
Clypeus ex cordibus humanis contexus, quid, 437.
L. Cocceius Auctus architectus inſignis, 359.
Cochlea aquaria, 151.
Cochleæ criſpæ, 239.
Denticulatæ, 239.
Cochlides columnæ, 281.389.
Cœnobium Carthuſianorum Neapoli, 337.
Cœnobium Carthuſianorum pulcherrimum, 233.
Cœnobium Dominicanorum 843.
Cœnobium S. Michaelis in ſylva, 245.
Cœnobium VVildheimum. 167
Collectores ſuffragiorum, 185.
Collegia fabrûm & centenariorum. 182.
Colluvio ſanguinis, 460.
Colocaſia Nili, 282.
Coloſſi, 281.
Colonia Traiana, 4. 23. 24. 41.
Columba candida in galero, quid, 302.
Columna cochlides, 281.
Columna maxima Venetiis 190.
Columnæ militariæ, 168.
Comarium in inſula Danubii, 123.124.
Comites celeuſtæ, 336.
Comitia Venetorum, 185.
Commilitium ſtudioſorum Italicum, 420.
Committere ludos, 341.
Communis ſpes, 230.
Comœdi, 328.
Comus Deus, 53.
Conca ſubmerſum oppidum, 201.
Conchæ & Cochleæ multiformes, 239.
Concha marmorea, 282.
Conclave D. Mariæ Virginis Matris Laureti, 270.
Concordia animorũ harmonia dulciſſima, 412.413.
Concordia fanum, 274.
Concordia reip. vinculũ. 412. 437.

Conflatoriæ officinæ, 150.
Conradus Comes Cliviensium, 60.
Conradus Heresbachius, 74.
Conradus II. Imp. 89.
Conſalutare, 398.
Conſtantienſe concilium generale, 63.
Conſtantinus Magnus, 21. 38. 41.
Conſtantinus Chlorus Cæſar, 5. 8.
Conſtantinopolis nova Roma, 41.
Conſtantius Conſtantini magni pater 5.
Conſtantius & Conſtans, Aug. 263.
Conſules menſtrui, 89.
Conticinium, 408.
Convivari recta, 108.
Convivere dapaticè, 400.
Conus galea. 424.
Copia dea cornu quid, 436.
Copia dapſilis. 323.
Cor amplum & alatum quid, 430, 432.
Cor animoſum ac prudens clypeus tutus, 432
Cor argenteum quid. 430.
Corallium, 239. 337. 389.
Coras Argivus, 393.
Corbitæ, 195.
Coria in ſtructuris quid. 267.
Corinthium æs, 259.
cn. Coriolanus. 115 379.
L. Cornelius Sulla dictator, 237. 386.
Cornelii Taciti locus mutilus, 356. 357.
Corniculata luna, 364.
Corona Chriſti ſpina, 244.
Corona votiva, 384.
Corona civica & obſidionalis, 429.
Corona laurea quid notet, 428.
Corona ferrea Cæſarum, 226.
Coronam carpere, 220.
Corona Pighius. 83. 100. 105. 108. 111. 114. 120. 121. 127. 128. 139. 150. 162. 172. 176 201. 212. 227 244 249. 256. 261. 267 272. 274. 276. 283. 305. 312. 315. 318. 320. 324. 333 338. 383. 388. 391 395. 401. 406. 407. 408, 419.
Coronices, 259.
Coronis, 401.
Corpus pro tota maſſa ſtructura, 267.
Correctores monetæ. 157.
Corvi medicina, 229.
Corvi navales, 195.
Corvus fluvius, 129.
Cramben recoquere, 415.
Corycei in aulis principũ, 101.
Crania bubula, 272.
Crater ærumnarum, 271.
Crater Bacchicus, 318.
Crater fontis, 329.
Crater marmoreus, 260. 335. 360. 388.
Crater montis novi Puteolani, 374.
Crater Neapolitanus, 335.
Crater Veſuvii montis, 340.
Crepera lux. 409.
Crepuſculum tenuius, 407.
Cretenſes, 426.

Creticum vinum, 196.
Criſpa cochlea, 239.
Crocodilus Niloticus, 283.
Crotalum 139.
Crotoniata, 355.
Crucis mons in alpibus Iulus, 141.
Crucis ſacra teſſera, 279.
Crucis ſignum triumphale, 296. 299.
Crypta Praneſtina. 387.
Crypta Neapolitana per Pauſilypum. 330. 344. & inde.
Crypta Tracenaria. 364
Cryſtallina vaſa. 191.
Cubiculum ſalutatorium, 98.
Cubiti pueri cum Nilo luſitantes, 282. 283
Cui bono fuerit, quærendum in criminibus, 402.
Culeus doliorum ſeptem, 150.
Cuma, 328 346. 364 370. 376. 377. *eius antiquitas,* 376.
Cumani, 324. 328.
Cumanum prædium Ciceronis, 372.
Cumerum promontorium, 266. 269.
Cunei in amphitheatris, 380.
Cuniculi ſubterranei, 387.
Cupidines dii. 384
Cupidines cum cantharis 389.
In cygnis vecti, 239.
In delphinis, 239,
Cupido Praxitelis indormiens leonis exuvio, quid, 210.
Cupra Tuſcorum, 269.
Carateres viarum, 398.
m Curius Dentatus, 121.
Curriculum biuge, 262.
Currus aureus Iovis, 435.
Curta ſupellex bulla triũphalis, 425.
Cutilia, 277.
Cyclopum antra. 149. 381.
Cygnea turris antiquiſſima, Civis, 3 & inde.
Cygni mythologia, 54 & inde.
Cygnus navis ſpecies, 54, 55.
Cylindrus, 151. 157.
Cymaclinus lacus, 252. 253.
Cymatium, 259. 265. 267.
Cypariſſi fructus, 403.
Cyrenaica legio. III, 31.
Cyrus Perſarum rex, 115 116. 415.
Cythara Apollinis, 229. 327.
Cytharædorum chorus, 118.

D

DÆdali funiculus, 101.
Daniel Breynerus Archiepiſcopus Moguntinus, 84.
Dantis Aligerii poëtæ ſepulchrum, 253.
Danubiana vetera caſtra, 95.
Danuvius fluvius. 94 & inde. 117 122. 125 139. *eius navigatio* 94.
Dapatice conſervere, 400.
Dapſilis ſumptus, 209.
De. emviri praecgnitores, 185

Declinatio potentiæ Romanæ, 52.
Decretum immutabile, 173.
Decumanus ſcyphus. 161.
Decuriones, 145. 230. 277.
Decurſiones equeſtres, 112. 231.
Decuſſatim, 365. 433.
Deformare, perficere, in præfatione.
Dei conſilium in abyſſo, 400.
Delos inſula, 18. 19.
Delubrum ſummum templi ubi chorus, 187.
Demetrius Philippi Macedonum regis filius, 79.
Denticuli in ſtructuris, 211.
Denticulatæ cochleæ, 239.
Deo placere voluntatis bonæ conatus, 270.
Deſiderius Langebardorum rex. 226. 254.
Deſignator, 303.
Deſignator hoſpitiorum, 220.
Deus ex improviſo apparens, 271.
Deus fortunæ poculum nobis miſcet, 271.
Dextera operum miniſtra, in præfat,
Dextera conſerta quid notent, 435.
Dea Fortuna, 238.
Diadema aureum, 298, 433.
Diæta familiaris, 265. 400.
Diætetica navalis vel nautica, 336.
Diana Facelina, 229.
Faſcelina vel Faſcelis, 305.
Lucifera, 229.
Taurica, 404. 383.
Dianæ Nemorenſis ſpeculum lacus Aricinus, 304. 383. 389.
Diatribe, 415.
Diaulus, 396.
Dicæarchia Campaniæ, 355.
Didacus Orteſius, 315.
Didius Iulianus Imp. 31.
Digiti fontium, 328.
Dillium, & Dilburgus, 51.
Dillius Vocula legatus, 51.
Diocletianus & Maximianus Augg. Cliviam coloniam & Gallicas urbes reſtaurarunt, 6. 14. 17. 37.
Diomedes, 223.
Dionyſius Areopagita, 95.
Dionyſius bimater, & ignigena, 440.
Dithyrambus, 161.
Dionyſius Siciliæ tyrannus, 265.
Dioſcuri Caſtor & Pollux, 330. 331.
Diotogenes Philoſophus, 412.
Diſcretionis clypeo pectus muniendum, 101.
Diſſenſus opinionum, 415.
Diſtributores calculorum in comitiis, 185.
Dithyraus arcus, 261.
Ditis ianua patens, 375.

Diviſio Imperii Romani prima, 37.
Divitiacus Aeduorum Princeps. 21.
Diurnum, 401.
Divus cognominis, 341.
Dominici divi effigies, 187.
Dominicus Grimanus Cardinalis, 188.
Dominicanorum monaſterium venet, 179.
Domitia Neronis Imp. amita, 263.
Eius villa Baiana, 363.
Domitiana via Campania, 378.
Domitius Ahenobarbus 423.
Domus Auguſta, 234.
Domus Auguſta, pro templo 318.
Domus, pro æde ſacra, 228. 270.
Dona militaria, 425. 430.
Donaria votiva, 270.
Doracus hiſtoricus, 40.
Dores, 263. 266.
Dorica Siculorum lingua, 266.
Doronicum, 163.
Draco cuſtos Manium P. Africani maioris, 379.
Draco pervigil, 258 434.
Draco Typhonis & Echidnæ proles, quid. 434.
Dracontis mons, 379.
Draconum fons, 390,
Ducere in matrimonium, 309.
Duces cohortium, 13.
Duellum pedeſtre, 122.
Dumetum cænobium virginũ ad Traianam, 27.
Duoviri iuris dicundi, 145. 356.
m. Durmius, 51.

E

ECcleſia Chriſti civitas una Dei in terris, 299.
Eccleſia domus magna, 415.
Eccleſiæ ſimulachrum, 412.
Echini capitulorum, 267.
Echo ſecreta, 213.
Electro clarius, 416.
Elementorum contrariorum connexio, 352.
Elizabetha Poloniæ regina, 67.
Elogium Caroli principis, 127.
Elogium rerum geſtarum L. Planci oratoris, 320.
Elyſii campi, 402.
Emblema, 258, 297. 411.
Emmerani monaſterium, 94.
Emporium Puteolanum, 363.
Empireum cælum, 408.
Enantioma, 404.
Encarpi Vitruviani, 425.
Encauſtice, 191.
Ἐνιαυτοδεικτικὸς verſus, 73.
Ennoſigæus Neptunus, 317.
Epigraphe, 114.
Epimetheus quis, 283.
Epiroticum mare, 269.

Epiſtylium, 159.
Ἐπίτροπος, 331.
Epulum funebre publicum, 410.
Eques Romanus, 422.
Equeſter ordo, 423.432.
Equeſtris exercitatio, 116.
Equilia regia, 336.231.
Equi ſingulares, 111.
Equiſones, 231.304.
Equitius Comes, 139.
Equitum legionariorum ala in quibus opidis ad Rhenum hibernarint. 25.
Equitum Romanorum tranſvectio ſolemnis, 430.
Equorum nobilium genera 231
Eres, pro heres, 367.
Erfertium ſive Efertinga 96.
Eridanus corniger, 189.246.
Erneſtus Archidux Auſtriæ Maximiliani Aug. F. 82. 98.113 116.119 122.130 138.
Erneſtus Alberti F. Bavariæ dux, 278.287 413
Erythræum mare cur rubrū, 284.
Eſdræ prophetæ liber, 244.
Etruſca diſciplina, 433.
Etruſca litera, 251
Etruſci, 377.
Evander Arcas, 393.
Evangelica reformatio Calvinianorum qualis, 310.311.
Evangelus cuſtos, 166.
Evantes, 162.
Eubulus heros, 123.421.426. 430.
Eucarpi, 272.
Euganei colles, 189.
Eumenius Rhetor Claſtenſis eiusq́; in patriam pietas, 5. 19.
eius ſtatua, ibid.
Evocatus Auguſti noſtri, 182,
Εὐπλοκάμος, 354.
Euriphamus philoſo 412.
Euripus, 364 372.
Europa tauro vecta, 139.
Eurotas fluvius, 57.
Eurythmia ſtructura, 267.
Exæſtuare, 401.
Exanthemata, 399.405.
Exanthematum indicia, 401,
Exantlare, 415.
Exarchi Imperatorum in Italia, 254.
Exedra, 338.388.
Exequiæ Caruli principis. 411. & inde.
Exercitationes campeſtres, 76 77.
Exotica plantæ, 389
Exoticum marmor, 256.
Exploratoria naves, 335.

F

Faber niger inferorum, 404
Q. Fabius Max. Cunctator, 75. 410.
Q. Fabius Max Rullianus, 430.
C. Fabricius Luſcinus, 123.
Fabula Calypſus, 354.
Fabula Arionis citharœdi explicata, 412.

Fibulas ſomniare, 418. 419.
Falces navales, 195.
Falernus ager, 321.
Falernum vinum, 318.
Familia Romana in Galliis, 46.
Familiaria inſignia, 408.
Familiaris dieta, 265. 400.
Familias Romanas quaſdam ſua priſca nomina retinuiſſe in Galliis ac Germania, 50.
Famulari pro coqua, 347.
Fanum Feroniæ, 313.
Fortuna, 263.
Faſces & ſecures, 429.
Faſcia virgata, 424.
Faſcia in ſtructuris, 267.
Faſtigium in arcu triumphali, 267. 368.
Faſti memores, 418.
Fauni templum in inſula Tiberina, 390.
Fauſtianum vinum, 318.
Febrire, 401.
Felicitatis corona, 437.
Ferdinandus Alberti F. Bavariæ dux, 118, 120.
Ferdinandus Arragonum rex, 316. 338.
Ferdinandus Auſtrius Philippi F. Aug. 125, 153 154. 158 168.
Ferdinandus Auſtrius Maximil. Aug. F. Archidux, 129. 148 157.
Feriæ Latinæ, 383.
Ferinæ pingues, 322.
Feronia Iuno virgo, 314.
Feroniæ fanum in Volſcis à Spartanis conditum, 413 414.
Ferraria civitas, 247. & inde.
Ferraria fabrica & officinæ, 160.
Feſta ſpectacula, 310.
Ferula magiſterii inſigne, 5.
Fibulata trabea, 426.
Fidei Chriſtianæ ſimulachrũ, 412.
Fidentia & Fidentiola. 237.
Fides III prætoria navis, 366.
Fiſtula ænea bellica, 195.
Fiſtulæ ferreæ bellica 117 160.
Fiſtuloſi meatus terræ, 353.
Flamines, 359.
Flaminea via, 260 261. 262. 263 272 277.
Flamineum forum, 272.
C. Flaminius bis conſul, 206.
Flammam humoribus nutriri, 352. 353.
Flavia æduorum qua, 8. 18, 20.
Flavia Auguſta Puteoli 358. 362 363.
Flavia lex Conſtantini Magni de hæreditatibus emeritorum, 42.
Flavus color quid ſignet, 430.
Flora dea, 272. 389.
Florentinus campiductor, 38.
Flores quid notent, 435.
Fluviorum effigies cornutæ cur, 57. 58. 283 284.
Fluvius deus, 57.
Fluvius quid ſignet, 283. 284.
Fodina metallica, 149.

Fœcunditatis corona, 437.
Fœdus Chriſtianorum contra Turcas, 311.
Fœniſicium, 275.
Folles mendaciorum, 402.
Fons Albuneus, 392.
Fons aquæ dulcis in mari, 359.
Fons Belenus, 181.
Fons calidus in Academia M. Ciceronis villæ, 371.
Fons ſulphureus ebulliens, 351.
Fons draconum, 390.
Fons Ledæ, 388.
Fons Pegaſi, 389.
Fontes dii. 272 282 283. 284.
Fontes ſulphurei, 339. 350.
calidæ, 15.
Fontis mira natura, 372.
Fontium adiculæ, 337.
Crateres, 388.
Digiti, 388.
Imber irriguus, 388.
Fontium calidorum cauſſæ, 347.
Foramina ſeptem in capite hominis, 388.
Formia, 318 367. 381.
Formianum Ciceronis, 381.
Formica cuſtos auri, quid, 360
Fortuna bona, 394.
Capitolina, 385.
Dia, 316.
Feronia, 314.
Mala, 394.
Noverca, 371.
Ioſius & Iuuenis nutrix 384.
385 386.
Vindex Votorum, 384.
Fortuna calix a Deo ſolo metitur, 271.
Fortunæ fanum, 34.
Fortunæ Praneſtina templũ, 384 386.
Fortuna templum, 263 384.
Fortunarum ſigna varia, 384
Forum D. Marci Venetiis, 190.
Forum Flaminium, 272.
Forum pili, 402.
Forum Vulcanium, 350.
Foſſa Ravennas, 252.
Franci populi, 39. 40 260.
Gallias vaſtant, 17.
Franciſcus Hortatus à Mendoſa, 100 131.
Franciſci divi effigies, 187.
Franciſcus Petrarcha, 339.
Franciſcus Valeſius Francorum rex, 234.
Francofortia, 84.
Francorum fabuloſa origines, 39.
Frater & Germanus idem ferè, 10.
Fratres cur trãſalpinos quoſdam populos appellarint Romani, 9.
Fretum infidum temeraria plebis, 403.
Fridericus Antiſtes Herbipolitanus, 86 & inde.
Fridericus Barbaroſſa Imp. 61.
Fridericus Mantuæ dux primus, 213.

Fri-

Fridericus II. Imp. 248
Fridericus III. Imp. 70 91
Frondes, quid notent, 425.
Fructuariæ ſtationes villarum, 160.
Frumentarius negociator, 384.
Fulginium opidum, 272.
Fulgurita & funeſtæ veſtes procul a ſacris, 302.
Fulmen & fulgur Iovis, quid. 433. 4. 5. 4. 6.
Funalia, 410.
Fundi præfectura, 316.
Funeris pompa præclara, 410. 411.
Funeris publici honos, 409. 410.
Funiculus argenteus, 400.
Rationis, 101.

G

Gaditanæ puellæ, 231 232.
Galea cum bucculis, 424.
Galea Virtutis, 427
Galericulus acuminatus, 426.
Galericulus albus. quid. 429.
Galeri, ſeu pilei ſignificatio, 301. & inde.
Galliarum ciuilia bella, 134.
Gallia tranſalpina triplex, 310.
Gallia Ciſalpina, 189. 199. 222 245 352 259.
Ciſpadana, 205.
Tranſpadana, 215. 217. 222
Galli dilaniantes vulpem, 185.
Gallerum fratres, qui. 9.
Gallus prætoria navis. 366
Garamantes, 392.
Garganus mons, 269. 381.
Garisendæ turris, 244.
Gaurana balnea, 318 380.
Gauranum vinum, 318.
Gaurus mons Campaniæ, 374. 378
Gebhardus Epiſcopus, 146.
Gemini Caſtor & Pollux, 431.
Gemma, 271. 251.
Gemſenwurtz, 163.
Genitalis ſpes, 250.
Genii boni planta, 229.
Genius bonus, 166. 229. 250. 284.
Loci, 324.
Municipii, 274.
Populi Romani, 37.
Principis, 146.
Principum, 282.
Gerſericus Vandalorum rex, 325.
Gentilitas, 393.
Gentilis princeps, 243.
Gentis generoſitas, 416 417.
Georgius Ederus jurisconſultus & Theologus, 132.
Georgius Fridericus Marchio Brandenburgenſis, 88.
Gereon Comes legionis Thebeæ, 38.
Geryonis boves, 257. 373.
Germana indoles, 162.
Germania a Probo Imp ſubacta, 36.
Germanicus Cæſar. 29.
Germanicus ſaltus, 161.
Germanicum collegium Romæ, 406.

Germa-

Germanica natio ſtudentium Bononiæ 243. 398.
Germani trans Rhenani nunquam ſubacti 37
Germani cur à libertate Francos ſe nuncuparint 44.
Gallorum fratres 10
Germanorum nomen unde, & quid ſignificet. 9. 10.
Fratres 9
Geſſoriacum, 14. 17
Gigantes ab Hercule ubi ſuperati 350
Gigantomachia 213. 339
Gigantum carceres, & ſepulchra ubi 350
Gladii conſecrandi ritus 286. 298.
Glandes primus hominum cibus 436
Glomeatri irculi 336
Glomeratio equeſtris 231
Godofridus Bullionius rex, 159 *Eius ſtatim cum corona ſpinea* 159
Godertus Brabantiæ dux, 61.
Gothi 416
Gothorum arx 378
Gracchani limites 266
Graculi 229
Gradationes 380
Gradivus Vulneratus 223
Furibundus 223
Græci ſemper pueri 417
Græcum Vinum 338
Granaria publica 91
Grandeſcere 286
Granicus fluvius 58
Granoſum ſaxum 258
Granuellana domus laudes 83. 306 307. & inde 326
Graphicotera delectatio 272
Graphicotera ſymmetria 315
Gratiarum elegantia, geſtus decents, ac boni mores 227. 228.
Gregorius IV. P. M. 382
Gregorius XIII. P. M. 242. 278. 279. 402. 405. 408. 409
Gryphus auri cuſtos, quid 300
Guarenerus Gymnicus 74. 83 100. 108 114 120. 133. 150.
Guilhelmus Alberti F. Bavariæ dux 118 120
Guilhelmus Clivienſium Dux 64. 65 84 409. 414.
Guilhelmus Hollandiæ Comes Imperator 62
Guttæ decidentes ex alto, quid notent 428
Gygantomachia 213
Gygantum carceres 350.
Gyges Lydorum rex, 78
Gymnaſium 370
Gynaceum 160. 261

H.

HAbitiores equi 247
Hadria colonia 264
Hadriana colonia 142. 146
Hadrianus Aug. 147. *eius ſepulchrum* 372
Reſtitutor provinciarum, 4. 35. 142. 222. 359.
Eius villa Tiburtina, 396
Hadriani VI. P. M. ſepulchrum 414

Hadria-

Hadrianus Guilhelmus Neapolitanus 356
Hadriaticum mare 189. 259. 260. 266
Hantatina Vaſa 191
Haredium 290
Haredium Auguſti Velitris, 383
Hareticorum averſatio, 102
Nota ex quibus noſcuntur, 103
Haga comitis 11
Haimo gigas Teriolanus 167
Hala Teriolana 153
Haphe Puteolana 344
Harmonia mundi 413
Harpagones 195
Haſta pura donari 423 429
Haſta decorum 427
Haſta pro diis culta 427
Haſta quid ſignificent 427
Hebdomas 288
Hebo Neapolitanorum Deus, 329
Hebraorum annus iubileus, 289. & inde.
Hederacea corona 429
Heimricus Auceps Imp. 60
Heimricus Bavarus Imp. 89
Heimricus Lucemburgenſis Imp. 403
Heimricus III. Imp. 61
Heimricus III. Galliarum & Polonia rex 129
Heimricus Reccius 420
Heimricus VVeſius 414
Helena Conſtantini Magni Aug mater 33. 38
Helias i. Graele à cygno vectus, 51 & inde. 59
Helias phropheta 52
Helices 272
Helvia Ricina 271
Helvius Pertinax Imp. 271
Hemicyclus 278. 279. 388 & inde.
Heraclitus philoſophus 397
Heraclius Imp. 142
Herbipolis 86. & inde.
Hercinia ſilva 89. 148
Herculanei Auguſtales 396
Herculaneus fluvius 389
Herculaneus nodus 424
Herculaneum 335
Herculaneius Portus 336
Herculanthea via 381
Herculei labores 414
Hercule: quid 257. 258. 394
Hercules aureo poculo donatus à Sole 257. 258
Hercules cur multi, in præfat.
Hercules draconem mactans, quid 434
Hercules idea virtutum & imago boni principis 243.
Hercules in bivio poſitus, in peræfatio
Quarta luna natus 414
Hercules Aſtrologus 256
Baulius. 368. 369. 373. 395.
Biſcon, in præfat.

Belus

Belus, in præfat.
Buranus, 393.
Caliſer, 257 428.
Callinicus, in præfat.
Chon. in præfat.
Defenſor terræ firmæ, 394
Derſanes in præfat.
Gaditanus, 397.
Gigas, in præfat.
Horatius, 256 257 258.
In petra, 393 394.
Monœcus, 397.
Muſagetes,
Ogmion, in præfat.
Prodicius, 101.
Promachus,
Saxanus, 394.
Surrentinus, 397.
Thebanus. in præfat.
Tibурs, 393 394 395. 396.
Tricoſus, in præfat.
Tuſcus, in præfat.
Victor, 397.
Hercules Neapolim condidit. 329.
Hercules II. Ferrariæ dux, 242.
Herculeum Tibur, 395 396.
Herculeus agger, 373.
Herculeus animus, 258.
Herculeia legio I.I. 37.
Herculillus. in præfat.
Herculis beneficia publica, 394 395.
eius cognomina 395.
Herculis in cælum aſcendentis pictura, in præfat.
Herculis ſtatua in præfat. & 256. 282.
Herculis templa. 231. 373. 394. 395 396.
Herculis clava quid ſignet, in præfatione, & 428.
Herculis cum Acheloo lucta, quid, 428.
Herculis tria mala aurea, quid, in præfat.
Herma, 371.
Hermæ Penteliciani 371.
Hermannus Bolſunus, 83.
Hermarum trunci plures, 397.
Hermaia, 371.
Hermathena, 371.
Hermeracles, 371.
Herodiani locus emendandus. 181.
Heroes, 417.
Heroum decora quæ ſint. 307.
Heroum ſtatuæ aneæ plures 180. 183 234. 282. 392.
Heſperia quid notet, 434.
Heſperidum horti, 258.
Heſperidum mala, 434.
Heſperus, 431.
Hiberna claſsiariorum Puteolana. 364 366. 368.
Hierarcha Romanus D. Petri ſucceſſor 294.
Hieremias propheta, 298.
Hierophanta, 271.
Hierophanta Bacchi, 161.
Hippago, 94.
Hippocampi, 390.
Hippocles Cumæus, 377.
Hippodromus, 251.
Hippolyti Card. Ferrarienſis Villa Tibartina, 387 & inde.

Eius

Eius ſepulchrum 392
Hippolytus Vrbinus 383
Hippopotamus Nili 283
Hiſtiorrhaphi 165
Hiſtoriæ quanam prima 417. 418.
Hiſtoriæ conſeruandæ cura quæ fuerit antiquis 418
Hiſtoriarũ cognitio quid præſtet 417
Hirtius & Panſa coſſ. 241 408
Hominis fabrica 287. 88.
Honor pro ſacerdotio vel magiſtratu 429
Honori dextrum latus tribuitur 428
Honorius Aug. 255
Honorum pompæ, cæremoniæ, 136.
Honor virtutis præmium 429
Honos Deus, 120. 421 426.
Eius habitus & apparatus 428. 429.
Eius clypeus 434
Hoplomachus 122
Horæ 130. & præfat.
Hora ſemuncia 349
q. Horatius Flaccus poeta 330
Horatius Sermoneta, 278
Hordeonium opidum 51
Hordeonius Flaccus Belgis à Procos. 30. 51.
Hordeum primus hominum cibus inter fruges, 436
Horizon 407
Hormia 381
Horographiũ ſc oftericon. 257
Horologium ſolare 256. 257
Horatius a Mendoſa Philippi regis legat' apud Cæſarem 100.
q. Hortenſii oratoris Villa Batana 368
Eius luxus 3 8
Horti Garziæ Toletani 337
Horti penſiles 211
Horti ſecluſi 388 389 390.
Horti Toriolani 161
Hoſpitalitas legitima 341
Hugo Arelatenſis 201
Hugo Agathetarius B. M. 242
Humana facies quit notet, 288. 424.
Humanarum calamitatum varietas 271.
Hungarus ſonipes 124
Hunibaldus hiſtoricus. 39. 40.
Hunnorum vaſtatio 88. 89. 416.
Hyacinthina vaſa 191.
Hydragyrium 349
Hydraulica ars 390
Hydraulus 390
Hydriam cur Deus conterat, 400.
Hygeia dea, 229. 230. 347 389.
Hymenæus deus, 53
Hypæthra 151
Hypæthrium 362
Hypera 195
Hyperion quid, 257.
Hypocuſta Puteolana 360. 361.
Hypſitaſtes heros 121. 422. 426 430.

I

Iacobus Strada, 132
Iani bifrontes & quadrifrõtes, 388 430.

Ianthinus color 302
Ianuarii Episcopi & martyris reliquia, & miraculum 332
Ianus ab Auguſto clauſus, 356.
Ianus bifrons quid ſignet, 430
Iavera 122.125
Ibices 162.163,
Ibis 283
Ichneumon 283
Idus Quintiles 430
Ignium ſubterraneorum cauſſa, 352.
Ignorantia, cæcitas 416
Ignorantia multarũ fabularũ mater 53
Ilicum mira ſenectus 393
Imola 246
Imperatorum filii principes iuventutis 423
Imperii Germanici conſtitutio per Gregorium V. P. M. 60
Imperium ἀνεύθυνον 250
Imperium Romanum biceps, 41.
Cauſſa ipſius ruina 42
Impotentiſſimus hauſtus, 161. 162.
Inalpini populi 143.163
Inambulare 388
Incendia Veſuuii montis 339
Indulgentias animarum eſcas eſſe 295
Infantum martyrum corpora 332
Infans nudus quid notet 425
Infernates campi, 275
Inferorũ barathrũ in Hadriani Imp. Villa Tiburtina, 396.397
Inferorum faber niger, 404
Infirmius expaveſcere 111
Iniuriarum ſevera vindicta in civitatibus neceſſaria 91
Inlacrumabilis, 419
Innocentius III. P. M. 61
Innocentium martyrum infantum corpuſcula, 331
Virgindemia 111.
Ino 319.389.
Inſignia familiaria 408
Inſpector archiepiſcopus, 310.
Inſtructus & inſtrumentum fundi 249
Inſtrumentum regium 301
Inſtrumentum venditionis vetuſtiſſimum Longobardicis literis ſcriptum 249
Inſubres 206.217.
Inſula in qua coniuratio triũvirum Lepidi, Antonii & Octavii inita 244
Inſula Tiberina 389.390
Interamna Nahars Vmbriæ, 274.275.
Interamna Lirina Latii, 275
Intercolumnium, 365.411.
Interocrea 277
Intervenia terræ, 341.346
Involare, 218
Ioachimus Sanflorius abbas, & eius vaticinia 186
Ioannes Adolphi F. II. Dux Clivienſium, 63
Ioannes Annius Viterbienſis. 41.
Ioannes Auſtrius, Philippi regis

regis Hiſpaniarum frater, 311
Io. Baptiſta Chriſti præcurſor 293
Ioannes Comes Cliuienſium, 60
Ioannes Comes Cliuienſium Archidiaconus & Præpoſitus Colonienſis 63
Io. Delphinus internuncius P. V. P. M. apud Maximilianum Aug. 100.131.
d. Ioannes Euangeliſta apparens 256.
Ioan. Franciſci Lombardi ſynopſis de balneis 347
Io. Galeatius primus Inſubriũ dux 233
Io. Grimanus Aquileienſis patriarcha 180
Ioannes Guilhelmus Caroli principis frater, 113 127.128 407.
Ioannes Heggemellerius, I. C. 132
Io. Iacobus Canius Saltzburgenſis Archiepiſcopus. 140
Ioannes Lauremannus 59
Ioannes Miſericors Dux III. Cliuienſium, 64
Ioannes Moronus Cardinalis 285
Ioannes Reccius, 83 218 401.
Ioannes Sambucus 132
Ioannes Tautzenius ſacri palatii magiſter, magnus apud Cæſarem, 132
Ioannes X. P. M. 523
Iobel Hebræis & Chaldæis quid 289.290.
Ioſue dux Iſrael, 290
Iouis Capitolini templum Romæ, 431. *currus aureus* 435.
Iouis fulmen, 433
Iouis indigitis lucus & fons, 305.
Iouis pulli, 422
Iouis ſereni fulgur 436
Iouis templum in monte Albano 383
Iouis Tonantis templum in Capitolio 384
Iouiſelum quid, 289
Iphiginia Dianæ ſacerdos 304 305.
Irides ubi frequẽter, & plures uiſantur, 392.
Iſchia inſula, 328
Iſis in uaccam mutatata 52
Iſis. III. prætoria nauis, 366. 367.
Iſocrates, 397
Iſtria 189
Iſter binominis 421
Italia cultrix nobilitatis atque uirtutum, 404
Italia præcipua Romani imperii prouincia 352.370
Italia tellus ſtabilis 321
Italica legio II. 139
Italica legio III. 169
Italica legio. IV, 95
Italica philoſophia 355
Itinerarium prouinciarum Imp. Rom. 23
Itriũ opidum Campaniæ, 316
Ithyreus arcus, 119.158.

Iubeleus annus, 135. 192.287. & inde. eius reductio ad religionem Chriſtianam 291.
Iubilum quid Latinis 289
Celtis ac Germanis quid, 289.
Iudas Machabæus 298
Iugales 177
Iulia Faneſtris colonia 263
Iulia Gallia provincia 423
Iulia Mammæa Aug. 319
Iulianus Imp. 16
Iulia unda 373 374.
Iulii Paulli I. C. *effigies* 198
Iulii II. P. M. Villa, 397
Iulii Cæſaris progenies in Galliis 45
Iulius Alexandrinus medicus 132
Iulius Cæſar, 44.83.141.144. 259.
Iulius Claromontius 120.421. 423.
Iulius Sabinus 46
Iuno Cuprana 269
Soſpita 383
Virgo 313 385.
Iupiter Aegerius, 385
Anxurus 313 314.
Cygnus 52.432.
Optimus maximus 249
Pauſilypus 344
Puer 313 384.
Serenus 435
Taurus 52
Tonans 384
Iuriſconſulti à rep. Norimbergenſium adminiſtratione moti 89
Ius civitas Romana. 41.46.
Iuſta defuncti 410
Iuſtinianus II. Orientis Imp. 59
Iuſtitia ſimulachrum 412
Iuſtus Lipſius, 357
Iuvavia colonia 142
& inde. 147
Iuvavienſe, vel Iuvenſe caſtrū 144.146.
Iuvāvius amnis 144
Iuvenalis locus explicatꝰ 266

L

LAbinius amnis 244
T. Labienus 269
Labra marmorea 282
Labrum crateris 340
Labyrinthi 353.388 390.
Laceſſare literarium ocium 371
Lacinium promontorium 354
Lacones 321 381.426.
Laconicum 369
Laconicum marmor 186.256.
Lacunar 272
Lacunatus 150
Lacus Albuneus 389
Lacus Anianus 346. *Lacus Avernus* 376
Lacus Dianæ nemorenſis 304
Lacuſculi 388
Ladæ ſtatua, & fons 388
Læſtrigones antropophagi 381
Laminæ ad monetam formādam quomodo præparentur 157.

Lam-

Lampada tradere, in præfatione.
Lampedo Lacedæmonia regina 67
Lamus Neptuni filius 381
Lanuarius puer 426
Lancea Longini 285
Lances 272
Langebardi populi 177. 234 214. 244 253. 272. 273 325. 416
Langebardorum Princip. ſedes 177 *turres* 244.
Lanuvium opidum 383
Lacontis ſtatua Romæ 282
Laodicea 357
Lapides metallici 149. 150.
Lapis Albanus 387
Lararium ſecretius 107
Largiri ad Kalendaria 29
Largus paſtus 109
Laribus bulla conſecrabatur 425.
Larvatorum ludi 111
Lateranenſis baſilica 297
Lateres antiquæ cum legionũ nominibus 29
Lateres bipedales 361
Latifundium perverſitatis, 403
Latinus rex 383
Latrunculi luſorii 264
Latumia Tiburtina 392
Laudationem dicere 413
Lavinium 305
Laurea corona cum baccis aureis, quid 429
Laureacenſes milites 139. 140.
Laureacum 138. 139
Laurea magni decoris, 162.
Laurens Lavinas 182
Laurentum 305
Laureta 240
Lauretum oppidum, 269 & inde.
Lauri vis medica, 229. 436.
Laurus Apollini, Aeſculapio. & Hygiæ 239. 436.
Larus boni Genii planta, 229.
Lauria, 88 322 323.
Leborini campi 321. 326
Legati Principum quales eſſe debeant 101
Legiones Traiani 24
Legionariorum equitum alæ ubi hibernaverint 25
Legio II. Adiutrix 31
Legio V. Auguſt. 32
Legio VII. Claudia 31
Legio III. Cyrenaica 31.
Legio III. Herculia 37
Legio II. Italica 139
Legio III. Italica 169
Legio IV. italica 93
Legio V. L. F. 32
Legio V. Macedonica 29
Legio XXII. Primigenia, Pia, fidelis 31
Legio IV. Scythica 30
Legio Thebea Chriſtiana. 37
Legio VI. Victrix, pia, fidelis 30
Legiones ſæpe translatæ. 31.
Lema Saturniæ 4
Lemniſci purpurei, quid. 429
Lentia Norici 96. 139.
Leonellus Marchio Ferrarienſis 248

Leonium ſuburbium 411
Leonis vigilantia 424
Leontini 381
Leōtius praef. praetorio 139
Leones ex aquis prodeuntes 186
Leonum capita quid 425
Leopoldus Auſtria Dux Gloria militum dictus 69
Leones inſomnes 424
Leo ſedens ad ſaltum faciendum quid, 424
m. Lepidus III.vir 244
Lethes in voragine ſubmerſi, 418
Leuca officina 197
Leucogaei colles 350.353
Leucopetra 269
Leucoſtictum marmor, 259. 282
Leucothea 319.369
Lex Acilia 355.356.
Lex Architectonica 356
Lex Bromia 161
Lex Calpurnia de repetundis 358 359
Lex FlaviaConſtantini de haeredis emeritorum 42
Lex militaris de aetate tyronū 49
Lex theatralis de ludis 118. 423
Lex Valetudinaria de peſte fugienda. 170.172.
Liber Pater Aug. 251
Eius certamen cum Cerere, ubi 321.354
Eius ſpelaeum 87.161
Liber ritualis Origiaſtarum 261
Libertas Dea 274
Libertas reipublicae Romanae quando conciderit 241
Libratis paſſibus incedere 426
Liburnarii Norici 144
Liguſticum marmor 378
Linarius, & Linaria 328
Linea veſtes in ſacris,cur, 302. 303.
Lingua gladius 300
Lingua temperamentum 102
Lino velati 303
Lipara, 229
Liris fluvius 322
Litera pedales, 358
Literarum & virtutum clades 418
Literatum poculum ex auro, 310
Literninapaludes 378
Liternum colonia 378
Lithoſtrota antiquiſſimaPraeneſte 386
Littera duplici t. 385
Litus ſimplici t. 385
Lituus 429
t. Livius Patavinus hiſtoricus 330
Eius effigies & ſepulchrum 198
m. Livius Salinator coſ. 263
Loculi ſtatuarum 320
Logeum 105
Lollianus Imp. 36
Longinus exarchus Italiae, 254
Lōgini cēturiōis lancea Chriſti

ſti Servatoris ſanguine cõſecrata 285
Lorica bilices, atq; trilices, 1 9
d. Lucas Evangeliſta, ubi, 140 199.
Lucenſe municipium, 11
Lucenſes qui 10
Luceria colonia 322
Lucifer 431
Lucrinus lacus 350.364.369.
eius clauſtra 373.374.
l. Lucullus Xerxes togatus cur 346
Eius piſcina ad Pauſilypum 346.347
Eius Villa ad Miſenum 367.269
Eius Villa Tuſculana 304
m. Luculli Villa Baiana 368
Ludie 328
Ludi equeſtres perſonatorum 342
Honorarii Palatini 232
Pãnonicæ coronationis 117. 118
& inde 421. & inde.
Troiani 112
Ludiones, 323.328
Ludius 109.328
Ludolphus Comes Cliuienſiũ, 60
Ludovicus XII. rex Francorũ 255.259
Ludovicus Pius Imp. à filio Lothario captus 60
Ludovicus Sfortia Inſubrum dux 186. 224
Lugdunum Batavorum 24
Lugudunum colonia Planciana 320.321
Lumbago 177
Luna μηνοειδής, 284
Ταυρόκερως, 284
Luppia fluvius 23
Luthardus Comes Cliuienſiũ inter Divos relatus 60
Luitbrandus Langebardorũ rex 234
Lycæum in Hadriani Imp. Villa Tiburtina 396
Lycurgi ob leges duras Spartani plures ſponte exularunt 313
Lyra menti humanæ, & civitatis comparata, 412 413
Lyra Mercurii quid, 435
Lyra Reipublicæ 412
Lyturgia triplex 287

M

Macedonica legio, V. 29
Macerata 271
Machina aquariæ, 95.149.151
Machina depulſoria 126
Machina tractoria 152
Machina traductrix 197
Macte virtutis eſſe 309
Madrucii Cardinales duo, 280
Maniana ſchola Cliviis 5. 7.
Magera agger 178
Magiſter ceremoniarum deſignator in ſacris 403
Magiſter fabricæ 227
Magiſter utriuſque militiæ 139
Magnes virtutum 420

Maieſtatis crimen 302
Maiorum prudentia in rerum geſtarum memoria propaganda 145
Mammeanum ſtagnum cum palatio prope Baias 369
Mamurius 426
Manibiæ 320
t. Manlius Torquatus 75
Manſores fundi 249
Mantua, 112. & *inde*. 245
Mantuani duces 208. 209.
Manubiæ 224
Manubialis pecunia 261.398.
Manuplarius 366
Mappa Circenſium 409
m. Marcellus 222.426.
Marcellus ſecundus P.M. 73. 397.
Marciana Traiani Aug ſoror 375
Marcus Evangeliſta ubi. 140.
d. Marci Evangeliſtæ templũ Venetiis, 186. & *inde*.
d Mar i theſaurus Venetiis 187
cn. Marcius Coriolanus 379
Marcus Evangeliſta 140
Mare Erythræum unde dictũ 284
Mare Mortuum, 364.366.
Margaritarum uitor. 302
Maria Caroli V. Imp. filia Auguſta 67 99.
Maria Luſitana Alexandri Farneſi Parmenſium Ducis 235
Mariana villa in Tuſculano, 304
d. Maria virgo mater, animarum patrona 411
d. Mariæ Perticalis ædes 234
Marici Ligures 234
Marinum 305
Marinus Grimanus Cardinalis 180
Marisburgum 60
c Marius ſenior 370.380.
ubi Cimbros deleverit 201
c. Marius iunior 387
Marmirolum, 208.209. & *inde*
Marmorarii 386
Marmorum genera 256
Marmorum vena picturam imitantes, 186
Marmor Laconicum 186.256
Leucoſtictum 259.282.
Liguſticum 378
Mars Alalaxius 223
Briepius 223
Geticus 416
Gradivus 426
Martia iuventus 231
Martis ædes Romæ ad portã, Capenam. 430.
Martis famum 35.
Martius applauſus 223
Matronarum Pompa 211
Maſsicus mons 322.379.
Mater altera 96
Matiſcona Aeduorum 15
Matthæus Langius Saltsburgenſis Cardinalis 147
Matthias Auſtrius Maximiliani II. Aug.F. 98.116.129. 137.
Matthias Paludanus 74.83.
Mattya 161
Matura dea 319

Mauricius dux legionis Thebeæ 37
Mauricius Imp. 248
Mauſoleum 277.315.389.397.
Mauſoleum Metellæ Q. Cretici F. in Appia via, 319
Mauſoleum Plancianum in Caietano promontorio, 319
Mauſoleum Plautiorum in via Tiburtina 397. 398.
Maximin Imp. 6.13.17.27.37
Maximilianus Imp 70 71 148 159.164.
Maximiliani I. Sepulchrum 159
Maximilianus II. Imp. 72 82. 98.
Maximilianus Auſtrius, Maximil. II. Imp. F. 98.116.129. 138.
Maximinus Cæſar 181
Mediolanum, 218. *& inde.* 231.
Medioximi dii 120
Meduacus maior, 174.297.
Meduacus portus Venetorum 189
Meduaci Pons. 175.
Meduſæ caput, quid notet. 430.
Megarica ſigna, 371
Megaſthenes Chalcidenſis 377
Megdeland 230.
Melchioris Zobelli Epiſcopi Herbipolitani nefaria cædes, 86.87.
Melicerta, 389
Melicorum chorus, 426
Meliſſæ nympha qua, 436.
Memoria mater ſapientiæ, 80
Menſa verſatilis, 161
Mentum oblongum, & prominens quid ſignet, 68
Mercurii lyra 435
Mercurii ſtatua, 282
Mercurius 319. 435.
Merenda 109
Merula 229
Meſonauſta 336
Meſſanitia foſſa 252
Meſtreſium oppidum 178 196
Metæ ſudantes. 390
Metalla quomodo ſecernantur 151
Metallici lapides 149
Metallorum fodinæ, & officinæ 149
Metaurus fluvius, 264
Metellæ Mauſoleum 390
Metelli Macedonici felicitas, 311. 312.
Metœcus 20
Metopæ 272
Metus exlex 127
Mevania Propertii patria 272
Michael Mercatus, medicus, 400.
Milciades 397
Miliarius lapis 140
Minax ſomnium 385
Mincius fluvius 211
Minerva dea, 371, *Athenarũ conditrix.* 7
Minerva ara in Circes ſacello 306
Minerva parthenon, 230.

Minervæ promontorium, 328.
Minervium, 335.
Minturnæ, 380 & inde
Minturnenſes paludes, 308.
Minos quæſitor inferorum, 402.
Miraculorum ſedes Veſuvius, 339 340.
Miraculum divi Ianuarii capitis, 332.
Mirandula, 246.
Miſenus mons, 328 335.353. 363. & inde 369.
Miſenus tubicen, 363.
Miſſus ferculorum, 108.
Mithridates rex, 82.
Mittel Land 221.
Mnemonica pignora, 137.
Mocenicus Venetorum dux, 183.185 193.
Moderationis virtus, 127.
Moduli, 150.251.
Mœnus fluvius, 84 86.
Moguntiacum, 85.
Mola castellum 381.
Moles portus Neapolitani, 335. 362.
Moles portus Puteolani, 361. & inde. cur ſic dicatur, 362
Cur formicibus concava, 361.
Moletrina lignaria & chartaria, 95.
Monas, 287.
Mondriburgum, 43.
Monetaria fabrica, 156.157. & inde.
Monocerotum cornua, 188.
211.
Monodia Cea, 409.
Monodiæ extrema, 413.
Mons Altinius, 43.
Mons Caſius, 97.
Mons Chriſti in Campania, 375.
Mons draconis, 379.
Mons crucis, 141.
Mons novus ad Avernum, 374.
Mons Sibyllæ Cumanæ, 375.
Montenſis comitatus, 83.
Mortu neceſſitas, 81.
Moſes obvelata facie Dei legē promulgavit, 291.
Motiunculæ leves, 400.
Mucianus Proconſ. 30.
Mulvius pons, 277 278 297.
Munatii Planci oratoris pulcherrimum mauſoleum, 319.
Mundus muliebris, 251.
Mundus ſacrorum ornamentorum, 155.
Muranum inſula vitriariorum. 191.
Murena piſcis cum inauribus 368.
Mureniana villa, 304.
Mures inalpini candidi, 298. 302.
Mures Pontici. 302.
Murrhina vaſa, 191.
Muſa magiſtra rationis, & virtutis, 426.
Muſcipula Neapolitana, 335.
Muſejarii, 386.

Muſeiarium opus ex fragminibus marmorum 239.255.256.385.
Muſeiarium opus ex ſecamentis, & ſcandulis, 245.
Muſeum opus, 389.
Muſici artifices, 241.328.
Muſivarii artifices, 386.
Muſivum opus, 386.
Muſo fluvius, 178. 269.
Muſonius amnis, 176.
Muſtelæ candidæ, 298. 302.
Mutili ſaxei, 317.
Mutina, 241.408.
Mutinenſe prælium, 241.
Mutiſca olivifera, 272.
Myagra, 335.
Myſo Chemaeus, 78.
Myrti magna ſenectus, 379.
Mythra Venetorum ducum, 188.183.

N

Nabajoth arietes, 293.
Nania, 411 414.
Najades, 436.
Nar fluvius, 274.353.
Narnia, 275.
Narſes eunuchus Iuſtiniani Imp. legatus, 253.263.274.378.
Natio Germanica Bononiæ ſtudentium. 243.398.
Natio Germanica Romæ, 406.
Naturæ conſideratio pabulum animi, 351.
Naturæ miracula varia, 347. 348 & inde.
Naturæ ſpelunca, 390.
Navalis apparatus, 194.
Navales ſervi. 195.336.
Navalia Puteolana, 364.
Navalia Venetorum, 194. & inde.
Navalia Veterum caſtrorum in Belgio, 28.
Navicularii Danuviani, 117
Navigandi inventum, 55.
Navigium Herculis in Oceano, 257.258.
Navium à ſignis nomina, 55. 54.258.
Naumachia ſolemnis in Danuvio ante Viennam, 117.
Naupactum, 195.
Nauſtidica, 336.
Nauſtol gi, 336.
Nautica, curæ & officia, 336.
Neapolis, 328. & inde. 369.
Neapolis elegantiarum mater, & generoſorum equorum ſtudioſa nutrix, 343.
Neceſſitas artium magiſtra, 151.
Necyomantia Cimmeriorum, 345.374 375.
Negociator frumentarius, 384.
Nemorenſis lacus, 383.

Neopyrgus clauſtralis, 97.
Νεοφρούργιον *Neapolitanum*, 334.
Neptuni ſtatua, 267.
Templum, 359.
Neptunus Caruleus, 394.
Coloßicus in quadriga, 390.
Ennoſigæus, 317.
Siſichton. 317.
Nequinum, 276.
Nereides, 284.
Nero Aug. 380.
Matricida, 369.
Princeps iuventutis, 423.
Neroniana Augusta Puteoli, 358.
Neronis Piſcina, 369.
Nerva Imperator, 359.
Neveſius amnis, 170.
Nicanor à Iuda Machabæo occiſus in prælio, 298.
Nicolaus Bieſius medicus, 332.
Nicolaus Perrenotus Granuellanus, 308 312.
Niger vel Illicius fluvius, 95. 387.
Nili dei ſtatua cum cubitis pueris, 282
Nili fluminis annua incrementa, 283.
Nimioperè 406,
Nix perennis in Alpibus 162.
Nobilitas attrita, vel arida quando, 311.
Nobilitas vera, quæ, 416. 417.
Quo pacto conſervetur, 418.
Nodus continentia 424.
Noricum mediterraneum, 148.
Noricum Ripenſe, 138 143.
Norimbergicæ civitatis ac reip deſcriptio. 88. & inde.
Noſocomium, 405.
Noſomychus, 245.
Noveſius amnis, 171.
Noviodunum, 15.
Novum forum, 171.
Numa Pompilius rex, 434.
Numana Siculorum colonia, 266.
Numidicus Porphyreus leucoſtictus lapis, 259.282
Numina topica, 329.
Nummorum imagines, 417.
Nympha anapavomene, 282.
Nymphæ, 157 161.272. 347.
Nympha Nyſeides Bacchi nutrices, 319.
Nympha nutrices Iovis, 435. 436
Nympha cum urnis, 389.
Nymphæum. 239.283.
Nympharum antra, 337. 388.
Nympharum templum Puteolis. 359.
Νύμφη εὐπλόκαμος, 354.

O

Obe-

Obeliſci, 281.389
Obuuptus capite, 407. 413
Obſidiana Vaſa, 191.
Obſidionalis corona, 429.
Oceani Dei ſtatua in Vaticanis hortis Romæ, 283.390.
Oceanus beluarum pater, 284.
Cornutus cur, 283.
cur Prometheo amiciſſimus, 283.
Cur navis gubernaculum teneat, 284.
Ταυροκράνος, 57.284.
Cur capite Velatus, 283.
Cur eius crines ex herbarũ foliis prodeant, 283.
Oceanus in Villa Tiburtina Cardinalis Hippolyti Ferrarienſis, 390.
Oenus Bianorus, 212.
Oerea Sabinorum, 277.
Ocriculi reliquiæ, 276.
Octavia gens unde oriunda, 382 383.
C. Octavius qui poſtea Auguſtus, 571.
Octodurum Veragrorum, 38.
Odeti Lautrechii ſepulchrum, 318.
Odovacer Herulorum rex, 201.226 234 253.
Oeni pons, 153. 158.
Oenotrii Aborigines, 393.
Oenus fluvius, 85.144.
Offa aurea 218.
Offenſionis lapis, 406.
Officina conflatoria, 150.
Ferraria 160,195
Ofonius Tigillinus. 380.
Ogygia inſula, 354.
Οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος, 78.
Olea melliflua, 386.
Olivarum magna ſenectus, 379
Olor unde, 56.
Olorina turris, 3.
Operari ſacris. 405.
Ophiticum marmor, 186.187.
Ophiticum Tiberianum, 187.
Opici, 324.
Opimum ſpolium, 416.
Oppia lex, 212.
Oppidatim, 310.
Oppidum ligneum, 118.
Orbiculi luſorii, 264.
Orcheſtra mundi, 112.
Orcinia familia Romæ nobilis, 49 51.
Orcinium opidum, 51.
Orco victima cadere, 349.
Oreſtes, 304.
Organa muſica vitrea, 191.
Organum monetarium, 156.
Organum muſicum ex alabaſtrite, 211.
Orgiaſta, 161.
Origines fabulis involutæ, 52 319
Orlandina turris, 319.
Ornithodeium, 390.
Orphanotrophium, 405.
Orpheus, 413.
Oſca olim dicta Capua, 324.

Oſcil

Oſci populi 324.326.
Opilata 116
Oſculum humilitatis 278
Oſſifragium 271
Oſtrogothi 253.325.
Otho Comes Cliuienſium, 62
Otho Madrucius Cardinalis 280
Otto Wachtendonc 83
Ottocarus Boemiæ rex, 68
Oua Caſtorum cum binis ſtellulis 432.
Ouicaſtrum Neapoli. 335

P

PAbulum animorum naturæ conſideratio 351
Padus fluuius 235. 248 252.
Paganism 310
Paleſtra, 286.397
Palatina tribus 228
Palatium Auſtriacum Halęſe 153
Vrbinatis ducis 172.
D Marci Veneti, 184
Palatium & Bituicthera Ferrarienſ. 248
Peleopolis 377
Palladis templum, 230. 231.
Pallas victrix, 425
Palma rami aurei quid 426
Paludamentū imperatorium 424
Pomptina 305
Paludes Minturnenſes 380
Palumbes 229
Paulus Acheruſio 375
Pandora, 389
Panegyrica Eugenii 14
Pandulphus Collenutius Hiſtoriæ Neapolitanæ ſcriptor 326
Pangere 230
Panicum oſtentum 259
Paniſci 150
Pannones 144
Pannoniæ prima dux. 144.
Pannonicorum equitum habitus, & apparatus bellicus, 119
Panolethria 416
Panoplia ſtudium 107
Panoplia principis iuuentutis, 227
Pantalabus ſcurra 422
Pantheia Diuorum omnium, 210
Panthei Dei ſimulachrum 308
Pantheon Vipſanianum 281 389.
Pantomimi 328
Papyrus Nilotica 283
Papulæ 399.400
Paradromis 160
Paradiſi 161 391
Paradiſus Italia 330 338.
Parentes publici, qui 410
Parerga, 260.267.272.
Parricidii crimen 402
Parium marmor 256
Parma ciuitas 238.239
Parma ſcutum 238
Parochia 42
Parthenon 153.230. 331
Parthenope 328
Paſſauia Norici 95
Patauium, 198.*eius Reipubl. Rectores* 197

Patera 429
Patronus municipii 277
Paſcendi ars. 306
Paſimentata periſtylia 245
Pauli Oroſii orcheſtra mundi. 112.
d. Paulus apoſtolus 294. 305
Paulus III. Pontifex 268
Pauſilypus mons 322. 344 & inde.
Παυσίλυπος, *quid,* 344
Pax inter reges maximos ſolida, 309 310.
Pectinatim undata concha, 239.
Pegaſi coloſſus, 389
Pegma 411
Pegmata calamitatum humanarum 271
Pegneſus amnis 89
Pellium candor 302
Peluſium Aegypti 62
Penates dii 431
Penicillus philoſophicus 419
Penitius 257
Penuria artium magiſtra 151
Percolatio 365
Perdices 229
Peregrinationum pericula, 77. & inde. *Vſus & finis,* 80. 83. 84.
Pergularum topiaria 388
Peridromis 396
Periſtylium 239. 245. 337. 388.
Perlitare 287
Pernix curſus 336
Perpetuare 352
Perſarum mos 116
Perſenum 173
Perſeus 423. 284
Peſmata. 195.
Petra fidei 406
d. Petrus Chriſti Vicarius, 294. 299.
Petrus Fagiardus legatus apud Caſarem Maximilianũ II. 100. 131.
Petrus Raſſanus. 345.
Petrus Toletanus 345
Phalacrine 277
Phalanx ex cordibus unitis 437
Phalera, 429.
Phaleratus equus 362
Phalerus Siciliæ tyrannus 329
Pharus Raſennas 254
Phaſelli picti, 252. *Vitrei,* 192.
Phaſellus 179
Phidias ſtatuarius 308
Philautia malum 104
Philibertus Aurangius princeps, 318
Philippus Auſtrius, Maximil. I. Aug. F. 71
Philippus Bonus, Burgundiæ Dux 63
Phiippus Hiſpaniarum Rex Catholicus, 135. 222. 236. 237. 309. 330. 336.
Philppus Macedonum rex, 206.
Philippus de Monte, muſagetes Maximiliani II. Aug. 113.
Philippus Vinembergius princeps Palatini ſenatus, & Cameræ Imperialis 132

Philiſtie

Philiſtio mimus ridiculus, 422.
Phlegraus campus, 350.
Phonaſcus, 110.
Phrygium marmor, 186 290.
Picentes populi, 260.266.
Pictones Britanniam vaſtāt, 18.
Pictura ex Indicarum avium plumis, 155.
Pila Puteolanæ, 362.
Pilei ſive galeri ſignificatio, 201 202.
Pilum Romanum, 432.
Pinna murorum, 320.223.
Pipinus Francorum rex, 242. 254.
Piſaurum colonia, 262.
Piſces cicures ad manum venientes, 368.
Piſcina fontium ſcatebris coronata, 337.
Piſcina mirabilis, 365.
Piſcina Neronis, 369.
Piſcinarius Hortenſius orator cur dictus, 358.
L. Piſo Ciceronis inimicus, 358.
L. Piſo de repetundis legem tulit. 358.
L. Piſo. L. F. Frugi templum Auguſto D.D. 358.
C. Piſonis villa Bajana, 369. 370.
Piſtrix Atlanticus, 284.
Pithecuſa inſula, 335 347. 376.
Pius IV P. M. 279.
Placabilis annus, 292.
Placentia, 235.
Placidia Galla, 255.
Planeta κοσμοκράτορες, 287.
Plantæ Nilo peculiares, 283.
Planta boni genii, 229.
Platonicæ reip. imago, 333.
Plaudere choreas & tripudia, 251.
Plautii Silvani, 397.
Plautiorum Mauſoleum, 397.
Plautius pons in Anienem, 398
Plebs fretum infidum, 403.
Pleps, duplici p. littera, 277.
C. Plinius major incendio Veſuvii abſumptus, 339.
Plinthi capitulorum, 267.
Plotina Auguſta, 268.
Plumæ quid notent in capite. 429
Plutei marmorei, 362.
Plutonis janua, 394 375.
Officina, 152.153.
Pocula gemmea, 211.
Poculum litteratum, 310.
Podagricorum vaporaria, 347.
Pœlice in Hadriani Imp. Tiburtina, 397.
Pogium regale, 338.
Poli forum 402.
Πολιεϱχητής, 224.
Pollentia, 262.
Pollucere, 161.
Polydorus Rhodius ſculptor, 282.
Polypus, 104.105
Polyſtephanos Præneſte, 384.

Polytropria 79
Pomeridiana ſacra 298
Pometia, & Pometini 322
Pomiferi rami, quid, 428
Pomœrium 322
Pemonæ dea 389
Pompa funebris præclara, 410
411
Pompam ducere tripudiando,
426
Pompa matronarum 211
Pompa Pannonica coronatio-
nis, 120. 421 & *inde.*
Pompeii colonia 339
Pompeii Magni Villa Baiana
& *ſtatua* 370
cn. Pompeius Strabo, 206. 217
Pomponius Atticus 370
Pomptina tribus 182
Pomptina paludes 305. 306.
Pons Auguſti in Flaminia Via.
277. *Arimini* 260
Caligulæ Imp. ſupra mare,
262
Domitiani Imp. ſupra Vol-
turnum 378
Milvius 397
Narnienſium 276
Plautius 398
Spoleti 274
Pontici mures candidi 302
Pontius Teleſinus 387
Pontones 125. 277.
Porciotum villa in Tuſculano
304
Porcius Feſtus, Iudeæ procura-
tor 305
Porphyriticum marmor,
186
Porro ulterius, in præfatioñ
Porta Capena 430
Porta decumana 194
Porta ſancta 286. 292. 296.
Porticus miliaria Vaticana,
279
Portus Anconitanus 266. 269
Ariminenſis 261
Baianus 373
Caietanus 381
Ceſenaticus 258
Iulius 375
Miſenenſis, 335. 364. 366.
307
MinerVium 335
Neapolitanus 335
Puteolanus, 361. & *inde.*
Ravennas 254. 255
Tarricinenſis 306
Poſſeſſorium 117. 118.
Poſtica 272
Poſtumus Imp. 36
Potentia fluVius 271
Poteſtas nomen magiſtratus
175
Pozzenum 170
Præfectus claſſis Miſenatis
366
Præferrati conti. 163
Præneſte 383 & *inde.*
Præneſtes Vlyſsis nepos, 303
Præneſtinæ ſorores, quæ 394
Præneſtus Latinus Vlyſsis &
Circes F. 384
Præſentia admirari 417
Prætexta quando deponeba-
tur 422. 425
Prætoria naVis 309
Prætorium in caſtro 223

In hortis Calliopeiis 279
In ſella 160.162 209.239. 314.388. & inde.
Prætorium Theodorici Gothorum regis 274
Prætorium Tiburs 395.396.
Prætorium Veterum castrorũ in Belgio 25
Praxiteles ſtatuarius 308
Eius Cupido areus 219
Prima porta 277
Primulanum 174
Primigenia legio XXII. 31
Princeps bonus agricola 428
Artes 417
Cytharœdus 413.414
Oculus in ſceptro poſitus 80
Æquè domi, ac foris mortalis 81
Linguarum cognitio illi neceſſaria 81
Princeps iuventutis quis, 112 120 421. 422.
Eius pompa 421. & *inde*
Clypeus 432.437
Habitus 423
Zona 424
Princeps & ſignifer iuventutis 423
Principale edictum 306
Principalia negocia 308
Principem adoleſcentẽ extra provinciam non mittendũ eſſe 77. & *inde.*
Principem adoleſcentem inter exteros rerum experientia erudiendum eſſe 79. & *inde.*
Principes boni cur dii vocētur 433
Principes quales, tales & ſubditi 1
Principis boni Converſatio 80
Principis quaſi diſſima cuſtodia 437
Principis pectus quo clypeo ſit muniendum adverſus hæreticorum tela 103
Quo adverſus adulatorũ tela. 104
Principum oculi emiſſitii qui: aures, & manus longa quæ, 101
Priniſtum oppidum 383.384
Privernum 405
Probus Imp. 36
Prochyte inſula 328. 335 368
Procurator 315
Procuratores ſanitatis 172
Προδικ. quid. in præfatione
Προδικου σοφιστ. , in præfat
Prodicus Ceius ſophiſta, & eius ſcripta de Hercule, in præfat.
Prodigium in coelo viſum 427
Prælia ludicra, ac imaginaria 223.231
Proiectura in ſtructuris 267
Proludere 58
Prometheus quis, 282.283 284
Promontorium Circeium 305

Pro-

Promõtorii Caietani deſcriptio, 317. & inde
Promontorium Miſeni 363.
Pronaon 410
Properare cum maturitate, 415
Propylæum, 231.118.388.
Proſcenium 380
Proſerpina 272
Proſeuticus Verſus 436
Proſper Columna 280
Protons, 195
Prouidentiſſimus Princeps 268
Prouinciarum ius ciuitatis Romanæ in præfat.
Prytaneum in Hadriani Imp. Tiburtina 397
Pſaltria 318
ψεύματα pura puta 403
Pſylli ſerpentum domitores 283
Puerilis ætas cum bulla 424. 425
Pueritia, Ver nouum, in præfat.
Puerorum eſt, admirari tantum præſentia 417
Puerulus cytharœdus 246
Pulchrfirmis 279
Pulpitum in theatro 380
Puluinaria diuum 413
Puluinaria ſtatuarum 181
Puluini herbarum 389
Puluis Poteolanus 353
Pumex 239
Pupinus Francorum rex 242
254
Purpura Cardinalitia 310
Purpureus color quid 424
429
Puteoli 343. & inde
Puteolani pulueris virtutes 353
Puteoli colonia, 355. & inde.
Pygmaleon 113
Pyramides 281.410.
Pyrenæus mons 44.169
Pyropus 56.188
Pyrrhus Epirotarum rex, 380
Pyrrhus Ligorius 249
Pythagoras Samius 255.434
Pythagorica philoſophia ubi floruerit 329.355
Python Apollinis 229,230

Q

Quadi 139
Quadriga Neptuni 390
Quadriga Pannonica 122
Quadrigarius habitus 362
Quadrupedare 426
Quadrupedantes ſaltus 336
Quæſtorium in Naualibus Venetorum 196
Quarta luna natus 414
Quartanorum colonia 93
Quatuoruiri ædiles 277
Quatuoruiri æditui D. Marci procuratores 187
Quatuoruiri iuris dicundi, 270.277.
Quatuor viri quinquennales 277

Quercus quid 433.436
l. Quinctius Flaminius cos. 206
Quinctiona caſtra. 88
t. Quinctius Flaminius cos. 306
Quinctia prata 278
Quinarius numerus quid, 432
Quinquatria, 369
Quinquatria minuſcula 490
Quinquennalis deſtinatus ite-rum, 277
Quinquennalia vota publica. 135
Quinqueremes prætoria naua-li bello ad Naupactum ca-pta 195
Quintilius Varus 26. 51.
Quinti Metelli Macedonici fe-licitas 312
Quiſquilia 403
Quodannis per d. 229
Raab caſtrum Vngariæ 125

R

R*Aadbaldus Friſiorum rex* 60
Rati populi, 43.144.148.320.
Rami pomiferi quid, 428
Ramus aureus quid ſignet, 428
Rapæ triginta librarum, 245
Raudii campi 202
Raudus quid 202
Ravenna 252. & inde.
Raurica colonia L. Planci o-ratoris 320
Reapſe, in præfat
Regalia *quid* 62
Regionatim 409
Regium Lepidi,. 240
Regnoſus *annis* 89
Regnum conuiuale 111
Reipublicæ *lyra* 412
Remus, qui notet 363
Reorum *ſcopulus* 402
Repedare 215
Repercuſſus 320
Reticula *aurata* 232
Reticulatus 240.258.
Rex *Dei miniſter* 412 413
Rhadamantus 402
Rhegium *et* 229
Rhenus *bicornis* 57.421.
Rheni *diuorum,* 2.421
Rheni *ripa quando præſidiis muniri cœperit,* 342.43.
Rhenus *Italiæ fluuius* 244
Rheynhaldus *Cleuienſium Co-mes.* 59.60.
Rhodius *nummus* 285
Ricinetum 269.271
Ritualis *liber orgiaſtarum,* 161
Robertus *Comes Cliuienſium,* 60
Rolemannus *Belandius* 83
Roma *ciuilitatis & ambitio-nis campus latiſſimus,* 280
Roma *dea bellatrix* 389
Roma *prætorium iuris diuini ac humani* 299
Roma *triumphans* 281
urbs dicta. 8.
Virago 389
Roma in ſeptem collibus ſedes 389

Roma lata 404.405
Eius antiqua monumenta. 281. 282.
Romana nobilitas quo pacto per provincias propagata fuerit 44.45 46.
Romani educti qui. 47
Romani Imperii diviſio 37
Romani magiſtratus inauguratio. 298
Romani operibus publicis mirandis maieſtatem Imperii per orbem terrarũ propagarunt, 315.316
Romanis deberi diſciplinarũ atque artium omnium reliquias 404
Romanus perpetui nominis avidus 29
Romulus, & Remus 216
Roſa quotannis ornare ſtatuã 229
Roſtrata naves vitrea. 192
Rotabigales 151
Rota ferrata 150
Rothares Langebardus 177
Rotarum ala lacunata 151
Rotatus chorearum 232
Rotationes equeſtres 336
Roxolanorum magnus Dux, 131
Ruberia 241
Rubico fluvius Caeſaris perduellione famoſus. 259. 264
Rudbertus Epiſcopus primus Saltzburgenſium, 142 143
Rudimeta literarum ac linguarum principia 76. 77.
Rudolphus Habspurgenſis Imp. 63 68
Rudolphus Induſtrius Dux Auſtriæ 69
Rudolphus II Auſtrius Imp. 67. 82. 98. 116. 118 130. 138. 421.
Rugata concha 239
Rumenheim q Romanorum manſio 31
Rumorum tempeſtates & procellæ. 403
Rupicapra 16 .163
Ruſtica villa ſtatio 160
Ruſticum bellũ in Germania, 146
Ruſſi populi 313
Rythmi 417. 281

S

SABathum 288
Sabini 253
Sacra pomeridiana 298
Sacrarium in ſaxo 317
Sacrificium funebre 413
Satrificium iuſtum, vel exiũ 434
Sagarus Schytica 159
Sagarius 228
Sal Placentinum 236
Saladinus Sultanus 61
Salaria via, 277
Salaſſi populi, 144
Salina Halenſes 145
Saliorum habitus 426
Salis coquendi modus 156 157
Salomonis oratio 107. 108

Salpion Athenienſis ſculptor eximius 318.319
Saltzburgus 142
Saltatriculæ 328
Saltus Germanicus. 116.
ſolutarius 231
Salus dea 274
Salutatores 328.280
Salutatorium cubiculum 98
Samatera Dacica 158
Sambuciſta 318
Samii in Italiam profugi 355
eorum colonia 355
Samniticum bellum 380
Sanctenſis Baſilia aſylum 41
Sanctia Hiſpana regina 332
Sancti nunc opidum, quod olim Taiana colonia, 27.33.39.41.42.406
Sanctitas 38
Sanctorum Traiana 39
Sanctorum ſuffragia cur imploremus 295
Sapientia cur auro cōparetur 300
Sapientia parentes qui 80
Sapphirina vaſa 191
Saraceni, Italia pulſi 381
Sarcophagus 259
Sardoum mare 246
Sariſſa 158
Saturni ædes 320
Saturni ſæculum aureum, 436
Saturnia ſomnia 274
Satyrus 251
Satyri Evantes 319
Saxa ex aquarū fluxu cōcreta 239
Saxanus Hercules 394
Saxones Gallias vaſtant. 17
Saxones Angli 44
Saxum in monte pendulum 314
Scanici artifices 112
Scaligeri Veronenſes 204
Scanſio commoda 314
Scena 380
Scena frondoſa 337
Scenographia. 267.272.391
Sceptra decuſſatim iūcti quid, 433
Scineus Niloticus 283
Sciographica pictura 411
Scipio Africanus maior 115.379
Scopus verſatilis 232
Scopulus reorum quis dictus fuerit 402
Scortea libertinorū bulla 424
Scythica legi.,IV. 30
Scythicus cultus & apparatus 119
Scythicus ſacrificandi ritus. 304
Sebethus Neapolitanorum deus, 329.331.338
Secamenta 245
Seceſpita 301
Seceſſus regalis Neapoli 338
Seculum ſine dipthongo 385
Sedentariæ ſervorū navaliū artes 336
Sedilium elegantia 245
Sedi-

Seditionum fomites qui 333
Seianus 274
Selecti iudices 402
Selimus Turcarum Imp. 131
Sella balneares marmor pertuſa 282.365
Sena Etruria 264
Seneca philoſophus 330
Senegallia 264. 246
Senones Galli 264
Seniorum in corpore officia, 288
Seplaſia venenorum 404
Septa 233. 267
Septem annorum hebdomades 287
Septem Planeta 287
Septemplex clypeus 404
Septenarii numeri vis 287 288
Septenarius à deo conſecratus 288
Septenarius multitudinis 292
Septimus dies, menſis & annus apud Hebraeos ſanctus, 288
Septimius Severus Aug. 140. 141 145. 168
Sepulchrum Africani maioris ubi 379
Sepulchrum Caroli Cliuienſ. 414
Sepulchrum Hadriani Imper. 372
Sepulchrum Hippolyti Cardinalis 392
Sepulchrum Maximiliani I. Imp. 159
Sepulchrum Virgilii Maronis poëtæ 330
Sequani 21
Serpens æneus Moyſis 326
Serpens quid notet 428
Serpentes pſyllorum odore fugantur 283.
Serpentum globi 347
Servi navales 335 356
Servi publici 365
Servilii Variæ villa Cumana, 372
Severus Imp. cur ſit appellatus 250
Setia vino nobilis 305
Sevir & Auguſtalis 230
Serviri Auguſtales, 182.228. 229
Seviri ſeniores 228
Sibulla, quid 427
Sibulla Albunea 389 396
Tiburtina 389.396
Sibulla Cumana mons & antrum 375
Siculi 265.266.383
Sidicini 322
Sidonio vitro clarus 416
Sigiſmondus Imp. 63 92
Sigiſmundi Imp. iudicium de Alberto 69
Sigiſmōdus Videierus vicecācellarius Imperii 132
Signinum opus 366
Silenus, 251 Silenus Alcibiadis præpoſterus, 307
Sima inſtructuris 167. 168
Simbrivina ſtagna 392
Simeō ſenex, typus mundi 399
Sinueſſa, 347 380. Sinueſſana aqua, 380. Siphunculi, 260. Sirenarum domicilia, & cātus, 102 329 335. 354.

Sirolum oppidum 269
Sisichthon Neptunus 37
Sittophorum 94
Sixtus IV. P. M. 297
Slopeta 224. 233
Smalcaldica factio, 224
Smaragdus exarchus Italia, 248
Sodalitates ſacræ 405
Sol aureus, quid, 429. 433.
Solia balnearia marmorea, 282
Solia lauationum, 364. 365
Solimannus Turca pulſus, Pannonia ſuperiore 64
Solis aureum poculum, 257
Solis globus in galero, quid, 302
Solis radii vitales 257
Solis umbilicus 257
Solomon rex 270
Somatotheca 259
Somnia minacia 385
Somniare fabulas 418. 419
Somnium Ioan. Guilhelmi de fratre Carulo 407
Somnium Pighii 407
Somnium Suffucii 285
Sorores Præneſtinæ 394
Sortes Præneſtinæ, 384. 385
Tiburtinæ 393. 394
Buranæ 394
Sortium Præneſtinarum area 384
Soſpitare longè 405
Spartacus gladiator 340
Spartani 313
Spelunca Naturæ 390
Spelunca Dianæ Nemorenſis & Sibullæ Tiburtinæ 389
Spelunca Neapolitana 244.
Spelunca ad Vicum Varium, 353
Spes dea, 250. eius ſimulacrum ibid. 384
Genialis cur dicta ſit 250
γεωργὸς, 250
Viuentium fida comes 250
Sphæra cæli 256. 257.
Sphæriſterium 388 401
Sphæromachia 328
Sphynx Nili deſculcitra 282
Spica quid notent 428
Spina ex corona Chriſti, 200 244
Spiracula Veſuuii montis cali, da 340. 341
Spira columnarum 167
Spiritus ſanctus 427
Spoletium 273
Spondæ in pontibus 260
Sponſalia annua Venetorum cum Thetide 196
Stabiæ 339
Stabularii 247. 347
Stadium, villa Ciceronis porticus 371
Stadium villæ Hadriani Imp. 396. 397
Stagna Veneta 189
Stagna Simbruvina 392
Stagnum Iuliæ Mammeæ 369
t. Statilius Taurus 358
Stationes villarum triplices, 403
Statius poeta 330. 378
Statuæ Heroum antiquæ 180 183. 234. 282. 392.
Statua tuenda 229

Sta-

Statuarum uſus 417
Stellas ager 321.326 378
Stemmata 416.477
Stephane oppidum 3'4
Stenachum 168
Stephani diVi templum 96
Stipis ad funus collatæ decus, 410
Stiriacum 169
Stola Virtutis qualis 427
Stolæ ſerica 232
Strata ſilva, VelStraetsvvalt
Ztius pagus 140.141
Strata via per Alpes Iulius 114
Strena aurei gladii, gēmatiq, pilei, 286.298. & inde.
Striæ 292
Struthionum dua. 302
Stygia aqua 375
Stylobata 267
Sautium 248
Suatiana fodina 150
SuaViſonus concentus, 413
Subdiales ca nationes, 161
Subdialis deambulatio 397
Sublacenſis Villa Neronis Imp. 392
Sublaceum 393
Subſcriptio teſtium 249
Succinum virtutis 420
Succollare 410
Sudatorium ſancti Germini
Sudatorium ſanctæ Veronicæ 295
Sueſſa Pometia Auruncorū, 321.322.378.
L. Sulla dictator, 237 368 370 370.386.387.
Sulphurarii fontes, 350.351
Summa manus perfectionis, 139
Summa oppidum 339
Summanus mons 340
Suppurationes 400
Syracuſii 226 316
Sybaritica palata 415
Sycophantia 404
Symbolum Caroli Friderici principis 127
Symmetria, 268.365
Symmyſtæ 271.297
συμποσίαρχος, 74
Sympathia 435
Symphonia 426
Synedra 94
Synope Græcorum colonia 380
Synthemata Caroli principis Cliviæ. 412
Syntheſis Cryſtallinorum poculorum 192
Syntheſis interior pectoris, 367
Syntheſis Veſtimentorum 121
Syrinx 209

T

Tabellaria lex 402
Tabernæ monetariorum 157
Tabernæ tres in Via Appia 305
Tactus cur per totum corpus diffundatur 283
Tana reſtionum apud Venetos 195

Tarentinum bellum, 266
Tarentum 358.
Tarpeius Tonans, 385.
Tarquinius Priſcus 221.322
Tarquinius Superbus 377.
Tarricina colonia 313.314
Tarviſium, Totilæ patria 177.
Tauri ſignificationes mythologica, 57
Tauriceps, Tauritus, Ταυρόκερανος 57.284.
Tauricornis deus Bacchus, 151
Tauriferi campi, 272
Tauri triumphales, 273
Taxillo Bajoariæ regulus 93.
d. Tecla templum 230.
Tectorium 365
Tectorium marmoratum, 211 280 320.
Tedifers pedites 235
Tegularius 30
Teja Gothorum rex, 378
Teja villa Martua, 213
Teiſterbandia Batavia. 59
Τειχεσιπλήτης 224.
Telegonus Vlyßis & Circes filius 384
Τέλεια *ſacrificia,* 434.
Tellus ſtabilis 321.
Telluris ſimulachrum. 331.
Tempe in Hadriani Imp. villa Tiburtina, 397.
Temperantia ſimulachrum 412.
Templum Anchonitanum 268
Franciſcorum 158.
Halenſe Teriolan. 154
Lauretanum 269 270
Mediolanum 224.230
Neapolitanum 342
Viennenſe Auſtriæ 96
Templum *d. Claræ* 235.331
d. Cyriaci antiquum 269
d. Egidii 89
d. Ioannis Lateranenſis 297
d. Laurentii 91
d. Ludovici 342
d. Mariæ Deiparæ 240. *Annunciatæ* 331. *animarū patronæ* 411. *majoris in Exquiliis* 297. *Perticalis* 234. *Lauretana* 270. *Ravennata antiquiß.* 258
d. Pauli *in via Ouſtienſe* 297
d. Petri 91.244
d. Proculi 358
d. Tecla 230
S *Trinitatis* 357
d. Zachariæ 194
Templum Servorum *Mariæ* 183
Societatis *Ieſu* 158
Templum *Æſculapii* 390
Berecynthia 390
Caſtoris & Pollucis 331
Fauni 390
Fortunæ Praneſtinæ 384
Hadriani Auguſti 359
Herculis 373.394
Iovis 390
Iunonis 199
Iunonis ſoſpitæ 383

Neptuni 359.394
Nympharum 319
Palladis 230.231
Templum ſortium Oraculis celebre 393
Teneritas 272
Tenia capitulorum 267
Tentheri 47
Tentyritæ 283
m. Terentii Varronis villa Bajana 372.
Tertelanorum comitum imagines 150
Terriolenſis Comitatus 140. 148.169
Terriolenſe præſidium 169
Terioli 169
Terramotuum cauſa 351
Teſſellatum pavimentum 186.239.256.258
Teſſera 146
Teſſera Caroli principis Cliviæ 412
Teſtudo bicornis 230
Thalagemus 195.252
Thaſium marmor 186
Theatralis lex 423.426
Theatrum Capuanum 324
Minturnenſe 380
Ocriculanum 276.277
Spoletinum 274
Tiburtinum Hadriani imp. 396
Theatrum omnium gentium 189
Veronenſe 207
Thebaa legio Chriſtiana 33.37 38
Themis dea 279 428
Themiſtocles 82.397
Theobaldus Bartenſis Dux captus 62.63
Theodoricus Iuvenis 62 63
Theodoricus Murſanus Archiepiſcopus Colonienſis 63
Theodoricus Orbus Comes Clivenſium 60.61
Theodoricus Orcinius 48 51
Theodoricus Oſtrogothorum rex, 289.294 321. 253. 259
ejus Prætorium 274
Theodoricus Pius 62
Theodoricus Probus Comes Clivenſium 61
Theodoricus Volans, Comes Clivenſium 61
Theodorici plures Comites Clivenſium 60.61.62
Teodo. Bajoariorum rex 142
Theodolina Langobardorum regina 234
Theodoſius Magnus Aug 226. 230
Therma 232 277.281. 324 361
Theſaurus D Marc. Venet. 187.
Theſeus 135
Theſſali 253
Theta nigrum 78
Thetidis annua ſponſalia 196.
Tholus 244
Thraces 226
Threni 413
Thule inſula 409
Thyrrhenum mare 305.3 6
Thyrſus lauriger 176

Tiberis Dei ſtatua, 282 389.
Tiberis fluvius, 264.277
Tiberiana colonia, 93.
Tiberina inſula cum Aeſculapii navi, 389.390.
Tiberius Cæſar Aug 93.144. 274.366.
Tibur, 384.387. & *inde.*
Tiburis conditores 393.
Tiburtes populi, 393.
Tiburtina via, 397.
Tiburtina Latumia 392.
Tiburtinum Hippolyti Ateſtini Cardinalis excultiſſimũ, 387. & *inde.*
Tiburtinus lapis, 391.
Tiburtus, 393.
Ticinum. 234.
Ticinus fluvius, 221 255.
Tignuarii, 118.194.195.
Titania pubes, 416.
Titianus pictor, 158.
Titus Veſpaſianus Aug. 31. 340 408.
Togæ pictæ, 429.
Toga prætexta puerorũ 424.
Toga pura, 423.422 425.
Tolentinates populi, 272.
Tolutaris ſaltus, 231.
Tolutini, 336.
Tonans Tarpejus, 385.
Tonſæ, 195.
Tophus eroſus, 239.
Topiaria, 161 211 388.425.
Topica numina, 329.
Tormenta bellica progra via, 223.
Tormenta bellica vitrea, 192.
Totyla Gothorum rex, 264. 378..*eius patria,* 177.
Trabea aurea, 183.
Trabeati, 430.
Traceatio, 272 331.
Trachina Volſcorum, 313.
Trachonaria crypta, 364.
Traha, 111.
Traiana colonia ad ſanctos martyres, 4.24.32.38 406.
Traiana Fortis legio II 14.
Traianus imp 23.222.267 267 359
Traiectum Campaniæ, 380.
Trans Alpinorum fraternitas cum Romanis, 9.
Tranſpadani, 217.206.
Tranſvectio muliebris 211.212
Tranſvectionis equeſtris pompa, 430.
Trebullani colles, 272.
Tres tabernæ in Appia via, 305
Triclinaris ſuppellex argentea inſignis, 310.
Tricoſies, in præfat.
Tridentum, 172.
Trierarchus, 336
Triglyphi in ſtructuris, 267. 272.
Trilix, 119.
Tripergulanus vicus juxta Baias, 374.
Tripudiare, 426
Tripudium, 251.
Triton Hortenſius orator dictus, 368.
Tritones. 239.390
Tritulinum ſudatorium, 370
Tritulinum balneum, 372
Triumphalis bulla, 425.
Triumphalis currus Honoris dei, 435

Triumphalis habitus, 429.
Triumphalis vir. 261.315.
Triumphales viri vias ex manubiis muniebant, 315.
Triumvirale contubernium, 420.
Trochleæ, 195.
Troja 212. *Francorum* 29.
Trojanorum in Galliam adventus, 39.
Troſſulus, 421.
Tuba quid notet, 363.
Tubæ ex arietum cornibus, 289.293.
Tubarum feſtum apud Iudæos quid, 292.
Tubi ænei bellici 195 223.224. 241.
Tubi aquarii 149.151 367 390
Tubi ſubterranei, 335.
Tubuli ferrei, 328.
m. Tullii Ciceronis ſepulchrũ, 322.
Tullius Ciceronis libertus cur Laurea dictus, 371.
Tumulus honorarius, 411
Tunica palmata, 429.
Tunica ruſtica calida, Tertullenſis, 148.
Tunicatum tectorio caſtellum 364.
Turbinatus, 151.
Turci pirata, 268.
Turres Langobardicæ, 244
Turris Divi Marci Venetiis, 188
Templi Mediolani, 225.
Turris Orlandina, 319.
Olorina, 3.
Turris Patria, villa Scipionis Africani majoris, 378
Tuſci populi, 238 253.
Tuſculani montes, 383.387.
Tuſculanus ager, 304.
Tuſculana villa, 305
Tuſculum, 384.
Tutelares deæ, 331.
Tutulus flaminum, 429.
Tyche Syracuſa, 316.
Tympanum, 272 331.
Typhones diaboli, heretici concionatores, 403.
Tyranni Cumanorum 377.

V

Vagina aurea gladii conſecrati, 300.
Valens & Valentinianus Aug. Danuvium muniverunt, 139.
Valentinianus Aug. 43.255.
Valeria Norico juncta, 138.
Valerii Flacci poeta effigies, 198.
Valeriorum domus, 195.
m Valerius Corvus, 115.
p. Valerius Poplicola, cos. 410,
Valetudinaria lex 170
Valetudinarii magiſtratus 172
Vandali, 325.
Vangiones, 142.
Vaporaria ſalubria, 347.
Variatæ gyros equis. 116 232.
Vari mons, 26.
Variolæ, unde dictæ, 399.
Varisberch, 26.
Varius vel Varronis vicus, 353
m. Varronis villa Bajana, 372.
Vaſa Muranenſia, 191.
Vaſa ſacra 155.188.
Vaſa vinaria capaciſſima 88. 161.

Vaſa

Vaſa vitrea varii generis, 191
Vas horoſcopum 257
Vaticanus mons 276, 277
Vber aternum 352
Vbii populi 47
Vehiculum truſile 150, 152
Veientes populi 383
Velarii 195
Velini lacus aqua cur lapideſcant 352
Velitatio feſtiva, 323, 328
Velitatio imaginaria 224, 231
Veliternina vina, 383, 388
Velitræ 304
Vellina tribus 182
Velum templi ſciſſum, quid, 291
Velſpurgius præfectus militũ 174.
Venationes 126
Venatoria domus 164
Venditio per as, & librã 249
Veneris currus 56
Venetia 179. & inde 187
& inde Reipub. comitia 185
Venetorum Dux Mocenicus 170, 183, 188. 193
Venetorum navalia 194. Officioſa magnificentia 170, 171. civilitas egregia 172. Sp n. alia annua 196. Reſpublica exceſſa 179
Venno Parthorum rex, 14
Venter ingenioſus magiſter, 336
Venti ſpolia, 403
Venti urentes, 404
Venus Cloacina, 390
Euplœa, 55. 56.
Marina. 55
Vndigena, 55
Veneris regia 227
Statua, 267, 282, 389
Templa, 366, 269. 271. 370
Verdigomarus Saxo Britanniam occupat, 44
Veredi conductitii, 327
Vergiliarum occaſus, 85
Veritas in puteo latens, in præfatione.
Veritas mutila. 404
Verona, 203. & inde 217
Veronicæ ſudariũ ſanctũ 285
Vertiginis remedium, 163
Veſbius vel Veſuvius mons 339
Veſevus mons, 339. 340
Veſpaſianus Aug. 23.
Veſpertilionum caſtra, 353
Veſtes ædificiorum marmoreæ 315
Veſtes ſacræ, 155
Veſtinus ager, 322
Veſuvius Campaniæ mons 338. & inde 366
Vetera caſtra legionum hiberna, 4, 22, 23
Belgica ad Rhenum, 23. 24. & inde
Batavica ad litus Oceanũ 10. 11. Norica ad Danubiũ 95
Veterum manſio, 25, 26
Vexillatio, 126, 316
Vexillorum motus in exequiis quid 413
Via munita per Italiam 261, 378
Via in Alpibus quando munita, 141
Via Domitiana 378
Via Latina 304
Vicetia colonia 199
Victoria Farneſia, 262
Victoria navalis ad Naupa-

ellum contra Turcas 87 195
Victoria quæ optima 435
Victor martyr Thebeæ legionis primiſcerius 27 38
Victrix legio VI. 30
Vienna Pannonica 98
Vigintiquinquenalia vota publica anni iubilei. 135, 285 & inde
Villa Ferdinandi Archiducis Auſtriæ, 160
Villa Ælia Hadriani Imper. 396 Cardinalis Sarmonetæ Ciſterneſis 305. Ciceronis Academia 370. Domitia 369 Hortenſii oratoris 368. Iulii Cæſaris. 370. Marii 304. 370. Marmirolana 269 Piſonis 369. Pompeii magni 370. Servilii Vatia 372. Teia 213. Varronis 372.
Villa Franca 104 208
Villa Literniua P. Scipionis Africani maioris 378. 379
Vina generoſa, 306, 318. 338.
Vina Veliternina 383
Vincentius Lirinenſis, 105
Vindelici populi 144
Vindobona 98
T. Vinius Rufinus 51
Virago Roma 389
Virdumarus Celtarum vel Germanorum rex 222
P. Virgilius Maro poeta, 112, 113. eius ſepulchrum 330. Ex Ennii ſtercoribus flores collegit 101
Virgindemia innocentium 111
Virgines Veſtales Tiburtes 396.
Virgula rectrix 336
Viridis color cur virtuti tribuatur 427, 434
Virtus caligona 427
Virtus acu 421. 425
Optima cuſtodia, 412
Viam in cælum pandit, in Præfatione,
Virtus & Honor 121, 426
Virtutis clypeus 434
Dona tria in Præfat.
Fomes 417
Habitus & apparatus 427
Iter ſudationibus obſeptum in Præfatione. & 81
Officia duo 427
Sublimitas 102
Vis divina In Præfat.
Virtutum clades 418
Viſceratio publica 410
Vis divina Benni Dei 182
Viſellia, nunc Veſalia, 50
Viſellium caſtrum, 50
Viſelli vicus 50
C. Viſellius Varro procos 50
Vita brevis privilegium In præfatione.
Vita humana lyra 412
A. Vitellius imp. 29. 236.
Virginea catena 341
Vitrearia officina Venetorũ 191 &c
Vitrea ſuppellex varia 191, 192
Vitriolum 350
Vitta honoris 5
Vivari ferarum 162, 233 Piſcium 368, 90
Vliginoſa terræ viſcera, 348
Vlpia caſtra, 4. 33. 35, 38
Vlpia victrix legio XXX. 40 33.

Vlyſſes 40 306.3?5 354 360. 383.384
Vmbilicus Solis, 257.
Vmbratilia ſacramenta Iudæorum, 291.
Vmbri populi, 353.354 *unde dicti* 272. & *inde*
Vnionum concha, 239.389.
Vniremes cymba, 178.
Volens, propitiuſque, 405.
Volſci populi, 305.382.
Volturnus fluvius, 326 378.
Voluntariorum cohors XV,11
Voluptatis fallaces delicia, in præfat.
Voluta, 172.
Vorſtenberg, 26.
Votum Fortunæ Praneſtina 384 385.
*Vradislaus Berenſtainius,*132.
Vrbana villæ ſtatio, 160.
Vrbes plures ſua priſca nomina retinuiſſe ſed corrupta, 50.
Vrbinum, 269.
Vrbs ſacra Roma, 385
Vrbs ſola quondam Roma dicta, 8
Vrna in iudiciis. 402.
Vrſina domus, 48.
Vſcaſſane Perſarum *rex.*188.
Vſipetes populi, 47.
Vſus Sapientia pater, 80.
Vtique pro & *ut,* 259.
W*aſtaldus hiſtoricus,* 40.
W*edechindus Saxonum dux,* 60.
*Vilsheimum monaſterium*167.
Virthemium 85.
W*olfgandus Rumpſius* , 132.
Vulcania antra 149
Vulcanium forum, 350.
Vulgi iconiſmus, 402.403.
Vulgi ſermo inſulſus, 345.
*Vulgus quale monſtrum,*402. 403.
Vultur, quid ſignet. 433.

X

X*Erxeus animus,* 345.
Xerxes P*erſarum rex,*81. 345.
X*erxes togatus quis dictus,* 346
X*iphias piſcis,* 167
Xyſtus, 360.

Z

Z*Elus fidei,* 345.
Zizania impietatis, 403.
Z*odiaci ſigna,* 257.
Z*ona* 204,427.
Z*oſimus comes hiſtor.* 44.
Z*ona purpurea quid notet,* 415.
Z*ophori,* 259 267 331.
Z*otheca,* 394.
Z*utphanenſis comitatus,* 64.

FINIS.